

PETŐFI SÁNDOR ÖSSZES MŰVEI
6. kötet

PETŐFI SÁNDOR

ÖSSZES MŰVEI

Szerkeszti

† KERÉNYI FERENC

6. kötet

A Magyar Tudományos Akadémia Textológiai Munkabizottsága
által elismert kritikai szövegkiadás

UNIVERSITAS KIADÓ

Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ
Országos Széchényi Könyvtár

2024

PETŐFI SÁNDOR

ÖSSZES KÖLTEMÉNYEI

(1848–1849)

KRITIKAI KIADÁS

Sajtó alá rendezte
† KERÉNYI FERENC

Szerkesztette
SZILÁGYI MÁRTON

UNIVERSITAS KIADÓ

Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ
Országos Széchényi Könyvtár

2024

Készült a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Irodalomtudományi Intézetében

Lektorálta
FRIED ISTVÁN
HERMANN RÓBERT

A kiadást támogatta

Nemzeti Kulturális Alap

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült

A kötet a Magyar Kultúraért Alapítvány támogatásával,
a Petőfi Kulturális Ügynökség Nonprofit Zrt. mint Kezelő közreműködésével
jelent meg

© Kerényi Ferenc jogörökösei, 2024

© Szilágyi Márton, 2024

© Universitas Könyvkiadó, 2024

© MNMKK OSZK, 2024

ISBN 963-05-2671-9 (sorozat)
ISBN 978-963-9671-94-2 (6. kötet)

VERSSZÖVEGEK

(1848–1849)

731. A TÉLI ESTÉK

Hova lett a tarka szivárvány az égről?
 Hova lett a tarka virág a mezőkről?
 Hol van a patakzaj, hol van a madárdal,
 S minden éke, kincse a tavasznak s nyárnak?
 5 Oda van mind! csak az emlékezet által
 Idéztetnek föl, mint halvány síri árnyak.
 Egyebet nem látni hónál és fellegnél;
 Koldussá lett a föld, kirabolta a tél.

Ollyan a föld, mint egy vén koldús, valóban,
 10 Vállain fejr, de foltos takaró van,
 Jéggel van foltozva, itt-ott rongyos is még,
 Sok helyen kilátszik mezítelen teste,
 Ugy áll a hidegben s didereg az inség
 Vastagon van bágyadt alakjára festve.
 15 Mit csinálna kinn az ember ilyen tájban?
 Mostan ott benn szép az élet a szobában.

Áldja istenét, kit istene megáldott,
 Adván néki meleg hajlékot s családot.
 Millyen boldogság most a jó meleg szoba,
 20 S meleg szobában a barátságos család!
 Most minden kis kunyhó egy tündérpalota,
 Ha van honnan rakni a kandallóra fát,
 S mindenik jó szó, melly máskor csak a légbe
 Röpül tán, most beszáll a szív közepébe.

- 25 Legkivált az esték ilyenkor mi szépek!
El sem hinnétek tán, ha nem ismernétek.
A családfő ott fenn ül a nagy asztalnál
Bizalmas beszédben szomszédoddal s komával,
Szájokban a pipa, előttök palaczk áll
30 Megtelve a pincze legrégibb borával;
A palaczk fenekét nem lelik, akárhogy
Iparkodnak újra megtelik, ha már fogy.
- Kínálgatja őket a jó háziasszony,
Ne félj, hogy tisztjéből valamit mulasztson,
35 Hejh mert ő nagyon jól tudja, mit mikép kell,
A kötelességét ő jól megtanulta,
Nem bánik könnyen a ház becsületével,
Nem is foghatják rá, hogy fösvény vagy lusta.
Ott sűrű, ott forog, s mondja minduntalan:
40 „Tessék, szomszéd uram, tessék, komám uram!”
- Azok megköszönik, s egyet hörpentenek,
S ha kiég pipájok, újra rá töltenek,
És mint a pipafüst csavarog a légben,
Akkép csavarognak szanaszét elméik,
45 És a mi már régen elmúlt, nagyon régen,
Összeszedezetik, sorra elregélik.
A kitől nincs messze az élet határa,
Nem előre szeret nézni, hanem hátra.
- A kis asztal mellett egy ifjú s egy lányka,
50 Fiala pár, nem is a múlt időt hányja.
Mit is törődnének a multtal? az élet
Előttök vagyon még, nem a hátok megett;
Lelkők a jövőendő látkörébe tévedt,
Merengve nézik a rózsafelhős eget.
55 Lopva mosolyognak, nem sok hangot adnak,
Tudja a jó isten s még is jól mulatnak.

Amott hátul pedig a kemencze körül
Az apró-cseprőség zúgva zsibongva ül,
Egy egész kis halom kisebb-nagyobb gyermek
60 Kártyából tornyokat csinál épít, rombol
Űzi pillangóit a boldog jelennek,
Tennapot felejtett, holnapra nem gondol. –
Lám, ki hinné, mennyi fér el egy kis helyen:
Itt van egy szobában mult, jövő és jelen!

65 Holnap kenyérsütés napja lesz, szítál a
Szolgáló s dalolgat, behallik nótája.
Csikorog a kútgém ott kinn az udvaron,
Lovait itatj' a kocsis éjszakára.
Húzzák a cigányok valami víg toron,
70 Távolról hangzik a bőgő mormogása.
S e különféle zaj ott benn a szobába'
Összefoly egy csendes lágy harmóniába.

Esik a hó, még is fekete az utcza,
Nagy, vastag sötétség egészen behúzta.
75 Járó-kelő ember nem is igen akad,
Egy-egy látogató megy csak haza felé,
Lámpája megvillan az ablakok alatt,
S fényét a sötétség hirtelen elnyelé,
Eltűnik a lámpa, a bennlevők pedig
80 Buzgón találgtatják: vajon ki ment el itt?

Pest, 1848. [jan. eleje]

732. FELESÉGEK FELESÉGE

Feleségek felesége,
Lelkemadta kicsikéje!
Jer ide már az ölembe,
Mulassak veled kedvemre.

5 Szerettelek lyány korodban,
Szeretlek most százszor jobban,
Nem százszor, de ezerszerte,
Ha meg nem haragszol érte.

Nem is tudja a nőtelen,
10 Mi az igazi szerelem;
Hogy tudná az istenadta?
Még csak akkor tanulgatja.

Nőtelen ember szerelme
Csak virág a kalap mellett;
15 S most a szerelem én nékem
Lélekzetem, szivverésem.

De boldogok is vagyunk ám,
Ugy-e, lelkem kis Juliskám
Meg se' várjuk a halálunk,
20 Elevenen égbe szállunk!

Pest, 1848. [jan. eleje]

733. EGY KÖNYVÁRUS EMLÉKKÖNYVÉBE

Az életcél boldogság, de előbb
Fáradni kell, hogy ezt a célt elérd,
Ugy ingyen ahhoz senki sem jut el,
Ahhoz nagyon sok mindenféle kell:
5 A becsülettől soha el ne térj
Sem indulatból sem pedig díjért,
Szeresd hiven felebarátidat,
Ne vond föl közted s más közt a hidat,
A hon nevét, a drága szent hazát
10 Szivednek legtisztább helyére zárd,
S imádd az istent, s mindennek felett
Áruld erősen költeményimet.

Pest, 1848. [jan. eleje]

734. ADORJÁN BOLDIZSÁRHOZ

Mélységes völgyben, olyan mélyben,
Hogy, a mik állnak közelében,
A mozdulatlan gránitbérczek,
Ezen vasnál vasabb falak,
5 Még ők is, a mint ott lenéznek,
Szédülni látszanak
E mély völgynek legmélyebb fenekén,
Hová a napsugár fél feketén
Jut el csak a sok bujkálás miatt,
10 S hol a hold, ez a szép fonóleány
Olyan kísérteties szálakat
Ereszt éjenként ezüst guzsalyán,
Mikéntha fonna szemfedőt magának
A völgyben ott, egy nagy szomorfűzfának

- 15 Tövéen, nyílt egy kicsiny virág.
Homály és lombok takarák,
Nem volt körülé semmi, semmi fény,
Csak egy fagyott nagy harmat reszketett
– Egy örökkévaló könny – levelén,
20 Mint a gyémánt a vérző seb felett.
Mert a virág piros volt nem csoda,
Egy összetépett szívből támadta.
Kevés vándor fordult meg itt e tájon,
Kevés szem akadott meg e virágon,
25 De a ki látta őt,
Hamarjában nem mehetett el,
Ott állt csodálkozó szemekkel
E bú-növény előtt,
És nézte, nézte, s érzett kínokat,
30 Miktől a lélek szerteszét szakad,
De míg így ölte őt az, a mit láta,
Szivott bódítón-édes illatot
Barátom, ez a fájdalom virága,
Ez a virág lantod zenéje volt. –
- 35 Miért tiprád el ezt a szép virágot?
Mért hallgatott el így kezedben a lant?
Nem fájt, nem fájt, midőn a földhöz vágta,
S mintegy zokogva húrja kettépattant?
Nem kiáltott rád a lelk'ismeret,
40 Midőn rá tetted gyilkos kezedet?
Mert gyilkos vagy, megölted
Nem testedet,
De ennél sokkal többet,
Jobb részedet;
45 A lant a lelke a költőnek,
S te, hah te lelkedet öled meg!
Egy költő-lelket semmisíteni meg!
Nem ismeréd tán küldetésedet?

Szent és nagy ez valóban,
50 A melly föld pusztulóban,
Haldokló félben van; a mellynek már
Nem használ sem eső, sem napsugár:
Az a költő könnyhullatásit
S mosolygásától újra fölvirul.
55 Mivel felelsz majd, hogyha egykoron
Az, a ki küldött, számadásra von?
Ha mondja majd: „Nézz arra lefelé,
A merre tetted útadat,
Jól látszik, hosszú sivatag
60 A rád bizott földet nem míveléd!”

Föl, föl, barátom, drága minden percz,
A föld futócsillagjai vagyunk,
Csak addig élünk, míg leszaladunk;
Maholnap a bíró előtt lehetsz.
65 Föl, föl, barátom, illeszd össze lantod,
Leheld beléje búbánatodat,
Hisz a költő, ha a legfájóbb hangot
Sohajtja, akkor a legboldogabb.
Dalold el mind, mivel szived teli,
70 S minden hang, a melly ajkadon kijő,
Lelked darabja légyen olly dicső
Kín és gyönyör között elvérzeni!

Pest, 1848. [jan. 5.]

735. VAN-E EGY MAROK FÖLD....

Van-e egy marok föld a magyar hazában,
A melyet magyar vér meg nem áztatott?
Hajh, de már nem látszik a nagy ősök vére,
Fiaik befesték újra feketére
5 A földet, rá kenték a gyalázatot!

S így hazugság itt az örök-igazság is,
Hogy az oroszlán nem szülhet nyúlfiat;
Ti dicső apák, ti bajnok oroszlánok,
Ha ti a halálból most föltámadnátok,
10 És látnátok satnya maradéktokat!

S ez a faj dicsekszik ősei érdemével,
Híres hajdanával úgy hetvenkedik
Hát majd a jövődő fog-e dicsekedni
Mi velünk? vajon nem fogja emlegetni
15 Orczapiurulással e kor gyermekit?

Erre semmi gondunk. Tengünk, mint az állat,
Megelégszünk azzal, hogy van kenyerünk,
Messze elmaradtunk a világ sorától,
Kitöröltek a nagy nemzetek sorából,
20 Élni nem tudunk és halni nem merünk.

Szégyen, szégyen! egykor mi valánk a sorsnak
Számadó könyvében a legelső szám.
S most leghátul állunk semmit nem jelentve
Kik lábunk ölelték egykor térdepelve,
25 Most arczul csapkodnak szégyen rád, hazám!

S jaj nekem, százszor jaj, hogy szülőm ellen kell
Kart emelnem, hogy megostorozzam őt,
Gyermek a szülőjét! engem jobban éget
A seb, melyet rajta vágok; és nagy vétek,
30 Jól tudom, az illy tett ég és föld előtt.

S én ezek daczára sem fogok pihenni,
Érezzek bár százszor több fájdalmakat,
S verjen meg bár engem a nagy isten érte
Addig ostromlak, nemzetem, míg végre
35 Földobog szíved, vagy szívem megszakad!

Pest, 1848. [jan.]

736. MIT CSINÁLSZ, MIT VARROGATSZ OTT?

Mit csinálsz, mint varrogatsz ott?
A ruhámat foltozgatod?
Rongyosan is jó az nékem,
Varrj inkább egy zászlót, feleségem!

5 Sejtek, sejtek én valamit,
A jó isten tudja, hogy mit,
De elég, hogy szól sejtésem,
Varrd meg azt a zászlót, feleségem!

Nem maradhat így sokáig,
10 Mi hogyan lesz, majd elválík,
Elválík a csatatéren,
Varrd meg azt a zászlót, feleségem!

Drága áru a szabadság,
Nem ingyen, de pénzen adják,
15 Drága pénzen, piros véren;
Varrd meg azt a zászlót, feleségem!

Ha ilyen szép kéz varrja meg,
A győzelem belé szeret,
S mindig ott lesz közelében;
Varrd meg azt a zászlót, feleségem!

Pest, 1848. [jan.]

737. EGY EMLÉK A KÓRHÁZBAN
(Moreau után francziából.*)

E durva ágyon végvonaglásomban
Még szánakozó könnyeket lelek,
Mert a dicsőség és lángész illatja
Árasztja el e fájdalom-helyet.
5 Itt énekelt ő, itt imádkozott és
Halt meg, reményeinek özvegye,
S én ismétlem, számlálva szenvedésim:
Szegény Gilbert, mennyit nem szenvedte!

„Bátorság, költő!” így beszéltek hozzám,
10 „Gondunk leszen lantodra és reád.”
Tennap mondák, s ma a vészben nekem csak
Az irgalom nyitá meg ajtaját.
Reszkess, gonoszság! végdalom megpendül,
S ha meghalok, rajtad lesz bélyege
15 Ah, kiesik az író toll kezemből;
Szegény Gilbert, mennyit nem szenvedte!

- Ha hosszú sóhajtásaim után egy
Vigasztaló szó hangzanék nekem,
Ha volna itten egy baráti kéz, mely
20 Megmelegítné reszkető kezem!
De a barátok nem hallják keservem,
Estéjük lakomában foly ma le,
S nem veszik észre társok távollétét
Szegény Gilbert, mennyit nem szenvedte!
- 25 Megátkozám én születésem napját;
De a természet olyan gyönyörű,
De minden este erdők illatával
Lebeg a szellő ablakom körül.
Sétálni párosan virágos fűben,
30 Bent a fák közt merengve űlni le:
Oh milly boldogság, millyen szép az élet!
Szegény Gilbert, mennyit nem szenvedte!

Pest, 1848. [jan.]

*) Hégésippe Moreau, Franciaország egyik legszebb lelkű és legszerencsétlenebb költője. Született Párizsban 1810-ben s meghalt 1838-ban, sok évig tartó koldús-nyomor után egy kórházban isten és embertől elhagyatva. Költeményeit halála előtt nem rég adta ki, s dicsősége még jókor érkezett temetésére. Nyolcz évi koplalásának díja pompás temetés volt. – Gilbert, kiről e dalának végsorai szólnak, előtte-élt francia költő volt s szinte, mint ő, nyomorban és kórházban halt meg. – És ezek Franciaországban történtek, a nagy és fényes Franciaországban! mit mondjon, mit tegyen a magyar költő? hallgasson és, ha lehet illy szomorú vigasztalástól, vigasztalódjék. A költő mindenütt édes gyermeke az ínségnek.

[Petőfi Sándor jegyzete]

738. SZERETLEK ÉN, SZERETLEK TÉGED...

Szeretlek én, szeretlek téged,
Kedves kis angyalom,
Csak az fáj, hogy szerelmemet be
Nem bizonyíthatom.

5 Igy egyszerűen a szavamra,
Ha tetszik, nem hiszed,
És én mikép oszlassam el, ha
Vannak, kétségidet?

Születtem volna gazdag úrnak:
10 Bizonyság-tételért
Egy-egy gyémántkövet dobnék el
Minden kis szavadért.

Ha királynak születtem volna:
Letenném koronám
15 Egy kis virágkoszoruért, mit
Kezecske fűzne rám.

Volnék szivárvány: kérnék, hogy
Szineimet elfogadd,
És festess bennök szalagot, mely
20 Övezze derekad.

Ha volnék a világlátó nap:
Ott hagynám az eget,
S a nagy világ helyett nem néznék
Mást, mint szemeidet!

Pest, 1848. [jan.]

739. MINEK NEVEZZELEK?

Minek nevezzelek,
Ha a merengés alkonyában
Szép szemeidnek esti-csillagát
Bámulva nézik szemeim,
5 Mikéntha most látnák először
E csillagot,
A mellynek mindenik sugára
A szerelemnek egy patakja,
Melly lelkem tengerébe foly –
10 Minek nevezzelek?

Minek nevezzelek,
Ha rám röpítéd
Tekinteted,
Ezt a szelíd galambot,
15 A mellynek minden tolla
A békeség egy olajága,
S a mellynek érintése olly jó!
Mert lágyabb a selyemnél
S a bölcső vánkosánál –
20 Minek nevezzelek?

Minek nevezzelek,
Ha megzendülnek hangjaid,
E hangok, mellyeket ha hallanának
A száraz téli fák,
25 Zöld lombokat bocsátanának,
Azt gondolván,
Hogy itt már a tavasz,
Az ő régen várt megváltójok,
Mert énekel a csalogány –
30 Minek nevezzelek?

Minek nevezzetek,
Ha ajkaimhoz ér
Ajkadnak lángoló rubintköve,
S a csók tüzében összeolvad lelkünk,
35 Mint hajnaltól a nappal és az éj,
S eltűn előlem a világ,
Eltűn előlem az idő,
S minden rejtélyes üdvességeit
Árasztja rám az örökkévalóság –
40 Minek nevezzetek?

Minek nevezzetek?
Boldogságomnak édes anyja,
Egy égberontott képzelet
Tündér leánya,
45 Legvakmerőbb reményimet
Megszégyenítő ragyogó valóság,
Lelkemnek egyedűli
De egy világnál többet érő kincse,
Édes szép ifju hitvesem,
50 Minek nevezzetek?

Pest, 1848. [jan.]

740. FÉL ÁLOMBAN...

Szép kedvesem
Lágy kebele
Szíved buját
Mind érzem

5 Kicsiny madár,
 Dalolj nekem
 Tündéri dal,
 Hű szerelem!

 Ezüst arany

10 Nem kell, nem kell,
 Olly bús vagyok:
 Vigyétek el!

 Milly illat ez,
 Milly sok virág!

15 Egy végtelen
 Kert a világ

 Bús, puszta lesz
 Mindjárt az ég,
 Hullatja le

20 Minden diszét,

 A csillagok
 Lehullanak,
 Fejem körül
 Koszorúnak!

25 Hah, lánc csörög!
 Hát volna még?
 Hisz a mi volt,
 Mind eltörék

 Csörög de nem

30 A kezeken
 Földön csörög,
 Leestiben.

Ott voltam én
A nagy csatán,
35 A zászlót én
Lobogtatám.

Hoztam haza
Vérző sebet
Elmult a harcz,
40 Beforrt a seb.

Aludj, aludj,
Szép kedvesem
Oh szabadság!
Oh szerelem!

Pest, 1848. [jan. közepe]

741. A RAB-OROSZLÁN

A végtelen birodalom helyett
Adának néki egy kis ketreczet!

Vas-rostélyos kicsiny ketreczben áll
Az oroszlán, a sivatag-király.

5 Hagyjátok őt békében állani,
Szentségtelenség háborítani.

Ha elrablák a szabadságot tőle,
Hadd gondolkozzék legalább felőle;

Ha el nem éri a fa sudarát,
10 Hadd lépjen árnyékára legalább.

Ott áll merően, méltóságosan,
Még mostan is milly méltósága van!

Elvették szabadságát, mindenét,
De nem vehették hős tekintetét.

15 Merően áll, miként a piramíd, a melly
Sokszor nézett reá komor köveivel.

Ott járnak kósza gondolatjai,
Magát szülőföldre képzei,

20 A mellynek sivatagjait vele
Együtt zúgá be a szamum szele.

Ez a szép föld, ez volt a szép idő!
De tömlöczének őre jó,

S merengésének eltűnik világa,
Mert vesszejével őt ez főbe vágta.

25 Vessző s egy illy ficzkó parancsol néki,
Oh minden égnek minden istenségi!

Illyen mélyre hajolt magas feje,
Illyen gyalázatot kell tűnie!

30 S a bámuló, otromba néptömeg
Gyalázatán még egy nagyot röhög.

Hogy mersz pisszenni, léha söpredék?
Ha szét találja törni tömlöczét,

Ugy összetéphet, ugy széjjeltagolhat,
Hogy lelked sem marad meg a pokolnak!

Pest, 1848. [jan.]

742. A JÓ TANÍTÓ

Van biz ott a sok rossz között,
Van jó tanító is;
Volt nekem sok rossz tanítóm,
Volt nekem egy jó is.

5 Meg is maradt a fejemben,
 Úgy emlékszem rája,
 Mintha vén kopasz fejével
 Most is itten járna.

 Kopasz volt az istenadta,
10 Nem tehetek róla,
 Vén legény volt, ifjúsága
 Régen elvirúla.

 Elhervadtak virágai,
 Egy maradt meg épen,
15 Egy nagy bazsarózsa nyílt
 Az orra hegyében.

 Talán minden reggel újra
 Kivirult az orra,
 De nem csoda, mert gondosan
20 Táplálgatta, borral.

Már hiába, ha ez olyan
Különös plánta volt,
Hogy nem szivelt egyebet, mint
Pinczei harmatot.

25 Ez alatt az orr alatt egy
Nagy bajúszt ácsorga,
Egyik rúdja égbe készült,
Másik le a porba.

30 A bajúszt alatt szája volt,
Szájában pipája,
Lapátnak is beillett vón
Köpczös szópókája.

35 Zrínyijét még valamikor
Árpád idejében
Készítették, semmi szín sem
Volt már a színében.

40 Gombok voltak akkorák rajt,
Mint egy-egy pogány fej,
Használták is tán a török
Hadban buzogány helytt.

Mindenféle zsinorral úgy
Ki volt kanyargatva,
Hogy a mennydörgős mennykő is
Eltévedett rajta.

45 A szabó jó szűkecskére
Szabta a nadrágot,
De azért egy kicsit még is
Pötyögősen állott. –

Hosszan bajlódtam tán vele,
50 De megérdemelte,
Mert szörnyen jó ember volt az
Istenteremtette.

Ollyan jó tanító volt ő,
A millyen csak kellett,
55 Esztendőt át asztal alatt
Heverték a könyvek.

Ha leczkémből fél betűt sem
Tudtam felmondáskor,
Azzal vigasztalt, hogy se baj,
60 Megtanulom máskor.

Ki is mutattam iránta
Jószívűségemet,
Vittem neki ajándékot,
Mikor csak lehetett.

65 Lelopkodtam sonkát kolbászt
Saját kéményébül,
Ez volt ajándékom, s ő még
Meg is hitt vendégül.

Pest, 1848. [jan.]

743. A PUSZTA, TÉLEN

- Hejh, mostan puszta ám igazán a pusztal!
Mert az az ősz olyan gondatlan rosز gazda;
A mit a kikelet
És a nyár gyűjtöget,
5 Ez nagy könnyelműen mind elfecséreli,
A sok kincsnek a tél csak hűlt helyét leli.
- Nincs ott kinn a juhnyáj méla kolompjával,
Sem a pásztor legény kesergő sípjával,
S a dalos madarak
10 Mind elnémultanak,
Nem szól a harsogó haris a fű közűl,
Még csak egy kicsiny kis prűcsők sem hegedűl.
- Mint befagyott tenger, olyan a sík határ,
Alant röpűl a nap, mint a fáradt madár,
15 Vagy hogy rövidlátó
Már öreg korától,
S le kell hajolnia, hogy valamit lásson
Igy sem igen sokat lát a pusztaságon.
- Üres most a halászkunyhó és a csőszház;
20 Csendesek a tanyák, a jószág benn szénáz;
Mikor vályú elé
Hajtják este felé,
Egy-egy bozontos bűs tinó el-elbűdűl,
Jobb szeretne inni kinn a tó vizébűl.
- 25 Leveles dohányát a béres leveszi
A gerendáról, és a kűszűbre teszi,
Megvágja nagyjábűl,
S a csizma szárábűl

30 Pipát húz ki, rá tölt, és lomhán szipákol,
S oda-oda néz: nem üres-e a jászol?

De még a csárdák is ugyan csak hallgatnak,
Csaplár és csaplárné nagyokat alhatnak,
Mert a pincze kulcsát
Akár elhajítsák,
35 Senki sem fordítja feléjük a rudat,
Hóval söpörték be a szelek az utat.

Most uralkodnak a szelek, a viharok,
Egyik fönn a légben magasan kavarg,
Másik alant nyargal
40 Szikrázó haraggal,
Szikrázik alatta a hó, mint a tűzkő,
A harmadik velök birkozni szemközt jó.

Alkonyat felé ha fáradtan elűlnek,
A rónára halvány ködök települnek,
45 S csak félig mutatják
A betyár alakját
Kit éji szállásra prüsszögve visz a ló
Háta mögött farkas, feje fölött holló.

Mint kiűzött király országa széléről,
50 Visszapillant a nap a föld pereméről,
Visszanéz még egyszer
Mérges tekintettel,
S mire elér szeme a tulsó határra,
Leesik fejről véres koronája.

Pest, 1848. [jan.]

744. SZERELEMNEK RÓZSAFÁJA....

Szerelemnek rózsafája
Árnyékában heverek,
Hulldogálnak homlokomra
Illatozó levelek.

5 Szerelemnek fülmiléje
Csattog a fejem fölött,
Képzetemben minden hangja
Egy-egy isten-álmat költ.

Szerelemnek poharában
10 Ajkamat fürösztgetem,
Nem olly édes másból a méz,
Mint ebből a gyötrem.

Szerelem fejér felhői
Erre felé lengenek,
15 Mintha engem látogatni
Jőne egy angyalsereg.

Szerelemnek holdvilága
Rám arany palástot vet,
Eltakarja, felejteti
20 Vélem szegénységemet.

Pest, 1848. [jan.]

745. NE FELEDD A TÉRT....
(Moore után angolból.)

Ne feledd a tért, hol ők elestek,
Az utósó s a legjobb vitézek;
Mind elmentek és kedves reményink
Velök mentek, egy sírban enyésznek.

5 Oh, ha visszanyernők a haláltól
A sziveket, mik előbb dobogtak,
Ujra víni a szabadság harczát
Színe előtt a magas mennyboltnak!

Pillanatra ha lehullna lánczunk,
10 Mellyet ott ránk a zsarnok szoríta:
Nincsen ember, nincsen isten, a ki
Minket újra megkötözni bírna!

Vége van de bár a történetben
Ottan áll a győző-név ragyogva,
15 Átkozott az a dicsőség, a melly
A szabadok szíveit tapodja.

Sokkal drágább a sir és a börtön,
Mellyet honfi-névnek fénye tölt meg,
Mint a győzedelmi oszlop, a mit
20 A szabadság romjain emeltek.

Pest, 1848. [jan.]

746. HIDEG, HIDEG VAN OTT KINN....

Hideg, hideg van ott kinn,
Arról nem tehetek,
Nem is törődöm véle,
Szobám elég meleg.

5 Egykor de mi közöm most
A múlthoz én nekem?
Nem, nem leszek hálátlan
Írántad, jelenem,

Te foglald egyedül el
10 Egészen lelkemet,
Száműzve a jövő s mult,
Remény s emlékezet.

Mi is az a jövő s mult?
Ha zordon vagy ha szép,
15 Az mindegy, így is úgy is
Tolvajnál nem egyéb.

Két tolvaj a jövő s mult,
Incselkednek veled,
Hogy szép szerén magokra
20 Vonják figyelmedet,

S míg jobbra balra nézesz,
Ellopják hirtelen
A szép virágot, mellyet
Eléd tett a jelen.

25 Nem fogtok most ki rajtam,
Zsebmetsző czimborák,
Pusztuljatok szemembül,
Lóduljatok tovább.

Te állj, te állj előttem,
30 Barátságos jelen,
Jó ízűen merengek
Mosolygó képeden.

Nem vagy merész kalandor,
Regényes vad legény,
35 Kinek fél vállán mente,
Sastoll a süvegén.

Fejeden házisapka,
Rajtad hálórúha,
Kezedben egy pohár bor,
40 Szádban török pipa.

Hadd rázzam meg, kedélyes
Barátom, kezedet,
E nagy karszékből töltöm
Estém szemközt veled.

45 Füstöljünk, iddogáljunk
Vidáman ránk ragyog
A lámpa, feleségem
Szeme s a csillagok.

Pest, 1848. [jan.]

747. A VÖLGY S A HEGY

Ha én hegy volnék! (sóhajtott a völgy)
Ha én hegy volnék! milyen isteni
A csillagok szomszédságából
A nagy világra letekinteni.

5 Az a boldog hegy, ott uralkodik
 Királyi széke dicső magasán,
 Körülövedzi hódolattal
 Fejét a felhő tömjénfüst gyanánt.

 A kelő nap, első sugáriból,
10 Tesz homlokára arany koronát,
 S a lemenő palástul adja
 Rá végsugárainak bíborát.

 Ha én hegy volnék! itt elbújva kell
 Áttengenem homályos éltemet,
15 A szomszédig sem láthatok, s a
 Szomszédból sem láthatnak engemet. - -

 Ha én völgy volnék! (sóhajtott a hegy)
 Ha én völgy volnék! oh milyen rideg
 Ez a magasság, e dicsőség,
20 A mellyet tőlem úgy iríglylenek.

 Engem talál az első napsugár
 És az utósó is rajtam ragyog,
 És még is mindig olyan pusztaság
 És még is mindig olly hideg vagyok.

25 Pillangó, harmat, csalogány, virág
Hiába hívom, egyik sem szeret,
S mi oda lenn enyelgő szellő,
Az ide fönn csatázó fergeteg.

Ha én völgy volnék! élnék ott alatt
30 A nagy világtól mélyen rejtve el,
S cserélgetném a boldogságot
A szép tavasz kedves szülőttivel!

Pest, 1848. [jan.]

748. OLASZORSZÁG

Megunták végre a földöncsuszást,
Egymás után mind talpon termenek,
A sóhajokból égháború
Lett, s láncz helyett most kardok csörgenek,
5 S halvány narancs helyett a déli fák
Piros vérrózsákkal lesznek tele –
A te dicső szent katonáid ők,
Segítsd őket, szabadság istene!

Nos, elbizott hatalmas zsarnokok,
10 Orczáitokrul a vér hova lett?
Orczátok olyan kísértetfejér,
Mikéntha látnátok kísértetet;
Azt láttatok, valóban, megjelent
Előttetek Brutusnak szelleme –
15 A te dicső szent katonáid ők,
Segítsd őket, szabadság istene!

Alutt Brutus, de már fölébrede,
S a táborokban lelkesítve jár,
Mondván: „ez a föld, honnan elfutott
20 Tarquín s a mellyre halva hullt Caesar;
Előttünk meghajolt ez óriás,
S ti a törpéknek meghajoltok-e?” –
A te dicső szent katonáid ők,
Segítsd őket, szabadság istene!

25 Eljő, eljő az a nagy szép idő,
A melly felé reményim szállanak,
Mint ősszel a derültebb ég alá
Hosszú sorban a vándormadarak;
A zsarnokság ki fog pusztulni, és
30 Megint virító lesz a föld színe –
A te dicső szent katonáid ők,
Segítsd őket, szabadság istene!

Pest, 1848. [jan. vége]

749. RÓZSAVÖLGYI HALÁLÁRA

Vén muzsikus, mit vétettem én neked,
Hogy mindig csak szomorítasz engemet?
Keseregtem, mikor szólt a hegedűd,
Hejh nem szól már, s ez nekem még keserűbb,
5 Ez nekem még keserűbb!

Régi sorsa magyaroknak a bánat,
E nélkül már tán élni sem tudnának,
Ha már így van, ébredj föl vén barátom,
Hadd busúljunk legalább a nótádon,
10 Hadd busúljunk nótádon!

Czudar nemzet biz a magyar, hiába,
Nem igen néz se' előre se' hátra,
Elfeledte, a mi történt ezelőtt,
A jövő meg? bánja is ez a jövőt,
15 Bánja is ez a jövőt!

Egyszer ember csak a magyar, mikor a
Fülét szivét megtölti a muzsika,
Könnybe lábbad a két szeme ollyankor,
Eszébe jut a siralmas hajdankor,
20 A siralmas hajdankor.

Sirathatjuk is a multat, Mohácsot,
Kiket ott a török fegyver levágott;
Ha őket eltemették vón rendesen,
Húsz ezer sír állna ott egy helyen,
25 Húsz ezer sír egy helyen!

És mikor már kibusúltuk magunkat,
Megfeszítjük lelkünket és karunkat,
És akkor ha ott volna az ellenség,
Ha még annyi volna is mind elesnék,
30 Mind egy szálíg elesnék!

Akkor aztán bízni kezdünk magunkba',
Hogy telik még mi tőlünk is nagy munka,
Hogy kivirít még a magyar nép fája,
S lombjait majd isten ember csodálja,
35 Isten ember csodálja! –

Ébredj föl, vén muzsikus, vén barátom,
Hadd busúljunk, lelkesedjünk nótádon,
Olyan isten igazában tudtad te,
Hogy hol fekszik a magyarnak a szive,
40 A magyarnak a szive.

Mért hagytál el? hiszen mi rád nem untunk,
Pedig veled ötven évet mulattunk,
Gyere vissza, áldom azt az istened,
Kezd el újra, kezd el azt az ötvenet,
45 Kezd el azt az ötvenet! –

Addig hittam, hogy sírjából megjelent,
Megjelent, de csak addig volt idefent,
Míg kezével hajlékára mutatott
Mi van benne? hegedű és koldusbot,
50 Hegedű és koldusbot!

Pest, 1848. [jan. 29.]

750. AZ ORSZÁGGYÜLÉSHEZ

Sokat beszéltek, szépet is beszéltek,
Jót is, de ebből a hon még nem él meg,
Mert nincs rendében eljárásotok,
Ti a dolog végébe kaptatok,
5 És így tevétek már rég óta mindig;
Látják, kik a multat végigtekintik.
Ki képzeli olyan templom-építőt.
Ki a tornyot csinálja meg előbb?
És azt a levegőbe tolja, hogy
10 Ott fönn maradjon, míg majd valahogy
Alája rakja szépen a falat,
S legeslegvégül jőne az alap.
Ti vagytok ilyen mesteremberek,
Ezért ad a hon nektek kenyeret,
15 Ezért fizet szívének vérivel!
Jobbat tesz, a ki semmit sem mivel.

Időt, erőt eltékozoltok, és ha
Sükert mutattok is föl néha-néha,
Csak olyan az, mint hogyha engemet
20 A szomjuság bánt, s adnak víz helyett
Ételt, s talán még épen olyan ételt,
Mitől szomjúságom csak jobban éget.
Ha ez siker, ha ez jótétemény:
Elmémet a bölcsőben hagytam én.
25 Hiába minden szép és jó beszéd,
Ha meg nem fogjátok az elejét,
Ha a kezdetnél el nem kezditek
Sajtószabadságot szerezzetek.
Sajtószabadságot, csak ezt ide!
30 Ez olly nagy, olly mindenható ige
A nemzetben, mint az isten „legyen”-je,
A melylyel egy mindenséget teremte.
Hol ez nincs meg, bár máskép mindenek
Eláradó bőségben termenek,
35 S bár az utósó szolga és a pór
Zsebébül aranyat marokkal szór:
Azon nemzetnek még sincs semmije,
Azon nemzetnek koldús a neve.
S hol ez megvan, bár rongyban jár a nép,
40 Nyomorg, tengődik mindenfélekép:
Azon nemzet gazdag végetlenül,
Mert a jövődőt bírja örökül.
Haladni vágyunk; de haladhatunk?
Én istenem, millyen golyhók vagyunk!
45 Lábunk szabad, de szemünk bekötve,
Hová megyünk? meglássátok, gödörbe.
Szemünk bekötve, fogva szellemünk,
Az égbe szállnánk, s nem röpülhetünk,
A szellem rab, s a ronda légbe fúl,
50 Melly dögvészes már önnön átkitúl.

A szellem rab; mint a hitvány kutyát,
A ház végére lánczba szoriták,
S lánczát harapva tördeli fogát,
A melylyel védni tudná a hazát
55 A szellem rab, s mi fönn tartjuk nyakunkat,
S szabad nemzetnek csúfoljuk magunkat!
Szolgák vagyunk, rabszolgánál szolgábbak
Megvetésére a kerek világnak!

Pest, 1848. [febr.]

751. ANYÁM TYÚKJA

Ejh mi a kő! tyúk anyó, kend
A szobában lakik itt bent?
Lám, csak jó az isten, jót ád,
Hogy fölvitte a kend dolgát!
5 Itt szaladgál föl és alá,
Még a ládára is fölszáll,
Eszébe jut, kotkodákol,
S nem verik ki a szobából.
Dehogy verik, dehogy verik!
10 Mint a galambot etetik,
Válogat a kendermagban,
A kiskirály sem él jobban.
Ezért aztán, tyúk anyó, hát
Jól megbecsülje kend magát,
15 Iparkodjék, ne legyen ám
Tojás szűkében az anyám. –

Morzsa kutyánk, hegyezd füled,
Hadd beszéljek mostan veled,
Régi cseléd vagy a háznál,
20 Mindig emberül szolgáltál,

Ezután is jó légy, Morzsa,
Kedvet ne kapj a tyúkhusra,
Élj a tyúkkal barátságba'
Anyám egyetlen jószágá.

Vác, 1848. [jan. 24. vagy röviddel utána]

752. A TÉL HALÁLA

Durva zsarnok, jégshivű tél,
Készülj készülj, a halálra!
Jármodat megunta a föld,
És ledobja valahára;
5 Szabadság lesz! ím, az ég is
Ide szegődött a földhöz,
Fegyvertárából, a napbul
Tűznyilakkal rád lövöldöz.

Meg fogsz halni, vad, bitor tél!
10 Addig él csak minden zsarnok,
Míg magok alattvalói
Szabadságot nem akarnak;
Hogyha egyszer a raboknak
Akaratja ki van mondva,
15 Összeomlik börtön és láncz,
S elenyészik híre hamva.

- Harczolj, harczolj, föld a téllal,
Ne félj, megbírod, levágod,
S szabadságod kivívod,
20 Tavasz a te szabadságod.
Eljön, eljön a szép tavasz,
S hoz virágokat kebledre,
És szivárványt diadalmi
Koszorúnak a fejedre!
- 25 Nézd, a mellynek rabja voltál,
A tél maga érzi vesztét,
Dúlt arczán megtört szemébül
Sűrű könnyek omlanak szét.
Hah, ki eddig csupa jég volt,
30 Most hogy olvad, milly gyáván hall
Nem csoda, hiszen testvér a
Gyávaság a zsarnoksággal.

Pest, 1848. [febr.]

753. 1848

- Ezernyolczszáznegyvennyolcz! az égen
Egy új csillag, vérpiros sugára
Életszínt vet a betegségében
Meghalványult szabadság arczára.
- 5 Szent szabadság, újabb megváltója
A másodszor süllyedt embereknek,
Drága élted milljon s milljom ója,
Ne félj, téged nem feszítenek meg.
- Elbuvék a békeség galambja,
10 Fészke mélyén turbékolni sem mer;

Háborúnak ölyve csattogtatja
Szárnyait a légben vad örömmel.

Hah, ti gyávák, ti máris remegtek?
Ez csak kezdet, ez csak gyermekjáték
15 Hátha mindazok beteljesednek,
Amiket én álmaimban láték!

Eljön, eljön az ítélet napja,
A nagy isten véritéletet tart,
S míg jutalmát jó, rossz meg nem kapja,
20 Már nyugodni sem fog addig a kard!

Pest, 1848. [febr.]

754. LEHEL VEZÉR

Első ének

1.

Nem nagy hírű város Jász-Berény városa,
És itt a nyakam, hogy nem is lesz a soha,
De van abban egy kürt, van annak nagy híre,
Akkora, hogy nem fér a jászok földére,
5 Kiterjed éjszak, dél nyugat és keletre,
Mint a Tisza, mikor szűk neki a medre,
Terjed a némettől a székely világig,
A lengyel határtól egész a horvátig.

2.

Úgy bizony, híres kürt az a jász-berényi,
10 Nem haszontalanság a felől beszélni,
Megérdemli a szót és jobban, mint sok más,
Mikre akárhányszor volt időfogyasztás;
Megérdemli a szót, nem is leszek fősvény,
Kutatva, melyik a legrövidebb ösvény?
15 Széltében hosszában mondom el a dolgot,
Mit csinált az a kürt, ki kezében forgott.

3.

De hol is kezdjem csak, hogy megértsük egymást?
Mert hát tudnivaló, hogy én itt mostanság
Nem írástudóknak, nem az úri rendnek,
20 De beszélek szűrös gubás embereknek;
Hisz az írástudók jobban tudják magok,
Mint én, a miket most mondani akarok,
Az uraknak pedig az ideje drága,
Rá sem érnek ilyen apró mulatságra.

4.

25 Nem is igen bánom, ha ők nem figyelnek,
A mint nélkülem elvannak ő kegyelmek,
Csak úgy elvagyok én ő kegyelmek nélkül,
Egyiknek sem élek az emberségébül.
A kik ő előttök görnyesztenek hátokat,
30 Lesve asztalukról a morzsalékokat,
S lesve ajkaikról a kegyes mosolygást:
Őket ez érdemes emberek mulassák.

5.

Megvallom őszintén, épenséggel mások
Azok, a kiket mulattatni vágyok;
35 Nem a palotáknak fényes gyertyaszála
Vagyok én, hanem a kunyhók mécsvilága.
Alant születtem én, szalmafüdél alatt,
Soh'sem tagadom meg a származásomat,
Kis házikókra száll lelkem, mint a golya,
40 S egyszerű nótákat kerepöl le róla.

6.

De vissza, vagy is rá térek a dologra
Hejh felebarátim, réges-régen volt a,
A mit én elmondok: akkor még, látjátok,
Szopós gyerek volt a huszadik apátok.
45 Száz esztendő szép szám, pedig már azóta
Az idő a földre azt kilencszer róttá;
Kilencz száz esztendő! kilencz vén óriás,
Egymás után egyik a másiknak sírt ás.

7.

Akkor más világ járt, elgondolhatjátok,
50 Nem volt még korona, nem voltak királyok,
Fejedelem volt az első a nemzetben,
Nem hátul, de elől ment az ütközetben,
Hejh pedig ugyancsak járta az ütközet,
Nem ült a nép otthonn a kemencze megett,
55 Mind háborúskodott, csak az maradt hátra,
A ki épen kellett az eke szarvára.

8.

Kegyetlen legények kerekedtek akkor,
Soha el nem váltak a kardmarkolattól,
Egy felől őrizték a megszerzett hazát,
60 Más felől kívülről a sok kincset hozák.
Félt is tőlök minden halandó nemzetség,
Az adót nekik, mint a köles, fizették,
Mert hisz nagyon bölcsen látták ők azt által,
Hogy haláluk egy a hátramaradással.

9.

65 Fejedelmi ember Taksony volt a tájba',
'Taksony: Zoltán fia, Árpád unokája
De tudjátok-e ti, jámbor atyafiak,
Ki volt a vitéz, kit Árpádnak hítanak?
Barátaim, mikor e nevet halljátok,
70 Mintha oltár mellett templomban volnátok,
Emeljétek meg a kalapjaitokat,
Mert köszönhetitek néki hazátokat.

10.

Magyarország szép föld, meg kell vallanotok,
Rá a jó isten tíz annyi áldást rakott,
75 Mint igazság szerint a mennyi illetné;
Annyi az áldása, hogy alig fér belé.
Ezt a téjjel mézzel folyó, dús Kánaánt,
Hol megdönti saját terhe a gabonát,
S hol tűzzel van tele a szőlő gerezdje:
80 E szép országot a nagy Árpád szerezte.

11.

Mert nem Ádám-Éva óta mienk e föld,
Messze Ázsiában lakozánk azelőtt,
Messze Ázsiában a világ más részén,
Kaszpi tengeren túl Aral tó környékén.
85 Irtóztató távol van az a hely innét!
Ha megmondanám: hány mérföld? el se' hinnék.
Hejh, az vón a kulacs, az vón a tarisznya,
Mellyből a bor s kenyér addig ki nem fogyna.

12.

Vitézlő eleink ott tanyáztak hajdan,
90 De biz nem fürödnek ők ott tejben vajban,
Rengeteg erdőkben magas fűvek nőttek,
Nyargalózó vadak nem tiporták őket,
A hol meg kellett vón ló, barom számára,
Vala a mezőkön a legelő árva.
95 Kapják hát magokat, szedik a sátorfát,
S indulnak keresni, hol vagyon jobb ország.

13.

Tőlök napnyugatra – így szólt a hír szája –
Fekszik Attilának egykori országa,
Szörnyü Attilának, isten ostorának,
100 A magyar nemzetség dicső ősapjának.
Fölkeresik, abban állapottanak meg,
Fölkeresik, akármeddig tévelyegnek,
És ha ráakadnak, visszaszerzik aztat,
Hogy a maradékjok legyen boldog s gazdag.

14.

- 105 Volt közöttük egy bölcs józan ember, Álmos,
Ezt szólították föl: „Vezess minket már most,
Józan okosságod vezéreljen bennünk,
Ha lehetséges, a kívánt földre mennünk;
Mint a darusereg az előjáróját,
110 Ugy követünk téged ország-világon át,
Míg nem látjuk magunk a Tisza folyóban,
Hol Attila alszik három koporsóban.”

15.

- Elfogadta Álmos a vezéri tiszte,
A magyarság véle vándorolni kezdett.
115 Meddig vándoroltak? a jó isten tudja;
Mint a csillagok közt a nagy ország útja,
Itt alant a földön olly nyomot hagyának
Magok után hosszan, a merre csak jártak
Csak hogy nem fejér volt e nyom, mint az égi,
120 De sötétpiros, mert vérrel festették ki.

16.

- Eszkendők multán nagy hegygerinczen álltak,
A hegy tetejéről tenger síkra láttak.
„A határt elértük!” monda Álmos nékik,
„Tekintsetek ott a rónaságon végig,
125 Birodalma hajdan ez volt Attilának,
E hegyeket híják a Kárpát sorának.
És itt hála néked, magyarok istene,
Hogy ezt mind meglátta a vén Álmos szeme!

17.

Megvénültem immár, fejemet hó fedi,
 130 Fejér a fejem, mint e Kárpát hegyei;
 Rólok a havat a tavasz leolvasztja,
 De a fejem havát le nem olvaszthatja.
 A méltóságot átadom, mit adtatok,
 Az uj csatákra uj vezért választaszatok:
 135 Rám nézve két határ e hely bizonyára:
 Jövendő hazánk és életem határa.”

18.

A mit Álmos sejtett, sem sejtette roszul,
 Mert azon a helyen istenben boldogult;
 Leszállt fejér feje a fekete földbe,
 140 Zöld mohos sírhalom domborult fölötte.
 Körülállta sírját az egész magyar faj,
 S esküt tett le felhőt-szagató morajjal:
 E szent helytől kezdve kezökre kerítik
 Az egész tartományt, melly előttök nyílik.

19.

145 Álmos vezér fia volt hatalmas Árpád;
 Gondolta-e millyen nagy becsület vár rá?
 Nem csak hogy vezérnek, de fejedelemnek
 Kiáltotta ki az egész magyar nemzet.
 Pajzsra állították, úgy emelték fel őt,
 150 Ekkép mutatta meg magát népe előtt;
 A nép pedig rajta hogy ne örült volna?
 Képére volt írva harczok diadalma!

20.

Negyven nap pihentek Munkács róna földén,
Az időt ünnepi lakomákkal töltvén,
155 Kettős ünnep volt ez: halotti lakoma
Álmosért, s a haza keresztelő tora.
Negyvenegyedik nap a midőn megviradt,
Ifjú Lehel ajkán a kürtszó megriad
Akkor még ifju volt, állán a gyöngye szőr
160 Nem téli bunda volt, csak nyári könnyű szűr.

21.

Takaros legény volt Lehel akkor tájban,
Ott benn született még messze Ázsiában,
Ott látta először a szép napvilágot,
Már gyermekjátékból párduczra vadászott,
165 S gyermekjátékot még alig hogy felejtett,
Mikor nyilával egy elefántot ejtett,
Kivette és kürtnek csinálta agyaráát,
A cifrát tulajdon keze faragta rá.

22.

Gyöngye tüdejének erős volt még e kürt,
170 De ő mindenféle nehézséget legyűrt,
Vadonerdőkbe járt magános sziklákra,
Ott szoktatta magát kürtje fuvására,
Makranczосkodott a csont soká, de végre
Szépen rá tanult az engedelmességre,
175 S azt a hangot adta, melly Lehelnek tetszett,
Melly földet riasztott, melly eget repesztett.

23.

S hangját a magyar nép már nagyon ismerte,
Jel-adó volt, hogyha mentek ütközetre,
Föl is gyúltak tőle, mintha hangok helyett
180 Öntene szívökbe nyári napmeleget.
Most is, hogy megharsant Munkács rónaságán,
Felzudult a tábor, mint megannyi sárkány,
De sírva fakadt rá nem egy apró gyermek,
A haza-szerzésben hogy részt nem vehetnek.

24.

185 Szétment a magyarság nyugatra keletre,
Zászlóikat mindig szerencse követte,
Nem kímélték a vért és nem az életet,
De jutalmok ez a gyönyörű haza lett.
Öt esztendő multán Tokaj s Ménes borát,
190 Buzáját az Alföld, a Balaton halát,
Vadait a Bakony s gazdag Erdély földé
Aranyát ezüstjét magyarnak termette.

25.

Lehel ifjusága e csatákban telt el,
Nem ért rá játszani a szép szerelemmel,
195 S a szerelem galamb, gyöngye erejével
Nem győzött röpködni Lehel sas-lelkével.
Volt még is kedvese, a kinek szerelmet
Esküdt, ki mindig ott volt oldala mellett,
Kit nem adott volna a fél világért sem
200 Szükség-e mondanom, hogy a kürtöt értem?

26.

Hogy szerette kürtjét! meg is érdekelte;
Nem csontdarab volt az, de tulajdon lelke.
Mít elméje gondolt, a mit szíve érzett,
Szózatot ajkával mindent elbeszélt.
205 Hol vidám hangja volt, hol pedig szomorú,
Tudott harsogni, mint az égiháború,
S tudott lágyan búgni, mint a kis madárka,
Ki utána csalja párját ágrul ágra.

27.

Sokszor éjjelenként, ha pihent a tábor,
210 Ki-kiszállt a kürtszó Lehel sátorából,
Ott benn ült a vezér kürtjét fújogatva,
Elgondolkodott a katonaság rajta.
Ilyenkor nagy volt a csend; még a paripák,
Azok is a fűvet lassabban harapták,
215 Mintha csak félnének rendzavarók lenni,
Vagy hogy jobban esett hallgatni, mint enni.

28.

Egyik másik tűzhöz oda ültek többen,
S némán figyelmeztek a nótákra ott benn;
Akadt köztök legény, a ki suttogólag
220 Magyarázgatta a többi hallgatónak:
„Halljátok, hol jár az esze? Ázsiában,
Születő földünkön, hajdani hazánkban;
Eztet fújta, mikor elindultunk onnan
Benne váltogatva öröm s fájdalom van.

29.

225 Furcsa érzés is volt, hazánkat elhagyni,
Mert az ember még is csak sajnálta vagy mi,
Az igaz, hogy napról napra lett soványabb,
De hiába, ha már ott szoptuk anyánkat.
Aztán meg ki tudta, célta nem veszítünk-e,
230 Nem jön-e pusztulás bujdosó népünkre?
Elveszhetünk volna hosszú bujdosásban,
Mint üstökös-csillag az ég távolában.

30.

Figyelmezzetek! új nótát kezd vezérünk,
Hah, ez az, mikor a Kárpátokra értünk,
235 Kárpátok hegyéről először tekinténk
Le e szép országra, mely most már a miénk.
Milly rivalgó hangok! azok a vén kövek,
Mikor meghallották, hosszan dörögtek,
Elküldték keletre nyugatra szerteszét,
240 A kürt harsogását, a nemzet örömét.”

31.

A magyarázónak itt megállt a nyelve,
Mindnyájan fölzúgtak vígaságra kelve,
A rivalgó kürttel versenyt kurjogattak
Emlékére ama nevezetes napnak.
245 De az öröm-lárma nem tartott sokáig,
Mert a vidám nóta kesergővé válik,
Neki búsul a kürt, hangja méla tompa,
S bele-belemerül síró fájdalomba.

32.

Nem egyéb volt ez, mint temetési ének
 250 Azok temetésén, a kik elesének
 A Latorcza mellett a legelső csatán, ,
 Mellyet a magyarság küzdött az új hazán.
 Ennek hallatára szépen alább hagytak
 A kedvökkel, a kik elébb kurjogattak,
 255 Elalélt a víg zaj, s a mult emlékére
 Nem egy könny perdült a vitézek képére.

33.

Illyen hatalmas volt Lehel vezér ajka,
 Ugy járta a nemzet, a mikép ő fujta,
 Kénye szerint osztott örömet, bánatot,
 260 Kürtjével vidített, kürtjével rikatott.
 Szerette is szörnyen, a mint mondtam is már,
 Napestig oldalán lógott, akárhol járt,
 Éjjelenként pedig od'a párduczbőrre
 Tette maga mellé, s álmodott felőle.

34.

265 De a millyen nagyon ő szerette kürtjét,
 A magyarok őt olly mértékben szerették,
 Nagy becsülete volt jó Lehel vezérnek
 Mindenütt, a hol csak magyarul beszéltek;
 Szolgált a hazának nem csak vas kezével,
 270 De szolgált egyszersmind arany elméjével,
 Szent volt minden szó, melly száján kiröppene,
 Mintha szólna maga magyarok istene.

35.

És azért ki fogna csodálkozni rajta,
 Hogy midőn Árpádot a sír eltakarta,
 275 S kis fiára, Zoltánra, jutott az ország,
 Mellé kormányzónak Lehelt választották,
 Lehelt és még kettőt, Bulcsút és Botondot
 Ők hárman viselték a hazai gondot,
 Viselték mindaddig fényes dicsőséggel,
 280 Míg a kicsiny Zoltán emberré nem nőtt fel.

36.

Mikor az a három kormányozni kezdett,
 Három fejű sárkány lett a magyar nemzet,
 S a melly országokra kinyujtá fejeit,
 Tán a mai napig sírva emlegetik.
 285 Konstantinápolynak ment Botond keletre,
 S szörnyü taglójával kapuját betörte,
 Szép Itáliába zászlós Bulcsú lejárt,
 Tengerek fuvalma ringatá zászlaját.

37.

Hát a kürtös Lehel útját merre vette?
 290 Ó leginkább csak a németet szerette,
 Ugy szerette, hogy no! könnyebb volt lelkének,
 Ha csak a nevét is hallotta, hogy német,
 Hát ha még ott benn járt a termő földében,
 Kardja pedig benn a szívök közepében:
 295 Annak itta ám még meg az áldomását!
 Akkori kedvének világ látta mását.

38.

El is látogatott hozzájuk gyakorta,
 A tavasz hírt oda rendesen ő hordta,
 Tudták már, ha ő jött, hogy a tavasz közel,
 300 S azon imádkoztak, bár csak már múlta el;
 De nem csoda, hejh mert az meleg tavasz lett,
 Ollyan meleg, hogy még nyárnak is beillett,
 Nyárnak és veszettül fűtött kemenczének
 Hideg aczél a kard, még is nagyon éget.

39.

305 S nem egyszer se' kétszer ment oda vendégül:
 Minden esztendőben, míg csak ki nem vénült,
 Míg a gyermek Zoltán markos ifju nem lett,
 A kire magát rá bízhatta a nemzet.
 Ekkor a magyarság három fővezére,
 310 Lehel, Bulcsú, Botond országgyűlést kére,
 Ottan a maga és két társa nevében
 Nagyrabecsült Lehel szólt illetéknépen:

40.

„Nemzetes nagyurak, országunk vitézi,
 Az ember életét isten úgy intézi,
 315 Hogy az idő nem áll, de folyton folyva mén,
 Ifjú lesz a gyermek, az ifjú pedig vén.
 Mi már úgy vagyunk, hogy ki megkopaszodott,
 Mint jó magam, ki meg őszbe csavarodott,
 Mint itt Botond öcsém, Bulcsú sem különben,
 320 Éveink száma több, mint háromszor ötven.

41.

De lám, míg az idő fosztogatott minket,
Vén fákat, hervasztván zöld leveleinket,
Mellettünk felnőtt az apró kis csemete,
Az élet földébe kit Árpád ültete.
325 Itt áll az ifju tölgy, nézzetek szemébe,
Bátran oda áll már a vihar elébe,
Nincsen rá szorulva senki istápjára,
Annak okáért hadd űljön a kormányra.

42.

Mi pedig ezennel letesszük a tisztet,
330 Melylyel bizalmatok bennünket diszített,
Fényes polczunkról lelépünk a homályba,
A nyugalom fogad ölelő karjába.
Van is rá szükségünk, fáradtunk eleget,
De jutalmaz érte a lelkiismeret,
335 Megjutalmaz, mert olly barátságos szót ád,
Hogy jó rendben hagyjuk az ország szénáját.

43.

Rendben van az ország, nem csonkult határa,
Oroszlán-szemmel néz a félő világra,
Sörénye rázása népek reszketése,
340 Szeme pillantása városok égése.
Ifju ember, Zoltán, nevünk nagy és hires,
Te dicsőségünkhöz még több sugárt keress,
Az egész világot rángasd fülön fogva,
Kivált a németet vedd pártfogásodba.”

44.

345 Ennyit mondott Lehel. Utána még többen
 Előterjesztették, a mi volt fejökben,
 Ki a három öreg vezért magasztalta,
 Ki meg a fiatal Zoltánt buzdította;
 Nem tanulták, még is sok szépet beszéltek,
 350 De legszebben szólott – mindnyá’n úgy ítélték –
 Ki azt tanácsolta, hogy fejezze be ma
 Az ország gyülését országos lakoma.

45.

Egy sem gáncsoskodott, mind helyben hagyá, mind,
 S fényesen megülték e napot apáink.
 355 Dél előtt komolyan a hol tanácskoztak,
 Dél után ott vígan ettek és boroztak.
 Ugy vagyon, boroztak, pedig hatalmasan,
 Válogatva Tokaj s Ménes boraiban
 Jól tették, azt mondom; a ki inni nem mer,
 360 Ha talán ember is, de nem magyar ember.

46.

S mikor már az ebéd felén túl esének,
 Jöttek, a mint illő, a felköszöntések,
 Éltették a haza minden jelesebbjét,
 Éltették magát a magyarok istenét,
 365 És mikor vége lett a jó kívánságnak,
 A muzsikuskok rá hangos tust huzának,
 A sok összeveszett hang forgott a légben,
 Mint a por a forgószeleknél örvényében.

47.

Fölállott Lehel is, nagy lett a csendesség,
 370 Noha egy kicsit már nehezökre esék,
 Hogy elhallgassanak, mert a bor hatalma
 Ösztönözte őket zajra, rivalomra;
 De dicséretökre legyen még is mondvá,
 Egyetlen egy sem volt köztök oly goromba,
 375 Hogy, míg a beszédet Lehel nem végzé el,
 Zavarná a csendet csak egy köhhentéssel.

48.

Fölállott Lehel. Nagy, kopasz homlokára
 Rá szállt a bor lelke, rózsaszín sugára,
 S lenn a képe alján torzonborz bajújsza
 380 S rengeteg szakállá széleshosszan úsza;
 Olyan volt, mint mikor az ég egyik fele
 A pirulni kezdő hajnallal van tele,
 A másik felén meg szürke felhőtábor
 Lengeti nagy szárnyát szellők játékatol.

49.

385 Fölállott Lehel szép lassan, és fölállván
 Egy hosszút simított bajúszán, szakállán,
 Vesződött arczával, hogy mogorva legyen,
 Mert az volt ő neki a természetiben,
 Hogy a jó kedvet és a tréfát szerette,
 390 De ilyenkor képét szörnyen ránczba szedte;
 Minél komorabb volt szeme pillantása,
 Lelke annál inkább hajlott a vigságra.

50.

Szolt pedig ekképen, a kupát emelve,
A melly színültig volt sötét borral telve:
395 „Fűnek fának ittunk már egészségére,
Talán el is fogyott már a hordók vére,
Pedig még hátra van egy nagy isten-éltes’,
Mit el nem hagyhatok, hogy ne legyek vétkes,
És a kiért inni nekem áll tisztemben,
400 Minden jó magyarnak részt kell venni ebben.

51.

A mi szerelmes szomszédunk, a német,
A kiért ezennel csavarom elmémet,
Hogy találjak hozzá nem-méltatlan szokat,
Mire engem forró barátságom nógat;
405 Mert barátja vagyok a német sógornak,
Mint e tolakadó légy itt az orromnak;
Noha neki nem kell az én barátságom,
Oda tolakodom és reá tukmálom.

52.

Nem tehetek róla, hogy engem nem kedvel,
410 Én a lelkén függök teljes szeretettel
Bár szeretetemnek olyan súlya volna,
Hogy lehúzhatnám őt véle a pokolba.
Kedves németjeim, hogy ne szeretnélek,
Legvigabb napjaim nálatok telének,
415 S kinek boldogságom részét köszönhetem,
Hogyan állhatnám meg, föl nem köszöntenem?

Jámbor szomszéd, német, világ minden kincsét
 Szerencse markai országodra hintsék,
 Legyen olly bőséged, annyi gazdagságod,
 420 Hogy szinig megtöltsön minden magyar zsákot,
 Adjon isten neked mindig bő nadrágot,
 Hogy elférjen benne egész bátorságod,
 S a mennydörgős mennykő ne üssön meg téged,
 Bízsa a magyarra ezt a mesterséget!”

MÁSODIK ÉNEK

1.

425 Jött és rá borult az este a határra,
 Mint a gyászos asszony oltár zsámolyára,
 Halkan imádkozott, néma volt az ajka,
 Csak egy szellő-sohaj jött ki néha rajta.
 A lakmázó urak átaláltak zavarni,
 430 Vagy hogy elfáradtak már tovább mulatni,
 Elég a hozzá, hogy sátraikba bujtak
 S fáradalmaikhoz méltókép aluttak.

2.

Kaczagányaikat derékaljnak vették,
 Fejüket domború paizsra fektették,
 435 S álmadoztak vala nagy véres csatákról,
 S a mi következik: nagy boros kupákról.
 Kívül a lakoma maradványa fölött
 Éhes hollósereg zajos tábort ütött,
 Csunyául károgtak, szidták az urakat,
 440 Hogy olly sok csontot s olly kevés húst hagytanak.

3.

Botond, Bulcsú, Lehel nem várták a hüsön,
Hogy a fölkelő nap a hasokra süssön,
Mihelyt orra hegyét kidugta a hajnal,
Lóháton valának, s indultak robajjal.
445 Ifju kedvvel mentek az öreg legények,
Bánatot magokkal haza nem vivének,
Nem kellett busúlni nemzetöknek sorsán,
Megbíztak te benned, fejedelmi Zoltán.

4.

Mentek, mendegéltek és elértek végre
450 A Jászság és Kunság szép róna földére,
Melly a délibábnak szülő tartománya,
És a mellynek Lehel volt a kapitánya.
Valahányszor Lehel e földre rá lépe,
A megilletődés szállott be szívébe,
455 Most is úgy járt, most is meg volt illetődve,
S szólt olly érzékenyen, a hogy csak telt tőle:

5.

Pest, 1848. [jan. – febr.]

755. KEMÉNY SZÉL FÚJ....

Kemény szél fúj, lángra kap a szikra,
Vigyázzatok a házaitokra,
Hátha mire a nap lehanyatlik,
Tűzben állunk már tetőtől talpig.

- 5 Édes hazám, régi magyar nemzet,
 Alszik-e csak a vitézség benned,
 Vagy apáink halálával elhalt?
 Illik-e még oldaladra a kard?
- Magyar nemzet, ha rád kerül a sor,
10 Léssz-e megint, a mi voltál egykor?
 Olly hatalmas harczos, ki szemével
 Jobban ölt, mint más a fegyverével!
- A világot védtük hajdanában
 A tatár és a török világban;
15 Vajon most, ha eljön a nagy munka,
 Meg bírjuk-e védni min magunkat?
- Oh magyarok istene, add jelit,
 Ha a kenyértörés elközelít,
20 Hogy az égben uralkodol még te
 A magad s néped dicsőségére!

Pest, 1848. [febr. vége]

756. BEAUREPAIRE

- Hogy kitelt a francziáknál
A király becsülete:
(Mint ezernyolcszázharmincban
S most valami két hete)
- 5 Fölberzenkedett a német,
 S esküvék, hogy bosszut áll,
 Megöli a szabadságot
 És megmenti a királyt.

S vitte zsoldos seregét és
10 Longwy már meghódola,
Megy tovább, Verdunön a sor,
Elkezdődik ostroma.

Verdun gyáva népe reszket,
S reszkető félelmiben
15 'Térd- s fejethajtást határoz,
Hogy bántása ne legyen.

De az őrség kapitánya
Beaurepaire mást beszél:
„Hódolásról nem lehet szó,
20 Még nem olly nagy a veszély.

Ha az ellen fegyverünkbe
Szerelmes, jól van, tehát
Hadd vegye ki kezeinkből,
Mi magunk ne adjuk át.”

25 A ki gyáva, siket is, nem
Hallgatott rá a tanács,
'Tollat nyujtanak neki, hogy
Irij' alá a hódolást.

Beaurepaire elhajítja
30 A tollat, s fegyvert ragad,
S lelkesülten és elszántan
Mondja ki e szavakat:

„Éljétek hát túl a szégyent,
A gyalázatot, de én
35 Az ellennek csak holttestet
Adni át megesküvém.

Bátraink előtt halálom
Majd mint vonzó példa áll
Én betöltöm esküvésem
40 Végszavam: szabad halál!”

Neki szegzé kebelének
S elsütötte fegyverét,
S ez szivébül kiszakítá
Életének gyökerét.

Pest, 1848. [márc. 8. és 10. körül]

757. [DICSŐSÉGES NAGYURAK...]

Dicsőséges nagyurak, hát
Hogy vagytok?
Viszket-e ugy egy kicsit a
Nyakatok?
5 Új divatu nyakravaló
Készül most
Számotokra nem cifra, de
Jó szoros.

Tudjátok-e, menyit kértünk
10 Titeket,
Hogy irántunk emberiek
Legyetek,
Vegyetek be az emberek
Sorába
15 Rimánkodott a szegény nép,
S hiába.

Állatoknak tartottátok
A népet;
Hát ha most mint állat fizet
20 Tinéktek?
Ha megrohan, mint vadállat
Bennetek,
S körmét, fogát véretekkel
Festi meg?

25 Ki a síkra a kunyhókból,
Milljomok!
Kaszát, ásót, vasvillákat
Fogjatok!
Az alkalom maga magát
30 Kinálja,
Ütött a nagy boszuállás
Órája!

Ezer évig híztak rajtunk
Az urak,
35 Most rajtok a mi kutyáink
Hízzanak!
Vasvillára velök, aztán
Szemétre,
Ott egyék a kutyák őket
40 Ebédre!

Hanem mégse! atyafiak,
Megálljunk!
Legyünk jobbak, nemesebbek
Ő náluk;
45 Isten után legszentebb a
Nép neve:
Feleljünk meg becsülettel
Nekie.

Legyünk nagyok, a mint illik
50 Mi hozzánk,
Hogy az isten gyönyörködve
Nézzen ránk,
S örömében mindenható
Kezével
55 Fejeinkre örök áldást
Tetézzen.

Felejtsük az ezer éves
Kinokat,
Ha az úr most testvérének
60 Befogad;
Ha elveti kevélységét,
Czimerit,
S teljes egyenlőségünk el-
Ismeri.

65 Nemes urak, ha akartok
Jőjtek,
Itt a kezünk, nyujtsátok ki
Kezetek.
Legyünk szemei mindnyájan
70 Egy láncznak,
Szüksége van mindnyájunkr'a
Hazának.

Nem érünk rá várakozni,
Szaporán,
75 Ma jókor van, holnap késő
Lesz talán.

Ha bennünket még mostan is
Megvettek,
Az uristen kegyelmezzen
80 Tinektek!

Pest, 1848. márc. 11.

758. NEMZETI DAL

Talpra magyar, hí a haza!
Itt az idő, most vagy soha!
Rabok legyünk vagy szabadok?
Ez a kérdés, válaszszatok! –
5 A magyarok istenére
Eksüszünk,
Eksüszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Rabok voltunk mostanáig,
10 Kárhozottak ősapáink,
Kik szabadon éltek haltak,
Szolgaföldben nem nyughatnak.
A magyarok istenére
Eksüszünk,
15 Eksüszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Sehonnai bitang ember,
Ki most, ha kell, halni nem mer,
Kinek drágább rongy élete,
20 Mint a haza becsülete.

A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

- 25 Fényesebb a láncznál a kard,
Jobban ékesíti a kart,
És mi még is lánczot hordtunk!
Ide veled, régi kardunk!
A magyarok istenére
30 Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

- A magyar név megint szép lesz,
Méltó régi nagy híréhez;
35 Mít rá kentek a századok,
Lemossuk a gyalázatot!
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
40 Nem leszünk!

- Hol sírjaink domborulnak,
Unokáink leborulnak,
És áldó imádság mellett
Mondják el szent neveinket.
45 A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Pest, 1848. márc. 13.

759. 15^{DIK} MARCZIUS 1848.

Magyar történet múzsája,
Vésőd soká nyugodott,
Vedd föl azt s örök tábládra
Vésd föl ezt a nagy napot!

5 Nagyapáink és apáink,
Míg egy század elhaladt,
Nem tévének annyit, mint mink
Huszonnégy óra alatt.

10 Csattogjatok, csattogjatok,
Gondolatink szárnyai,
Nem vagytok már többé rabok,
Szét szabad már szállani.

15 Szálljatok szét a hazában,
Mellyet eddig lánczotok
Égető karikájában
Kínosan sirattatok.

20 Szabad sajtó! már ezentul
Nem féltelek, nemzetem,
Szívedben a vér megindul,
S éled a félholt tetem.

Ott áll majd a krónikákban
Neved, pesti ifjuság,
A hon a halálórában
Benned lelte orvosát.

25 Míg az országgyűlés ott fenn,
Mint szokása régóta,

Csak beszélt nagy sikertelen:
Itt megkondult az óra!

30 Tettre, ifjak, tette végre,
Verjük le a lakatot,
Mit sajtónkra, e szentségre,
Istentelen kéz rakott.

35 És ha jó a zsoldos ellen,
Majd bevárjuk, mit teszen;
Inkább szurony a szivekben,
Mint bilincs a kezeken!

40 Föl a szabadság nevében,
Pestnek elszánt ifjai! --
S lelkesülés szent dühében
Rohantunk hódítani.

És ki állott volna ellen?
Ezren és ezren valánk,
S minden arczon, minden szemben
Rettenetes volt a láng.

45 Egy kiáltás, egy mennydörgés
Volt az ezerek hangja,
Oda tört a sajtóhoz és
Zárját lepattantotta.

50 Nem elég most föl Budára,
Ott egy író fogva van,
Mert nemzetének javára
Czélozott munkáiban.

S fölmenénk az ős Budába,
Fölrepültünk, mint sasok,

55 Terhüinktől a vén hegy lába
Majdnem összeroskadott.

A rab írot olly örömmel
S diadallal hoztuk el,
A minőt ez az öreg hely
60 Mátyás alatt ünnepelt! –

Magyar történet múzsája,
Vésd ezeket kövedre,
Az utóvilág tudtára
Ottan álljon örökre.

65 S te, szivem, ha hozzád férne,
Hogy kevély légy, lehetnél!
E hős ifjuság vezére
Voltam e nagy tetteknél.

Egy ilyen nap vezérsége,
70 S díjazva van az élet
Napoleon dicsősége,
Te veled sem cserélek!

Pest, 1848. [márc. 16. és 18. között]

760. A SZABADSÁGHOZ

Oh szabadság, hadd nézzünk szemedbe!
Olly sokáig vártunk rád epedve,
Annyi éjen által, mint kísértet,
Bolygott lelkünk a világban érted.

- 5 Kerestünk mi égen földön téged
Egyetlenegy igaz istenséget,
Te vagy örök, a többi mind bálvány,
Melly leroskad, egy ideig állván.
- 10 S még is még is számkivetve voltál,
Mint a gyilkos Kain bujdokoltál,
Szent nevedet bitóra szögezték,
Érkezésedet hóhérok lesték.
- 15 Megszűnt végre hosszú bujdosásod,
Sírba esett, ki neked sírt ásott,
Bevezettünk, s uralkodás végett
Elfoglaltad a királyi széket.
- 20 Te vagy a mi törvényes királyunk,
Trónusodnál ünnepelve állunk,
Körülötted miljom s miljom fáklya
Meggyúlt szíveink lobogó lángja.
- Oh tekints ránk, fönséges szabadság!
Vess reánk egy éltető pillantást,
Hogy erőnk, melly fogy az örömláztól,
Szaporodjék szemed sugarától.
- 25 De, szabadság, mért halvány az orcád?
Szenvedésid emléke szállt hozzád?
Vagy nem tettünk még eleget érted?
Koronádat a jövőtől félted?
- 30 Ne félj semmit, megvédünk csak egy szót,
Csak emeld föl, csak mozdítsd meg zászlód,
S lesz sereged ezer és ezernyi,
Kész meghalni vagy diadalt nyerni!

S ha elesnénk egy szálig mindnyájan,
Feljövünk a sírbul éjfél tájban,
35 S győztes ellenségednek megint kell
Küzdeni kísértő lelkeinkkel!

Pest, 1848. [márc. 16. és 27. között]

761. BORDAL

Egyik kezemben a fegyverem,
A másikat sem hevertetem,
Jobb kezemben tartom kardomat,
Bal kezembe veszek poharat.

5 A ki mostan nem tart én velem,
Verje meg azt az én istenem,
Vigyék el a körmös angyalok
A hazáért iszom, igyatok!

Igyunk, jó barátim, mostanság,
10 Bor a megtestesült bátorság,
Pedig nekünk ez kell, nem egyéb,
Öntsük hát magunkba hevenyén.

Ki tudja, hogy mit hoz a holnap?
Mire virad, tán már dobolnak,
15 Akkor aztán ki a csatára
Édes magyar hazánk javára!

Koszorús a haza homloka,
Szabadságból fontuk azt oda,
Ott is marad örök mindétig,
20 Azt ugyan le róla nem tépik.

Egyszer volt csak rabnép a magyar,
Többé lenni nem fog, nem akar,
Most már meg van vetve a lába,
S az úristen sem hajt igába.

- 25 Szabadságunk, a ki hozzád nyúl,
Elbucszúzhatik a világtul,
Szívében vér s élet nem marad,
Kiürítjük, mint e poharat!

Pest, 1848. [márc. 16. és 27. között]

762. FÖLTÁMADOTT A TENGER....

- Föltámadott a tenger,
A népek tengere;
Ijesztve eget földet,
Szilaj hullámokat vet
5 Rémitő ereje.
- Látjátok ezt a tánczot,
Halljátok e zenét?
A kik még nem tudtátok,
Most megtanulhatjátok,
10 Hogyan mulat a nép.
- Reng és üvölt e tenger,
Hánykódnak a hajók,
Süllyednek a pokolra,
Az árbocz és vitorla
15 Megtörve, tépve lóg.

Tombold ki, te özönvíz,
Tombold ki magadat,
Mutasd mélységes medred,
S dobáld a fellegekre
20 Bőszült tajtékodat;

Jegyezd vele az égre
Örök tanúságúl:
Habár fölül a gálya,
S alúl a víznek árja,
25 Azért a víz az úr!

Pest, 1848. [márc. 28–29.]

763. A KIRÁLYOKHOZ

Azt adok, mit vajmi ritkán kaptok,
Ti királyok, nyílt őszinte szót,
A hogy tetszik, köszönjétek meg, vagy
Büntessétek a fölszólalót;
5 Áll még Munkács, áll az akasztófa,
De szivemben félelem nem áll
Bármit mond a szemtelen hizelgés,
Nincsen többé *szeretett* király!

Szeretet hah, ezt a szép virágot
10 Tövestül kiteptétek ti rég,
S kidobátok azt az országutra,
S ott átment rajt a szekérkerék,
A melly megtört esküvésitekkal
Megterhelten világszerte jár
15 Bármit mond a szemtelen hizelgés,
Nincsen többé *szeretett* király!

- Csak tűrnek már titeket a népek,
Csak tűrnek, mint szükséges roszt,
S nem szeretnek odafönn az égben
20 Megszámlálták napjaitokat.
Majd halljátok a nagy ítéletszót,
Attól, a ki mindenkit bírál
Bármit mond a szemtelen hizelgés
Nincsen többé *szeretett* király!
- 25 Föllázítsam a kerek világot,
Föllázítsam-e ellenetek,
Hogy a dühnek Sámson-erejével
Milliónként nektek essenek?
Megkondítsam a halálharangot,
30 Hogy borzadjatok hangjainál?
Bármit mond a szemtelen hizelgés,
Nincsen többé *szeretett* király!
- Nem lázítok, mert nincs erre szükség;
Mért ráznám meg erőszakosan
35 Azt a fát, a mellynek a gyümölcse
Már túlérve, rothadásba' van?
Ha megérik a gyümölcs, fájárul
Magától a földre hull alá
Bármit mond a szemtelen hizelgés,
40 Nincsen többé *szeretett* király!

Pest, 1848. [márc. 28–29.]

764. VAN-E MOSTAN OLLYAN LEGÉNY....

- Van-e mostan olyan legény,
A ki fél,
Ha a mennykő jár is ott a
Fejénél?
5 Takarodjék el közülünk
A gyáva,
Bújjék bele a kemencze
Lyukába!
- Testvéreim a szabadság
10 Nevében,
Álljuk meg a helyet amúgy
Keményen,
Mutassuk meg, hogy mik vagyunk?
Ollyanok,
15 A kiken a veszedelem
Ki nem fog!
- A legelső jeladásra
Kiállunk,
Ha elesünk, új sor áll föl
20 Utánunk;
Ha két magyar marad is a
Világon:
(Csak e kettő szabad legyen)
Nem bánom!
- 25 Háromszinű magyar zászló,
Dicső jel!
Védelmünk megfeszített
Erővel,
Kiemeltük a porból szent
30 Szárnyadat,

Röpülj előttünk a magas
Ég alatt!

Háromszinű magyar zászló,
Vezérelj,
35 Egyikünk sem fősvénykedik
Vérével!
Ellenséged előbb meg nem
Taposhat,
Míg vérünkkel be nem festett
40 Pirosra!

Pest, 1848. [ápr. 1–4.]

765. KÉSZÜLJ, HAZÁM!

Készülj, hazám!
Készülj, boldog haza!
Olly ünnep vár reád, a millyet
Még nem pipázott magyar ember,
5 A melly majd hét országra szól,
Mint a lőcsei kalendárium.
Készülj, hazám!

A bécsi német
Egytől egyig mind megveszett,
10 Istentül elrugaskodott, az
Ördögnek adta lelkét,
És mostan e bélpoklosok
Ezt kurjogatják:
„Mi nekünk a szabadság
15 Árnyéka nem kell,

Maga a szabadság kell mi nékünk,
Teljes szabadság minden áron!”
Igy kurjogatnak
E sátán czimborái,
20 S mi lesz a vége e históriának?
Az lesz a vége, hogy császárijokat,
Kegyelmes jó császárijokat
Elkergetik,
Családostúl elkergetik,
25 Isten Jehova ugyse’
Elkergetik!

De ez lesz a magyarra nézve a
Szerencse napja,
A boldogságnak égi ünnepe!
30 Közénk fog jőni
A császár és családja,
A fölséges család!
Igy fognak hozzánk szólani:
„Hű magyarok,
35 Mi mindig bízunk bennetek,
Mindig szerettünk titeket,
Legjobban, legatyaibban
Szerettünk népeink között;
Im kebletekre borulunk,
40 Öleljetek meg,
Kedves hű fiaink!”
És kell-e több mi nékünk,
Nékünk hű magyaroknak?

Letérdelünk előttök,
45 Vándor sarúkról a port
Lenyalják csókjaink
S a hála és öröm könnyűi,

Mellyek majd, mint egy második Duna,
 Fognak keresztülfolyni a hazán,
 50 És egy kiáltás lesz a nemzet:
 (Egy olyan óriás kiáltás,
 Mellytől a csillagok potyognak)
 „Vitam et sangvinem
 Pro rege nostro!”
 55 Mint hajdanában
 Bögtek dicső apáink. –
 S ha lesz közöttünk olyan vakmerő,
 Kinek eszébe jut,
 Hogy három század óta úr
 60 Hazánkon a Habsburg-család,
 S azóta a hazának
 Nem volt egy gondolatja
 Nem volt egy érzeménye,
 Melly édesebb a kárhozatnál,
 65 Az ilyen vakmerőt,
 Az ilyen szemtelent,
 Az ilyen háladatlant
 Honárulónak declaráljuk
 És nyársra húzzuk!
 70 Készülj, hazám, ez ünnepélyre,
 Készülj és örvendj, oh boldog haza!
 S ti elcsapott királyok
 Itt Európában valamennyien,
 Jertek mi hozzánk,
 75 A jó magyar nép szívesen lát,
 Dicsőségének tartja, ha
 Hizlalhat bennetek,
 Jertek mi hozzánk!
 Kosztot kvártélyt adunk,

80 S az elveszett királyi címek
Kárpótolása végett
Majd táblabírákká teszünk!

Pest, 1848. [ápr. 5–6.]

766. MEGINT BESZÉLÜNK S CSAK BESZÉLÜNK....

Megint beszélünk s csak beszélünk,
A nyelv mozog s a kéz pihen;
Azt akarják, hogy Magyarország
Inkább kofa, mint hős legyen.

5 Dicsőségünknek kardja! csak most
Készültél s már a rozsdá esz.
Meglássátok, maholnap minden
Az ó kerékvágásba' lesz.

10 Ugy állok itt, mint a tüzes ló,
Melly fölnyergelve vagy nyergelve már,
S prüsszögve és tombolva ott benn
Fecsegő gazdájára vár.

Nem a tettek terén fogok hát,
Mint egy csillag, lehullani?
15 Megfojtanak majd a tétlenség
Lomhán ölelő karjai?

S nem lenne baj, ha magam volnék,
Hisz egy ember nem a világ,
De ezer és ezer van, a ki
20 A zablán tépelődve rág.

Óh ifjaink, óh én barátim,
Ti megkötött szárnyú sasok,
Láng a fejem, jég a szívem, ha
Végig tekintek rajtatok!

- 25 Föl, föl, hazám, előre gyorsan,
Megállni fél uton kívánsz?
Csupán meg van tágítva rajtad,
De nincs eltörve még a láncz!

Pest, 1848. [ápr. 13–15.]

767. A KIRÁLY ÉS A HÓHÉR

Úl a király nagy kevélyen
A fényes királyi széken,
Magas urak (aljas szolgák!)
Körülveszik, kezét nyalják.

- 5 De a trónus inogni kezd
Földindulás okozza ezt?
Földindulás: néplázadás!
Gyarapodik szemlátomást.

- Mint a folyóvíz a gátot,
10 Eltépte a nép a lánczot,
S békójának töredéke
Fegyver mostan a kezébe'!

- Ing a trónus egyre jobban,
Sompolyognak alattomban,
15 Sompolyognak el az urak.
A királynál csak egy marad.

Tudjátok-e, ki ez az egy,
A ki maradt, a ki nem megy?
Orczája hó, ruhája vér,
20 Keze halál, neve hóhér.

Szól a király: „Mind elhagyott!
Csak másod magammal vagyok.
Te vagy tehát, te vagy nekem
Egyetlen egy hű emberem!”

25 „Azért, hogy én itt maradok,
Híved, király, én sem vagyok”,
Szól a hóhér előlépve,
„Királyoknak nincsen híve.

Kik a trónus körül járnak,
30 Nem egyebek ők, mint árnyak,
Tart az árnyék, míg süt a nap,
Ha ez elmegy, vége annak.

Itt maradtam én te veled,
Mert nekem te adsz kenyeret,
35 Együtt lenni kell mi nekünk,
Egymás nélkül nem élhetünk.”

Pest, 1848. [ápr. 14–21.]

768. RÁKÓCZI

Hazánk szentje, szabadság vezére,
Sötét éjben fényes csillagunk,
Oh Rákóczi, kinek emlékére
Lángolunk és sírva fakadunk!

5 Az ügy, melynek katonája voltál,
Nem sokára diadalmat ül,
De te nem léssz itt a diadalnál,
Nem jöhetsz el a sír mélyiből.

Hamvaidnak elhozása végett
10 Elzarándokolnánk szívesen,
De hol tettek le a földbe téged,
Hol sírod? nem tudja senki sem!

Számkiűztek nemzeted körébül,
Számkiűzve volt még neved is,
15 S bedőlt sírod a század terhétül,
Melly fölötte fekszik, mint paizs.

Oh de lelked, lelked nem veszett el,
Illyen lélek el nem veszhetett;
Szállj le hozzánk hősi szellemeddel,
20 Ha kezdődik majd az ütközet.

Vedd a zászlót, vedd szellemkezedbe,
S vidd előttünk, mint hajdan vivéd,
S más világi hangon lelkesítve
Erősítsd meg seregünk szívét.

25 S rohanunk az ellenség elébe,
S ha utánunk nyúl száz drága kéz,
S lesz előttünk száz halálnak képe:
Nem lesz köztünk, a ki visszanez.

S ha majd eljön győzedelmünk napja,
30 A szabadság dicső ünnepe,
Igy kiált föl millióknak ajka:
A ki kezdte, az végezte be!

Pest, 1848. [ápr. 21.]

769. FELESÉGEM ÉS KARDOM

Galamb van a házon,
Csillag van az égen,
Az én ölemben van
Kedves feleségem;
5 Ugy tartják szelíden
Ringató karjaim,
Mint a harmatot a
Rezgő fa lombjai.

Ha már megöleltem,
10 Mért meg ne csókolnám?
Csókokban nem szegény,
Nem is fösvény a szám.
Beszélgetünk is, de
Az csak félig beszéd,
15 A másik fele már
Csókokba olvad szét.

Nagy a mi örömünk,
Nagy a mulatságunk,
Gyöngynek is beillik
20 Fényes boldogságunk!
De az én kardomnak
Ez ahogy sem tetszik,
Ránk szemét a falról
Mogorván mereszti.

25 Mít nézesz, öreg kard,
Olyan mérgesen ránk?
Vén golyhó, talán a
Szerelemfáltás bánt?
Hagyd el ezt te, bajtárs,
30 Nem való ez néked,

Ha férfi vagy, ne űzz
Asszonymesterséget.

De meg nincs is okod
Engemet féltened,
35 Hiszen ismerhetnéd
Már feleségemet,
Ismerheted lelkét,
Ezt a ritka lelket,
A minőt az isten
40 Nem sokat teremtett;

Ha szüksége van a
Hazának karomra,
Téged saját keze
Köt fel oldalamra,
45 Oldalamra köt, és
Búcsuját így veszi:
Menjete, legyetek
Egymásnak hívei!

Pest, 1848. [ápr. 21–22.]

770. A TAVASZHOZ

Ifju lánya a vén télnek,
Kedves kikelet,
Hol maradsz? mért nem jelensz meg
A világ felett?
5 Jöszte jöszte, várnak régi
Jó barátaid;
Vond föl a kék ég alatt a
Fák zöld sátrait.

10 Gyógyítsd meg a beteg hajnalt,
Beteg most szegény,
Olly halványan üldögél ott
A föld küszöbén;

Áldást hoz majd a mezőre,
Ha meggyógyítod:
15 Édes örömkönnyeket sír,
Édes harmatot.

Hozd magaddal a pacsírtát,
Nagy mesteremet.
A ki szép szabad dalokra
20 Tanít engemet.

S ne feledd el a virágot,
Ne feledd el ezt,
Hozz belőle, a mennyit csak
Elbír két kezed.

25 Nagyobbodtak a halálnak
Tartományai,
S bennök sokan a szabadság
Szent halottai;

30 Ne legyenek szemfedőtlen
Pusztá sír alatt,
Hintsd reájok szemfedőül
A virágokat!

Pest, 1848. [ápr.]

771. A MAGYAROK ISTENE

Félre, kislelkűek, a kik mostan is még
Kétkedni tudtok a jövő felett,
Kik nem hiszitek, hogy egy erős istenség
Őrzi gondosan a magyar nemzetet!

- 5 Él az a magyarok istene, hazánkat
Átölelve tartja atyai keze;
Midőn minket annyi ellenséges század
Ostromolt vak dühhel; ő védelmeze.

- Az idők, a népek éktelen viharja
10 Elfujt volna minket, mint egy porszemet,
De ő szent palástja szárnyát ránk takarta,
S tombolt a vihar, de csak fejünk felett.

- Nézzetek belé a történet könyvébe,
Mindenütt meglátni vezérnyomdokát,
15 Mint a folyóvízen által a nap képe,
Áthuzódik rajta arany híd gyanánt.

- Igy keresztüléltünk hosszú ezer évet;
Ezer évig azért tartott volna meg,
Hogy most, a midőn már elértük a révet,
20 Az utósó habok eltemessenek?

Ne gondoljuk ezt, ne káromoljuk őtet,
Mert káromlás, róla illyet tenni fel,
Nem hogy egy isten, de még ember sem űzhet
Illy gunyos játékot gyermekeivel!

- 25 A magyar nemzetnek volt nagy és sok vétke,
S büntetéseit már átszenvedte ő;

De erénye is volt, és jutalmat érte
Még nem nyert jutalma lesz majd a jövő.

30 Élni fogsz, hazám, mert élned kell dicsőség
És boldogság leszen a te életed
Véget ér már a hétköznapi vesződség,
Várd örömmel a szép derült ünnepet!

Pest, 1848. [ápr.]

772. A CONSERVATIVOK

Mentünk az ellenség elé,
Mentünk előre bátran,
Ti ott hátul kullogtatok
Az előhad nyomában,
5 Árnyékával takarta be
Seregünk lomha testetek,
Nagy volt az út, nagy a meleg,
Az árnyék persze jól esett.

10 Midőn az ellenség előtt
Kiálltunk a csatára,
Ruhánkba kapaszkodtatok
És rángattatok hátra,
Szűköltetek kegyetlenül,
És óbégattatok rutul:
15 „Ne lőjetek, ne lőjetek,
Félünk a puskaporszagtul!

Még van idő, még van idő,
Forduljunk vissza szépen,

Jobb otthon, sokkal jobb leszen
20 Kemencze közelében;
Inkább hátunkra kancsukát,
Mint kezeinkbe kardokat,
Jertek haza, a kancsuka
Csak sebesít, de öl a kard.”

25 Illyen vitézi csatadalt
Dudáltatok mögöttünk,
De isten segedelmivel
Mi megütköztünk s győztünk,
S ti, drágalátos madarak.
30 Kibujtok most hátunk mögűl,
És orditoztok diadalt,
Húhoztok istenetelenűl.

Hohó, lassabban egy kicsit
És hátrább, hallják kendtek!
35 Jobban becsüljük kendteket,
Ha nem szemtelenkednek.
Csak magatokat teszitek
Bolondokká, ha vélitek,
Hogy e Judás-örömmel itt
40 Minket bolonddá tettetek.

Pest, 1848. [ápr. második fele]

773. ILLYEN ASSZONY VALÓ NÉKEM....

Illyen asszony való nékem,
Mint az én kis feleségem.
Eszemadta kis barnája,
Te vagy a világ rózsája.

5 Nem vagyok az, a ki voltam,
A ki annyit szomorkodtam;
Csillagos ég az életem,
Ezt is neked köszönhetem.

Édes szemed mosolygása
10 Örömemnek kútforrása,
Többet ér egy tekinteted,
Mint a tavasz, mikor legszebb.

Meg is érem minélelőbb,
Megérem én azt az időt,
15 Hogy a hová lépsz, kedvesem,
Lábad nyomán virág terem.

Ha dicsérni akarnálak,
Sokféleképpen mondhatnálak,
Nem mondalak én egyébnek,
20 Csak az isten remekének!

Pest, 1848. [ápr.]

774. A LEDŐLT SZOBOR

Állt egy szobor magas hegy tetején.
Olyan magas volt e hegy, hogy neki
A fellegek szolgáltak öv gyanánt,
S vállán pihent meg nyári délben a nap.

5 E hegytetőn állott az ércszobor,
Egy méltóságos óriás-alak,
Egyik kezében háborúi kard,
Másik kezében győzedelmi zászló.

- Mikép jutott e hegyre e szobor?
10 A földről vitték őt oda, vagy az
Égből esett le? így szentebb, de úgy
Magasztosabb, ha emberkéz emelte.
- Az ég s a föld közös munkája volt,
Isten segített, ember fáradott;
15 Sok száz esztendő múlt el, mialatt
Sok miljom kéz bevégezte a munkát.
- De végre megtett. Fönn állt a szobor,
Európa látta s nézte, s mindenik
Térd meghajolt, lenyomta őket
20 Fél tisztelet fél rettegés előtte.
- Áll még a hegy, de orma bús rideg.
Hol a szobor, mely koronája volt?
Tán megirigylé a földtől e dísz
Az ég, s magához fölragadta? oh nem!
- 25 Földindulás jött, mely lerombolá,
Megingatá alapján őt e vész,
A magasból a mélybe dőlt alá,
S alant a völgyben elnyelé a posvány.
- Hazám, hazám, te szent dicső szobor,
30 E posványban kellett fetrengened,
Ott henteregtél három századig
A sárrá rothadt zöld hullámok alján,
- S fejed, mit egykor koszorú gyanánt
Öveztek fönn a szomszédcsillagok,
35 Az ingoványnak undok férgei
Borították el ronda testeikkel.

Oh én hazám, oh én szegény hazám!
Minek nevezzem azt az érzeményt,
Melly mint egy sötét felhőszakadás
40 Omlik szivemből multad emlékére?

De félre, bú, de félre, gyász, el, el!
Nincs a mocsárban már a szent szobor,
Fertő-ágyából kiemeltük őt,
Kihoztuk őt a tiszta levegőre.

45 Oh jertek, jertek, mossuk tagjait,
Legyen, mint volt, olyan szeplőtelen,
Jőjön, segítsen mosni mindenik,
Az asszony könnyel és a férfi vérrel.

Ha régi fényében ragyogni fog,
50 Akkor menjünk pihenni, társaim
Akkor se még, nem! még azon kívül
Új kötelesség fáradalma vár ránk.

Föl kell emelnünk a szobrot megint
A hegyre, mellyen egykor tündökölt,
55 A mellyről olyan méltóságosan
Nézett alá a bámuló világra.

Föl, nemzetemnek apraja, nagya,
Szégyen reá, ki lomhán vesztegel,
Dicsőség arra, a ki dolgozik
60 Válaszszatok most: szégyen vagy dicsőség!

Pest, 1848. [ápr.]

775. MÁR MI NÉKÜNK ELLENSÉGÜNK....

Már mi nekünk ellenségünk
Egész világ, látom én;
Szegény magyar, beh magad vagy
Ezen a föld kerekén!

5 A kivel mi megosztottuk
Asztalunknak ételét,
Ruháinkat, hajlékunkat:
Éhenkórász volt elég.

10 A ki hozzánk jőne mostan
Bajainkat osztani,
A ki velünk kezét fogja:
Nincs barát, nincs atyafi.

15 No de semmi, jó az isten,
Ugy lesz, a hogy lenni kell;
Hagyjanak el! csak magunkat
Mi magunk ne hagyjuk el.

20 És mi nem hagyjuk magunkat,
Míg lesz egy kéz és egy kard;
Fogadom azt, hogy megbánja,
A ki bántja a magyart!

Hosszu a mi türelmünk, de
Ha egyszer kifakadunk,
Akkor aztán hosszú ám és
Rettentő a haragunk.

25 Tudhatják az ellenségink,
Mint viselünk háborút,

Ha pedig már elfeledték,
Jól van, majd eszökbe jut.

30 Úgy elütjük-verjük őket,
Ha türelmünk megszakad,
Hogy magunk is megsajnáljuk
Szegény nyomorultakat!

Pest, 1848. [ápr. vége]

776. KIS FIÚ HALÁLÁRA

Alig hogy kivettek a bölcsőből,
Kis fiúcska, koporsóba tettek;
Volt-e méltó a világra jőnöd?
Mi haszna volt rövid életednek?

5 Balga kérdés! te eleget éltél,
Bármi hamar végezed be pályád;
Hány nem érte meg, a mit te? ámbár
Késő vénség görbitette vállát.

10 Te megérted kurta életedben
A magyar nemzet föltámadását,
Te hallottad e szent zajt, s magad is
Kiáltottad: éljen a szabadság!

Pest, 1848. [ápr. 25. után]

777. BÁNK BÁN

- Ügyefogyott király volt az
A második Endre,
Papucs alatt szuszogott az
Isten-teremtette;
- 5 Felesége tartotta az
Ország gyepőlőszárát,
Ógyelgett is ám a szekér
Majd tüled majd hozzád.
- Gyöngé kéz az asszony keze,
10 Nem való kormányra,
Hát ha még a gyöngeségnek
Gonoszság a párja!
Endre király, gonosz asszony
A te feleséged,
- 15 Szíve gonosz, neve Gertrúd,
Születése német.
- Gertrúd a jó magyarokat
Kutyába se vette,
Hívatalról méltóságról
20 Le-letevegette,
A helyökbe meg a maga
Perepútyát rakta,
Maradtak vón, veszteket vóna
Ott a hazájokba!
- 25 Illyen sértést szenvedtenek
A nagy uraságok,
A szegény nép meg szenvedett
Húzzavonjaságot,
Szenvedett az istenadta
30 Árva magyar népe,

Mint a Krisztus a keresztfán,
Olyan volt a képe;

Ugy fizette a sok adót,
Hogy a szeme dűledt,
35 Nem volt irgalom számára,
Nem volt könyörület.
A királyi udvarból illy
Nyájas szavak jöttek:
„Dolgozz, paraszt, dolgozz, fizess,
40 Azután dögölj meg!”

Néhányan az efféléket
Megsokalták végre,
Szövetkeztek rettenetes
Összeesküvésre,
45 Azt mondták: „Söpörjük ki
A királyi házat,
Annyi benne a szemét, hogy
Igazán gyalázat!”

Csak Bánk bán, a nádorispán
50 Tartóztatta őket,
Nem remélt-e sikert? vagy tán
Remélt jobb időket?
De mikor a feleségét
Iszonyú történet!
55 Hogyan kezdjem? hogy végezzem?
No jaj neked, német!

Bánk bánnak a feleségét
A királyné öccse
Erőszakos lator móddal
60 Megszeplősitette.

Szép az asszony, ifju és jó,
Asszonyok virága!
S eltiporva, bele dobva
Fertőzet sarába!

- 65 „Föl, barátim!” ordit a férj,
Kínja nagy voltában,
„Lelkemen a bosszuállás,
Kardomon halál van;
Föl, barátim, egyenesen
70 A királyi házba
Királyi ház? bordélyház és
Zsiványok tanyája!”

- És bementek egy csoportban
A királyi lakba,
75 Ott a német urak épen
Dőzsöltek kaczagva,
Akkor is, míg a magyarnak
Borát, étkét falták,
A szegény magyar nemzetet
80 Veszettül csufolták.

- Megálltak ám a magyarok
A ház közepében,
Mindeniknek egy-egy mennykő
Villogott szemében;
85 Meg is hökkent a németiség
Egy keveset ekkor,
A ki ivott, gégégében
Eczetté vált a bor.

- Kezdte pedig a beszédet
90 Mag' a nádor, Bánk bán,

Királynénak s udvarának
 Jó estét kívánván:
 „Jó estét, jó mulatságot,
 Fölséges személyek”
 95 A királyné: „Mit akartok,
 Hivatlan vendégek?”

 „Azt azonnal tudni fogod,
 Nem soká váratlak,”
 Felelt Bánk bán, „elbeszélem
 100 Neked s ez uraknak.
 Tiszteletet parancsolok!
 Mert nemzet áll itten,
 Egy megbántott nemzet és a
 Bosszuálló isten.

 105 Mi vagyunk a vendégek itt?
 És nem ti lennétek?
 Ti vagytok itt a hivatlan
 S hálátlan vendégek!
 Befogadtunk titeket, s ti
 110 Kivertetek minket,
 És eszitek és iszszátok
 Testünket, vérünket,

 De csak ettétek mert ez az
 Utósó falattok,
 115 A mi most van szájatokban,
 Ettől megfuladtok!
 Először is te halsz meg, te
 Gertrud, német szájha!
 Te királyné és kerítőné
 120 Egy személyben! rajta!”

Bánk bán kardja a királynét
Át meg átaljárta,
S magyarság a németséget
Hányta mind kardjára.
125 A ki bírta, megszökéssel
Életét elorzá;
Meghalt, a ki nem szökhett
Kitisztult az ország!

1848. [máj. eleje]

778. AUSZTRIA

Miként elpusztult Jéruszálem,
El fogsz pusztulni, Ausztria,
S miként Jéruszálemnek lakói,
Földönfutók lesznek császárajaid,
5 Földönfutók és üldözöttek!
Készüljetek,
Ti fölfuvalkodott félistenek,
Az óra kondul s futnotok kell,
Hogy el ne zúzzanak
10 Az omló trónus romjai
Ott veszni nem szabad ti nektek,
Ti nektek élni, hosszan élni kell a
Bukás után
Nyomorban, végetlen nyomorban!
15 Hiába mossátok kezeiteket,
Ti Pontius Pilatusok,
Ámíthatjátok a világot,
De lát az isten s ismer bennetek,
S nincs számotokra többé kegyelem;

20 Vagy érdekeltek-e
Csak annyit is az ég kegyéből,
A mennyitől egy hajsza meghajol?
Nem! – Birodalmatok
A szabadság kalváriája,
25 Uralkodás volt minden vágyatok,
Ezért emeltetek Munkácsokat,
Hogy a szellem világát, melegét,
A rabbilincsek e fölolvastóját
Elrejtétek mélységes föld alá,
30 S fölötte a sötétségben buján
Tenyészhessék a zsarnokok virága,
A test- s lélekzsibbasztó butaság
Elrablottatok a népek jogát,
És elloptátok kincseit,
35 Ti bíboros haramják,
Ti koronázott tolvajok!

De a lopott vagyont
El nem viszitek magatokkal,
Félmeztelen
40 Fognak kivenni titeket
A fölemelkedett alattvalók,
Mint a tűzkardos angyal
Ádámot-Évát a paradicsombul.
Kolduljatok, miként
45 Koldultak milliók miattatok!
Koldulni fogtok és
Nem nyertek alamizsnát,
Mert a kihez fordultok, az mind
Gazságítoknak áldozatja volt,
50 Rátok köp, elrúg benneteket,
És undorodva fordul el!
S ha ekkép éhen vesztetek,
Dögtestetekre hollók szállanak,

Mert nem lesz és ne légyen ember az
55 Utálat miatt, a ki eltemessen;
A hollók gyomra lesz majd sírotok,
És szemfödők a népeknek átka!

Pest, 1848. [máj.?)

779. MIT NEM BESZÉL AZ A NÉMET....

Mit nem beszél az a német,
Az istennyila ütné meg!
Azt követeli a svábság:
Fizessük az adósságát.

5 Ha csináltad, fizesd is ki,
Ha a nyelved öltöd is ki,
Ha meggebedsz is beléje,
Ebugatta himpellére!

10 Ha pediglen nem fizetünk,
Aszondja, hogy jaj mi nekünk,
Háborút küld a magyarra,
Országunkat elfoglalja.

15 Foglalod a kurvanyádat,
De nem ám a mi hazánkat!
Hadat nekünk ők izennek,
Kik egy nyúlra heten mennek.

20 Lassan, német, húzd meg magad,
Könnyen emberedre akadsz;
Ha el nem férsz a bőrdbe,
Majd kihúzunk mi belőle!

Itt voltatok csókolózni,
Mostan jöttök hadakozni?
Jól van hát, jól van, jöjtek,
Majd elválík, ki bánja meg.

25 Azt a jó tanácsot adom,
Jöjtek nagy falábakon,
Hogy hosszúkat léphessetek,
Mert megkergetünk bennetek.

Fegyverre nem is méltatunk,
30 Mint a kutyát, kibotozunk,
Ugy kiverünk, jobban se kell,
Még a pipánk sem alszik el!

Pest, 1848. [máj. 5. után]

780. FEKETE–PIROS DAL

Hagyjátok el azt a piros-fehér-zöld színt,
Lejárt az ideje!
Más szín illeti most a magyar nemzetet:
Piros és fekete.

5 Fessük zászlainkat fekete-pirosra,
Mert gyász és vér lesz a magyar nemzet sorsa.

Kicsiny sziget vagyunk tenger közepében,
Erős vihar támad,
Minden felől jönnek és megostromolják
10 A habok hazámat.
Fessük zászlainkat fekete-pirosra,
Mert gyász és vér lesz a magyar nemzet sorsa.

Készül az ellenség; és mi készülünk-e?
Mit csinál a kormány?
15 A helyt, hogy őrködnék, mélyen mélyen alszik
Fönn a haza tornyán.
Fessük zászlainkat fekete-pirosra,
Mert gyász és vér lesz a magyar nemzet sorsa.

Fönn a kormány alszik, mi pedig itt alant
20 Vígadunk, dőzsölünk,
Míntha mind a három isten nem gondolna
Mással, csak mi velünk.
Fessük zászlainkat fekete-pirosra,
Mert gyász és vér lesz a magyar nemzet sorsa.

25 Eszembe jut Mohács, az a szomorú kor,
Akkor is így tettünk,
Terített asztalnál telt poharak körül
Bút és bajt feledtünk.
Fessük zászlainkat fekete-pirosra,
30 Mert gyász és vér lesz a magyar nemzet sorsa.

Mohács, Mohács! tarka lepke, gondtalanság
Röpködött előttünk,
Azt üztük, pedig már a török oroszlán
Elbődült mögöttünk.
35 Fessük zászlainkat fekete-pirosra,
Mert gyász és vér lesz a magyar nemzet sorsa.

Hol lesz az új Mohács? a hol megint húszezer
Magyar vitéz vész el,
Mérföldekre nyúló rónát borítva el
40 Kiomló vérével.
Fessük zászlainkat fekete-pirosra,
Mert gyász és vér lesz a magyar nemzet sorsa.

Hol lesz az új Mohács? ahol megint lemegy
Majd a haza napja,
45 S háromszáz évig vagy talán soha többé
Arczát nem mutatja!
Fessük zászlainkat fekete-pirosra,
Mert gyász és vér lesz a magyar nemzet sorsa.

Pest, 1848. [máj. 5. és 10. között]

781. MIÉRT KISÉRSZ....

Miért kísérsz minden lépten nyomon,
Te munkás hazaszeretet?
Éjjel nappal mért mutatod nekem
Gonddal borított képedet?
5 Örökké itt vagy, itt vagy én velem,
Ugy is látlak, ha behunyam szemem.

Tudom, kevés, mit a honért tevék,
De megtevém, a mennyi telt,
Van, a kinek nagyobb az ereje,
10 S még is kevesebbet mivelt;
Kérlek, fordítsd el tőlem képedet
Csak egy időre, hazaszeretet!

Oh hadd feledjem, hogy polgár vagyok!
Itt a tavasz, virít a föld,
15 Virágillat s a zengő madarak
Dala eget földet betölt,
Arany felhők, e nyájas szellemek,
Fejem fölött vidáman lengenek.

- Oh hadd feledjem, hogy polgár vagyok!
20 A költészetnek istene
Olyan kegyes hozzám; iránta én
Hálátlanságba essem-e?
Ott vesztegelni hagyjam lantomat,
Míg a bútól majd húrja szétszakad?
- 25 Oh hadd feledjem, hogy polgár vagyok!
Van ifjúságom s kedvesem,
Gyöngyökbe foglalt órákkal kínál
Az ifjúság s a szerelem,
És minden óra, mit el nem vevék,
30 Egy elpazarlott örök üdvösség.
- Hah, mennyi tündér együtt: ifjúság,
Tavaszi költészet, szerelem!
El hagyjam őket tőlem szállani?
Utánok vágyva nyúl kezem
35 Jertek hozzám nyujtsátok karotok
Öleljetek meg, tietek vagyok!

Pest, 1848. [máj. 7. és 10. között]

782. A KIRÁLY ESKÜJE

- Megesküött a király
Hunyadi Lászlónak:
„Esküszöm az égre,
Az ég istenére,
5 Bántani nem foglak.”

Készül föl Budára
Jó Hunyadi László.
Ne menj fel, ne menj fel,
Ne légy életeddel
10 Könnyelműen játszó!

Vermed lesz Budavár,
Bele esel, ha mégysz,
Maradj lenn Belgrádban,
Vagy bujdoss hazátlan,
15 Szép fiatal vitéz.

Kora még te néked
Sírba fekünnöd le,
Éktelen halotti
Szemfedőt borítani
20 Ékes szemeidre.

Hazám szép vitéze,
Ne menj föl Budára!
Látod, mi villog ott?
Nem a te csillagod
25 Hóhérbárd sugára!

„Balga aggódástok
Nem ijeszt el engem,
Köszönöm tanácstok,
De reá nem állok,
30 Megyek, föl kell mennem.

Vén Budavárban van
Ifju menyasszonyom;
Érted száz halálba
Mennék meg sem állva,
35 Szerelmes angyalom!

De halálrul ottan
Szó sincs, nem is lehet,
Megesküttél nekem,
Királyom, s én hiszem
40 Szent esküvésedet.”

Nemes bizalommal
László Budán termett.
Ássák a zsiványok,
Ássátok, ássátok
45 Alája a vermet!

Menyasszonya keblén
Meg sem pihenhetett,
Szerelme egébül
Mély pokolba szédül:
50 Tömlöczbe vettetett.

„Miért dobtok engem
Fekete tömlöczbe?
– „Mert királyod ellen
Van szándék szivedben;
55 Hüséged megszegve.”

– „Én királyom ellen!
Én hüségetszegő!
Emelj szót ellenem,
Lelküsméretem,
60 Légy bíróm, lépj elő.

Ez hallgat, ez alszik,
Mint csecsemő gyermek
Anyja lágy ölében,
S engemet, oh szégyen!
65 Itt bilincsre vernek.

Vegyétek le rólam
Ezt a rozsdás vasat,
S adjátok helyébe
Hazám védelmére
70 'Tündöklő kardomat!"

Beszélhetsz, jó vitéz,
Senki sem hallgat rád,
'Tömlöczöd becsukták,
Halld fordulni kulcsát,
75 Csikorogni a zárt.

Nem sokáig hagyták
Hogy magát emészsze
Nagy Magyarországnak
Legszebbik virága,
80 Legnagyobb vitéze.

„Kelj föl, és jöszte ki!”
– „Szabad vagyok tehát?”
– „Szabad léssz, olly szabad,
Hogy egy óra alatt
85 Ott vagy, a hol apád.”

– „Mit? megöltök engem?
Apám szent nevére,
Ez őrült merészség!
Ki sem hallgatva még,
90 És már elítélve.

Hunyadi Jánosnak
Vagyok én gyermeke,
Velem így tennetek
Nem rettent bennetek
95 E félisten neve?

De volnék akárki,
Én ártatlan vagyok,
S a király végtére
Esküvel ígerte,
100 Hogy bántani nem fog!

Halld meg, egész világ,
Te hozzád kiáltok:
Igy add rá hitedet,
Ha esküvéseket
105 'Tesznek a királyok!'

Szép vitéz Hunyadit
Föl Szent-György terére
Hurczolták a latrok
Többet is akartok
110 'Tudni? kifolyt vére!

Háromszor csapott a
Hóhér a fejéhez,
S László vitéz még él,
Él, s halljátok, beszél,
115 Ekkép szól a néphez:

„Én ártatlan vagyok,
Ha volna is vétkem,
Bűnhödtem már érte,
S törvény értelmébe'
120 Szabad már személyem!'

S föláll László vitéz,
De megbotlik lába,
S estében negyedszer
Sujt hozzá a mester
125 És fejét levágja!

Lemenőben volt a
Nap, piros volt arcza,
Vad haraggal vetett
Végső tekintetet
130 A véres piacra.

Azért volt a nap olly
Haragos kedvében,
Hogy a nép csak állt ott,
S merőn száját tátott
135 'Tehetlenségben.

Mért nem éltem akkor!
Mért nem voltam ottan!
Kiáltottam vón a
Gyáva bámulókra
140 Veszett fájdalomban:

Föl, ha istened van,
Föl magyar nép, és e
Gaz királyt legottan
Fojtsuk az ártatlan
145 Áldozat vérébe!”

Pest, 1848. [máj. első fele]

783. FÖL!

Elég soká voltunk fajankók,
Legyünk végtére katonák!
Elég volt már a furulyából,
Riadjatok meg, harsonák!

5 Elől pofoznak, hátul rúgnak,
Hazám, tovább is tűrsz-e még?
Nem lobbansz föl, míg mennykövével
Föl nem gyújt a haragos ég?

Oh nemzetem, hát bírnak téged
10 Örökké féken tartani
A nagyfejűek s kisszívűek
(A táblabírák) szavai?

Vagy úgy van, a mint ők beszélik,
Hogy elfajult már a magyar,
15 Hogy gyöngeségből gyávaságból
Harcolni nem bír, nem akar?

Hazugság, szennyes gaz hazugság
S mint a nyelvetek, akkora;
Nem pezsg, nem habzik a magyar nép,
20 Csendes de tüzes, mint bora.

Csak volna harcz, csak öntenék már
Vérünket, bár csak öntenék!
Majd meglátjátok, holtrészeg lesz
Minden csepptől egy ellenség.

25 Siess, hazám, napfényre hozni
Világraszóló híredet,
Mit német járom, német ármány
Elrablott és eltemetett.

Jőjön ki kardod a hüvelyből,
30 Mint fellegek közül a nap,
Vakuljanak meg s megvakúlnak,
A kik reá pillantanak.

Elég soká voltunk fajankók,
Legyünk végtére katonák!
35 Elég volt már a furulyából,
Riadjatok meg, harsonák!

Pest, 1848. [máj. 16. előtt]

784. MEGJÖTT AZ IDŐ....

Megjött az idő,
Mit láta profétai lelkem előre,
S még több, a mi jó,
Mit még ad az isten, a nemzetek őre.

Pest, 1848. [máj. közepe]

785. TOBORZÓ

Itt a zászló, csak, legények, alája,
Csapjatok föl Magyarország javára,
Csapjatok föl fejenként katonának,
Veszedelem fenyegeti hazánkat!

5 Magyarország, édes hazánk, szép hazánk
Aggodalmas tekintettel néz reánk;
Sohse aggódj, szülőföldem, lesz elég,
A ki neked fölláldozza életét.

Pest, 1848. [máj. 17. és 26 között]

786. A GYÁVA FAJ, A TÖRPE LELKEK....

- A gyáva faj, a törpe lelkek,
Kik nem szégyenlik magokat
Sápadni, ha kezemben a lant
Egy-egy merészebb hangot ad,
5 Ha a közelgető viharnek
Megérint hírmondó szele,
S dalom, mint elkapott madár, a
Földről magasra száll vele.
- A vész csak készülőben van még,
10 És nem szakít le egyebet,
Mint ajkamról egy-egy hangos szót,
A fákról egy-egy levelet;
Hah, majd ha minden erejével
Fog dúlni és üvölteni,
15 S szívem mélyét forgatja föl s a
Fát gyökerestül tépi ki!
- Mit mondotok, mit tesztek akkor,
Ha a világnak sarkai
Földindulástul, mennydörgéstül
20 Többől meg fognak ingani,
Ha összevesz, mint négy vadállat,
És pusztít mind a négy elem,
S én vérbe mártott lantomat majd
Véres kezekkel pengetem!

Pest, 1848. [máj. vége]

787. KÉT ORSZÁG ÖLELKEZÉSE

- És az idő eljött, bár nem hamar
De nem is későn még, midőn
A szent imádság meghallgatva lőn,
Midőn egygyé lett mind a két magyar!
- 5 Ki eddig a porban hevertél,
Légy üdvözölve kebelünkön, Erdély!
Oh nemzetemnek drága szép testvére,
Simúlj, simúlj testvéred kebelére,
A mellyben a szív most olly édesen ver
- 10 Légy üdvözölve százszor, százezerszer!
- Mi jól esik ölelkezésünk,
S még is millyen sokáig késtünk!
De mindegy, mindegy feljött végre
A győzedelmes nap az égre,
- 15 Melly összesímult arczainkra süt,
S örömkönyűket szárit mindenütt.
Oh nap, ne bánts d e könnyeket,
Mellyek most pilláinkon rengenek,
A mellyeket
- 20 Öröm csepegtetett;
Hagyd a világnak végeiglen
Ottan ragyogni szemeinkben,
Hagyd ott ragyogni mindég!
Magyar szemében ez olly ritka vendég.
- 25 Együtt vagyunk és együtt maradunk!
Nincs isten és nincs ördög, a ki
Ismét széjjel bírná szakítani
Ölelkező karunk
Egy volt a bölcsőnk, koporsónk is egy lesz,
- 30 Ha majd leszállunk a holt nemzetekhez

De én nem félek többé a haláltul;
Viselje bármilyen csalárdul
A változékony sors magát,
Sebet kapunk talán, de nem halált.

- 35 Jöhetsz, most már jöhetsz, vihar,
Nem rettegjük már haragod,
Két ország egygyé olvadt,
Két élő kard lett a magyar,
Melly jobbra is vág, balra is vág,
40 És jobbra balra majd érzik csapását!

- S te lelkem, szállj a Királyhágón által
Érzelmeimnek tündérvilágával,
És szórd el ott e kincseket,
Ajándékozz meg ifjat, öreget,
45 Hadd gazdagodjék mindenik meg.
De legszebb részét add a székelyeknek!
Csókold meg a székely fegyvereket,
Azok csókodtul tündököljenek,
S azoktól nyerj te hős-erőt,
50 Melly úgy tündöklék a világ előtt!
S ha bejárád a völgyeket,
Röpülj föl s állj meg bérczeik felett,
S hogy megismerjék a rónák fiát,
Játszál szemökkel, mint a délibáb.

Pest, 1848. [jún. 5. előtt]

788. UTON VAGYOK S NEM VAGY VELEM....

- Uton vagyok s nem vagy velem,
Jó angyalom szép kedvesem,
De jól tudom, lépésimet
Hiven kíséri szellemed.
- 5 Csak azt tudhatnám, édesem,
Minő alakban jársz velem?
Tán e szellő vagy, melly illattal
Röpül hozzám s játszik hajammal?
Az alkony pirja vagy talán
- 10 Amott az ég boltozatán?
Vagy tán az esti csillag, melly
Reám ezüst sugárt lövel?
Vagy a madárka vagy, ki ottan
Ugy megdalolgat a bokorban?
- 15 Vagy a kicsiny virág vagy itt,
Ki úgy veti rám szemeit,
Mikéntha mondaná: oh törj le,
És vígy magaddal, tégy szivedre!
Mondd meg nekem, súgd meg nekem,
- 20 Mellyik vagy, édes kedvesem?

Nagykőrös, 1848. [jún. 5–6.]

789. SZÜLŐFÖLDEMEN

- Itt születtem én ezen a tájon
Az alföldi szép nagy rónaságon,
Ez a város születésem helye,
Mintha dajkám dalával vón tele,
- 5 Most is hallom e dalt, elhangzott bár:
„Cserebogár, sárga cserebogár!”

Ugy mentem el innen, mint kis gyermek,
S mint meglett ember úgy jöttem meg.
Hejh azóta hús esztendő telt el
10 Megrakodva búval és örömmel
Hús esztendő az idő hogy lejár!
„Cserebogár, sárga cserebogár.”

Hol vagytok, ti régi játszótársak?
Közületek csak egyet is lássak!
15 Foglaljatok helyet itt mellettem,
Hadd felejtsem el, hogy férfi lettem,
Hogy vállamon huszonöt év van már
„Cserebogár, sárga cserebogár.”

Mint nyugtalan madár az ágakon,
20 Helyről helyre röpköd gondolatom,
Szedegeti a sok szép emléket,
Mint a méh a virágról a mézet;
Minden régi kedves helyet bejár
„Cserebogár, sárga cserebogár!”

25 Gyermek lettem, gyermek vagyok újra,
Lovagolok fűzfasípot fújva,
Lovagolok szilaj nádparipán,
Vályuhoz mék, lovam inni kíván,
Megitattam, gyi lovam, gyi Betyár
30 „Cserebogár, sárga cserebogár!”

Megkondúl az esteli harangszó,
Kifáradt már a lovas és a ló,
Haza megyek, ölébe vesz dajkám,
Az altató nóta hangzik ajkán,
35 Hallgatom, s fél álomban vagyok már
„Cserebogár, sárga cserebogár” — —

Kiskunfélegyháza, 1848. [jún. 6–8.]

790. A MARCZIUSI IFJAK

Szolgaságunk idejében
Minden ember csak beszélt,
Mi valánk a legelsők, kik
Tenni mertünk a honért!

5 Mi emeltük föl először
 A cselekvés zászlaját,
 Mi riasztók föl zajunkkal
 Nagy álmából a hazát!

 A földet, mely koporsó volt
10 S benn egy nemzet a halott,
 Megillettük, és tizennégy
 Miljom szív földobogott.

 Egy szóvá s egy érzelmmé
 Olvadt össze a haza,
15 Az érzelem „lelkesülés”
 A szó „szabadság” vala.

 Oh ez ritkasép látvány volt,
 S majd ha vénül a világ,
 Elmondják az unokáknak
20 Ezt a kort a nagyapák.

 És mi becsben, hírben álltunk,
 Míg tartott a küzdelem,
 De becsünknek, de hírünknek
 Vége lett nagy hirtelen.

- 25 Kik nem voltak a csatán, a
Diadalhoz jöttek,
S elszedék a koszorúkat,
Mert a szóhoz értenek.
- E sereg, melly, míg a harcz folyt,
30 El volt bujva vagy alutt,
Igy zugott a diadalnál:
Mi viseltünk háborut!
- Legyen tehát a tiétek
A dicsőség és a bér,
35 Isten neki nem küzdénk mi
Sem dicsőség- sem díjért.
- És ha újra tenni kell majd,
Akkor újra ott leszünk,
És magunknak bajt s tinektek
40 Koszorúkat szerezzünk.
- Viseljétek a lopott hírt,
A lopott babérokat,
Nem fogjuk mi fejeteokről
Leszaggatni azokat.
- 45 Abban lelünk mi jutalmat,
Megnyugoszuunk mi azon:
Bárkié is a dicsőség,
A hazáé a haszon!

1848. [jún. 15. után]

791. KIS-KUNSÁG

Hova szívem, lelkem
Mindig, mindenholnan vissza-visszavágyott,
Ujra láttam végre születésem földét,
A szép Kis-Kunságot!
5 Bejártam a rónát,
Mellyet átölel a Tisza–Duna karja,
S ölében, mint kedves mosolygó gyermekét
Az anya, úgy tartja.

Itt vagyok megint a
10 Nagy városi élet örökös zajában,
Oh de képzeletem most is odalenn az
Alföld rónáján van;
Testi szemeimet
Behunyom, és lelkem szemeivel nézek,
15 S előttem lebegnek szépen gyönyörűn az
Alföldi vidékek.

Forró nyárközép van,
Kapaszkodik a nap fölfelé; sugára
Mint a lángeső olly égető özönnel
20 Ömlik a pusztára
Pusztá van körüllem,
Széles hosszú pusztá, el is látok messze,
Egész odáig, hol a lehajló ég a
Földdel olvad össze.

25 Gazdag legelőkön
Víz az út keresztül: ott hever a gőboly,
Rekkenő a hőség, azért nem fogyaszt most
A kövér mezőből.

- Cserény oldalánál
30 Szundikál a gulyás leterített subán,
Kutyái is lomhák, nem is pillantanak
Az utazó után.
- Itten a lapályon
Egy ér nyúlik végig, meg se mozdul habja,
35 Csak akkor loccsan, ha egy-egy halászmadár
Szárnyával megcsapja;
Szép fővény az alja,
Egészen lelátni sárga fenekére,
A lusta pióczák s a futó bogarak
40 Tarka seregére.
- Szélén a sötétzöld
Káka közt egy-egy gém nyakát nyujtogatja,
Közbe hosszú orrát üti víz alá a
Gólyafiak anyja,
45 Nagyot nyel, és aztán
Fölemeli fejét s körülnéz kényesen,
A vízparton pedig töméntelen bíbicz
Jajgat keservesen.
- Amott egy nagy ágas
50 Áll szomorún, egykor kútágas lehetett,
Mellette a gödör, hanem már beomlott,
Be is gyepesedett;
Elmerengve nézi
Ez a kútágas a távol délibábot,
55 Nem tudom, mit nézhet rajta? hisz affélét
Már eleget látott.
- Ott van a délibáb
A láthatár szélén nem kapott egyebet,

Egy ütöttkopott vén csárdát emelt föl, azt
60 Tartja a föld felett.
Emerre meg gyérül
A legelő, végre a nyoma is elvész,
Sárga homokdombok emelkednek, miket
Épít s dönt a szélvész.

65 Nagy sokára egy-egy
Tanya tünedez fel, boglyák és kazalok,
Rajtok varju károg, itt-ott egy mogorva
Komondor csavarog.
Tenger szántóföldek
70 Terjednek szerteszét, rajtok áldott búza,
Lefelé hajlanak, kalászaikat a
Nehéz mag lehúzza.

A zöld búza között
Piros pipacsok és kék virágok nyílnak,
75 Imitt-amott sötét-vörös tüskerózsa,
Mint egy vérző csillag.
Közeleg az este,
Megaranyosodnak a fehér fellegek,
Szép felhők! mindenik úgy megy el fölöttünk,
80 Mint egy tündérrege.

Végre ott a város,
Közepén a templom, nagy komoly tornyával,
Szanaszét a város végén a szélmalmok
Széles vitorlákkal.
85 Ugy szeretek állni
A szélmalmok előtt! elnézem ezeket,
A mint vitorlájok hányja, egyre hányja
A czigánykereket.

Pest, 1848. [jún. 9–10.]

792. A MAGYAR NÉP

Szabad a magyar nép, szabad valahára,
Kinek lánczot vertek kezére lábára,
S görbedt derekával a rabigát vont,
Mintha csak állat és nem ember lett volna.

- 5 Szabad a magyar nép, fejét föltarthatja,
Kénye kedve szerint kezeit mozgatja,
S melly előbb mint bilincs őtet szorította,
A vasat mint kardot ő szorítja mostan.

- 10 Szabad a magyar nép lejárt napod, német!
Nem tánczoltatod te többé ezt a népet,
S piócza módjára nem szivod a véré,
Megfizette isten gonoszságod bérét.

- 15 E földön legyen úr a tót vagy a német?
E földön, hol annyi vitéz magyar vérzett!
Magyar vér szerezte ezt a dicső hazát,
És magyar vér ezer évig óalmazá!

- 20 Nincs itt urasága csak az egy magyarnak,
S kik a mi fejünkre állani akarnak,
Azoknak mi állunk feje tetejére,
S vágjuk sarkantyúnkat szíve közepébe!

Vigyázz, magyar, vigyázz, éjjel is ébren légy,
Ki tudja, mikor üt rajtad az ellenség?
Ha eljön, úgy jőjön, hogy készen találjon,
Még a félhalott se maradjon az ágyon!

- 25 Haza és szabadság, ez a két szó, mellyet
Először tanuljon dajkától a gyermek,

És ha a csatában a halál eléri,
Utósor e két szót mondja ki a férfi!

Pest, 1848. [jún. közepe]

793. DOBZSE LÁSZLÓ

Dobzse László ő felsége
Magyarok királya
Nem hiába hogy cseh volt, de
Hejh csehül is állá.

5 Parancsolni nem szeretett,
Nem is értett hozzá,
S hogyha értett vón is, szavát
Nem fogadt' az ország.

10 Üres volt a feje néki,
Üresebb a zsebje,
Egy keserves polturáért
Könyökig vájt benne.

Ruháján a moly s az idő
Megrágta a prémet,
15 Melly színű volt? nem lehetett
'Tudni, csak úgy rémlett.

Parasztfolttal csapta pofon
Csizmáját a varga,
Rozsdás volt a sarkantyúja,
20 Ferde volt a sarka.

Kamrájában az egerek
Semmi kárt sem tettek,
Mert biz ott a legjobb szándék
Mellett sem tehettek.

25 Pinczében olly bőséggel
Állott a sok jó bor,
Hogy egy gyűszűnyi sem telt a
Legnagyobb hordóbol.

Ha éhezni méltóztatott
30 Király ő felsége,
Egyik másik alattvaló
Híttá meg ebédre.

De nem bánta ám meg, a ki
Meghívá ebédre,
35 Ő felsége kegyelmesen
Gróffá tette érte.

Szegény király, szegény király
De vigasztalódjál,
Még szegényebb királyok is
40 Lesznek, mint te voltál. –

Dobzse László ő felsége
Magyarok királya
Nem hiába hogy cseh volt, de
Hejh csehül is álla!

Pest, 1848. [jún. második fele vagy júl. legeleje]

794. A NEMZETGYŰLÉSHEZ

- Ott álltok a teremnek küszöbén,
Mellyből a nemzet sorsa jön ki majd,
Megálljatok, ne lépjete be még,
Hallgassátok ki intő szózatom
- 5 Egy ember szól, de milliók nevében!
- Az a hon, melyet őseink szereztek
Verítékökkel s szívök vérivel,
Az a hon többé nincs meg, csak neve
Bolyong közöttünk, mint a temetőből
- 10 Éjféli órán visszajött kísértet
Az a hon többé nincs meg, falait
Elmorzsolák a multkor férgei,
S az új vihar szétfújta födelét,
S lakói most az ég alatt tanyáznak,
- 15 Mint a vadállat s mint a madár.
Mit őseink egy ezredév előtt
Tevének, azt kell tenni most ti nektek:
Bármilly erővel, bármilly áldozattal,
Bár mind egy szálig elvesztek belé.
- 20 Hazát kell nektek is teremteni!
Egy új hazát, mely szebb a réginél
És tartósabb is, kell alkotnotok,
Egy új hazát, a hol ne légyenek
Kiváltságok kevély nagy tornyai,
- 25 Sötét barlangok, denevértanyák,
Egy új hazát, hol minden szögletig
Eljusson a nap s tiszta levegő,
Hogy minden ember lásson s ép legyen.
Nem mondom én: a régi épületnek
- 30 Dobjátok félre mindenik követ,
De nézzetek meg minden darabot, mit
Alapnak vesztek, s a mely porhatag már,

Vessétek azt el kérlelhetlenül,
 Bármilly szent emlék van csatolva hozzá,
 35 Mert jaj a háznak, mely alapba' gyöngé,
 Mert fáradástok akkor hasztalan lesz,
 Egy percz jöhet, s az épület ledől,
 S rossz gazda, a ki mindig újra épít,
 S ma vagy holnap de végre tönkre jut.

40 Számot vetett-e mindenik magával,
 Minő dologra szánta el magát?
 Nagy a dicsőség, melyet mindegyik
 Szerezhet itten, de tudjátok-e,
 Csak nagy munkáért jár ezt a dicsőség!
 45 A kit nem égő honfiérzelem
 És tiszta szándék vezetett ide,
 Kit a hiúság vagy silány önérdek
 Csábít e helyre, az szentségtelen
 Lábbal ne lépjen e szentelt küszöbre,
 50 Mert hogyha egyszer átlép és kijő majd,
 Átok s gyalázat lesz kísérete,
 Mellyel haza s később a sírba megy. –
 Ti, kik szivébül bálványistenek
 Ki nem szoríták az igaz nagy istent,
 55 Kiknek szivében a honszeretet
 Mint szentegyházi oltárlámpa ég,
 Eredjete be és munkáljatok,
 Legyen munkátok olly nagy, olly szerencsés,
 Hogy bámultában, majd ha látni fogják,
 60 Megálljon rajta a világ szeme,
 A bennlakókat vallja boldogoknak
 És istenítsé, a kik építették!

Pest, 1848. júl. 4.

795. ISMÉT MAGYAR LETT A MAGYAR....

Ismét magyar lett a magyar,
Mert ekkorig nem volt a,
Hogy is lett volna? szolga volt,
S nem magyar, a ki szolga!

5 Ismét magyar lett a magyar,
 Bilincset összetörte,
 Mint ősszel a száraz levél,
 Csörögve hull a földre!

10 Ismét magyar lett a magyar,
 Kardot ragad kezébe,
 Kardján a napsugár ragyog
 S a bátorság szemébe'!

15 Ismét magyar lett a magyar,
 Lángol, piroslik arcza,
 Kitűzött zászló mindenik,
 A melly jelt ad a harczra!

20 Ismét magyar lett a magyar,
 Egy szív miljók keblében,
 És dobbanása rémület
 Az ellenség fülében!

Ismét magyar lett a magyar,
A síkra állt vitézül,
És a világ, a nagy világ
Csodákat látni készül!

25 Ismét magyar lett a magyar,
 S világ végéig az lesz,

Vagy iszonyúan és dicsőn
Mind, mind egy szálig elvesz!

Pest, 1848. [júl. 11. után]

796. MIÉRT ZÁRJÁTOK EL AZ ÚTAMAT?

Miért zárjátok el az útam?
Bocsássatok!
Előre vonnak vágyaim, de én
Használni s nem ragyogni akarok.

- 5 Veszélyben a hon, s tette híja föl
Minden fiát,
S reményeim sziklái állók én,
Lelkemre százszoros viszhang kiált.

- 10 Szilárd reményem, mint a sziklakő,
Melly nem remeg,
Hogy a helyemen majd becsület marad,
Hogy a hazáért sokat tehetek.

- 15 A tettek vágya, tettek ereje,
Mint vad patak,
Folyt át rajtam, a mellynek habjai
Szilaj morajjal mélybe omlanak.

- 20 Fölnézek a nyárdéli napba és
Nem fáj szemem,
Lenézek örvény fenekére és
Lenézek bátran, nem szédül fejem.

Közönséges napokban csak megáll
Más is helyén,
De majd ha minden ember tántorog,
Ottan leszek majd, s nem tántorgok én!

25 És jőni fognak rettentő napok,
A millyeket
Csak álmodik most holdas éjeken
Az őrülésig rémült képzelet.

30 Nem várok én dicsőséget s díjat
Munkáimért
Kötelességet ingyen tenni kell,
S kötelesség munkálni a honért;

35 És a dicsőség? isten hírével
Tovább mehet,
Nem kell nekem kaczer leány, midőn
Ölelhetem hű feleségemet.

Miért zárjátok el az útam?
Bocsássatok!
Előre vonnak vágyaim, de én
Használni s nem ragyogni akarok.

Pest, 1848. [júl. 16. után]

797. KUN LÁSZLÓ KRÓNIKÁJA

Fene gyerek volt az a Kun László,
Magyarország egykori királya!
Kun Lászlónak azért híták őt, mert
A kunokkal volt czimboraságba’.

- 5 Az igaz, hogy torkára forrt az a
Kun barátság, benntörött bicskája
De ez már a vége; kezdjük elől,
Ne hágjunk rá a szép rend nyakára.
- A mit mondtam, újra csak azt mondom:
10 Fene gyerek volt biz ő kegyelme;
Az ördög se tudja, hogy mi volt több,
Emberség-e vagy kutyaság benne?
- A koronát még kölyök korában
Nyomintották a fejére néki,
15 S már csatázott siheder korában,
És vala nagy az ő vitézségi.
- Ottokárral, híres cseh királylál,
Keveredett kemény háborúba,
És pediglen Ottokár alól e
20 Háborúban a gyékényt kihúzta.
- A cseheknek nagy királya ott a
Csatatéren a fűbe harapott,
Lászlót pedig nem tekinték máskép,
Hanem csak úgy, mint egy új csillagot.
- 25 Haza ment ám, hanem otthonn bezeg
Fenekestül fölfordult az ország,
Olyan volt, mint a Csáki szalmája,
És e bajt a nagyurak okozták.
- Természetes, hogy mikor a macska
30 Nincs otthonn, az egerek tánczolnak
A nagyurak kapják magokat hát,
Egymással mind rútul hajba kaptak.

László király, szerelmes öcsénk,
Már most aztán fogj erősen hozzá
35 Dehogy fogott, dehogy fogott! kisebb
Gondja is nagyobb volt, mint az ország.

Neki lódul, becsap a kunokhoz,
S haza gondját eltemeti szépen
Kun legények telt kupái mellett
40 Kun menyecskék dagadó ölében.

És a midőn hites felesége
Szót emelne e miatt előtte,
Egy szikrát sem teketóriázott,
Azon módon elkergette őtet.

45 S melege lett pap uraiméknak,
Kegyetlenül szorult a kapczájok,
László királya a pogány kunokat
Fosztogatni uszította rájuk.

Meghallja ezt a szentséges pápa,
50 S haragjában adtateremtettéz,
És meghagyja egyik püspökének:
„Rendcsinálni magyarokhoz elmégysz!”

És el is jött azonnal a püspök,
S oda vitte jó móddal a dolgot,
55 Ugy szívére beszélt a királynak,
Hogy elméje javuláson forgott.

Meg is javúlt, istenes szándékból
Megtéríté papok veszteségét,
A kunoknak sátorát elhagyta,
60 S visszavette elvert feleségét.

De egyszerre más jutott eszébe
Gyűléseztek a papok Budában
Megunta a locsogást fecsegést,
S szétzavarta őket hamarjában.

65 Fenyegeti a pápa követe,
A püspök, hogy majd átkot vet rája
Bánja is ő! galléron csípeti
A szent embert és tömlöczbe zárja.

70 És a régi tivornyázó élet
Alvó zaját újra fölkelte,
Fölkereste a kún czimborákat,
S ott virított rózsaszínü kedve.

Megcsóválta fejét a nemzet, és
Szólt: „A mi sok, az csak sok, hiába!
75 Ha ez így tart, belénk üt a mennykő.”
S László komát betették fogságba.

Nem sokáig üldögélt a hűsön,
Kinyitották tömlöczét és szóltak:
„Lángban, vérben áll a haza, király,
80 Jer és győzd le a kún lázadókat!”

„Rajta tehát!” fölkiálta László,
„El, utánam élet és halálra!
Rég vagy, kardom, a homályban mostan
Vess homályt a nap koronájára!”

85 És vezette hadát a kunokra,
S ráncba szedte őket nagy csunyául,
Kit levert a harczmezőn közülök,
Kit pedig kiűzött a hazából.

S megragadta a kormányt erősen,
90 Megmutatta, hogy ő milyen férfi,
Hogy ő nemcsak a korhelykedést, de
A nemzetnek ügyeit is érti.

A gonoszak meghunnyáskodának,
S a királyra reszketéssel néztek,
95 A jók szívét pedig seregestül
Szállták meg a mosolygó remények.

De alig hogy elmosolyodott a
Nemzet, újra lebiggyedt a szája,
Mert azt vette észre, hogy istentől
100 Ujra elrugaszkodott királya.

El bizony, de mennyire! naponként
Veszettebbül sűlyedt a pizsokba
De még egyszer fölemelte fejét,
Fölgyúlt szíve, és égett lobogva,

105 A berontott kúnok és tatárok
Meggyörnyedtek karja erejétül,
Még egy cserfa-koszorút hozott az
Ifju király a harcz mezejéről,

Akkor aztán jó éjszakát, erkölcs!
110 Bele mászott nyakig a mocsárba,
És valódi szent volt ekkoráig
Ahhoz képest, a hogy mostan járta.

Egy tivornya a másikat érte,
Sátor alatt élt, mint a cigányok,
115 Véle régi korhely czimborái
S véle a kún és tatár leányok.

Hanem egyszer ilyen szókat hallott:
„Laczi pajtás, meghalálozik kend!”
S három ember úgy oldalba szúrta
120 Ő felségét, hogy még meg se nyekkent.

Pest, 1848. [júl.]

798. MA EGY ÉVE....

Ma egy éve ma egy éve
Akkor lettél jegyesem,
Ma egy éve, hogy először
Csókoltál meg, kedvesem.

5 Édes volt a csók, a melly ott
Ajkaidról rám esett,
De ki hinné, de ki hinné?
Csókod most még édesebb.

Száll az idő, mint a pille,
10 Mellyet a szél ragad el,
Szemlátomást fogy az élet,
Szemlátomást hervad el.

Ám hervadjon, isten néki,
Érte nem is búsulok;
15 Nem vesz kárba, mit az élet
Fájáról lehullatok.

A mi elhal életembül,
Föltámad mint szerelem
Olly mértékben nő szerelmem,
20 A millyben fogy életem!

Pest, 1848. aug. 5.

799. LENKEI SZÁZADA

Koszorút kötöttem
Cserfa-levelekből,
Harmat csillog rajta
Örömkönyveimből
5 Kinek adnám én ezt,
Kinek adnám másnak,
Mint vitéz Lenkei
Huszárszázadának?

Ez ám csak a század,
10 Ezek a legények!
Ősapáink mellé
Oda illenének.
Romlatlan bennök a
Régi jó magyar vér
15 Bár adhatnék nekik
E dalnál nagyobb bért!

Dicső fiak ők! s ha
Én nekem nem hisztek,
Ám nézzetek oda,
20 Hogy mit cselekesznek.
Én elhallgatok, az
Ő tettök beszéljen
Százszor kiáltjátok
Majd rájok az éljent.

25 A Dniester vizén
Túl, Mariampolban,
Lengyelország földén
Egy huszárezred van.

Szép magyar huszárok,
30 Fiatal legények,
Kutya bajuk vígan
Miért ne lennének?

Vigan vannak, össze-
Verik bokaikat;
35 De van ott egy század,
A mellyik nem vigad.
Míg világát éli
A vidám ezered,
Közülök egy század
40 Búbánatnak ered.

Miért búslakodtok
Jó magyar huszárok?
Némellyik szeméből
Könny miért szivárog?
45 „Hogy ne búslakodnánk,
Hogy ne búslakodnánk,
Mikor veszélyben van
Édes magyar hazánk?

Rútul feni fogát
50 Rája tót, rácz, német,
Hogy az istennyila
Őket ott ütné meg!
S minket, kik a hazát
Védeni szeretnék,
55 Itt idegen földön
Tart a kötelesség.”

Igy emészti őket
A bú és a mérreg

Összesúgnak-búgnak
60 Vajon mit beszélnek?
Hangjaik suttogók,
Arczuk titokteljes
Egy nagy szándékjok van,
Nagy és veszedelmes.

65 Millyen gonoszságot
Forralnak magokban,
Hogy nem beszélnek fönn-
Szóval, csak titokban?
Milly istentelenség
70 Forog elméjökben,
Hogy alattomban kell
Eljárniok ebben?

Nem istentelenség,
A mit ők akarnak:
75 Segítséget vinni
A bántott magyarnak,
Segítségül menni
Hazájok földére,
Mellyre immár foly a
80 Gazda-nemzet vére.

Ez a jó huszárok
Szívbeli szándoka,
És hogy ezt titkolják,
Van annak nagy oka
85 Oda jutottunk már,
Hogy csak titkon lehet
Tégedet érezni,
Szent hazaszeretet!

Éjnek éjszakáján
90 Kiállott a század
Od' a partra, mellyet
A Dniester áztat
E folyónál pihent
Egykor vitéz Árpád,
95 Mielőtt bevette
Attila országát.

E szent helyen álltak
A derék huszárok,
Itten nyílt ama szent
100 Esküvésre szájok,
Hogy meg fogja őket
Látni Magyarország,
Hogy Magyarországot
Védelmezni fogják!

105 És midőn az esküt
Elmondották vóna,
Belé ugrattak a
Dniester folyóba,
S jó paripáik az
110 Éji sötétségben
Általustak velök
Szépen szerencsésen.

S jöttek haza felé,
Jöttek, jövőgettek,
115 Hát egyszer mögöttök
Kit pillantanak meg?
Lenkei kapitány,
Az ő kapitányok,
Ez iparkodott nagy
120 Sebesen utánok:

„Álljatok, legények,
 Forduljatok vissza,
 A generális küld,
 Hogy híjalak vissza!”
 125 Hanem a huszárok
 Nem fordultak vissza,
 Sőt a kapitánynak
 Így feleltek vissza:

 „Kapitány uram, mi
 130 Engedelmeskedünk
 Ugy, ha előre megy,
 És nem hátra velünk.
 Vitéz kapitány úr,
 Legyen a vezérünk,
 135 Illyen ember kell, mint
 Kapitány úr, nekünk!

 Annyi szent, hogy minket
 Vissza nem visz innen
 Sem a generális
 140 Sem pedig az isten.
 Kötelességünkről
 Ne beszéljen nekünk,
 Szentebb a haza, mint
 A kötelességünk!”

 145 Tőről vágott magyar
 Ember a kapitány,
 Nem igen téríté
 Seregét ezután,
 Ment velök, nem hátra,
 150 De szépen előre,
 És elértek édes
 Hazájok földére.

Itt a haza földén,
Hová vont szívetek,
155 Forró öleléssel
Üdvözlünk titeket,
Vitéz jó testvérek,
Üdvözlünk ezerszer
Beszéljen akármit
160 A hadügy-minister!

Pest, 1848. [aug. 7. és 18. között]

800. RESPUBLICA

Respublica, szabadság gyermeke
S szabadság anyja, világ jótevője,
Ki bujdosol, mint a Rákócziak,
Köszöntelek a távolból előre!

5 Most hódolok, midőn még messze vagy,
Midőn még rémes átkozott neved van,
Midőn még, a ki megfeszíteni
Kész tégedet, azt becsülik legjobban.

10 Most hódolok, most üdvözöllek én,
Hisz akkor úgy is hódolód elég lesz,
Ha a magasból ellenidre majd
A véres porba diadallal nézsz.

15 Mert győzni fogsz, dicső respublica,
Bár vessen ég és föld elédbe gátot,
Miként egy új, de szent Napóleon
Elfoglalod majd a kerek világot.

Kit meg nem térít szép szelíd szemed,
Hol a szeretet oltárlángja csillog,
Majd megtéríti azt szilaj kezed,
20 Mellyben halálos vésznek kardja villog.

Te léssz a győző, a diadal-ív
Ha elkészül, a te számodra léssen,
Akár virágos tarka pázsiton,
Akár a vérnek vörös tengerében!

25 Szeretném tudni, ott leszek-e én
A győzedelmi fényes ünnepélyen?
Vagy akkorára már tán elvisz az
Enyészet s ott lenn tart a sírba' mélyen?

Ha meg nem érem e nagy ünnepet,
30 Barátim, emlékezzetek meg rólam
Republicanus vagyok s az leszek
A föld alatt is ott a koporsóban!

Jertek ki hozzám, s ott kiáltatok
Siromnál éljent a respublicára,
35 Meghallom én azt, s akkor béke száll
Ez üldözött, e fájó szív porára.

Pest, 1848. [aug. 10. körül]

801. HÁROM MADÁR

Három madár van, a kit szeretek,
Három madárról mondok éneket.
Ha olly szép lenne rólok énekem,
A milly nagyon én őket szeretem,

5 A mennyi boldogságot, örömet
Ezen madarak nékem szerzenek!

Az első madár egy kis czinege,
Nem sérti őt a télnek hidege,
Nem háborítja őt meg semmi vész,
10 Télben, viharban vígan füttyörész,
Vigan ugrál a száraz ágakon,
Mint a pillangó a virágokon,
Ugrál, miként a gyermek, gondtalan,
Jön és megyen, máshol van untalan,
15 Alig képes kísérni őt a szem. –
Kedélyed e czinege, kedvesem!

A második madár egy csalogány,
Elrejtve él a lombok alkonyán,
Nem látja más ottan s mást ő se lát,
20 Kis fészke néki az egész világ,
Ebben dalolgat, s ha dalolni kezd,
Elfojt az alkony mindennémü neszt,
Hogy meg ne háborítsa énekét,
Hogy gyönyörködjék a föld és az ég,
25 Gyönyörködjék e dalban, a minő
Hozzánk csak legszebb álmainkban jó,
A mellynek minden hangja eltemet
Egy bánatot és szül egy örömet,
Mert mindenik hang egy szent szerelem. –
30 Ez a csalogány szíved, kedvesem!

A harmadik madár egy ifju sas,
Szárnyának röpte merész és magas,
A villámokkal egy tanyán lakik
S tekintetét fölkül di a napig.
35 Nyugott időben alszik, elvonúl,
De ha vihar jön és üvölt vadúl,

Fölbred a sas szendergésiből,
És a viharnek karjaiba dől
És vinni hagyja magát általa,
40 Mint viszi a lovast a paripa
Rémítő bátran, szörnyű sebesen. –
Ez a sas a te lelked, kedvesem!

Kedélyed gyermek, szíved asszony és
A lelked férfi, te csodás, mesés
45 Teremtény! s én valóban nem tudom,
Mi több: szerelmem vagy csodálatom?

Pest, 1848. [aug. 10. és 18. között]

802. A NEMZETHEZ

Konduljanak meg a vészharangok!
Nekem is egy kötelet kezembe!
Reszketek, de nem a félelemtől;
Fájdalom és düh habzik szivembe!
5 Fájdalom, mert düledék hazámra
Új viharnek közeledtét látom,
És düh, és düh, mert tétlenkedünk, mert
Nem szakad le szemünkről az álom.

Pillanatra fölriadt e nemzet,
10 S szétnézett, mi zaj van a világban?
És a másik oldalára fordult,
S mostan újra aluszik javában.

Ébredj, ébredj, istenverte nemzet,
A ki ott az elsők közt lehetnél,

- 15 S kárhozatos lomhaságod által
Mindig hátul és alant hevertél!
- Ébredj, hazám, mert ha most nem ébredsz,
Soha többé nem lesz ébredésed,
S ha ébredsz is, annyi időd lesz csak,
20 Míg nevedet sírkövedre vésed!
- Föl, hazám, föl! százados mulasztást
Visszapótol egy hatalmas óra,
„Mindent nyerni, vagy mindent veszíteni!”
Ezt írjuk föl ezer lobogóra.
- 25 Olly sokáig tengődtünk mi úgy, hogy
Volt is nem is a mienk az ország;
Valahára mutassuk meg már, hogy
Senkinek sincs semmi köze hozzánk.
- Vagy ha végzés, hogy el kell enyészünk,
30 Irtsanak ki hát ezen világból!
A haláltól, nem tagadom, félek,
De csupán a becstelen haláltól.
- Haljunk meg, ha nem szabad már élnünk,
Haljunk meg olly szépen, olly vitézül,
35 Hogy azok is megsirassanak, kik
Eltörölnek a földnek színérül!
- Legyen ollyan minden ember, mintha
Zrínyi Miklós unokája volna,
Harczoljon ugy minden ember, mintha
40 Egyedül rá támaszkodnék honja!

Oh de akkor, akkor nem veszünk el,
Akkor élet és dicsőség vár ránk,
Akkor saját örök birtokunk lesz,
A mi után eddig csak sovárgánk.

45 Föl hazám, föl nemzetem, magyar nép!
Lépj a síkra gyorsan és egyszerre,
Mint a villám, oly váratlanul és
Oly erővel törj ellenségedre.

50 Hol az ellen, kérdezed? ne kérdezd,
Mindenütt van, a hová tekintesz,
S legnagyobb és legveszélyesebb az,
Ki mint testvér símul kebleinkhez.

Köztünk van a legnagyobb ellenség,
A czudar, az áruló testvérek!
55 S egy közülök százakat ront el, mint
A pohár bort az egy cseppnyi méreg.

A halálos ítéletet rájok!
Százezerszer sujtson bár a hóhér,
Bár a házak ablakán foly is be
60 Az utczáról a kiáradó vér!

Könnyü bánni külső elleninkkel,
Ha kivesznek e belső bitangok
Félre most, lant futok a toronyba,
Megkondítom azt a vészharangot!

Pest, 1848. [aug. 10. és 20. között]

803. BÉRANGER LEGUJABB DALA

(Sietek lefordítani e költeményt, melly megbecsülhetlen érdekű talán nemcsak én reám, hanem minden olvasóra nézve, mert a dicső Béranger írta és írta a februáriusi forradalom, a köztársaság kikiáltása után és írta hatvan-nyolcz éves korában! és végre mert ez legszebb költeményei között talán a legszebbik.)

Oh Manuel, fölkelt im Franciaország!
Szabadságának nincs többé ellensége.
Illyennek álmodtuk, illyennek mi őtet!
Ez az óriás nép nem hagy semmit félbe.
5 Mért nem hagyott téged közöttünk az isten,
Ha már elérhetjük a megígért földet,
Mít vétettél, hogy úgy haltál meg, mint Mózes?
Szegény barátom, hogy meg nem ölelhetlek!

A magasztos harcznak győzedelmes végén
10 Kicsiny kis kunyhómról megemlékeznél te.
Az ilyen nagyszerű láznak napjaiban
Van egynek a másra leginkább szüksége.
Sokáig hallgatnánk hosszan ölelkezve,
Aztán lecsókolnók árját könnyeinknek,
15 És elkiáltanánk: „Vive la République!”
Szegény barátom, hogy meg nem ölelhetlek.

Tudjátok, tudjátok? a Jeu-de-Paume óta,
Hol az új korszak nyílt, mellyben a győztes nép
Ide befolyatta a mi szép hazánkba
20 Az egész világot, mint a szívbe a vért,
A magasztos és bölcs, véres aranykönyvben,
A mellyet minden év uj fénnyel töltött meg,
A Negyvennyolczadik év a legdicsőbb lap!
Szegény barátom, hogy meg nem ölelhetlek.

25 Soványnya tette a királyság a hazát,
S leveté horgonyát e futó homokba,
Jött a villám és fölfordította a trónt,
S kerestem ezt, de nincs se híre se hamva;
Helyette találok termékeny országot,
30 Mellyet majd a nemes vér termékenyít meg,
Dicsőséges föld, melly egy világot táplál!
Szegény barátom, hogy meg nem ölhetlek.

A respublica nagy és állandó marad,
Betelvék vágyaink de én szeretélek,
35 Emlékszem keserves fölkiáltásodra:
„A holtak örökké alusznak, szegények!”
Alunni, midőn fölkél Franciaország,
Midőn, hogy kivívja a nagy győzedelmet,
Szüksége van neki szellemre és kardra!
40 Szegény barátom, hogy meg nem ölhetlek.

Dicsőség reád, nép, e gyors sikeredre!
Jobban szeretlek én, ha ő eszemben van.
Az én nyílt karjaim nem lesznek üresen:
A ki csak francia, mind testvér az mostan.
45 Ti fegyvert fogtatok, s görnyedt aggastyánnak
Nekem, mint halottnak, itt pihennem kellett!
Hideg a vérem és forrók a könnyeim.
Oh francia nép, hogy meg nem ölhetlek!

Pest, 1848. [aug. 21. előtt]

804. VÖRÖSMARTYHOZ

(midőn a nemzetgyűlésben augusztus 21^{kén} a hadügyben
a többséggel szavazott.)

Hallgassak-e, mivel szeretlek,
Miként atyámat szeretem?
Hallgassak-e, mert te neked sem
Fáj majd ugy a szó, mint nekem?
5 Hogy is tehetted, a mit tettél,
 Az isten szent szerelméért! –
 Nem én téptem le homlokodról,
 Magad tépted le a babért.

Azért hagyád el a muzsákat,
10 Azért tevéd le lantodat,
 Hogy, földre szállván az egekből,
 Tüstént besározd magadat.
 Sarat, sarat kell látnom rajtad!
 Inkább szeretnék látni vért. –
15 Nem én téptem le homlokodról,
 Magad tépted le a babért.

Imé, a sas, ha itt alatt van,
A földön, milyen nagy madár,
S olyan kicsiny, hogy alig látszik,
20 Midőn a fellegekben jár.
 Te fölön valál nagy, s lenn kicsiny vagy;
 Az ember illy csodát nem ért. –
 Nem én téptem le homlokodról.
 Magad tépted le a babért.

25 Megunta azt a szennyes pályát
 A nemzet, mellyen eddig ment,
 Kiküzködé magát belőle,
 S új célt tűzött ki oda fent,

S ti visszahurczoljátok őt a
 30 Mocsárba, honnan már kiért. –
 Nem én téptem le homlokodról,
 Magad tépted le a babért.

Mit bánom én, hogy nem magad vagy,
 Hogy ott száz és száz van veled?
 35 Habár ott volna valamennyi,
 Itt kéne lenni te neked.
 Ha a költő is oda hagyja,
 Ki küzd aztán a jó ügyért? –
 Nem én téptem le homlokodról,
 40 Magad tépted le a babért.

Te voltál a nemzet költője?
 Te írtad azt a Szózatot,
 Melly szólt egy országnak szívéhez?
 Azt most már szétszakíthatod,
 45 Mert hieroglif lett belőle,
 A mellyet senki meg nem ért. –
 Nem én téptem le homlokodról,
 Magad tépted le a babért.

Ki hitte volna? én nem hittem,
 50 Hogy neved is, e fényes név,
 Hazánk egén csak rövidlétű
 Futó csillag volt, nem egyéb.
 Omoljátok, szeme könnyűi,
 E lehullott szép csillagért! –
 55 Nem én téptem le homlokodról,
 Magad tépted le a babért.

Pest, 1848. [aug. 22.]

805. FORRADALOM

Haloványul a gyáva szavamra dalom
Viharodnak előjele, forradalom!

Szomorúk az idők, a napok feketék,
Odahagytak atyáid, o nemzet, o nép!

- 5 Csak azért szakítád le bilincseidet,
Hogy újabb nehezebb vas eméssze kezed.

Födi még beteg arcod az egykori por,
S ime sorsod újonnan a porba tipor.

- 10 Nem, a sors, nem a sors, de saját fiaid
Akaratja, mi újra lealacsonyít.

Ez a vétek a milly czudar és iszonyú,
Iszonyúbb legyen érte az égi boszú!

Lealázod-e, oh haza, szent fejedet?
Piszok ülje a hír koszorúja helyett?

- 15 Mielőtt az erőszak igába fogat,
Kaszabold le hazám, nyakadat te magad.

Tegye lánczra a zsarnok a holttetemet,
Diadalma legyen temetői menet,

- 20 Hol élásnak, a domb neki trónja legyen
S gyakoroljon erőt siri férgeiden!

De te, oh haza, nem hagyod el magadat,
Haragod tüze arczaidon kigyuladt,

Kezed ott van a kardon, a markolaton
Ki fog élni, ha nem te, dicsőn szabadon?

25 Szaporán ide, kedvesem, ajkaidat,
S te fiú, szaporán ide a poharat!

Mire elfogy a bor, mire csattan a csók,
Jeladásra emelhetik a lobogót.

Haloványul a gyáva szavamra dalom
30 Viharodnak előjele, forradalom!

Pest, 1848. [aug. 22. után]

806. HÁNY HÉT A VILÁG?

Pesten járt kend, bátya, ugyan mondja meg,
Mit csinálnak odafönn a követek?
Mondja el a sok szép jó hírt felőlök,
Hadd buzdúljon a szívem, hadd örülök.

5 „Nem örülsz a pesti hírek hallatán,
Ríva fakadsz, kedves öcsém, mint a lány,
Ríva fakadsz, hogyha magyar a hited,
Ha hazádat s szabadságod szereted.

Jertek ide, jertek ide, legények,
10 Elbeszélem azt az új hírt ti néktek,
Nem akar az országgyűlés egyebet,
Csak az egyet, hogy katonák legyetek.”

Ejnye bátya, eb a lelki, mi lelte,
Hogy ezt olyan gonosz hírnek képzelte?

15 Mellyikünket tartja olyan gyávának,
Hogy ne menne szívesen katonának?

Egytől egyig mind ott leszünk, a hol kell,
Mind kiállunk bátor elszánt lélekkel,
Alig várjuk, hogy azt mondják: ide hát
20 Védelvezni bajában a szent hazát!

„A szavamba vágtatok, jó legények,
Nem ottan van ám vége a beszédnek,
Az a vége, hogy katonák legyetek,
És pedig nem magyarok, de németek.

25 Belebújtok majd a német ruhába,
Német szóval vezetnek a csatába,
Német zászló, az a feketesárga,
Avval mentek szegény Olaszországra!”

Huh még azt is a ki áldja, teremti!
30 De már abból csakugyan nem lesz semmi.
Illyenek hát követeink, illyenek?
Isten őket érdem szerint áldja meg.

Olaszország minket soha nem bántott,
Egyet akar velünk: a szabadságot.
35 Ezért minket oda vinni nyakára?
Soh'se lépünk mi arra a határra.

Itt maradunk mi a magyar hazában,
Ezt megvédjük mind halálig mindnyájan,
De magyar ruhában és magyar szóval
40 És a magyar háromszínű zászlóval.

Katonának valamennyin fölcsapunk,
De a magyar hazát védi csak hadunk,

Magyar hazánk pedig ott van valóban,
Hol a háromszinű magyar zászló van!

Pest, 1848. [aug. vége]

807. VÉRMEZŐ

Magas hegy tetején régi Buda vára,
Merőn állva néz a ballagó Dunára,
Talán azért néz, hogy leszédüljön végre,
És a mélybe essék, a víz fenekére.
5 Jobb is lenne már ő néki ott a mélyben,
Sok gyászdolgot látott hosszú életében,
Sok gyászdolgot látott, megirtózott tőle,
Azért várja, várja, hogy már mikor dől le?

Látta gonosz Zsigmond király idejében
10 Kont levágott fejét a hóhér kezében,
Vitéz Hédervári Kont Istvánnak fejét,
S vele egyetemben sok jó társaiét.
Látta a hitszegő László király alatt
Vérpadra idősebb Hunyadi mint haladt,
15 Szép Hunyadi László, fiatal levente,
Öt pallos-suhintás fejét leütötte.

Martinovicsot is látta négy társával
Összeölelkezni a véres halállal,
Látta nyakaiknak fölfeccsenő vérét
20 S lemetszett fejük rémes fehérségét.
Hát ezután kit lát? elgondolom olykor:
Ki tudja, hátha most én rajtam van a sor?
Talán engem is, mint őket, lefejeznek –
Ha meghalok, hazám, te érted halok meg.

25 Budán ne járjatok, ne járjatok éjjel,
Mert találkoztok a megöltek lelkével,
Hónok alatt tartják levágott fejöket,
Ugy nyögnek, úgy járvák be a vesztőhelyet.
Kont s Hunyadi László fönn Szent-György piacán
30 Tölts bolyongva és nyögve az éjszakát,
Martinovics pedig társaival együtt
Éjféli tanyát ott lenn a vérmezőn üt.

Vérmező, vérmező! nagyon megszemjastál,
Egy hajtásra olyan sok vért inni tudtál,
35 A sok jó igazi magyar vért megivád,
S német csaplár adta neked ez áldomást.
Vendégül fogadtuk hozzánk a németet,
Hanem a vendégből csakhamar gazda lett,
S hejh be roszul, hejh be csúful gazdálkodott,
40 Bút hozott fejünkre, bút és gyalázatot.

Martinovics apát, Hajnóczi. Zsigrai,
Laczkovics és a szép ifju Szentmarjai,
Ezek és több mások összeszövetkeznek,
Széttörni rablánczát a magyar nemzetnek;
45 Összeszövetkeztek élet és halálra,
Szabadságot hozni a magyar hazára,
A magyar hazának elnyomott népére,
Az elnyomott népnek sohajtó lelkére.

„Tovább is csak sóhajts, szép magyar nemzetem?
50 Tovább is csak szolgálj? nem, istenemre, nem!
Nem szolgálsz te többé idegen nemzetet,
Legeslegkevésbbé pedig a németet.
Szabadítóidat mi bennünk tekintsed,
Leszakítjuk rólad a szolgál-bilincset,
55 S a szégyenfoltot, melly fejedet fődé el,
Lemossuk a zsarnok tulajdon vérével!”

Az összeesküdtek így beszéltek bátran,
 S haladtak naponként a titkos munkában,
 Jaj de mielőtt a gyümölcs megért volna,
 60 Egy istentelen kéz azt leszakította.
 Elárulta őket egy rossz, egy gaz czudar,
 Elfogdosták őket egymásután hamar,
 S börtönbe vetették nehéz vasma verve.
 Dugába dőlt a nagy hazamentés terve.

65 Csak hamar kihítták a börtönből őket,
 Bírák elé vitték kihallgatás végett.
 És szólt a bíró: „nem maradtok életben,
 Összeesküdtetek a szent haza ellen.”
 És ők így feleltek nagy rendíthetetlen:
 70 „Nem a haza ellen, csak a király ellen!
 Ha a király s haza egy uton nem járnak,
 Egyiknek veszni kell, veszni a királynak!”

Nagy és szent igazság! de az igazságot
 Még most is egészen ki nem mondhatjátok,
 75 Csak úgy féligmeddig lehet azzal élni,
 Különben az ember vele magát sérti;
 Annál kevesebbé volt még akkor szabad,
 Tisztán és kereken mondani igazat
 Ha egyéb vétségek nem lett volna nekik,
 80 Már azért magáért a nyakukat szegik.

A nyakukat szegték. A vérmezőn Budán
 Mind az öt elvérzett egy nap egymásután.
 A szegény magyarok leverve zokogtak,
 A németek pedig gőgösen kaczagtak.
 85 Ők, az elítéltek, bátran léptek oda
 A hóhér elébe, a szörnyű vérpadra
 Május hónapja volt, hajnal volt az égen,
 Rózsa a kertekben, vér a vesztőhelyen.

Szabadságért elhullt dicső áldozatok,
90 Hol vannak, hol vannak a ti sírjaitok?
Hová temettek el? szent hamvaitokat
Hol találjuk meg, hogy tiszteljük azokat?
Olyan sokáig volt átkozott nevetek,
Megemlíteni sem volt szabad bennetek,
95 De már annak vége megadhatjuk a bért,
Áldozhatunk könnyet a kiontott vérért!

Pest, 1848. [aug.]

808. ITT BENN VAGYOK A FÉRFIKOR NYARÁBAN....

Itt benn vagyok a férfikor nyarában,
Az ifjuságnak eltűnt tavasza,
Magával vitte a sok szép virágot,
A sok szép álmot, a mellyet hozza,
5 Magával vitte a zengő pacsírtát,
Melly fel-felköltött piros hajnalon
Milyen sötét vón a világ, az élet,
Ha nem szeretnél, fényes angyalom!

Elszállt az égről a piros sugár és
10 Elszállt a földről a dalos madár,
Üres fészkébe énekelni a bús
Szellő vagy a haragos vihar jár;
Ábrándaimnak száraz erdejében
Csörög, csörög már s nem susog a lomb
15 Milyen sötét vón a világ, az élet,
Ha nem szeretnél, fényes angyalom!

- Az ég arany hajnalcillagja s a föld
Ezüst harmatja mind, mind elvesze,
Letörlé őket kérlelhetlenül a
- 20 Rideg valóság szigorú keze;
Felhők borongnak, s rekkenő meleg van,
A gondok fojtó levegője nyom
Millyen sötét vón a világ, az élet,
Ha nem szeretnél, fényes angyalom!
- 25 Regényes bércek kősziklái közt folyt
Csengő morajjal egy tündér patak,
Dicsvágy patakja! ajkaim belőle
Sok boldogító mámort ittanak.
Foly még ma is, de más igyék vizéből,
- 30 Én nem iszom, többé nem szomjazom
Millyen sötét vón a világ, az élet,
Ha nem szeretnél, fényes angyalom!
- Ha elfordúlok en magamtul és mint
Polgár végigtekintem a hazát,
- 35 Szemem megromlott satnya ivadékot
Egy pusztulásnak indult népet lát.
Karom feszül, szívem tombol! mi haszna?
Mást nem tehetek, csak sirathatom
Millyen sötét vón a világ, az élet,
- 40 Ha nem szeretnél, fényes angyalom!
- Szeress, szeress, mint én szeretlek téged,
Olly lángolón, olly véghetetlenül,
Áraszd reám a fényt s a melegséget,
Melly isten arczáról szivedbe gyűl;
- 45 Az a te szíved egyetlen világom,
Nappal napom és éjjel csillagom

Milyen sötét vón a világ, az élet,
Ha nem szeretnél, fényes csillagom!

Pest, 1848. [szept. 8. előtt]

809. GOLYÓK SIVÍTNAK, KARDOK CSENGENEK....

Golyók sivítnak, kardok csengenek,
A zöld mezőt piros vér festi meg,
Csaták zajától zeng a föld s az ég,
S te hősi költő, te itthon vagy még!

- 5 Azért daloltál harci vágyakat,
Azért daloltad bátorságodat,
Hogy a midőn a harcz előkerül,
Te honn a sutban gyáva szívvel ülj? –

- 10 Illyen beszédek tart a világ,
Rám így röpíti a gúnynak nyilát,
És én reá csak elmosolyodom,
És a magamét hozzá gondolom.

- 15 Azt gondolom: csak gyöngé emberek,
Nem győznek most gyalázni engemet,
S nem győznek majd dicsérni egykoron!
Nem gondolok mást, csak ezt gondolom.

- 20 Ne magyarázza senki én nekem,
Tudom nagyon jól, hol van a helyem?
Ha itt végzem kötelességemet,
Csatába s a pokolba is megyek!

Pest, 1848. [szept. 8. előtt]

810. A HEGYEK KÖZT

Ott alant, alant, a mélyben,
A kék messzeség ködében,
Ott a város csak úgy rémlik,
Mint a múlt, a mellyet félig
5 Átadott immár a lélek
A felejtés éjjelének.
Kinn vagyok a természetben,
Fönn magasra nőtt hegyekben;
Magas e hely, itt pihen meg
10 Koronként a vándor felleg,
S ha itt volnék éjjelenként,
Csillagokkal beszélgetnék.
Lenn a völgyben, lenn a mélyben,
A kék messzeség ködében,
15 A város távol zajában
Hagytam gondod, hazám s házam!
Ott lenn hagytam minden gondot,
Melly szívem fölött borongott,
Mellynek sötét árnyékában
20 Mint rideg kőszikla álltam.
Ne bántsatok, ne bántsatok,
Ha egy rövid napot lopok
A magam mulatságának,
Hisz eleget élek másnak!
25 Minden lenn maradt, a mi bánt,
Nem hoztam föl magammal mást,
Csak a mi boldogságot ad,
Kedvesemet és lantomat.
Kedvesem, ki egy személyben
30 Asszony s gyermek, örömében
Jön és megyen, pillangót űz,
Virágot szed, koszorút fűz,

Majd eltűnik, majd előjön;
Ugy lebeg a hegytetőkön,
35 Mint egy álom tüneménye,
Mint e rengeteg tündére.
Én merengve, oh természet,
Örök szépségedre nézek,
S szemeimnek bámultában
40 Néma, de szent imádság van.
Mint felém repeső szivek,
Rezgenek a falevelek,
S ábrándos suttogásukban
Mennyi kedves szép titok van!
45 Fáktól vagyok körülvéve,
S mint édes fia fejére
Áldó keze az atyának,
Ugy hajolnak rám az ágak.
Istenem, beh boldog vagyok!
50 Majd hogy sírva nem fakadok.

Zugliget, 1848. szept. 8.

811. A BOKOR A VIHARHOZ

Lassabban, haragos lelkek testvére, vihar, hogy
Lombjaim árnyékát szét ne zilálja dühöd!
Szentegyház vagyok én, e fészek bennem az oltár,
És ezen oltárnak papja a kis csalogány.
5 Hadd dicsérje, ne bánts, éneklésével az istent,
A természetet, a szent közös édes anyát.

Zugliget, 1848. szept. 8.

812. JŐJ EL VÉGRE, VALAHÁRA....

- Jőj el végre, valahára,
Te határozó, te nagy óra,
Mellyben e hon sorsa fordul
Akár roszra akár jóra.
- 5 Folyamodjunk ahhoz, a mi
Hozzánk illik, merészséghez,
Dobjuk el már azt a kockát,
Ha fekete, ha fehér lesz!
- Várjatok. Még csak néhány percz,
10 És kockánk eldobva lészen,
S vagy olajág vagy pedig kard
Lesz a magyar nép kezében.
Kardot és nem olajágot,
Kardot a nemzet kezébe!
- 15 Legyen szabadság először,
És azután legyen béke.
- Eljött végre az idő, hol
Megmutatjuk a világnak;
Hogy méltók vagyunk-e élni
20 Vagy megértünk a halálnak?
Ha életrevalók vagyunk,
Nem fog a vész birni vélünk,
És ha élni lehetetlenek, nem
Érdemeljük, hogy megéljünk.
- 25 Vedd elő és köszöröld ki,
Magyar nemzet, régi kardod,
Mellyet eddig a zsarnokság
Veled együtt fogva tartott;

Vedd elő, és mosd le róla
30 A szennyet hír-dicsőséggel,
Mosd le róla hevenyén a
Vörös rozsdát vörös vérrel!

De mielőtt síkra szállunk,
Mondjunk el egy imádságot,
35 És mi legyen az imádság?
Egy nagy átok, egy vad átok!
Átkozzuk ki őseinket
A nyugtató föld ölébül,
Miért hagytak fiaiknak
40 Szolgásgot örökségül!

Pest, 1848. szept. 10.

813. HALLOD-E SZÍV, SZÍVEM!

Hallod-e, szív, szívem! hallod e beszédet?
Gyávaság vádjával kit illetnek? téged!
Te reád merik azt mondani, hogy „gyáva,”
Te reád, hogy nem mersz menni a csatába.

5 Tudom, hogy kik vagytok, ti nyomoru férgek,
Kik a hátam mögött vakmerőn beszéltek;
Egy időben szemközt állottam veletek,
És pillantásomtól akkor reszkettetek.

De miért tőlem e figyelem irántok?
10 Nyujtogassátok rám a kigyófulánkot,
Marjátok, marjátok, ti csúszók, sarkamat,
Hátra sem fordulok, hogy eltiporjalak!

- Csendesedjél, szívem, minek ez indulat?
Miért pazarolnod nemes haragodat?
15 Ha épen kedved van lázas indulatra,
Válassz érdemesebb tárgyat haragodra.
- Csendesedjél, szívem, parancsolj vérednek,
Mellyet fölzaklatott viharok kergetnek,
Mutasd meg azzal is a te nagyságodat,
20 Hogy békén tűröd a czudar rágalmakat.
- Czudar gaz rágalom! bebizonyítom ezt.
Csak azt restelem, ha bebizonyítva lesz,
Azok is, kik most úgy ócsárolnak engem,
Éljenezni fognak győző-ünnepemben.
- 25 Illy hitvány az ember, illy hitvány valóban!
Csak miljomad része, a mi közte jó van.
Menjetek! kívánom, hogy boldoguljatok,
Küzdök is érte, de nem kell jutalmatok.

Pest, 1848. [szept. 10. után]

814. MIT DALOLTOK MÉG TI, JÁMBOR KÖLTŐK?

- „Mit daloltok még ti, jámbor költők,
Illy időkben minek az a dal?
Ugy sem hallgat a világ reátok,
Hangotok csaták zajába hal.
- 5 Félre mostan, jó fiúk, a lanttal,
Szép zenétek hasznót nem hozó,
Tudhatnátok azt, hogy elenyészik
Mennydörgésben a pacsírtaszó.”

10 Meglehet. De a madár nem nézi,
Hallgatják-e őtet odalent?
A pacsírta fönn a kék magasban
Istenének és magának zeng.

15 Ön magától száll a dal szivükből,
Ha bú vagy kedv érintette meg,
Száll a dal, mint szállanak a szélben
A letépett rózsalevelek.

20 Énekeljünk, társak, sőt legyen most
Hangosabb, mint eddig volt, a lant,
Hadd vegyüljön e zavaros földi
Zajba egy két tiszta égi hang!

Romba dőlt a fél világ kietlen
Látomány, melly szemet s szívet bánt!
Hadd boruljon a rideg romokra
Dalunk, lelkünk zöld repkény gyanánt.

Pest, 1848. [szept. 11. után]

815. AZ APOSTOL

I.

Sötét a város, rá fekütt az éj.
Más tájakon kalandoz a hold,
S a csillagok behunyták
Arany szemeiket.
5 Olyan fekete a világ,
Mint a kibérlett lelkiismeret.

Egyetlen egy kicsiny fény
Csillámlik ott fönna magasban
Bágyadtan s haldokolva,
10 Mint a beteg merengőnek szeme,
Mint a végső remény.

Padlásszobának halvány mécse az.
Ki virraszt ott e mécs világa mellett?
Ki virrasztott ott fönna magasban?
15 Két testvér: a nyomor és az erény!

Nagy itt, nagy itten a nyomor,
Alig hogy elfér e kicsiny szobában.
Kicsiny szobácska, mint a fecskefészek,
S a fecskefészeknél nem díszesebb.
20 Kietlen pusztá mind a négy fal,
Azaz hogy pusztá volna, ha
Ki nem cifrázta volna a penész,
S csikosra nem festette volna az
Eső, melly a padláson át befoly
25 Aláhuzódik az
Eső vastag nyoma,
Mint gazdagok lakában
A csengetyűzsinor.
A lég olyan nyomasztó
30 A sóhajoktól s a penész szagától!
A nagy urak kutyái tán,
A mellyek jobb tanyához szoktanak,
Eldöglénének e helyen.

Fenyőfa ágy, fenyőfa asztal,
35 Melly a zsidvásáron sem kelne el,
Az ágy lábánál egy vén szalmazsák
S az asztal mellett egy pár szalmaszék,

S az ágy fejénél egy szu-ette láda,
Ez a szobának minden bútora.

- 40 Kik laknak itten?
A lámpa fáradt pislogása mellett
Küzd a homály és fény az alakok,
Mint álmokképek, el vannak mosódva,
S a fél sötétben félig rémlenek.
- 45 A mécs világa csalja a szemet?
Vagy e földél alatt lakók mind
Olly halványak valóban,
Olly kísértetszerűek?
Szegény család, szegény család!
- 50 Az ágy fejénél űl a ládán
Csecsemőjével az anya.
Boldogtalan kis csecsemő!
Rekedt nyögéssel szíja szívogatja
Anyjának száraz emléjét,
55 S hiába szíja.
Az asszony elgondolkodik,
S fájók lehetnek gondolatjai,
Mert mint megolvadt hó a házereszrül,
Sűrűn omolnak könnyei,
60 Omolnak végig arczán
A kisedd orcájára le
Vagy tán nem is gondolkodik,
Csak megszokásból, öntudatlanúl
Szakadnak a könnyek szeméből,
65 Mint a sziklából a patak?
- Idősebb gyermeke,
Istennek hála, alszik
(Vagy csak alunni látszik?)

A fal mellett a nyoszolyán,
70 Melly földve durva lepedővel,
A melly alól kikandikál a szalma.
Aludj', kicsiny fiú, aludj',
S álmodj' aszott kezedbe kenyeret,
S álmad királyi lesz!

75 Egy ifju férfi, a családapa,
Az asztalnál sötét homlokkal ül
Tán e homlokrul árad a ború,
Melly a szobát betölti?
E homlok egy egész könyv, a mibe
80 A földnek minden gondja van beírva;
E homlok egy kép, mellyre miljom élet
Insége és fájdalma van lefestve.
De ott alatta a sötét homloknak
Két fényes szem lobog,
85 Mint két bolyongó üstökös,
Melly nem fél senkitől,
S mellytől mindenki fél.
Tekintete
Mindig messzebb, mindig magasbra száll,
90 Míg elvesz ott a végtelenben,
Mint a felhők között a sas!

II.

Csendes kívül a nagy világ,
Csendes belül a kis szoba,
Csak néha sóhajt kinn az őszi szél,
95 Csak néha sóhajt ott benn az anya.

A kis fiú halkán fölül az ágyon,
Falhoz támasztva bágyadt tagjait,

- S rimázkodólag, mintha temető
Földéből jőne a hang, így susog:
- 100 „Apám, ehethném!
Erőködöm, hogy elaludjam,
Erőködöm, de el nem alhatom;
Apám, az éhség fáj, adj kenyeret,
Vagy csak mutasd meg, az is jól esik.”
- 105 „Várj holnapig, kedves kicsiny fiam,
Várj holnapig, holnap kapsz kenyeret,
Kakastejjel sültöt fehér czipót.”
- 110 „Inkább ma száraz barna kenyeret,
Mint holnap lágy fehér czipót, apám,
Mert holnapig meghalhatok,
Meg is halok, tudom
Olyan sokáig nem jön az a holnap.
Mióta mondod azt a holnapot,
S mindig ma van, mindig csak éhezem!
- 115 Vajon ha meghalunk, apám,
Ha sírba tesznek, éhezünk-e ottan?”
- „Nem, gyermekem,
Ha meghalunk, többé nem éhezünk.”
- 120 „Ugy én ohajtom a halált, apám,
Kérlek, szerezz nekem koporsót,
Egy kis fehér koporsót,
Olyan fehérret, mint anyámnak arcza,
Vitess a temetőbe,
És tégy a föld alá
- 125 A holtak olyan boldogok,
Mert nem éheznek ők!”

Ki mondja ártatlannak
A gyermeket?
Hol a tör, hol van a kard, a melly
130 Irtóztatóbb, gyötrelmesebb
Sebet vón képes ejteni,
Mint apja szíven ejtett
E gyermek ajaka?
Szegény apa!
135 Tartóztatá magát,
De könnye hirtelen kicsordult,
S ő arczához kapott
S azt megtörölte reszkető kezével,
Azt gondolá, hogy meghasadt szívéből
140 Feccsent reá a vér!

Ő a panaszhoz nem szokott, de most
Kitört belőle ellenállhatatlanúl:
„Oh ég, isten! mi végre alkotál?
Miért nem hagytál ott a semmiségben,
145 A mellybe lelkem testem visszavágy?
Vagy embernek miért teremtl
És miért adál családot,
Ha már azt nem táplálhatom
Saját véremmel, mint a pelikán?
150 De állj meg ajkamon, szó,
Az isten tudja, mit cselekszik,
Magas tervébe nem lát a vak ember,
S kérdőre vonnunk őtet nem szabad.
Rá küldte a tengerre engem,
155 Lelkembe tette az iránytűt,
A merre ez vezet, megyek. –
Nesze, fiam, nesze
E kis darab kenyér, egyél,
Edd jó ízűn, ez a végső darab,

160 Holnapra szántam s ha most megeszed,
A jó ég tudja, holnap mit eszel.”

Mohó örömmel
Kapott a kis fiú utána,
Az ágyra visszaguggolt,
165 S olly jóízűen falatozta
Az isten adta száraz kenyeret,
Hogy csillogott belé szeme,
Mint két szerelmes szentjánosbogár;
S midőn a végső falatot
170 Lenyelte, rá borúlt az álom,
Mint völgyre a napalkonyat köde,
S lehajtá a párnára kis fejét,
S alutt és álmodott mosolygó arczczal
Vajon mit álmodott, miről?
175 Koporsóról-e vagy kenyérről?

Álomba sírdogálta
Magát az anya is,
A másik mellé tette kisdédét,
Karjával mind a kettőt átölelte
180 S a nyoszolyának szélén úgy alutt.

A férfi fölkel azasztalától,
Az ágyhoz lépdegélt lábujjhegyen,
Megállt előtte összefont karokkal
És elgondolkodék:

185 „Végtére boldogok
Vagytok, szeretteim!
Az életet nem érzitek,
Levette vállaitokról az álom
E nagy súlyt, mit napestig hordotok,
190 Szegény, szegény szeretteim.

Én istenem, hát jobban szereti
Az álom őket, mint én szeretem, hogy
Ez teszi őket boldogokká.
A mikké én nem tehetem?
195 De hisz mindegy, elég hogy boldogok
Aludjatok, kedveseim,
Aludjatok, jó éjszakát!”

Megcsókolá a három alvót,
Szentháromságát családéletének,
200 Áldásadólag terjeszté följük
Kezét (hogy e kéz mást nem adhatott
Nekik, mint pusztá áldást!)
S helyére visszaballagott.
Még egy szelíd tekintetet
205 Vetett a népes nyoszolyára,
Egy olly szelíd édes tekintetet,
Mellytől az alvók álmaikban
Rózsák és angyalok között mulattak,
Aztán kinézett ablakán,
210 Beléje nézett a sötétbe,
Nézett beléje olly merően, mintha
Azt föl akarta volna gyujtani
Éjszакfényével lángoló szemének.

III.

Hol járhat e virasztó férfi lelke?
215 Minő utat választott s kit keres?
Ott fönn bolyong azon magasban,
Hová csak örültek s félistenek
Merészlenek s bírnak fölszállani!

Ledobta a ház és nap gondjait, mint
220 Tojása héját a madár,

Kikelt s röpűl.
Az ember meghalt benne s él a polgár.
Ki a családé volt elébb,
Most a világé;
225 Ki három embert ölelt az imént,
Most milliókat ölel át.

Ott fönn csattognak lelke szárnyai,
Honnét a föld olyan parányinak
Látszik, mint a megégett
230 Papír hamván a szikra.
Sebes röptében. a hogy elsuhan
Egy egy csillagnál, ez megreszketett
A gyertyalángként, melyre rá leheltek.

Röpült, röpült.
235 Miljom s miljom mérföldnyire
Van egyik égi test a másikatól,
S azok mögötte még is
Olly hirtelen maradtak el,
Mint vágató lovas mögött
240 Sűrű erdőben a fák.

S midőn immár fölül volt
A csillagoknak milliárdjain,
Elért elért
A mindenség végére tán?
245 Nem a mindenség közepére!
S ott volt előtte,
Ki kormányozza a világokat
Pillantatával,
Kinek valója fény,
250 S kinek szeméből minden szikra egy nap,
Mit földek s holdak forganak körül.

És szólt a lélek, az
 Ős-szellem fényében fürödve,
 Miként a hattyu fürdik
 255 A tónak átlátszó vizében:
 „Isten, légy üdvöz, légy imádva!
 Fölszállott hozzád egyik porszemed, hogy
 Előtted leboruljon,
 S elmondja: hű fiad vagyok, atyám!
 260 Kemény pályára útasítál,
 De én nem zúgolódom,
 Sőt áldalak, mert azt mutatja ez, hogy
 Szeretsz, hogy én választottad vagyok.
 A föld lakói elfajultanak,
 265 Eltérték tőled, rabszolgák levének
 Rabszolgaság, ez a bűnök szülője,
 A többi ennek apró gyermeke.
 Ember hajol meg emberek előtt!
 Ki embertársának fejet hajt,
 270 Az, isten, tégedet csufol!
 Meg vagy csufolva, isten, ott a földön,
 De ez örökké nem maradhat így,
 Dicsőségednek helyreállni kell.
 Egy éltet adtál én nekem, atyám
 275 S én azt szolgálatodra szentelem.
 Mi lesz a díj? vagy lesz-e díjam,
 Nem kérdezem;
 A legroszabb rabszolga is kész
 Fáradni, hogyha megfizetnek érte.
 280 Én díjkivárat, díj reménye nélkül
 Fáradtam eddig s fáradok tovább is.
 De lesz jutalmam s nagy jutalmam lesz
 Azt látni majd, hogy embertársaim
 Rabokból újra emberek levének,
 285 Mert én őket, bár vétkesek,
 Vétkekben is fölötte szeretem.

Adj, isten, adj fényt és erőt nekem,
Hogy munkálhassak embertársimért!”

Igy szólt a lélek,
290 És visszaszállott a nagy égből
A földre a kicsiny szobába,
Hol elzsibbadva várta őt a test.

A férfiú fölrezzene,
Hideg futott át tagjain,
295 Veríték folyt le homlokán
Nem tudta, ébren volt-e eddig,
Vagy álmodott?
Ébren volt, mert elálmosodni kezdett,
Nehéz pilláin űlt az álom.
300 Fölszedte fáradt tagjait,
És vánszorogva vitte
A földön fekvő szalmazsákra.

Ki fönnt az égben járt imént,
Ottan hever most durva szalmazsákon!
305 Mig a világ hóhérai
Selyempárnákon nyugszanak,
Ő, a világnak jótevője,
Daróczon hentereg.

De íme végsőt lobban a mécs,
310 Kialszik bágyadt élete,
S kívül az éj mindegyre oszlik,
Mint a tovább-tovább adott titok,
S a hajnal, a vidám kertészleány,
Rózsákat szór a ház kis ablakára
315 S rideg falára a szobának,
S a fölkelő nap legelső sugára
Az alvó férfi homlokára száll,

Miként egy arany koszorú, miként egy
Fényes meleg csók isten ajakárul!

IV.

- 320 Ki vagy, csodálatos teremtmény,
Ki vagy te, férfiú?
Lelked ruhája
Csillagsugárból szőtt fényes palást,
És testedet
- 325 Kopott rongyok fedik.
Családod éhes, éhes vagy magad,
S vasárnapod van,
Ha lágy kenyér kerül véletlenül
Abrosz nélküli asztalodra,
- 330 S mit a tiédnek s magadnak
Nem bírsz megszerezni,
A nagy világot,
Törekszel boldogítani.
Az égbe van szabad bejáratod,
- 335 S ha úri ház előtt kopognál,
Az ajtót bézárnák előtted;
Az istennel társalkodol,
S ha nagy urat szólítanál meg,
Nem állna szóba véled.
- 340 Az embereknek
Egy része szent apostolnak nevez,
A másik rész pedig
Szentségtelen gonosztevőnek.
Ki vagy? kitől van származásod?
- 345 Büszkén neveznek-e szülőid
Fioknak, vagy szégyenre gyúlad arcuk
Nevednek hallatára?
Min születél? ponyván vagy bársonyon?

Elmondjam a történetet,
350 E férfi életét?
Elmondom azt ha festeném,
Ugy festeném le, mint egy patakot,
Melly ismeretlen sziklából fakad, mely
Sötét szük völgyön tör keresztül,
355 Hol károgó hollók tanyáznak,
Minden nyomon egy kőbe botlik,
S örök fájdalmat nyögnek habjai.

V.

Az óra nyelve éjfél hirdetett.
Kegyetlen téli éj vala,
360 A téli éjszakák két zsarnoka
Uralkodott:
A hideg és sötétség.
Födél alatt volt a világ,
Ki is kísértene az istent
365 Illyenkor szabad ég alatt?

Az utcák, melyeken nem régiben
Tolongva járt az embersokaság,
Üres puszták voltak, mint a meder,
Mellyből kiszáradt a folyó a
370 Népetlen utcákon csak egy
Órült bolyongott,
A fergeteg.
Nyargalt az utcákon keresztül,
Mikéntha ördög űlne hátán,
375 És lángsarkantyút verne oldalába.
A háztetőkre ugrott föl dühében,
És besüvített a kéményeken.
Tovább rohant s teli torokkal

Ordítózott belé a
380 Vak éj siket fülébe.
Aztán a fellegekbe markolt,
Rongyokra tépte éles körmivel,
S reszkettek a megrémült csillagok,
S a felhődarabok között
385 Idébb-odább hömpölyge a hold,
Mint a holt ember a hullámokon.
Egy pillantás alatt
Lélekzetével ismét
A felhőket tömegbe fujta,
390 És a magasból lecsapott a földre,
Mint prédájára a rablómadár,
Egy ablak tábláját ragadta meg,
Megrázta és sarkából kifeszíté,
S midőn mély álmokból a bennlakók
395 Sikoltva fölriadtak,
Elvágatott ő rémesen kaczagva.

Népetlen a város ki járna illy
Időben kinn? és még is, még is ott egy
Élő alak vagy kísértet talán?
400 Járása olyan kísértetszerű.
Errébb jön, errébb, már látszik, hogy asszony,
De a sötétség titka, hogy
Koldúsnő-e vagy úri hölgy?
Körültekint leselkedőleg,
405 Amott a bérkocsit pillantja meg,
Tolvaj léptekkel hozzá sompolyog,
A kocsis alszik a bakon,
Halkan kinyitj' a hintó ajtaját,
És lop talán? ellenkezőleg
410 Belétesz valamit, becsukj' az ajtót,
S elillan, mint a gondolat.

Nyílt nem sokára a kapu,
Kijött egy asszonyság s egy úr,
Beülnek a hintóba, a kocsis
415 Indítja lovait, rohan
Ott benn nyögés, aztán sikoltás
Az asszonyság sikolta föl,
Mert lábánál egy kis gyermek nyögött.

Elérte a hintó a célzt,
420 Az úr s az asszonyság kiszáll,
S az asszony így szól a kocsishoz:
„Nesze a díj, fiú,
S itt benn, kocsidban a borraivaló,
Egy szép kis gyermekecske,
425 Viseld gondját, mert isten adománya.”
Igy szólt az asszony s ment az úri pár.

Szegény kisdéd te ott a kocsiban!
Miért kutyának nem születnél?
Ottan lett vón neveltetésed
430 Ez asszonyság ölében,
Eltáplált volna gyöngéd gondosan;
De mert ember lettél és nem kutya,
Az isten tudja, millyen sorsra jutsz!

A bérkocsis fülét, fejét vakarta,
435 S imádkozott-e vagy káromkodott,
Nem tudni, csak hogy morgott valamit.
Az istenáldás nem tetszett neki.
Gondolkodék, mit tégyen e kölyökkel?
Ha elvisz haza,
440 Otthon a gazda majd fejéhez vágja,
S kidobj' az ajtón mindkettőtöjüket.
Nagy mérgesen csap a lovak közé,
És hajt keservesen.

A külvárosban egy szurtos lebujban
445 Mulatnak még, a lámpafénytől
Piroslik ím az ablak,
Mint az iszákos ember orra.
A bérkocsisnak sem kellett egyéb,
Az istenáldást oda tette szépen
450 A kocsmá küszöbére, s ment.

Alig hogy elhordá magát,
Jó éjszakát mond ott benn társinak
Egy részeg czimbora,
S a mint kilép a küszöbön,
455 Ollyat botlik, hogy képivel
Barázdát húz a megfagyott havon.
Teremtettéz a tisztos férfiú,
Hogy méltósága ilyen pórul járt.
„Az a küszöb nőtt tennap óta,”
460 Ugymond, „tennap nem volt ilyen magas,
Ha illy magas lett volna, tennap is
Meg kellett volna botlanom,
De én tennap meg nem botoltam,
Pedig nem ittam kevesebbet, mint ma,
465 Mert én rendes, pontos vagyok,
Minden nap egyformán iszom.”

Igy dörmögött, és föltápaszkodék,
S indult és folytatá a dörmögést:
„Hiába is beszéltek, mert az a
470 Küszöb nagyobb, mint tennap volt, nagyobb;
Már ettül el nem állok, nem bizony.
Hisz mekkorát emeltem lábamon!
S még is, hogy jártam, szégyen és gyalázat.
Az a küszöb megnőtt, igen
475 Vagy tán követ tett oda valaki?

Az meglehet, mert hejh rossz a világ,
A gáncsolódást szörnyen szereti.
Rossz emberek, rossz emberek,
Követ gördítnek lábaim alá,
480 S lábam vakságát orrom bánja meg.
Csak az vigasztal, hogy a többi is,
Ha majd kijő, rajt átbukik.
Kedvem vón ottan lesbe állani,
És nézni, mint potyognak el,
485 Mikor kilépnek, hehehe
De mit beszélsz, vén ember, mit beszélsz?
Hát illik ez,
Illik hozzád illy káröröm?
Nem, ez nem illik, s én ezennel
490 Azzal javítom meg magam,
Hogy visszamék és elhajítom
Az ajtó mellől a követ.
Tolvaj vagyok, s szükségnek esetén
Rabló is, és ha rá kerül a sor,
495 Az embert főbe kollintom, de azt,
Hogy orrát így beverje,
Azt el nem bírná lelk'isméretem."

És visszaballagott a jó öreg,
Hogy elhajítsa a gonosz követ.
500 Utána nyúl csóválja hah,
Millyen visítás!

Meghökken a vén ember és
Tünődve ekép szól magában:
„A mennydörgős mennykőbe is.
505 Illyen kő még nem volt kezemben.
Olyan puha s azon fölül sikít is!
Sikító kő, ez furcsa egy kicsit.

Nézzük csak itt az ablaknál hohó,
 Hisz ez gyerek, valóságos gyerek.
 510 Jó estét, kis öcsém
 Vagy kis hugom nem is tudom, mi vagy?
 Hogy a manóba jutottál ide?
 Megszöktél úgy-e szüleidtől,
 Te kis gonosztevő!
 515 De mit beszélek én megint,
 Millyen bolond beszédek már ezek!
 Hiszen pólyában van szegényke,
 Talán épen ma született.
 Vajon kik a szülői?
 520 Tudnám csak, vissza is vinném nekik.
 De már ez még is csak czudarság
 Így elhajítani a gyermeket, mint
 Az elviselt bocskort, czudarság.
 Ezt a disznók, de még
 525 A rablók sem teszik.
 Pólyája vén kopott ruha,
 Szegény asszonynak gyermeke
 Hm, hátha gazdagé? s azért
 Takarta anyja e rongyokba, hogy
 530 Ne is sejtessék úri származását?
 Ki tudja, nem tudhatja senki sem,
 Már ez titok, s örökre az marad.
 Ki lesz apád, szegény kicsiny gyerek?...
 Ki? én leszek!
 535 Biz isten, az leszek, apád.
 Miért ne? fölnevellek tisztesen.
 Lopok számodra, míg tőlem telik, s ha
 A munkából végkép kivénülök,
 Számomra majd te lopsz. Ez így van,
 540 Így mossa egyik kéz a másikat.
 Nagyon jó lesz. Most már törvényesebbek
 Lesznek lopásim, kettőnkért lopok.

Majd még kevésbbé furdal
A lelkiismeret.
545 De a patvarba, még neked
Tej kell, biz a, tej hóh, se baj,
Hisz ott a szomszédasszony, épen
Tennap temette el kis gyermekét.
Majd föl vállálja ő a szoptatást,
550 Bizony föl ám, jó fizetésért
Elszoptatná magát az ördögöt magát is.”

Igy elmélkedve ballagott haza
A jó öreg. Keskeny síkátorok
Vezetek elrejtett lakához,
555 Melly föld alatti pinczelyuk vala,
A szomszédasszonyt fölveré
Álmából ökle döngetésivel,
Mít a nyikorgó ajtón gyakorolt.

„Szomszédasszony, gyertyát, világot,”
560 Szólt a vén ember, „gyertyát hirtelen,
A házat gyujtom fel különben.
Minek? minek? mit kérdezi?
Gyertyát, ha mondom, szaporán!
Igy most egymás után
565 Szoptassa meg e gyermeket.
Hol vettem? úgy találtam,
Az isten áldott meg vele.
Hisz mindig mondtam én, hogy engem
A jó isten szeret. Szeret bizony
570 Jobban, mint a papok hiszik.
Hm, ez nagy kincs! magára bízom,
Szomszédasszony, viselje gondját,
De jobban, mint saját fiának.
Nevelje föl, neveltetési
575 Költségeit magamra vállalom,

Megalkuszunk, hiszen mi értjük egymást.
Igaz, hogy a pénz mostanában
Szűken terem, mert tudja ördög,
Az emberek mind százszeműek;
580 De én azért királyilag
Fogok fizetni, isten megsegít.
Hanem mondom, viselje gondját,
Ugy bánják véle, mint szemfényivel,
Mert e gyermek vén napjaim reménye.”

585 Megalkuvának.
A félfagyott kisdéd fölmelegült
Az emlőn, mit szájába vett,
A mellyből édesen szív a
Keserű életet.
590 Csak egy napos még, s mennyit hánykodott már!
Mennyit nem fog hánykódni ezután!

VI.

Más nap korán az öreg úr
A szomszédasszonyhoz kíváncsian
Bekukkantott, és szólt vala:
595 „Nos, hogy van a vendég? remélem, jól.
De itten egy kissé hűvös van,
Szomszédasszony, boszorkányadta,
Fűtsön be százszor mondjam-e,
Hogy a költség enyém? de úgy, igaz,
600 Fiú-e vagy lány? még nem is tudom.”

„Fiú, szomszéd uram, fiú,
Ollyan fiú ő kelme, mint a pinty.”

„Annál jobb. Hét, nyolcz esztendő alatt
Ollyan tolvaj lesz, mint a Krisztus;

605 Dicsőséges tolvajjá nevelem!
 Szó a mi szó, már ahhoz értek,
 Hogyan kell a fiút nevelni,
 Érték hozzá, mint senki más.
 A vak Tamást is én neveltem,
 610 Kit a minap kötöttek föl
 Ez volt a tolvaj! félszemű volt
 S még is meglopta az ezerszemű
 Istent is. – Kis fiam, ne félj,
 Belőled sem lesz kontár, esküszöm.
 615 De, szomszéd asszony, tán nevet
 Csak kéne adni néki, mellyet
 Hiressé tégyen a világ előtt.
 Mit gondol, angyalom,
 Minek nevezzük? hadd lám csak, mi volt
 620 Ténnap? Szilveszter napja jó,
 Legyen Szilveszter. Én a pap leszek,
 Szomszédasszony lesz a keresztanya.
 Kereszteljük meg, hogy nevét
 Törvényesen viselje,
 625 S legyen keresztyén, nem pedig pogány,
 Hogy egykor el ne útasítsa
 Szent Péter bátya a menny ajtajától.
 Van víz ebb' a fazékba? van.
 Emelje csak föl a fiút,
 630 És hozza hozzám de megálljunk
 Hisz pap vagyok, hát reverenda kell
 Ahol van egy zsák, azt kötöm nyakamba.”

 Az öreg úr a zsákot felköté,
 Kezébe vette a fazék vizet,
 635 S egész pompával s ünnepéllyel
 Keresztelé meg a fiút,
 És Szilveszter lett a neve.

VII.

Négy év haladt el,
És gyermek lett a csecsemő,
640 Ott nőtt fel a sötétben
A föld alatt, a bűnnel
S férgekkel egy tanyán.
Nem szítta a menny tisztább levegőjét,
Nem látta a földnek szépségeit.
645 Élt, s olyan volt, mint a halott.

Az öreg úrnak benne kedve telt,
Mert ész s ügyesség villant ki belőle,
Miként a tűzkőből a szikrák,
És gondolá az öreg úr:
650 Szikrából támad a láng.

Alig négy esztendő és már lopott
Gyümölcsöt a kofától és kilopta
A vén koldús kalapjából a krajczárt.
Jó nevelője minden csinjaért
655 Adott szép szót és kenyeret neki,
De egyszersmind megdöngeté, ha
Ha egész nap semmit sem lopott.
Azonban ez ritkán fordult elő,
S az öreg úr reményei
660 Szemlátomást növének,
S építé fáradatlanul a
Jövő sziklái a légvárat,
És addig építé, míg egyszer
Ott fönn akadt a levegőben,
665 A jó öreg, a gondos nevelő!
Akasztófára kellett jutnia,
Ki annál sokkal többet érdemelt.

A szomszéd asszony ott vala
 Fölmagasztaltatásán.
 670 Látá, midőn a mester
 Hurkot kötött nyakán, s ő
 Nyelvét hosszan kiölté,
 Mintegy csúfolva a világot,
 Ki ilyen csúffá tette őt.
 675 S midőn a czerimónia után
 A szomszéd asszony haza ment,
 A kis fiúhoz így szólt nyájasan:

 „Most már az ördög elvihet, fiam; menj
 Isten hírével a pokolba,
 680 Mától megszűnt a fizetésem érted,
 S magam költségén, nem kívánhatod,
 Hogy itt hizlaljalak, mint a libát.
 Jer, azt a szívességet megteszem,
 Hogy kikisérlek a kapun. De
 685 Ha visszajössz, a csatornába doblak.”

 A kis fiú ezt a dolgot nem érté,
 Némán engedelmeskedett.
 Midőn becsukták az ajtót mögötte,
 Még egyszer visszapillantott e zajra,
 690 Aztán elindult s ballagott.

 Ment, mendegélt
 Egy utczából ki, a másikba be.
 Illy hosszú utat még nem tett soha,
 Uj volt előtt minden, a mit látott
 695 Szép czifra boltok, czifra emberek,
 Bámulva állt, bámulva ment tovább.
 S a mint egy utcát elhagyott, a másik
 Ott volt azonnal s így végetlenül
 A városnak végét nem érte.

700 Sok bámulástól, sok menéstől
 Elfáradott a kis fiú,
 Egy utczasarkon lekuporodott,
 A szögletkőhöz támasztá fejét,
 Átellenében tarka játékszerrel
 705 Vigadt egy pár virgoncz gyerek,
 Azokra nézett és mosolyga, mintha
 Ott játszanék ő is velök,
 És addig-addig nézte őket,
 Míg szép lassacskán elalutt.

710 Alutt sokáig; egyszer
 Azt álmodá, hogy két hegyes tüzes vas
 Közleg feléje, mindig közelebb
 Jött az szeméhez, hogy kisüsse ezt
 Nyöszörgött félelmében és
 715 Kétségbeesve ébredett föl
 Az éj immár késő vala,
 Az égen csillagok valának és
 Az utczákon nem voltak emberek,
 Csak egy öreg banya
 720 Állott előtte
 Merő szemekkel,
 Miktől még jobban félt a kis fiú, mint
 Álmában a tüzes vastól oda
 Húzá magát a szögletkőhöz, hogy
 725 Majd belapult feje
 S rá sem mert nézni a banyára,
 El sem mert nézni róla.

A vén asszony végig czirógatá
 Arczát, s szólt hozzá olly szelíden,
 730 A mint csak tőle telt:
 „Hogy hínak, kis fiam?
 Ki az apád, ki az anyád,

S hol laknak? majd elkísérlek haza,
Jer, addsz a kezdet.”

735 „Nevem Szilveszter nincs apám s anyám,
Nem is volt, úgy találtak engem,
És haza mennem többé nem szabad;
A szomszédasszony azt ígérte:
Ha visszamék, a csatornába dob.”

740 „Hát jer velem, fiacskám,
Jer hozzám, én anyád leszek,
Gondos szelíd anyád jerünk.”

Kézen fogá a kis fiút az asszony,
Követte őt az aggodalmasan
745 S reszketve, szinte eszméletlenül,
Nem tudva, hogy mi történik vele?

„Nézd, itt lakunk, fiacskám,”
Szólott otthon a vén banya,
„Az én lakásom e szoba,
750 Tied pedig a konyha lesz.
Nem fogsz magadban lakni hejh, kutyus,
Kutyus, ne! itt van úgy-e szép kutya?
Ezzel tanyázol itten.
Ott a pokrócz, elfértek rajta ketten,
755 Ollyan jó ág, hogy jobb se kell,
És a kutyus majd meleget tart,
Ne félj, nem bánt, jó kis kutya,
Látod, milly nyájasan tekint rád,
Hogyan csóválja farkát?
760 Mint testvérek fogjátok egymást
Szeretni, nem kételkedem,
Feküdj le mellé, s aludjál, fiam.
Ehetnél tán? adnék is vacsorát,

De már késő van, látom alhatnál,
765 Aztán roszt is, kivált gyerekeknek, az
Alvás előtti vacsora,
Mert tőle ördögökkel álmodik.
Fekügy' le hát és alugyal, fiam."

Ott hagyta őt a vén banya;
770 Félénken kullogott a
Pokróczra a kutyához,
S a pokrócz szélén meghuzá magát,
Nem mert társához közeledni.
De a kutya
775 Hozzá simúlt barátilag,
Átcsillogott szeme
Az éj sötétségén, s e csillogás
Olyan szelíd, olyan testvéri volt,
Hogy bátorságot és bizalmat
780 Öntött a kis fiúba.
Egymáshoz egyre közelebb
És közelebb huzódtak.
Az eb szőrét simítgatá a gyermek,
S az ennek arcját nyalogatta,
785 Beszélt is véle a fiú, s az állat
Válasz gyanánt halkán nyöszörgött.
Meleg forró barátságot kötöttek.

Más nap pediglen a fiúhoz
Igy szólt a vén boszorkány:

790 „Mostan figyelj rám, gyermekem,
Képzelheted, hogy ingyen
Nem tartalak,
Mert ingyen a Krisztus koporsaját
Sem őrizék.
795 Dolgozni fogsz, mert írva van:

A ki nem dolgozik, ne is egyék.
 Azonban dolgoz könnyü lesz,
 Valódi kiskirályság
 Koldulni fogsz, mást nem teszesz.
 800 Én a munkát már restelem,
 Mert elhíztam nagyon,
 S elűznek, hogyha koldulok,
 Elűznek a kegyetlen emberek.
 Te fogsz koldulni hát helyettem,
 805 Te rajtad szánakozni fognak,
 S megajándékoznak, fiam.
 Azt mondod majd, hogy árva vagy,
 Apád most halt meg, és anyád
 Honn fekszik éhen s betegen.
 810 Én a távolban lesni foglak,
 S vigyázok rád, azért te is vigyázz,
 Különben nem lesznek jó napjaid,
 Becsületemre mondhatom.
 Én nagyon jó vagyok, ha jó vagyok,
 815 De nagyon rossz vagyok, ha rossz vagyok,
 Ezt írd fejedbe és szivedbe,
 Kedves fiam.
 Koldulni fogsz mindenkitől,
 Kinek jobb a ruhája, mint tiéd,
 820 És illyet eleget találsz, ne félj.
 Előre nyujtod kezedet,
 Oldalra hajtod fejedet,
 Fel és összehúzkod a szemöldököd,
 A szádat le fogod biggyeszteni,
 825 S szemed megnyálazod,
 És úgy rimámkodol
 Beteg anyád s az isten szent nevében.
 Megértettél-e, gyermekem?
 Ha meg nem értél, újra magyarázom,
 830 S ha szó után egyáltalában

Meg nem tanúlod ezt a tudományt,
Bottal verem beléd.”

A gyermek állítá, hogy
Mindent tud s nem felejt el.
835 Az asszony elpróbáltatá vele
A jelenést és elcsudálkozott a
Fiúnak mesterfölfogásán.

„Aranybányát találtam
Benned, fiacskám, hihihi!”
840 Vigyorgott a boszorkány,
„Valódi grófi életünk lesz,
Valódi grófi életünk!
Lássunk mindjárt az aratáshoz
Ehetnél? majd ha megjövünk, fiam,
845 Akkor jól lakhatol.
Neked különben nem szabad sokat
Enned, mert mint én elhizol,
Aztán elillan a nyúl
S üthetjük bottal a nyomát,
850 Kövér koldusnak
Soványan jár az alamizsna.”

Egy népesebb utczába mentenek,
Ott a banya
Kiállítá a gyermekeket,
855 S ő egy közel csapszékbe tért,
S onnan kandikált ki,
S a hányszor a fiú kezébe
Dobának valamit,
Fölvette a pálinkás poharat,
860 Egyet kortyantott és vigyorgott.

VIII.

- Egyik nap úgy folyt, mint a másik.
Koldúlt és koplalt a fiú;
A vén banyának gondja volt reá,
Hogy el ne hízzék valahogy szegényke.
865 Koldúlt és koplalt, e kettőt tudá
Az életből s nem egyebet.
Elnézte sokszor,
Midőn játszottak gyermektársai,
Nézett rájuk merően,
870 S gondolta, milyen jó lehet
Az a játék, az az öröm!
S elméje napról napra érett,
S érezni kezdé, érezé,
Hogy ő boldogtalan
875 Két évet élt már át a koldulásban.
Nem volt többé szükség reá,
Hogy megnyálazza szemeit,
Gyakorta telt meg az könyűivel.
- Egyetlen egy barátja volt,
880 Ki nyájasan nézett reá,
Kit szeretett, ki őt szerette,
S kivel megosztá
Sovány falatjait,
A mellyeket otthonn kapott,
885 S a mellyeket a városban talált
Ez egy barátja a kutya,
Melly hálótársa volt.
- Mint vágya hozzá, hogy ha reggelenként
Elhagyta őt, s ha este haza ment,
890 Minő örömmel volt vele!
A vén anyó már irigyelni kezdé

A barátságot, a mellyet kötének,
Írtyelé, hogy a kutya
A gyermeket jobban szerette, mint őt,
895 És sokszor megveré, s midőn az állat
Fájdalmában keservesen vonított,
A gyermek sírt, zokogva sírt.
És a vén asszony elkergette végre
A háztul a jó állatot,
900 Több ízben elkergette, de
Az visszajött mindannyiszor
S a kis fiúhoz mindig nyájasabb lett.

Igy élt a gyermek. Már hat éves volt
S átélte hat századnak nyomorát
905 És néhány percznek árva örömét.
Ott állt egy utca szögletében egyszer,
S didergett késő őszi este volt.
Sár volt az utca, s köd a sár felett,
Nehéz komor köd, s ő a sárban ködben
910 Mezítláb és hajadon fővel állt,
S az elmenőkhöz nyöszörögve
Nyújtotta sárga kis kezét.
Ugy ment be hangja a szivekbe,
Miként egy égő fájdalom,
915 Mint a harang szava,
Melly haldokló ember számára szól.

Egy vén mogorva úr
Megállt mellette s hosszan nézte őt,
Hosszan, merően, átfuró szemekkel.
920 A gyermek elszaladni készült.
„Megállj!” morgott reá az úr.
A gyermek állt s mocczanni sem mert,
S az úr kérdé: „vannak szülőid?”

- „Va” azt akarta mondani,
925 Van anyja, a ki éhezik s beteg,
S most halt meg apja,
De e mogorva úr előtt
Nem mert hazudni,
Torkán akadt a szó, azt gondolá,
930 Hogy ez mindent tud, és így válaszolt:
„Nekem szülőim nincsenek
Vagy nem tudom, hogy vannak-e?
Mert én talált gyermek vagyok.”
- „Kövess tehát” szólt a mogorva úr,
935 S utána indult a fiú.
A vén asszony kilépett rejtekéből,
És rá kiáltott: „itt maradsz,
Hazug kölyök!
Ez a fiú az én fiam, uram!”
- 940 „Nagyságos úr,” rimázkodott a gyermek,
„Nagyságos úr, én nem vagyok fia.
Mentsen meg engemet, vigyen magával,
Az isten s a szentek nevére kérem!
Meguntam már a koldulást;
945 Az ő számára kell kéregetnem,
És engemet koplaltatott,
Hogy csak minél rosszabb színben legyek,
Hogy szánakozzék rajtam, a ki lát.
Oh istenem, most is hogy éhezem!”
950 Így szólt a gyermek, a mogorva úrra
Fölnéze, s esdeklő szeméből
Könny folyt le, könnyek zápora.
- „Oh gazdög, oh te istentagadó,
Te ördögfának makkja tel!”
955 Rivalt a vén boszorkány a fiúra,

„Te bocskortalpra sem méltó pofa,
 Te hazugság kalásza,
 Te minden rossz, te semmi jó!
 Még hogy nekem koldult, uram fia,
 960 Mikor halálba szégyenlem magam,
 Ha kéreget, s e rossz szokása megvan,
 Mihelyt elfordítom szemem,
 És hányszor vertem már meg érte,
 Hogy ilyen szégyent hoz reám!
 965 Szegény vagyok, de koldulásra
 Nincsen szükségem, mert elélek
 Becsületes munkám után.
 És még hogy én őtet koplaltatom!
 Én! a legjobb falatokat
 970 A szájamtól szakítom el
 S belé tömöm!
 De mind ez hagyján még meg is tagad.
 Nem fáj a szíved, te puruttya lélek,
 Te csúf poronty, anyádat megtagadni,
 975 Szülő anyádat? hogy ki nem szakadt e
 Szóval belőled a lép és tüdő
 S a májad és a zúzád?
 A földön nincs jobb nagyanya,
 Mint én vagyok, s ő illy rossz unoka!
 980 De már nincs messze az ítélet
 Saját tulajdon anyját
 Tagadja meg a gyermek,
 Édes szülőjét!”

Ennyit darált a vén malom
 985 Egy lélekzés alatt;
 Itt a mogorva úr
 Szóhoz jutott s szólt:
 „Elég már a komédiából,
 Különben e bottal némítlak el,

990 Undok szipirtyó!
Részeg vagy, mint a csap;
Ha kijózanodol,
Jőj hozzám a keresztlevéllel,
(Ott ama nagy házban lakom,)
995 S a gyermeket elviheted,
De csak ha a keresztlevéllel jősz.
És most hordd el magad s te
Kövess, fiú.”

És a fiú követte az urat,
1000 Koronként visszavisszanézett,
Azt képzelé, hogy a banya
Már nyúl utána s galléron ragadja;
De az nem mert közelgeni,
Ottan maradt állóhelyében,
1005 Csak öklével fenyegetőzött,
S forgatta égő szemeit, mint
A kovács a tüzes vasat.

IX.

Jobban lett dolga a fiúnak.
Nem kellett többé lopnia,
1010 És nem kellett koldulnia,
Milyen boldogság, milly jótétemény!
Csak néha szállt az aggalomnak ölyve
Föléje: hátha a boszorkány
Előjön a keresztlevéllel,
1015 Mi lesz akkor megint belőle?
És néha szállt a bú galambja
Föléje, ha eszébe
Jutott a hű kutya,
A hálótárs és a barát.
1020 Ennek kedvéért gyakran szinte kész volt

A vén banyához ismét visszamenni,
S koldúlni, csak hogy együtt legyenek.
Gyakorta álmodott felőle,
Álmodta, hogy ölelte a kutyát
1025 S ez nyalta képét és kezét,
S midőn fölébredt, s társát nem lelé,
El kezdett sírni s hosszan sírdogált.

Midőn haza ért a fiúval a
Nagyságos úr, átadta őt a
1030 Cselédségnek. Kitisztiták őt
A régi szennyből, melly reá nőtt,
És régi rongyai helyett
Kapott szép új ruhát.
Milly jól esett neki!
1035 Azt vélte, eddig nem is élt,
Azt vélte, hogy most született.
Ekkor magához hívatá
Az úr, és így szólt szigorún:

„Fiú, e gyermek itt fiam, te őt
1040 Nagyságos úrfinak hívod,
Ő lesz parancsolód,
S te szót fogadsz neki,
Ő lesz az úr, te léssz a szolgál.
Egyéb dolgod nem lesz, mint szót fogadni,
1045 De ennek pontosan tégy eleget,
Minden szem-intés egy parancsolat;
Ha teljesíted, nem lesz semmi baj,
Lesz enned innod és ruhád
Ellenben ócska rongyodat,
1050 A mellyben fölfogadtalak,
Nyakad közé akasztatom,
Aztán mehetsz a nagy világba
S koldulsz, mint eddig koldulál.”

Szolgált az árva gyermek a
 1055 Nagyságos úrfinak,
 Mögötte ment, mögötte állt,
 Mindég árnyéka volt,
 És leste ajka mozdulását,
 S alig volt a parancs kimondva,
 1060 Midőn már teljesült is,
 S a jó fiú
 Még is mennyit nem szenvedett!
 Mert a nagyságos úrfi
 Olly gazkölyök vala,
 1065 A millyenek rendesen a
 Nagyságos urfiak.
 Érezteté, hogy ő az úr,
 Érezteté minden nyomon.
 Ha száját a leves megégeté,
 1070 Kis szolgáját üté pofon;
 Ha nem köszönt más nékie,
 A kis fiú fejről
 Ütötte le a kalapot,
 És ennek markolt üstökébe,
 1075 Ha a fésű belé akadt hajába,
 S nem volt olyan csín, olly gonoszság,
 Mit rajta el nem követett,
 Mihelyt eszébe jut vala.
 Lábára lépett készakarva,
 1080 Aztán ellökte, hogy mért áll az utban?
 Sarat kent rá, s aztán nyakon veré,
 A mért olyan tisztátalan,
 Szemébe önté a vizet, s ha sírva
 Fakadt rá, mazna fattyunak nevezte.
 1085 Sok szenvedése volt szegény fiúnak,
 És napról napra többet szenvedett,
 De tűrte békén bajait,

Tűrt elszántan, miként egy férfiú,
Kiben magas lélek lakik.

1090 S mi végre tűrt, miért el nem hagyá
Kínos helyét, mint gyakran volt eszében?
Ha tudnátok, miért maradt!

Nem a jó étel és a jó ruha
Csalá őt vissza, hogyha útnak indult,
1095 Hogy elbujdossék a széles világba;
Nem volt ő olyan, mint a tyúk vagy a lúd,
Melly elbarangol s ha megéhezik,
Jóllakni ismét visszamegy helyére,
Míg ellenben a csalogány s pacsírta,
1100 Ha megnyílt börtönének ajtaja,
Ott hagyva a kész és jó eledelt,
Elszáll örökre s megelégszik azzal,
Mit kinn a szabadban talál.

Igy érezett a kis fiú,
1105 Mint e szabadba vágyó madarak,
S még is maradt, mint a tyúk és a lúd,
S ha indult, ismét visszatért.
Mi csalta vissza őt?
A tanulás.

1110 Az úrfi mellett eltanulgatott.
Ott állt mögötte észrevétlenül,
Könyvébe kandikált,
S a nevelő minden szavára
Figyelmezett,
1115 S mit egyszer megtanúlt,
El nem feledte.
Előbb tudá az írást olvasást,
Mint a nagyságos úrfi.

És a mint szaporodtak évei,
1120 Azokkal szaporodtak
Isméreti,
Mint a szarvas szarván az ágak,
S ő büszke kezdett lenni rája,
S ha a nagyságos úrfi
1125 Bolondokat beszélt szokás szerint,
Kijobbitottá magában,
S mosolyga a badar beszédeken.

S a nevelő előtt
Nem tűnt el észrevétlen
1130 A szolga fensősége
Az ifju úr fölött,
S ha nem tudá
Leczkéit a tanítvány,
Azzal piríta rá,
1135 Hogy a szolgával mondatá el,
Ki azt hallás után tanulta meg.
Becsületére vált ez a fiúnak,
De nem vált öröme, erre nem,
Mert a kevély nagyságos úrfi
1140 Mindannyiszor keményen
Lakoltatá, hogy őt megszégyeníté.
Naponta új és durvább üldözések
Jutottak a szegény fiúnak,
És ő naponta jobban érezé
1145 A szenvedett méltatlanságokat,
S most már, ha megüté az úrfi őt,
Nem teste érezé, de lelke,
Pírult, de nem mivelhogy fájt neki,
Hanem mert szégyenlé magát.
1150 Tizenhat esztendő's vala.
Minden nap egy-egy sugarat lövelt

Elméje oszladó ködébe,
S minden sugár egy egy betű volt,
És ilyen írat lett a sok betűből:
1155 „Mi jognál fogva vernek itten engem?
Mi joggal bánt embert az ember?
Különbnek alkotá az isten
Az egyik embert, mint a másikat?
Igazságosnak hirdetik az istent,
1160 Ha igazságos, úgy azt nem tehetette,
Úgy minden embert egyformán szeret.
S én többé tűrni nem fogok,
Akármi lesz belőlem.
Táplálatot, ruhát, szállást kapok,
1165 De én ezért szolgálom őket,
S ezzel leróva a jótétemény.
Dolgoztathatnak, erre van jogok,
De a verésre nincs.
Még egyszer fognak csak megütni,
1170 De többször, istenemre, nem!”

Ugy is lett. Első alkalommal
(És várni erre nem kellett sokáig)
Mídőn az úrfi rá kezét emelte,
Ekép kiálta föl:
1175 „Megálljon ön!
Ne bántson többet, mert úgy visszavágom,
Hogy megsiratja holta napjaig.
Elég soká voltam kutya,
Kit verni rúgni lehetett,
1180 Eztán ember leszek,
Mert ember ám a szolga is!
Megvallom, itt jótéteményt
Rakott egy kéz reám,
De más kéz azt bottal veré le rólam,

1185 És e szerint
 Nem tartozunk egymásnak semmivel.”

Az úrfi e szokatlan szókra
 Elképedett, megmerevült
 S tajtékot turva ekkép ordított:

1190 „Hah, szolgafaj! hah, lázadó gazember!”

És a fiú így válaszolt,
 És hangja megvető volt:
 „Hm, szolgafaj? ha már a születést
 Vesszük, talán az én apám

1195 Különb úr volt, mint minden ivadékod,
 S hogy eldobott magától,
 Az ő hibája, nem enyém,
 S ha minden úr ilyen rossz lelkű, mint te,
 Jól is tévé, hogy eldobott,

1200 Mert úgy ennek köszönhetem, ha
 Becsületes ember leszek.
 És lázadó? ha lázadás az,
 Midőn az ember érzi és kimondja,
 Hogy ő is ember, mint akárki más,

1205 Ugy büszkén mondom: lázadó vagyok.
 S tudnám csak mind azt, a mit érezek,
 Ugy, a mint érzem, kimondani,
 Föllázadnának milliók velem,
 S reszketne a világ,

1210 Mint Spartacustól Róma reszketett,
 Midőn eltépett lánczaikkal
 Verték falát a gladiátorok! –
 Nagyságos úrfi, isten önnel,
 Mi együtt többé nem maradhatunk,

1215 Én önnel mint ember beszéltem,
 És hogyha egyszer már
 A szolga emberré emelkedik,

Éhen hal meg vagy a bitófán,
De többé szolga nem lesz!”

1220 Ezzel megfordult és kiment,
Örökre ott hagyá a házat,
Hol gyermeksége úgy uszott el,
Mint a virág az iszapos patakban.

A merre látott, arra indult,
1225 Ment a világba czéltalan.
Az ifjuság fölgyúladott szívében,
Ugy égett, mint a fölgyúlt város ég,
A mellyre ráfúj a viharnek
Süvöltő óriása;
1230 S e lángokban millyen csudálatos
Mesés képek keletkezének!
S lelkét e lángok úgy megedzék,
Mint a hámtortűz a vasat.

A város végén utolérte őt
1235 Az úrfi nevelője.
Alig lélezett a jó férfiú,
Sokat futott, hogy utolérje.
Kiverte arczát a veríték,
Törölgeté mind untalan,
1240 Miközben a fiúval így beszélt,
S beszédiben
Nem volt nagyon sok összefüggés:

„Ne, tedd el ezt a pénzt, fiam,
Nekem egy évi jövedelmem,
1245 Te nálad eltart évekig,
Ha jól gazdálkodik.
Nagy ember lesz belőled,
Én mondom azt neked.

Dicsőbb fiút még nem láttam te nálad.
1250 Én szórul szóra érzem azt, a mit te,
De soha sem mertem kimondani.
Féltem tőled s bámultalak,
Midőn beszéltél.
Az isten áldjon minden szavadért.
1255 Tanácsolom, parancsolom,
Igen, parancsolom, fiú, hogy
Tanúlj, végezd az iskolákat,
Különben én
Megátkozlak s megvér az isten.
1260 Te nem magadnak születél,
De a hazának, a világnak.
Azt mondom néked, hogy tanúlj,
A mit különben
Nem is kén mondanom,
1265 Hiszen te úgy szeretsz tanulni.
És most az isten áldjon meg, fiam,
Légy szerencsés, élj boldogúl,
S emlékezzél meg rólam is koronként,
De ha tanácsomat nem fogadod,
1270 Akkor felejts el engemet.”

Lehajlott a fiú,
Hogy megcsókolj’ a jó ember kezét,
De ő nem engedé, sőt a fiút
Megölelé s arcát csókolta meg,
1275 S úgy távozott könnyes szemekkel.
Milly jól esett ez a fiúnak,
Szegény fiúnak millyen jól esett!
Ez volt az első szeretet,
Melylyel találkozott.
1280 Tizenhat évig kelle élnie
S kínlódnia,
Mig olly emberre akadott,

Ki nem taszítá el magától,
Ki megölelte őt!

X.

1285 Kiért a városból az ifju.
Midőn kiért a szűk falak közül,
Azt gondolá: börtönből szabadúlt,
S mohón szivá a tiszta léget,
Az isten legdrágább ajándokát,
1290 Mellytől a láb erőre kap és a
Léleknek szárnya nő.

Egyszer sokára visszanézett,
Nagyot haladt már, messze volt a város,
A házak összeolvadának
1295 Egymással, és a barna tornyokat
Elnyelte félig a távol köde,
S méhdongás volt az ezerek zaja.
Az ifjú biztatá magát:
„Tovább, tovább,
1300 Semmit ne halljak és semmit se lássak
Onnét, a hol eddig éltem,
Ha életnek mondhatni életemet.”
S ment, mint a ki ostorhegyet fut.

S midőn végkép eltűnt a város,
1305 S ott állá ő a végtelenben,
Szabadnak akkor érzé csak magát.
„Szabad vagyok!” kiálta föl,
„Szabad vagyok!”
Többet nem mondhatott,
1310 De könnyei beszéltek,
S jobban mondták el érzeményeit,
Mint nyelve mondta volna.

Oh millyen érzés, millyen gondolat,
Midőn az ember először szabad!

1315 És ment az ifju, egyre ment,
A merre szép táj csalta, arra
Irányozá lépéseit.
Megbámulá a síkot és hegyet,
A sík mezőt és a hegy erdejét
1320 És mindent, a mi csak szemébe tűnt,
Mert minden olly új volt előtte,
Először látta a természetet,
A természet szépségeit.

És ott a rengetegben,
1325 A fellegekbe
Ágaskodó bérczek között,
A hol mennydörgés a folyam zugása
S a mennydörgés ítéletnap rivalma
Vagy ott a puszták rónaságán,
1330 Hol némán ballag a csendes kis ér,
S hol a bogárdöngés a legnagyobb zaj
Ottan megállt az ifju,
Körültekintett áhitattal,
S midőn szemét s lelkét meghordozá
1335 A láthatár fölnségein,
Erőt vett rajta egy szent érzemény,
Letérdelt s imádkozék:

„Imádlak, isten; most tudom, ki vagy?
Sokszor hallottam és sokszor kimondtam,
1340 De nem értettem nevedet.
A nagy természet magyarázta meg
Hatalmad és jószágodat
Dicsértessél, dicsértessél örökre!
Imádlak, isten; most tudom, ki vagy?”

1345 A merre csak ment, mindenütt
Olly szépnek látta a természetet,
De benne mindenütt az embert
Ollyan boldogtalannak;
Nyomor és gazság gyötörte mindenütt.
1350 Azt kezdte észrevenni,
Hogy ő nem a legszerencsétlenebb,
És fájt nagyon neki,
Hogy vannak nála szánandóbbak is.
Mindig kicsínyebb lett előtte
1355 Saját baja,
Mig végre végkép elfelejté,
S nem látta és nem érezé azt,
Csak a mások baját,
És homlokát a hideg kőre tette,
1360 S forró keserves könnyeket sírt.

XI.

Eszében tartá, mit szivére
Kötött a jámbor nevelő,
Midőn bucsút vett tőle
És pénzt adott neki;
1365 Eszében tartá ezt az ifju
S nem hagyta teljesítenül.
Beállt az iskolába,
S tanult szorgalmasan,
S ollyan volt társai körében,
1370 Mint csillagok között a hold.
Azok csodálták őt, de nem szerették,
Lelkének fensősége rajtok
Mint sziklakő nehezkedett,
És ellenében
1375 Irigység és gúny támadott föl,

És rá lövöldözé
A sebesítő nyilakat.

„Mért bántotok ti engemet?”
Szólt szelíd jószívűséggel
1380 Gyakorta társihoz,
„Mért bántotok, barátim, engem?
Én nem tanúlok a magam javára,
Ti értetek tanúlok én;
Mít én tudok, higyétek, annak
1385 Más fogja venni hasznát,
Akárki más, csak én nem.
Ha belátnátok lelkem mélyibe,
Ragaszkodnátok hozzám, jó fiúk,
Ugy szeretnétek, mint most nem szerettek,
1390 Mint én szeretlek titeket.
Ha belátnátok lelkem mélyibe,
Általlátnátok gyarlóságtokat,
S nem vagdálnátok a fa ágait,
Melly egykor számotokra hoz majd
1395 Árnyékot és gyümölcsöt,
Szegény rövidlátó fiúk ti!
De majd szerettek még ti engemet,
Szeretni fogtok, istenemre, engem!”

Kaczaj követte illetén beszédit,
1400 S csak újabb töltésül szolgáltatnak
A gúnyolódás fegyverébe,
A melly mindég szívének állt.

És elvadúlt lassanként a világtól,
Mindegyre mélyebben szállott magába,
1405 S került mindenkit egy barátja volt,
A senkitől meg nem zavart magány.

Ott élt azon képek között, miket
Üres ábrándoknak tart a világ,
De mellyekről ő tudta, hogy azok
1410 Élő valódi lények,
Az ő lelkébe néző
Jövő alakjai.

Ott a magányban buzgón olvasá,
Miként a hívő a koránt
1415 S mint a zsidó a bibliát,
Olvasta ott buzgóan a
Világtörténetet.
Világtörténet! milly csodálatos könyv!
Mindenki mást olvas belőle.
1420 Egyiknek üdv, másiknak kárhozat,
Egyiknek élet, másiknak halál.
Egyikhez így szól s kardot ad kezébe:
„Eredj és küzdj! nem küzdesz hasztalan,
Az emberiségen segítve lesz.”
1425 Másikhoz így szól: „tedd le kardodat,
Hiába küzdenél,
Mindig boldogtalan lesz a világ,
Mint ezredévek óta az.”

Mit olvasott ez ifjú belőle?
1430 Mit gondolt ő, midőn e könyvet
Becsukta reszkető keze?
Ezt gondolá:

„A szőlőszem kicsiny gyümölcs,
Egy nyár kell hozzá még is, hogy megérjék.
1435 A föld is egy gyümölcs, egy nagy gyümölcs,
S ha a kis szőlőszemnek egy nyár
Kell, hány nem kell e nagy gyümölcsnek,
A míg megéri? ez belékerül

Évezredek vagy tán évmiljomokba,
 1440 De bizonyára meg fog érni egykor,
 És azután az emberek belőle
 Világ végéig lakomázni fognak.
 A szőlő a napsugaraktul érik;
 Mig édes lett, hány napsugár
 1445 Lehelte rája élte melegét,
 Hány százezer, hány miljom napsugár?
 A földet is sugárok érlelik, de
 Ezek nem nap sugárai, hanem
 Az embereknek lelkei.
 1450 Minden nagy lélek egy ilyen sugár, de
 Csak a nagy lélek, s ez ritkán terem;
 Hogyan kívánhatnók tehát, hogy
 A föld hamar megérjék?
 Érzem, hogy én is egy sugár vagyok,
 1455 A melly segíti a földet megérni.
 Csak egy nap tart a sugár élete,
 Tudom, hogy a midőn megérkezik
 A nagy szüret,
 Akkorra én már rég lementem,
 1460 S parányi művemnek nyoma
 Elvész az óriási munka közt,
 De életemnek a tudat erőt ad,
 Halálomnak pedig megnyúgovást,
 Hogy én is, én is egy sugár vagyok! –
 1465 Munkára hát,
 Föl a munkára, lelkem!
 Ne légyen egy nap, egy percz elveszítve,
 Nagy a földadat, az
 Idő röpi, s az
 1470 Élet rövid. –
 Mi czélja a világnak?
 Boldogság! s erre eszköz? a szabadság!
 Szabadságért kell küzdenem,

Mint küzdtek érte olly sokan,
1475 És ha kell, elvérzenem,
Mint elvérzettek olly sokan!
Fogadjatok, ti szabadság-vitézek,
Fogadjatok szent sorotok közé,
Zászlótokhoz hűséget esküszöm,
1480 S hahogy véremben lesz egy pártütő csepp,
Kiontom azt, kifeccsentem belőlem,
Habár szívemnek közepén lesz is!”

Illy vallomást tett nem hallotta ember,
De meghallotta odafönn az isten,
1485 Fölvette a szent könyvet, melybe
Jegyezve vannak a mártírok,
S belé ír a Szilveszter nevet.

XII.

A gyermek ifjává lett
S az ifju férfivá.
1490 Esztendő esztendő után
Jött a földet meglátogatni,
S búcsút sem véve távozásnak.
Őt sem kerülték ki az évek,
Elment hozzája mindenik,
1495 S nyomot hagyott arczán, szivén.

Túl volt immár az iskolákon,
Régen kijárta azokat,
És benn volt a világban,
Az életben, az emberek között,
1500 Hol minden lépten meglökik az embert,
S minden lökés egy darabot töröl le

A lélek zománczából
S az orczának színéből.

- Beh másnak látta e világot,
1505 Mint a millyennek képzelé!
Naponta kisebbnek tetszett előtte,
Mélyebben sűlyedettnek
Az ember, a kit isten
Saját képére alkotott,
1510 Az ember, a kinek szemével
A napba kéne néznie,
És e helyett a porba néz,
Mikéntha férgeket keresne,
Hogy tőlök a csuszást tanulja.
1515 És mentül kisebbnek tetszett előtte
Az ember, annyival nagyobbnak
Látá a munkát, a mire
Hivatva érezé magát.
De el nem csüggedett.
1520 Tán olly parányit végzett, mint a hangya,
De mint az, olyan fáradatlan volt.
Szűk volt köre,
De e kört teljesen betölté
Lelkének fényivel.
- 1525 Erkölcse, tudománya néki
Nevet szerzett még iskoláiban,
S midőn e pályát végezné,
Több úr hívá meg őt
Nagy s gazdag hivatalra
1530 Illyen kecsegtetéssel:
„Szegődjél hozzám; szolga léssz, igaz,
De illy urat szolgálni, mint én,
Dicsőség, s azért, hogy
Előttem meghajolsz,

1535 Előtted ezrek hajlanak meg.
Más dolgod nem lesz, mint ez ezreket
Nyúznod tehetséged szerint, s e
Könnyű munkából meg fogsz gazdagodni.”

Szilveszter megköszönte szépen
1540 E könnyű munkát és így válaszolt:
„Azért, hogy én nekem
Szolgáim legyenek,
Én más szolgája nem leszek.
Én nem kívánom, hogy előttem
1545 Embertársim hajlongjanak,
De ne kívánja tőlem más se, hogy
Előtte én hajoljak;
Nem ismerek nálam kisebbet
S nem ismerek nálam nagyobbat.
1550 S a gazdagságot illetőleg, az
Nekem talán ingyen se kellene,
Annál kevésbbé kell olyan nagy áron,
Hogy érte nyúzzak másokat!”
Ekép szokott beszélni ő
1555 Levett kalappal, de fölemelt fővel.

El nem fogadta a nagy hívatalt,
De jöttek hozzá szegény emberek,
És meghívák őt falujokba
Jegyzőnek, és az ifju ment,
1560 Ment örömet és boldogan.
S midőn elért a faluba,
S körülvék őt a lakók,
Igy szólt hozzájuk lángoló szemekkel:
„Üdvöz légy, nép! úgy nézz szemembe,
1565 Tanítód és atyád leszek.
A bölcső óta mit vertek fejedbe?

Kötelességedet;
Én megtanítlak jogaidra!”

1570 És teljesíté, a mit ígért.
Nem a kocsmába jártak ezután
A munkavégzett gazdaemberek,
Mint jártak eddig világkezdet óta;
A faluház előtt karéjba
Állottak, és az ifju jegyzőt
1575 Hallgatták a vén emberek,
És jobban hallgatók, mint papjokat, mert
Papjoknál jobbakat beszélt.
S mit ott tanultak, elvivék haza,
És elbeszélték fiaiknak,
1580 S a jegyző tiszteletben állt.

De két ház volt a faluban, mely
Az ifju apostol fejére
Átkot mondott áldás helyett,
Az a két ház, hol a pap és
1585 Az uraság lakott,
A kastély s a parochia.
Naponta gyűlöltebb és rettegettebb
Lett e két házban a
Jegyző gazdálkodása,
1590 S elpusztulását tervezék, mert
Látták, ha a jegyző marad,
Ugy ők pusztulnak el.

De volt fönn a kastélyban is
Egy lény, ki a nép emberét ugy
1595 Tisztelte, mint a nép maga,
Kinek, midőn az ő dicséretét
Hallotta, jól esett,
Midőn pedig gyalázták, fájt neki.

Ki volt e lény, a ki
1600 Olly rossz világításban is
Megismeré a kép becsét,
S fölöle helyesen ítelt,
Ki volt ez? a kastély kisasszonya.
Ki is lett volna más!
1605 Dicső hely a hölgyek szive,
Önzés előtt bezárva ajtaja,
Ha bejut is, csak lopva jut belé vagy
Erőszak által,
De nyitva áll mindennek, a mi szép s jó,
1610 S az üldözött igazság,
Ha mindenholnan számkivetve van,
Végmenedéket ott talál.
Dicső, dicső hely a hölgyek szive!

Nem is sejté az ifju, hogy barátja,
1615 Hogy pártfogója van
Ott fönn az úri lakban,
S olyan szép pártfogó!
Látá koronként a leánykát,
Midőn az végigsétált a falun
1620 Vagy ablakából nézett a vidékre,
S ha látta őtet, hosszan elmerengett.
Illyenkor egy csodálatos
Érzés szállotta meg szívét,
Melly hozzá így beszélt:
1625 „Az ember nem csak polgár,
Egyszersmind ember is;
Mindig másoknak éljen-e
És soha se magáért?
Szegény fiú te, mikor élsz magadnak,
1630 Lesz-e idő, midőn magadnak élsz?
Te szétszotod mások közt lelkedet,
Lesz-e, ki néked adja lelkét

Vagy lelkének csak egy darabját
Vagy egy tekintetét csak, a miből
1635 Gyanítanom lehetne legalább,
Mi a boldogság? olly szomjas szívem, hogy
Fölinna egy záport, s talán
Egy harmatcsepp sem hull reá soha!
Nyugodjál meg sorsodban, jó fiú,
1640 Viseld békén a rideg életet;
Tégy másokat boldoggá, ha lehet,
S maradj magad boldogtalan.
Légy föld, a melly gabnát terem,
Hogy mások learassák;
1645 Légy lámpa, melly míg másoknak világít,
Tulajdon életét fogyasztja el.”

A jó vagy rossz sors ugy hozá magával
Egyszer, hogy a leányka véle
Találkozott és szóba állt.
1650 Rövid volt a találkozás
És keveset beszéltek,
De attól fogva többször jöttek össze,
Véletlenül-e vagy tán készakarva?
Sem a lány sem az ifju nem tudá.
1655 És egyre hosszabbak levének
S bizalmasabbak a találkozások,
De ön magokról soha sem beszéltek.

Azonban egykor (fölhivá-e a lány
Vagy csak magától nyílt meg kebele?
1660 Eszébe nem jutott) az ifju
Elmondta életét.
Elmondta, milly magában áll a földön,
Hogy nincsen ember és nem volt soha,
Ki őt testvérnek vagy barátinak
1665 Vagy gyermekének híta volna.

Elmondta, a mint rá emlékezett,
 Hogy egy tolvaj találta őt az utcán,
 Aztán egy koldusnő fogadta föl,
 S aztán, mint szolga úgy nevelkedett;
 1670 Lopott, koldult és szolgált így telék el
 Gyermek- s ifjúkora.
 Elmondta az irtóztató nyomort,
 Melly gyermekévein feküdt,
 S a lelki szenvedéseket,
 1675 Mik ifjúságát terhelék,
 S mik a nyomornál még irtóztatóbbak;
 S a mint lenézett életébe, ez
 Örvénybe, mellyből fölkapaszkodott,
 A mellyben mint egy fekete vízű
 1680 Tengerszem, úgy állt kínja özöne:
 Elszédült lelke, és szeméből
 A könnyek úgy rohantak,
 Mint csatatérről a vert hadsereg
 És a lány véle zokogott.

XIII.

1685 Még ez nap a leány atyjával
 Egy egészen más jelenése volt.
 Fölhívatá a büszke földesúr őt
 S megleczkértette irgalmatlanúl,
 A mért jobbágyait
 1690 Tévuira vezeti,
 És pártütőket, lázadókat
 Csinál belőlök; s azzal végezé,
 Ha még tovább is bujtogat,
 El fogja csapni őt.
 1695 Méltósággal felelt az ifju:
 „Uram, kikérem a leczkértetést,

Kinőttem már az iskolából,
 De ahhoz szokva még ottan se voltam.
 Ha vétkem van, ha lázító vagyok,
 1700 Ott a törvény, az majd ítél fölöttem;
 Ha vétkes nem vagyok, mi joggal
 Dorgál ön engemet?
 És a mi az ijesztést illeti,
 Az elcsapástól meg nem ijedek;
 1705 Annyit mindenhol keresek,
 A mennyiből megélek.
 De innen én el nem megyek,
 Mert itt hasznosnak érzem magamat,
 S ön, hogy elcsapjon engemet,
 1710 Nem fogja megkísérteni
 Saját javának érdekében,
 Mert vagy velem jön az egész falu
 Vagy ön lesz, a ki távozik
 Nem mondom ezt, miként fenyegetést,
 1715 Ugy mondom ezt inkább, mint jó tanácsot,
 Ki a lakókat ismerem,
 S tudom, hogy engem mennyire szeretnek,
 És mit nem lesznek értem tenni készek.”
 Így szólt az ifju, meghajtá magát s ment.

 1720 Következő vasárnapon
 Ő róla szólt a prédikáció,
 Borzadva mondta a hiveknek a pap,
 Hogy milyen istentagadó ez ember,
 Istentagadó s lázító!
 1725 S ha még tovább is tűrik őt magoknál,
 El vannak veszve mind a két világon,
 Mert a mért lázítóval czimborálnak,
 Legyilkoltatja őket a király,
 S az istentagadó barátait
 1730 Halál után az ég be nem fogadja.

Intette, kérte őket, hogy
Javuljanak, még van idő,
Mig rájuk nem jön a vész, az ítélet.
Könnyezve kérte, hogy tekintsék földi
1735 És másvilági boldogságukat,
Ne válasszák a halált és a poklot
Az élet és az üdvösség helyett!

Bőszülten hagyta el a nép
A templomot,
1740 (Az isten és a béke házát)
S vadállatként rohant az ifjuhoz,
Kit tennap még atyjának nevezett,
S reá parancsolt: holnap ilyen tájig
Ha itt látják, tüstént agyonverik.

1745 Beszélt az ifju, a mint tőle telt,
Beszélt olly lelkesen, mint még soha.
Hiába. A hol pap emelt szót,
Ott az igazság megfeszítettetik,
Az igazság szörnyet hal ott. A pap
1750 Minden szavára
Egy ördög áll elé,
S az ördög nem hatalmasabb,
De ékeőbb szólásu, mint az isten,
S ha tettel győzni nem tud,
1755 'Tud elcsábítani. –
Káromkodó fenyegetéssel
Hagyá el az ifjút a nép.

Egy pillanatra meg volt lelke törve,
Kétségbe ejtő eszmék ültenek
1760 Megnehezült fejére,
Mint a holttestre a hollósereg.
„Ez hát a nép” kiálta föl,

- „Ez hát a nép, a mellyet én imádok,
A mellyért élek s halni akarok!
- 1765 Illyen volt ezredév előtt
De semmi, semmi, ezredév után
Majd nem lesz illyen; most még gyermek ő, kit
El lehet könnyen bolondítani,
Majd meg fog érni, férfi lesz belőle,
- 1770 S épen mert gyermek, gyámolítani kell.
Nincs mit csodálni, ősidőktől óta
Azon valának papok és királyok,
E földi istenek,
Hogy vakságban tartsák a népet,
- 1775 Mert ők uralkodni akarnak,
S uralkodni csak vakokon lehet.
Szegény, szegény nép, mint sajnálom őt,
S ha eddig küzdtem érte, ezután
Kettős erővel fogok küzdeni.”
- 1780 Beállt az est, beállt az éj,
Utósó éje itt az ifjunak.
Ott a fasornak árnyékában áll,
S fölnez a kastély amaz ablakára,
A mellybül a leány szokott kinézni.
- 1785 De pusztá most ez ablak,
Nincs ott virága, nincs ott a leány,
S az ifju még is néz föl, néz merően,
Mint egy kővé-vált sírontúli szellem;
Arczára halovány fátyolt borított
- 1790 A csendes bánat és a holdvilág.
- Egyszer megfogva érezé kezét
Az első perczen észre sem vevé
Az érintést, úgy elgondolkodék
Midőn megfordult, oldalánál
- 1795 Azt látta, a kit ott fönn keresett.

„Kegyedre vártam,” szólt az ifju,
 „Kegyedre vártam, azt reméltem,
 Hogy még egyszer meglátom ablakánál,
 Egy néma búcsút küldök föl szememből,
 1800 Aztán örökre távozom.
 Reményemen túl jó a sors,
 Ajkam beszélhet szemeim helyett,
 S kezem foghatja e kedves kezét.
 Isten veled, te drága, drága lény, te
 1805 Egyetlen egy a nagy világon, a ki
 Barátodnak nevezte engemet
 S a kit barátomnak szabad nevezni.
 Emlékim nincsenek nekem,
 Magad fogsz állni szivemben,
 1810 Mint a szegény kunyhó falán a szent kép,
 A melly előtt estenként térdepel
 Jámbor lakója és imádkozik;
 De hogyha telve volna szívem
 A legdicsőbb emlékek kincsivel,
 1815 Kiszórnám azt e pillanatban mind,
 S téged hagynálak benne egyedül.
 Isten veled! ha hallod híremet,
 Ha szépeket mond majd a hír felőlem,
 Hidd el, hogy a te érdemed lesz az.
 1820 Azért törekszem jónak s nagynak lenni,
 Nehogy megbánd és szégyeneld, sőt
 Ellenkezőleg büszke légy reá,
 Hogy engemet barátodnak fogadtál.
 Isten veled, lelkem védangyala!”
 1825 Indult az ifju és ment volna, de
 Kezét tartotta a leány
 És görcsösen szorítja
 Beszélni vágyott s elhagyá a hang,

Hosszú szünet telt el bele,
 1830 Míg akadozva ekkép szólhatott:

 „Isten veled menj menj, isten veled,
 Te ifjak legnemesbire!
 Menj bár mehetnék én is te veled,
 Mennék örömmel, édesörömmest.
 1835 S nem látjuk egymást soha soha többé?
 Lehullsz egemről, fényes csillagom?
 Mert én szeretlek tégedet,
 Ki kell ezt mondanom,
 Hogy ki ne vesse lelkemet belőlem,
 1840 Mint a Vezúv a lángoló követ.
 Szeretlek, és tied nem lehetek!
 De istenemre,
 Ha a tied nem, másé sem leszek!
 Vedd e gyűrűt e jegygyűrűt
 1845 Előbb fog széjjel törni benne
 Ez a gyémántkő, mint az én hűségem,
 Isten veled, szép álma életemnek!”

 Az ifiúra a mennyország
 Szakadt le üdvösségivel,
 1850 Leomlott a leány előtt
 S ölelte és csókolta térdeit. –

 Más nap, midőn a falut elhagyá,
 Utjában százszor s százszor nézte meg
 A gyűrűt, mert csak a mikor
 1855 Ezt látta, akkor nem kételkedék,
 Hogy a múlt éji jelenet valóság
 S nem lázas lelke őrült álma volt.

 Utját (miért, miért nem?
 Nem tudta maga sem)

1860 A fővárosnak vette, hol
Lopott, koldult és szolgált egykoron.
A külvárosban ott
Egy kis padlásszobát
Bérelt ki, s nem tudá még,
1865 Mihez fog kezdeni?
Egyszer kopognak ajtaján,
S bejött egy fátyolos hölgy
Midőn belépett, fölveté a fátyolt,
Némán és mozdulatlan állt
1870 Az ifju szédelgett megállt esze
Barátnéját ismerte meg.

„Utánad jöttem,” szólott a leány,
„Utánad jöttem ha terhedre van,
Kiútasíthatsz e szobából,
1875 Ne félj, hogy rossz neven veszem.
Akkor leülök ott kinn a küszöbre,
És ott ülök, míg megreped szívem.
Utánad jöttem, nem maradhaték.
Nyomodban voltam mindenütt,
1880 Egész idáig, és most itt vagyok.
Szólj, mit teszesz velem?”

Az ifju kebelére hajlott,
S együtt zokogtak hosszan boldogan.

„Nem űzesz el hát?” szólott a leány.
1885 „Veled maradhatok? veled leszek, hogy
Enyém legyen fájdalmaid fele
S a tied legyen minden örömem!
Együtt tűrök veled
Bút és nyomort,
1890 S ha egyszer zúgolódom,

Ne hidd azon túl, hogy szeretlek,
Hogy valaha szerettelek!”

XIV.

Együtt maradtak, mint férj és feleség;
Nem pap kötötte össze őket,
1895 Hanem az isten és a szerelem.
Nem esküvének egymásnak hűséget,
Nem vették e szót ajkaikra,
Ott benn hagyák azt
Szívök mélyében érintetlenül,
1900 A hol s a hogy kell annak lennie,
S azért maradt olly tiszta, mint a
Csillag, mellyhez még lélekzet sem ér.

És boldogságban teltek a napok,
A hónapok nem tudta a világ, hogy
1905 Ők élnek-e? s ők nem tudák,
Van-e világ kívülök?

De végre fölszólalt az ifjuban
A lélek, és ezt mondta szigorún:
„Ébredj, ébredj, te nem magadnak,
1910 Te másokért születted!
Felejtet hivatásodat?
Föl, föl, fiú, kezdj a dologhoz!”
És szólt hozzá még szigorúbban is
Egy hang, a házi gond:
1915 „Föl a dologra, mert különben
Koplatni fogtok mind a ketten
S maholnap mind a hárman.”

Dolgozni kezdte, írt,
Ugy írt, a mint sugalta lelke,

- 1920 Hozzája méltón, szabadon.
Egy szerkesztőhöz vitte művét,
Átolvasá az, és így válaszolt:
„Nagy ember ön, uram
S a mellett nagy bolond!
- 1925 Nagy ember ön, mert ez dicső remek mű,
Ennél különbbet még Rousseau sem írt;
És nagy bolond ön, mert azt képzei,
Hogy ezt a munkát ki lehet nyomtatni.
Soh'sem hallotta ön hírét
- 1930 A censurának? hogyha nem,
Hát megmondom, mi az?
Az a pokol cséplője, melly alá
Kévéinket kell tartanunk, s ez
Az igazságot, a magot
- 1935 Kicsépli belőle, aztán
Az üres szalmát visszadobja,
S ezen rágódik a közönség.
Ha ön nem hisz szavamnak, ám
Próbálja meg, s én minden szem magért,
- 1940 A melly kévéjében marad,
Egy ön golyót nyelek le.
Ha azt akarja ön, hogy e
Cséplő alá ne jusson,
Ne gabonát, de maszlagot
- 1945 Termesszen, melly kábít, bolondít,
Ezt mindenestül
Kitálalhatja ön,
Sőt érte még meg is díjazzák.”
- 1950 Bódultan tért az ifju vissza, mintha
Fálnak ment volna egyenest fejével.
Asztalhoz ült, és föltevé magában,
Hogy szép lágyan, szelíden ír
S olyan símán, hogy a censor keze

- Elsiklik rajta, mint a bársonyon.
 1955 Midőn művét bevégezé,
 Azt vette észre, hogy még szabadabb,
 Még keserűbb, mint először vala.
 S így tizszer, százszor újra s újra írt,
 Aztán eltépte, belátván, hogy a
 1960 Kerékvágásba csak nem jön bele.
 És meggyőződék végre is,
 Hogy a mi kinyomathatik,
 Abból nem fog tanulni senki,
 És a miből lehet tanulni,
 1965 Az nem jut napvilágra.
- „Irtóztató!” kiálta föl.
 „Nincs mód tehát, hogy meghallják szavam?
 Lelkem tüzét, melly a világot
 Gyújtotta volna föl,
 1970 Magamba kell hát fojtanom,
 Hogy ön magát eméssze el?
 És élnem is kell miből élek?
 Vagy megtagadjam elvemet,
 Azt a szentséges elvet?
 1975 Oda szegődjem a gazokhoz,
 Az emberiség ámítóihoz?
 Nem, istenemre, nem!
 Inkább szeméten éhen veszek el,
 Inkább úgy végzem éltemet,
 1980 A mint elkezdtem azt,
 Lopok, szolgállok, koldulok,
 Mint egy betűt írok, mi nem
 Lelkem forrásából fakadt,
 Mint gondolatim legkisebbikére
 1985 Hamis pecsétet üssek! –
 Isten hozzátok, gondolatjaim, ti
 Befalazott rabok,

- Legyen fejem börtön s koporsó
A számotokra oh de nem,
1990 Ti nem halhattok ott el;
Eljő a nap, mert el kell jőnie,
Midőn kinyíl e börtön ajtaja,
S ti bejárjátok a kerek világot,
S fényt és meleget visztek magatokkal,
1995 Miként a nyári nap sugárai!”
- És így az ifju
Nyugonni hagyta gondolatjait,
S hogy a kenyérből ki ne fogyjon,
Másoknak gondolatjait
2000 Másolgatá. Keserves munka,
Tán a favágásnál is keservesebb.
Elkezdte reggel s este végezé
S gyakorta éjszakáit is
A lámpa fénye látta elhaladni,
2005 S előbb alutt el ez, mint ő,
És ennyi fáradás után is
Elégszer állt az asztal üresen
És ablakára a fehér hideg tél
Elégszer festett jégvirágokat,
2010 S a nő szemében megfagyasztá
A könnyeket de nem fagyaszthatá meg
Örök hevű érzelmeit.
- Igy jöttek évek, mentek évek;
S megszorodott a család,
2015 Hárman levének s nem sokára négyen,
És négyszeres lett a nyomor
Ott fenn a kis padlásszobában,
Mellynek falát
Csikosra festé az eső
2020 És kiczifrázta a penész,

Hol most egy ágyban hárman alszanak,
Két gyermekével az anya,
És láboknál a földön
A durva szalmazsákon
2025 A férfiú a fölkelő nap
Első sugára homlokára száll,
Miként egy arany koszorú, miként egy
Fényes meleg csók isten ajakárul.

XV.

Egyenként ébredt a család, először
2030 A férj, ki legkésőbb alutt el,
Aztán az anya, azután
A kis fiú s a csecsemő?
Ez még nem ébred, mélyen alszik
Testvére s a szülők lábujjhegyen
2035 Járnak, s beszédök csendes suttogás,
Hogy el verjék a kisdednek álmát.

Jó testvér, jó szülők,
Miért e halk járás, e suttogás?
Dobogjatok, tomboljatok,
2040 Lärmázzatok ne féljeteK,
A kisded föl nem ébred,
Mert nem hallják a lármát a halottak
A kisded halva van, éhen hala!

Mit érezhet, mit érez a szülő,
2045 Midőn meglátja, hogy szülötte meghalt?
Hát még azon szülő, kinek
Éhen vezett el gyermeke,
Szép ártatlan kis gyermeke?

Ha jobb kezének erejét
2050 Az én kezembe öntené az isten,
Leírhatnám-e úgy is azt a kint,
Melly a szegény asszony szívét
Ezer körömmel szaggatá?

Hagyjátok őt a holttetemre
2055 Borulva sírni, sírni, sírni,
Zokogni, fölüvölteni,
A fájdalomnak mély örvényiből
A magas égre fölkiáltani,
S az isten arcát káromlással, a
2060 Lélek sarával meghajítani!
Hagyjátok őt, hagyjátok őt,
Ne bántsátok szent őrvöngésiben.

A férfi néma fájdalommal
Állt a kicsiny halott előtt,
2065 Avvagy, ki tudja, tán örömmel?
Örömmel, hogy kiszenvedett.
A kis fiú pedig merően
Nézé testvérét, és azon
Gondolkodék, hogy ő is ilyen
2070 Halvány, ilyen fehér és mozdulatlan
Leszen, ha majd meghal, ha többé
Nem éhezik. –
Lassan, lassan, de csak lefolytak
Egymás után az órák, és az asszony
2075 Keserve meghalt kisdédére
Ájulva vagy meghalva omlott,
És szíve megkönnyebbedett,
S lelkének fölvert habjai
Nem ostromolták többé az eget,
2080 Csak halkan rezgedeztek,
Mint a szellőben a kalászkok.

Ölébe vette a halottat
S szelíden ringatá,
És félig énekelve suttogott,
2085 Miként az erdő lombjai
Az őszi alkonyatban:

„Alszol, kicsiny
Kis magzatom;
Mit álmodol?
2090 Mondd meg nekem.
Szép álmokat
Látsz, úgy-e bár?
Hisz még nem a föld
Ölében alszol,
2095 Anyád ringat még,
Anyád ölel. –
Aludj’, aludj’,
Szép gyermekem,
Fehér virág,
2100 Fehér sugár,
Kit elnyel a
Fekete föld. –
Pirúl az ég,
Megcsókolá
2105 Az alkonyat;
Megcsókolom
Én arczodat
S ez nem pirúl,
Mért nem pirúl?
2110 Csak egyszer is
Mosolygánál még
Reám, anyádra,
Lelkem szive,
Kis magzatom! –
2115 Zöld sírhalom

Fehér kereszt
Alatta te
Fölötte én
Mi hulldogál rá?
2120 Nem az eső,
Az én könnyűm. –
Hallgassatok, ti
Ákácza-lombok
A temetőben,
2125 Kis gyermekemmel
Beszélgetek,
Szépet beszélünk,
Hallgassatok. –
Nem fáj fejed?
2130 Nem fáj szived? nem
Nehéz a föld? melly
Fölöttes áll.
Mi volt lágyabb, az
Én karjaim
2135 Vagy a koporsó?
Aludj', aludj',
Szivem galambja,
Jó éjszakát,
De egyre kérlek:
2140 Álmodj' felőlem,
Legyünk együtt."

S míg így altatta a holt gyermeket,
Mellette maga is elszenderült,
S míg ő alott, a férj azon tündődék,
2145 Miből szerez koporsót?
Miként ásatja meg a sírt?
Egy árva fillér sem volt birtokában.
Körültékintett a szobában,
Ha tán találna valamit,

2150 A mellynek egy kis becse van,
Hogy azt eladja semmi, semmi sem volt!

Mi jött eszébe, hogy e gondolatra
Elsápadt és megreszketett?
Ujján a gyűrűt pillantá meg,
2155 Lelkénél drágább jegygyűrűjét
Ezt kell tehát eladnia,
Hogy meztelen ne menjen
A földbe gyermeke?
E drága kincstől kell elválnia,
2160 Mellyet szeménél jobban őrizett,
Mit ujjáról le nem szakíthatott
Olyan sok évnek olly sok nyomora;
El kell most végre tőle válnia?

Hajszálai őszültenek meg
2165 A gond miatt s nem volt más menedék!

Midőn ujjáról a gyűrűt levonta,
Olyan volt, mintha kebléből a szívet
Szakítának ki gyökerestül
Ketté lett vágva múltja és jelenje,
2170 Fölbontatott a híd, melly a tavaszt
A télhez kapcsolá,
Eltört a lépcső, mellyen a
Földről a mennybe járt!
De megkellett történnie,
2175 Hogy meztelen ne menjen
A földbe gyermeke. –

Szépen temették el a kisdedet,
Kemény fából volt a koporsó,
A szemfedő selyemből,
2180 És sírhalmához nagy követ tévének,

Mert drágán kelt el a gyűrű,
S árát rá költék mind a temetésre
Lelkére nem vehette a férj,
Hogy jegygyűrűje árából csak egy
2185 Garast is tartson meg kenyérre,
Bár erre olyan nagy szüksége volt.
Méreggé vált vón benne e kenyér,
Melly őt megölte volna,
És néki még soká kell élnie!

XVI.

2190 Megmondta ő, hogy gondolatjai
Fejében nem halhatnak el,
Hogy eljön a nap, a midőn
Ezek kijőnek börtönükből
S bejárják a világot.

2195 És úgy történe. A mit sok évi
Erőködés meg nem hozott, a mért
Hiába volt olyan sok fáradás,
Meghozta egy véletlen pillanat.
Egy titkos nyomdát fedezett föl
2200 Alant, elrejtve föld alá:
S ott kinyomatta műveit.
Mi volt ezen művekben? az,
Hogy a papok nem emberek,
De ördögök,
2205 S a királyok nem istenek,
Hanem csak emberek,
És minden ember ember egyaránt,
S az embernek nem csak joga,
Hanem teremtmőjéhez
2210 Kötelessége is
Szabadnak lennie,

Mert a ki isten legszebb adományát
Meg nem becsűli,
Magát az istent sem becsűli az!

- 2215 Kijött a könyv s ország-világban
Ezrével olyan gyorsan terjedett el,
Mikéntha villám hordta volna szét.
Mohón nyelé el a szomjas világ
E tiszta enyhítő italt,
2220 És lelke tőle megfrisült,
De elsápadt a hatalom, kiült
Ránczokba szedett homlokára a düh,
És elmenydörgé haragos szavával:
„Ez lázító könyv!”
2225 Vallást s fölséget sért.
Szerzőjének lakolnia
Kell a törvény szerint.”
És a megrémült nép utána mondá:
„Valóban, e könyv lázító,
2230 Vallást s fölséget sért.
Szerzőjének lakolnia
Kell a törvény szerint.
A törvény szent és sérthetetlen!”
- S szerzője rémesen lakolt.
2235 Az utca közepén
Fogták el őt, s elhurcolák.
„Megálljatok,” szólt esdekelve,
„Oh irgalom, megálljatok!
Nem akarok én menekülni,
2240 Mindenhová megyek nyugottan,
Csak egy kevéssé várjatok.
Nézzétek azt az ablakot,
Az én szobámnak ablaka,
Ott nőm és gyermekem lakik.

2245 Vezessetek hozzájuk egy,
 Csak egy rövid kis pillanatra,
 Míg egyszer ölelem meg őket
 S egy isten-hozzádot mondok nekik,
 Aztán nem bánom én, hurczoljatok,
 2250 De én búcsú nélkül nem mehetek.
 Inkább megyek le a pokolba
 A búcsuzás után,
 Mint föl a mennybe búcsu nélkül.
 Nem vagytok férjek és apák?
 2255 Mit mondanátok és mit érzénetek,
 Ha véletek mások bánnának így?
 Nekem nincs senkim a kerek világon,
 Csak nőm és gyermekem,
 És ő nekik sincs a világon
 2260 Kivülem senkiök, de senkiök;
 Eresszetek, jó emberek,
 Eresszetek, hadd lássuk egymást
 Még egyszer és talán utószor.
 Ne rajtam szánakozzatok,
 2265 De ő rajtok, hisz ők ártatlanok,
 Hisz nem vétettek ők
 Sem a törvénynek sem ti nektek,
 Ne öljétek meg őket!
 Oh istenem, ha szavaimra
 2270 Nem indultok meg, könnyeim
 Indítsanak meg e könnyűk
 Szivem vérének cseppjei,
 Halálveríték lelkem homlokáról!”

 Zokogva térdepelt le,
 2275 S mint szebb időkben egykor kedvesének,
 Most a poroszlók térdeit ölelte,
 De ők kegyetlen gúnyos röhögéssel
 Emelték őt fel s vitték a szekérhez,

Melly ott az ő számára állt.
 2280 Midőn látá, hogy nem használ a szép szó,
 Düh szállta meg, s előszedé
 Testének minden erejét, hogy
 Erőszak által győzzön, meneküljön.
 Oroszlánbátorsággal és
 2285 Órült erővel küzködött,
 De hasztalan! legyűrték, megköztözték,
 S bedobták őt a szekér mélyibe.
 Ott ordított, mint a vadállat,
 Ordított ilyen átkokat:

 2290 „Átok reátok s maradékitokra,
 Ti emberbőrbe öltözött,
 Sátánokkal bélelt fenevadak,
 Kiknek keblében szív helyett
 Undok varangyos béka van!
 2295 Borítsa el pofátokat
 A fekély olyan vastagon,
 Mint a gazság van lelketek felett,
 És aztán faljanak föl a
 Szemétdomb férgei!
 2300 Átok reátok és királyotokra,
 Kinek nevében az erényt
 A mézárszékre vizitek!
 Átok reád, bitang lator király,
 Ki istennek tartod magad,
 2305 S ördög vagy, a hazugság ördöge!
 Ki bízta rád a milliókat?
 Farkasra a nyáját ki bízta?
 Kezed vörös, mint bíborod,
 Arczod sápadt, mint koronád,
 2310 Szived fekete, mint a gyász,
 Melly műveid után huzódik,
 Miként az esti hosszú árnyék.

Meddig bitorlod még a
 Rablott hatalmat, rablott jogokat?
 2315 Lázadjanak föl, mint az óceán,
 Alattvalóid, és ha zsoldosidnak
 Százezrivel kiállasz ellenök,
 Ne adja isten, hogy meghalj vitézül
 Ott a csatán, mint illő férfihoz;
 2320 Te légy, ki megkezdd gyáván a futást,
 Fuss és bújjál el trónusod alá,
 Mint ágy alá a megszeppent kutya,
 Onnan kotorjanak ki és kaczagva
 Köpködjének könyörgő szemeidbe
 2325 A gyermekek s vén asszonyok,
 S kik egykor lábad csókolák,
 Azoknak csókold majd te lábait,
 Azok rugdossák ki egyenként
 Vigyorgó fogadat,
 2330 Azok rugdossák ki belőled a
 Nyomoruságos hitvány életet!
 Dögölj meg olly kétségbe'esetten,
 A millyenné engem tevél!
 Oh nőm oh gyermekem”

XVII.

2335 Alutt-e s most fölébredett? vagy
 Eszét veszíté s ez most visszajött?
 Egy óra vagy több hónap óta volt
 Magán kívül? Szilveszter nem tudá.
 Gondolkodék, gondolkodék,
 2340 Mi történt és mi történik vele?
 Körül nézett, nem láta semmit,
 Sötét volt, éktelen sötét.
 Így szólt magában: „Éj van csakugyan,
 Aluttam s álmodám,

2345 Álmam csak félig jut eszembe,
De az borzasztó egy álom vala,
El sem beszélem hitvesemnek,
Nem háborítom föl vele.
Csak már viradna, illy nyomasztó
2350 Éjem tán még nem volt soha.
Alszol, szerelmem? alszol, kedvesem?
Alszik bizonynal, mert nem válaszol.
Aludjatok, szeretteim,
Aludjatok szép csendesesen.
2355 S még sem virad! mikor fog már viradni?
Megfojt e sűrű vastag éj!
Emeld föl, hajnal, fényes arczodat
Vagy csak mutasd meg ujjadnak hegyét
Ugy ég a homlokom, mikéntha
2360 Egy tűzokádó hegy vón a fejemben;
Majd szétröpül az agyvelőm!”

S hogy megtörölje izzadt homlokát,
Kezét emelte föl hah,
Milly csörrenés!
2365 Megcsördült rajta a nehéz bilincs.
Most már mindenre jól emlékezett,
S végigfutott rajt a hideg,
Mint a romok között a szél.

Mindenre jól emlékezett
2370 Elfogták őt az utca közepén,
S elhurczolák erőnek erejével,
És kedvesét és gyermekét
Nem láthatá, nem mondhatott nekik
Isten-hozzádot, nem tekinthetett
2375 Még egyszer a kedves szemekbe,
Mik boldogsága s gazdagsága voltak!
S most itt van a börtönfalak között,

A föld alatt, ki tudja milyen mélyen,
Mélyebben, mint a rothatandó halottak
2380 A temetőnek fenekén!
S mikor lát újra fényes napvilágot,
Mikor láthatja újra kedvesit?
Talán soha!
S miért jutott e kárhozat helyére?
2385 Mert a mit isten meghagyott neki,
Tudtára adta azt az embereknek,
Hogy egy közös jó van, miből
Egyenlőn jár mindenkinek
A rész, s ez a közös jó a szabadság!
2390 Ki ebből elvesz egy porszemnyit is
Mástól, halálos vétket követ el,
S azt ki szabad, azt ki kell irtani!

„Oh szent szabadság, érted szenvedek,”
Szólt előzőnlő fájdalommal a rab,
2395 „S ha a világban magam állanék,
Mint álltam egykor hosszú évekig,
Nyugottan ülnék most e kőpadon
S büszkén, mint trónján a bitor király,
S olly boldogan viselném e bilincset,
2400 Mint jeggyűrűmet egykor viselém!
De hitvesem van és van gyermekem
Mi lesz belőlök nélkülem?
Ki fogja eltáplálni őket
Kenyérrel s szerelemmel?
2405 S mi lesz belőlem nélkülök?
Oh szív, ha kővé válni nem tudsz,
Miért meg nem hasadsz!”

Sírt, jajgatott, dühöngött,
És az örök sötétség
2410 Egykedvűleg szemlélte őt,

Míg végre lassacskán elhallgatott,
Kifáradt lelke megadá magát,
És mozdulatlan néma volt s olly
Érzéktelen, mint a kő, mellyen űlt,
2415 Mint a sötétség, melly reá borult.

Nem érzett, csak gondolkodék,
Alant röppültek gondolatjai,
Mint a meglőtt szárnyú madár:

„Koporsónak testvére, börtönöm,
2420 Ki épített, ki fog ledönteni?
Mióta állsz, meddig fogsz állni még?
Ki űlt előttem e rideg kövön?
Illyen martír, mint én vagyok,
Vagy egy haramja tán?
2425 Itt hamvadott el csontja e helyen
Vagy látta még az isten szép világát?
Szép a világ, az erdők és mezők,
A bérczek és a rónaságok, a
Virágok és a csillagok talán én
2430 Többé nem is látom már ezeket,
Vagy olly későn, hogy akkorára
Még nevöket is elfelejtem
Ha itt egy évig kéne lennem,
Hol minden percz egy örökkévalóság,
2435 Hol az idő olly lassan ballag el,
Mint két mankóján a vén santa koldus
Egy évig? és ha tízig itt leszek,
Tízíg vagy húzig vagy többig talán?
Jertek föl hozzám, ti halottak,
2440 Kik egykor e helyen szenvedtetek,
Beszélgessünk egy keveset,
Tanítsatok meg, az időt
Hogyan kell itt eltölteni,

Jertek föl hozzám, ti halottak
2445 Talán én is halott vagyok már,
S a sírban álmodom rossz álmom
Halott vagyok, kit élve
Temettek el
Halott vagyok már nem dobog szívem
2450 E reszketés, melyet keblemben érzek,
Beteg lelkem végvonaglása ez.”

Végtére megszűnt gondolkodni is,
Nem volt szívében és fejében
Sem érzelem, sem gondolat,
2455 Ott ült merőbben a szobornál,
S farkasszemét nézett az éjjel,
Melylyel megtömve volt a börtön.

Zsibbadni kezdtek tagjai,
Eszméletét kezdé veszíteni,
2460 Feje huzódott lefelé,
S ledőlt hosszában a kövekre
Elájult-e vagy elalult?

Soká fekütt ott mozdulatlanul,
Talán nem véve még lélekzetet sem;
2465 Egyszerre, mintha löpor által
Vetették volna föl, mikéntha
Égő vasat sütnének oldalához,
Fölugrott, s olly szívszaggató
Hangon, hogy a hideg falak
2470 Utána jajdulának;
Ekkép kiálta föl: „Megállj megállj!”
S kiterjesztette két kezét.

Soká, soká állott így, azután
Lankadtam hullatá le kezeit,

2475 Leroskadott ülő helyére,
Fejét keblére hajtá,
S két nagy könnyűvel két szemében,
S olly hangon, mintha lelkét
Sohajtaná ki, ezt nyögé:
2480 „Nem állt meg elment itt hagyott
Mindennek vége van!”

Mi lelte őt? ki hagyta itt?
Minek van vége? álmodott?

Nem álmodott, az nem volt pusztá álom
2485 Valónak képtelenség,
S még is való!
A mint ott hosszában fekütt, előtte
Egy hölgyalak jelent meg,
Kiben rá ismert hitvesére,
2490 Oda hajolt melléje,
Fülébe ezt sugá:
„Én már kiszenvédék,
Isten veled!”
S megcsókolá a férfi arczát
2495 S ez erre ugrott föl midőn
Kinyíltak szemei,
Még látta kedvesét, de
Egy pillanatnál kevesebb alatt
Eltűnt az és a börtön, a melly
2500 Világos volt, ismét sötét lett,
Mint villámlás után az éjfé.

„Én már kiszenvédék, isten veled!”
Ismételé a hallott szavakat.
„Ezt mondta édes hangja, mellyet
2505 Nem hallok én többé soha:
Én már kiszenvédék, isten veled

Isten veled hát, lelkem lombja te,
 Kit rólam lesodort a vész;
 Ha téged elvitt, mért hagyott meg engem?
 2510 Mit ér, mit ér az ilyen lombtalan fa?
 S hová sodort el a vihar?
 Hol foglak föltalálni téged,
 Habár elhervadottan is,
 Hogy életemnek maradékát
 2515 Szent romjaidnál kisohajtsam!
 Nekem többé nem kell az élet,
 Mert célját elveszítém;
 Te voltál célja életemnek,
 Te általad és te érted éltem,
 2520 Szerelmem istenasszonya,
 Te egy magad voltál valóság;
 A többi? az emberiség, szabadság,
 Ez mind üres szó, pusztá ábránd,
 Mellyért bolondok küzdenek.
 2525 Te egy magad voltál valóság,
 Szerelmem istenasszonya!
 És én örökre elvesztettelek!
 Föltúrhatom, mint a vakandok, az
 Egész földet, nem foglak megtalálni
 2530 Por lesz belőled, mint akárki másból,
 Olyan por, mint a többi, nem különb
 És elvegyűlsz közöttte, mintha
 Növény vagy állat lettél volna csak.
 De tűrném veszteségemet,
 2535 Békén tűrném ez óriási terhet,
 A míg alatta megszakadnék,
 Csak elbucsúztam volna tőle, csak
 Egy szót mondhattam volna még neki,
 Egy kis rövid szót vége, vége van,
 2540 Az isten ezt sem engedé meg.
 Millyen kegyetlen az az isten!

S a balga ember térdet hajt előtte,
 Atyjának híja és imádja őt
 Zsarnok vagy, isten, és én
 2545 Átkozlak tégedet!
 Ott ülsz az égi trónuson hideg
 Méltóságodban érzéketlenül,
 Csak úgy, mint itt a földi zsarnokok,
 S uralkodol kevélyen, és naponként
 2550 Hajnalsugárral s megrepedt sziveknek
 Vérével újra s újra fested
 Királyi széked kopott bíborát!
 Légy átkozott, zsarnoknál zsarnokabb,
 A mint te megtagadtál engem,
 2555 Úgy tagadlak meg tégedet.
 Egy rabszolgáddal kevesebb lesz,
 Vedd vissza ezt az életet, a mellyet
 Mint alamizsnát dobtál le nekem,
 Vedd vissza és add másnak ismét,
 2560 Hadd tengődjék most rajta más,
 Nekem nem kell ez alamizsna-élet,
 Elédbe vágom azt, hogy összetörjék,
 Mint a haszontalan cserép!”

 Ugy ordított a rab, hogy a sötétség
 2565 Megijedett és reszketett belé,
 Ezt orditá, s veszett dühében
 Fejét a falhoz vágta és leroskadt
 S a fal megkondult a rémes csapástól,
 Mikéntha néki fájna az. –

 2570 Ott fekszik a rab, zúzott homlokának
 Alutt vérében a kövek felett,
 Ott fekszik, és nem halt meg, és él!
 Hozzá van nőve a keserves élet,
 Hozzája nőtt letéphetetlenül,

2575 Miként lelkéhez a kínszenvedés,
Mint börtönéhez az örök sötétség.

XVIII.

Tíz éve már, hog e négy fal között űl!
Tíz év még ott kinn a szabadban is sok,
Hát még ott benn az iszonyú odúban!
2580 Megnőtt szakálla és megnőtt haja
S ő sokszor nézte, nem fejr-e már?
De azt mindig csak feketének látta,
Pedig fejr volt már, mint a galamb,
Csak hogy nem látszott színe a sötétben.

2585 Tíz éve már s ő néki e tiz év
Egyetlen egy hosszú végetlen éj volt,
És egyre várta, hogy mikor virad már?
Korunként ugy tetszett neki,
Hogy már több század, több évezred óta
2590 Van e helyen, hogy a világ már
Az ítélet napján rég túl vagyon,
Hogy a föld régen elenyészett,
Csak e börtön maradt belőle,
És őt magát e börtönben feledték.

2595 Kihalt immár a szenvedély szivéből,
Nem átkozódék többé isten ellen,
Eszébe sem jutott sem isten
Sem ember többé nékie,
Kihalt szivéből már a bánat is,
2600 Csak néha sírdogált, midőn
Álmából ébredett, mert
Álmában meg-meglátogatta őt
Ama szép tünemény, örökké
Imádott kedvesének szelleme,

2605 Ki hozzá még a síron túl oly hű!
De mihelyest fölébredett,
Eltűnt a kedves szép alak
És sírt a rab, sírt, sírdogált.

De mért nem látogatta meg fia?
2610 Hisz ő neki volt fia is;
Mért nem jött ez hozzá soha?
Ezt kérdezé s ekkép felelt magának:
„Fiam még él bizonynal, mert ide
Élő nem jön, csak a halott jöhet,
2615 Csak te jöhetsz, szerelmem angyala!
Fiam még él s már nagy lehet,
Azóta rég felnőhetett.
Vajon mi lett belőled,
Szegény árvám, szegény fiam?
2620 Ki tudj’, a szükség mire vitte,
Tán rabló lett s hóhér temeté el
És hátha apja nyomdokát követte,
És most, mint apja, föld alatt lakik,
Talán ép’ ebben a börtönben,
2625 Talán épen szomszédom itten?
Fiam, fiam, szeretsz-e engemet,
Emlékszel-e apádra, gyermekem?”

De hallga, milly nesz, milly szokatlan hangok!
Figyelmez a rab, mindinkább figyel,
2630 Ugy elmerül a hallgatásba,
Hogy lélekzeni sem mer,
S bezárt lelkét e hangok megnyiták,
Mint a virág kelyhét a napsugár,
És ajka mosolyogni kezd,
2635 Tíz hosszú esztendő után először!

Madárka szállott a börtön falának
 Párkányzatára közel ablakához,
 Ott űl a kis madár s dalolgat,
 Ah, milyen édesen dalol!
 2640 És szólt a rab vagy csak gondolkodék,
 Mert szólni nem mert, nehogy elzavarja
 A kedves vendéget szava:

„Oh istenem, mi jól, mi jól esik!
 Először hallok ilyen hangokat,
 2645 Mióta itt vagyok, pedig már
 Nagyon rég óta vagyok itt.
 Dalolj, dalolj, kis madaram dalolj,
 Eszembe jut dalodról,
 Hogy egykor éltem, hogy még most is élek,
 2650 Eszembe jut dalodról ifjúságom,
 A régen régen elszállt ifjúság,
 E szép tavasz, s ezen tavasznak
 Virága, a szép szerelem!
 Dalod fölkelti szenvedésimet,
 2655 De egyszersmind meg is vigasztal,
 S a megvigasztalt fájdalom talán
 Még édesebb, mint maga az öröm,
 Dalolj, dalolj, kis madaram, dalolj!
 Ki küldött hozzám tégedet?
 2660 Ki mondta néked, hogy e falra szállj,
 A melyre nem száll átoknál egyéb?
 Szentséges ég, e sejtelem,
 Ez engemet megöl,
 Boldogságával öl meg engemet!
 2665 Egy sejtelem azt súgja nékem,
 Hogy én szabad leszek,
 Hogy nem e dögvészes helyen halok meg,
 De kinn az isten szép ege alatt
 Te kis madár ott a falon, te

- 2670 Szabad világnak szabad vándora,
Te a szabadság hírmondója vagy! –
Ez így van, így lesz, nem kételkedem.
Erős légy, szív, ha meg nem tört a bú,
Ne törjön meg majd az öröm.
- 2675 Valóban úgy lesz. A világ megúnja
A jármot végre s a gyalázatot,
S le fogja hányni, és először is
Kinyitja e sírhalmok ajtait,
S első örömkönyűi
- 2680 Azoknak orcájára folynak, a kik
Itt a szabadságért szenvedtenek.
Te kis madár ott a falon, te
Szabad világnak szabad vándora,
Te a szabadság hírmondója vagy!”
- 2685 Csikorgott a börtön zárában a kulcs,
A kis madár ijedve szállt tova,
Megnyílt az ajtó és a börtönőr
A rabnak azt mondá: „Szabad vagy.”
- Följajdult a rab édes örömében
2690 S oda kapott fejéhez, mintha
Eszét ragadta volna meg,
Melly el akarta hagyni őt.
- „Megvan!” szólt gyermekes örömmel,
„Megvan! nem hagytam elröpülni,
2695 Nem tébolyodtam meg tudom,
Mi történt: én szabad vagyok
Szabad tehát a nemzet, a haza?”
- A börtönőr mogorván válaszolt:
„Mi gondod a hazára, golyhó?
2700 Köszönd meg, hogy te vagy szabad.”

De a rab ezt nem hallá, mert esze
 Már messze, messze járt bejárta
 A félvilágot, azt a sirt kereste,
 A mellyben édes kedves hölgye alszik.
 2705 „Először is hozzád megyek,
 Lélkem halotta,” így szólott magában,
 „Hozzád megyek; miként te fölkerestél,
 Ugy fölkereslek én most tégedet,
 Hogy megcsókoljam azt a földet,
 2710 Melly néked nyugalmat ad!
 Oh milly soká tart, míg e lánczat
 Kezem-lábamról leverik;
 Ez a néhány percz hosszabb, mint valának
 Itt átnyomorgott hosszú éveim!”

XIX.

2715 Mint anyjának tejét a gyermek,
 Olyan mohón, olly édesen
 Szívá a szabad levegőt
 S minden lehellet egy-egy kínos évet
 Emelt le bágyadt lelkiről,
 2720 Míg ez könnyűnek érezé magát,
 Mint a pillangó, s szerte röpködött
 A természetnek új virányin
 S szívének régi szép emlékein.
 Megifjítá a tiszta levegőt,
 2725 Megifjítá lelkének erejét,
 De teste vén és roskatag maradt,
 Csak vánszorogva, botra dőlve ment.
 Hosszú fejr haját s szakállát
 A szellők búsan lengeték,
 2730 Tíz év alatt száz évet élt.

- Elért a házhoz, mellynek egykor
Padlásszobájában lakott,
Merőn megnézett minden embert,
De nem lel köztök ismerőseket.
2735 Tán új lakók valának vagy hogy
Nem ismert rájuk, elfeledte őket.
Kérdezte: emlékeznek-e
Ama szegény családra, melly
Ott fönn lakott, de már fölötte régen?
2740 Ezek s ezek valának tagjai.
- „Ah én emlékszem, jól emlékezem,”
Szólott egy jámbor öreg asszony,
„Szép menyecske, olyan szép teremtés
És olly jó lelkű volt de férje
2745 Istentelen gonosztevő volt,
A mért aztán meg is lakolt ám,
Elfogták és börtönbe dobták
S ha meg nem halt, még most is ott van.
Midőn megtudta felesége,
2750 Hogy férjét elfogák s nem látja többé,
Szörnyet halt, szíve megrepedt.
Én föl nem érem észszel, olly rossz
Embert hogy lehetett szeretni,
Hogy lehetett meghalni érte.”
- 2755 Szilveszter érzéketlenül
Hallgatta a beszédet, mintha
Nem ő vón, a kiről beszélnek
S azt kérdezé: „Hová temették
Az ifju asszonyt és mi lett fiából?”
- 2760 „Fiából nem tudom, mi lett?”
Felelt a vén asszony, „nem láttam őt
A temetés után soha.

Hová temették a menyecskét,
 Azt sem tudom szerettem volna
 2765 Temetésére menni, de
 Épen keresztelőbe hítak.”

„Majd megtalálom,” szólt magában a férj,
 „Majd megtalálom kinn a temetőben,
 Megnézek minden sírt egyenként,
 2770 Mig az övére akadok.”

S elballagott a temetőbe,
 Bejárta a sírhalmokat,
 Egyiktől a másikhoz ment,
 S midőn elvégzé, újra kezdte.
 2775 De kedvesének halmát nem lelé.
 Hát semmi, semmi nem maradt utána!
 Az a dicső lény elenyészett
 Nyom nélkül, mint a napsugár.
 Fejfáját a vihar kitepte,
 2780 S dombját a zápor elmosá.
 Isten neki!

Fájt, fájt, nagyon fájt a szegény öregnek,
 Hogy nem lelé meg, a mit keresett, hogy
 Könyűiből, a mi még megmaradtak
 2785 Olly hosszú szenvedés után,
 A kedves édes lény porára
 Nem sírhatá le azokat de
 Azzal vigasztalá magát,
 Hogy életében
 2790 Ez az utósó fájdalom,
 Hogy itt örömmel s fájdalommal
 Számot vetett örökre,
 S ezen tul úgy jár a világba’, mint
 Testetlen árnyék, mint lélektelen test.

2795 Pedig csatlakozott.
 Ez nem végső fájdalma volt.
 Midőn a börtönből kilépett,
 Azt kérdezé: „Szabad tehát
 A nemzet, a haza?”
 2800 S a feleletre ő nem is figyelt,
 Mert szentül hitte, hogy szabad.

 És mit tapasztalt nem sokára?
 Hogy nemzete, hogy a világ
 Még mélyebben van meggörbedve, mint
 2805 Tíz év előtt, midőn ő szót emelt;
 Az emberméltóság naponta törpül,
 És a zsarnokság óriásodik.

 Hiába volt hát annyi szenvedés,
 Hiába annyi áldozat,
 2810 Mít a magasztosabb szívek hozának
 Az emberiségnek? haszontalan
 Minden törekvés, minden küzködés?
 Az lehetetlen, százszor lehetetlen!

 E gondolatra megerősödék,
 2815 Fölgyúladt benne a kihamvadó tűz,
 Görnyedt fejét az ég felé emelte,
 A roskadt aggból izmos ifju lett,
 És homlokán rejtélyes szándok űlt,
 Merész nagy szándok, elhatározás,
 2820 Mellytől egy nemzet vagy talán
 A nagy világnak sorsa függ.
 E terv nem új, már ezrek életébe
 Került, de hátha egynek sikerül,
 S ha épen ő ez egy?
 2825 Mélyen titkolta szándokát,
 Alunni sem ment mások közelébe,

Nehogy kimondja álmában, nehogy
Megsemmisüljön, ha napfényre jön.
Nem szerzett társakat magához,
2830 Nem dicsvágyból, hogy egy maga
Végezze bé az óriási munkát,
De hogy ne szálljon másra is veszély,
Ha terve megbukik. – –

A város zajban s fényben úszik,
2835 A népség ezrivel tolong,
Hömpölyg, mint a kiáradott folyó, az
Utczákon át az „éljen” harsogása,
Arczok s ruhák ünnepiek!

Melly alkalom, melly ünnep ez?
2840 Talán az isten jött a földre
Saját képében, és saját kezével
Átadta a rab-embereknek
Rég elveszített szabadságukat?
Hogy illy nagy a fény, az öröm.

2845 Nem; nem az isten, más megy ottan, a ki
Kisebb az istennél, azonban
Magát nagyobbbnak tartja: a király!
Lenéző gőggel megy az emberek közt,
Mint a szelindek a kicsiny ebek közt,
2850 S a merre néz, térdek s fejek hajolnak,
Mint a viharban a nád erdeje,
S torok szakadtáig kiáltja
A szolgacsorda: „éljen a király!”
Ki merne nem kiáltani
2855 Vagy épen mást kiáltani
Az ezerek és ezerek között?
Ki merne? egy mer egy a sok között
Ez egy, olly hangon, melly a tömeget

Túl bőgi, mást kiált,
2860 Ez azt kiáltja: „haljon a király!”
És eldurantja fegyverét, s a
Gőgös király a porba rogy –

Kelj föl, te gyáva zsarnok,
Hisz nem talált a fegyver,
2865 Ruhádba s nem szivedbe
Ment a tévedt golyó.
Az ördög, a kinek eladtad,
Megőrzé étedet.
Kelj föl, te gyáva zsarnok!
2870 S töröld le képedről a port.

Ki a gyilkos, ki s hol van ő?
Ott áll de már fekszik, nem áll,
Félhalva fekszik, leverék
Lábárul őt, és boldog, a ki
2875 Vén, ránczos orcájára köphet
És megrúghatja ősz fejét.

Boldogtalan nép, mért gyűjtöd fejedre
Az isten átkát? nem elég,
A melly már rajta fekszik?
2880 Nem volt elég a Krisztust megfeszítned,
Minden megváltót megfeszítesz hát?
Boldogtalan, százszor boldogtalan nép!

Néhány nap mulva vérpad állt a téren,
És egy ősz ember fönn a vérpadon.
2885 Midőn melléje lépett a bakó a
Sötét halálnak fényes pallosával,
Az ősz ember végigtekinte a
Kárörvendő szilaj tömeg során és
Sajnálkozó könny reszketett szemében,

2890 Sajnálta, a kik őt megrugdosák,
S a kik gyönyörrel nézik most halálát
Suhant a pallos, rémesen suhant,
S a fej legördült Szilveszter feje.
A nép rivalta: „éljen a király!”
2895 És a halottat a hóhérlegények
Eltemeték az akasztófa mellett.

XX.

Vénült, kihalt a szolganemzedék,
Uj nemzedék jött, melly apáit
Arczpirulással emlité s azoknál
2900 Jobb akart lenni és az is lett,
Mert csak akarni kell!
Fölkelt az új hős nemzedék,
S mit örökségben hagytak rá apái,
Leverte rabbilincseit,
2905 S kezéről, a kik ezt szerezték,
Azoknak sírhalmára dobta,
Hogy a csörgésre fölriadjanak, s ott
A földben is szégyeljék magokat!
S megemlékeztek a győzelmesek
2910 Ama szentekről és nagyokrul, a kik
A szolgaságban szabadok valának,
És hirdették az ígét,
S díjok halál lett,
Csúfos halál!
2915 Megemlékeztek a győzők ezekről,
S a diadalnak örömébe szőtték
Szent neveiket koszorú gyanánt,
S elvitték volna őket a
Dicsőség templomába,

2920 De hol keressék, hol lelik meg őket?
Rég elhamvadtak a bitófa mellett!

Pest, 1848. [júl. közepe – szept. közepe]

816. A SZÉKELYEKHEZ

Köröskörül sötét felhő az égen,
Egy magányos csillag ragyog közepén.
Az a csillag ott a magyar nép képe,
Kit idegen népek vettek középre.

5 Nagy a világ, és testvérünk nincs benne,
Nincsen, a ki bajainkban részt venne.
Dehogy testvér a magyarhoz a világ!
Ellensége minden ember, a kit lát.

10 Ha a magyar is elhagyja a magyart,
Nem lesz akkor olyan, a ki vele tart,
Ugy eltűnik, mint az égről a csillag,
Ha a sötét felhők reá borulnak.

Föl, székely, föl, közös az ellenségünk,
Ti nektek is az árt, a ki mi nékünk,
15 Az vert vásra titeket, a ki minket,
Együtt törjük szét a közös bilincset!

Mert végtére szabadokká kell lennünk;
Hadd legyen az egész világ ellenünk!
Bennünket az még kétségbe ne ejtsen,
20 Hisz velünk van az igazság s az isten.

Mutassuk meg: a magyar nem olyasmi,
Mint a gyertya, mit el lehet oltani;
A magyarnak élnie kell örökké,
És nem szabad rabnak lennie többé!

25 Föl, székely, nézz szembe az ellenséggel;
Ki néz vele szembe, ha nem a székely?
Hisz a székely ősapja volt Attila,
Kit úgy híttak, hogy az isten ostora!

Hiába, Bécs, hiába van gazságod,
30 Küldheted ránk a ráczot, a horvátot;
Állani fog, állani fog Magyarhon,
Élni fogunk, élni fogunk szabadon!

Pest, 1848. [szept. 20. és 24. között]

817. TUDOD, MIDŐN ELŐSZÖR ÜLTÜNK....

Tudod, midőn először ültünk
E tó fölött e fák alatt?
Röpül a gyors idő fölöttünk,
Azóta két év elhaladt.

5 Illy ősz volt akkor is, ilyen szép
Mosolygó őszi délután,
Szelíd fuvalmak így rezgették
A sárga lombokat a fán.

Igy tükrözé vissza a tónak
10 Vize a tiszta kék eget,
Igy ringatózott ama csónak
Ábrándosan a víz felett.

De akkor még csak gondolatban
Élveztem mennyországomat,
15 Mert akkor még nem csókolhattam,
Mint mostan, édes ajkadat.

Két éve annak sokat elvitt
Az idő tőlem azalatt,
De nem panaszklok, mert a mennyit
20 Elvitt, sokkal többet hozott.

Téged hozott meg nekem, téged,
Reményim fényes gyöngysora,
Kíért az örök üdvességet
Ezerszer adnám én oda.

25 Maradj még itt, légy mellettem
Hol úgy busúltam egykoron,
Hagyj engem itt most elmerengnem
Végetlen boldogságomon!

Erdőd, 1848. [szept. 27.]

818. ÉLET VAGY HALÁL!

A Kárpátoktól le az al-Dunáig
Egy bős üvöltés, egy vad zivatar!
Szétszórt hajával, véres homlokával
Áll a viharban maga a magyar.
5 Ha nem születtem volna is magyarnak,
E néphez állanék ezennel én,
Mert elhagyott, mert a legelhagyottabb
Minden népek közt a föld kerekén.

Szegény, szegény nép, árva nemzetem te,
10 Mit vétettél, hogy így elhagytanak,
Hogy isten, ördög, minden ellened van,
És életed fáján pusztítanak?
S dühös kezekkel kik tépik leginkább
Gazúl, örülten a zöld ágakat?
15 Azok, kik eddig e fa árnyékában
Pihentek hosszú századok alatt.

Te ráczt, te horvát, német, tót, oláhság,
Mit marjátok mindnyájan a magyart?
Török s tatártól melly titeket védett,
20 Magyar kezekben villogott a kard.
Megosztottuk ti véletek hiven, ha
A jó szerencse nekünk jót adott,
S felét átvettük mindig a tehernek,
Mit vállatokra a balsors rakott.

25 S ez most a hála! vétkes vakmerénynyel
Reánk uszít a hűtelen király,
S mohó étvággyal megrohantok minket,
Miként a holló a holttestre száll.
Hollók vagytok ti, undok éhes hollók,
30 De a magyar még nem halotti test,
Nem, istenemre nem! s hajnalt magának
Az égre a ti véretekkel fest.

Legyen tehát úgy, mint ti akartátok,
Élet-halálra ki a síkra hát,
35 Ne legyen béke, míg a magyar földön
A napvilág egy ellenséget lát,
Ne legyen béke, míg rosz szívetekből
A vér utósó cseppje nem csorog
Ha nem kellettünk nektek, mint barátok,
40 Most mint bírókat, akként lássatok.

- Föl hát, magyar nép, e gaz csorda ellen,
Melly birtokodra s életedre tör,
Föl egy hatalmas, egy szent háborúra,
Föl az utósó ítéletre, föl!
- 45 A századok hiába birkoznak
Velünk, és mostan egy év ölne meg?
Oroszlánokkal vívtunk hajdanában,
És most e tetvek egyenek-e meg?
- Föl, nemzetem, föl! jussanak eszedbe
50 Világhódító híres őseid.
Egy évezred néz ránk ítélő szemmel
Atillától egész Rákócziig.
Hah, milyen múlt! ha csak fél akkorák is
Leszünk, mint voltak e nagy ősapák,
55 El fogja lepni árnyékunk a sárba
És vérbe fúlt ellenség táborát!

Erdőd, 1848. szept. 30.

819. A VÉN ZÁSZLÓTARTÓ

- Fut Bécs felé Jellacsics, a gyáva,
Seregének seregünk nyomába',
Megrémülve fut a magyar hadtól;
Magyar hadban egy vén zászlótartó.
- 5 Ki az a vén zászlótartó ottan
Olyan tüzes lelki állapotban?
Szemem rajta kevélyen mereng el:
Az én apám az az öreg ember!

Az én apám e vén zászlótartó.
10 „Vészben a hon!” elhatott a nagy szó,
Elhatott kórágához, fülébe,
S mankó helyett zászlót vett kezébe.

Vállait egy kínos élet gondja,
Betegség és ötvennyolcz év nyomja,
15 S ő feledve minden baját, bűját
Ifjak közé hadi bajtársúl állt,

S kit eddig az asztaltól az ágyba
Alig alig bírt elvinni lába,
Ellenséget űz mostan serényen
20 Ifjusága régi erejében.

Mi vitte őt háború zajába?
Hiszen neki nincsen gazdagsága,
Mit féltene, mit védnie kéne,
Hogy ne jusson ellenség kezére.

25 Annyi földet sem mondhat övének,
Mellyben egykor koporsója fér meg,
S még is még is viszi lobogóját
Azok előtt, kik a hazát óják.

Ép azért ment, mert semmivel sem bír;
30 Küzd a gazdag, de nem a hazáért,
Védi az a maga gazdaságát
Csak a szegény szereti hazáját.

Édes apám, én voltam te néked
Ekkoráig a te büszkeséged;
35 Fordult a sor, megfordult végképen,
Te vagy mostan az én büszkeségem.

Érdemes vagy a cserkoszorúra!
Alig várom, hogy lássalak újra
S megcsókoljam örömtől reszketve
40 Kezedet, melly a szent zászlót vitte.

És ha többé nem látnálak téged?
Látni fogom fényes dicsőséged;
Könnyem leszen sírodnak harmatja,
S híred a nap, melly azt fölszárítja!

Erdőd, 1848. okt. [18. és 22. között]

820. BUCSÚ

Alig viradt, már újra alkonyúl,
Alig jövék, s megint elmégyek, el,
Még csak alig hogy üdvezeltelek,
És máris bucsúzni, már elválni kell.
5 Isten veled, szép ifju hitvesem,
Szivem, szerelmem, lelkem, életem!

Kardot fogék kezembe lant helyett,
Költő valék és katona vagyok;
Arany csillag vezérelt eddig, s most
10 Utamra piros éjszalfény ragyog.
Isten veled, szép ifju hitvesem,
Szivem, szerelmem, lelkem, életem!

Nem a dicsvágy von engem tőled el
Fejemre nem is férne a babér
15 A boldogság teljes rózsáitól,
És én le nem hajítom ezt azért.
Isten veled, szép ifju hitvesem,
Szivem, szerelmem, lelkem, életem!

Nem a dicsvágy von engem tőled el,
20 Tudod: belőlem az régen kihalt,
Hazámért ontom véremet, ha kell,
Hazámért vívok véres viadalt.
Isten veled, szép ifju hitvesem,
Szivem, szerelmem, lelkem, életem!

25 Ha senki nem védné is a hazát,
Magamnak őtet védni kellene;
S mostan, midőn mindenki síkra szállt,
Magamban én itthonn maradjak-e?
Isten veled, szép ifju hitvesem,
30 Szivem, szerelmem, lelkem, életem!

Nem mondom én: gondolj férjedre, míg
Ő a honért s érted harczolni fog;
Ismerlek én, nagyon tudom, hogy egy
Gondolatod van, és az én vagyok.
35 Isten veled, szép ifju hitvesem,
Szivem, szerelmem, lelkem, életem!

Tán megcsonkítva térek vissza majd,
De akkor is szeretsz te engemet,
Mert istenemre, a mint elviszem,
40 Épen hozom meg hű szerelmemet.
Isten veled, szép ifju hitvesem,
Szivem, szerelmem, lelkem, életem!

Erdőd, 1848. [okt. 22. körül]

821. TI ÁKÁCFÁK E KERTBEN....

Ti ákáczfák e kertben,
Ti szép emlékü fák,
A mellyeken szívemnek
Oly drága minden ág,

- 5 Kedves fák, üdvözelve
És áldva legyetek,
Áldom még azt is, a ki
Titeket ültetett.

- 10 Harmatnak s napsugárnak
Áldása rajtatok,
Vidám dalosmadártól
Reszkessen áगतok,

- 15 Örök tavasz lakozzék
Zöld fürteiteken,
Hogy éltetek, miként az
Enyém, oly szép legyen.

- 20 Itt láttam én először
Kedves galambomat,
Itt láttam őt először
Ez ákáczfák alatt.

Itt ült e lombok alján,
Itt ült szemközt velem,
Itten röpült szeméből
Szívembe szerelem.

- 25 Tudom még, hogy ne tudnám?
Habár régen vala,

Az órát, hol kigyúladt
Szerelmem hajnala.

Ez volt a hajnal! ilyen
30 Nem ékesíte még
Téged, te végzetetlen,
Te régteremtett ég.

Letűnt immár e hajnal,
Megértem a delet,
35 S ez tán nem olly regényes,
De sokkal melegebb.

Mikor jön majd az alkony,
Szerelmem alkonya?
Ettől ne félj, szívemnek
40 Imádott asszonya!

Eljő ez is, de későn;
Azért jó majd, ha jó,
Hogy légyen arczainken
Szép arany szemfedő.

45 S a földbe ha letesznek,
Majd csillag képiben
Ragyog le zöld sirunkra
Sötétkék éjeken.

Nagykároly, 1848. [okt. 23.]

822. TÉGED KERESNEK SZEMEIM....

Téged keresnek szemeim,
Csak tégedet, szerelmem!
S mindenkit látnak szemeim,
Épen csak tégedet nem!
5 Ne látnám többé a napot, eget,
Csak láthatnálak, lelkem, tégedet!

Oh istenem, te nélküled
Milyen rideg az élet!
Inkább lennék fáradt madár,
10 Melly sívatagba téved,
Hol nincs számára hús lomb, hús patak,
Csak forró fövény, forró sugarak-

[Debrecen?, 1848. okt. 24. után]

823. TISZTELJÉTEK A KÖZKATONÁKAT!

Tiszt vagyok ha lát a közlegénység,
Tisztelkedve megyen el mellettem;
Én pirúlok, gondolván magamban:
Nincs igazság, nincs igazság ebben.
5 Nekünk kéne köszönteni őket,
Mert mi nálunk sokkal többet érnek. –
Tiszteljétek a közkatonákat,
Nagyobbak ők, mint a hadvezérek.

Velök állunk a csaták tűzében,
10 De mi tudjuk, hogy miért csatázunk,

- Mert van, a mi győzelemre buzdít,
Vagyon elvünk, van tán gazdaságunk,
S von előre csábító varázsa
A dicsőség ragyogó szemének. –
- 15 Tiszteljétek a közkatonákat,
Nagyobbak ők, mint a hadvezérek.
- Ők az elvet hirtől sem isméri,
És a haza? kemény mostohájok,
Izzadásuk díjában nekik csak
- 20 Kenyeret vet s rongyokat dob rájuk,
S zászlájához hogyha oda állnak,
Nyomorért csak új nyomort cserélnék. –
Tiszteljétek a közkatonákat,
Nagyobbak ők, mint a hadvezérek.
- 25 S mit tudják ők, mi az a dicsőség?
S ha tudnák is, mi hasznuk van benne?
Nincsen lap a történet könyvében,
A hol nevök följegyezve lenne.
Ki is győzné mind fölírni, a kik
- 30 Tömegestül el-elvérezének? –
Tiszteljétek a közkatonákat,
Nagyobbak ők, mint a hadvezérek.
- Ha megtérnek csonkán a csatákból,
Koldusbotot ad a haza nekik,
- 35 S ha elesnek, a felejtés árja
Foly sírjukon s neveiken végig.
És ők még is neki mennek bátran
Az ellenség kardjának, tüzének! –
Tiszteljétek a közkatonákat,
- 40 Nagyobbak ők, mint a hadvezérek.

Debrecen, 1848. [okt. vége]

Ezernyolczszáznegyvennyolcz, te csillag,
 Te a népek hajnalcsillaga!
 Megviradt, fölébredett a föld, fut
 A hajnaltól a nagy éjszaka.
 5 Piros arczczal
 Jött e hajnal,
 Piros arcza vad sugára
 Komor fényt vet a világra;
 E pirulás: vér, harag és szégyen
 10 A fölébredt nemzetek szemében.

Szégyeneljük szolgáságunk éjét,
 Zsarnokok, rátok száll haragunk,
 S a reggeli imádság fejében
 Istenünknek vérrel áldozunk.
 15 Álmainkban
 Alattomban
 Megcsapolták szíveinket,
 Hogy kioltsák életünket,
 De maradt még a népeknek vére
 20 Annyi, a mi fölkiált az égre.

Áll a tenger nagy elbámultában,
 Áll a tenger és a föld mozog,
 Emelkednek a száraz hullámok,
 Emelkednek rémes torlaszok.
 25 Reng a gálya
 Vitorlája
 Iszaposan összetépve
 A kormányos szíve képe,
 A ki esztét veszttve áll magában
 30 Beburkolva rongyos bíborában.

Csatatér a nagy világ. A hány kéz,
Annyi fegyver, annyi katona.
Mi ezek itt lábaim alatt? hah,
Eltépett láncz s eltört korona.
35 Tűzbe véle!
No de még se,
Régiségek közé zárjuk,
De nevöket írjuk rájuk,
Különben a későn-születtek
40 Nem tudnák, hogy ezek mik lehettek.

Nagy idők. Beteljesült az Írás
Jósolatja: egy nyáj, egy akol.
Egy vallás van a földön: szabadság!
A ki mást vall, rettentőn lakol.
45 Régi szentek
Mindent elestek,
Földúlt szobraik kövéből
Új dicső szentegyház épül,
A kék eget vesszük boltozatnak,
50 S oltárlámpa lészen benne a nap!

Debrecen, 1848. [okt. 24. és nov. 13. között]

825. HIDEG IDŐ, HŰS ŐSZI ÉJ....

Hideg idő, hűs őszi éj.
Ott kandallómon ég a tűz,
De hasztalan, nem melegít,
Mert, kedvesem, te mellettem nem ülsz.
5 Itten didergek egyedül,
Várom, hogy elálmosodom,

Mint várja mélaszomorún
Leroskadását a magányos rom.

Még gondolkodni sem tudok,
10 Lelkemnek szárnya összefagy,
Mert te, virágos tavaszom,
Te hó nyaram, te messze messze vagy.

Csak már ne volna illy borús,
Illyen sötétfelhős az ég;
15 Hajolva ablakom fölé
Talán egy kissé elmerengének.

Ha már szemed nem láthatom,
Ha már nem lehetek veled:
Hadd látnék egy szép csillagot,
20 A melly pótolna téged némileg!

Debrecen, 1848. [okt. 24. és nov. 16. között]

826. MILLYEN LÁRMA, MILLYEN VÍGADALOM!

Millyen lárma, millyen vígadalom!
Mi légyen ez? talán lakadalom?
Nem a biz a; fiatal vitézek
Látogatták meg ezt a csapszéket.

5 „Kocsmárosné, maga nem jót forral,
Minek késik olly soká a borral?
Tudja, hogy nincs pénzem? majd lesz nekem
A harcz után, akkor megfizetem.”

10 „Kocsmárosné szép leánya, rózsám,
Jőjön ide, jőjön ide hozzám!
Csókoljon meg, kérem igen szépen,
A harcz után feleségül vészem.”

S iddogálnak, csókolóznak nagyba,
Minden, a mi gond, oda van hagyva,
15 Mintha nem is várnának csatára,
Mintha még vagy száz év volna hátra.

„El azért a nagyobbik kancsóért!”
Ma piros bor, holnap majd piros vér
„Eszem azt a szádat, beh csókra áll!”
20 Ma meleg csók, holnap hideg halál

Debrecen, 1848. [okt. 24. és nov. 16. között]

827. ITT ALSZIK A KÖLTŐ....
(Moore után angolból.)

Itt alszik a költő, a kinek kezében
Apollónak lantja zenge olyan szépen,
Kinek dala omlott, mint vad folyam árja,
Vagy elhalt távoli kis patak módjára.
5 Aludj, néma költő most észrevétlenül
Jár vihar és szellő holt homlokod körül,
Vihar, melly harsog, mint harczdalod harsogott,
És szellő, melly elhal, mint szerelmi dalod.

Debrecen, 1848. [okt. 24. és nov. 16. között]

828. HOGY VOLNA KEDVEM....

Hogy volna kedvem, örömem nekem,
Mídőn távol vagy, édes kedvesem!
Hisz sötét van, ha a nap lemén.
De emléked velem jött és marad,
5 Az vet reám bús halvány sugarat;
Emléked a hold, sorsom éjjelén.

Nyílik körüllem itt-ott egy virág,
Nézek busúlva, szívszakadva rá,
Mert harmat reszket mindenik felett.
10 Nézek busúlva, szívszakadva rá,
Azt gondolván: a harmatos virág
Felémtekintő könnyező szemed.

Tudom, tudom, hogy sokszor megsiratsz,
Könnyektül ázik ama kedves arcz,
15 A mellyet annyiszor csókoltam én.
Most víz van ott, hol egykor tűz vala!
Igy áll a záporfelhók fátyola
Az elenyészett csillagok helyén.

Sirass, sirass, egy kis vigasztalás
20 A bús sziveknek a könnyhullatás,
Sírj, s könnyeid megkönnyebbítsenek.
Miért ne sírnál? férfi vagyok én,
S véres csatáknak állok küszöbén,
És még is néha én is könnyezek.

25 Miért szégyelném én megvallani,
Hogy folynak olykor könnyem árai,
Ha bennem elválásunk kínja dúl;
Azért, hiszem, megállok a csatán!

30 Az oroszlán legrettentőbb talán,
Midőn elvesztett párjáért busúl.

Debrecen, 1848. [okt. 24. és nov. 16. között]

829. SZERETLEK, KEDVESEM!

Szeretlek, kedvesem,
Szeretlek tégedet,
Szeretem azt a kis
Könnyű termetedet,
5 Fekete hajadat,
Fehér homlokodat,
Sötét szemeidet,
Piros orczádat,
Azt az édes ajkat,
10 Azt a lágy kis kezet,
Mellynek érintése
Magában élvezet,
Szeretem lelkednek
Magas röpülését,
15 Szeretem szivednek
Tengerszem-mélységét,
Szeretlek, ha örülsz
És ha búbánat bánt,
Szeretem mosolyod
20 S könnyeid egyaránt,
Szeretem erényid
Tiszta sugárzását,
Szeretem hibáid
Napfogyatkozását,
25 Szeretlek, kedvesem,
Szeretlek tégedet,

A mint embernek csak
Szeretnie lehet.
Kivűled rám nézve
30 Nincs élet, nincs világ,
Te szövődöl minden
Gondolatomon át,
Te vagy érzeményem
Mind alva mind ébren
35 Te hangzol szivemnek
Minden verésében,
Lemondanék minden
Dicsőségrül érted,
S megszereznék érted
40 Minden dicsőséget,
Nekem nincsen vágyam,
Nincsen akaratom,
Mert a mit te akarsz,
Én is azt akarom,
45 Nincs az az áldozat,
Melly kicsiny ne lenne
Éretted, hogyha te
Örömet lelsz benne,
S nincs csekélység, a mi
50 Gyötrelmesen nem sért,
Hogyha te fájlalod
Annak veszteségét,
Szeretlek, kedvesem,
Szeretlek tégedet,
55 Mint ember még soha,
Soha sem szeretett!
Olly nagyon szeretlek,
Hogy majd bele halok,
Egy személyben minden,
60 De mindened vagyok,
A ki csak szerethet,

A ki csak él érted:
Férjed, fiad, atyád,
Szeretőd, testvéred,
65 És egy személyben te
Vagy mindenem nekem:
Lyányom, anyám, húgom,
Szeretőm, hitvesem!
Szeretlek szivemmel,
70 Szeretlek lelkemmel,
Szeretlek ábrándos
Őrült szerelemmel!
És ha mindezért jár
Díj avagy dicséret,
75 Nem engem illet az,
Egyedül csak téged,
A dicséretet és
Díjat te érdemled,
Mert tőled tanultam
80 Én e nagy szerelmet!

Debrecen, 1848. [nov. 4. és 10. között]

830. ITT VAN AZ ŐSZ, ITT VAN UJRA

Itt van az ősz, itt van újra,
S szép, mint mindig, én nekem.
Tudja isten, hogy mi okból
Szeretem? de szeretem.
5 Kiülök a dombtetőre,
Innen nézek szerteszét,
S hallgatom a fák lehulló
Levelének lágy neszt.

- Mosolyogva néz a földre
10 A szelíd nap sugara,
Mint elalvó gyermekére
Néz a szerető anya.
- És valóban ősszel a föld
Csak elalszik, nem hal meg;
15 Szeméből is látszik, hogy csak
Álmos ő, de nem beteg.
- Levetette szép ruháit,
Csendesen levetkezett;
Majd felöltözik, ha virrad
20 Reggele, a kikelet.
- Alugyál hát, szép természet,
Csak alugyál reggelig,
S álmodj' olyakat, a mikben
Legnagyobb kedved telik.
- 25 Én ujjam hegyével halkan
Lantomat megpenditem,
Altató dalod gyanánt zeng
Méla csendes énekem. –
- Kedvesem, te űlj le mellém,
30 Űlj itt addig szóttanúl,
Míg dalom, mint tó fölött a
Suttogó szél, elvonúl.
- Ha megcsókolsz, ajkaimra
Ajakadat szép lassan tedd,
35 Föl ne keltsük álmából a
Szendergő természetet.

Erdőd, 1848. [nov. 19. és 29. között]

831. ELPUSZTULÓ KERT OTT A VÁR ALATT....

Elpusztuló kert ott a vár alatt,
Elpusztuló vár ott a kert felett
Rajtok borong homályos-szomorún
Az őszi köd és az emlékezet.

5 Eszembe jut rólok, mit a haza
Veszített egykor s amit szívem nyert;
Elhúnyt vitézek sírja az a vár,
S élő szerelmem bölcseje a kert.

10 Itt lenn ringattam én ölemben őt,
Itt lenn öleltem én galambomat,
S ott fönn tanyáztak hajdan a sasok,
Ott fönn tanyáztak a Rákócziak.

15 Dicső vitézség! édes szerelem!
Bejárom egyszer még e helyeket,
Ma itt vagyok még s holnap távozom,
S tán vissza többé nem is jöhetek.

20 Lesz-é ezentul, oh kert, a ki majd
Édes gyönyörrel jár e fák alatt?
Lesz-é ezentul, oh vár, a ki majd
Szent tisztelettel nézi tornyodat?

Erdőd, 1848. [nov. 29.]

832. A CSÁMPÁS LEGÉNY

Póru! jártak a leányok,
Eddig én jártam utánok,
Most ők járnak én utánam;
Látod, látod, csámpás lábam!

5 A legénység szépe java
Egytől egyig elment tova,
Mind elmene katonának,
Én billegek, itt hagyának.

Kata húgom, jut eszedbe?
10 Kértelek: végy a szivedbe.
Kinevettél akkor csúful,
Ha nevettél, mostan búsulj.

A ki eddig rám se nézett,
Most én arra rá se nézek,
15 Ha nézem őt, azért nézem,
Hogy ő kegyelmét lenézzem.

Mellyik a legszebb leány?
Azt veszem el, azt is talán,
Az is úgy lesz feleségem,
20 Hogyha megkér nagyon szépen.

Jó ilyenkor a csámpás is,
Ugy-e, lányok, mikor más nincs?
Kapnak rajtam a leányok,
Pedig csámpás lábbal járok!

Debrecen, 1848. [dec. 1. után]

833. CSATADAL

- Trombita harsog, dob pereg,
Kész a csatára a sereg.
Előre!
Süvít a golyó, cseng a kard,
5 Ez lelkesíti a magyart.
Előre!
- Föl a zászlóval magasra,
Egész világ hadd láthassa.
Előre!
10 Hadd lássák és hadd olvassák,
Rajta szent szó van: szabadság.
Előre!
- A ki magyar, a ki vitéz,
Az ellenséggel szembenéz.
15 Előre!
Mingyárt vitéz, mihelyt magyar;
Ő s az isten egyet akar.
Előre!
- Véres a föld lábam alatt,
20 Lelőtték a pajtásomat,
Előre!
Én se leszek rosszabb nála,
Berohanok a halálba,
Előre!
- 25 Ha lehull a két kezünk is,
Ha mindnyájan itt veszünk is,
Előre!

Hogyha el kell veszni, nosza,
Mi veszszünk el, ne a haza,
30 Előre!

Debrecen, 1848. [dec.1. és 8. között]

834. ITT A NYILAM, MIBE LŐJJEM?

Itt a nyilam! mibe lőjjem?
Királyi szék áll előttem,
Bele lövöm bársonyába,
Hogy csak úgy porzik kínjába'.
5 Éljen,
Éljen a köztársaság!

A korona nagyon drága,
Nem való az a királyra;
A királyra! ugyan minek
10 Szamáron a bársony nyereg?
Éljen,
Éljen a köztársaság!

Piros bársony köpönyege,
Ide vele, hamar ide,
15 Lesz belőle lótarakó,
Ugy is épen arravaló.
Éljen,
Éljen a köztársaság!

Arany pálcza a markában,
20 Csavarjuk ki hamarjában;
Ásót, kapát a kezébe,
Ássa meg a sírját véle!

Éljen,
Éljen a köztársaság!

- 25 Ez egyszer csak annyit mondok:
Jó soká voltunk bolondok,
Legyen egy kis eszünk végre,
Másszunk a király képére.
Éljen,
30 Éljen a köztársaság!

Debrecen, 1848. [dec. 7. és 12. között]

835. EGÉSZ VILÁG A HARCMEZŐN....

Egész világ a harcmezőn,
Csak én nem vagyok ottan,
Ki harci vágyat annyiszor
Éreztem és daloltam!

- 5 S e vágy, e láng még most is ég,
Még most sem halt ki bennem,
Rohannék, és maradni kell,
És nem lehet elmennem.

- A szégyen és a fájdalom
10 Kettős könnyűje áztat,
Szívemre szállt a fájdalom,
Nem nem az: a gyalázat.

- Oh gyermekem, oh gyermekem,
Még meg sem vagy születve,
15 S szívemre máris kint hozál
S gyalázatot nevemre!

Ha megleszesz, ha élni fogsz,
Úgy fogsz-e majdan élni,
Hogy nevünkről elvész e szenny,
20 Melly azt miattad éri?

De ez soká lesz, addig én
Leszállhatok a sírba
Fejfámra ne legyen nevem
Sötét betűkkel írva!

25 Jőjön csak a tavasz! a fák
Zöldelni fognak akkor,
Az én híremnek fája is
Kizöldül a tavaszkor!

Debrecen, 1848. [dec. 12. és 14. között]

836. [ENYÉSZET UNDOK FÉRGEI RÁGÓDNAK...]

Enyészet undok férgei rágódnak
Elporlott tetemid romjai felett,
S még is, még is virágzó ifjuságom
Rózsái közt mint irigyellek tégedet!

Debrecen, 1848. [dec. 11. és 14. között]

837. AKASSZÁTOK FÖL A KIRÁLYOKAT!

Lamberg szivében kés, Latour nyakán
Kötél, s utánok több is jön talán,
Hatalmas kezdesz lenni végre, nép!
Ez mind igen jó, mind valóban szép,
5 De még ezzel nem tettetek sokat –
Akasszátok föl a királyokat!

Kaszálhatd a fűt világ végeig,
Holnap kinő az, ha ma lenyesik;
Tördelheted le a fa lombjait,
10 Idő jártával újra kivirít;
Tövestül kell kitépni azokat –
Akasszátok föl a királyokat!

Vagy nem tanúlad még meg, oh világ,
Gyűlölni méltóképen a királyt?
15 Oh, hogyha szétönthetném köztetek
Azt a szilaj veszett gyűlöletet,
Mitől keblem, mint a tenger, dagad! –
Akasszátok föl a királyokat!

Szivöknek minden porczikája rossz,
20 Már anyja méhéből gázságot hoz,
Vétek, gyalázat teljes élete,
Szemétől a levegő fekete,
S megromlik a föld, mellyben elrohad –
Akasszátok föl a királyokat!

Ezer felé bús harczmező a hon,
25 Arat rajt a halál irtóztatón,
Itt egy falu, amott egy város ég,
Százzezrek jajától zúg a lég;

30 S halál, rablás mind a király miatt –
Akaszszátok föl a királyokat!

Hiába ömlik, hősök, véretek,
Ha a koronát el nem töritek.
Fejét a szörny ismét fölemeli,
S akkor megint elől kell kezdeni.
35 Hiába lenne ennyi áldozat? –
Akaszszátok föl a királyokat!

Mindenkinek barátság, kegyelem,
Csak a királyoknak nem, soha sem!
Lantom s kardom kezemből eldobom,
40 A hóhérságot majd én folytatom,
Ha kívülem rá ember nem akad –
Akaszszátok föl a királyokat!

Debrecen, 1848. [dec. 11. és 14. között]

838. KONT ÉS TÁRSAI

Édes hazám, Magyarország,
Mi a bajod? bús az orczád,
Az orczád bús, a könnyed hull,
Alig vagy a fájdalomtul.
5 „Mi volna más bajom nékem,
Mint hogy a királyi széken
Ember helyett vadállat ül,
Uralkodik kegyetlenül.

10 Zsigmond király, te vadállat,
Ne nyomjad úgy a vállamat,
Alig bírja már a lábam,
El kell dőlnöm itt hosszában.

15 Azért tettelek királynak,
Világ első királyának,
Hogy így csúffá tégy engemet,
Kiszakítsd az életemet?

20 Én istenem, hova nézzek?
Mindenütt csak bús enyészet,
Minden tagom zsibbad és fáj,
Átkozott légy, Zsigmond király!

Lelkem testem nagyon beteg,
Gyermekeim, segítsetek,
Hol vagytok ti, jó vitézek,
Merre jártok, merre késtek?”

25 Szegény haza, fiaidat
Hasztalanul hívogatod;
Az egyik rész gaz áruló,
A másik rész földönfutó.

30 Bakonyerdő sötétsége
Zsiványoknak volt a fészke,
De most benne űzött vadak
Laknak, igaz hazafiak.

35 Közöttök van – hogy ne volna? –
Kont István is a vadonba’,
Feje fölött sötét ágak,
Szíve fölött sötét bánat.

Gondolkodik jó sokáig,
 Összehíja czimboráit,
 Csendesen előre lépett,
 40 És így kezdte a beszédet:

 „Beh összeolvadt a számunk!
 Szegény jó Magyarországunk,
 Csupán harminc ember maradt
 Védni szabadságodat.

 45 Nincs mit tennünk, kicsiny a szám,
 Isten veled, kedves hazám!
 Barátim, csak egy van hátra,
 Készüljünk el a halálra.

 Föl Budára a királyhoz,
 50 Tegyük kardunkat lábához,
 Hadd vegye el életünket,
 Csak ne bántsa gyermekinket.”

 Egynek sem volt kifogása,
 Mind készen volt a halálra,
 55 Fölnyergeltek, lóra kaptak,
 Buda felé lovagoltak.

 Mentek együtt egy csoportban,
 Mentek némán, mentek lassan,
 Némán, lassan és sötéten,
 60 Mint a felhő megy az égen.

 Budavárba följutának,
 Király előtt megállának,
 A legbölcsebb közöttök Kont,
 Királynak illy beszédet mond:

65 „Itt vagyunk, király, előtted,
Kiírthatd a pártütőket,
Vedd el a mi életünket,
Csak kíméld meg gyermekinket.”

S leoldozták kardjaikat,
70 Kezők reszket, keblök dagad;
Kardjoktól kell elszakadni!
Mintha lelkek szakadna ki.

De csak még is leoldozták,
Király előtt le is rakták,
75 Oda rakták őket sorba,
Szegényeket, od’ a porba.

A hazának képe volt ez,
Ottan hevert, mint a holttest,
A haza is, megalázva,
80 Rajta a gaz király lába.

Zsigmond király nagy kevélyen
Végig néz a vitézségen,
Szemeit félig behúnyja,
És így kezdi czudar gúnynyal:

85 „Nos hát, nagy jó uraimék,
Elég már a tréfa, elég?
Meglapulunk valahára
Megkorbácsolt eb módjára.

Hát ezek a vad vitézek,
90 A kik a királyi széket
S koronámat fenyegeték?
Kiktől szinte megijedék.

Hisz ezek jámbor koldúsok!
Szegény golyhók, mit busúltok?
95 Jól van; a mért koldulátok,
Az életet megkapjátok.”

A harmincz vitéz föllobban
Irtóztató bős haragban,
Láng a szivők, láng a szemök,
100 Fölfordúlt a világ velök.

Kont a bajúszán egyet ránt,
Megereszti vastag hangját,
S a beszéd végét se várva
Reá dördül a királyra:

105 „Állj meg, a ki istened van!
Többet nem szólsz bosszulatlan
Koldús vagy ám te! vagy volnál,
Ha más, ha zsivány nem volnál.

Gyermekink s nem magunk végett
110 Jöttünk ide kérni téged
Gyermek ide, gyermek oda!
Most a koczka el van dobva.

Zsivány voltál, vagy és maradsz,
És minden ivadékod az,
115 Vér rajtad a piros bársony,
Süssenek meg tüzes nyárson!

Gyilkoltass meg mindnyájunkat,
Ez te hozzád illő munka
De mit álltam szóba véled?
120 Haramjával nem beszélek.”

Némán néz a király rája,
Habtúr dühében szája,
Int kezével, s a vitézek
Hóhérkézre kerülének.

125 És a hóhér sujtana már,
„Megállj, mester,” szól a király,
Halljátok, a ki letérdel,
S kegyelmet kér, életet nyer.”

Nincs a harmincz között egy se.
130 A ki térdét meggörbítse,
Egy se mozdul, egy se térdel,
Állnak néma megvetéssel.

„Sujts!” ordít a veszett király,
„Sujts, bakó, sujts, míg egy fej áll!”
135 Sujt az, s hullanak a fejek,
Mint ősszel a falevelek.

Huszonkilencz fej hever már
Garmadában a vérpadnál,
Huszonkilencz ember vére
140 Száradt a piacz kövére.

Most Kont István következik,
A végső, a harminczadik!
Ő volt akkor a hazába’
A szabadság végsugára.

145 Hogy föllépett a vérpadra,
Megreszketett az alatta,
Ott állt bokáig a vérben,
Társai elfolyt vérében.

Összegörnyed Zsigmond király,
150 Az elítélt egyenest áll,
Olyan az ő tekintete,
Mint az isten ítélete.

Szólna Zsigmond: „végezd, mester!”
De szólani nem tud, nem mer;
155 Körmét a mellébe vágta,
Fogaival ajkát rágta.

Iszonyú csend Kont lehajlott,
A kiomlott vérbe markolt,
S a piros vért oda vágja
160 Zsigmond fejér orcájára.

Ordítózás, dob pergése!
De hallik Kont mennydörgése:
„Zsigmond király, gyilkos király,
Vérünk, átkunk fejedre száll!”

165 A hóhérbárd villan, suhan,
Kont feje is a porba’ van,
Ugy esett le a válláról,
Mint a nap az ég boltjáról.

Gaz király volt Zsigmond király,
170 De nem gazabb társainál;
Csak neveik különbözők,
Mind egyformák lélekben ők.

Meddig tart még, beteg világ,
Meddig tart még a nyavalyád?
175 Király-fene rágja tested,
Agyonrág, ha ki nem metszed!

Debrecen, 1848. [dec. 12. és 14. között]

839. FIAM SZÜLETÉSÉRE

Ide, ide fiamat kezembe,
Hadd szorítsam a szívemhez őt!
Míntha volnék újonnan teremtvé,
Hogy éltemnek ifju lombja nőtt!

5 Üdvezellek, lelkem szép kis ága,
 Üdvezellek, édes magzatom!
 Sírásodnak bánatos zajába
 Beleolvad örvendő dalom.

10 Kis parányom, millyen nagy örömmel
 Állok itt és nézem képedet!
 Kell-e még pap? örömkönnyeimmel
 Keresztellek én meg tégedet.

15 Csillagász lett végre is belőlem,
 Itten állok csillagom előtt,
 Arczvonásit hosszasan szemlélem,
 S találgatom a távol jövőt.

20 A reménynek nagy virágos fája
 Mít e csillag fénye fölmutat;
 Csak ne szálljon kora dér reája,
 Melly leszedné a virágokat.

Oh halál, te nem léssz oly kegyetlen,
Hogy magaddal rántsd idő előtt;
Nem enyém lesz ő – tartsd ezt eszedben –
A hazának nevelem fel őt.

25 Úgy-e, úgy-e, kis fiam, ha majdan
 Én a sorbul kiöregedem,

Iparkodni fogsz túltenni rajtam,
Vagy betöltöd legalább helyem?

Vajha egykor ekkép szólanának
30 Nem-busulva sírom szélénél:
Meghalt! de nincs kára a hazának,
Nincs, mert lelke a fiában él.

Debrecen, 1848. dec. 15.

840. VESZTETT CSATÁK, CSUFOS FUTÁSOK!

Vesztett csaták, csufos futások!
Bár merre nézek, mást nem látok,
Miként a sár, a mellybe
Követ hajítanak be,
5 Úgy freccsen szét a harczok mezejérül,
Oh nemzetem, képedre a gyalázat,
S a hit már már sokak szívében gyérül,
Hogy mindörökre jármodat lerázod.
Ki ismer engem csüggedőnek?
10 Kislelkűséggel engemet ki vádol?
De aggodalmak néha rám is jőnek
Most a jövő rejtélyes távolából
Jőnek, miként az éji denevérek
S el-elvisítják itten magokat,
15 Hogy rá szívemben hidegséget érzek
És lélekzésem szinte elakad.

Hazám, hazám, magyar haza,
Elátkozott föld vagy hát?
Ki volt, ki így megátkozza?
20 Hogy rajtad a szabadság

Örökké csak földönfutó legyen,
 Ki pillanatra hozzád menekül,
 De a mint jön, megint megyen,
 Elűzik kérlelhetlenül!
 25 Hányszor kelénk fel három század óta,
 Lerázni hősleg a bilincseket!
 S kardunk mindig behullt a vérfolyóba,
 Melly meghasított keblünkből eredt,
 S ájulva a mint a földön feküttünk,
 30 Kaczagva tombolt a zsarnok fölöttünk.

 Most talpon állunk újlag
 Azért állottunk volna fel,
 Hogy újra földhöz sujtsanak?
 Nem nem, most győzni vagy meghalni kell!
 35 Csatára, nemzetem,
 Halál vagy győzelem!
 Föl, föl, te jobban nem szeretheted
 A szép halálnál a csuf életet,
 Te inkább sírba fekszel, mint mocsárba
 40 De a ki kész a hős-halálra,
 Az diadalmaskodni fog.
 Induljatok
 Százezerével, miljomával
 A szolgaság Egyiptomából
 45 A szabadsági Kánaánba,
 Mint Mózsos népe hajdanába!
 Nekik volt, van nekünk is istenünk,
 Ő fog vezetni tűzoszlop képében,
 S az ellenség kiomló vére lészen
 50 A vörös tenger, mellyen átmegyünk!

Debrecen, 1848. [dec. 16. és 21. között]

841. AZ ÉV VÉGÉN

Indulsz, pályavégezett év,
Menj de várj, ne menj magad,
Sötét van a más világba',
Jó lesz egy kis égő lámpa:
5 Vidd magaddal dalomat.

Megpendítem, régi lantom,
Megpendítem húrjaid;
Már régóta vagy te nálam,
Sokat szóltál megpróbálom,
10 Tudnál-e még valamit?

Ha valaha szépen szóltál,
Most legyen szép éneked;
Légy méltó neved híréhez,
Tedd még ünnepibbéké ez
15 Ünnepélyes perczeket.

És ki tudja? tán utósó,
Legutósó lesz e dal;
Tán ha téged most leteszlek,
Többé majd föl sem vehetlek,
20 Hangod, életed kihál.

A hadistenhez szegődtem,
Annak népéhez megyek;
Esztendőre hallgat a dal,
Vagy ha írok, véres karddal
25 Írok költeményeket.

Zengj tehát, zengj, édes lantom,
Zengd ki, a mi benned van,
Szólj vadúl, és szólj szelíden,

30 Ragyogóan és sötéten,
Szomorúan és vigan.

Légy vihar, melly haragában
Ősi tölgyeket szakít,
Légy szellő, melly mosolyogva
Csendes álomba ringatja
35 A mezők fűszálait.

Légy tükör, mellyből reám néz
Egész, egész életem,
Mellynek legszebb két virága
A mulandó ifjuság s a
40 Múlhatatlan szerelem.

Adj ki minden hangot, lantom,
A mi benned még maradt
A nap is, midőn lemégyen,
Pazarolva földön égen
45 Szétszór minden sugarat.

S szólj erősen, lantom, hogyha
Már utósó e dalod;
Hirtelen ne haljon ő meg!
Zengjék vissza az időnek
50 Bérczei, a századok.

Debrecen, 1848. [dec. vége]

842. A NAGY-SZOMBATI CSATA

Föl, föl magyarok,
Harcolni vitézül!
Zeng a riadó szilajul, komoran,
Szörnyű csata készül.

- 5 Szörnyű csata lesz jön előre az ellen,
Mint sáska-sereg!
Nem döbben-e meg,
Bár milyen erős, nagy a szív a kebelben.

- A hány a magyar,
10 Tízannyi a morva, cseh, német,
Kik szent jogokat s szabad embereket
Gyilkolni jövének.

- „Vernek sziveink, de lelkesedéstül
S nem félelem által, az ellen akárhány!
15 Vezess soraikra, hazánk lobogója,
Szép földi szivárvány.

- De mit pazaroljuk a szót? mi teszünk
Hallgatva előre az ellen elé!
Nézz ránk hazal itt lesz egy új Marathon
20 Vagy Thermopülé!”

S harczoltak erősen,
Vad lelkesedéssel,
Az elkeserült szív
Órjas erejével

[Debrecen,] 1848. [dec. 23. és 31. között]

843. UJ ESZTENDŐ NAPJÁN

Megérte ezt az évet is,
 Megérte a magyar haza,
 A vészes égen elborult,
 De nem esett le csillaga.
 5 Meg van vagdalva, vérzik a kezünk,
 De még azért elbirjuk fegyverünk,
 S a merre vág,
 Ott hagyja fájó mély nyomát.

Ott hagyja fájó mély nyomát,
 10 Haramja-csorda, képeden,
 Hogy majd az ítéletnapon
 E bélyeg vádolód legyen,
 Vádolód az isten színe előtt
 És gyűjtsa rettentő haragra őt,
 15 Te ellened,
 Ki ránk veszett fogad fened.

De mit az ítélet nekünk!
 Ha lesz is az, sokára lesz,
 És a mi több és a mi fő,
 20 Az isten könyörűletes,
 Még majd kegyelmet adna nekik ő
 Ne várakozzunk! e vérengző
 Kutyák felett
 Tartsunk magunk ítéletet.

25 Tartsunk olly véritéletet,
Hogy elborzadjon e világ,
Mindaddig szórjuk rájuk a
Szörnyű halálos nyavalyát,
A míg hírmondónak marad csak egy,
30 Ki majd otthon reszketve mondja meg,
Hogy jaj neki,
Ki a magyart nem tiszteli!

Nekünk az isten most kevés,
Mert ő nem eléggé kemény;
35 Hozzád imádkozom, pokol,
Az uj esztendő ünnepén:
Öntsd sziveinkbe minden dühödöt,
Hogy ne ismerjünk könnyörületet,
Míg e gazok
40 Közül a földön egy mozog!

Debrecen, 1849. jan. 1.

844. BUDA VÁRÁN UJRA NÉMET ZÁSZLÓ!

Buda várán újra német zászló!
Hova legyen lelkem haragjától?
Arczunk piros, de nem zsarnok-vértül,
Hanem saját szivünk szégyenétül!

5 Egy kezünkön rajt van a láncz ismét;
Várjuk-e, hogy amazz is lekössék?
Hogy megint a régi nóta járja,
En kinunkra, világ csufságára?

Kár azoknak a szabadság kardját
10 Kézbe venni, kik csak azért tartják,
Hogy a zsarnok a porig alázza,
S száradjon rá vér helyett gyalázat.

Tedd le azt a fegyvert, magyar nemzet,
Téged isten nem arra teremtett,
15 El onnan a csatatérről, lódulj,
Messziről nézz csak rá, a kuczkóbul!

Ha urad jön, térdepelj le szépen,
S csókold meg a korbácsot kezében,
És várd el békén, míg reád halált szól,
20 És kirug a nemzetek sorából!

Oh hazám, oh nemzetem, magyar nép,
Nem döbönt meg, nem riaszt föl e kép?
E rettentő gondolatra fel kell
Állanod, habár a sírban fekszel.

25 Azt hiszem, hogy a mi most levágott,
Balsorsod volt és nem gyávaságod,
S ha a balsors csüggedést nem hoz rád,
Elszegődik a szerencse hozzád.

Új erővel és új bátorsággal
30 Álljunk szembe ama haramjakkal;
Szent az ügyünk, velünk van az isten,
Vagy velők sincs, ha mi velünk nincsen.

Dobogjatok sziveink kevélyen,
Diadalmunk előérzetében!

- 35 Pirulj, arczunk, pirulj zsarnok-vértül,
 És ne saját szívünk szégyenétül!

Debrecen, 1849. [jan. 8. és 14. között]

845. EURÓPA CSENDES, UJRA CSENDES....

Európa csendes, újra csendes,
Elzúgtak forradalmi
Szégyen reá! lecsendesült és
Szabadságát nem vívta ki.

- 5 Magára hagyták, egy magára
 A gyáva népek a magyart;
 Láncz csörg minden kézen, csupán a
 Magyar kezében cseng a kard.

- De hát kétségbe kell-e esnünk,
10 Hát búsuljunk-e e miatt?
 Ellenkezőleg, oh hon, inkább
 Ez légyen, a mi lelket ad.

- Emelje ez föl lelkeinket,
 Hogy mi vagyunk a lámpafény,
15 Melly a midőn a többi alszik,
 Ég a sötétség éjjelén.

- Ha a mi fényünk nem lobogna
 A véghetetlen éjen át,
 Azt gondolhatnák fönn az égben,
20 Hogy elenyészett a világ.

Tekints reánk, tekints, szabadság,
Ismerd meg mostan népedet:
Midőn más könnyet sem mer adni,
Mi vérrel áldozunk neked.

- 25 Vagy kell-e még több, hogy áldásod
Ne érdemetlen szálljon ránk?
E hűtlen korban mi utósó
Egyetlen híveid valánk!

Debrecen, 1849. [jan. 9. és 16. között?]

846. NÉGY NAP DÖRGÖTT AZ ÁGYU....

Négy nap dörgött az ágyu
Vizakna s Déva közt,
Ott minden talpalatnyi
Földet vér öntözött.

- 5 Fehér volt a világ, szép
Fehér hó este be,
Ugy omlott a piros vér
A fehér hóra le.

- 10 Négy hosszú nap csatáztunk
Rettentő vad csatát,
Minőt a messzelátó
Nap csak nagynéha lát.

- 15 Mindent megtettünk, a mit
Kivánt a becsület
Tízannyi volt az ellen,
Győznünk nem lehetett.

Szerencse és az isten
Tőlünk elpártola,
Egy pártfogó maradt csak
20 Velünk; ez Bem vala,

Oh Bem, vitéz vezérem,
Dicső tábornokom!
Lelked nagyságát könnyes
Szemekkel bámulom.

25 Nincsen szóm elbeszélni
Nagy hősiségedet,
Csak néma áhitattal
Szemlélek tégedet,

S ha volna ember, kit mint
30 Istent imádanék,
Meghajlanék előtted
Térdem, meghajlanék.

S nekem jutott a vészes
Dicsőség, hogy veled
35 Járjam be, oh vezérem,
A csatátérek.

Te melletted lovaglék
A harcz veszélyiben,
A hol az élet pusztul
40 És a halál terem.

Sokan elhagytanak, te
Rendíthetetlen agg,
De úgy-e téged, úgy-e
Én el sem hagytalak

45 S lépésid mind halálíg
Követni is fogom,
Oh Bem, vitéz vezérem,
Dicső tábornokom!

Debrecen, 1849. [febr. 13. és 15. között]

847. NYAKRAVALÓ

Nyakravaló nélkül akarod megvédni hazádat?
Oh te számár, te, minő ostoba képzelet ez!
Honszeretet, bátorság s más, mind kóficz: az a fő
A katonában, hogy nyakravalója legyen.
5 Mészáros Lázár, a kitől én ezt tanulám s ő
Tudja, hogy a legfő hősben a nyakravaló,
Mert hisz az ő hada, melly oly hősleg megfutamúlt volt,
Egytül egyig mind, mind nyakravalóba' vala.
Nyakravalótalanok, takarodjatok a csatatérrül
10 Éljen Mészáros, s éljen a nyakravaló!

Debrecen, 1849. febr. [16. és 19. között]

848. [BURIÁN PÁL EMLÉKKÖNYVÉBE]

Lantom, kardom tied, oh szabadság!

Kolozsvár, 1849. febr. 26.

849. CSATÁBAN

A földön is harag,
Az égen is harag!
Kifolyt piros vér és
Piros napsugarak!
5 A lemenő nap olly
Vad bíborban ragyog!
Előre, katonák,
Előre, magyarok!

Komoly felhők közül
10 Bámul reánk a nap,
Rettentő szuronyok
Füstben csillamlanak,
A sűrű lomha füst
Sötéten gomolyog,
15 Előre, katonák,
Előre, magyarok!

Ropog, hosszan ropog
Csatárok fegyvere,
Ágyúk bömbölnek, hogy
20 Reng a világ bele;
Te ég, te föld, talán
Most összeomlotok!
Előre, katonák,
Előre, magyarok!

25 Szilaj lelkesedés
Foly bennem, mint tűzár,
A vérszag és a füst
Megrészegíte már,
Előre rontok én,
30 Ha élek, ha halok!

Utánam, katonák,
Utánam, magyarok!

Medgyes, 1849. [márc. 2–3.]

850. BIZONY MONDOM, HOGY GYŐZ MOST
A MAGYAR....

Bizony mondom, hogy győz most a magyar,
Habár ég s föld ellenkezőt akar!
Azért nem győzött eddig is e hon,
Mert soha nem volt egy akaraton;
5 Most egy a lélek, egy a szív, a kar
Mikor győznél, ha most sem, oh magyar?
Egy ember a haza, s ez halni kész,
S ezért, oh népem, ép ezért megélsz,
S dicső lesz élted, boldog és szabad,
10 A millyen senkié a nap alatt!
S én bátran állom a csaták tűzét,
Tudom, hogy a golyó nekem nem vét,
Tudom, hogy a sors őriz engemet,
Hogy engemet megölni nem lehet,
15 Mert én leszek, nekem kell lenni, ki
Ha elleninket mind a föld fedí,
Megéneklek majd diadalmadat,
Szabadság, és a szent halottakat,
A kiknek vére volt keresztvized,
20 S halálhörgése bölcsőéneked;
Meg kell, hogy érjem azt a szép napot,
Midőn áldásodat reánk adod,
S mi annyi átokteljes év után
Sirunk, mosolygunk az öröm mián,
25 Midőn, mit eltört lánczunk ad, a nesz
Egy szabad nemzet imádsága lesz!

Meg kell, hogy érjem azt a nagy napot,
A mellyért lantom s kardom fáradozt!

Marosvásárhely, 1849. [márc. 7.]

851. PACSÍRTASZÓT HALLOK MEGINT

Pacsírtaszót hallok megint!
Egészen elfeledtem már.
Dalolj, tavasznak hírmondója te,
Dalolj, te kedves kis madár.

5 Oh istenem, mi jól esik
A harczi zaj után e dal,
Mikéntha bérczi hűs patak füröszt
Égő sebet hullámival.

Dalolj, dalolj, kedves madár,
10 Eszembe hozzák e dalok,
Hogy nemcsak gyilkos eszköz, katona,
Egyszersmind költő is vagyok.

Eszembe jut dalodrul a
Költészet és a szerelem,
15 Az a sok jó, mit e két istennő
Tett és még tenni fog velem.

Emlékezet s remény, ez a
Két rózsafa ismét virit
Dalodra, és lehajtja mámoros
20 Lelkem fölé szép lombjait,

És álmodom, és álmaim
Olly kedvesek, olly édesek
Te rólad álmodom, hív angyalom,
Kit olyan híven szeretek,

25 Ki lelkem üdvessége vagy,
Kit istentől azért nyerék,
Hogy megmutassa, hogy nem odafönn,
De lenn a földön van az ég.

Dalolj, pacsirta, hangjaid
30 Kikeltik a virágokat;
Szivem milly puszta volt és benne már
Millyen sok szép virág fakad.

Betlen, 1849. [márc. 9.]

852. PÉTER BÁTYA

Tíz katona esett a helységre,
Nem volt szükség fogdosó kötélre,
Húsz legény ment maga jó szántából
Zászló alá az eke szarvától.

5 „Hogy ne mennénk örömet, mikor kell!
A ki nem megy, hitvány gyáva korhely.
Nem királyért hadakozunk mostan,
A hazáért fogunk állni sorban.

Nem királyért, sőt a király ellen,
10 A kit isten mindörökké verjen!
Verje meg úgy, a mint ő akarta,
Hogy igába jussunk mi s nyomorba.

Te éretted megyünk a csatába,
Nemzetünknek drága szabadsága!
15 Megyünk húszan tíz helyett, és ha kell,
Utánunk még kétszer annyi jön el.”

S összeálltak indulásra készen
Az ujonczok falu közepében,
Körülöttök fiatalok, vének
20 Gyülekeztek búcsuvétel végett.

Az anyák (ez a természet rende,
Isten őket már így teremtette,
Ők szegények erről nem tehetnek)
Hát az anyák szörnyen keseregtek.

25 Sírtak rítak, mint az őszi felleg,
Fiaiknak hogy elmenni kellett,
Elmenniök, és még oda pedig,
A hol a halál vendégeskedik.

A mint mondom, volt sok sírás-rívás,
30 Hejh hanem úgy csak korán se rítt más,
Egynek se volt olly nedves köténye,
Mint kelmednek, szegény Panna néne.

Hogy ne sírna? három fia vagyon,
Mind a három szép szál legény nagyon,
35 S mind a három be vagyon sorozva
Katonának s ottan áll a sorba.

„Hagyd el, anyjok, hagyd el már,” szólt kérve
Péter bátya, Panna néni férje.
„Hagyd el anyjok, elég ebbül ennyi,
40 Nem is illik ennyit keseregni.

Nékem is úgy fiaim, mint néked,
Azért még sem siratom ám őket,
Sőt örülök, hogy nevemmel hárman
Lesznek ott a szabadság harczában.

45 Menjetek el, szeretett cselédim;
Ha megjöttök a háború végén,
Nagy kedvem lesz és ha oda veszték,
Fáj a szívem majd, de nem reped meg.

50 Szép halál a szabadságért halni,
A hogy én azt el tudom gondolni,
Legszebb halál az a csatatéri,
A hogy azt az én eszem föléri.

Menjetek hát életbe halálba,
Fegyveritek legyenek megáldva,
55 Hogy szabadság ragyogjon majd rajtok,
Különben jobb, hogy ha ott maradtok.”

Az ujonczok utra kerekedtek,
Jó kedve volt a jó gyerekeknek;
Ugy mentenek a halál útjára,
60 Mínta mentek volna lakomára.

Péter bátya, hát kendet mi lelte?
Ollyat sóhaj, majd kiszáll a lelke,
Néz utána az ujoncz-seregnek,
S íme íme könnyei peregnek.

65 E hát vége a sok cifra szónak?
Addig beszélt máshoz biztatólag,
Addig köpte a markát, míg aztán
Tyúkmadár lett a vitéz oroszlán.

70 Csúfolták az öreget keményen,
Hogy hát ő csak szóval győzte legyen,
De az öreg, bár nagyon is únja,
Egy sziporkát sem felel a gúnyra.

A mit szólott, azt csak úgy magában
Mormogta el haza ballagtában:
75 „Mennek ők és maradni kell nékem!
Itthonn maraszt göthös öregségem.

Szabadságot vesznek drága áron,
S én ne legyek a véres vásáron,
Én itthonn csak kész portékát lessek,
80 Ne legyek ott, hogy én is fizessek!

Jól esik, hogy megértem ezt a kort,
Hol nemzetem láncz helyett fegyvert hord,
S még is veszttem vón el eddig inkább,
Mint hogy most csak nézzem e szent munkát!

85 Elvágtnám a két kezem, két lábam,
Ha tudnám, hogy nem vágom hiában,
Ha helyette más erős új nőne,
Hogy mehetnék majd a harczmezőre!”

Szalonta, 1849. [márc. 17. után]

853. AZ ERDÉLYI HADSEREG

Mi ne győznénk? hisz Bem a vezérünk,
A szabadság régi bajnoka!
Bosszuálló fénynyel jár előttünk
Osztrolenka véres csillaga.

5 Ott megy, az ősz vezér; szakállá,
Mint egy fehér zászló lengedez;
A kivívott diadal utáni
Békeségnek a jeképe ez.

Ott megy ő, a vén vezér, utána
10 A hazának ifjusága mi,
Igy kísérik a vén zivatart a
Tengerek szilaj hullámai.

Két nemzet van egyesülve bennünk,
S milly két nemzet! a lengyel s magyar!
15 Van-e sors, a melly hatalmasabb, mint
E két nemzet, ha egy czélt akar?

Egy a czélunk: a közös bilincset
Összetörni, mellyet hordozánk,
S összetörjük, esküszünk piros mély
20 Sebeidre, megcsufolt hazánk!

Küldd elénk, te koronás haramja,
Légiónként bérszolgáidat,
Hogy számodra innen a pokolba
Holttestökből építsünk hidat.

25 Mi ne győznénk? hisz Bem a vezérünk,
A szabadság régi bajnoka!
Bosszuálló fénynyel jár előttünk
Osztrolenka fényes csillaga!

[Bánffyhyunyad] Torda, 1849. [márc. 25–26.]

854. KI GONDOLNÁ, KI MONDANÁ....

Ki gondolná, ki mondaná,
Hogy e hely csatatér?
Hogy néhány rövid hét előtt
Itt folyt el annyi vér?

5 Itt harcolánk, itt vett körül
 Az ellenség hada,
 Elől halál, hátul halál,
 Ez rémes nap vala!

 Akkor, miként a férfigond,
10 Mogorva volt az ég,
 Most, mint a kis gyermek szeme,
 Szelíd és tiszta kék.

 Akkor, mint aggastyán feje,
 Hófehér volt a föld,
15 Mostan miként az ifjunak
 Reménye, olyan zöld.

 A légben akkor itt zugó
 Golyók röptültek el,
 A légben most fejem fölött
20 Pacsírta énekel.

 Láttunk itt akkor a sikon
 Véres halottakat,
 S hol a holtak fekütnének,
 Most ott virág fakad.

25 Ki gondolná, ki mondaná,
 Hogy e hely csatatér?

Hogy néhány rövid hét előtt
Itt folyt el annyi vér?

Szászsebes, 1849. [ápr. 3–12.]

855. VAJDA-HUNYADON

I.

Fogadjatok be, ti dicső falak,
Fogadj magadba, híres ősi vár!
Légy üdvözelve hol a hős lakott,
A költő ottan lelkesedve jár.

5 Milly hős lakott itt, a nagy Hunyadi!
Milly lelkesülés éget engemet!
Szívemnek hangos dobbanásai,
Beszéljete ti ajkaim helyett.

Itten lakott, tán ollykor épen itt
10 Gondolkodék e bástya tetején,
Innen tekintett a jövőbe ő,
A honnan most a múltba nézek én.

Itt pihené ki fáradoalmait,
Midőn elzúgtak a kemény csaták,
15 Mellyek Konstantinápoly tornyain
A büszke félholdat megingaták.

Jó pihenő hely csendes szép magány
Mélyen lehajló völgynek zöld ölén
Itt lenn a vár; nem éri el a vihar
20 Még a zászlót sem tornya tetején.

El van rejtve a világ elől
E szent magány; beléje más nem lát,
Csak messziről fehér fejével a
Hegyek nagyapja, a vén Retyezát.

II.

- 25 Szólott Hunyadvár bámuló gyönyörrel:
„Kit látok? oh kit látok? Hunyadit!
Megjöttél hát, oh hősök hőse, végre,
Kit vártalak négy hosszú századig.
- 30 Én hittem azt, hogy vissza fogsz te jőni,
Ez a hitem volt, mi erőt adott,
Hogy el ne dőljek, hogy viselni bírjam
A négy száz éves gyászt és bánatot.
- 35 És megjövéél légy hévvel üdvözelve,
Hosszan várt vendég, oh hős, oh apám!
Csak az fáj most, hogy nem tud sírni a kő
Örömkönyűimet hogy ontanám!”
- 40 Felelt a vendég: „Sajnálak, szegény vár,
Hogy örömedet el kell rontani
Csalatkozol; nem az jött, a kit vártál,
Az én nevem Bem, és nem Hunyadi.”
- Szólt vissza a vár: „Én azzal törődjem,
Mi volt akkor s mi mostan a neved?
A név mulandó, változékony; a mi
Örök, azt nézem én, a szellemet.
- 45 Nem a nevedről, hanem szellemedről
S annak művéről ismerek reád:

Az vagy, ki voltál, négy száz év előtt s most
Te mentetted meg a magyar hazát!”

Vajdahunyd, 1849. ápr. 14.

856. A SZÉKELYEK

Nem mondom én: előre székelyek!
Előre mentek úgy is, hős fiúk;
Ottan kíván harczolni mindegyik,
Hol a csata legrémesebben zúg.
5 Csak nem fajult el még a székely vér!
Minden kis cseppje drágagyöngyöt ér.

Ugy mennek a halál elébe ők,
A mint más ember menyegzőre mén;
Virágokat tűznek kalapjaik
10 Mellé, s dalolnak a harcz mezején.
Csak nem fajult el még a székely vér!
Minden kis cseppje drágagyöngyöt ér.

Ki merne nékik ellenállani?
Illy bátorságot szívében ki hord?
15 Mennek, röpülnek, mint a szél, s üzik
Az ellenséget, mint a szél a port!
Csak nem fajult el még a székely vér,
Minden kis cseppje drágagyöngyöt ér!

Káránsebes [!], 1849. [ápr. 16–17.]

857. EGY GOROMBA TÁBORNOKHOZ

- Tábornok úr, én nem tartom magam
Nagy embernek, de akkorácska csak
Vagyok, hogy olly parányok, a minő ön,
Levett kalappal szóljanak velem.
- 5 S ön engemet gorombaságival
Elhalmozott, hogy két orczámm pirult,
Igen pirultam, de nem magamért,
Pirultam a magyar sereg miatt,
Hogy annak egy illy tábornokja van.
- 10 Tábornok úr, van ellenség elég,
Gorombáskodják azzal, ott szabad,
De bánják szépen a jó honfiakkal,
Különben azt hiszszük, hogy őket el
Szándékszik ön kergetni a seregből,
- 15 És ez kemény vád lenne majd, kemény vád.
S gorombaságít épen rajtam úzi!
Nem fél-e ön, hogy tollamnak hegyére
Tüzöm fel önt? Ez a toll, istenemre,
Hegyesb a törtnél s lelkiismeretnél,
- 20 S akit megszúrok véle, fáj neki
Még akkor is, ha a sír férgei
Czirógatják ott lenn a föld alatt.
Kírnám önt itt névszerint, de a mit
Saját kardjával tenni képtelen,
- 25 Tollammal tenni én nem akarom,
Nem fogom önt megörökíteni.
Csak azt ajánlom, hogyha még leszen
Szerencsétlenségünk egymáshoz, akkor
Beszéljen vélem emberségesen,
- 30 Mert én ugyan nem tartom magamat
Nagy embernek, de akkorácska csak

Vagyok, hogy olly parányok, a minő ön,
Levett kalappal szóljanak velem.

Debrecen, 1849. [máj. 6–7.]

858. SZÜLEIM HALÁLÁRA

- Végre megtörtént a
Rég várt viszonzlás!
Nincs köszönet benne,
Nincsen istenáldás.
- 5 Láttam jó atyámat vagy csak koporsóját,
Az sem látszott ki csak az egyik széle,
Ezt is akkor láttam kinn a temetőben,
Mikor jó anyámat tettük le melléje.
- Sem atyám sem anyám
10 Nincs többé, nem is lesz,
Kiket szoríthatnék
Dobogó keblemhez,
A kiknek csókolnám még lábok nyomát is,
Mert engemet szívök vérén neveltek fel,
15 Mert körülöveztek, mint a földet a nap
Lángoló sugári, szent szeretetökkel!
- Oh atyám, oh anyám,
Miert távozátok?
Tudom, hogy áldás a
20 Sír nyugalma rátok,
De mi nektek áldás, az átok én nékem,
Mellytül szegény szívem csakhogy nem reped meg!
Ha így bántok velem, ti kik szerettetek,
Mit várjak azoktul, a kik nem szeretnek?

25 Itt hagytak, elmentek,
Nem is jőnek vissza!
Omló könnyeimet
Sírjok halma iszsza.
Folyjatok, könnyeim, folyj, te forró patak,
30 Szivárogt le hideg orczáikra halkan,
Hadd tudják meg rólad: árva gyermeköknek
Elhagyott lelkén milly égő fájdalom van!

De nem, de nem, inkább
Eltávozom innen,
35 Hogysem könnyem árja
Hozzájok lemenjen;
Mentsen isten tőle! édes jó szülőim
Hogyha megéreznék fiuknak keservét,
Szerető szívök a sírban sem pihenne,
40 Egy bú lenne nekik a hosszú öröklét.

Isten veletek hát
Csak egyszer még, egyszer
Ölelkezem össze
Sírkeresztetekkel
45 Olyan a két ága, mint két ölelő kar,
Míntha apám s anyám nyujtaná ki karját
Tán fölemelkedtek halotti ágyokból,
Fiokat még egyszer ölelni akarják!

Pest, 1849. [máj. 18.]

859. JÖTT A HALÁL

Jött a halál, hogy elsöpörjön minket
A föld színéről, jött a döghalál,
Reánk lehelte rothadó lelkéből
Azt sátándühhel a gonosz király.
5 Tombolt a vész irtóztató erővel
A végítélet végórájaként,
És ím mi élünk még és nem halánk meg,
Csak meghajoltunk, de el nem törénk!

Él a magyar még, áll a hon, s hol egykor
10 Ollyan halotti volt a hosszú csend,
Minő zajt üt most ott a harcoló kard!
Minden csengése egy világra cseng!
Oh népem, eddig ön magad se tudtad,
Hogy létezel s most tudja a világ;
15 Utósó voltál s íme a legelsők,
Most még ők is bámulva néznek rád.

Mellyik magyar nem szégyenlé előbb, hogy
Sors átkából magyarnak született?
S mellyik nem büszke most reá, hogy isten
20 Kegyelmeből e nemzet tagja lett?
Méltó vagy a legdrágább koszorúra,
Mint bárki más, méltóbb vagy igazán;
Oh hol keressek, hol lelek virágot,
Dicső fejedre illőt, szent hazám?

25 De béfejezve nincsen még a munka,
Mellyet néked béfejezni kell,
Csak félig van még a csomó elvágva,
Mit szét kell véágnod kardid élivel.
Majd akkor illet a koszorú téged,
30 Ha e munkát végkép bevégezed,

S akkor nem én foglak megkoszorúzni,
Hanem az egész nagy emberiség!

Előre hát, oh nemzetem, ne állj meg,
Hogy állnál meg pályád közepén?
35 Félúton vagy, fölértél a hegyre,
S könnyű már annak, a ki völgybe mén.
Elő, elő a zászlóval kezeden,
Egész Európa te utánad jó,
Te vagy, hazám, most a világ vezére
40 Milly nagy szerep, milyen lelkesítő!

Pest, 1849. [máj. 21. és 25. között]

860. A HUSZÁR

Szegény legény vagyok,
Nincs semmi vagyonom;
Szívem sem az enyém,
Rég bírja galambom.

5 Életemet pedig
Hazám, te szent hazám,
Kész áldozat gyanánt
Te néked áldozám.

A mi még megmaradt:
10 Te szűz becsületed,
Magammal viszlek el,
Te sírba szállsz velem.

[Szalonta, 1849. máj. 27–28.]

861. A HONVÉD

- Isten után legszebb és a legszentebb név
A honvéd-nevezet!
Hogy ne iparkodnám hát megérdemelni
Ezt a szép nagy nevet?
- 5 Iparkodom teljes szivemből, oh hazám,
Megvédeni téged,
Védni, fölemelni téged, s lesujtani
A te ellenséged!
- Sokat lesujtottunk mi már, de meglehet,
10 Hogy még sok van hátra;
Hadd legyen, mit bánjuk? akárki, akárhány,
Karunk készen várja.
Jőjtek, szabadság hóhérlegényei,
Nem jöttök egyébért,
- 15 Csak hogy elvegyétek, a mit érdemeltek,
A véres halálbért.
- Ti vagytok, zsványok, kik országunk földét
Kipusztítottátok,
Fekvén rajta három száz esztendeig mint
20 Nehéz istenátok.
Hanem hiszen ezt a földet ti teszitek
Ujra termékenynyé:
Véreteket iszsza most, mint eddig itta
Saját népe könnyét!
- 25 Jőjtek! ismerjük már egymást; ti futtok,
Mi űzünk titeket,
Űzünk, mint a szélvész a széjjelszaggatott
Rongyos fellegetek.
Jőjtek, hadd szúrjuk szíveiteket a
30 Szuronyunk hegyére,

Emlékezzetek a más világon is a
Honvédek nevére!

- Honvéd vagyok; mikor nevemet kimondom
– Mi tagadás benne? –
- 35 Egy kis büszkeségnek ragyogó szikrája
Szökken a szemembe,
Egy vagyok a végre föltámadt magyar nép
Győző seregébül,
Én is segítettem koronát leütni
40 A király fejéről!
- Hejh te király, hol van régi szép sereged,
Hol van régi fényed?
Hejh be tönkre tették a szegény honvédek,
E rongyos legények.
- 45 Rongyos vagyok, mint az ágrulszakadt, csak hogy
Mezítláb nem járok,
De több becsületem van még is, mint nektek,
Czifra uraságok.
- Van bizony én nékem becsületem, de nagy,
50 Ország-világ előtt,
Még azok előtt is, kit szuronyom leszúrt,
Kit fegyverem lelőtt;
Még az ellenség is, a kit csak magasztal
Egy szívvel egy szájjal,
55 Hogy ne becsülné azt tulajdon nemzete,
Tulajdon hazája?
- Rajta is leszek, hogy jó hírem-nevemet
Megtartsam halálig,
Vagy ha visszamék majd az otthonnvalókhöz,
60 Elvigyem hazáig.

Az lesz ám az öröm, ha majd visszatérek
Az én enyémhez,
És ide szorítom rendre valamennyit
Dobogó szívemhez!

- 65 Hejh az lesz ám a nap! és még sem tudom, hogy
Mit szeretnék jobban:
Haza menni-e majd a harcz végén vagy itt
Elesni a hadban?
Társaim arczáról, a kik elhulltanak,
70 Én arról azt látom:
A hazáért halni legnagyobb boldogság
Ezen a világon!

Pest, 1849. [jún. 1–10.]

862. FÖL A SZENT HÁBORÚRA!

- Itt a próba, az utósó
Nagy próba:
Jön az orosz, jön az orosz,
Itt is van már valóba.
5 Eljött tehát az utósó
Ítélet,
De én attól sem magamért
Sem hazámért nem félek.

- Miért félnénk az ítélet
10 Napjátul?
Féljenek ők, kik viselik
Magokat olly galádul,
Kik rá törtek az ártatlan
Magyarra,

15 Most veri meg az úristen
Mindenható haragja!

Föl, hazámnak valamennyi
Lakója,
Ideje, hogy tartozását
20 Minden ember lerója;
Ki a házból, ki a síkra,
Emberek,
Most az egész Magyarország
Legyen egy nagy hadsereg!

25 Ki is megyünk, szó sincs róla,
Mindnyájan,
Meghalni vagy győzedelmet
Nyerni a szent csatában.
Szent a csata, nem harczolunk
30 Királyért:
Király ellen szabadságunk
Istenünk és hazánkért!

Átkos király, érezted hát
Vesztedet,
35 Az ördögnek, hogy megmentsen,
Eladtad a lelkedet.
De hiába volt a vásár,
Elhihes'd:
Kit az isten elhagyott, azt
40 Az ördög nem menti meg.

Sok az orosz, nagy a száma,
Mi haszna?
Több lesz ott a magyar; talán
Száz is jut egy oroszra.

45 És ha volnánk kevesebben,
Mint azok:
Hála isten, minket hí úgy
A világ, hogy magyarok!

Ne féljeteK, gyermekink, ne
50 FéIjeteK,
Nem szúr által dárdájával
A vad kozák titeket;
Feleségink, kedvesink, ne
Sírjatok,
55 Idegenek ölelése
Nem tesz csúfot rajtatok.

S ti apáink, anyáink, szent
Halottak,
Síroton ellenség ne
60 Tapodjon, nem tapodhat;
Inkább veszszen ki nemzetünk
Egy szálíg,
S dagadjon föl kifolyt vérünk
Árja az ég boltjáig!

65 Minden, a mi szent előttünk,
Koczkán van,
Ha a világ támad is meg,
Győznünk kell e csatákban;
Ha miljomnak el kell veszni,
70 Veszszen el!
Ki fogna most fukarkodni
Életével, vérivel?

És te isten, magyarok nagy
Istene,

75 Légy népeddel, hű népeddel,
Jó népeddel, légy vele!
Tedd hatalmad fiaidnak
Lelkére,
Világdöntő haragodat
80 Fegyvereink élére!

Pest, 1849. [jún. 28. és 30. között]

863. SZÖRNYŰ IDŐ....

Szörnyű idő, szörnyű idő!
S a szörnyűség mindegyre nő.
Talán az ég
Megesküvék,
5 Hogy a magyart kiirtja.
Minden tagunkból vérezünk,
Hogy is ne? villog ellenünk
A fél világnak kardja.

És ott elől a háború
10 Csak a kisebb baj; szomorúbb,
Mi hátul áll,
A döghalál.
Beh kijutott a részed
Isten csapásából, o hon,
15 Folyvást arat határidon
Két kézzel az enyészet.

Egy szálig elveszünk-e mi?
Vagy fog maradni valaki,
Leírni e
20 Vad fekete

Időket a világnak?
S ha lesz ember, ki megmarad,
El tudja e gyászdolgokat
Beszélni, mint valának?

- 25 S ha elbeszéli úgy, a mint
Megértük ezeket mi mind:
Akad-e majd
Ki ennyi bajt
Higgyen, hogy ez történet?
30 És e beszédet nem veszi
Egy örült, rémülésteli,
Zavart ész meséjének?

Mezőberény, 1849. [júl. 5. és 18. között]

864. RÁKÓCZI

Borulj le, én lelkem, Rákóczi sirjára,
Idegen országban szendergő hamvára!
Szent az a temető, szentek azon hamvak,
Életét jegyezvén a leghübb magyarnak.

- 5 Rákóczi, Rákóczi! szabadság vitéze!
Nemzetnek mártírja, fényes büszkesége!
E hazában, melyért véred annyi omla,
Nem volt hely, hol fejed lehajthattad volna.

- „Tartsa meg kegyelmét a császár magának,
10 Vagy ajándékozza német szolgájának!
Nem ragadtam fegyvert saját személyemért,
Hanem láncot hordó szegény nemzetemért.

- Kiesett kezemből a fejér lobogó,
Elfogyott seregem, mint tavaszkor a hó,
15 Tulajdon vérem is pártütőnek monda,
Kéért fájó lelkem annyi gondot horda.

- Jertek oldalamhoz néhány jó vitézek!
Nem vagyok már vezér, többé nem is lések:
Nyujtom a kezemet, mint barát barátnak
20 Kerüljük vaskardját a német császárnak!

Menjünk az országból, menjünk erre arra,
Keserves idő vár itt a hív magyarra.
De hiszek istenben, hajnalt küld az ég
Az igaz küzdőknek el-kifolyó vére.

25 Én ugyan itt hagyom szívem lángolását,
Haragos lelkemnek titkos sohajtását:
Nyisson szabadságot a magyar hazának,
Örök veszedelmére a német császárnak!”

30 Soh sem sirt Rákóczi, e beszédnél mégis
Piros két orcáján könnyek folytak végig
Vissza-visszanézett az elhagyott földre,
Mintha elszakadni nem tudott vón tőle.

35 Szellők játszadoztak szép göndör hajával,
Mely vállára omlott fekete hajjával,
Vidám volt az egész természet körülte,
A vidámság csak az ő lelkét kerülte.

40 Idegen határon terhes bujdosásban
Egy ragyogó csillag kísérte útjában,
Vele ébredett fel, vele nyugodott le,
Egy ragyogó csillag: a haza szerelme!

Hallgass el, óh szélvész, nelynek nincsen álmod,
Mely a Márványtenger hullámaint hányszor,
Egy ember van közel hozzád pihenőben,
Engedd őt nyugodni csendes békességben.

45 Virágtalan partján a Márványtengernek
Bujdosó magyarok járnak, tévelyegnek.
A szabadság napja nem mosolyog rájuk;
Nincsen üdvességök, mert nincsen hazájok!

50 Renyhe török nép közt távol Rodostóban
Ott fekszik Rákóczi egy szalma kunyhóban,
A vidám életszin lekopott arcáról,
Halványság borítja, mint egy sötét fátol.

55 Bujdosó társai állnak ágya körül,
Szemeikbe terhes búbanat könnye gyül,
És míg csendességben siránkoznak rajta,
Beszédre nyílik meg a nagy beteg ajka:

60 „Leszállott a tavasz ez idegen földre,
Életet hinteni a kihalt mezőkre
Kérlek, hozzatok be nekem egy zöld ágot,
Több tavaszt e földön úgy sem igen látok.

Kialvó félben van életem fáklyája,
Szép hazám javáért lobogott világa,
Itt halok meg érte, idegen határon,
Ha meg nem halhattam a véres csatákon.

65 Tegyétek testemet jó édes anyámhoz
Törökföldön nyugvó Zrínyi Ilonához:
Egyesüljön hamva két hű magyar vérnek,
Kik egy ügyben haltak, egy hazáért éltek.

70 Szabadság volt szívem legfőbb kívánsága,
Érte omlott vére, érte, bár hiába!
Franciaországba küldjétek szívemet,
Szabad hazában hadd találjon sirhelyet.

75 És te Magyarország! lelkem fényes bűja,
Életem öröme, napjaim boruja!
Soha sem látják már szemeim vidéked
S rabláncokba hajtott szegény árva néped!

Ott leszek veled a végső bajvívásban,
Fegyver zörgése közt, hadak zugásában.
Ha kardot rántasz a német császár ellen,
80 Ott lesz börtönéből kiszabadult lelkem.

Kutya voltál, osztrák! az maradsz örökre.
Óh hogy minden átok szálljon a fejedre!
Ha csak a magyarért büntet is meg az ég,
Számodra a pokol kínja sem lesz elég.”

[?]

865. SÍRVERS

Nyugodalom, melly elszállottál a mi szivünkől,
Szállj ide e sírnak drága lakója fölé.
Életet és örömet adnánk a férj s az apának,
S e kőnél egyebet nem lehet adni neki!
5 Állni soká fog e kő; hamarabb elporlik azonban,
Mint lelkünkben ama bánat, a mellyet okoz.

[Pest, 1848. aug.?)

JEGYZETEK

BEVEZETÉS A JEGYZETEKHEZ

SZERKESZTŐI BEVEZETŐ

Jelen kötettel, amely az 1973-ban indult, új kritikai kiadás sorozatának a 6. darabja, egy hosszú vállalkozás ér véget.

Petőfi Sándor műveinek három, kritikai igényű kiadása létezik. Pontosabban: három olyan vállalkozás is volt, amely definitív módon és a lezárás szándékával akarta összegyűjteni a költő életművét az 1874-es első összkiadás (az ún. díszkiadás) után (DK). Ez a három nekifutás egymás folytatásaként a remélt és megcélzott tökéletesség – természetesen illuzórikus – végcélját remélte elérni. Az első kísérlet Havas Adolf munkája volt 1892 és 1896 között, amely hat kötetben jelent meg (HP). Havas a kor fogalmai szerint jól képzett filológus volt, s munkája számos ponton alapvetőnek bizonyult ugyan, de már az egykorú kritika érzékelte megoldatlanságait (a legjelentősebb kritika: Baróti 1894.). Ezért aztán 1945 (s még inkább a centenáriumi évnél tekintett 1948) után az ekkori tudományirányítás centruma, az újjászervezett és kommunista irányítás alá került Magyar Tudományos Akadémia egyik legfontosabb feladatának tekintette a méltó, ahogy akkor mondták, a „marxista” Petőfi-kép megalapozását, s ennek részeként a kritikai kiadás elkészítését. A teljes életműre (tehát nem kizárólag a verses művekre kiterjedő) összkiadás végül 1951 és 1964 között, hét kötetben látott napvilágot, kezdetben Varjas Béla munkájaként (PSÖM I–VII.). Ő gondozta a verses műveket tartalmazó első három kötetet. A tőle ekkor követett szabályzatot 1954-ben fogalmazták újra, s az ötödik kötettől már nemcsak ott voltak a vállalkozásban a 60-as évektől meghatározó szerepet betöltő, újabb nemzedék fontos alakjai (Kiss József, V. Nyilassy Vilma, illetve a VII. kötetben H. Törő Györgyi is), hanem egy olyan kiadás körvonalazódott, amelynek végre nem kellett engedményeket tennie a népszerűség és olvashatóság követelményeinek. Ennek a hét kötetnek az kölcsönzött különös jelentőséget, hogy megtalálható volt benne nemcsak a költő életmű, hanem a prózai művek, fordítások, levelek és egyéb feljegyzések anyaga is. Az első három kötetnek azonban fogyatkozása volt ugyanakkor a jegyzetek igencsak szelektív és nem minden részletre kiterjedő mivolta, ezért aztán alighogy véget ért a vállalkozás, szinte rögtön fölmerült a revíziójának a szükségessége. Az 1970-es években újrakezdett, korszerű és végre részletesen jegyzetelt új edíció (immár a harmadik kritikai kiadás) sorozatszerkesztője és központi figurája Kiss József volt (az első kötetet egyébként Kiss József és Martinkó András közösen rendezte sajtó alá). Ez szakszerűségben, precizitásban és használhatóságban szinte minden ponton meghaladta az előzőt, noha természetesen sok mindenben az előző sorozat filológiai alapvetésére épített. Megemlítené az is, hogy noha az előző kritikai kiadás ötödik kötetétől kezdve a munka már a megújított szabályzat alapján folyt, a teljes szakítás a korábbi elvekkel a levelezést tartalmazó hetedik, azaz utolsó kötetben történt meg. Ezért értékelhette úgy az új kritikai kiadás első kötetének szerkesztői bevezetője, hogy az „kevésbé az első kiadás [ért]sd: az ötvenes években kezdő-

dött, korábbi kritikai kiadás – Sz. M.] záró, mint inkább a jelen, átdolgozott, új kritikai kiadás próbakötetének tekinthető”. (Petőfi költeményeinek kiadásairól = PSÖM 1. 132.) Valószínűleg ezért sem merült föl, hogy a levelezéskötetet újra sajtó alá kellene rendezni. Ám a kötetek – jórészt a sorozatszerkesztő és a Martinkó halála után egyedüli sajtó alá rendező, Kiss József akribiája miatt – csigalassúsággal készültek. Ebben persze az is szerepet játszott, hogy a munka előrehaladtával kiderült: bizonyos alap kutatások elvégzésére feltétlenül szükség van, s ezért a szerkesztő energiáit részben ezek a mellékesnek tűnő, de a szövegkiadás érdekében nem mellőzhető munkák kötötték le; ennek eredményeképpen jöhetett létre a Petőfi fogadtatását dokumentáló, Endrődi Sándor úttörő jelentőségű, 1911-es gyűjtését (Endrődi 1911.) kiegészítő Petőfi-adattár három kötete (PAI, PAII, PAIII. – a második kötet sajtó alá rendezője Oltványi Ambrus volt, Kiss József itt szerkesztőként működött közre, s a harmadik kötet, amely Kiss József munkája, már posztumusz módon jelent meg). Ezen közben minden évtizedben megjelent egy kötet a kritikai kiadásból: a 70-es években az első (PSÖM 1.), a 80-as években a második (PSÖM 2.). Többre pedig már nem volt ideje Kiss Józsefnek. Halála előtt a munkát Kerényi Ferencre testálta, aki – némi vívódás után – vállalta a feladatot, s a Kiss Józseftől lerakott alapokon fel is gyorsította a kötetek elkészülését és megjelenését. A harmadik kötetben (PSÖM 3.) még inkább csak szerkesztői feladatokat kellett elvégeznie, hiszen rendelkezésre álltak a már elvégzett munkák kéziratai, amelyeket Kiss József mellett Ratzky Rita és Szabó G. Zoltán készített el, a negyedik (PSÖM 4.) és az ötödik kötet (PSÖM 5.) azonban már egyéni teljesítménye volt. A sorozatot azonban Kerényinek sem sikerült eljuttatnia a befejezésig: 2008-ban váratlanul ő is elhunyt. Ráadásul ez a vállalkozás – az előző kritikai kiadáshoz képest – nem is törekedett a teljességre: az eredeti koncepcióban sem szerepelt ugyanis a teljes Petőfi-életmű kiadásának a szándéka, csupán a verses szövegek kiadásának megoldása volt a vállalkozás célja. Ahogyan ezt az első kötet szerkesztői bevezetőjében olvashatjuk: „Az öt-hat kötetre tervezett sorozatban Petőfi összes fennmaradt verses műveit és műfordításait közöljük (eltekintve a drámák közé tartozó Shakespeare-fordításoktól)” (Bevezetés a jegyzetekhez = PSÖM 1. 111.) Petőfi prózájának, drámai életművének, levelezésének s egyéb dokumentumainak a kiadása tehát eleve nem is szerepelt a célok között.

A 2008-as év ilyen formán kétszeresen is határpont lett: ekkor jelent meg a kritikai kiadás ötödik kötete, az 1847-es verstermésével, valamint Kerényi Ferenc Petőfi-monográfiája (Kerényi 2008., kis mértékben javított újrakiadása 2022-ben látott napvilágot). Kerényi Ferenc számára alighanem nagyon szorosan összefüggött a tőle „kritikai életrajz”-ként meghatározott életmű-értelmezés és a majdnem befejezett szövegkiadás. Hiszen Kerényi – ahogyan ezt 2008-ban hangzottatta, s nekem is elmondta egy baráti beszélgetés alkalmával – úgy vélte, néhány hónapnyi munkája van csupán a hatodik kötettel, s aztán teljessé válik a nagy, sok évtizedes vállalkozás, amelyet nemzedékek sora készített elő. A váratlan halál azonban ezt jócskán elodázta.

Kerényi munkamódszeréről tudni kell azt, hogy ő igazából soha nem állt át teljesen a számítógépre: kézírással, illetve ennek tisztázásaképpen írógéppel dolgozott. Az újabb technika azonban őt sem hagyta érintetlenül, ezért a legépelt szövegeit aztán egy gépirónóval íratattatta be számítógépes formátumba, s így adta le a folyóiratoknak, illetve a kiadóknak. Amikor tehát Kerényi hagyatékát – s köztük a hatodik kötet elkészült anyagát is – örökösei (két leánya) átadta az Irodalomtudományi Intézetnek, egy számítógépen megőrzött anyag érkezett meg, amely azonban igen sok elütést és pontatlanságot tartalmazott (ezt az első pillantásra fel lehetett mérni), s még több hibát lehetett feltételezni, éppen a többszöri átmásolás (s persze a kényszerűen elmaradó végső ellenőrzés) miatt. Ezért aztán az MTA Textológiai Bizottsága, amely az Irodalomtudományi Intézet akkori tudományos titkárnak,

Csörsz Rumen Istvánnak köszönhetően megkapta az anyagot, úgy döntött, mindenképpen fel kell kérni egy hozzáértő lektort, aki felméri az elkészült rész készültségi fokát, és javaslatot tesz arra, ki fejezze be a munkát. Nem volt kérdés, hogy a lektori feladatra kizárólag Fried István lehet alkalmas, aki a korábbi köteteknek (a negyediknek és az ötödiknek) a lektora volt (miután az első három kötet lektora, Lukácsy Sándor elhunyt), s ilyenformán Kerényi közeli munkatársának is tekinthető volt. Fried elvállalta a feladatot, s 2013. február–márciusban egy hosszú, írásos véleményben eleget is tett a megbízásnak. Ő a következőképpen látta a helyzetet: „Mégis, az az értesülés, miszerint a kötet 90%-os készültségi állapotban van, erősen eufemisztikus, a magam részéről inkább 75–80%-os készültségi fokot állapítanék meg.” (Fried István, Lektori jelentés a Petőfi Sándor Összes Művei (kritikai kiadás) VI. kötetéről, gépelt kézirat. Másolata a saját tulajdonomban.) A részletes hiba- és hiányjegyzék után Fried István – megtisztelő, de ugyanakkor elrémisztő módon – engem nevezett meg, mint aki képes lenne elvégezni a kötetet a hátralévő munkálatokat. Ezek után a Textológiai Bizottság is rám testálta a feladatot.

A munka elvégzése meglehetősen sokáig, egy évtizedig zajlott. Ezt – a feladat nagysága mellett – egyéb feladataim magyarázhatják. A befejezéshez a végső impulzust Petőfi Sándor születésének 200. évfordulója adta: mivel az új Petőfi-kritikai első kötete szintén egy évfordulóhoz (1973, a 150. születésnap) kötődött, szinte szimbolikus jelentősége volt annak, hogy a sajtó alá rendezést éppen 50 évvel később sikerült befejeznem. A hosszú készültségek azonban volt egy váratlan haszna is: a kötet ilyenformán föl tudta használni mindazon tudományos eredményeket is, amelyeket a 200. évforduló hozott a felszínre.

Kerényi szövegkiadási munkájának a befejezése természetesen nem azt jelentette, hogy – az előzetes lektori vélemény értelmében – a hiányzó mintegy 20 százalékot pótoljuk csupán, valamint kiegészítjük a szakirodalmat a Kerényi halála óta eltelt időszak újabb eredményeivel: gyakorlatilag újra kellett gondolni a teljes anyagot, beleértve a főszöveg pontosságának ellenőrzését is. Ezért aztán újra kézbe kellett vennem Petőfi versgyűjtő füzetait, amelyek a kritikai kiadás ezen kötetének legfőbb textológiai alapját jelentették, valamint azokat az egykorú sajtótermékeket, ahol a versek először megjelentek – ez utóbbi munkához sok segítséget nyújtott az Arcanum digitális sajtótörténeti adatbázisa, de mindent nem oldott meg, tehát nem spórolta meg nekem a digitális formában nem hozzáférhető kiadványok megtekintését. A kéziratok, másolatok és az egykorú megjelenések átnézése mindenesetre azzal a haszonnal járt, hogy meglehetősen sok ponton javítani tudtam a főszöveget, valamint a szövegkritikai jegyzeteket, azaz meglehetősen sok elírást és betűhibát ki tudtam szűrni.

Külön feladatot jelentett azoknak a jegyzeteknek a pótlása, amelyeket Kerényi Ferencnek már nem volt ideje elkészíteni. Jól látszott, hogy ő azokat a részeket igyekezett a munka végére hagyni, amelyek különösen bonyolultnak látszottak. Éppen ezek maradtak tehát rám. Ilyen volt a *Nemzeti dal* jegyzeteinek a befejezése (beleértve az egykorú fordítások kérdését is), s azoknak a verseknek a jegyzetei, ahol még csak Ferenczi Zoltánnak sem volt datálási javaslata, nem is beszélve a Varjas-féle kritikai kiadásról. Külön szívfolt (és komoly feladvány) volt az a két, kétes hitelűnek számító Petőfi-vers, amelynek Kerényi csak a címét és a helyét jelölte meg, de semmiféle jegyzetet nem készített hozzá. Ezeket a részeket is kiegészítettem természetesen.

Az egyik legfőbb dilemma az volt, hogy jelöljem-e a Kerényi jegyzeteiben végrehajtott változtatásokat, vagy valamilyen módon elkülönítsem-e a tőle származó megállapításoktól a magaméit. Az természetesen nem volt számomra kérdés, hogy a munka volumene szempontjából alapvetően és első rendűen Kerényi irodalomtörténeti életművébe tartozik ez a kritikai kiadás. Én pedig nem munkatársa, hanem utóda voltam ebben a munkában. Mi legyen tehát a saját következtetéseimmel? Az egyik lehetséges megoldás, amelyet választot-

tam, az volt, hogy amit lehetett, külön tanulmányban megírtam, s ezután a jegyzetekben csupán utaltam az ottani eredményekre. Ezekben az esetekben az olvasó könnyen rájöhet arra, hogy a kritikai kiadás jegyzetanyaga olyan előtanulmányra s részben olyan szakirodalmomra épül, amely már Kerényi halála után keletkezett, tehát nem származhatnak tőle az ottani megfogalmazások. Ezt azonban mindenhol nem lehetett megtenni.

Végül is arra jutottam, hogy a Petőfi kritikai kiadás hatodik kötete nem Kerényi Ferencnek állított emlékmű, hanem egy, a megszületése idején legjobbnak számító, aktuális tudományos álláspont kifejtése, amelyet majd a közvetlen és a távolabbi utókor, egészében és részleteiben is, a maga érdemei szerint értékelni fog: elfogad vagy elvet. Ha pedig ez így van, akkor nincs különösebb jelentősége annak, kitől származnak az állítások: a legtöbb amúgy is Kerényi munkája, ami meg nem, az – a meggyőződésem szerint – olyan érveken és megfontolásokon alapul, amelyekről meg tudnám győzni Kerényit, ha még erre lehetőségem lenne. Tehát minden egyéb eredmény utólag is neki ajándékozható, hiszen az ő szakirodalmi teljesítményének a továbbgondolásán alapul. Ezért aztán sehol nem hívtam föl a figyelmet arra, ha kiegészítettem, pótoltam, esetleg felülvizsgáltam Kerényi megállapításait. A saját – egyébként számos ponton jelen lévő – korrekcióim és eredményeim ilyenformán beolvadnak a jegyzetek egységes szövegébe, külön jelzés nélkül. A saját magam viselte szakmai felelősség a szerkesztés munkájában áll, s ezt vállalom is: hasonlóképpen ahhoz, ahogyan ezt a sorozat harmadik kötetében Kerényi tette, amikor átvette a vállalkozás irányítását (ezt kifejtve lásd: Kerényi Ferenc, A kiadás III. kötetéről = PSÖM 3. 177–179).

Azt is tudomásul kellett vennem, hogy Kerényi a jegyzetek készítésekor bizonyos vonatkozásokra nem fordított figyelmet: ahhoz a rendkívül széles, impozáns szakmai alapozáshoz képest, amelyet az új Petőfi-kritikai első kötetében (PSÖM 1.) Kiss József és Martinkó András elkezdett, ő már inkább lemondott az idegen nyelvre fordított Petőfi-versek adatainak teljes számbavételéről, illetve az egyes versek társművészeti (előadóművészeti, képzőművészeti, zenei) feldolgozásainak lajstromozásáról. Persze nem teljesen, hiszen a Petőfi életében megjelent fordításokat láthatólag igyekezett regisztrálni, s ennek megfelelően én is így tettem a *Nemzeti dal* hiányzó jegyzeteinek a megírásakor. Viszont arról kényszerűen lemondtam, hogy akár erről, akár egyéb, kihagyott vonatkozásokról olyan teljességgel próbáljak meg számot adni, mint ezt az első kötet két sajtó alá rendezője tette. (Megjegyzem egyébként, ahhoz képest, hogy ez a pálya elejének bemutatásakor mennyire egyszerű volt, a hatástörténet bonyolultsága és rétegzettségé miatt a feladat elvégzése a hatodik kötetnél már szinte átláthatatlanul bonyolult lett volna.) Bizonyosan legalább még egy évtizedre elodázta volna jelen kötet befejezését, ha nem hozom meg ezt a kényszerű döntést. A fordítások esetében így ahhoz a megoldáshoz folyamodtam, hogy legalább a német nyelvre átültetett Petőfi-versek kapcsán megadom a legfontosabb továbbvezető információkat, azaz Christine Schlossernek a 200. évfordulóra megjelent, nagy bibliográfiai teljesítményére utalok (Schlosser 2023.) – annál is inkább, mert a Petőfi-recepció egész anyagából ilyen módon a német fogadtatás tekinthető a leginkább feldolgozottnak, és Schlosser bibliográfiájának az is az egyik nagy tanulása, hogy majdnem a teljes Petőfi-életmű le van németre fordítva (csupán Petőfi saját fordításai és néhány töredéke hiányzik a recepcióból).

A kritikai kiadás eddig alkalmazott rövidítésjegyzékéhez – a sorozat egységessége érdekében – igyekeztem alkalmazkodni, de néhány ponton itt végrehajtottam néhány, megítélésem szerint logikus egyszerűsítést. Azaz a korábbi kötetekhez képest itt bizonyos standard szakirodalmi tételeknek, szövegkiadásoknak ugyan más lett a rövidítése, de jelen kötetben belül ez teljesen egységesen van alkalmazva, s a rövidítés alapján első pillantásra is gyorsabban és egyszerűbben azonosítható, mint a korábbiakban. Ez a kötet használatát feltétlenül egyszerűbbé teszi.

A sajtó alá rendezés befejezésének tanulságairól és az ott alkalmazott szempontokról lásd bővebben: Szilágyi Márton, Mi várható a Petőfi-kritikai zárókötetétől? (Egy félbemaradt posztumusz munka sajtó alá rendezésének tapasztalatai), Irodalomismeret, 34. évf. (2023), 2. szám, 79–87.

Végezetül szeretnék köszönetet mondani a kötet két lektorának, Fried Istvánnak és Hermann Róbertnek, hogy alapos szakmai véleményükkel segítettek jobbra és pontosabbá tenni ezt a kritikai kiadást.

Jelen kötetben Petőfi következetes helyesírását követtük (s ebben eltértünk a korábbi kötetektől, ahol ennyiben emendálták a szövegeket): a cz-t tehát nem írtuk c-re, s a stiláris eszközként alkalmazott négy pontot sem helyettesítettük három ponttal, a címekben a pontok tapadnak az előtte álló szóhoz, máshol ezt a tipográfiai megoldást nem láttuk fontosnak feltétlenül követni.

A kötet kéziratát 2024. március 31-én zártam le.

Szilágyi Márton

A KIADÁS 6. KÖTETÉRŐL

Petőfi Sándor összes költeményeinek új kritikai kiadása ezzel a kötettel, az 1848-ban és 1849-ben írt verses művekkel fejeződik be. (Az eddigi kötetek beosztása: PSÖM 1.: 1838–1843; PSÖM 2.: 1844. január–augusztus; PSÖM 3.: 1844. szeptember – 1845. július; PSÖM 4.: 1845. augusztus – 1846; PSÖM 5.: 1847)

Hosszabb időn át készült kiadásról lévén szó, igyekeztünk alkalmazkodni a meghirdetett textológiai elvekhez, az apparátus kialakított és bevált rendjéhez, a sorozat formatervéhez. Tettük ezt annak figyelembevételével, hogy időközben az *Irodalmi szövegek kritikai kiadásának szabályzata* (Szerk. Péter László, Bp., 1988.) helyére a jóval megengedőbb *Alapelvek az irodalmi szövegek tudományos kiadásához* (It 2004, 328–330.) lépett. A textológiai elvrendszer változása mindazonáltal nem okozot törést a sorozat szerkesztésében, hiszen a régi szabályzat egyes tételeit korábban is értelemszerűen használtuk.

A főszöveg törzsanyagát azok az autográf versgyűjtő füzetek alkotják, amelyekbe az Emich Gusztávval 1847. jún. 26-án kötött és 1848. jan. 1-jén módosított szerződés alapján (PAt III. 81–83.) műveit évenként kiadásra tisztázta: *Petőfi Sándor költeményei. 1848.* (OSZK Kt. Fond VII/8.) és *Petőfi Sándor költeményei 1849.* (OSZK Kt. Fond VII/12.). Szokása szerint ezeket igen gondosan vezette. Erre a körülmények is készítették, 1848 őszére az Emich folyósította előlegek jelentették a család biztos jövedelemforrását. Az elbeszélő költeményeket, akár korábban, külön füzetekbe másolta. Kötetünk évkörében ilyen volt a *Lebel vezér* töredéke (OSZK Kt. Fond VII/31.) és *Az apostol* (OSZK Kt. Fond VII/10.).

Két kérdést azonban külön, az egyes versek jegyzeteiből kiemelve is meg kell vizsgálnunk.

A kronológiai hitelesség problémája

Petőfi élete utolsó évében kétszer hagyta el a fővárost úgy, hogy bizonytalan jövő elé nézett. 1848. szept. 24-én emisszáriusként a Székelyföld felé indult, várandós feleségét Erdődön hagyva; 1849. júl. 1-jén pedig családjával Mezőberénybe, rokonaihoz távozott. Egyik esetben sincs közvetlen, a költőtől származó megnyilatkozásunk, kéziratai közül mit vitt magával. Ennek közvetett megállapítása azért fontos, mert elvezet bennünket a versgyűjtő füzetek kronológiai hitelességének kérdéséhez, s így a főszöveg sorrendjének problémájához.

Ferenczi Zoltán az ÖK1-re és az azon túli időre nézve úgy látta: „Az elrendezésben fő szempont volt az időrend, melyet a Béranger kiadások példájára kivált utóbb szorosan megtartott...” (Ferenczi 1896. III. 46.) Ennek ellenére ismételtlen jelentkeztek a versgyűjtő füzetek időrendjét megkérdőjelező vélekedések. Legutóbb Lukácsy Sándor a *Kemény szél fúj*... c., addig 1848. febr. végére datált verset helyezte át, kizárólag tartalmi ismérvek alapján, a jún. 4-i megjelenést tekintve, ápr. végére, de inkább máj.-ra (Lukácsy 1996. 299–307.). Petőfivel 1848-ban máskor is előfordult, hogy korábban megírt, ismét vagy változatlanul időszerű versét később jelentette meg; arra nézve viszont semmi támpontunk sincs, hogy miért várt volna két-három hónapot a versgyűjtő füzetbe történő beírással. Fogósabb kérdés ennél a *Golyók sívútnak, kardok csengenek*.... c. költemény ügye. A versgyűjtő füzet tanúsága szerint a soronként áthúzott szöveg 1848. szept. elején, de mindenképpen szept. 8. előtt keletkezett. 1930-ban viszont Szendrey Júlia hagyatékából közreadták Petőfi egy debreceni, 1848. dec.-i kéziratlapját, pontosabban fogalmazványát, amelyen a vers „össze-visszadobált több részlete” szerepelt, más, vitathatatlanul dec.-i költemények társaságában (Mikes – Dernői [szerk.] 1930. 237–245.). Mikes Lajos ezt tekintette a vers fogalmazványának, és ebből vont le az általánosított következtetést: „Petőfi kézíratos gyűjteményében a versek sorrendje *nem felel meg mindig a kronologikus sorrendnek*.” (uo. 244. Kiemelés az eredetiben.)

Rendelkezünk viszont egy könyvborító két bekötési tábláján Petőfi autográf terjedelemszámítgatásával, amelyet – a szintén itt található naptárfeljegyzés szerint – 1848. nov. 5. táján készíthetett Debrecenben (PSÖM VII. 516–519.). A bennünket érdeklő, az Emich-szerződés előírta terjedelmet ellenőrző feljegyzés:

1847.....	293	293
Az apostol	95	95
1848.....	140	(Bucsú) 102
		20
	528	510

Az első szám magyarázata a költőtől van meg ugyanott: „1847^{diki} munkálatom mintegy 293 lap.” *Az apostol* 26 lapos kéziratát maga Petőfi oldalszámozta. Az elbeszélő költemény terjedelmét, a 2921 sort elosztva a 95-tel, 30-at kapunk. Ennyire becsülte egy-egy nyomtatott oldal sorszámát. Ez azt bizonyítja, hogy a késznek tartott mű füzeté nem volt vele. Szemben az 1848-as versgyűjtő füzettel. A „(Bucsú) 102” sor erre utal: a *Bucsú* az utolsó erdői vers 1848. okt.-éből, a kéziratgyűjtés 106. lapján. A füzetben minden vers új oldalon kezdődik; soronként áthúzva szerepel viszont a *Fél álomban*...., az *1848, A conservatívok*, a *Vörösmartyók* (eddig 102 oldal) – és a *Golyók sívútnak, kardok csengenek*.... Mindez csak úgy lehetséges, ha a vers szövegét Petőfi ekkor vagy röviddel ezután érvénytelenítette. Akkor viszont a költemény „össze-visszadobált több részlete” nem első fogalmazás, hanem átdolgozás kísérlete. (Ennek részletes argumentációját lásd a vers jegyzeteiben, → 490–492.!) Hogy valóban ez a logika működött, és a számítás szerint a versgyűjtő füzet Petőfinél volt, azt az utolsó sor is igazolja. A bal oldali oszlop „140” számadata valószínűleg becsült verstermés az év hátralévő részére, összefüggésben a naptárral, amely nov. 5-től az év végéig terjed.. A jobb oldali oszlopot záró „20” viszont újra pontos: a füzetben ennyi oldal van még hátra 1848-ból, ha leszámítjuk a három áthúzott verset: *A csámpás legény*, *Egész világ a harcmezőn*...., *A nagy-szombati csata*.

Ha azonban Petőfi ilyen gondnal vezette gyűjtőfüzetét, akár a *Kemény szél fúj*... korábbi esetében, 1848 őszén sincs okunk feltételezni, hogy három hónapos különbséggel másolt volna be verset. Ami persze nem zárja ki annak valószínűségét, hogy rövidebb, néhány napos periódusok termését ne egyszere írta volna be, amire pl. a debreceni papírlap *Csatadal után*

megjegyzése vonatkozik, az *Egész világ a harcmezőn*... realizált kézirat helyére utalva (Mikes – Dernői [szerk.] 1930. 241.). Hasonló a helyzet az 1849-es füzettel is. Petőfi magával vitte Mezőberénybe, utolsó darabja az ott írt és bejegyzett *Szörnyű idő*...

A fenti filológiai érvrendszer alapján úgy véljük, hogy a versek sorrendjének megállapításakor munkahipotézisnek a versgyűjtő füzetek sorrendjét fogadjuk el. Ezt tételen ellenőrizzük, ám ha az adatokban ellentmondás mutatkozik, a költő besorolását tartjuk elsődlegesnek.

A kézirat hagyatéka és az elkobzott kiadások kérdése

Kritikai kiadásunk utolsó verskötetében vissza kell térnünk az UK01–UK02 kérdéskörére is, mégpedig két okból. Egyrészt az elmúlt évtizedekben publikált újabb kutatási eredmények miatt, másrészt pedig éppen azért, mert ennek ellenére egyes részproblémák máig sem tisztázódtak megnyugtatóan, tehát a további kutatás számára világosan megfogalmazandók mai ismeretünk hiányai.

Kiss József 1973-ban, a jelen krk. bevezetésében (→ PSÖM 1. 124–125.) kitért e kérdésekre, majd néhány évvel később mindezt bővebben is megírta (Kiss 1979. 44–47.). Csak-hogy nem vette figyelembe, bár jelzetét megadta, hogy közben, 1975-ben az AJÖM első levelezéskötetében a sajtó alá rendező egy évvel, 1850-ről 1851-re átdatálta Lévay Józsefnek egy Arany Jánoshoz írott levelét, és ez alaposan átrendezte a kiadástörténetet: AJÖM XV. 379–381. (a levél főszövege), 737–738 (jegyzet). Következtetéseit a kiadás késésének okairól (Kiss 1979. 46–47.) ezért módosítanunk kell.

1849. júl. 1-jén Petőfi, mint feljebb említettük, az évi versgyűjtő füzetet magával vitte, amikor családját Mezőberénybe menekítette. Itt hagyta viszont a befejezettnek tekintett *Az apostol* és 1848-ban összeírt költeményeit, amelyeket 1850. jan. 2-án a császári hatóságok le is foglaltak, ingóságaikkal együtt: „132. Az apostol. 1 Heft. Manuscript. (...) 140. Briefe an Petőfi Sándor, grössten theils aus dem ungar[schen]. Lager, Jahr 1848–49, sammt Gedichten, geschrieben meistens in Bezug auf die Rebellion.” (PSÖM V. 256. és Mezősi Károly, Petőfi lefoglalt könyvtára és irományai = Mezősi 1972. 448.). Igaza van Kiss Józsefnek, hogy lehettek ezenkívül versek a 142. foglalási tétel „Diverse Papiere” megjelölése mögött is, míg a 144. tétel kosárnyi nyomtatott forradalmi verset és Petőfi Sándor kiadott naplóját tartalmazta (→ PSÖM 1. 120.). A Petricsék gondjaira bízott holmikból a kéziratokat – Kertbeny Károlytól feljegyzett emlékezése szerint – Orlai Petrics Soma hozta fel 1849 novemberében Júlia kérésére Pestre (OSZK Kt. Quart. Germ. 962., vö. → PSÖM 1. 120.) Az asszony azokat továbbította Emichnek, és jún. 29-én, „[a] kézirat átadatván, a fizetések újra elkezdődvén”, fel is vette a szerződés szerint járó 200 pft-ot, „férjem nevében”. (PAT III. 83.) A kifizetések 1851. jan. 9-ig, az utolsó ráta felvételéig folytatódtak, ez volt Szendrey Júlia egyetlen jövedelemforrása. Az átadott anyag – kizárásos alapon – tartalmazhatta az 1847-es és 1849-es versgyűjtő füzetet, valamint a külön kötetkébe írt *Szécsi Máriát*, a *Bolond Istókot*, a *táblabíró-* és a *Lehel vezér-*törödéket. Az első részletből utazhatott el Szendrey Júlia 1850 júl.-ában, még újbóli házasságkötése előtt, Mezőberénybe, amint arra júl. 10-i, Orlai Petricsnek írt levele utal (Mikes – Dernői [szerk.] 1930. 99–100.). Ebben azonban már csak a kézirat hagyatéka apróságairól esett szó.

Szendrey Júlia (még Petőfi Sándorné névalírással) második házasságának első napján, 1850. júl. 22-én kérte vagyoneklobzással nem büntetett férje hagyatékának visszaszolgáltatását (beleértve a kéziratokat, könyveket és kottákat). Ha mégis vagyoneklobzás alá esne, Emich Gusztáv adott „cautio-nyilatkozat”-ot, amelyben vállalta a teljes hagyaték meglévő és

árverésen már értékesített hányadának kifizetését (Gerő 1933. 129.). 1851. márc. 9-én a cs. kir. haditörvényszék hivatalosan közölte a Szendrey Júlia újabb beadványára hozza forduló főügyességgel: Petőfi Sándor ellen nem folyik hadbíróági eljárás, ami vagyoneklobzással járhatna együtt (Gerő 1933. 132. és Mezősi 1972. 439.). A visszaszolgáltatásra ezután kerülhetett sor. A kéziratok Szendrey Juliától megőrizve fia, Petőfi Zoltán, majd annak halála után sógora, Petőfi István tulajdonába kerültek, aki azokat 1880-ban a Nemzeti Múzeum könyvtárának, a mai OSZK jogelődjének adta át.

Emich Gusztáv 1850. okt. 30-án hirdette meg az előfizetést az UK01 és az UK02 kiadására, az 1847–1849 közötti verseket az ÖK1 és ÖK2 mintájára, egy- és kétkötetes változatban. A megjelenést 1851 márc.-ára, a József-napi vásárra ígérte. (Az előfizetési felhívás hasonmása: PAlb 144–145. között, Havas Adolf *Petőfi műveinek első kiadása és Emich Gusztáv c. tanulmányának mellékleteként*.) Ezenközben Szendrey Júlia a már Emichnél lévő „eredeti kéziratot ívenként visszavette és sajátkezű másolatával cserélte föl”, amint azt Havas (i. h. 157.) forráshivatkozás nélkül közölte. A kiadás azonban nem készülhetett el a megadott időpontra, hiszen – mint láthattuk – a szövegkorpusz egésze csak 1851. márc. után juthatott el Emichhez. A kiadás korrektúráját látta Lévay József, aki 1851. aug. 3-án, a már említett levélben ezeket írta Arany Jánosnak: „Petőfi verseit lassan nyomják. Nem lesz az készen még ez évben sem. Szörnyen megherélve látandó világot. Némely dalból több strófa, némelyből több sor hagyott ki. A forradalmiak pedig mind. S hogy mit kell kihagyni, mit nem, azt elítélte és végrehajtotta Kecskeméthy Csapó Dániel, a nyomda correctora. (...) Olvastam a correcturában több új költeményét; olvastam az *Apostolt* és *Lehelt*. Amaz leghosszabb költeménye, de nem legjobb. Nincs abban semmi egyéni, semmi jellemző; egy hosszú, mysanthropiával teljes lyrai vers. *Lehel* töredék, egyszerű költeménynek egyszerű kezdete. Többet ér amannál.” (AJÖM XV. 381.)

Az 1848-as versgyűjtő füzetben valóban láthatók a csonkítások jelölései, amelyeket az egyes versek szövegváltozataiban tüntetünk fel. Mezősi Károly 1972-ben még úgy gondolta, hogy ezek könyvvizsgálói vagy ügyési jelek (Mezősi Károly, A Karaffa-dramatöredék = Mezősi 1972. 366–367.). Kecskeméthy Csapó Dániel mint a közköltészet gyűjtője és kiadója, már 1848 előtt sem szívelte Petőfit: vö. Kerényi Ferenc, Pest vármegye irodalmi élete (1790–1867), Bp., Pest Megyei Monográfia Közalapítvány, 2002, 233–234. Most helyzetbe került: húzásokkal, néhány sor betoldással, *Az őrültre* való rájátszással meghamisította *Az apostolt*. (A változtatásokat tételesen felsoroljuk a mű jegyzeteinek *Megjelenés* c. alfejezetében. Az átírás értékelésére lásd még Margócsy 2023. 175–177.) Emich Gusztáv kétségkívül nehéz helyzetben volt. Josef Protmann, a pesti rendőrfőnök 1850 aug.-ában, rögtön hivatalba lépése után betiltotta a forradalmi tematikát. És hogy komolyan gondolta, azt éppen az Emich könyvkereskedésében és raktárában tartott razzia bizonyította 1850-ben, amikor egy kalendárium alcíme miatt kobozták el a naptárat, és mintegy mellesleg lefoglalták az ÖK2–3 raktáron lévő kb. 2500 példányát (Kiss 1979. 43.). Halogató kiadói taktikája annyiban vált be, hogy 1852. máj. 27-én császári nyiltparancssal életbe lépett az egységes sajtórendtartás, amely utólagos cenzúrát vezetett be. A már kinyomtatott műveket kellett terjesztés előtt felterjesztetni, és ha – könyvek esetében – 3–8 nap alatt nem érkezett kifogás, forgalmazhatták őket. Emich azonban rajtavesztett az UK01–UK02 egy- és kétkötetes kiadásán. A bezúzás oka *Az apostol* volt, amint arra a mű jegyzeteiben részletesebben visszatérünk.

Néhány példányt azonban sikerült megmenteni; ezek ma a PIM könyvtárában és az OSZK-ban találhatók: a C 1921 és A 2793/1-2., A 9893/1-2., illetve az RR 515 és 516. jelzetten. Ezek közül a legelsőt, az egykötetes változatot maga Emich Gusztáv rejtette el: vö. Kéry 1911. 43. és Kiss 1979. 46. Arany János 1852. júl. 13-i verses levelében a Pesten tartózkodó Lévay Józsefet kérte meg:

Ha tehát, barátom, kezdedre ejtheted,
Úgy, per sundám bundám, ha szerét teheted:
Könyvét megszerezve, kérlek, hogy zsebre tedd,
A jó isten, és én, megfizetjük neked.

Sőt ha lehetséges kettőt szerezz ollyat,
Azaz egy *kisebbet*, ítem: egy *nagyobbat*...

(A kétféle kiadásra utaló kiemelések az eredetiben. – AJÖM XVI. 73.) Arany valóban megkapta a példányokat, mégpedig az egykötetes változatot Léway Józseftől (Kiss 1979. 47.), a kétkötettest pedig Szilágyi Sándortól (Lauko Károly elbeszélése szerint: Petőfi és Arany tanítványai, Pesti Napló, 50. évf. [1899], 214. szám (aug. 4.), 11–12. Az anonim cikket újraközölte: Törös László, Arany János Nagykőrösön, Nagykőrös, 1978, 67–68. Ez az elbeszélés nem teljesen meggyőző, némileg ellentmondásos.). Ez utóbbi a PT-hoz (vö. Kéry Gyula, Friss nyomon, Bp., 1908 [Petőfi-Könyvtár 1.], 169–171.), onnan pedig a PIM könyvtárába került. 1856-ban Lauko (akkor hatodikos gimnazista Nagykőrösön) és Csurgay László két-három hét alatt lemásolták Arany példányait. Erről a PIM Kt. V 4559/55. kéziratában lévő bejegyzés tájékoztat, amelyben Lauko 1901. aug. 1-jén aláírásával hitelesítette a szintén a PT-nak ajándékozott, egyébként nem teljes másolatot, és történetét is elmondta Kéry Gyulának, aki azt rögzítette a példányban. A PIM Kt.-ban azonban van egy, szintén Laukótól és 1856-ban leírt, teljes másolat is, P 113. jelzeten. Uo. található – V 4559/56. jelzeten – egy, az UK01-ről ismeretlen időpontban és helyen készült másolat, amelyhez utólag kötötték hozzá az elbeszélő költemények kópiáit, ideértve *Az apostolt* is.

Léway már említett, 1851. aug. 3-i levelében arról is tájékoztatta Aranyt, hogy Petőfi forradalmi versei „majd egy póték kötetben jönnek Lípésében.” (AJÖM XV. 381.) A nagyrészt forradalmi költeményeket tartalmazó kötetben ([Kertbeny – Vasfi-Eisler] 1851.) Petőfi 31 verssel szerepelt. Olyanokkal is, amelyek az ÖK1–3 kiadásából különböző okokból kimaradtak (5 tétel), de zömmel az 1848/49-es sajtóban már megjelentekkel. A szerkesztők a hagyatékhhoz persze nem juthattak hozzá. Az egyetlen kivételnek látszó esetben, a *Föl a szent háborúra!* c. költeménynél („Itt a próba...” címváltozattal közölve) kideríthető a szöveg útja. A „Petőfy Sándor utolsó költeménye. Kézirat után” megjegyzéssel közlített másolat Szilágyi Sándor tulajdonában volt. Így megerősíthető az a korábbi feltételezés, hogy a kötet anyagát valóban Szilágyi gyűjtötte össze és juttatta ki külföldre (vö. Kiss 1979. 47.). Erről is ismerünk egy szelektív másolatot, amely csak Petőfi költeményeit gyűjtötte ki és egészítette ki újabbakkal. Ezt özv. Teleki Sándorné ajándékozta a PH-nak 1925-ben, és Ferenczi Zoltán hitelesítette. Mai jelzete: PIM Kt. V 4559/109.

Emichnek csak az általános amnesztia után, 1858-ban sikerült kiadnia a Petőfi Sándor *Újabb költeményei 1847–1849* két kötetét. (Egykötetes változat ezúttal már nem készült.)

A terjedelem tovább csökkent. Nemcsak *Az apostol* maradt el, hanem a kéziratosszerű füzetek anyagából most már 68 vers hiányzott. Az 1849-ben lejegyzett 14-ből például mindössze négy jelent meg. Más esetekben pedig a cím változott meg a közölhetőség érdekében. *A nép nevében* így lett *Misera plebs contribuens* [A szegény adózó nép], *A király esküje* pedig *Hunyadi László* (vö. Kiss 1979. 48.). Ezzel megindult a több évtizedes küzdelem a teljes Petőfiért, ennek története azonban már nem a jelen kritikai kiadás feladata.

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

AJÖM XI.	Arany János, Prózai művek 2. 1860–1882, s. a. r. Németh G. Béla, Bp., Akadémiai, 1968 (Arany János Összes Művei XI.).
AJÖM XV.	Arany János levelezése (1828–1851), s. a. r. Sáfrán Györgyi – Bisztray Gyula – Sándor István, Bp., Akadémiai, 1975 (Arany János Összes Művei XV.).
AJÖM XVI.	Arany János levelezése (1852–1856), s. a. r. Sáfrán Györgyi – Bisztray Gyula – Sándor István, Bp., Akadémiai, 1982 (Arany János Összes Művei XVI.).
AkadÉrt	Akadémiai Értesítő (folyóirat)
a. m.	annyi mint
Ath.	Athenaeum (folyóirat)
Ács 1896.	Ács Mihály, Öreg nyomdászok a sajtószabadság első termékeiről, VU, 43. évf. (1896), 11. szám (márc. 15.), 161–162.
ált.	általában
Barcy – Somogyi 1886.	Barcy Zoltán – Somogyi Győző, A szabadságharc hadserege: 1848–49 katonai szervezete, egyenruhái és fegyverzete, Bp., Corvina, 1986.
Baróti 1894.	Baróti Lajos, Petőfi költeményeinek első kritikai kiadásáról, EPhK, 18. évf. (1894), 505–516, 681–692, 789–798, 871–881. (Klny. is.)
Bodolay 1963.	Bodolay Géza, Irodalmi diáktársaságok 1785–1848, Bp., Akadémiai, 1963.
Bona 1998–1999.	Bona Gábor, Hadnagyk és főhadnagyk az 1848/49. évi szabadságharcban, I–III., Bp., Heraldika, 1998–1999.
BpSz	Budapesti Szemle
Brunszvik 1999.	„Magyarország, Veled az isten!” Brunszvik Teréz naplófeljegyzései 1848–1849, s. a. r., a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Hornyák Mária, Bp., Argumentum, 1999.
c. n.	cím nélkül
cs. kir.	császári királyi
Cz – F	Czuczor Gergely – Fogarasi János, A magyar nyelv szótára, I–VI., Pest, majd Bp., 1862–1874.
Csapody 1923.	Csapody István, Petőfi szeme, Napkelet, 1. évf. (1923), 6. szám, 527–532.
Dávid – Mikó 1972.	Dávid Gyula – Mikó Imre, Petőfi Erdélyben, Bukarest, Kriterion, 1972.
Déri 1909.	Déri Gyula, Petőfi Zoltán, Bp., Kunossy – Szilágyi, 1909 (Petőfi-Könyvtár XV.).

- Dienes 1958. Dienes András, Petőfi a szabadságharcban, Bp., Akadémiai, 1958 (Irodalomtörténeti Könyvtár 3.).
- Dienes 1968. Dienes András, A fiatal Petőfi: A költő származása és életútja 1838 nyaráig, Bp. Tankönyvkiadó, 1968.
- DK Petőfi Sándor költeményei [Díszkiadás], Hiteles kéziratok alapján megigazított és hazai művészek rajzaival díszített 1. teljes kiadás, Bp., 1874. [V] 758 l.
- Elek 1928. Elek Oszkár, Kont István a magyar irodalomban, It, 17. évf. (1928), 1–2. szám, 23–31.; 3–4. szám, 120–142.
- Élk
é. n. Életképek (folyóirat)
Évszám nélkül
- EPhK Egyetemes Philologiai Közlöny
- Endrődi 1911. Endrődi Sándor, Petőfi napjai a magyar irodalomban 1842–1849: Egykorú nyomtatványok másaival, Bp., Kunossy, Szilágyi és Társa, 1911 (Petőfi-könyvtár XXIX–XXX.) 543 l.
- Erdélyi 1991. Erdélyi János, Irodalmi tanulmányok és pályaképek, s. a. r. T. Erdélyi Ilona, Bp., Akadémiai, 1991 (A magyar irodalomtörténetírás forrásai 14.).
- ev. evangélikus
évn. évnegyed
F *Felbőke* (cikluscím, kötetcím)
f. folio
- Farkas 1923. Farkas Gyula, Petőfi nagyobb elbeszélő költeményei és forrásai, Bp., Eötvös Collegium volt Tagjainak Szövetsége, 1923 (Eötvös-Füzetek 1.).
- Fazakas 2022. Fazakas Gergely Tamás, Emlékezet és térhasználat: Nemzeti és felekezeti ünneplés Debrecenben a 19. század második felében, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2022 (Loci Memoriae Hungaricae 10.).
- Fekete 1973. Fekete Sándor, Petőfi Sándor életrajza I.: A költő gyermek- és ifjúkora, Bp., Akadémiai, 1973.
- Fekete 1989. Fekete Sándor, Petőfi evangéliuma: A költő és a francia forradalmak, Bp., Kossuth, 1989.
- Ferenczi 1890. Ferenczi Zoltán, Petőfi ismeretlen költeményei 1848-ból. BpSz, 61. kötet (1890), 159. szám, 498–511.
- Ferenczi 1894. Ferenczi Zoltán, Petőfi fordításai: IX. Moreutól, PetMuz, 7. évf. (1894), 3. szám (máj.), 67–69.
- Ferenczi 1896. Ferenczi Zoltán, Petőfi életrajza, I–III. kötet, Bp., Franklin-Társulat, 1896.
- Firtinger 1900. Firtinger Károly, Ötven esztendő a magyarországi könyvnyomtatás közelmúltjából, Bp., Nyomdászok Szakköre, 1900.
- ford. fordítás, fordította
főszerk. főszerkesztő
- Fried 2001. Fried István, A (poszt)modern Petőfi, Bp., Ister, 2001.
- FSzEK Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
füz. füzet
- Gáldi 1969. Gáldi László, Petőfi kisebb műfordításai, ItK, 73. évf. (1969), 4. szám, 407–421.

Gerő 1933.	Gerő József, Petőfi javainak lefoglalása és elárverezése (1849–1851), ItK, 43. évf. (1933), 1. szám, 126–132.
Gesztessy 1867.	Gesztessy László, Hogyan született Petőfinek egy költeménye, Magyarország és a Nagy Világ, 3. évf. (1867), 51. szám (dec. 21.), 606–607.
Gömöri 1989.	Gömöri György, Petőfi ír „súgója” – Thomas Moore (A „Nemzeti dal” geneziséhez), It, 70. évf. (1989), 4. szám, 676–686.
Gyulay 2003.	Gyulay Lajos naplói a forradalom és szabadságharc korából. 1848. március 5. – 1849. június 22., II. kötet, s. a. r. V. András János – Csetri Elek – Miskolczy Ambrus, Bp., ELTE Román Filológiai Tanszék – Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, 2003.
h.	hasáb
Hatvany 1967.	Hatvany Lajos, Így élt Petőfi, I–II. kötet, 2., javított kiadás, szerk. Kiss József – Pándi Pál, Bp., Akadémiai, 1967.
Hermann 2014.	Hermann Róbert, Goromba tábornokok, goromba költő: A Bem–Vécsey- és a Klapka–Petőfi-affér = Ki vagyok én? Nem mondom meg...: Tanulmányok Petőfiről, szerk. Szilágyi Márton, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2014, 122–187.
Hermann 2022.	Hermann Róbert, A versszakokra vágott kézirat – avagy mi történt a Landerer és Heckenast nyomdában március 15-én? = Museum super omnia: Tanulmányok E. Csorba Csilla születésnapjára, szerk. Kovács Ida – Sidó Anna, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2022, 199–205.
HL	Hadtörténeti Levéltár
Horváth 1922.	Horváth János, Petőfi Sándor, Bp., Pallas, 1922. 597 l. (Hasonmás kiadása: 1989.)
Horváth M. 1842.	Horváth Mihály, A magyarok története, Pápa, 1842.
Horváth M. 1843.	Horváth Mihály, A magyarok története, II. kötet, Pápa, 1843.
HP	Petőfi Sándor összes művei, Végleges, teljes kiadás, Eredeti kéziratok és kiadások alapján rendezte, jegyzetekkel és variánsokkal kísérte Havas Adolf, I–VI. kötet, Bp., 1892–1896.
hrsz.	helyrajzi szám(ú)
id.	idézett
idj.	idézőjel
i. h.	idézett hely
Illyés 1963.	Illyés Gyula, Petőfi Sándor, Új, átdolgozott kiadás, Bp., Szépirodalmi, 1963.
Ipolyi 1854.	Ipolyi Arnold, Magyar mythologia, Pest, Heckenast Gusztáv, 1854.
Isoz 1931.	Isoz Kálmán, Petőfi dalok, Bp., Magyar Nemzeti Múzeum, 1931 (Magyar zeneművek könyvésze).
Isoz 1948.	Dr. Isoz Kálmán, A megzenésített „Nemzeti dal”, Zenei Szemle, Új folyam, 2. évf. (1948), 5. szám, 249–251.
It	Irodalomtörténet (folyóirat)
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények (folyóirat)
jav.	javítás, javítva
jel.	jelenet

- JMÖM CB II. Jókai Mór, Cikkek és beszédek (1848. március 19. – 1848. december 31.), 2. kötet, s. a. r. Szekeres László, Bp., Akadémiai, 1967 (Jókai Mór Összes Művei).
- JMÖM CB VI. Jókai Mór, Cikkek és beszédek, VI. kötet (1861. január 7. – 1865. június 24.), vál. és s. a. r. Láng József és Rigó László, jegyzetek Kerényi Ferenc, Bp., Akadémiai, 1975 (Jókai Mór Összes Művei).
- jkv. jegyzőkönyv
- Kalla – Ratzky 2006. Beszélő tárgyak: A Petőfi család relikviái, a kötetet összeállította és a bevezető tanulmányokat írta Kalla Zsuzsa és Ratzky Rita, Bp., PIM, 2006.
- Kerényi 2002. Kerényi Ferenc, Petőfi és a székelyek, Székelyföld, 6. évf. (2002), 7. szám, 60–69.
- Kerényi 2008. Kerényi Ferenc, Petőfi Sándor élete és költészete: Kritikai életrajz, Bp., Osiris, 2008 (Osiris Monográfiák).
- [Kertbeny – Vasfi-Eisler] kiad. 1851. – Hangok a' multból: A' magyar nemzet' nagy napjainak emlékéül, összeszedte és kiadta két magyar honfi [Kertbeny Károly és Vasfi-Eisler Mór], Lipcse, Keil Ernő és társa, 1851.
- Képes 1952. Képes Géza, Arany János fordításai Thomas Moore szövegeiből, It, 40. évf. (1952), 320–334.
- Kéry 1911. Kéry Gyula, A Petőfi-ház története és katalógusa, Bp., Kunossy – Szilágyi, 1911 (Petőfi Könyvtár XXVI.). 182 [1] l.
- KisfT Kisfaludy Társaság
- KisfTÉ Újf Kisfaludy Társaság Évlapjai. Új folyam
- Kiss 1970. Kiss József, A Nemzeti dal egykorú fordítói és fordításai = Petőfi és kora, szerk. Lukácsy Sándor – Varga János, Bp., Akadémiai, 1970, 411–483.
- Kiss 1979. Kiss József, A Petőfi-költemények kiadásának története 1850-től 1945-ig, MKsz, 95. évf. (1979), 1. szám, 43–61.
- Kiss 1989. Kiss József, Előre! Egy jelszó irodalmi változatai Uhlandtól Petőfiig, ItK, 93. évf. (1989), 4. szám, 390–414.
- Kovács 1911. Kovács János, Sue hatása a magyar regényirodalomra, Kolozsvár, Kolozsvári Nyomda, 1911.
- Kölcsey 2000. Kölcsey Ferenc, Országgyűlési napló, s. a. r. Völgyesi Orsolya, Bp., Universitas, 2000 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái).
- Kölcsey 2001. Kölcsey Ferenc, Versek és versfordítások, s. a. r. Szabó G. Zoltán, Bp., Universitas, 2001 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái).
- Kölcsey 2011. Kölcsey Ferenc, Országgyűlési dokumentumok, s. a. r. Völgyesi Orsolya, Bp., Universitas, 2011 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái).
- közp. központosítás
- klny. különlenyomat
- Km kéziratmásolat
- Kont 1897. Dr. Kont Ignác, Petőfi „Béranger legújabb dalá”-nak eredetije, EPhK, 21. évf. (1897), 776–778.
- krk. kritikai kiadás
- Lukácsy 1996. Lukácsy Sándor, Egy hazánk van: Tanulmányok, Pécs, Jelenkor, 1996.
- Lukácsy 1998. Lukácsy Sándor, Alibaud: 150 éve írta Petőfi Az apostolt, Forrás, 30. évf. (1998), 10. szám, 77–79.

- Majláth – Thallóczy 1880. – Petőfi Sándor hátrahagyott kéziratai és könyvtára, közlik Majláth Béla és Thallóczy Lajos, MKsz, 5. évf. (1880), 193–217.
- Margócsy 1999. Margócsy István, Petőfi Sándor: Kísérlet, Bp., Korona, 1999 (Klasszikusaink).
- Margócsy 2023. Margócsy István, *Az apostol* lappangása a 19. században, *Studia Litteraria*, 62. évf. (2023), 3–4. szám, 171–186.
- Mályuszné 1985. Megbíraltak és bírálók: A cenzúrahivatal aktáiból (1780–1867), kiad. Mályuszné Császár Edit, Bp., Gondolat, 1985 (Nemzeti Könyvtár).
- Mándy 1799. Magyar Sunád, avagy I. Béla királynak nevetlen író-deákja. Kit ősi édes emlékezet’ oszlopául az ő hét fő magyar vezérekről írtt deák historiájából magyarba öltöztetve elő-állatott tekintetes Szatthmár Vármegye’ edgy leg-kisebb hites tagja M. M. I. [Mándy István], Debrecen, Szigethy Mihály, 1799.
- Mezősi 1972. Mezősi Károly, Közelebb Petőfihez, Bp., Szépirodalmi, 1972.
- mgt. magántulajdon
- Mikes – Dernői (kiad.) 1930. – Szendrey Julia ismeretlen naplója, levelei és haláloságán tett vallomása, közzéteszik és feldolgozták Mikes Lajos és Dernői Kocsis László, Bp., Genius, 1930.
- MKÖM 51. Mikszáth Kálmán, Cikkek és karcolatok I. 1869–1874, s. a. r. Bisztray Gyula, Bp., Akadémiai, 1964 (Mikszáth Kálmán Összes Művei 51.).
- MKÖM 52. Mikszáth Kálmán, Cikkek és karcolatok II. 1874–1875, s. a. r. Bisztray Gyula, Bp., Akadémiai, 1964 (Mikszáth Kálmán Összes Művei 52.).
- MKsz Magyar Könyvszemle (folyóirat)
- MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár
- MNM Magyar Nemzeti Múzeum
- MNy Magyar Nyelv (folyóirat)
- Moore 1845. Thomas Moore, *Lyrical Beauties*, selected by H. M. Melford, Lecturer in the University of Göttingen, Brunswick, printed for and by George Westermann, 1845.
- MST A magyar sajtó története II/1. 1848–1867, szerk. Kosáry Domokos – Németh G. Béla, Bp. Akadémiai, 1985 (A magyar sajtó története).
- MT Márczius Tizenötödike (folyóirat)
- Mona Mona Ilona, Hungarian music publication 1774–1867: First summary, Bp., 1973.
- MSzT Magyar színháztörténet 1790–1873, főszerk. Székely György, szerk. Kerényi Ferenc, Bp., Akadémiai, 1990.
- MTA KIK Kt. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár
- n. nélkül
- Németh 1976. Németh G. Béla, *Létharc és nemzetiség: Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok*, Bp., Magvető, 1976 (Elvek és utak).
- OSZK Országos Széchényi Könyvtár
- OSZK Kt. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára
- OSZK SzT Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tára

ÖK1	Petőfi összes költeményei, Pest, Emich, 1847.
ÖK2–3	Petőfi Sándor összes költeményei 1842–1846, I–II. kötet, 2. kiadás, Pest, Emich, 1848. [A különböző szedésű változatokra lásd → PSÖM 1. 123.]
PAIb	Petőfi Album, A Petőfi-Társaság megbízásából szerk. Bartók Lajos – Endrődi Sándor – Szana Tamás, Bp., 1898.
PAt I.	Petőfi-adattár I.: Petőfi az egykorú sajtóban és egyéb nyomtatott forrásokban. Kiegészítés Endrődi Sándor „Petőfi napjai a magyar irodalomban” c., 1911-ben kiadott gyűjtéséhez, gyűjtötte, s. a. r. Kiss József, Bp., Akadémiai, 1987 (A magyar irodalomtörténetírás forrásai 11.).
PAt II.	Petőfi-adattár II.: Petőfi a kortársak leveleiben és naplóiban, gyűjtötte, s. a. r. és a jegyzeteket írta Oltványi Ambrus, szerk. Kiss József, Bp., Akadémiai, 1987 (A magyar irodalomtörténetírás forrásai 12.).
PAt III.	Petőfi-adattár III.: Petőfi-okmányok, Függelék (családi adatok), Pótlások az I. és II. kötethez, gyűjtötte, s. a. r. és a jegyzeteket írta Kiss József, Bp., Akadémiai – Balassi, 1992 (A magyar irodalomtörténetírás forrásai 15.).
Paál – Wéber (szerk.)	1975. – Petőfi-mozaik, szerk. Paál Rózsa – Wéber Antal, Bp., Tankönyvkiadó, 1975.
Pálmány 2002.	Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja, szerk. Pálmány Béla, Bp., Argumentum, 2002.
PDI	Pesti Divatlap (folyóirat)
PetMuz	Petőfi-Muzeum (folyóirat)
PetSzót	Petőfi-szótár I–IV: Petőfi Sándor életművének szókészlete, szerk. J. Soltész Katalin – Szabó Dénes – Wacha Imre, Gáldi László irányításával, Bp., Akadémiai, 1973–1983.
PH	Pesti Hírlap
PHáz	Petőfi Ház
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum
PIM Kt.	Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára
PN	Pesti Napló
PSÖM I.	Petőfi Sándor költeményei 1. 1842–1845, s. a. r. Varjas Béla, Bp., Akadémiai, 1951 (Petőfi Sándor Összes Művei I.).
PSÖM II.	Petőfi Sándor költeményei 2., s. a. r. Varjas Béla, Bp., Akadémiai, 1951 (Petőfi Sándor Összes Művei II.).
PSÖM III.	Petőfi Sándor költeményei 3., s. a. r. Varjas Béla, Bp., Akadémiai, 1951 (Petőfi Sándor Összes Művei III.).
PSÖM IV.	Petőfi Sándor szépprózai és drámai művei, [s. a. r. Varjas Béla], Bp., Akadémiai, 1952 (Petőfi Sándor Összes Művei IV.).
PSÖM V.	Petőfi Sándor vegyes művei: Útirajzok, naplójegyzetek, hírlapi cikkek és egyéb prózai írások, s. a. r. V. Nyilassy Vilma – Kiss József, Bp., Akadémiai, 1956 (Petőfi Sándor Összes Művei V.).
PSÖM VI.	Petőfi Sándor prózafordításai, s. a. r. V. Nyilassy Vilma – Kiss József, Bp., Akadémiai, 1956 (Petőfi Sándor Összes Művei VI.).
PSÖM VII.	Petőfi Sándor levelezése: Függelék (Vegyes feljegyzések, szerkesztői jegyzetek, dedikációk, másolatok, rajzok) – Pótlás a kiadás ko-

	rábban megjelent köteteihez, s. a. r. Kiss József – V. Nyilassy Vilma, függelék H. Törő Györgyi, pótlás Kiss József, Bp., Akadémiai, 1964 (Petőfi Sándor Összes Művei VII.).
PSÖM 1.	Petőfi Sándor összes költeményei (1838–1843): Kritikai kiadás, s. a. r. Kiss József – Martinkó András, Bp., Akadémiai, 1973 (Petőfi Sándor Összes Művei 1.).
PSÖM 2.	Petőfi Sándor összes költeményei (1844. január – augusztus): Kritikai kiadás, s. a. r. Kiss József – Ratzky Rita – Szabó G. Zoltán, Bp., Akadémiai, 1983 (Petőfi Sándor Összes Művei 2.).
PSÖM 3.	Petőfi Sándor összes költeményei (1844. szeptember – 1845. július): Kritikai kiadás, s. a. r. Kiss József – Kerényi Ferenc – Martinkó András – Ratzky Rita – Szabó G. Zoltán, szerk. Kerényi Ferenc, Bp., Akadémiai, 1997 (Petőfi Sándor Összes Művei 3.).
PSÖM 4.	Petőfi Sándor összes költeményei (1845. augusztus – 1846): Kritikai kiadás, s. a. r. Kerényi Ferenc, Bp., Akadémiai, 2003 (Petőfi Sándor Összes Művei 4.).
PSÖM 5.	Petőfi Sándor összes költeményei (1847): Kritikai kiadás, s. a. r. Kerényi Ferenc, Bp., Akadémiai, 2008 (Petőfi Sándor Összes Művei 5.).
PT	Petőfi-Társaság
r.	recto
ref.	református
Réti 2001.	Réti Zoltán, Rózsavölgyi Márk, 2. kiadás, Bp., Athenaeum, 2001.
rk.	római katolikus
rl.	rőplap
r. – v.	recto–verso
s. a. r.	sajtó alá rendezte
Schlosser 2023.	Christine Schlosser, Das lyrische Werk Sándor Petőfis in deutscher Übersetzung: Eine Bibliographie, Berlin, Frank & Timme, 2023.
sh.	sajtóhiba
Sonkoly 1973.	Sonkoly István, Megzenésített Petőfi-versek = Studia Litteraria, Tomus XI., szerk. Barta János – Julow Viktor, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1973, 33–49.
Spira 1964.	Spira György, A vezérmegye forradalmi választmánya 1848 tavaszán, Századok, 98. évf. (1964), 713–754.
Spira 1996.	Spira György, Két szemtelen hízelgő: Kiegészítés a Petőfi-adattárhoz, ItK, 100. évf. (1996), 1–2. szám, 161–169.
Spira 1998.	Spira György, A pestiek Petőfi és Haynau között, Bp., Enciklopédia, 1998.
StudComP	Studia Comitatus Pestiensis. A Pest Megyei Múzeumok évkönyvei (sorozat). Szentendre 1972 –
SzA	Szigeti Album MDCCCLX, szerk. Szilágyi István – P. Szathmáry Károly, Pest, Ráth Mór, 1860.
Szendrey 2018.	Szendrey Júlia összes verse, s. a. r. Gyimesi Emese, Bp., Kortárs, 2018.
SzGy	<i>Szerelem gyöngyei</i> (cikluscím, kötetcím)

- Szilágyi 2021. Szilágyi Márton, A magyar romantika ikercsillagai: Jókai Mór és Petőfi Sándor, Bp., Osiris, 2021 (Osiris Irodalomtörténet. Tanulmányok).
- Szirák 1935. Szirák Ferenc, Pontos tájrajz egy Petőfi-versben, It, 24. évf. (1935), 211–215.
- Szuper 1889. Szuper Károly színészeti naplója 1830–1850, s. a. r. Váli Béla, Bp., Aigner, 1889.
- t. tábla
- Tari 2023. Tari Lujza, Hangszerek, ének, zene, tánc Petőfi Sándor verseiben, ItK, 127. évf. (2023), 5. szám, 590–611.
- th. tollhíza
- Táncsics 1978. Táncsics Mihály, Életpályám, s. a. r. Czibor János, Bp., Magvető, 1978 (Nemzet és emlékezet).
- uk. utánközlés
- UK01 Petőfi újabb költeményei 1847–1849, Pest, Emich Gusztáv, 1852. [Elkobzott és megsemmisített kiadás.]
- UK02 Petőfi Sándor újabb költeményei, I–II. kötet, Pest, Emich Gusztáv, 1852. [Az előző kiadás kétkötetes, szintén elkobzott változata.]
- ÚK1 Petőfi Sándor újabb költeményei 1847–1849, I–II. kötet, Pest, Emich, 1858.
- uo. ugyanott
- uő. ugyanő
- Urbán 1981. Urbán Aladár, A nagy év sodrában: Tanulmányok 1848-ról, Bp., Magvető, 1981 (Elvek és utak).
- Urbán (kiad.) 1999. Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai, I–II. kötet, kiad. Urbán Aladár, Bp., Argumentum, 1999.
- v. verso
- vál. válogatta
- V1 Petőfi Sándor, Versek 1842–1844, Budán, A Magyar Kir. Egyetem Betűivel, 1844.
- Vahot 1881. Vahot Imre, Emlékiratai, 2. kiadás, Bp., Aigner Lajos, [1881] (Nemzeti könyvtár).
- Varga 1971. Varga János, A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban, Bp., Akadémiai, 1971.
- Várhelyi 1999. Várhelyi Ilona, Hej, Debrecen, ha rád emlékezem...: Petőfi Debrecenben, Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1999 (A Hajdú-Bihar megyei múzeumok közleményei).
- VJÖM I. Vajda János, Kisebb költemények 1844–1860, s. a. r. Barla Gyula, Bp., Akadémiai, 1969 (Vajda János Összes Művei I.).
- VMÖM 1. Vörösmarty Mihály, Kisebb költemények I. (1826-ig), s. a. r. Horváth Károly, Bp., Akadémiai, 1960 (Vörösmarty Mihály Összes Művei 1.).
- VMÖM 3. Vörösmarty Mihály, Kisebb költemények III. (1840–1855), s. a. r. Tóth Dezső, Bp., Akadémiai, 1962 (Vörösmarty Mihály Összes Költeményei 3.).
- VMÖM 5. Vörösmarty Mihály, Nagyobb epikai művek II., s. a. r. Horváth Károly – Martinkó András, Bp., Akadémiai, 1967 (Vörösmarty Mihály Összes Művei 5.).

- VMÖM 8. Vörösmarty Mihály, A' bujdosók: Színmű öt felvonásban (1830), s. a. r. Fehér Géza, Bp., Akadémiai, 1962 (Vörösmarty Mihály Összes Művei 8.).
- VMÖM 9. Vörösmarty Mihály, Csongor és Tünde – Kincskeresők – Várnász, s. a. r. Fehér Géza – Staud Géza – Taxner-Tóth Ernő, Akadémiai, Bp., 1989. (Vörösmarty Mihály Összes Művei 9.).
- VMÖM 12. Vörösmarty Mihály, Drámafordítások, s. a. r. Ruttkay Kálmán, Bp., Akadémiai, 1983 (Vörösmarty Mihály Összes Művei 12.).
- VMÖM 18. Vörösmarty Mihály levelezése, s. a. r. Brisits Frigyes, Bp., Akadémiai, 1965 (Vörösmarty Mihály Összes Művei 18.).
- VU Vasárnapi Ujság
- Wacha 1973. Wacha Imre, Petőfi jelképrendszeréről, ItK, 77. évf. (1973), 1. szám, 72–84.
- [Závodszy] 1874. [Závodszy Károly], Petőfi Sándor kiadatlan költeményeiből, Ott-hon, 1. évf. (1874), 5–18.
- Zentai 1999. Zentai Mária, Ügyefogyott királyok: Petőfi királyballadái, Új Dunatáj, 4. évf. (1999), 1. szám, 11–18.

AZ EGYES VERSEK JEGYZETEI

731. A TÉLI ESTÉK

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 3. f. r-v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. A *Petőfi Sándor költeményei* 1848. c. kéziratos versgyűjtő füzetben, amelyet Emich Gusztávval, 1847. jún. 26-án kötött és 1848. jan. 1-jén módosított szerződése alapján másolt egybe (PAI III. 81–83.). A kéziratgyűjtés leírása: „Negyedréti alakú (21 × 26,2 cm) 66 fólió terjedelmű, nyilvánvalóan bekötésre készült kézirat. A 33 összefüggő fólió-pár közül időközben néhány már kettészakadt; az egymásba tett lapok nincsenek összefűzve. Az első négy és az utolsó két lap számozatlan, az 5–130. lapokat Petőfi számozta be. A 2., 4., 131. és 132. lapok üresek, különben írás a levelek mindkét oldalán. Autográf. Minden vers új lapon kezdődik. A címeteket a költő aláhúzta, és a költemények után, zárójelben közölte a versek keletkezési helyét is. A helynevek alatt rövid vízszintes vonalak láthatók.” (PSÖM VII. 603.) A kéziratgyűjtés történetére lásd Mezősi 1972. 366–367.

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.

Kötetben: UK01 392–395., UK02 II. 179–183., ÚK1 II. 159–163.

Keletkezés

A vers megírását – kizárólag a versgyűjtő füzetben elfoglalt helye alapján – hagyományosan (Ferenczi 1896. III. 184.) 1848. jan. elejére tesszük. Illyés Gyula, feltételezve egy „napi egy vers” újévi fogadalmat, a negyedikként álló *Adorján Boldizsárhoz* (→ 11–13.) jan. 6-i datálása miatt úgy gondolta, hogy az előtte lévő versek egy-egy naphoz köthetők, így a költeményt kimondatlanul is jan. 2–3-ra keltezte (Illyés 1963. 287.)

Magyarázatok

- 1, 2 *Hova lett:* a kérdésfelvetést klasszikus retorikai fordulatra vezette vissza Lukácsy Sándor, Ubi sunt: Egy formula rövid életrajza = Uő.: Isten gyertyácskái. Pécs, Jelenkor, 1994, 313.
- 1–4 A Lukácsytól Gyöngyösi Istvánig visszavezetett negatív tájfestés előképe még Berzsenyi Dániel *A közeledő tél* c. költeménye (a „negatív festés” fogalmát bevezette a szakirodalomba: Horváth 1922. 402.): „Nincs rózsás labirint s balzsamos illatok / Közt nem lengedez a Zephyr. // Nincs már symphonia, s zöld lugosok között /

- Nem bűg gerlice, és a füzes ernyein / A csermely violás völgye nem illatoz...” (Berzsenyi Dániel költői művei: Kritikai kiadás, s. a. r. Merényi Oszkár, Bp., Akadémiai, 1979, 74.) Gyöngyösit 1847-ben, a *Szécsi Mária* anyaggyűjtése közben forgatta Petőfi (→ PSÖM 5. 503–504.), egy *Anthologia Berzsenyi Dániel munkáiból* (Kassa, 1836) pedig megvolt könyvtárában (PSÖM V. 255.). A negatív festés kárhóztatása Hartmann Jánosnál: Petőfi-tanulmányok, Bp., Franklin-Társulat, 1910, 77–78. Cáfolata Tolnai Vilmostól a könyv recenziójában: EPhK, 34. évf. (1910), 580–585. Különösen: 583.
- 8 *kirabolta*: a rablás-motívum társadalmi tartalmára lásd Lukácsy Sándor: Petőfi vers-ről-versre = Lukácsy 1996. 279. Példái: *elorzott boldogság* (*Levél Várady Antalhoz*, 1846. máj. 22, → PSÖM 4. 178.), *orzott kincsek* (*Palota és kunyhó*, 1847. [jan.], → PSÖM 5. 14–15.), összefüggésben a 13. sor *ínség*-rímével.
- 16 *szép az élet a szobában*: megjelent még a *Téli világ* c. vers refrénjében (1845. [febr. közepe]): „Hol a boldogság mostanában? / Barátságos meleg szobában.” (→ PSÖM 3. 142–143.)
- 18 *meleg hajlékot s családot*: a költő személyes érdekeltségét mutatja a visszautalás lehetősége a *Bolond Istók* (1847. [nov. vége – dec. első fele] utolsó négy versszakára (→ PSÖM 5. 249.) a családi idill ábrázolásában.
- 22 *kandallóra*: az urbánus, biedermeier életformára tett, látszólag ide nem illő utalás ismét Petőfi személyességét mutatja (vö. Lukácsy 1996. 280.).
- 54 *rózsafelhős eget*: a jelző párhuzama megvan a *A Tiszta* c. versben: „rózsafelhők úsztak át az égen” (→ PSÖM 5. 28.).
- 61 *boldog jelennek*: Lukácsyval ellentétben (Lukácsy 1996. 280.) úgy látjuk, hogy a Petőfi-nél valóban szokatlan szókapcsolat itt csak a gyermeki ártatlanságra és tudatlanságra vonatkozik.
- 69 *Húzzák a cigányok*: a télben-szélben vacogó cigány ábrázolását (*Vándorélet*, 1844. [márc. vége – ápr. eleje], → II. 23–24.; *Téli világ*, 1845. [febr. közepe], → PSÖM 3. 143.) szintén az idillhez igazította a költő.

Szövegváltozatok

- K 33–36 Mert a házi asszony tudja, mit mikép kell,
A kötelességét ő jól megtanulta,
Nem bánik könnyen a ház becsületével,
Nem foghatják reá, hogy fősvény vagy lusta.
- 45 <S> És
48 szeret<, > nézni,
63 <Ki> Lám, ki hinné, < hogy >
76 <ballag > megy csak

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 114.

732. FELESÉGEK FELESÉGE

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 4. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Élk, 6.évf. (1848), I. félév, 19. szám (ápr. 30), 552–553., vö. Endrődi 1911. 414.
Kötetben: UK01 395–396., UK02 II. 183–184., ÚK1 II. 164–165.

Keletkezés

Kizárólag a versgyűjtő füzetben elfoglalt hely alapján, hagyományosan: *1848. jan. eleje* (Ferenczi 1896. III. 184.).

Szövegváltozatok

5	Élk	lyánykorodban,
7–8	K	< Ha rózsza vón a szerelmem, Ugy sem viríthatna szebben. >
10	K	szerelmem <?>;
11	Élk	istenadta,
15	K	< De > S én [utólag föléírva]
	Élk	énnékem

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 248–249.

733. EGY KÖNYVÁRUS EMLÉKKÖNYVÉBE

Kézirat

K1 OSZK Kt. Fond VII/8. 4. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

K2 Havas Adolf még látott egy másik autográfot is, ifj. Emich Gusztáv tulajdonában (HP III. 617), ennek alapján tekintette a verset id. Emich Gusztávhoz szólónak.

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.
Kötetben: UK01 396., UK02 II. 185., ÚK1 II. 166.

Keletkezés

Petőfi 1848. jan. 1-jei dátummal módosította Emich Gusztávval 1847. jún. 26-án kötött szerződését, amely így rendszeresebb jövedelmet biztosított a családós költő számára, új verseskötete terhére (PAt III. 81–83.), de ugyanekkor tárgyalta Emichkel Arany *Murány ostroma* c. munkájának kiadásáról is, amint erről jan. 2-i levelében beszámolt (PSÖM VII. 116.). Ekkor találkozhatott (véltetően többször is) a vers címzettjével, Számvald Gyulával, Emich segédével és társával. Ugyanígy *1848. jan. elejére* teszi megírását a versgyűjtő füzetben elfoglalt helye is (Ferenczi 1896. III. 184.).

Magyarázatok

- C Számvald Gyula (Szeged, 1825. szept. 25. – Washington, 1912. dec. 4.), katonáskodás után lett 1846-ban Emich segédje, majd társa. A szabadságharcban honvéd hadnagy. Emiatt emigrál, de Emich közbenjárására hazatérhet, és 1850-ben megveszi boltját. 1855-ben sikkasztás miatt újra emigrál, több nyugat-európai országban újságíróskodik, majd 1859-ben az USA-ba távozik. A polgárháborúban – Julius H. Stahel néven – vezérőrnagy és hadtestparancsnok; a legmagasabb amerikai kitüntetés, a Congressional Medal of Honor (1893) tulajdonosa. Több kelet-ázsiai országban USA-főkonzul, majd biztosítási hivatalnok. Az arlingtoni katonai temetőben nyugszik (Varga-Neubauer Sándor, Petőfi pesti könyvárusa, Népszabadság, 56. évf. (1998), 275. szám (nov. 24.), 38. és Bona 1998–1999. III. 230.).
- 1–11 Lukácsy szerint: „A kis vers nem egyéb, mint a Parainesis [Kölcsy Ferenc] játékosan és kedvesen kifordított parafrázisa (és mellékesen: Petőfi műértésének pompás tanújele”. (Lukácsy 1996. 121.). A vers ugyanakkor felfogható bibliai allúziókkal folytatott játéknak is: pl. „szeresd felebarátodat”.

Szövegváltozatok

- K 9 <ez édes jó > a drága szent
10 < Mélyen > Szivednek

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 203.

734. ADORJÁN BOLDIZSÁRHOZ

Kézirat

K1 OSZK Kt. Fond VII/8. 5. f. r-v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kéziratgyűttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

K2 MTAK Kt. K 521/2. Egy f. terjedelmű, 268 × 184 mm, álló formátumú tisztázata, r-v. Teljes névaláírással. Az Ernst-hagyatékából származik; az MTAK 12/1939. számon állományba vett levél melléklete. A címzett 1867. évi halála után 1880-ban bukkant fel, amikor Ágoston József a VU azévi 29. számában közölte; ő egy Karinthy nevű antikváriustól ismeretlen időpontban vásárolta. A HP idején is még Ágoston tulajdonában volt, vö. PSÖM VII. 402.

A két K viszonyát a javítások figyelembevételével lehetett megállapítani, lásd *Szövegváltozatok*. A közlés alapja a K2.

Megjelenés

Éltek, 6. évf. (1848), I. félév, 5. szám (jan. 30.), 142–143., vö. Endrődi 1911. 381.
Kötetben: UK01 397–399., UK02 II. 186–189., UK1 II. 167–170.

Keletkezés

Petőfi az 1848. jan. 5-ről 6-ra virradó éjjel írt levelet Adorján Boldizsárnak Kisfaludra, amelyben emlékkönyvébe verset vagy bejegyzést kért tőle. A költőnek valóban volt ilyen, egyenlő méretű lapokból álló, papírtokban tárolt emlékkönyve, hiszen jan. 29-én Egressy Gábor verset írt bele (PAI III. 87.). Az emlékkönyv azonban nem maradt fenn, mint ahogyan Adorján válaszát sem ismerjük. Ennek a levélnek melléklete volt a vers, amelyet azonban a költő már másolt és javított: „Ha nem tudod a verset elolvasni, nem tehetek róla, késő éjjel írtam álmosan és gyorsan.” (PSÖM VII. 118.) A költemény megírását ezért a levél elé tesszük időben; az eddig automatikusan a levél dátumából következtetett jan. 6. helyett 1848. jan. 5-re keltezzük.

Magyarázatok

- C Adorján Boldizsár (1820–1867) Gömör megyei földbirtokos és költő, Kazinczy Gábor Ifjú Magyarországnak hajdani tagja. Birtokán gazdálkodva, az irodalommal felhagyott, pedig Vörösmarty, Bajza ösztönözte munkára, később pedig Jókai is kért tőle kéziratot (Berecz Károly, A régi „Fiatl Magyarorszá”, Bp., 1898, 32–33.). Petőfi valószínűleg 1845. máj. végén, első felvidéki útján, Rimaszombatban ismerte meg. Berecz szerint (i. m. 15. és PAI III. 224.) éppen ő volt az, aki a költő tiszteletbeli táblabírói címét kieszközölte. 1845. jún. 30. és júl. 3. között Petőfi vendége is volt „a füstös szobájú Adorján Bódi”-nak (*Utí jegyzetek* – PSÖM V. 30.). Ekkor írta *A. B. emlékkönyvébe* c. versét (1845. [jún. 3.], → PSÖM 3. 161.), amelyben ő is munkára, költésre buzdította. Az azóta eltelt időben a helyzet nem változott. Adorján 1846-ban feleségül vette a Shakespeare-fordító Lemouton Emiliát, de ez sem serkentette írásra. Petőfivel kapcsolata továbbra is fennmaradt. Az Arany Jánosnak írt, jan. 2-i Petőfi-levél szerint elmondta vagy megírta azt is, hogy Tompa Petőfi *Szécsi Máriáját* „nagyon középszerű”-nek tartotta (PSÖM VII. 117. és PAI II. 70.). Valószínűleg ez az eset juttatta eszébe személyét éppen ekkor Petőfinek.
- 4 *vasnál vasabb*: a ritkább névszói középfok-képzést Petőfi – úgymond – „avantgarde” merészségének példjaként emelte ki Lukácsy Sándor (Lukácsy 1996. 219–220.).
- 7 *mély völgynek*: Kisfalud fekvése valóban ilyen. Visszatért a szintén 1848. jan.-i *A völgy s a hegy* képalkotásában.
- 8 *fél feketén*: Lukácsy szerint „a közönséges látás számára képtelenség, de a poétai fantáziában – túl a vizualitáson – vakmerő igazság.” (Lukácsy 1996. 219–220.)
- 48 *küldetésedet*: a vers itt lép túl az *A. B. emlékkönyvébe* gondolatkörén, amikor *A XIX. század költői* hivatástudatával a *Levél Várady Antalhoz* c. verssel kezdett nagy episztoला-sorozatba illeszti a költeményt.
- 53–54 *könyvbulletásitól / S mosohgásától*: Petőfi itt az *Arany Jánoshoz* 7. versszakát idézi vissza, a költők feladatáról, → PSÖM 5. 22–23.

- 56 *a ki küldött*: a költő Isten delegáltja a földön, vö. még a 64. sorral!
 72 *Kín és gyönyör*: Petőfinek ezt a szélsőségekben polarizált véleményét Thomas Moore *Oh ne bántsd a költőt*... c. versének 1847. [nov. 4. és dec. 10.] között keletkezett fordítása erősíthette meg, → PSÖM 5. 197–198.

Szövegváltozatok (az Él-közlés következetesen használt aposztrófjait nem tekintettük annak)

3	K1	< szikla szálok > gránitbérczek,
4	K1	< a későbbi 5. sor törölve >
6	Élk	Szédülni
9	K1	< alatt > miatt
10	K1	hol [utólag föléírva] < aranyos > ez a
15	Élk	nyílt
17	Élk	körüle
23	Élk	ott e tájon
26	K1	mehetett <el > el,
28	Élk	bű növény
31	K2	még [a jobb jambus miatt, a K1 és az Él-k alapján jav.]
	K1	öt<,>
32	Élk	Szívott
36	Élk	így
38	Élk	ketté pattant?
39	Élk	lelkismeret,
43	Élk	[a sor hiányzik]
52	K1 – K2	sem eső sem napsugár [az Él-k alapján em.]
59	Élk	hosszú
60	Élk	bízott
60 után	K1 – K2	[új strófakezdet, sorkihagyással]
65	K1	lántod [th.]
69	K1	mind <!>,

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 40.

735. VAN-E EGY MAROK FÖLD...

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 6. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli esték* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.
 Kötetben: UK01 399–340., UK02 II. 189–191., ÚK1 II. 171–172.

Keletkezés

Megírásának vélhető időpontjára csak a versgyűjtő füzetben elfoglalt helye ad némi támpontot, hagyományosan (Ferenczi 1896. III. 184.) 1848. jan.-i versnek tekintik. Ezen belül azonban az időkeretet szűkíteni nem tudjuk.

Magyarizatok

- 1–2 Vörösmarty *Szűzátának* remniszcenciája („Ez a föld, melyen annyszor / Apáid vére folyt...”).
- 3 *Hajh!*: a felkiáltás szóviszszhang Kölcsey *Hymnusának* 25. sorára
- 4 *Fiaik befesték újra feketére*: a vörös és fekete szembeállításának a színszimbolikája központi fogalomként bukkan majd föl a *Fekete-piros dal* c. versben (1848. máj 5. és 10. között): → 103–105.
- 5 *rá kenték a gyalázatot*: a *Nemzeti dal* (→ 67–68.) sorának előképe: *Mit rákentek a szűzadok az oroszán nem szűlhet nyúlfiat*: tagadása Berzsenyi Dániel sorának („S nem szül gyáva nyulat Nubia párduca”) az 1797-ben írt *A felkölt Nemességhez, a szombatbelyi táborban* c. versből. A közös forrás egyébként Petőfi kedvenc latin költője, Horatius (Carmina IV. 4.), vö. Berzsenyi Dániel költői művei, s. a. r. Merényi Oszkár, Bp., Akadémiai, 1979, 273–274. A Berzsenyi-modort már Ferenczi Zoltán észrevételezte: Ferenczi 1896. III. 186. Petőfi könyvtárában megvolt egy *Anthologia Berzsenyi Dániel munkáiból* is (Kassa, 1836), vö. PSÖM V. 255. A hármas, Vörösmarty – Kölcsey – Berzsenyi hatásra lásd Lukácsy 1996. 283–284. Uő felsorolta az életmű vers-előzményeit. A motívumot lásd még *Nagy-Károlyban* (1846. szept. 7., → PSÖM 4. 188–189.), *Haza értem* ([1846. nov. 22. körül], → PSÖM 4. 222–223.), *Magyar vagyok* (1847. [febr.], → PSÖM 5. 24–26.). Ez utóbira lásd még: Horváth 1922. 357.
- 11 *ez a faj*: a magyar nemesség
- 14 *Mi velünk?*: a váltás a többes szám első személyre, a nemzet egészére a 25. sorig tart.
- 20 *Élni nem tudunk és halni nem merünk*: vö. Vajda János versével, *A nemzethez* (PDI 1847. szept. 30.): „... mert nincsen életed, / És halni se tudsz gyávaság mián!” (Horváth 1922. 582. Vö. még VJÖM 1. 338–343.)
- 22 *a legelső szám*: Horváth János a *Lear király* Bolondjának szövegében, Petőfi egykori szerepében vélte megtalálni (I. felv. 4. szín) a mintát: „Most zérus vagy szám nélkül.” (Horváth 1922. 582.) Ez nem meggyőző párhuzam. Uo. *A karthausból* vett párhuzama is túlzásnak tűnik.
- 26 *nekem*: a költő az itt követő ostromzás érdekében váltott át egyes szám első személyre

Szövegváltozatok

K	7	nem [utólag beírva]
	17	<.....> van kenyerünk,
	31	< És még sem teszem le kezemből az ostort, >

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 556.

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 6. f.v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

MT, 1. évf. (1848), 1. szám (márc. 19.), 2–3., vö. Endrődi 1911. 391. (*Januarius, 1848.* alcímmel)

Kötetben: UK01 401., UK02 II. 191–192., ÚK1: hiányzik. Ezért kötetben először: DK 468.

Keletkezés

A költemény – a versgyűjtő füzetben elfoglalt helye és az első közlés alcíme szerint – 1848. jan.-i. Így tudták ezt, az MT nyomán már a kortársak is, lásd a *Fogadtatás* c. alfejezetet.

Fogadtatás

A vers proféciaának bizonyult arra az 1848. márc. 23-i újsághírrre, hogy a „[p]esti írók nejei egy szépen hímzett zászlóval fogják megajándékozni a’ nemzetőrséget. Illy kedves kezeztől varrott zászló alatt aztán öröm lesz csatázni a’ hazáért. Petőfi ezelőtt két hónappal megírta azon verset, mellynek refrainja ez: varrd meg azt a’ zászlót feleségem! A’ költők a’ világesemények látnokai.” (Élk. 6. évf. (1848), I. félév, 13. szám (márc. 23.), 396. – Endrődi 1911. 394–395.) A hír írója Jókai, aki Petőfikkal együtt lakott, s így az első közléstől függetlenül is tudhatott a vers keletkezéséről (JMÖM CB II. 27. A jegyzet: 579.). A hírt – Béranger *La déluge* c. költeményére, annak szintén profétikus refrénjére is hivatkozva – kommentárral megtoldva átvette a Der Ungar is: 7. évf. (1848), 77. szám (márc. 31.), 616. – PAI I. 211.

Magyarázatok

- C *varrogatsz*: Szendrey Júlia varróasztalkája fennmaradt, múzeumi jelzete: PIM R 62.414. (leírását és fényképét lásd Kalla – Ratzky 2006. 122–123.).
- 3 *Rongyosan*: költői túlzás. Petőfi ekkor szolid kispolgári életformát élt, de öltöztetése korábban is nagy gondot fordított. Kemény Zsigmond rossz anyagi viszonyai közepette, 1846-ban is meglepve jegyezte föl: „Petőfi mindig (...) csinos öltözetben jelent meg...” (Kemény Zsigmond naplója, s. a. r. Benkő Samu, Bp., Szépirodalmi, 1974, 146.). Viszont irodalmi reminiscencia, a *Rongyos vitézek* c., 1847. [máj. 2. után] keletkezett vers (→ PSÖM 5. 64–65.) költőjére. A „rongyos, éhes emberek” a nemzet megmentőiként szerepeltek *A magyar politikusokhoz* c. költeményben (1847. [nov. 26. és dec. 10. között]): → PSÖM 5. 251–253.
- 5 *sejtek én valamit*: Petőfi az olaszországi események hatására mondta volna Csengery Antalnak, a PH szerkesztőjének: „Úgy érzem a forradalmat, mint a kutya a föld-rengést.” (Ferenczi 1896. III. 143., idézte: Hatvany 1967. II. 228.) Hasonlóképpen fogalmazott forradalmi naplójában is: „... vártam azt a pillanatot (...) s úgy voltam, mint az állatok a földindulás vagy napfogyatkozás előtt.” (*Lapok Petőfi Sándor naplójá-*

- ból, 1848. márc. 17-i bejegyzés – PSÖM V. 79.) A revolúció elkerülhetetlenségének gondolata az itt is említett forradalomtörténeti olvasmányokból származott, jelesen Saint-Just *Espri de la révolution et de la constitution de France* (1791) c. művének előszavából: „Európa nagy léptekkel megy forradalom felé és a kényuralom minden erőfeszítései sem tartóztatják föl.” (Ferenczi Zoltán, Petőfi és a socializmus, AkadÉrt 18. kötet [1907], 248–258. Az idézet: 258.) Saint-Just kötete – a „Petőfi Sándor kincse. 1848.” autográf rájegyzéssel – megvolt a költő könyvtárában (PSÖM V. 257.). Jelenleg az OSZK Kt. állományában: Fond VII/228/15., vö. Kalla – Ratzky 2006. 115. és 118.
- 11 *a csatatéren: a forradalmi változások erőszakos voltára utalt Arany Jánosnak írt, 1848. jan. 29-i levelében is: „Bújj el, Jankó, mert háború lesz, már itt van a szomszédban, Olaszországban...”* (PSÖM VII. 126.)
- 17 *ilyen szép kéz: Lukácsy Sándor szerint „a legszebb, legsikerültebb bók, melyet Júlia kapott.”* (Lukácsy 1996. 286.)

Szövegváltozatok (valamennyi az MT első közlésére vonatkozik)

- C Mit csinálsz? mit varrogatsz ott?
 Alcím (Januarius, 1848,)
 4 Varj [a kettőzés jelölésére vízszintes vonal az *r* fölött]
 5 Még magam sem tudom,
 6 Elég,
 a sejtésem
 10 lesz majd [vessző nélkül]
 19 közelében,

Fordítás

Morgenröthe, 1848, 3. szám (márc. 23.), 9–10. D. [= Dux Adolf] ford.-a, az MT első közlése nyomán, *Was machst du, und was nähst du heut...* címen. Szövege: PAT I. 198–199. A többi német fordítás adatait lásd Schlosser 2023. 417.

737. EGY EMLÉK A KÓRHÁZBAN (Moreau után franciából.)

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 7. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, →.)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 13. szám (szept. 24.), 400–401. (alcím: Moreau Hegezipp után francziából), vö. Endrődi 1911. 509.

Kötetben: UK01 402–403., UK02 II. 193–195., ÚK1 II. 173–175.

Keletkezés

Ferenczi szerint ez a vers az 1847. nov.-ben és dec.-ben keletkezett művek közé tartozik (Ferenczi 1896. III. 183–184.) Véleményét nem indokolta. A régi kritikai kiadásban – szintén érvek nélkül – a „Pest, 1848. január” szerepel datálásképpen (PSÖM III. 14.). Bármelyik véleményt fogadjuk is el, nincs válasz az ehhez képest igen késő publikálásra. Mivel azonban újabb adat azóta nem merült föl, feltételezen elfogadjuk ez utóbbi datálást: *Pest, 1848. jan.*

Magyarázatok

A vers eredeti szövege a következő:

Un souvenir à l'hôpital

Sur e grabat, chaud de mon agonie,
Pour la pitié je trouve encor des pleurs;
Car un parfum de gloire et de génie
Est répandu dans ce lieu de douleurs;
C'est là qu'il vint, veuf des ses espérances,
Chanter encor, puis pier et mourir:
Et je répète en comptant mes souffrances:
Pauvre Gilbert, que tu devais souffrir!

Ils me disaient: Fils des Muses, courage!
Nous veillerons sur ta lyte et ton sort;
Ils le disaient hier, et dans l'orage
La Pitié seule aujourd'hui m'ouvre un port.
Tremblez, méchants! mon dernier vers s'allume,
Et si je meurs, il vit pour vous flétrir...
Hélas! mes doigts laissent tomber la plume:
Pauvre Gilbert, que tu devais souffrir!

Si seulement une voix consolante
Me répondait quand j'ai longtemps gémi!
Si je pouvais sentir ma main tremblante
Se réchauffer dans la main d'un ami!
Mais que d'amis, sourds à ma voix plaintive,
À leurs banquets, ce soir, vont accourir,
Sans remarquer l'absence d'un convive!...
Pauvre Gilbert, que tu devais souffrir!

J'ai bien maudit le jour qui m'a vu naître;
Mais la nature est brillante d'attraits,
Mais chaque soir le vent à ma fenêtre
Vient secouer un parfum de forêts.
Marcher à deux sur les fleurs et la mousse,
Au fond des bois rêver, s'asseoir, courir,
Oh! quel bonheur! oh! que la vie est douce!...
Pauvre Gilbert, que tu devais souffrir!

Az 1832-es vers Moreau posztumusz kötetében (*Le Myosotis*, 1838) jelent meg, vö. Fekete 1989. 209. Moreau-ra lásd Kacziány Géza: Petőfi francia előfutárja (Hégésippe Moreau) = PALb 191–209.; Uő., Petőfiről és mestereiről, Bp., Kunossy, Szilágyi és társa, 1910 (Petőfi-Könyvtár XVIII.), 43–91.; az utóbbi helyen a költő sírszobrának képével és tíz költeményének fordításával, valamint Fekete 1989. 262–265. A fordítás hű, csak keresztrímek helyett Petőfi félrímekeket használt. Az apróbb eltéréseket Ferenczi Zoltán vette számba (Ferenczi 1894. 67–69.), az alábbiakban az ő nyomán közöljük. Gáldi László (Gáldi 1969. 410.) arra hívta fel a figyelmet, hogy a vers *A magyar politikusokhoz* (1847. [nov. 26. és dec. 10. között] → PSÖM 5. 251–253.) eszmekörét folytatta.

- 1 a „chaud” kimaradt
- 5–6 az igéket Petőfi más sorrendben használta, de mindent átültetett
- 6 a „puis” kimaradt
- 8 *Gilbert*: Nicolas-Joseph-Laurent, fr. költő (1751–1780). A vers hatására Petőfi az ő műveit is fölvette a beszerzendő könyvek listájára: „Gilbert. Oeuvres; nouvelle édition, avec une notice historique par Ch. Nodier. 1 v. avec portrait. 1. f. 75. c.” (PSÖM V. 176.) Vö. még Fekete 1989. 154–155.
- 9 *költő*: a „Fils des Muses” egybevonásával
- 12 *nyitá*: a jelen idejű fr. igealak helyett *ajtaját*: az eredetiben „un port” (kikötő, rév, menedék) áll. Gáldi nem tudta eldönteni, Petőfi tévesztett-e (la porte = ajtó, kapu) vagy eleve bensőségebb hatásra törekedett (Gáldi 1969. 417.).
- 14 Petőfinél a sor erőteljesebb lett
- 17 *sóhajtásaim*: az eredeti „gémi” inkább nyögés
- 17–18 a két sor felcserélve
- 30 a „courir” kimaradt, a kép statikusabbá vált; jegyzet: a vers eredeti jegyzete helyett Petőfi újat írt; a franciában szerepelt költők közül Thomas Chatterton művei megvoltak könyvtárában (PSÖM V. 251.), vö. Martinkó András, Petőfi és a chattertonizmus, Alföld, 24.évf. (1973), 1. sz., 10–19. Petőfi Malfilâtre-t pedig felvette, akárcsak Gilbertet, a beszerzendő könyvek listájára: „Malfilâtre. Oeuvres, avec une notice historique. 1 v. 6. fr.” (PSÖM V. 177.), vö. Fekete 1989. 155–156.

Szövegváltozatok

Alcím	Élk	(Moreau Hegezipp után francziából*).
4	K	helyet<t>
4	Élk	fájdalom helyet.
9	Élk	így
13	Élk	gonoszság,
	K	<p>megpendül,
15	Élk	írótoll kezembül/
16	Élk	szenvede. [sh.]
23	Élk	távollátét.... [sh.]
26	Élk	gyönyörű.
28	Élk	körül.
29	K	<füben > virágos < kert > füben,
30	Élk	ilni

A lapalji jegyzet változatai az Élk-ben [P. S. szignóval]
Hégésippe

lelkű
Párisban
szinte mint [vessző nélkül]
Franciaországban! [a négy pont nélkül]
költő!
ínségnek.

738. SZERETLEK ÉN, SZERETLEK TÉGED....

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 7. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.
Kötetben: UK01 403–404., UK02 II. 195–196. ÚK1 II. 176–177.

Keletkezés

Kizárólag a versgyűjtő füzetben elfoglalt helye alapján, hagyományosan (Ferenczi 1896. III. 184.) *1848. jan.*-i költeménynek tekintjük.

Fogadtatás

A soproni ev. líceum képzőtársaságának jkv.-e (5. kötet) szerint 1843. dec. 16. és 1848. márc.18. között szavaltak egy „Szeretlek” kezdetű Petőfi-verset (Bodolay 1963. 454. és PAT III. 93.). Kiss József (PAT III. 243.) meggyőzően érvelt amellett, hogy ez azonban nem a szóban forgó, kéziratban maradt költemény volt, hanem a *Szeretlek én....* c., 1846. [aug. 1–28.] közötti vers, amely az az ÖK1-ben és az ÖK2-ben is megjelent (→ PSÖM 4. 182, 556.).

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 510–511.

739. MINEK NEVEZZELEK?

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 8. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), I. félév, 28. szám (jún. 25.), 810–811., vö. Endrődi 1911. 455.

Kötetben: UK1 404–406., UK02 II. 186–199., ÚK1 II. 178–180.

Keletkezés

A versgyűjtő füzetben elfoglalt helye alapján a költeményt hagyományosan (Ferenczi 1896. III. 184.) 1848. jan.-i versnek tekintjük.

Fogadtatás

A MT a megjelenés másnapján a következő szavakkal ajánlotta a verset: „A politcai meggyőződésnek és szenvedélyeknek szánt hasábokból áldozunk néhány sort a költői szépnék. / Az Életképek tegnapi napon kijött számában olvasható Petőfitől »Kinek [!] nevezzelek« feliratu dal. / Kérjük az olvasót ne fossza meg magát a gyönyörtől s olvassa meg a versezetet. / Szárazan és hidegen mondjuk el véleményünket e mű felett. Az europai irodalom évek óta ennél kedvesebbet és gyöngédebbet nem mutathat fel.” 1. évf. (1848), 88. szám (jún. 26.), 352. Az ajánlás írója valószínűleg Pálffy Albert szerkesztő. – Endrődi 1911. 459., Ferenczi 1896. III. 184., Hatvany 1967. II. 525.

Magyarúzatok

C A *Csongor és Tünde* szövegében két helyen is előbukkan a fordulat, az érzelem nagyságának és a nyelvi kifejezés korlátoltságának ellentéte. Az első felvonás 183–184. sorában „Mondd, minek nevezzem őt, / A' nem földit, a' dicsőt?” és a harmadik felvonás 268. sorában: „Szólj, miként nevezzelek?” (VMÖM 9. 14, 89.; a jegyzet: 813.). A toposz eredete legalább Petrarcaig nyúlik vissza, illetve a magyar irodalomban Kisfaludy Sándor *A kesergő szerelem* c. kötetéig (1801), vö. Fried István, „Nem lelődnék neveik...”: Kisfaludy Sándor és a nyelv elégtelensége = Feltáratlan értékek a magyar irodalomban, szerk. Szabó B. István – Császtvay Tünde, Bp., ELTE Magyar Irodalomtörténeti Intézet – MTA Irodalomtudományi Intézet, 1994, 93–114.

17 *A békeség egy olajága*: a galamb és az olajág egymás mellé rendelése a bibliai vízőn-történetre tett utalás, amikor is Noé a bárkából harmadjára egy galambot bocsátott ki, amely olajággal a csőrében tért vissza, ezzel jelezvén, hogy már van szárazföld (1Móz 8,10–11).

Szövegváltozatok

3	Élk	esti csillagát
7	K	<s> mellynek
8	K	< – egy láng > patakja
9	K	< égi > lelkiem
14	Élk	szeléd
16	Élk	békeség
17	K	<H> S a
26–27	Élk	[a két sor egy sorba tördelve]
33	Élk	rubin/öve [sh.]
34	Élk	tűzében
37	Élk	S elűn

38	K	üdvesseğ<ével>eit
41	Élk	nevezzelek,
46	K	Megszégy<é>enítő [th.]
47	Élk	egyed <i>í</i> li,

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 412–414.

740. FÉL ÁLOMBAN....

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 8. f. v. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli esték* c. vers jegyzeteiben, → 355.) A soronként áthúzott szöveget és a megírási hely megjelölését – „(Pest.)” – Ferenczi Zoltán olvasta el: Ferenczi 1890. 502–503. A vers címe itt: *Almodva....*

Keletkezés

Ferenczi a vers keletkezését a versgyűjtő füzetben elfoglalt helye alapján előbb 1848. jan. közepe tájára tette (Ferenczi 1890. 509.). Monográfiájában is így szerepeltette: Ferenczi 1896. III. 183–184.

Magyarízatok

43–44 *Oh szabadság! / Oh szerelem!*: a két fogalom egymás mellé rendelése visszautal az 1847-es ÖK1 élére írott, epigramma-szerű versre, a [*Szabadság, szerelem...*] címűre (→ PSÖM 5. 13., jegyzetek: 309–312.).

Fordítás

A német fordítás adatait lásd Schlosser 2023. 248.

741. A RAB-OROSZLÁN

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 9. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli esték* c.vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 5. szám (júl. 30.), 148–149., vö. Endrődi 1911. 486.
Kötetben: UK01 406–407., UK02 II. 199–201., ÚK1 II. 181–183.

Keletkezés

A vers keletkezését a versgyűjtő füzetben elfoglalt helye alapján határozhatjuk csak meg: 1848. jan. Ezt az időpontot sem a vers témája, sem más adat nem segít szűkíteni, s arra sincs magyarázat, miért várt Petőfi ennyit a publikálásával.

Magyarázatok

- C A reformkorban több alkalommal lehetett Pesten vándormenazsériát látni. Petőfi ezt már kisdíák korában megtehetette: 1836–37-ben az állatsereglet élő oroszlánt is mutogatott, vö. Zoltán József, *Népi szórakozások a reformkori Pest-Budán*, Bp., Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1975, 45.
- 15 *piramíd*: piramis: az ókori egyiptomi fáraók temetkezési helyei. Petőfi láthatólag ahhoz a közkeletű, téves vélekedéshez csatlakozott, amely az afrikai oroszlánok élőhelyét a sivatagban látta.
- 20 *szamum*: forró sivatagi szél

Szövegváltozatok [az Élkevetőkövetes aposztróphasználatát nem tekintettük annak]

3	Élk	Vasrostélyos
4	Élk	sivatag-király [központozás nélkül, sh.]
5	K	< merőn > békében
8	K	felőle<.>;
	Élk	felőle,
15	Élk	piramíd,
20	Élk	zugá
28	Élk	tűrnie!
29	Élk	bámuló otromba [vessző nélkül]
	K	néptömeg<.>
31	K	sőpredék<.>?

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 101–102.

742. A JÓ TANÍTÓ

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 9. f. v.–10. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.
Kötetben: UK01 408–410., UK02 II. 201–205., ÚK1 II. 184–187.

Nem tudható, hogy Petőfi milyen emlék vagy frissebb élmény hatására írta meg ezt a zsánerképet, amelyhez már a 19. században élő mintát kerestek. Először Ompolyi M. Ernő közölte a vers 65–68. sorát anekdotaként, prózában mint megtörtént diákcsinyt, Koren István személyéhez kötve: Petőfi aszódi emlékei, *Ellenőr*, 10. évf. (1878), 187. szám (ápr. 14.), [2.]. Megismételte ezt Verner László (PH, 15. évf. [1893], 109. szám [ápr. 21.], 2–3.) majd Tahy János (PN, 48. évf. [1897], 219. szám [aug. 8.], 2–3.). (A három szöveg újraközölve: Hatvany 1967. I. 191–192.) Ez az oka annak, hogy noha a HP ebben a kérdésben nem foglalt állást, Baróti Lajos bírálatában cáfolta a legendát (Baróti 1894. 871.). Ferenczi Zoltán (Ferenczi 1896. III. 184.) erről hallgatott. Az Ompolyi-féle legenda újabb cáfolatai: Hatvany 1967. I. 224–226. és Asztalos István, Petőfi és Aszód, Aszód, Gradus Stúdió, 2005, 60. (jegyzetben). A korábbi kritikai kiadás így vélekedett: „A verset alig lehet személyhez kötni. Egyesek Petőfi aszódi tanítója, Koren István karikatúrájának vélik.” (PSÖM III. 328.) Utóbb Kiss József Schifferdecker (Hajósi) Dánielben, Petőfi kecskeméti tanítójában vélte megtalálni a modellt (PAt III. 187.). Az újabb helytörténeti-művelődéstörténeti kutatások (Asztalos István: Koren István = uo. 53–66. és Székelyné Kőrösi Ilona, Petőfi kecskeméti iskolája és tanítója = „A kényes úrfi és a rongyos baka.”: Tanulmányok két halhatatlan pápai diákról, szerk. Mezei Zsolt, Pápa, Pápai Református Gyűjtemények, 2001, 27–36.) azonban inkább a különböző életrajzi és irodalmi emlékekből egybegyűrt zsánerezést igazolják. Koren ismert ábrázolásának a vers leírása nem felel meg (Schifferdeckerrel nem ismerünk ilyet), és minden tanító végzett ez idő tájt jövedelmét kiegészítő, akár az oktatás rovására menő gazdasági tevékenységet. Petőfi Kecskeméten még szelíd kisfiú volt, Aszódon viszont nem volt szüksége a tanítói kíméletre, mert kitűnően tanult.

Az irodalmi előkép Béranger *La maître d'école* c. verse lehetett, vö. Hankiss János, Petőfi és a francia költők, BpSz, 192. kötet (1922), 551. szám, 1–28. Itt: 14.

A költeményt a versgyűjtő füzetben elfoglalt helye alapján hagyományosan 1848. jan.-ból keltezzük (Ferenczi 1896. III. 184.), más érv ezúttal sem szól ellene.

Magyarázatok

- 17 *Kivirult az orra*: a borisszaság jellemzésére hasonlóan már az *Orbán* c. versben: (1845. [febr.-márc.]): „... öly vidám hajnal pirult / Az orrán...” (→ PSÖM 3. 149.)
- 33 *Zrínyijét*: hosszú, zsinóros kabátját. A szigetvári hős ábrázolásairól ismertté vált ruhadarab 1833-ban készült a Zrínyit játszó Bartha János színész számára Kostyál Ádám műhelyében. Ez volt az első historizáló jelmez, vö. MSzT 86. sz. képmelléklet. Hasonlóan festette meg Barabás Miklós is 1842-ben bolti cégérnek (Szvoboda Gabriella, Barabás Miklós 1810–1898, Bp., Képzőművészeti, 1983, Katalógus 59.). De látható volt a ruhadarab a Nemzeti Színházzal szemközt, a mai Astoria helyén állt Zrínyi kávéház és fogadó cégérén is (vö. Gundel Imre – Harmath Judit, A vendéglátás emlékei: A pesti, budai és óbudai fogadók, vendéglők, korcsmák, serházak, kávéházak, mulatók, cukrászdák és egyéb szórakozóhelyek életéből, Bp., Közgazdasági és Jogi, 1982, 85.).

Szövegváltozatok

K	19	De <n>
	39	<...> Használták

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 58.

743. A PUSZTA, TÉLEN

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 10. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli esték* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), I. félév, 6. szám (febr. 6.), 161–162., vö. Endrődi 1911. 383.
Kötetben: UK01 410–412., UK02 II. 205–207., ÚK1 II. 188–190.

Keletkezés

A versgyűjtő füzetben elfoglalt hely alapján hagyományos keltezése (Ferenczi 1896. III. 184.) 1848. jan., amit igazol első folyóirat-megjelenése is.

Magyarázatok

- 7–12 a negatív tájfestésre és a róla folyt vitára lásd *A téli esték* c. vers jegyzeteit, → 355–356..
- 37–42 Horváth János párhuzamként Tompa Mihály *Pusztán* c. versét említi, amely a PDI 1846. jan. 15–i számában jelent meg (43–44.), és amely pusztai szélvihart, ítélet-időt fest, farkas is szerepel benne (Horváth 1922. 518.). A puszta ábrázolásainak tágabb kontextusára lásd Dukony Mária, *Az Alföld a német irodalomban*, Bp., 1937 (Minerva-könyvtár 110), 37–58.; valamint Jancsó Benedek nem túl nagy anyagismerettel megírt, régebbi összefoglalását: *A puszta befolyása a magyar költészetre*, Koszorú, 3. évf. (1885), 17. szám, 258–261, 18. szám, 273–276, 19. szám, 289–292, 20. szám, 307–309, 21. szám, 324–326.
- 43–48 a versszak fonákja az 1847. [dec. 16. után] írott, *Kinn a ménes, kinn a pusztán...* c. zsánerképek (→ PSÖM 5. 262–263.).
- 48 *farkas*: hasonlóan „Kietlen pusztaság” és téli havaseső volt a háttér *A farkasok dalában* (1847. [jan.], → PSÖM 5. 16.).
- 49–54 Horváth János párhuzama (a III. *Richárd* II. felv.-ának 3. színéből) ezúttal távolinak tűnik (Horváth 1922. 518.). A lenyugvó nap metaforizálása régi motívuma Petőfinak. A kérdést *A helység keletkezésében* tette föl magának (→ PSÖM 2. 85.), az ugyancsak 1844 őszi [szept. 29. és nov. 15. közötti] *A nap házasságában* bormámoren papucsférj (→ PSÖM 3. 18–19.), az 1845. [febr. második fele – márc.] íródott *A napban* pedig szét pattanó szappanbuborék (→ PSÖM 3. 149–150.). Helytálló-nak érezzük az itteni antropomorfizálásra Lukácsy Sándor megjegyzését Petőfi „republikánus indulat”-áról (Lukácsy 1996. 294.).

Szövegváltozatok [az Élkc következőes aposztrófhasztnátát nem tekintettük annak]

2	Élkc	gazda,
6	Élkc	hílt
9	K	< S a > A
11	Élkc	közül,
12	Élkc	hegedül.
17	K	hogy <I> valamit [th.]
24	Élkc	vízébül.
26	Élkc	gerendáról [vessző nélkül]
31	Élkc	ugyancsak
33	K	a pince [utólag beírva, javítva a th.-t]
39	K	< Szikrázó harag > Másik alant nyargal
41	Élkc	tűzkő,
43	Élkc	elülnek,
44	Élkc	települnek,
46	Élkc	alakját,
49	Élkc	kiűzött
54	K	koronája [th., em.]

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 99–101.

744. SZERELEMNEK RÓZSAFÁJA....

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 11. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéek* c. vers jegyzetében, → 355.)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.
Kötetben: UK01 412–413., UK02 II. 208–209., ÚK1 II. 191–192.

Keletkezés

A versgyűjtő füzetben elfoglalt hely alapján a költemény hagyományos keltezése (Ferenczi 1896. III. 184.): 1848. jan.

Magyarázatok

- 1–2 Visszaulrás a *Szerelemnek rózsákkal*.... c. 1846. [szept. 29–30.]-i versre (→ PSÖM 4. 196.). Vö. Lukácsy 1996. 294.
- 4 *Illatozó levelek*: az ottani „tövis vagy illat?” dilemma megválaszolása

- 5 *Szerelemnek fűlmiléje*: az 1846. [szept. 1–5.]-i *Csalogányok és pacsirták* (→ PSÖM 4. 186–188.) felülírása: *Most a világnak / Nem csalogányok, / Hanem pacsirták kellene.* (uo. 188.).
- 9 *Szerelemnek poharában*: pozitív válasz az 1847. [febr. végi] *Édes öröm, ittalak már... c.* versre (→ PSÖM 5. 33–34.), ahol az öröm pohara: *Összetörött, cseréppé lett.* (uo. 34.)
- 12 *Szerelem fejér felbő*: a felhő-motívum (*lelkemnek rokonai – A felbők*, 1847. [febr.], → PSÖM 5. 29–30.) sokszor visszatért Petőfinél. Még a Júlia-szerelem előtt, de a szerelemhez kapcsolva: *Mint felbők a nyári égen....* (1846. [ápr. 10–24.], → PSÖM 4. 143–144.); a Júlia-versekben: *Száll a felbő....* (1846. szept. [28–30.], → PSÖM 4. 195.), *Sz. J. kisaszony emlékekönyvébe* (1846. okt. 8., → PSÖM 4. 202.).
- 17 *Szerelemnek boldvilága*: a holdisten szerelem-mítoszát megírta *Az éjben* (1847. [nov. vége / dec. eleje], → PSÖM 5. 220–223.).
- 18 *arany*: a várt „ezüst” helyett jelzi a szerelem mitológiájából kilépést, a csattanót.
- 20 *szegénységemet*: a vers kulcsszava (Lukácsy 1996. 295.), amely idézőjelbe teszi az eddigieket. A viszonylagos megállapodottság ellenére aggasztó gondolatként jelen van Petőfi ekkori verseiben: *Szívelveszter éje 1847ben* (→ PSÖM 5. 264–266.), *Mit csínálsz, mit varrogatsz ott?* – nyitóstrófa (1848. jan., → 15.), *Szeretlek én, szeretlek téged....* – 3. versszak (1848. jan., → 18.).

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 503–504.

745. NE FELEDD A TÉRT.... (Moore után angoltól.)

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 11. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kéziratgyűttes leírását lásd *A téli esték* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 13. szám (szept. 24.), 399–400., vö. Endrődi 1911. 509. („Moore Tamás után angoltól.”) alcímmel.

Keletkezés

A versgyűjtő füzetben elfoglalt hely alapján hagyományos keltezése (Ferenczi 1896. III. 184–185.): *1848. jan.* Pontosítani azért nem tudjuk, mert Thomas Moore ez idő tájt Petőfinék állandó olvasmánya volt. Legutóbb 1847. nov. 4. és dec. 10. között fordította le *Ob ne bántsá a költőt...* címen versét (→ PSÖM 5. 197–198.). Moore-köteteire és arcképére lásd a fordítás jegyzeteit: → PSÖM 5. 563. Megjegyzendő még, hogy a beszerzendő könyvek listáján, amely 1847. nov.-e után készülhetett, Moore egyik további munkája is szerepelt: *The History of Ireland* (PSÖM V. 177., lásd még Fekete 1989. 157.). Ezt a verset lefordította Arany János és Vörösmarty Mihály is. Vörösmarty fordítása 1847-ben az Ellenőr c. politikai zsebkönyvben jelent meg, azaz Petőfi ezt ismerhette is (a versről lásd a krk. jegyzeteit:

VMÖM 3. 528–529.). Arany fordítása már 1849 után keletkezett, s Képes Géza szerint nincs arra adat, hogy ismerte volna Petőfi Moore-fordításait (Képes 1952. 323.) – jelen vers esetében azonban ez nem igaz, hiszen a verset az Élk publikálta, így a fordításnak lehetett akár látens versengés jellege is, mint ahogy Petőfinak (és akár Vörösmartyknak) szóló hommage-ként is felfogható. Arany Moore-fordításairól összefoglalólag, Petőfi fordításaira is kitérve: Képes 1952. 322–326. Megjegyzendő, hogy Petőfi 1849-ben a saját Moore-kötetét adta át Szász Károlynak, ami újabb műfordításokra való ösztönzést is jelenthetett (erről lásd Szász visszaemlékezését: Hatvany 1967. II. 549.). Szász néhány év múlva meg is jelentetett egy kötetet, *Moore Tamás költeményeiből* (Pest, Emich, 1853) címen; Szendrey Júlia 1849 után szabad fordításban átültette Byron Moore-hoz intézett versét, *Moore Tamáshoz (Byron után szabadon)* címmel (vö. Szendrey 2018. 177, 271.). A Petőfi tulajdonában lévő Moore-kiadás: *The poetical works of Thomas Moore. Complete in one volume*, London, 1846. Részletesebb címlírása: PSÖM VII. 522. A jegyzetek: 581. Ez a kötet tartalmaz Petőfiktől egy kétes hitelű névbejegyzést is. Petőfinak a tulajdonában azonban bizonyíthatóan volt egy másik Moore-kiadás is, amely válogatott verseket tartalmazott: Moore 1845. Ezt a kötetet ugyanis Petőfi Arany Jánosnak ajándékozta, ahogyan ezt a szennycímlapra írott, datálatlan, autográf dedikációja bizonyítja („Arany Jánosnak Petőfi Sándor”). A könyvet aztán Arany továbbajándékozta Garay Jánosnak, s ezt egy szintén datálatlan dedikáció kísérte („Garay Jánosnak Arany János”). A kötet ezután Garay özvegyétől került Kozma Andorhoz („Kozma Andornak Garay János Özvegye”). Ugyan ez a bejegyzés sincs datálva, de Kozma beírta a borító versőjára: „Kaptam e könyvet 1905. júl. 8.” Ezen kívül ugyanitt Kozmának több bejegyzése is olvasható, s a kötet aztán tőle került a Petőfi Ház gyűjteményébe. Jelenlegi jelzete: PIM P. 103.

Magyarizatok

A vers eredeti szövege a következő:

Forget not the Field
(Air –The Lamentation of Aughtim)

Forget not the field where they perish'd
The truest, the last of the brave,
All gone – and the bright hope we cheris'd
Gone with them, and quench'd in their grave!

Oh! could we from death but recover
Those hearts as they bounded before,
In the face of high heav'n to fight over
That combat of freedom once more;

Could the cain for an instant be riven
Which Tyranny flung round us then,
No, 'tis not in Man, nor in Heaven,
To let Tyranny bind it again!

But 'tis past – and, though blazon'd in story
The name of our Victor may be,

Accurst is the march of that glory
Which treads o'er the hearts of the free.

Far dearer the grave or the prison,
Illumed by one patriot name,
Than the trophies of all, who have risen
On Liberty's ruins to fame.

Az átültetés hű az eredetihez, a versforma azonban változott, a négyes-ötösféles trochai-kus sorok helyett tíz szótagos sorokban fordított, a keresztrímek helyett pedig félrímeket használt, vö. Ferenczi 1894. 18–19. Az egyes sorokhoz tett észrevételek is Ferenczitől származnak. A fordítás értékelésére lásd még Gáldi 1969. 413.

- 3 *kedves*: az eredeti „bright” inkább fényes, dicső
7–8 a két sort, a birtokos szerkezet alakítása révén, Petőfi felcserélte
12 a „To let Tyranny” elmaradt, Ferenczi szerint: „kissé szegényebb” lett a vers
14 *győző-nér*: az összerántott fordítás „kevésbé világos”
19 *győzedelmi oszlop*: az eredeti többes szám helyett („trophies”)

Szövegváltozatok [az Élke következő aposztrófhazsználatát nem tekintettük annak]

C	Élk	tért.
Alcím	Élk	(Moore Tamás után angolból.)
3	Élk	elmentek,
4	Élk	Velők [sh.]
5	Élk	Oh ha [vessző nélkül]
6	Élk	szíveket,
7	Élk	harczát,
10	K	< Mellyet akkor a zsarnokság tett ránk, >
12	K	< isten > ember
16	Élk	szabadok
17	Élk	sír

746. HIDEG, HIDEG VAN OTT KINN....

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 12. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéek* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.
Kötetben: UK01 413–415., UK02 II. 209–211., ÚK1 II. 193–195.

Keletkezés

A versgyűjtő füzetben elfoglalt hely alapján hagyományos keltezése (Ferenczi 1896. III. 185.): 1848. jan.

Magyarázatok

- C, 1 *Hideg, hideg*: 1848 jan.-jának második felében nagyon zord tél volt; a Jelenkor jan. 30-án adta hírül, hogy a beállt Duna jege repedezik, ami előtte 8–10 napi kemény fagyot jelentett: Jelenkor, 17. évf. (1848), 13. szám (jan. 30.), 51.
- 5 *Egykor*: A *Téli világ* után (1845. [febr. közepe], → PSÖM 3. 142–143.), 1847-ben a házasságkötést követően megszorodtak a kétféle életmódot szembeállító versek: *Egykor és most!* (Koltó, 1847. [okt. 20. előtt], → PSÖM 5. 172–173.), *Csendes élet* (Koltó, 1847. [okt. 20. előtt], → PSÖM 5. 177.), *Nézek, nézek kifelé...* (Nagyvárad, 1847. [okt. 24.], → PSÖM 5. 192–193.), *Őszi éj* (Pest, 1847. [nov. 4. után], → PSÖM 5. 198–199.). Költeményünk azonban innen más szellemi nyomvonalat követ.
- 30 *Barátságos jelen*: visszautalás, ezúttal már magára vonatkoztatva, *A téli esték* kitételével: *boldog jelennek* (→ 9.).
- 37 *házasapka*: ez volt a jó békés polgár attribútuma *A haraghoz* c. versben (1847. [dec. második fele], → PSÖM 5. 260–262.). Petőfinek jegyajándékul kapott házasapkája van a PIM-ben: PIM R 62.355 (vö. Kalla – Ratzky 2006. 98–99.) Sapkák szerepeltek az 1850. jan. 2-án lefoglalt és jan. 31-én elárverezett ingóságok között is (uo. 37–38.).
- 38 *hálóruba*: „l Éjjeli öltöny” is volt az árverésre bocsátott ingóságok között, el is kelt (uo. 38.).
- 39 *egy pohár bor*: valószínűleg csak versbeli kellék. A velük lakott Jókai szerint ugyanis „[b]ort egyikünk sem ivott; én addig sem, Petőfi pedig azóta nem, a mióta megházasodott...” (Jókai Mór, Petőfi emlékszozábránál, Koszorú, 8. kötet (1882), 5. szám, 388–407. Itt: 398. – idézte: Hatvany 1967. II. 226.)
- 40 *török pipa*: az erős dohányos, pipázó Petőfinek több ilyen relikviája maradt fenn (vö. Kalla – Ratzky 2006. 54–55, 59, 137–138.). Egy „török pipa szár” szerepelt az 1849. febr. 16-i, ingóságokat lefoglaló jkv-ben is: PAt III. 138. (1850. jan. 31-én el is árverezték: uo. 37.)
- 43 *nagy karszéken*: a Dohány utcai lakásban a kék-fehér gyapjúsövet huzatú garnitúrához tartozott karosszék az 1849. febr. 16-án lefoglalt javak jkv.-ében is szerepelt: PAt III. 136. Árverésre nem került, „az áll[ami]. ügyészségi hivatal használatára elvitetett.” (Kalla – Ratzky 2006. 36.) Szendrey Júlia – már mint Horváth Árpádné – 1851. márc. 19-én kapta vissza: Mezősi 1972. 439–440.
- 47 *A lámpa*: Petőfi olvasólámpája szerepelt az említett foglalási jkv.-ben: PAt III. 137. és Kalla – Ratzky 2006. 37. Nem árverezték, valószínűleg szintén az ügyészségi hivatalba került.

Szövegváltozatok

K	43	<k> nagy
	46	ragyo<lg>g [th.]

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 299.

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 12. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli estéek* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.

Kötetben: UK01 415–416., UK02 II. 212–213., ÚK1 II. 196–197.

Keletkezés

A versgyűjtő füzetben elfoglalt hely alapján hagyományos keltezése (Ferenczi 1896. III. 185.): 1848. jan. Az *Adorján Boldizsárhoz* c. verssel való mélyebb összefüggései miatt (lásd a *Magyarázatok* alfejezetet) feltételezhető, hogy Adorján válasza talán ekkortájt, jan. végén érkezhetett meg, ami azonnali felelet esetén is kb. két hetet vett igénybe. Filológiai bizonyíték azonban nincs rá, Adorján választát (ha volt egyáltalán) nem ismerjük.

Magyarázatok

- C Az allegória nyitóképe összefügg a jan. 5-i *Adorján Boldizsárhoz* c. verssel (1–34. sor) és levéllel, ti. Kisfalud, az ő lakhelye fekszik völgyben, fölötté magas hegygel.
- 6 *Királyi széke*: szóvisszhang az 1845. [febr.-márc.]-i *Hír* c. versre (→ PSÖM 3. 146.), ami kétségtelenné teszi, hogy a beérkezett, sikeres költő rossz közérzetének allegóriájáról van szó, az *Adorján Boldizsárhoz* zárósorának továbbírásáról, a „Kín és gyönyör” problémaköréről.
- 15–16 A szomszédság által észrevett élet szerepelt az 1847. febr.-i *Magyar nagyok* c. versben (→ PSÖM 5. 25.), de ott közösségi értelemben, az elfajult magyarság észrevehetetlenségének példázatára.
- 26 *egyik sem szeret*: Petőfi vonatkozó ambícióját a Koltórol 1847. okt. 14-én keltezett *XVIII. úti levél* tartalmazza, ahol az idősebb Alexandre Dumas kapcsán fejtette ki: „Nem bámultatni, hanem szerettetni, szerettetni! ez legalább az én vágyam, törekvésem.” (PSÖM V. 74.)
- 29 *Élnék ott alatt*: a költő-próféta vágyódása az egyszerű élet iránt legutóbb egy évvel korábban, 1847 jan.-jában szólalt meg a *Szomorú éj* c. versben (→ PSÖM 5. 12–13.), vö. Lukácsy 1996. 297.

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 128.

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 13. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.

Igazmondó, 8. évf. (1874), 1. szám (jan. 4.), 5. A készülő DK anyagából mutatványul közölte „Igm.”, aki feltehetően a laptulajdonos Jókai Mór.

Kötetben először: DK 473–474. A PSÖM III. 329. adata az ÚKl-megjelenésről téves.

Keletkezés

1848. jan. 6-án Messinában, 12-én Palermóban, 27-én Nápolyban tört ki felkelés. A magyar sajtó csak február elején adott hírt róluk, a Jelenkor febr. 3-án, a PH febr. 4-én. Petőfi – egyelőre ismeretlen forrásból – azonban már korábban tudott róluk, mert jan. 29-i levelében azt írta Aranyak: „Bújj el, Jankó, mert háború lesz, már itt van a szomszédban, Olaszországban...” (PSÖM VII. 126.) Fried István azt hangsúlyozta, hogy egyéb adatok híján nem lehet eldönteni, az itáliai forradalmi mozgalom melyik eseményére reagált a költő (vö. Fried 2001. 106.). Szóba jöhet még a milánói dohánylázasadás, amelynek a menetéről a PH rendszeresen beszámolt; sőt, a római radikálisok tüntetése is, amelyről a PH jan. 25-én írt. Ez egyébként megmagyarázná a kimondottan római történeti utalásokat (Tarquinius, Caesar, Brutus), amelyek Szicíliára és Nápolyra nehezen illeszthetők. Ezzel összhangban a vers hagyományos, 1848. jan.-i keletzését (Ferenczi 1896. III. 185.) ezért némileg szűkíthetjük: *1848. jan. vége*.

Magyarázatok

- 1 *Egymás után mind*: Lásd a *Keletkezés* c. alfejezetet. Petőfi rendületlenül hitt az európai forradalmi hullám gyors elterjedésében, amint azt forradalmi naplójának márc. 17-i bejegyzése bizonyítja: az új megváltóként, gyermek Jézusként megszemélyesített forradalom „Olaszországban tölté gyermekségét, vándorolt fölfelé...” (PSÖM V. 80.).
- 6 *narancs helyett*: az első megmozdulások Szicíliában történtek.
- 14, 17–22 Petőfi egyesítette a két Brutus tetteit (Fekete 1989. 185.): Lucius Junius Brutus nevéhez az utolsó etruszk király, Tarquinius Superbus elűzése, s így a római demokrácia lehetőségének megteremtése fűződik, Marcus Junius Brutus pedig Julius Caesar meggyilkolásában vett részt. A közvetlen szövegforrás azonban Shakespeare lehetett, a *Julius Caesar* I. felvonásának 2. színe, a korábban is versben szerepeltetett Cassius szavai a tétovázó Brutushoz, Vörösmarty Mihály fordításában: „Egy Brutus élt hajdan, ki Róma’ földén / A’ véghetetlen ördög’ udvarát / Szenvedte volna inkább, mint királyt.” (VMÖM 12. 26.)

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 445.

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 13. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli esték* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Élk 6. évf. (1848), I. félév, 8. szám (febr. 20.), 238–239., vö. Endrődi 1911. 386.

Kötetben: UK01 416–418., UK02 II. 214–216., ÚK1 II. 198–200.

Keletkezés

Rózsavölgyi (Rosenthal) Márk, a verbunkos zene egyik legnagyobb hatású művelője 1848. jan. 23-án hunyt el Pesten. Hogy Petőfi mikor ismerte meg őt, pontosan nem tudhatjuk. 1844. aug. végén mindenesetre a PDI segédszerkesztőjeként megvédte a névről nem említett Pilvax kávéházat és közönségét a PH 1844. aug. 22-i számában megjelent gyanúsítgatás ellen. A *Cáfolat* Rózsavölgyit illető része a következő volt: „Nem igaz, hogy »négy vagy öt cigány fiu rontotta egy sarokban a levegőt fűlsértő recsegtetésével«, mert őt cigány fiún kívül még az Egressy B[éni]. bandájától elpártolt két cigány legény is ott volt. E hét személyből álló társaságnak feje – ha a körülmények nem változnak – Rózsavölgyi leendett, ki magát bandájával, úgy hiszem, már ajánlá is a nemzeti Körnek, s talán csak nem teszi föl az újdonságok érdemes írója derék Rózsavölgyinkről, hogy a Körbe »fűlsértő recsegtetésekkel« tolakodjék.” (PSÖM V. 9.) Az eset mögött egy zenekar-alapítási terv állt. A PDI 1844. aug. 4. heti száma ezt így közölte:

„Egressy Béni zenésztársasága megszlott, s egy része egyesülve a második győri bandával Rózsavölgyi Márkot kéri meg igazgatóul, s a Nemzeti Kör pártfogását is meg akarják nyerni.” (PSÖM V. 196.) A következő, 5. heti számban, amely a *Cáfolat*ot is hozta, arról olvashatni, hogy Egressy bandájában a békesség helyreállt, és így Rózsavölgyi zenekarvezetői szerepe sem valósult meg. (A hegedűvirtuóz volt egyébként, zeneművei kiadásával, a Nemzeti Kör másik pártfogoltja – a V1 támogatása mellett – 1844-ben, vö. Baróti 1894. 872.) Erre az esetre utalt vissza a PDI akkori szerkesztője, Vahot Imre is, aki Petőfi kedvenc zeneszerzőjének nevezte Rózsavölgyit (Vahot 1881. 261–262., idézte Hatvany 1967. II. 197.). Ilyen értelemben nem lehetetlen, hogy őrá gondolt a költő a *Magyar vagyonok*. c., 1847. [febr.]-i vers 9–10. sorának verbunkos-hasonlatában (→ PSÖM 5. 25.). Rózsavölgyi halála után, jan. 25. körül Petőfi dr. Sass Istvánnal, barátjával Vácra utazott, a költő szüleinek látogatására és orvosi vizsgálatukra. (Lásd Petőfiné Szendrey Júlia levelét Petőfi Istvánnak, Pest, 1848. febr. 1. – PAt II. 62.) Az Élk jan. 30-án parentálta a hegedűvirtuózt; a költő Vácról hazaérkezve, valószínűleg Jókaitól, ezt megelőzően már értesülhetett a halálhírről. Fried István arra hívta fel a figyelmet, hogy jan. 29-én Petőfi olyan levelet írt Arany Jánosnak, amely egyrészt nem említi a halálhírt, másrészt hangulatán egyáltalán nem érződik a megrendültség (Fried 2001. 107.). Ez ugyan nem erősíti az aznapra való datálást, de nem is cáfolja; különösen úgy, hogy a vers – s ez is Fried elemzésének a tanulsága – nem a személyes érintettség rögzítése, hanem a művészsors egyik lehetséges változatát, a méltatlan mellőzöttség állapotát rajzolja meg Rózsavölgyi kapcsán (vö. Fried 2001. 108–122.). Ezért Ferenczi Zoltán 1848. jan. 29-i datálása valósnak tűnik (Ferenczi 1896. III. 185.).

Fogadtatás

A Der Spiegel febr. 19-én kilátásba helyezte a ném. ford. közlését (21. évf. [1848], 17. szám [febr. 19.], 68. – PAt I. 173.), amely márc. 8-án meg is történt, lásd a *Fordítás* alfejezetet.

Magyarázatok

- 1 *Vén muzsikus*: ném. nyelvű önéletrajza szerint Rózsavölgyi 1789-ben született Ballassagyarmaton, vö. Réti 2001. 10.
- 16–35 A verbunkos lassú és friss tételének hatását Petőfi hasonlóan írta le *Magyar vagyok* c. versében (1847. febr., → PSÖM 5. 24–26.).
- 42 *ötven évet*: költői fikció. Rózsavölgyi első koncertjét csak 1809-ben adta Pesten (Réti 2001. 10–11.).
- 49 *Hegedű és koldusbot*: a művészi tevékenység attribútuma (a költő esetében lant) és a koldusbot romantikus együttesét a vándorszínész Petőfi Karl Holtei *Babérfa és koldusbot* c. színjátékában ismerhette meg (1842. dec. 13-án), amelynek egyik szerepében Székesfehérvárott fellépett (PAt I. 10.). Hatására már *Az utolsó alamizsna* c. versében (Pest, 1843. [júl. / 1844]) sajátjaként használta e párhuzamot: → PSÖM 1. 85–87, 430–435. Olyannyira, hogy 1846 máj.-ában, ném. nyelvű önéletrajzában életvének vallotta a „Bettelsack und Freiheit!” formulát (PSÖM V. 164.). Kard és koldusbot-változatban *A koldús sírja* c. versben, Koltón, 1847 okt.-ében: → PSÖM 5. 188–189.

Szövegváltozatok [az Élkevetkező apostrofhasználatát nem tekintettük annak]

1	Élke	neked?
2	Élke	engemet!
8	Élke	föl,
9, 10	Élke	busmjunk
11	Élke	<i>Furcsa</i> nemzet
22	Élke	levágott,
26	Élke	kibusztuk
27	Élke	Megfeszítjük
29	K	annyi < ott > volna is
31	Élke	magunkba, [apostrof nélkül]
32	Élke	mitőlünk
36	Élke	föl vén [vessző nélkül]
37	Élke	busmjunk ’s
45	Élke	ötvenet. – –

Fordítás

Német: Der Spiegel, 21. évf. (1848), 20. szám (márc. 8.), 80. Carl Hoffmann ford.: *Auf Rózsavölgyi’s Tod* címen. Szövege: PAt I. 176–178. Vö. Kiss József, Petőfi verseinek egykorú fordításai, ItK, 77. évf. (1973), 1. szám, 41–43. Az összes német fordítás adatait lásd Schlosser 2023. 476–477.

Illusztráció

Ábrázolt Folyóirat, 1848. 10. sz. márc. 4. 73., Rózsavölgyi Márk halálos ágyán c. metszet. A „komoly gunykép”-ben a fagyoskodó, haldokló Rózsavölgyi, a csak németül tudó szolga és egy gyerek szerepel, befűtenek kiadatlan zeneműveinek kottáival. Szövege legutóbb: Réti 2001. 90. A rajz nem tükrözi ugyan Petőfi versének hatását, de minthogy a folyóirat-közlés után jelent meg, ismerete sem zárható ki.

750. AZ ORSZÁGGYÜLÉSHEZ

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 14. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézireggyűttes leírását lásd *A téli esték* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.

Kötetben: UK01 419–420., UK02 II. 217–219., ÚK1: hiányzik. Kötetben először: DK 478–479.

Keletkezés

Ferenczi úgy vélte, hogy a verset az országgyűlés febr-i vitái váltották ki az adminisztratori rendszerről, és a jan. 30-i királyi leirat és a febr. 5-i szavazás hatása alatt készült (Ferenczi 1896. III. 186–187.). Így 1848. febr.-ra datálta, ami megfelel egyébként a versgyűjtő füzetben elfoglalt helyének (Ferenczi 1896. III. 185.). A keletkezés elfogadható, azonban a költemény tartalma semmiféle összefüggést nem mutat az aktuális országgyűlési tematikával. Ezért úgy gondoljuk, hogy kézzelfogható indítéka a megírásnak nem volt, hanem Petőfi – szerzői jogi törvény híján – az 1847. dec.-i *A magyar politikusokhoz* c. verset folytatva, a forradalmi teendők sorrendjét gondolta végig, a sajtószabadság kivívását téve az első helyre. A kritika pedig szólhatott annak is, hogy az országgyűlés csupa olyan ügygel (városi törvény, honosítás stb.) foglalkozott, amelyek nem érintették a rendszer gyökereit. Fekete Sándor Desmoulins hatását vélte felfedezni a versben (Fekete 1989. 242–243, 336–339.).

Magyarázat

- 27 *Sajtószabadságot*: már Ferenczi Zoltán észrevette a párhuzamot a *Lapok Petőfi Sándor naplójából* március 17-i bejegyzésével: „Logicaileg a forradalom legelső lépése és egyszersmind fő kötelessége szabaddá tenni a sajtót...” (PSÖM V. 81., vö. Ferenczi 1896. III. 186.)
- 31–32 *mint az isten „legyen”-je*: a kimondás általi teremtés a biblia (ószövetségi) teremtéstörténet profán változata.

Szövegváltozatok

K 4 a<d> dolog [th.]

7 templom-építőt<t>, [th.]
 15 vérivel<,>!
 29 <nekünk igen> csak ezt ide!
 30 ige<,>
 58 <D> Megvetésére

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 146.

751. ANYÁM TYÚKJA

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 14. f. v., „(Vác).” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli esték* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.
 Kötetben: UK01 421., UK02 II. 219–220., ÚK1 II. 201–202.

Keletkezés

Petőfi jan. 24-én (vagy annak környékén) felkereste szüleit Vácott. Ezt Szendrey Júliának Petőfi Istvánhoz küldött, 1848. febr. 1-i leveléből tudjuk: „Egy héttel ezelőtt kinn volt Sándor Sas Pistával, szüleinket meglátogatandó, Vácon, kik ekkor panaszkodtak, hogy mióta elmentél innen, még nem írtál haza.” (PAI II. 62.) Dr. Sass István, a hajdani iskolatárs, a folyamatos jó barát és ekkor már a család házi orvosa emlékezéseiben szintén szólt egy váci látogatásról, amelyet azonban 1847 tavaszára tett: Látogatás öreg Petőfiéknél Vácson. VU 31. évf. (1884), 52. szám (dec. 28.), 830–831. idézte Hatvany 1967. II. 352–355. Az emlékek emberöltővel későbbi egybemosódása azonban versünk datálása szempontjából közömbös.

Petőfi szülei ekkor a Paradicsom utca 192. hrsz. házban laktak (Ma: Báthori u. 15.). Ez már nem emeletes ház volt, mint amit Sass említett, hanem – egy emlékező szerint – „deszkasövényes parasztház”, kerttel (Mezősi Károly: Petőfi és Vác = Mezősi 1972. 380. és Jakus Lajos: Petőfi családja = StudComP 19. Szerk. Farkas Péter és Novák László. Szentendre 1989, 142.). Minthogy a versgyűjtő füzetben keletkezési helyül *Vác* van jelölve, a látogatást és a költemény ahhoz kötését tényként kezelhetjük. Ferenczi a megírás idejét ellentmondásosan határozta meg. Febr. végi kirándulásról írt (Ferenczi 1896. III. 185.), másutt viszont – ugyanazt a forrást, Sasst idézve – febr. elejét említette (Ferenczi 1896. III. 283.). Ferenczi nyomán a febr.-i datálás vált elfogadottá, ez olvasható Mezősinél és a legutóbbi krk-ban is: Mezősi 1972. 305. és PSÖM III. 31. Szendrey Júlia levele azonban arról tanúskodik, hogy a látogatáskor, *1848. jan. 24-én vagy azt röviddel követően* íródott.

Magyarázatok

- 1 *mi a kő!:* a meglepődést kifejező szólást Petőfi már 1843. ápr.-i, Pápan írt *Barátimhoz* c. versében is használta: *De mi a kő! mért e bosszu / Méla bámulás?* (→ PSÖM 1. 81.)
- 23 *egyetlen jószága:* a csattanó az évődő-kedveskedő hangvételű vers végén a Petrovics szülők végső tönkrementjére utal. Innen, Vácról veszi majd őket magához 1848 pünkösdjén, amikor a Dohány utcai lakást, összeveszésük után, Jókai elhagyta. Az állatról szóló versek tradíciójáról lásd még Kálmán C. György, *Az Anyám tyúkjá* olvashatósága és értelmezhetősége = Margonauták: Írások Margócsy István 60. születésnapjára, szerk. Csörsz Rumen István – Hegedüs Béla – Vaderna Gábor – Ambrus Judit – Bárány Tibor, munkatárs Teslár Ákos, Bp., rec.iti, 2009, 446–452.

Szövegváltozat

K 24 <..> jószága.

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 96.

752. A TÉL HALÁLA

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 15. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.
Kötetben először: DK 483.

Keletkezés

A versgyűjtő füzetben elfoglalt hely alapján Ferenczi (Ferenczi 1896. III. 185.) 1848. febr.-ra keltezte, ezen a hagyományos datáláson most sincs okunk változtatni.

Magyarázat

- 1 *zsarnok:* Horváth János két Lenau-párhuzamot idéz a hasonlatra: *Der Lenz*, 4. versszak és *Prolog*, 1. sor (Horváth 1922. 521.). Fried István elemzése viszont a téltetetésnek a folklórban ismeretes szokását véli fontos kiindulásnak (Fried 2001. 86–101.).
- 15 *Ősszegmlik börtön és láncz:* Fried István szerint az utalás az 1789-es párizsi eseményekre, a Bastille lerombolására utal vissza (Fried 2001. 92.).

Szövegváltozatok

K	1	<...> jégszivű
	6	I<g>de
	19	kivívo<t>d, [th.]
	20	szabadságo<t>d.

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 113.

753. 1848 [EZERNYOLCZSZÁZNEGYVENNYOLCZI AZ ÉGEN...]

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 15. f. v. „(Pest.)” helymegjelöléssel, soronként áthúzva. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.

A szöveget és a helymegjelölést Ferenczi Zoltán olvasta el és közölte: Ferenczi 1890. 503–504.

Keletkezés

A datálást Ferenczi Zoltán ellentmondásosan végezte. A versgyűjtő füzetben elfoglalt hely alapján 1848. febr.-ra tette (Ferenczi 1896. III. 185.), később azonban, talán elírásból, márc. második felében írottak mondta (Ferenczi 1896. III. 211.). Természetesen az előbbi állítás a helyes.

Magyarázatok

- C a törlés miatt felszabadult verscímet Petőfi újra felhasználta 1848 okt.-nov.-ben, amikor a vers néhány motívumát is továbbbélte (→ 270–271.).
- 2 *új csillag*: hasonló metaforákat használt az itáliai forradalmakra a *Lapok Petőfi naplójából* 1848. március 17-i bejegyzésében is: „A mint nézték a jövődömondók a gyermek Jézust a jászolban, olly lelkesedéssel és áhítattal néztem én ezen új meteort, ezen délifényt, melly születésekor is nagyobbbszerű volt minden éjszaki féynél, s mellyről meg volt írva lelkemben, hogy be fogja utazni a világot.” (PSÖM V. 79–80.)
- 4 *meghalványult szabadság arczára*: az 1848. [márc. 27.]-én keletkezett, *A szabadsághoz* c. versben tér vissza a kép: (→ 72.)
- 6 *másodszer süllyedt*: a szabadságról való lemondás, a szolgaság elfogadása a második ösbűn Petőfi szemében az emberiség történetében.
- 14 *kezdet*: az itáliai forradalmak
- 16 *álmaimban láték*: Petőfi egyik vezérmotívuma 1845 óta, amikor a SzGy XXIX. darabjában felbukkant (*Háborúval álmodám...*, → PSÖM 4. 32–33.), folytatódott a F

- LVIII. darabjában (*Álmamban én / Rabnemzetek bilincseit tördelem!*, → PSÖM 4. 131.) és a koltói, 1846 őszi *Véres napokról álmodom...* kezdőstrófájában (→ PSÖM 4. 218.), sőt az 1848. jan.-i *Fél álomban...* soraiban is (→ 20–22.).
- 17 *ítélet napja*: a bibliai fordulat először az 1844. [dec.]-i *Rabházának fia* c. versben szerepelt (→ PSÖM 3. 102.); 1846-tól összekapcsolódott a nagy szabadságháború, az új armageddoni csata látomásával. Közvetlen előzménye *Az ítélet* 1847. [ápr.]-ából (→ PSÖM 5. 59.), ahol a 19. sor jó ↔ rossz szembeállítása is szerepelt már. Ez utóbbi vers apokaliptikus szemléletéről lásd Szilágyi 2021. 149–160.

Fordítás

A német fordítás adatait lásd Schlosser 2023. 237.

754. LEHEL VEZÉR

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/225. Egy fekvő formátumú, 125 × 200 mm nagyságú, 19 fóliót tartalmazó, emlékkönyvre emlékeztető füzet, zöld selyemkötésben, aranyozott díszítéssel és LEHEL felirattal. Maga a mű: 1–15. f. v. Címoldalán: „Lehel vezér. / Irta / Petőfi Sándor / 1848.” Az előzéklapon a K provenienciája: „Csukásy urnak átengedem. / Orlay.” „Teleki Sándor grófnak / benső ragaszkodása és hálája jeléül / Budapest 1/12. 882. Csukási József.”

Km1 PIM Kt. P 75. Egy 14 fólió terjedelmű füzet, ebből a töredék teljes szövege: 2. f. r – 13. f. r., „Lehel vezér / Petőfitől. / 1848.” címmel. Gondos, tisztázat-jellegű másolat, a 14. sor véletlen kimaradása jelölve: „+ Egy vers kimaradt belőle. --” Hitelesítése: „Egykorú másolat / Endrődi.”

Km2 OSZK Kt. Fond VII/31. Részletes leírása: PSÖM III. 360. Provenienciája egy nagyobb papírlap levágott alsó részén: „Pest. auguszt. 15. 1868. A »Lehel« töredék eredeti kézirata pedig Orlay Petrics Samunál van, kinek azt azon képével cseréltem ki, melyet 1849-ben festett, ott létünk alkalmából.” Egyetérthetünk az előző krk. jegyzetírójával (i. h.), aki szerint a hitelesítést a nagybeteg Szendrey Júlia mondta tollba (erre utal a többes szám használata is), három héttel halála előtt, amikor már nem bírta el a tollat. A Km2 azonban 1868-nál jóval korábbi, feltehetően az özvegy másoltatta az UK01–UK02 számára, amit igazolhat, hogy a K-ban több helyen látható ceruzás jelölés a németellenes szövegrészeknél, ami Emich kiadásainak szokott előkészítő fázisa volt. A minden bizonnyal Petőfi halála utáni másolatot azért kellett mégis szerepeltetnünk, mert az előző krk. K2-nek vette fel, holott másolat-jellegét nem vitatta (i. h.).

Megjelenés

Mutatványközlés (az I. ének 44–53. versszaka, a 345. sor *Többen* indításával és a strófaszámozás elhagyásával): Elk 6. évf. (1848), II. félév, 4. szám (júl. 23.), 107–108., vö. Endrődi 1911. 485.

Kötetben: UK01 135–154., UK02 I. 189–218., ÚK1 I. 59–85. (a 421–424. sor húzásával és a 412. sor megcsonkításával: „véle e - - -”)

Teljes szöveggel először: PSÖM III. 298–312.

Ferenczi Zoltán már az 1847. nov. 18-i sajtóhírt („Petőfi egy nagyobb költeményen dolgozik...” – Endrődi 1911. 366.) a *Lehel vezér* tervére vonatkoztatta, mondván, utóbb azonban „*Bolond Istók* miatt tette félre; majd 1848 jan. havában újra elővette s febr. 10-dikéig megírt belőle 37 versszakot. Ekkor *Coriolanus* fordításába kapván, megint pihentette s végre is csak az I. ének 53 versszaka s II-dikből 4 szak készült el; a beállott forradalom nem engedte meg a folytatást.” (Ferenczi 1896. III. 181.) A nov.-i sajtóhír értelmezését az előző kötetben igyekeztünk tisztázni: → PSÖM 5. 569–571. Eszerint a hírek 1847. nov.-ben csakis *A táblabíró*-töredékre vonatkozhatnak, és semmi nem bizonyítja, hogy Petőfi már ekkor a *Lehel vezér*en dolgozott volna. Az az ide-odakapó, epikus munkákat félbehagyó és újabbakba fogó költő-kép, amely Ferenczinél megjelent, egyébként sem jellemző a családot alapított, az irodalmi viszonyokban jártas, körültekintő, céltudatosan tervező és dolgozó Petőfire.

Az Arany Jánosnak írt, 1847. dec. 3-i levelében nem tett említést a témáról, és Arany szaporább leveleiben (1847. dec. 9. és 13.) sincs utalás arra, hogy az okt. végi szalontai tartózkodás során a téma akár csak fölmerült volna (PSÖM VII. 111–115.). Petőfi még 1848. jan. 2-án is csupán a *Coriolanus*-fordítást nevezte meg munkában lévőként (PSÖM VII. 117.), és csak jan. 29-én említette először az új művet: „Én most Lehel tőm elbeszélő költeményben, röviden, de egész életét Azsiából az akasztófáig, olyan nyolc soros alexandriusokban, mint a te Schedeled vagy Toldid.” (PSÖM VII. 126.) Arany febr. 6-i verses válasza is olyan, mintha most hallott volna róla először: „TE pedig, barátom, siess, irjad Lehel, / Kít lelkedbe szárnyas géniuszdod lehelt, / Irjad, mert nem érsz rá, ha itt lesz a nagy had / Harc és háború és igazi hadd-el-hadd.” (PSÖM VII. 127.) Febr. 10-én Petőfi ismét hírt adott a munka állásáról: „... én e hónapban bevégezem *Coriolanust*, már a negyedik felvonás vége felé járok. (...) Lehellet hallgatok, míg *Coriolánt* el nem végzem, akkor egész erővel bele kapaszkodom; 37 strófa van meg belőle, 8 soros. ---” (PSÖM VII. 130.) Petőfi és felesége márc. első napjaiban Városlődön járt, hogy meglátogassák a betegeskedő Petőfi Istvánt. Sass István erről márc. elején (12-én?) így tudósította öccsét, Sass Károlyt: „Sándor öcse [!] mult hetekben rosszul volt. Meglátogatták őt.” (PAI II. 66.) Szuper Károly színigazgató Veszprémben márc. 5-én és 6-án találkozott a hazatérő házaspárral (Szuper 1889. 63.). Minthogy a *Lehel vezér* töredéke 57 versszak, Petőfi febr.-ban valóban visszatért a kéziratához, és folytatta azt, de márc.-ban (előbb a Veszprém megyei látogatás, Pestre visszaérkezése után pedig a sorjázó események miatt) aligha dolgozhatott már rajta. Ezért a töredék keletkezését 1848. jan. – febr.-ra tesszük.

Magyarázatok

- C Árpád fejedelem dédunokája, Lehel ~ Lél Petőfi kedvenc hőse volt. Először 1841- ben(?) írt róla verset: *Lehel (Mennydörg az óriás kürt....*, → PSÖM 1. 30–33 és 296–300.). Visszatért rá 1842. máj. – jún.-ban Pápán: *Lehel (A kürtkebelbe fű Lehel....*, → PSÖM 1. 50–52. és 341–343.). Említette a *Mért nem születtem ezer év előtt?* c. versben is (Pest, 1844. [nov. vége – dec. közepe]), ahol magyarázatát is adta téma-ragaszkodásának, Lehelben a katona/szabadsághős és a művész ~ költő történelmi előképét látta: → PSÖM 3. 92 és 332– 336. Ezt követte a *Lehel* c. vers (Pest. 1845. [okt. 15 – nov. 25.], → PSÖM 4. 71–73. és 370–373.). Most vélhetően az Arany Jánossal a népi eposz lehetőségéről folytatott 1847-es írásbeli és szóbeli eszmecsere hatása alatt, a kürt valószínűsíthető megtekintése után tért vissza rá.

- A mű filológiai kérdéséről és az életműben elfoglalt helyéről lásd még Szilágyi Márton, Egy töredékben maradt Petőfi-mű tanulmányai (*Lehel vezér*), It, 104. évf. (2023), 4. szám, 375–393.
- 1 *Jász-Berény*: Petőfi életrajzából 1847. nov. elején néhány nap „hiányzik”. Szalontát feleségével okt. 31-én hagyta el, vö. Arany listájával az ott felejtett tárgyakról, 1847. nov. 11-i levelében (PSÖM VII. 107.). Pestre nov. 4-én érkeztek: „Holnap lesz két hete, hogy megérkeztem Erdélyből...” (Levele Orlai Petrics Somának, 1847. nov. 17. – PSÖM VII. 109.). Többek vélekedését elfogadva, úgy véljük, útközben Jászberényben időzhettek, ahol Júliának rokonai laktak, nagynénje, Sismis Mihályné Szendrey Franciska (Szendrey Ignác testvére) és unokatestvérei. A kapcsolat folyamatosságát bizonyítja, hogy Petőfiék, távollétükben ugyan, de elvállalták az egyik unokatestvér gyermekének keresztszülei felkérését 1848. márc.-ában (vö. PAT III. 95–96. és 245.; Gyimesi Emese, Gyermekszemmel Szendrey Júlia családjában: Szendrey Júlia, Petőfi Zoltán, Horvát Attila, Árpád és Ilona gyermekkori levelei, versei és játékai 1840–1870, Bp., 2019 [Magyar Családtörténeti Források 2.], 113.). A várossal való kapcsolatáról legutóbb Goda Zoltán írt: Petőfi jászberényi látogatásai, a Szendrey és a Sismis család kapcsolatai, Redemptio, 14. évf. (2007), 3. szám, 5–7.
 - 3 *egy kürt*: 1847. nov. elején láthatta Jászberényben, ahol „a városházánál Lehel kürtjét mutogatják.” (Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. Pest, 1851. I. 151–152.) Petőfi a kürtmonda és a krónikás hagyomány alapján dolgozott, annak ellenére, hogy történetírói forrása, Horváth Mihály (Horváth M. 1842. 24.) jegyzetben cáfolta azt; Jászberényben őrzött, „régí ugyan, de Lehelének hibásan hitt kürtöt” említve. Jelenlegi ismereteink szerint Bizáncban készült a 10–11. században, cirkuszi jeleneteket ábrázol, és valószínűleg ottani jelzőkürtnek használták.
 - 6 *Mint a Tisza, mikor szűk neki a medre*: visszautalás *A Tisza* c. vers kétarcú folyóképre: → PSÖM 5. 27–29. Az ábrázolás ottani jelentőségének az értelmezésére lásd Vaderna Gábor, Megállék a kanyargó Tiszánál = Ki vagyok én? Nem mondom meg... Tanulmányok Petőfiről, szerk. Szilágyi Márton, Bp., PIM, 2014, 324–342.
 - 19–20 Petőfi irodalmi programjának megismétlése, legutóbb *A költészet* c. versben (1847. [aug. 9 és 20. között]): → PSÖM 5. 123.
 - 28 *Egyiknek sem élek*: a nemesség képviselőinek és a költőnek kapcsolatára lásd *A magyar politikusokhoz* c. verset 1847. [nov. 26. és dec. 10. között] → PSÖM 5. 251–253. Vonatkozó véleményét Aranyak már második levelében kifejtette 1847. febr. 23-án, szerinte évi 7–800 pengőforint biztosítaná megélhetését: „Ezt természetesen csak a nemzettől fogadnám el, privát embertől a fél világ sem kellene ajándékbán;...” (PSÖM VII. 48.). A kérdésre lásd még Margócsy István tanulmányát: Petőfi és az irodalmi gépezet = Margócsy 1999. 48–74.
 - 37 *Alant születtem én: a Palota és kunyó* (1847. [jan.]) alapotívumának megismétlése (→ PSÖM 5. 14–15.).
 - 50 *nem voltak királyok*: annak a levélváltásnak szellemében, amelyet 1847-ben Arannyal folytatott. Petőfi fentebb id. levelében: „Csak királyt ne végy hősödnék...” Arany válaszában (Szalonta, 1847. febr. 28.): „Ha én valaha népies epos írására vetném fejemet: a fejedelmek korából venném tárgyamat. Festeném a népet szabadnak, nem mesnek, fegyverforgatónak...” (PSÖM VII. 51.).
 - 51 *első a nemzetben*: Aranyhoz írott, id. levelében folytatólag: „Festeném (...) a fejedelmet atyának, patriarchának, elsőnek az egyenlők közt.” (uo.)
 - 65 *Taksony*: 931 táján született, fejedelem volt 948 után, 972-ig uralkodott.

- 66 *Zoltán*: Árpád fejedelem legkisebb fia, aki 907 és a 940-es évek között uralkodott Árpád: 850 táján született, 895 és 907 között volt nagyfejedelem
- 73–80 *Magyarország szép föld...:* a leírás a „fertilis Hungariae” toposz elemeit használja föl; ennek hagyományáról lásd Imre Mihály, „Magyarország panasza”: A Quercia Hungaria toposz a XVI–XVII. század irodalmában, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1995 (Csokonai könyvtár 5.), 223–233.
- 83–84 *Ázsiában a világ más részén / Kaszpi-tengeren túl, Aral-tó környékén*: az őshaza-lokalizálás Horváth Mihály alapján: „Legtöbbek véleménye szerint a magyar, török vagy szittya népfaj, s Azsia belsejéből, a Caspi tenger keleti vidékéről, India és Persia szomszédságából, veszi származását.” (Horváth M. 1842. 2.)
- 98 *Attilának egykori országa*: a jogos örökség visszaszerzése ismételt és hangsúlyos szerepelt Petőfi másik forrásában, magyar Anonymusában, lásd Mátyás 1799. A könyv megvolt könyvtárában: PSÖM V. 253., sőt a példány is fennmaradt, a költő névbefjegyzésével: PIM Kt. P 123. De könyvtárában volt egy „Attila első magyar vezér. Pest, 1811.” kötet is: PSÖM V. 253.
- 105 *Álmos*: Anonymus szerint 819-ben született, 895-ig vezette a törzsszövetséget mint fejedelem. Megválasztásáról, Anonymus nyomán, Horváth M. 1842. 5–6.
- 127 *magyarok istene*: a képzet történetére és értelmezésére lásd a *Kemény szél fúj...* c. vers (1848. feb. vége) jegyzeteit: → 391.
- 138 *istenben boldogult*: haláláról, amely szakrális királygyilkosság volt, Anonymus és így Petőfi forrásai nem szóltak, a krónikás hagyományban azonban utalások olvashatók sorsáról. Petőfi a hiányt költői fikcióval pótolta.
- 149 *Pajzsra állították*: Árpád vezérre választásának a módját, a pajzsra emelést Vörösmarty külön versben örököltette meg (*Árpád emeltetése*), s ehhez a vershez az Aurora 1826. évfolyamában külön, Kisfaludy Károlytól származó illusztráció volt hozzárendelve (VMÖM 1. 279, 706–708.; a képet lásd Vayerné Zibolen Ágnes, Kisfaludy Károly: A művészeti romantika kezdetei Magyarországon, Bp., Akadémiai, 1973 [Művészettörténeti füzetek 5.], 44. képmelléklet); a beállítás a 19. századi populáris grafikák és ponyvák széles körben népszerűsítették; erről bővebben lásd Mikos Éva, Árpád pajzsa: A magyar honfoglalás-hagyomány megismerése és népszerűsítése a XVIII–XIX. században, Bp., L'Harmattan, 2010 (Szóhagyomány).
- 153 *Negyven nap*: Anonymus és Mátyás fordítása nyomán
- 166 *elefántot ejtett*: a kürt anyaga valóban elefántcsont, ami ismét amellest szól, hogy Petőfi saját szemével látta.
- 196 *sas-lelkével*: a kifejezés *Asz alföld* (1844. [jún. második fele – júl.] fordulatát idézi föl: → PSÖM 2. 56–58.
- 275 *kis fiára, Zoltánra*: 13 éves volt ekkor, vö. Mátyás 1799. 113. és Horváth Mihály 1842. 18. Itt olvasható a három kormányzó neve is. A megnevezés Horváthtól való: Horváth M. 1842. 18.
- 452 *Lehel volt a kapitánya*: erről nem szól történelmi adat; Petőfi itt választott származástudatát erősítette meg a motívummal.

Szövegváltozatok [az Élő következetes aposztrófhasználatát nem tekintettük annak]

10	K	felől<e>
23	K	< drága mulatsága > az ideje drága, [utólag föléírva]
27	K	< emberség > ő kegyelmek [utólag föléírva]
77	K	< nagy > dús [utólag föléírva]

83	K	részén < ten >,
138	K	istenben<ben> [th.]
142	K	morajjal<,>:
151	K	< Mikor a nép látta > A nép pedig rajta [utólag föléírva]
181	K	< mint > hogy [utólag föléírva]
183	K	< egy > nem egy [a tagadószo utólag föléírva]
201	K	< de meg > meg is [utólag föléírva]
204	K	< Harsogó > Szózatoss [utólag föléírva]
212	K	katonság [th., em.]
216	K	<i>hogy</i> jobban esett < azt > [a jelölt szó utólag beszúrva]
231	K	< a nagy út folytában > hosszú bujdosásban, [utólag fölé- és melléírva]
232	K	< bujdosó > üstökös-csillag [az első szó utólag föléírva]
305	K	< És > S [átírással jav.] ve<g>ndégül: [th.]
310	K	 Lehel, [átírással jav.]
311	K	<i>két</i> társa<i> [a jelölt szó utólag beszúrva]
345	Élk	Többen [a sorból ennyi maradt]
346	Élk	<i>volj</i> [sh.]
347	K	< bajnok > öreg [utólag föléírva]
348	Élk	buzdította;
350	Élk	mindnyán
352	Élk	országgyűlését
355	K	a ho<gy>!
362	K	felköszöntés<é>ek [th.]
368	Élk	forgó szélnek
375	Élk	míg
378	Élk	lelke [sorközi vessző nélkül]
381	K	ég<y> [th.]
384	K	< a szél > szellők [átírással jav.]
393	K	< poharat > a kupát [utólag föléírva]
411	K	< csak > szeretetemnek
412	Élk	leghatározottabban
417	Élk	szomszéd német,
420	után K	[a 423–424. sor állt itt, Petőfi törölte őket]
439	K	Csúny<ít>ául

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 369.

755. KEMÉNY SZÉL FÚJ....

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 16. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Élők 6. évf. (1848), I. félév, 25. szám (jún. 4.), 715., vö. Endrődi 1911. 429. (A PSÖM III. 330. adata, miszerint nem jelent meg Petőfi életében, téves.)
Kötetben: UK01 422., UK02 II. 221–222., ÚK1: hiányzik
Kötetben először: DK 488.

Keletkezés

A költeményt hagyományosan – a versgyűjtő füzetben elfoglalt helye alapján – 1848. febr. végére datálták (Ferenczi 1896. III. 185.). Ezt újabban kétségbe vonta Lukácsy Sándor, aki szerint „így nem az beszél, aki türelmetlenül várja a forradalmat.” Ő kizárólag tartalmi ismérvek alapján, komplex képelemzéssel és a jún. 4-i megjelenést figyelembe véve úgy vélte, hogy a vers „csak az április végétől a megjelenéséig terjedő időben keletkezhetett.” (Lukácsy 1996. 299–307.) Lukácsy szellemes érvelése ellen azonban filológiai és tartalmi érvek egyaránt szólnak. Mindenekelőtt magyarázatra szorulna a versgyűjtő füzetben elfoglalt helye: hogyan kerülhetett egy hónapokkal későbbi vers a febr. végiek, márc. elejiek közé? Még ha feltételezzük is, hogy Petőfi nem napnyi pontossággal másolta egybe kötetkiadásra váró költeményeit, egyetlen biztos jövedelmet adó tőkéjét nem vezethette több hónapos csúszással. A tartalmi ellenérvek között említhető, hogy az elkerülhetetlen forradalommal/szabadságháborúval szemben Petőfinak kettős érzelmi voltak 1847 ápr.-a, *Az útélet* óta: „Borzadok, iszonyodom, s egyszersmind kedvre derülök / És örülök szilaján.” (→ PSÖM 5. 59.) Ugyanez fogalmazódott meg, már az itáliai hírek hatására, az Arany Jánosnak jan. 29-én írt levélben: „Bújj el, Jankó, mert háború lesz, már itt van a szomszédban, Olaszországban...” (PSÖM VII. 126.) A másik hangulati véglet, a szilaj örvendezés és a gyávaság kárhoztatása ekkor is egyidőben, az 1848 c. versben szólalt meg: → 270–271. Ugyanakkor a szövegben következetesen alkalmazott feltételes mód arra utal, hogy a vers még a párizsi forradalom hírének megérkezése előtt született, nem pedig annak hatására, amint azt az elemzők zöme állította. Ami pedig a megjelentetés időpontját illeti, 1848-ban szépszámu példát találunk arra, hogy a gyorsan változó események egy-egy korábbi versnek új, áthallásos mondánivalót (is) adnak. Összegezve az elmondottakat: Lukácsy véleményével szemben a korábbi álláspontot fogadjuk el, és a költeményt 1848. febr. végére datáljuk.

Magyarázatok

- 1 *lángra kap a szikra*: bibliai toposz („A scintilla agetur ignis” – Jézus Sirák fia, 11.), hazai történetére: Lukácsy 1996. 301–304.
- 5 *régi magyar nemzet*: a szokatlan jelzős szerkezet arra utalhat, hogy a vers a *Lebel vezér* alkotási periódusában született.
- 6 *Alszik-e*: az 1847. okt.-i, koltói *Meddig alszol még, hazám?* gondolatkörének folytatása; ott a 29–30. sorban a mostani alaptoposz is felbukkant már: „Meddig alszol még, hazám, / Míg rád nem gyul a ház (...)?” (→ PSÖM 5. 183–184.)
- 13 *A világot védjük bajdanában*: a „Magyarország a kereszténység védőbástyája” képzet, azaz a propugnaculum-toposz felhasználása; erről a hagyományról lásd Hopp Lajos, Az „antemurale” és „conformitas” humanista eszméje a magyar–lengyel hagyományban, Bp., Balassi, 1992 (Humanizmus és reformáció 19).
- 14 *A tatár és a török világban*: a *Hymnus*ban még megérdemelt sorscspásként említett külső dűlásokat Petőfi az európai civilizáció védelmére tett érdemre fordítja át.

- 18 *magyarok istene*: A színtagmába sűrített képzet eredete alighanem a 16–17. századi protestáns gondolkodásban gyökerezik, s alapja az Ószövetség isten-szemléletének az a jellegzetessége, amelyet a teológia monolátriának nevez: eszerint ugyanis minden népnek van istene, de a választott népé (Jahve) a leghatalmasabb (a fogalom irodalomtörténeti használhatóságának felvetésére lásd Szilágyi Márton, „Miért én éltem, az már dúlva van”: Vörösmarty-tanulmányok. Bp., Kalligram, 2021, 261.). Az eszmetörténeti folyamat részletes feltárása ugyan még hiányzik, de az kétségtelen, hogy a 18. század végén a fogalom katolikus szerzőknél bukkan fel: előbb a szervita hitszónoknál, Szaitz Leó Máriánál (rőla lásd Doncsasz Etelka, „Ez az írás éppen nem kedvez a' németnek”: Szaicz Leó *Magyar Világ* című történeti munkájáról = Textológia – filológia – értelmezés: Klasszikus magyar irodalom, szerk. Czipra Mariann – Szilágyi Márton, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014 [Csokonai Könyvtár 55.], 351–372.), majd pedig a piarista Dugonics Andrásnál, aki nagyhatású regényében, az *Etelkában* a cselekvény részévé is tette és ezzel erőteljesen népszerűsítette is a képzetet (Dugonics regényéről lásd az újrakiadáshoz csatolt kísérőtanulmányt: Dugonics András, Etelka, s. a. r. Penke Olga, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2002 [Csokonai Könyvtár. Források 8.]; valamint: Szőrényi László, Dugonics András = Uő., *Memoria Hungarorum: Tanulmányok a régi magyar irodalomról*, Bp., Balassi, 1996, 108–140.). A 18. század végétől Petőfiig számos szerzőnél találhatjuk meg a fogalmat, s ennek már nincsen markáns felekezeti jellege, sokkal inkább a nemzetfogalom kiterjesztésének az irányába mutató tendenciának látszik (erre és az egész folyamat vázlatos összefoglalására: Péter László, *A magyarok istene*, Szeged, 1993 [Irodalomtörténeti dolgozatok 178.]).

Szövegváltozatok [az Élk következtetes aposztróphasználatát nem tekintettük annak]

15	Élk	Va/yon
16	Élk	Megbírjuk-e [sh.]
	Élk	minmagunkat?

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 344.

756. BEAUREPAIRE

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 16. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kéziratgyűttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Élk 6. évf. (1848), I. félév, 12. szám (márc. 19.), 366–367., vö. Endrődi 1911. 391.
Kötetben: UK01 423–424., UK02 II. 222–224., ÚK1: hiányzik
Kötetben először: [Kertbeny – Vasfi-Eisler] kiad. 1851. 272–274. Itthon: DK 481.

Keletkezés

Hagyományosan és tévesen Ferenczi Zoltán óta (Ferenczi 1896. III. 185.) 1848. febr.-ra datálták, holott a párizsi forradalomra utaló 4. sor „valami két hete” kitétele a Veszprém megyéből visszatérés utánra, kb. 1848. márc. 8–10. tájára helyezi a megírást, és ezt már Havas észrevette (HP III. 620.).

Magyarázatok

- C Ver dun védője 1792. szept. 2-án, a kapituláció ellen tiltakozva lőtte magát főbe. Más történészi vélemény szerint a fegyverletétel hívei végeztek vele. Petőfi a történetet valószínűleg Lamartine *Histoire des Girondins* c. munkájából merítette, amely könyvtárának darabja volt (vö. Jókai Mór, Petőfi emléksobránál. Koszorú, 7. kötet [1882], 8. szám, 398., idézte Hatvany 1967. II. 226.), bár a lefoglalt könyvek listáján nem szerepelt. Az 1847-ben megjelent művet Pálffy Albert ismertette a magyar sajtóban és a Tízek Társasága hajdani tagjának, Bérczy Károlynak hagyatékában (erről lásd Kerényi Ferenc, Bérczy Károly írói hagyatéka, Palócföld, 53. évf. [1971], 3. szám, 668–682.) egykorú fordítástörédéke is fennmaradt. (A forrásra Lukácsy Sándor, Lamartine et Petőfi = Lamartine: Le Livre du centenaire, szerk. Paul Viallaneix, Paris, 1969, 300–302. és Fekete 1989. 196–199.)

Szövegváltozatok

2	Élk	becsűlete:
3	K	< Épen ugy min > Mint ezer
4	K	< Vagy mint mostan > S most valami
9	Élk	seregét,
11	Élk	tovább Verdunön [vessző nélkül]
13	Élk	reszket [sorvégi vessző nélkül]
31	Élk	lelkesűlten
43	Élk	szívéből

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 156.

757. [DICSŐSÉGES NAGY URAK...]

Kézirat: nincs. A költő maga semmisítette meg a Pilvax kávéházban, minden bizonnyal 1848. márc. 11-én. Jókai Mór erre a jelenetre (tévesen a pesti forradalom utánra helyezve azt) így emlékezett: „Mikor ezt a verset az írói körben, az úgynevezett közvélemény asztalánál felolvastam Petőfi, én azt mondtam neki: »Égesd el ezt a verset!« Ő szemembe nézett egy percig, gondolkodott. Nem volt szokása soha megbánni, amit tett, kitörülni, amit leírt: hanem akkor fogta ezt a lapot, a lámpa fölé tartá s a rettentő költemény lobbot vetett.” (Az én kortársaim [1872] = Uő., Életemből, I. kötet, Bp., 1898, 191–192., idézte Hatvany 1967. II. 305–306.).

- Km Jókai úgy emlékezett, hogy a megsemmisített verset „egyedül Sükei tudta, ki egy hallásra megtanulta azt...” (i. h.) Ő tudomásunk szerint nem jegyezte le a szöveget. A jelenlévők közül azonban megtette ezt Egressy Gábor (és talán mások is). A vers mindenestre másolatokban kezdett, futótűz-gyorsasággal, terjedni. Az irodalomtörténet és történettudomány valóságos kultuszt űzött ezek felkutatásából – ennek ellenére, ma is csak az egykorú Km-ok csekély hányadát ismerjük, amit folyamatos felbukkanásuk igazol. Megjegyezzük még, hogy kutatásunkat itt is a Petőfi életében készült Km-okra korlátoztuk, hozzájuk véve azokat, amelyeknek kiadástörténeti jelentőségük volt.
- Km1 Egressy Gábor szavalókönyvében, „1848. Martius 11.” címmel (OSZK Kt. Fol. Hung. 1754. 91–93. ff.). A lejegyzőtől Fáy Andráshoz, onnan. K. Papp Miklóshoz került Kolozsvárra, tőle Szinnyi Józsefhez jutott, innen történt másodikközlése, lásd a *Megjelenés* c. alfejezetet. Ez szolgált a legutóbbi krk. alapjául is: PSÖM III. 35–36. (főszöveg), 330. (jegyzet).
- Km2 Almásy Móríc jelentése a nádornak, 1848. márc. 16.; a jelentés 5., hiányzó melléklete volt (MNL OL, Arch. Regn. István nádor levéltára. Közpolgári iratok. 1848: 565). Közölte Andics Erzsébet, A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848/49-ben, II. kötet, Bp., Akadémiai, 1952, 8.
- Km3 Kapczy Tamás pesti ügyvéd levele özv. Platthy Imrénének, megbízójának Gömörbe, 1848. márc. 16. (MNL OL, Szathmáry-Király család levéltára, Missilis, No. 15.) Közölve: PA II. 67.
- Km4 Szabó Alajosnak, a pesti állategészségügyi intézet segédtanárának levele Szabó Bélának, unokabátyjának; 1848. márc. 18. (OSZK Kt. Levelestár – a versszöveg nélkül). Közölte V. Waldapfel Eszter, A forradalom és szabadságharc levelestára, I. kötet, Bp., Közoktatási Kiadó, 1950, 120–122.; Hatvány 1967. II. 311., PA II. 69.
- Km5 Nyáry Pál levele Kossuth Lajosnak a sajtótörvényjavaslat pesti fogadtatásáról, 1848. márc. 22. után (MNL OL, Kossuth-iratok, I. 388. [a levél], Kossuth-iratok, I. 474. [a vers]).
- Km6 Széchenyi István ném. levele Széchenyi Lajosnak, 1848. márc. 27. (MNL OL, Széchenyi család levéltára, Bártfay Szabó-hagyaték – a költemény hiányzik) Közölve: PA II. 74.
- Km7 Szőke Lajos bicskei főszolgabíró hagyatékában (MNL Fejér megyei Levéltár, Szőke Lajos után maradt iratok).
- Km8 Erdélyi Múzeum könyvtára, 1872-ben; lásd a *Megjelenés* c. alfejezetet.
- Km9 Erdélyi Múzeum, Apor Károly hagyatéka, 1895-ben; lásd a *Megjelenés* c. alfejezetet.
- A Km1–9 leírása összefoglalóan Varga János könyvében található meg: Varga 1971. 102–103, 109, 209, 214. (mind jegyzetben) Azóta a Km-ok a következőkkel gyarapodtak:
- Km10 Gyulay Lajos naplójának 1848. aug. 6-i bejegyzésében (Pándi Pál, Tallózás erdélyi levéltárakban, It, 45. évf. [1957], 135–137., PA II. 125., valamint: Gyulay 2003, 108.).
- Km11 Bártfay László levele öccsének, Bártfay Józsefnek Pozsonyba; Pest, 1848. márc. 18. (PIM Kt. V 4559/230/1.). Közölte Kerényi Ferenc, Adatok Petőfi 1848 márciusi verseinek hatástörténetéhez, It, 63. évf. (1981), 4. szám, 1028–1029.; PA II. 68.
- Km12 Adorján Boldizsár másolata, „1848. Martius 19.” címmel [valószínűleg a másolás dátuma], a másolás körülményeinek ismertetésével: „Ezen költeményt Petőfy Sán-

dor 1848k évben a forradalomnak megindulása idején írta, s mint szellemének vad és dühös kitörését s gazdag termő elméje nemtelen virágát úgy lehet azt tekinteni. Baráti kérelmére e költemény eredetét saját kezével tépte szét [Jókai emlékezése elégetésről beszélt – Sz. M.], egy nyugott pillanatában meggyőzötven álalok, mi-kép magas költői híren e költemény törölhetlen szennyfolt lenne. Mind a mellett lépése már késő volt, több példányban másolt költeményét beszedni nem lehetett s én is e másolatot Posonyban egy odakerült példányról ahöz [!] méltó indignatioval írtam le.” (PIM Kt. P 65. – A Petőfi-Háznak ajándékozásra lásd Pongrácz Pálné Adorján Margit névjegyét, Ferenczi Zoltán rájegyzésével: PIM Kt. V 4559/360/1. Közölve Ferenczi Zoltántól: Petőfi „Dicsőséges nagy urak” kezdetű költeménye Adorján Boldizsár másolatában. EPhK 37. évf. [1913], 54–56.)

Km13 Református Egyházkerület Nagykönyvtára, Debrecen, Kt. R 607/55. Piskárkosi Szilágyi Lajos másolatai, 4. f. r-v.

Km14 uo. R 665/2. ismeretlen másolóktól (két kéz írása), négylaposra hajtott két fólión, 1. f. r. – 3. f. v.

Km15 Vasberényi Géza hagyatékában, *A mágnásokhoz* c. alatt (mgt.; 2007-es adat)

Közlésünk alapja a Km1. A másolat következetes aposztrófhasználatát a szövegköz-lésben nem vettük át.

Megjelenés

Üstökös, 15. évf. (1872), 12. szám (márc. 16.), 135–136. Jókainak az általunk is idézett *Az én kortársaim* c. emlékezése eredetileg fölolvadás volt a KisFTÉ-ban 1872. febr. 11-én, amelynek szövege nemcsak a KisFTÉ ÚjF-nak 1871/72. évfolyamában jelent meg (Pest, 1872. 279–280.), hanem saját lapjában, az Üstökösben is, hat folytatásban, 1872. febr. 10. és márc. 16. között, a 7–12. számban. A vers keletkezéséről a *Kézirat* c. alfejezetben idézett részt a márc. 9-i, ötödik folytatás közölte, benne idézve – pontatlanul – az 1–4. és a 36–40. sort. Válaszul Békésy Károly beküldte a Km8 szövegét, amelyet „egy könyvtárban, kéz-iratban feltalált”. Jókai a 12. számban, márc. 16-án hozta is, immár csak „historiai adat”-nak minősítve a költeményt, melyről mindazonáltal megjegyezte, hogy szerencsére addig nem nyomtatták ki.

E közlés lett az első kötetkiadás alapja: DK 740., *A mágnásokhoz* címváltozattal, (Nh.) = nem hiteles szövegű megjegyzéssel. Ugyanígy Havas Adolfnál, aki azonban – Jókai-val ellentétben – a hozzáfűzött jegyzetben 1848. szept. végi versnek tartotta, amely a Lamberg fölötti népitélet (szept. 28.) és gr. Zichy Ödön kivégzésének (szept. 30.) hatását tükrözte (HP III. 711.). Baróti Lajos, egy strófát idézve a Km1 szövegéből, a verset átdatálta a Jókai-tól átvett, márc. 15. utáni környezetből a forradalom előttre: Baróti 1894. 508.

Végül Ferenczi Zoltán is közölte a verset a Km9 alapján: Petőfi „Dicsőséges nagy urak” kezdetű költeménye, PetMuz, 8. évf. (1895), 2. szám, 34–37.

Keletkezés

A pozsonyi országgyűlés felsőtáblája halogatta Kossuthnak a párizsi forradalom hatá-sára megalkotott és a reformköveteléseket összegező, márc. 3-i felirati javaslatát. Tárgyalá-sát márc. 4-én elnapolta, és 9-én az alsótábla hiába sürgette a tárgy felvételét. Erről az el-odázásról a PH márc. 10-i száma adott hírt, s ez a Pilvaxban nagy felzúdulást keltett, mint szándékos politikai szabotázs. Ebben a légkörben született meg a vers, amelyet az Egressy

Gábor szavalókönyvében fennmaradt másolat (Km1) címe alapján datálhatunk. Az „1848. Mártius 11.” vélhetően a megírás és minden bizonnyal a felolvasás napja.

Fogadtatás

Szabó Alajos levele unokaöccsének, Szabó Bélának (vö. a Km4-gyel); Pest, 1848. márc. 18.: „Ö maga is megbánta, mint nyilatkozott a városházán s a hol csak szerét teheti megfogja [!] azt semmisíteni. (...) Kinyomva még nincs és nem is lesz – istennek hála!” (PAI II. 69.) Petőfi ígéretére a pesti Közbátorsági Választmányban kerülhetett sor, amelynek ő is tagja volt, valószínűleg a márc. 17-i ülésen (PAI II. 152.). Ezzel összefüggésben említendő Bodnár Isván, Látogatás Garay Jánosnénál, Pécsi Napló, 16. évf. (1907), máj. 26. „A költő özvegye még egy jellemző esetet mondott el Petőfiről. Amikor ez megírta *A mágánásokhoz* címzett véres szájú versét, amelyben ki akarja őket irtani a föld színéről, Vörösmarty figyelmét felhívták a költeményre, mondván, hogy az Petőfitől való. »Te írtad ezt, Sándor? Nem hiszem!« – szólott szelíden Vörösmarty. Petőfi lesütötte szemét. »De hát gróf Széchenyiről, báró Eötvösről egészen megfedkedtél?« Petőfi daccal, de már békülékenyebben így szólott: »Kettőjükért csak nem érdemes kivételt tennik» (Hatvany 1967. II. 238.). A történet alapján az képezheti, hogy a Választmány valószínűleg a márc. 16-án kooptált Vörösmartyt bízta meg az ígéret kinyerésével.

Pozsonyba a vers hírért (nem szövegét!) 1848. márc. 18-án hajnalban, 2 óra után a metrendszerű, Pestről 17-én reggel indult gőzhajóval Kovács Lajos és Lónyay Menyhért vitték meg. Egy nappal az álhír után, hogy Petőfi 40 000 paraszt élén áll a Rákoson. Kovács, Széchenyi titkára urához sietett, majd együtt keresték fel Batthyány Lajost; Lónyay pedig Ráday Gedeonnál és Eötvös Józsefnél járt. (Vö. naplójának 1848. márc. 20-i és 24-i bejegyzésével, PAI II. 125–126.) Márc. 18-án – és ebben mindkét hír közrejátszott – 3 órakor az alsótábla országossá alakult kerületi ülése, 14 órakor a felsőtábla, mindkettő közfelkiáltással, elfogadta a jobbágyfelszabadítást és a közteherviselést (Varga 1971. 143–154.). A tények alapján Jókai adomát formált az esetből, miszerint Széchenyi a még mindig habozó főrendek közé a vers kezdősorával köszöntött volna be. Ezt először 1861. febr. 23-án közölte az Üstökösben (JMÖM CB VI. 16, 18, 399.), majd átemelte 1872-ben *Az én kortársaim* közlésébe; utóbb, 1898-ban a százkötetes Nemzeti Kiadás 98. kötetébe is. (Az utóbbi helyről idézte Hatvany 1967. II. 306.)

A vers kéziratának ~ szövegének megszerzése volt az (egyik) feladata Kuthy Lajosnak, Batthyány titkáranak, aki már 18-án reggel hajóra szállt, és aznap este megérkezett Pestre, vö. Völgyesi Orsolya, Egy siker kudarca: Kuthy Lajos pályafutása, Bp., Argumentum, 2007 (Irodalomtörténeti Füzetek 163.), 151–152. Petőfi lakásán azonban hiába kutakodott. Jókai id. emlékezése szerint: „Hanem Petőfi verse után sokan kutattak még. Egyszer Kuthy is odajött hozzá [Jókai ekkor még együtt lakott Petőfiékkel. – K. F.] s össze-vissza hányta Petőfi iratait s nagyon példálózott a versre, de nem tudhatott ki semmit. Az meg volt semmisítve.” (Hatvany 1967. II. 306.)

Sáfrány Mihály miskolci gimnáziumi tanár, 1848. márc. 18-i naplóbejegyzése szerint, szintén már aznap tudott a költemény létezéséről: „Este hallottam, hogy Petőfi már egy verset is adott ki, mellyel valóságos pórhadnak tűzte ki zászlóját; azt is beszélük, hogy benne ily forma kifejezést is használ: »Eddig az urak szívták a mi zsírunkat, most kutyáinkkal étessük mi az ő vérüket.« – Ha ez igaz, csakugyan félni lehet a jövőtől.” (PAI III. 169.)

Bártfay József márc. 21-én, tehát az egyhangú döntések után válaszolt bátyjának (vö. a Km11-gyel): „Nincsenek még – úgy veszem észre, magukkal uraink, a volt opposito sze-

peg, mert hiszem, torkára fog forni a rögtönzés, s úgy látom hogy: az akasztani való *Petőfi Sándor* az új divatu nyakravalót számunkra készítél!” (PAI II. 71.)

A Hazánk című győri lapban (2. évf. [1848], 205. szám [ápr. 29.], 821–822.) a Zsotér nevű szegedi levelező az ottani zsidóellenes mozgalmakat elítélő cikkéhez a vers 69–72. sorát választotta mottónak (PAI I. 236.).

Bártfay József levele bátyjához, Bártfay Lászlóhoz (Szabadka, 1848. júl. 23.) a délvidéki katonai helyzet jobbra fordulásáról a következőket mondja: „... most már tán csak könynyebben beszélünk a honárulókkal s Petőfi nyakravalóját felkőthetjük gonosz nyakukra; bár a híres költő is – kinek mindez itt tulajdonítottatik, eljönne – isten lenne neki irgalmas.” (Hatvany 1967. II. 436.; PAI II. 77.)

Magyarázatok

A versforma egyrészt Vörösmarty *Főti dalát* követi, másrészt ismerős lehet korábbi Petőfi-versekből is: *Észírel terem a fán a meggy* – 1844 (→ PSÖM 2. 51–52.), *Rég elhúzták az esteli harangot* – 1846. [ápr. 10–24.] (→ PSÖM 4. 144–145.). Később is alkalmazta: *Ván-e mostan olyan legény...* – 1848. ápr. 1. és 4. között (→ 77–78.).

- 1 *nagy urak*: az arisztokrácia nemzetellenessége régi témája volt Petőfinek: *A külföld magyarjaiboz* (1844. dec. [6–31.], → PSÖM 3. 106–107.).
- 5 *nyakravaló*: „a bitó jelé”-vel fenyegette meg az ál-hazafiakat 1847. aug.-ában is, *A szájhőskében* (→ PSÖM 5. 154–155.).
- 9 *kértünk*: a többszám használata indokolt, Petőfi itt *A nép nevében* c. versére utal vissza („Még kér a nép...”), 1847. márc.-ra (→ PSÖM 5. 36–37.).
- 17 *Allatoknak*: az állatból emberré lett nép képe uo. szerepelt, a 9–12. sorban
- 21 *megrohan*: a „milly szörnyű a nép” ottani motívumának tette váltása
- 45–46 *Isten után legszentebb a / Nép neve*: a „vox populi, vox Dei” (a nép szava Isten szava) bibliai eredetűnek tartott latin szólás parafrázisa.
- 51 *isten*: az ábrázolás a következő sorokban a *Kemény szél fíj...* „magyarok istene”-képzetére emlékeztet (1848. febr. vége → 61–62.).
- 63 *teljes egyenlőségünk*: értelmezéséről vita folyt Lukácsy és Fekete között. Lukácsy francia átvételnek, „a babeufi formula pontos másá”-nak tekintette, Fekete véleménye szerint – és szerintünk is helyesen – „a feudális kiváltságosok ellen irányul...” (Fekete 1989. 327–328.).
- 65 *Nemes urak*: a felső tábla született arisztokráciájának szóló üzenet kiterjesztése az egész nemességre.
- 69–70 *szemei mindnyájan / Egy láncnak*: Jászberényi József emlékeztetett arra, hogy „[m]inden rituális munka záróaktusában a szabadkőművesek a kezek által egy szimbolikus láncot alkotnak és ehhez láncdalt énekelnek.” („Mely sok van még ezen a világon, melyet én nem tudok.”: Kölcsey Ferenc és Berzsenyi Dániel kapcsolatai a szabadkőművességgel, Kelet, 2003, 1–2. szám, 26.) Petőfinek ilyen kapcsolatáról vagy érdeklődéséről nem tudunk; valószínűleg csak a metafora véletlen egybeeséséről van szó.

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 187.

Kézirat

K1 PIM Kt. P-an. P 1. Egy f. terjedelmű, 285 × 213 mm méretű, álló formátumú. Autográf tintaírás, teljes névaláírással. Mellette külön lapon Gyulai Pál hitelesítése: „75 B./ Alúlrít bizonyítom, hogy az Austerlitz Zsigmond úr birtokában lévő 'Nemzeti dal' című költemény Petőfi Sándortól a Petőfi saját kézírata, miről könnyen meggyőződhetik bárki, a ki Petőfi Sándor meglevő kézírataival összeveti. E kéziratból szedettet ki, úgy látszik, 1848 mart. 15^{én} a 'Nemzeti dal', a magyar szabad sajtó első szüleménye, mely az utcán a nép között kiosztatott. / Buda-Pest april 8. 1876. / Gyulai Pál / a m[agyar]. t[udományos]. akadémia osztálytitkára.” A K1 későbbi sorsáról annyi tudható, hogy 1907 után szerepelt a PHáz állandó kiállításában, 153. tételként annotálva: „Első fogalmazása a híres költeménynek. Ebből a kétfelé vágott, kezek nyomait mutató kéziratból szedték ki a Nemzeti dal-t 1848 márcz. 15-dikén. Schnitzer Ignác ajándéka, Gyulai Pál igazoló soraival.” (Kéry 1911. 59.) További kutatást igényel, hogy miképp került a K1 előbb a PT ereklyetárába (ahonnan a PALb hasonmásban közölte), majd a pesti születésű, Bécsbe 1880-ban áttelepült, Petőfit, Jókait, Szigliget és Csiky is németre fordító osztrák újságíró, Ignaz Schnitzer (1839–1921) átmeneti tulajdonába. Ismeretlenek az ajándékozás körülményei is.

Noha a K1 mai restaurált állapotában nem mutatja a Gyulai említette jellegzetességeket (a korábbi hasonmás kiadások igen), ezek felvetik a keletkezéstörténet kérdését, az emlékezésekkel való egybevetés alapján. Két kérdés adódik: Petőfinél volt-e a K1 a nap folyamán (esetleg emlékeztétét megtámogatandó), illetve igazolható-e a K1 kapcsolata a röplap-változathoz, az első megjelenítéshez. A költő – a K2 rájegyzése szerint – mind a négy esetben szavalásról, tehát fejből való elmondásról beszélt. Egyedül Jókai Mór emlékezett úgy, hogy az első helyen, a Pilvax kávéházban, miután ő felolvasta a 12 pontot: „Utánam Petőfi olvasá fel halottföltámasztó költeményét...” (Az én kortársaim, 1872 = Uő. Életemből, I. kötet, Bp., 1898, 190., idézte Hatvany 1967. II. 265.) Kései emlékezés Perczel Lajosé, aki a riportert közbevetett kérdésére („Olvasta vagy kívülről tudta Petőfi a verset?”) az egyik egyetemi helyszínről határozottan állította: „Nem olvasta ő, bár a kezében volt valami papiros...” (N. B., A száznégyszáz éves Perczel Lajos: Aki Petőfi ajkáról hallotta a Talpra Magyart, PH, 58. évf. [1936], 201. szám [szept. 3.], 10. Idézte: Hatvany 1967. II. 270.) Figyelembe véve Petőfi saját vallomását, színészi múltját, a vers előadásának gyűjtő hatását, kiárhatjuk a papírról olvasás lehetőségét, azaz nem bizonyítható a K1 reggeli meglete, pontosabban nála léte. Ugyanakkor Jókai szövege is érthető: ő minden alkalommal valóban olvasta a csak aznap reggel véglegesített 12 pontot, míg a félelmetes emlékezőtehetségű költőnek, aki egyébként is fejben dolgozott, két napja volt a vers memorizálására.

A másik kérdésre, hogy ti. a K1-ről szedték-e a röplapkiadást, a nyomdászok – egyébként kései és nem feltétlenül mindenben pontos – emlékezéseihez célszerű folyamodnunk. Először az a változat jelent meg, hogy a költő fejből diktálta a verset (Ács 1896., idézte Hatvany 1967. II. 276.). Ács Mihály nem a saját emlékeit írta itt meg, hanem bevallása szerint 7-8 évvel az eseményeket követően, azaz 1855–1856-ban mesélték neki az eseményeket öreg nyomdászok. Négy év múlva Firtinger Károly az akkor még élt négy nyomdász emlékezeit egybegyűjtve, arra a következtetésre jutott, hogy Petőfi Tráger Endre üzletvezető íróasztalához ülve írta le a verset, amit aztán a türelmetlen Vasvári veresszakonként levágva, odaadott szedésre. Az utolsó strófát Petőfi diktálta is a szedőnek. (Firtinger 1900. 130–133., idézte Hatvany 1967. II 278.) Christian Glutsch, aki 1848-ban gépmester volt a nyomdában, egy beszélgetésben, valamikor még az 1880-as években megerősítette, hogy Petőfi

nem hozott kéziratot, azt egy kutyanyelvre kezdte írni, a szedőszekrénynek támaszkodva, a szöveget strófánként vették át tőle szedésre, és ő másik kutyanyelven folytatta a leírást (Kálnoki Izidor: *Akik a történelem mellett állanak* = *Az Újság*, 1906. márc. 15., 1–2., idézte Hatvany 1967. II. 280.). A visszaemlékezéseket újból mérlegelő Hermann Róbert joggal hívta fel a figyelmet a három cikk közti ellentmondásokra, amelyek akár az áttételes információkból is következhetnek: „A három történet nem egészen fedi egymást, pontosabban, ha Ács verziója pontos, akkor Firtingeré és Kálnokié nem az, mert ha Petőfi az egész verset diktálta, akkor nyilván nem ült le Träger asztalához írni.” (Hermann 2022. 202.)

Mi igazolható mindebből a K1 birtokában? A Petőfi-Ház katalógusának (Kéry 1911.) leírása pontatlan, ez nem a vers „első fogalmazványa”, a márc. 13-án éjjel papírra vetett kéziratot nem ismerjük. A sietős leírás, az 1. sor jellegzetes javítása (az egyetemes textológiában „Sofortkorrektur”-nak nevezik az ilyen előrefutást), a refrénnek csupán jelölése megengedik a nyomdai, fejből való leírást; a röplappal való egybevetés (lásd még a *Szöveg-változatokat*) viszont igazolja, markáns eltérések híján, hogy a nyomtatás valóban a K1-ről készült. Ha nem is strófánként, de két részben vehették át tőle a kéziratot (a tépés megfelel a röplap két oldalának, a 3. versszak után); a fejből diktálásra pedig valóban sor kerülhetett, hiszen a második kézírathányad szedőjének nem volt meg a refrén szövege.

K2 OSZK Kt Fond VII/8. 17. f. r., (*Pest*) helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.) A címhez csillaggal jelezve szintén autográf jegyzet járult, amelyet utólag töröltek: „E költemény buzdította márczius 15-én a pesti ifjúságot. Elszá<|>altam először az ifjak kávéházában, aztán az orvosi egyetemen, aztán a seminarium terén (most már 15dik márczius tere), végre a nyomda előtt, melyet erőszakosan elfoglaltunk, a hatvani utczában (most szabad sajtó utca). A szabadddá lett sajtó alól ez a költemény került ki legelőször.” A versgyűjtő füzetbe beírás a jegyzet szerint márc. 18. táján készülhetett, ekkor közölte ugyanis a sajtó a Petőfi javaslatára végrehajtott utcanév-változtatásokat (Endrődi 1911. 390. és PA t. I. 189.). Emlékeztetünk arra is, hogy a Közbiztonsági Bizottmányban végzett tevékenység miatt Petőfi csak márc. 17-én írhatta be naplójába a forradalom napjának részletesebb eseménytörténetét (vö. PSÖM V. 79.). Hermann Róbert tette föl a kérdést legutóbb a K2 kapcsán: „Nem lehetséges-e, hogy a költő ezt a példányt vitte magával március 15-én, s ennek alapján történt – akár Petőfi által diktálva, akár a szedőknek átadva – a kézirat kiszedése? Nem azért erre a példányra került-e a megjegyzés, mert ez volt az aznapi alapszöveg a maga *fizikai valójában* is?” [kiemelés az eredetiben] (Hermann 2022. 204.) Ezt azonban a K2-nek mint szövegforrás-csoportnak a tisztázati jellege és az utólagosként valószínűsíthető lejegyzés teljesen kizárja.

A közlés alapja a K2.

Km A Mezei Naptár 1847. évi kötetében, OSZK 764. Vö. Fenyő István, *A haza és valósága: Fényes Elek a reformkor évtizedeiben* = *Uő., Haza és tudomány: A hazai reformkori liberalizmus történetéhez*, Bp., Szépirodalmi, 1969, 422.

Megjelenés

1848. márc. 15. délbén, röplapon. Cenzori engedély nélkül, a Landerer és Heckenast nyomdában. „Dél felé elkészültek a nyomtatványok [a 12 pont és a Nemzeti dal] s ezrenként osztattak szét a nép között, melly azokat részeg örömmel kapkodta.” (*Lapok Petőfi Sándor naplójából*, 1848. márc. 17. – PSÖM V. 82.) A nyomdászok emlékezései a technikai

részleteket is megörökítették. Az első, a K1-ről készült szedés „megtörténtével később még egy második szedést csináltak a *Talpra magyar*ból. Amikor kész volt az első szedés, beemelték a költeményt a Dingler-sajton, melyen Demant András mint nyomó és Prohászka József mint festék-feladó fiú dolgozott...” (Firtinger 1900. 132–133., idézte Hatvany 1967. II. 278–279.) Ám a régebbi, az évtized elejéről való nyomdagépen „az előállított példánymennyiség nem volt arányban a künn levő tömeg türelmetlenségével, melynek minden egyese birni akarta a sovárogra várt sajtószabadság első termékét; így a »Talpra magyar« a 12 ponttal együtt a kézi sajtókból csakhamar a gyorsajtóba került, a honnan azután a szaporábban készülő példányokat a nyomda személyzete az ablakokból folyton szórta a lelkesült tömeg közé.” (Ács 1896., idézte Hatvany 1967. II. 276–277.) Az amerikai Columbian-gyorsajtó jelenleg a PIM-ben látható: PIM R 62.244, vö. Kalla – Ratzky 2006. 134–135. „Féltizenkettő lehetett, midőn Petőfi forradalmi dalának legelső példányát, melyről – mint a mellékelt hasonmásban található betűhibákból gyaníthatni – végzetlenül türelmetlenségében még korrektúrát sem engedett csinálni, még azon nedvesen kikapta a nyomó kezéből, s azt magasan leglobogtatva, az utcára sietett, hogy bemutassa a népeknek. A közönség minden magyarázat nélkül megértette a költő örömteljes felindulását.

– Eljen Petőfi Sándor! Halljuk a *Nemzeti dalt*!

– Halljuk! Halljuk! – zúgta rá ezernyi torok.” (Firtinger 1900. 133., idézte Hatvany 1967. II. 279.)

A röplapnak két példánya: OSZK Kt. Fond VII/52. Ezek 187 × 223 mm nagyságú, álló formátumú, egylapos nyomtatványok. Az egyikben a költő autográf hitelesítő rájegyzése: „Az 1848^{diki} marcius 15^{kén} kivívt sajtósza- / badság után legeslegesőször nyomtatott / példány, s így a magyar szabadság első lélekzete. / Petőfi Sándor.” Ezt Petőfi barátjának, Arany Jánosnak küldte meg, márc. 21-i levele mellékleteként: „Az ide mellékelt verset nyomta ki legelőször a magyar szabad sajtó. Tedd el emlékül e példányt belőle.” (PSÖM VII. 137.) Arany 1863-ban Petőfi Zoltánnak ajándékozta, az ő halála után Petőfi István tulajdonába került, és így a hagyatékka együtt 1880-ban a MNM-ba. A másik példányon idegen kezű, de egykorú rájegyzés: „Nyomatott 1848. Mart. 15. délelőtt Landerer s Heckenast nyomdájában, délelőtt, mint a 2-ik szabad nyomtatvány.” (Eszert az első a 12 pont volt, ám ennek a párhuzamos nyomás miatt nincs nagy jelentősége.)

Keletkezés

A megírás eredeti alkalmát és időpontját maga a költő rögzítette: „A nemzeti dalt két nappal előbb, marcius 13-kán írtam azon lakomára, melyet az ifjuság marcius 19-kén akart adni, mely azonban az eddigi események következtében szükségtelessé válván, elmarad. Mig én az egyik asztalnál a nemzeti dalt írtam, feleségem a másik asztalnál nemzeti fejkötőt varrt magának.” (*Lapok Petőfi Sándor naplójából*, 1848.márc. 17. 81.: PSÖM V. 81.) Petőfi ezen feljegyzéseinek forrásértékéről és retorikai stratégiájáról lásd Szilágyi Márton, Énkép, háttérben forradalommal (*Lapok Petőfi Sándor naplójából*), Credo, 29. évf. (2023), 4. szám, 58–65. Mindenesetre ez az adat érvényteleníti a márciusi ifjak későbbi emlékezéseit, amelyek alapján Thallóczy Lajos márc. 14. éjjelre és a Pilvaxba helyezte a vers megírását: „Amúgy is éjféltre jár az idő, a lelkesedés fokokként nő. Petőfi a mellékszobában írja *Talpra magyarját*.” (Thallóczy Lajos, Vasvári Pál s a pesti egyetemi ifjuság 1844–1848/9, Bp., Rudnyánszky, 1882, 62., idézte Hatvany 1967. II. 240.) A Thallóczyt kiigazító szemtanú, Hamary Dániel is tévedett, amikor azt állította, hogy Petőfi márc. 14-én, este 8 óra tájban búcsúzott azzal a Pilvaxban: „– én az éjjel egy alkalmoszerű költeményt írok, s azt

elszavalom, – ez volt a »Talpra magyar!« (Hamary Dániel, Március 15-dike 1848-ban, Hazánk. Történelmi Közlöny, 6. kötet (1886), 1. füzet, 472., idézte Hatvany 1967. II. 242.)

A vers megírása: 1848. márc. 13.

Fogadtatás

Márc. 15-én Petőfi a verset négy helyen szavalta el nyilvánosan (a Pilvax-kávéházban, az orvosi egyetem udvarán, a szeminárium terén, végül a Landerer – Heckenast nyomda előtt). Ezt ő maga rögzítette jegyzetként a szövegnek a versgyűjtő füzetben történő kéziratán (idézve lásd följebb a *Kézirat* rovatban). A márciusi ifjak és Petőfi aznapi mozgásának a belső logikájára lásd Spira György, Petőfi napja, Bp., Akadémiai, 1975 (Sorsdöntő történelmi napok 1.); Szilágyi 2021. 161–177.; a versnek és a korabeli toborzóknak a lehetséges összefüggéséről: Dávidházi Péter, „A magyarok istenére esküszünk”: A Nemzeti dal történelmi beszédaktusa és a toborzó vers poétikája = Uő., „Vagy jőni fog”: Bibliai minták nemzetesítése a magyar költészetben, Bp., Ráció, 2017, 163–225. Az eseményekről (s természetesen a vers elhangzásáról) a hírlapi beszámolók mind szóltak. Ezek listáját lásd Endrődi 1911. 386–393. A hazai német sajtó beszámolóinak adatai: Kiss 1970. 470–472.

A röplap-kiadást több vidéki utánnyomás követte, Endrődi Sándor tíz ilyenről tud (Pozsony, Pápa, Győr, Székesfehérvár, Szeged, Ds, Kolozsvár – ez utóbbi helyen három kiadás); sajnos, azonban ezeket nem adatolta, így nem világos, hol találhatók ezek a példányok, ha egyáltalán fennmaradtak (Endrődi 1911. 387.). A pozsonyi kiadásra egy újsághírből következtethetünk: Nemzeti Újság, 1848, 663. szám (márc. 21.), 1041. (Endrődi 1911. 393.)

A vers egykorú ismertségét bizonyítja, hogy hamarosan egyes kifejezései szállóigévé, mottóvá váltak. A korabeli német sajtóból ezek listáját lásd Kiss 1970. 474–475. Születtek rá költői válaszok is. Az egyébként ismeretlen Carl Schröter *Sänger und Königstochter* c. allegorikus költeményének egy pontján használja fel nem jelzett intertextusként Petőfi versét (az aprónyomtatvány egy példánya: OSZK 237.823 számú jelzetten; vö. Kiss 1970. 475–476.). Ellenvers is született, Sigmund Saphir *Zuruf!* c. költeménye (Der Ungar, 7. évf. [1848], 69. szám [márc. 22.], 545. Szövegét újraközzölte: Kiss 1970. 477–478.; PÁt I. 196–198. A szerzőről bővebben: Kiss 1970. 476–482.) A vers korabeli, egykorú hatásáról Jakov Ignjatović, Ján Botto és Andrej Sládković műveiben lásd Fried István, Népek hajnalcsilaga (?): 1848/49 sokfelől szemlélve = Uő., Egy irodalmi régió ábrándja és kutatása: Kelet-közép-európai tévedések és tévelygések, Bp., Lucidus, 2010 (Kisebbségkutatás könyvek), 127–128.

Magyarázatok

- C A korban természetesen nem számított „védettnek”, pusztán hazafias témájú verset jelentett. *A' nemzeti dal* címen írt balladát Tárkányi Béla („Kosciusko hon-dala” alapján), amely az Élk-ben jelent meg: 3. évf. (1845), II. félév, 5. szám (aug. 2.), 145–146. A lapszámot Petőfi ismerte, hiszen itt jött ki az *Úti jegyzetek* befejező része. Medgyes Lajos *Nemzeti dala* az *Országgyűlési emlék* c. almanachban olvasható (szerk. Vahot Imre, Bp., 1848. II. 74.), amelynek Petőfi is szerzője volt. Nem állapítható meg, hogy az 1848. jún. végén lezárt kötetbe Medgyes mikori versét adta be, s így a *Nemzeti dal* párhuzamáról vagy recepcióadatáról van-e szó. Világirodalmi párhuzamként a skót irodalom 18–19. századi „nemzeti dal” fogalmairól lásd Ruttkay Veronika, Robert Burns, George Thomson és a skót „nemzeti dal” = Doromb: Közköltészeti tanulmányok 9., szerk. Csörsz Rumen István, Bp., reciti, 2021, 17–56.

- 1 *Talpra*: a szóhoz legendás keletkezéstörténet fűződik. Thallóczy Lajos szerint Petőfi Sándor márc. 14-én este „a mellékszobában írja *Talpra magyarját*. Előbb a *Rajta magyar* címet adja neki. „Szikra Ferenc, a forradalom mindig képletekben beszélő prófétája, különben genialis ifju odaszól neki: barátom, előbb talpra kell állítani a magyart, azután rajta.” (Hatvany 1967. II. 240.) Forrását is megadta: „Szemtanú G[laál] Ernő úr közlése.” A történetet Ferenczi Zoltán is átvette (jegyzetben), noha a valós megírás időpontot is közölte: Ferenczi 1896. III. 194. Az így keletkezéstörténeti adattá emelt legenda Hatvanynál már mint „a *Nemzeti dal* kéziratán megejtett javítás” szerepelt, magyarázatot is fűzött hozzá (Hatvany 1967. II. 256.). Szikra Ferenc képbe kerüléséről – minthogy Petőfivel való kapcsolatára semmiféle adatunk nincs – Jókai Mórnál találunk némi magyarázatot: „Komáromban elsőnek ült előttem Szikra Ferkó. (A szabadságharcban elveszett).” (Jókai Mór, *Az én iskolatársaim* [1893] = *Uő.*, *Az én életem regénye*, Bp., Révai, 1912 [Jókai Mór hátrahagyott művei V.], 157.) Bona Gábor adattára számon tart egy komáromi Szikra Ferencet, aki 1849. máj. 1-jén gyakornok lett a nagyváradi Honvéd Tüzér Számvevő Hivatalnál. A gyér életrajzi adatok alapján nem bizonyos, hogy róla van szó, de ez ki sem zárható: Bona 1998–1999. III. 273.
- 2 *most vagy soha*: mintáját Lukács Sándor Vörösmarty *Főti dal*-ában lelte meg, a 47–48. sorban: „Most kell neki felvirulni / Vagy soha.” Emlékeztetett arra is, hogy a *Nemzeti dal* szintén lakomára készült, és hogy az egyidős [*Dicsőséges nagy urak...*] a *Főti dal* versformájában íródott (Lukács Sándor: „Most vagy soha!” Egy kis filológia a halhatatlan szavakról = *Élet és Irodalom*, 7. évf. [1963], 30. szám. [júl. 27.], 6.).
- 5 *A magyarok istenére*: a szintagma korábban előfordul a *Kemény szél fúj...* c. versben is (1848. febr. vége); lásd még az ottani jegyzeteket: → 391. A későbbiekben Petőfi külön verset is ír ilyen címmel (*A magyarok istene*, 1848. [ápr.] → 88–89.).
- 10 *ősapáink*: előfordult már a jan.-i *Van-e egy marok föld...* 8. sorában, *dicső apák*-változatban, → 14., vö. Lukács 1996: 285. Az 1847 jún.-ában, Szalontán írt *A csónka torony* 21–22. sorában: „Kik szabadon inkább elestetek, / Semhogy rabszolgaságban éljetek.” (→ V. 80., vö. Fried 2001. 72.) Gömöri György Thomas Moore 1821-es versét idézte előkép gyanánt, amikor az osztrák csapatok elfoglalták (ellenállás nélkül) Nápolyt: „Lines written on learning that the Austrians had entered Naples” vö. Gömöri 1989. 680–681. Emlékeztetünk arra is, hogy a költő 1845. febr. *A világ és én* óta kárhoztatta a szolgaság elfogadását mint a zsarnokság előfeltételét: → PSÖM 3. 141. és 453.
- 12 *Szolgaföldben*: a kifejezés Petőfi költészetében egyedülálló, máshol nem fordul elő. Jelentéséhez a költő szókincsére vonatkozó vizsgálatok nem vittek közelebb (vö. PetSzót IV. 184.). Ha a szó ellentétpárját keressük, akkor viszont érthetőbbé válik a használati köre: a *szolgaföld* ellentéte ugyanis logikailag a *szabad föld*, amely a korszak szóhasználatában az örökváltság képzetkörébe tartozik; ez azt a korábban úrbéres földbirtokot jelenti, amely a megváltkozás után az egykori jobbágy saját tulajdonába kerül. A *szabad föld* fogalmának ilyen értelmű használatára lásd Kosuth Lajos egyik szerkesztői megjegyzését (PH, 1842., 129. szám [márc. 27.], 211.). A problémáról bővebben lásd Szilágyi 2021. 175–177.
- 17 *Sehonnai*: hasonló értelemben használta már 1842-ben Erdélyi János *Népdalköltészeinkről* c., KisfT-i előadásában, a népköltészet elemeit föl nem vevő műköltészet „korcs, fattyu, schonnai” (KisfTÉ IV. 1844. 166. és Erdélyi 1991. 105.)
- 18 *balni nem mer*: előtte a *Van-e egy marok föld...* 20. sorában: ... *balni nem merünk*. (→ 14., vö. Lukács 1996. 285.) Gömöri Th. Moore-ra vezette vissza, az *Irish Melodies*

- ciklus egyik verskezdetére, a *Where is the slave?* c. vers elejére (Gömöri 1989. 681.): „Oh where's the slave so lowly / Condem'nd to chains unholy / Who, could he burst / His bonds at first, / Would pine beneath them slowly?” A Petőfi tulajdonában lévő, majd utóbb Aranyak ajándékozott kötetben: Moore 1845. 27.
- 25 *lánczál a kard:* a Petőfi által előszeretettel használt közkeletű szimbólumaira lásd Wacha 1973. 73. Verse is volt ilyen címmel: *Kard és lánc* (1847. júl. [14. és 17. között], → PSÖM 5. 107–110.). De együtt szerepeltek már az 1846. [sept. 8-i] *A bilincsben is:* → PSÖM 4. 189. A „lánc helyett most kardok csörgenek” sor az 1848. jan.-i *Olaszország* c. versben olvasható: → 34. Ezért túlzásnak érezzük Gömöri véleményét, aki ezt a jelképpárt is Moore-ra vezette vissza: Gömöri 1989. 682–683.
- 35 *rákentek a századok:* Gömöri ezúttal is Moore-párhuzamot említett, a *The Irish Peasant to Her Mistress* c. versére utalt (Gömöri 1989. 684.). Horváth János Eötvös *A karta-bans* c. regényéből a II. rész XXI. fejezetét idézte: „... Reméltem egy dicső jövőt s láttam a multat ... e százados szegénybéltyeget, melyet a történetek arcainkra nyomtak, s melyet milliónyi köny és annyi nemzet vére le nem moshatnak.” (Horváth 1922. 567.) Lukácsy a *Van-e egy marok föld...* 4–5. sorát idézte: „Fiaik (...) rákenték a gyalázatot!” (→ 14., vö. Lukácsy 1996. 285.)
- 41 *sírijaink domborulnak:* a *sír domborúll...* fordulat már a F XLVI. darabjában, a *Szép kedvesem...* c. versben (→ PSÖM 4. 127.). A motívum azonban még korábbi, vö. az említett vers jegyzetével (→ PSÖM 4. 483.) és Wacha 1973. 73.
- 43–44 Ismét a *Van-e egy marok föld...* előzményével: Hát majd a jövődő fog-e dicsekedni / Mi velünk? (→ 14., vö. Lukácsy 1996. 285.) Gömöri a *Before the Battle* c. Moore-verse-re vezette vissza: Gömöri 1989. 684–685., Petőfi Moore-kötetében, amelyet utóbb Aranyak ajándékozott: Moore 1845. 12–13. A párhuzamot mindenképpen túlzottnak érezzük. Emlékeztetünk rá, hogy 1846 májusa, a *Levél Várady Antalhoz* (→ PSÖM 4. 176–178.) óta a nagy szabadságháború látomását követő végtisztesség versszerkezete szinte védjegye lett Petőfinék, s ezúttal is ezzel élt.

Szövegváltozatok

C	K2	[törölt csillag, amihez szintén áthúzott lapalji jegyzet csatlakozott]
1	K1	Talpra,
	K1	< most vagy soha! > hí a haza!
5	K1	<M> A
8	K1	leszünk.
13	K1	A magyarok :/: [a refrén jelölésére: 14–16. sor]
19	K2	< > rongy
21–24	K1	[a refrén jelölésére] :/:
28	K2	< > Ide veled,
29–32	K1	[a refrén jelölésére] :/:
35	K1	< > Mit
36	K1	gyalázatot.
37–40	K1	[a refrén jelölésére] :/:
41	K1	domborúllnak,
42	K1	leborúlnak,
45–48	K1	[a refrén jelölésére] :/:

Fordítás

Német

1. Nationallied. Carl Hoffmann ford. Röplap. Példánya: PIM Aprónyomtatványok 61.59. A vers eredeti, magyar röplapkiadásához hasonló formátumban és tördeléssel; a fordítás után: „Nach Petőfi S. von C. Hoffmann”. A fordítást már márc. 15-e délutánján kinyomtatták és osztogatták Pesten. Hoffmann, aki ekkor a Spiegel munkatársa volt, s néhány nappal korábban ott közölte a *Rózsavölgyi halálára* c. Petőfi-vers fordítását (→ 35–37.), később az 1848. október elején meginduló, német nyelvű pesti lap, a Der Wahre Ungar munkatársa lett, a *Csatadalt* is lefordította, s ezért később két évi fogságra ítélték (→ 281–282.; lásd még róla Kiss 1970. 413–415. Jelen fordítása szövegét és értékelését lásd uo. 415–416.; lásd még PAt I. 180–181.)

2. Nationallied von Petőfi. Übersetzt von A[dolf] Dux. Röplap. Példánya: FSzEK Budapest-gyűjtemény 831/1/1848. Márc. 16-án jelent meg Pesten. Ugyanez a fordítás (nyilván a röplap alapján): Der Ungar, 7. évf. (1848), 64. szám (márc. 17.), 505. Adolf Duxról (1822–1881), aki 1847-ben már kiadott egy kis kötetnyi németre fordított Petőfi-verset, lásd bővebben Kiss 1970. 425–431. A fordítás szövege és értékelése: Kiss 1970. 431–434.; lásd még PAt I. 183–184.

3. Nationalhymne der Magyaren. Nach A. Petőfi, von G. I. Zerffi. Röplap. Példánya: OSZK Aprónyomtatványtár 1848, 8-adrét, márc. 15., 928. szám. A röplap március 16-án jelent meg Pesten, majd szövege megjelent: Der Spiegel, 1848, 23. szám (márc. 18.), 92. Zerffi Gusztávról lásd Kiss 1970. 434–456.; Frank Tibor, Egy emigráns alakváltásai: Zerffi Gusztáv pályaképe, 1820–1892, Bp., Akadémiai, 1985. A fordítás szövege és értékelése Kiss 1970. 457–458.; lásd még PAt I. 181–182.

4. National-Lied von Alex[ander] Petőfi improvisiert bearbeitet von [Joseph] Weyl. Röplap. Példánya (Kiss József szerint): Bratislava (Pozsony), Városi Levéltár. Plakát- és röplapgyűjtemény, 1848. A fordítás alighanem márc. 17-én keletkezett Pozsonyban, s a röplap is ott jelent meg. A fordítást Weyl – némileg átdolgozva – fölvette saját verseskötetébe is: Lenzblüthen der Freiheit: Lirische Damenspenden, Pressburg, J. A. Schaiba, 1848, 37–39. Joseph Weylről lásd Kiss 1970. 461–465. A fordítás szövege és értékelése: Kiss 1970. 466–468.; lásd még PAt I. 186.

5. Friedländer Náthán fordítása egészében ismeretlen, egy verszaka jelent meg a szerző egyik, névtelenül kiadott röplapján, amely egy verset tartalmaz, s a zsidók egyenjogúsításáért emel szót: Ein Wort des Bürgers an die Bürger, Pesth, Beimel, 1848. Petőfit a versszakhoz kapcsolt lábjegyzetben meg is nevezi. A röplap egy példánya: FSzEK Budapest-gyűjtemény B. 303/1/1848. Friedländerre lásd Kiss 1970. 468–470. A fordítástöredék uo.; lásd még PAt I. 211–212.

A vers német fordításainak bibliográfiai adatairól lásd még Schlosser 2023. 437–440. Valamint vö. Rózsa Mária, Studien zur deutschsprachigen Presse in Mittel- und Osteuropa: Beiträge zum deutsch-österreichisch-ungarischen Kulturtransfer, zur 1848er Revolutionspresse in Ungarn und Österreich, zum Ungarnbild in der deutschen Presse sowie zum Pressewesen in Wien, Buda, Pest, Pressburg, Temeswar, Hermannstadt und Kronstadt, Bremen, Lumiére, 2010 (Presse und Geschichte, Neue Beiträge Bd. 52).

Francia

Marseillaise hongroise. (?) Létezett a versnek egy (feltehetőleg) júl.-i francia fordítása, szerzője Lengyel Ignác nyelvtanár volt. A fordítás szövegében ismeretlen, a készítőjéről

sincsenek adatok; a fordításról egy egykorú, a pesti német sajtóban megjelent hirdetésből tudunk (Der Ungar, 1848, 189. szám [aug. 13.], 1828. – PAT I. 289.). Erről bővebben lásd Kiss 1970. 470.; lásd még PAT I. 409–410. – Ferenczi említ egy, állítólag közvetlenül márc. 15-e után keletkezett francia fordítást is, a fordító megnevezése nélkül (Ferenczi 1896. III. 207.); nem tudni, ugyanerről a fordításról van-e szó, mindenesetre ez utóbbinak sem találunk semmi nyomát.

Szlovák

[Ján Botto ford.] Pjeseň. Röplap, amely valószínűleg márc. második felében jelent meg: Tlač otcow Mechitaristow, [hely és évszám nélkül] [Wien?]. A fordítás: PAT I. 212–213. (fényképmásolata: uo. 11. képmelléklet); lásd még Steier Lajos, A tót nemzetiségi kérdés 1848–49-ben, I. kötet, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1937, 45–46. Ján Botto (1829–1881) életéről bővebben: PAT I. 398. A fordítás, amely nem tartalmazza Petőfi nevét, nem szövegű átültetés, hanem „szlovákosított” átdolgozás, ezért az első sor megszólítása is erre van áthangolva: „Talpra magyar” helyett „Hore Slowak”.

Illusztráció

Der Ungar, 7. évf. (1848), 75. szám (márc. 29.), 600. Német nyelvű rövidhír: Szerelmei Miklós, az ismert pesti grafikus egy olyan képsorozaton dolgozik, amely a *Nemzeti dal*/ minden egyes strófáját megjeleníti. A vállalkozás további sorsáról nincs információ. Vö. Kiss 1970. 474.

Megzenésítés

1. Egressy Béni – Szerdahelyi József

1848. márc. 15. Pest, Nemzeti Színház, a félbeszakadt Bánk bán-előadáson elénekelve, vö. Szekrényesy András városkapitány jelentésével Bécsbe, 1848. márc. 16.: „Im National Theater wurde Petőfy's Gedicht sub ://: zuerst von Schauspieler Egresy declamirt, und dann vom Chor, nach einer älteren Arie, nebst noch einigen Hymnen gesungen.” (PAT III. 92.)

PH, 1848, 1054. szám (márc. 17.), 224: „... hallottuk az »Esküt« [a *Nemzeti dal* refrén-jét] Egressy Gábortól, ezerek' ajkiról viszhangozva, – hallottuk elénekelve...” (Endrődi 1911. 387.)

Nemzeti Ujság, 1848, 661. szám (márc. 17.), 1030.: „Közkívánatra (...) Egressy Gábor Petőfi Nemzeti dalát szavalá el a színpadon, s a kardalnokok zenekíséret mellett elénekeltek.” (Endrődi 1911. 388.)

Morgenröthe, 1. évf. (1848.), 65. szám (márc. 17.), 262.: „Im Theater (...) Petőfi's neues Nationallied wurde gesungen.” (PAT I. 187.)

Der Ungar, 7. évf. (1848), 65. szám (márc. 18.), 514. Diósy Márton tudósításában: „H[er]r Benjamin Egressy hatte dieses Gedicht noch am denselben Tage in Musik gesetzt, vornach es auch sogleich son Chore und Orchester vorgetragen wurde.” (PAT I. 190.)

Elk, 6. évf. (1848), I. félév, 12. szám (márc. 19.), 379.: „Ugyanazt [a *Nemzeti dal*t] rögtön Szerdahelyi [József] által zenére téve, a' színházi polgártársak kara éneklé el; a közönség ismételteté a' szavalmányt és a dalt.” (Endrődi 1911. 391.)

PDI, 1848, I. félév, 12. szám (márc. 19.), 362.: „...Egressy Gábor (...) az annyira népszerűvé vált dalt olly megrendítő, ihletett előadással szavalá, hogy az »Esküszünk!« végszó

önkéntelenül, s megannyiszor öszhangzó dördülettel hangzott le minden ajakról, s még a szavaló körül állott, s éneke készülő színházi tagok is fölemelt karokkal esküvének hűségét a szabadság istenének. Erre ugyancsak Egressy Béni és Szerdahelyi által zenére alkalmazott nemzeti dalt énekelték, mi lelkesítő hatásánál fogva annyira átvillanyozá a kebleket.” (Endrődi 1911. 392–393.)

BpHiradó, 1848, 790. szám (márc. 19.) 271. körben pont jel alatt, Nagy Ignác tudósításában: „... a nemzeti színházban (...) a közönség kíváncsára a szomorujáték félbehagyatván, nemzeti dalok ’s zeneművek játszottak el, többi közt Petőfy említett nemzeti dala is, »Talpra magyar, hi a haza.« stb.” (PAT I. 191.)

Pressburger Zeitung, 1848, 36. szám (márc. 19.) 295. Dux Adolf „Pest, den 15. März.” c. tudósításában: „Im Theater wurden Reden gehalten und vom Chore Nationallieder unter lautem Jubel eines bis zum Ersticken vollen Hauses gesungen, unter andern (...) auch das Lied, welches Petőfy Vormittag gesprochen, war Abend von Egressy Béni schon componirt und wurde gleichfalls von Chore vorgetragen.” (PAT I. 193.)

Későbbi előadásai:

Pest, 1848. márc. 18. Nemzeti Színház. A *Kemény Simon* c. Kisfaludy Károly-dráma előadása után a „Szavalati, tánc- és zeneegyveleg” első szakaszának második számaként: „Nemzeti dal, Petőfi Sándortól; szavalja Egressy G., éneklí az összes karszemélyzet Egressy Benjámin zeneszerzeménye szerint.” (PAT I. 188. – színlap. Színlap-adataink a továbbiakban, külön megjelölés nélkül: OSZK SzT, Színlapgyűjtemény)

Erdélyi Hiradó, 1848, 339. szám (márc. 28.), 200. Csernátóni [Lajos] márc. 18-i éjféli tudósítása: „...melodiája nem kielégítő, a’ régi sirva vigadó típusra, minden harcias tűz kifejezése nélkül, minek pedig leginkább kinyomva kellene benne lenni.” (Endrődi 1911. 399.)

[?] Kassa, 1848. márc. 22. előtt. Novelli József levele Toldy Ferenchez, Kassa 1848. márc. 22.: „A színházban magyar dalok énekeltetnek, az utcákon Petőfi »Nemzeti dala« – melly, mellékesen mondva, illy nagyszerű alkalomra szánva, jobb lehetne.” (PAT II. 73. – A szövegösszefüggésből nem derül ki egyértelműen, a bírálat Egressy B. zenéjére vonatkozik-e, sőt az sem, a versre vagy a zenére érti.)

Pest, 1848. márc. 25. Interimstheater [az ideiglenes német színházban, az Erzsébet téren]. Ünnepi műsor a márc. 13-i bécsi forradalom áldozatai hozzátartozóinak javára.

Pester Zeitung, 1848, 626. szám (márc. 27.), 3388.: „Petőfi’s allbeliebte Nationalhymne bildete den Mittelpunkt; wurde, wie zu erwarten, begeistert aufgenommen, und musste dreimal wiederholt werden.” (PAT I. 204.)

Morgenröthe, 1848, 7. szám (márc. 28.), 27.: „Die höchste Extase erreichte aber die Begeisterung des Publikums, als unseres trefflichen Petőfi’s in jeder Ungarherz eingeschriebene Nationalhymne vom ganzen Opernpersonale vorgetragen wurde. Ein Theil des Publikums stimmte mit ein in das weihevollen Lied, ernste Männer vergossen Thränen und auf jedem Gesicht glänzte das beseligende Bewusstsein de grossen Errungenschaften.” (PAT I. 206.)

Der Ungar, 1848, 74. szám (márc. 28.), 588. Sr. [= Saphir, Sigmund] tudósítása: „Das »Nationallied« von Petőfi, von Egressy und Szerdahelyi in Musik gesetzt, und von dem Opern- und Chorpersonale ausgeführt, electricirte auch in diesen Räumen. Der begeisternde Inhalt, die charakteristische Musik und, mit aufrichtigen Lob müssen wir es hinzusetzen, der energische, wir möchten fast sagen, enthusiastische Vortrag rissen das Pub-

likum zu stürmischen Applause hin, der die Wiederholung des unter neuem Jubel angestimmten Liedes zur Folge hatte.” (PAI I. 207.)

Győr, 1848. ápr. 2. Kisfaludy Károly *Kemény Simon* c. drámájának színlapján: „Az első felvonásban a karszemélyzet által énekeltek: »Talpra magyar, hí a haza« című nemzeti dal, írta Petőfy, zenéjét szerzették: Egressy Béni és Szerdahelyi.”

Pest, 1848. ápr. 5. Interimstheater, az ápr. 4-i színlap előjelezése másnap estére: „National-Hymne der Magyaren von A. Petőfi, übersetzt von I. H. Zerfi, in Musik gesetzt von Szerdahely und B. Egressy.” A másnapi színlap hiányzik; valószínűleg a Pesten időzőtt bécsi forradalmi ifjúsági küldöttség tiszteletére hangzott el.

[?] Pest, Nemzeti Színház, 1848. okt. 14., 15., nov. 12., 19., dec. 25., 1849. ápr. 29., jún. 4., 29. Szigeti József *Egy táblabíró a márciusi napokban* c. vígjátékának betétdalaként. A II. felvonás 10. jelenetében: „Távolról közeledő ének: Talpra magyar, hí a haza! / Itt az idő, most vagy soha!” Később, de ugyanabban a jelenetben melodramatikus kíséretként: „A párbeszéd alatt az elkezdett Nemzeti dal hangzik újra, piano.” Végül a jelenet és egyben a felvonás zárásában a refrén: „Kívül teljes karral.” (Színművek 1848–1849-ből, s. a. r. Kerényi Ferenc, Bp., Unikornis, 1998 [A magyar dráma gyöngyszemei 9], 45–46.) A nemzeti színházi példányokban – OSZK SzT, N. Sz. E 80. és 80/1. – nincs ugyan feltüntetve, melyik zenésítés szerepelt, de éppen ez valószínűsíti, hogy a zenekar és a kórus által korábban ismert, a színház tagjai által készített változat hangzott el. A jelenet átkomponáltsága magyarázhatná annak az Erkel Ferenc készítette vezérkönyvnek létezését is, amelyet Isoz Kálmán említett (Isoz 1931. 72., Isoz 1948. 249.), de amelyet azóta senki nem látott, és most, az Erkel-krk. munkálatai közben sem került elő. További kérdés, hogy a vígjáték ismert vidéki előadásain – Kolozsvár, 1849. jún. 16., 21., júl. 29., aug. 10. – milyen megzenésítés hangzott el.

Kiadása

1848. márc. 23. Egressy Béni – Szerdahelyi József: Nemzeti dal Petőfitől. Wagner Józsefnél; ének, zongora (PAI I. 198. és 232., Mona 76. 460. tétele szám). Legutóbb reprodukálva Kerényi Ferencnél: Petőfi Sándor élete és kora 1823–1849: Életrajzi album, Bp., Unikornis, 1998, 100. Hirdetése: PAI I. 199., 208., 232. A megzenésítésre lásd még Isoz 1931. 72., Isoz 1948. 249., Sonkoly 1973. 40–41.

A zenésítés adatsora és megítélése a legújabb Petőfi-irodalomban sem egyértelmű. Kiss József a PAI jegyzeteiben közli, hogy dallamot „Egressy Béni már márc. 15-én szerzett P. költeményéhez.” (PAI I. 396.), a kötet 12. mellékletképeinek aláírásában viszont Bartay Endre művét (lásd alább, 2. szám alatt!) nevezi a „*Nemzeti dal* legkorábbi megzenésítése”-nek.

Szekrényesy jelentésének jegyzetében arról írt, hogy „Egressy Béni – Szerdahelyi megzenésítésében (tehát nem valamely régebbi dallammal» hangzott el...” (PAI III. 243.). Az adatok egységes értelmezésére az alábbiakban teszünk kísérletet.

A Nemzeti Színház igazgatóját, Bajza Józsefet a műsorváltozásra, a *Bánk bán* kitűzéseére egy küldöttség kérte, amely a nyomda előtti tömeg feloszlása után, tehát délben vagy kora délután indult a színházba. A zenekar mindenképpen közreműködött volna este (nyitányt és felvonásközi zenét játszottak a prózai előadásokon is), a kórus pedig a sokszereplős darabokban statisztált. Az este 7 órai kezdésig legfeljebb 5–6 óra állt rendelkezésre, amibe beleértendő a kóruszólamok és a zenekari hangszerelés elkészítése és a betanulás is. Ez csupán úgy volt lehetséges, ha Egressy Béni a zenét „alkalmazta”, azaz valóban egy

meglévő, mi több, a zenekar és a kórus által szintén ismert dallamot használt fel, hozzá-módosítva a szöveghez. (Az ilyen „alkalmazás” bevett színházi gyakorlatnak számított.) Mivel Egressy nem értett a hangszereléshez, ez a munka Szerdahelyi Józsefre, a társulat legrutinosabb énekes-színészére és zenei mindenésére maradt. Így vált lehetségessé, hogy a kb. 8–1/2 9 órákor félbeszakadt előadáson a zenekar és az énekkar előadhassa a *Nemzeti dal*/legkorábbi zenésítését. A Kolozsvárra küldött tudósítás és a kassai kritika (ha ugyan az utóbbi erre a zenére vonatkozott) – a vidéki magyar operajátszás két bázisvárosában – erre a sietős munkára utalhatott.

2. Bartay Endre

Kiadása

1848. márc. 17. „Bartay Endre. Nemzeti dal. Irta Petőfi Sándor. A szabadság hírnökeinek Bécsbéli megérkezésük ünépére [!]. Pozsony, Mangoldnál.” Ének-zongora. (Endrődi 1911. 541. és PAI I. 187. – címlapja a 12. mellékleten; Mona 357. 3161. tételszám.)

Nyilvános előadására nincs adatunk. A megzenésítésre lásd Isoz 1931. 71., Isoz 1948. 250., Sonkoly 1973. 41.

3. Omaszta ~ Omaszta Zsigmond

1848. márc. 21. Békéscsaba, a népgyűlést követő társasvacsorán.

PH, 1848, 17. szám (ápr. 2.), 287. – anonim, márc. 23-i tudósítás: „... csak azt sajnáltuk, hogy Petőfy »nemzeti dalát«, nem tudván rá alkalmas dallamot (melodiát), nem zengedeztethetjük, de ezen is segített Csaba városának lelkes elnöke, mondván, mikép ő szerzett erre egy melodiát, ha úgy tetszik, fogadjuk el azt, míg Pestről megkapnók az eredetit; mely a dal tartalmát minden árnyéklaiban kifejezvé, közlekedéssel fogadtatott, s az egész vendégsereg rögtön betanulta, s midőn e sorokat veendi, már alkalmasint több helységekben zengedez, s melyre gyermekeinket az iskolákban kívánjuk megtaníttatni.” (PAI I. 220.)

A dallamot nem ismerjük. A zeneszerzőre, Békéscsaba képviselőtestülete elnökére (1801–1867) és 1848-as tevékenységére lásd Dokumentumok az 1848–49-i forradalom és szabadságharc Békés megyei történetéhez, összeállította és a bevezetőt írta Jároli József, Gyula, 1995, 62.; Pálmány 2002, 626–627. (Ugyancsak Jároli Józseftől; mindkét helyen említi a megzenésítést is.). Életpályája egészére lásd Héjja Julianna Erika, Békés vármegye archontológiája (1699) 1715–1950: Főispánok és alispánok, Gyula, Békés Megyei Levéltár, 2002, 161–163.

4. Jankó Mihály

1848. márc. 23., Győr. Az aznap előadott Donizetti-opera, a *Lammermoori Lucia* színlapján: „Felvonás közt a NEMZETI ŐRSÉG által énekeltetik PETŐFY nemzeti dala »Talpra magyar« s. a. t. – Négyesdalát szerzerzte Jankó Mihály.”

A dallamot nem ismerjük. A zeneszerző győri jogász, aki 1834 óta írt színikritikákat, vő. A magyar színikritika kezdetei 1790–1837, III. kötet, s. a. r. Kerényi Ferenc, Bp., Munkács, 2000 (A magyar irodalomtörténet-írás forrásai 18.), passim. Komponistai tevékenység-

géről nem tudunk. A sors iróniája, hogy 1849 után, talán éppen ezt a szerzeményét feledtetendő, császári megyefőnök lett Komáromban.

5. Karsa ~ Karossa Endre

1848. márc. 26. Sátoraljaújhely

Hetilap, 4. évf. (1848), 31. szám (ápr. 18.), 494. –gh M. – szignójú, ápr. 5-i tudósítás: „26án a nők is ilyen forma czélből [Kossuth Lajos tiszteletére] vig estélyt adtak, mellyben Karsa által Petőfi »nemzeti dalára« készített ária kitörő lelkesedéssel énekeltetett.” (PAI I. 232.)

Az adathoz Kiss József a következő jegyzetet fűzte: „Karsa (Karossa) Endre (1819–1870), ekkoriban Zemplén megyei tisztii alügyész szerzeményéről van szó, aki életrajzi adatai szerint ismert dalszerző volt, »a Talpra magyar szövegére indulót irt, s ennek hangjai mellett vonult be 1848-ban a zempléni önkéntes nemzetőr-zászlóalj Budára« (Szinyei 5. k., 1121.). A dallamot megőrizte »a Fínkei József-féle 1844–1851 között lejegyzett, 1879. sz. sárospataki melodiárium«, sőt állítólag megjelent nyomtatásban is, »még 48-ban, de megjelenési helye ismeretlen.«” (PAI I. 400–401. – Az idézet: Sonkoly 1973. 43.). A kiadványnak azonban sem Kiss József, sem Mona Ilona nem akadt nyomára.

6. Feldinger Frigyes

Kiadása

1848. ápr. 15. előtt. „Nemzeti dal Petőfy Sándortól. Zongorától kísért énekhangra alkalmazá és a költőnek mély tisztelet jeléül ajánlá Feldinger Frigyes. A szerző tulajdona. Temesvárott [É. n.] Weigel József ny.” (PAI I. 230. és Mona 363. 3200. tételszám, téves nyomdajelöléssel. A címlap és a kotta uo. 321.) Hirdetése (Temesvárott, Aradon és Pesten): Endrődi 1911. 419., PAI I. 235–237, 249, 252, 254. A zenésítésre lásd Isoz 1931. 73., Isoz 1948. 250., Sonkoly 1973. 41–42.

„Temesvarer Wochenblatt, 1848, 16. szám (ápr. 15.), 128. „Der hiesige talentvolle Literat Feldinger hat zu Petőfi's kraftvollem »nemzeti dal« eine Melodie komponirt, die sich durch leichte Faßlichkeit für das Gehör, ihr nationales Gepräge und psychologische Übereinstimmung mit dem Texte auszeichnet, und sonach sich einer großen Verbreitung erfreuen dürfte. Die Pester Musikheroen werden gewiß auch nicht ermangeln, dem populären Nationallied ihre Aufmerksamkeit zuzuwenden, und dann sagen wir: »gözzön a jobb.« Übrigens ist diese Komposition bereits bei Beichel und Fick, dann bei Polatsek zu haben.” (PAI I. 231.)

Pest, Nemzeti Színház, 1848. máj. 28. Színlap: a *Két pisztoly* c. Szigligeti-népszínmű I. felvonása után: „»Nemzeti dal« Petőfi Sándortól, zenéjét szerzé Feldinger Frigyes, az öszves ének- és zenekarra alkalmazá Doppler Ferenc; előadja az öszves ének- és zenekar.” (PAI I. 249.)

Nemzetőr, a PDI melléklete, 1848, jún. 3., 702. „Május 28. Két pisztoly. – Az első felvonás után Petőfi nemzeti dalát éneklék a kardalokok Feldinger Frigyes zenéje szerint. Van benne egy-két jó hely, de a vége nem lelkesítő.” (Endrődi 1911. 429.)

Életképek, 6. évf. (1848), I. félév, 25. szám (jún. 4.), 726.: „Mult vasárnap a' nemzeti színházban az öszves zene- és énekkar adá elő Feldinger Frigyes hazánkfiának igen egyszerű és lelkesítő dallamát a' »talpra magyar, hí a haza« verseire.” (Endrődi 1911. 430.)

Der Ungar, 7. évf. (1848), 132. szám (jún. 4.), 1055.: „Bei der jüngst stattgefundenen Vorstellung des Schauspieles [Szigligeti Ede:] »Két pisztoly« im Nationaltheater wurde Petőfi's »Nemzeti dalk in Musik gesetzt von unserm vielalentirtem Landsmanne Gottfried Feldinger, unter stürmischem Applause vorgetragen und zur Wiederholung verlangt. Die eben so melodiöse als begeisternd anregende Composition ist in den Kunsthandlungen der Herren Wagner und Treichlinger zu haben und allen Musikfreunden aufs Wärmste zu empfehlen.“ (PAI I. 252.)

Temesvarer Wochenblatt, 1848, 25. szám (jún. 17.), 199.: „Am 28. v[origen] M[onats] ward im Budapester Nationaltheater durch sämmtliches Orchester- und Singpersonale die Composition unseres Mitbürgers Gottfried Feldinger zu dem bekannten Nationallied Petőfi's »talpra magyar« exekutirt, und fand allgemein verdienten Beifall.“ (PAI I. 258.)

Gottfried Feldinger (1819–1900?) (aki 1861-ben Földényi Frigyesre magyarosította a nevét) temesvári újságíró és lapszerkesztő volt, Kánya Emília első férje (1860-ban váltak el). Alakjáról egykori felesége kései emlékiratából plasztikus (bár nyilvánvalóan távolságtartó, néhol ellenséges) kép rajzolódik ki, noha Kánya Emília férje polgári nevét egyszer sem írja ki a szövegben (ez nyilván nem harmonikus házasetük s valóperük kései következménye): Kánya Emília, Réges-régi időről: Egy 19. századi író emlékiratai, kiad. Fábri Anna – Kiss Bori, Bp., Kortárs, 1998, passim. Róla lásd még: Bíró Annamária, Identitáselemek egy 19. századi életpályában: Gottfried Feldinger/Földényi Frigyes = Certamen I.: Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. szakosztályában, szerk. Egyed Emese – Pakó László – Weisz Attila, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2013, 90–100.

7. Kálózdí János

Kiadása

A PDI 1848. ápr. 22-i számának műmellékleteként: „Nemzeti dal Petőfítől. Zenére s énekre szerzé Kálózdí János. Kiadta Vahot Imre. Pest, 1848.” (PAI I. 233–234. és Mona 314., 2791. tételszám) A zenésítésre lásd Isoz 1931. 73., Isoz 1948. 249–250., Sonkoly 1973. 42.

PDI, 1848, I. félév, 19. szám (ápr. 22.), 518.: „Petőfi nemzeti dala, mely Kálózdí János által zenére s énekre alkalmazva lapunk mai számához van mellékelve, zeneértők véleménye szerint az eddig megjelenttek közt legjobb, legjellemzőbb. – E hangjegyeket igen érdekessé teszi a czimlap is, mely a muzeum terén tartani szokott népgyűléseket igen hiven tünteti fel. – Az oszlopos lépcsőzet egyik falán állnak a nép szónokai, kik közt Petőfi is gyakran szerepelt főleg versei előadásával.” (Endrődi 1911. 410., a borítón lévő reklámszöveg: PAI I. 234.)

Nemzetőr, a PDI melléklete, 1848. jún. 3. 702., a Feldinger-zenésítés máj. 28-i, fentebb idézett hírlését követően: „Hiába, Kálózdí János szerzeményével még eddig egyiké sem versenyezhető. Most már ideje, hogy színpadunkon ez is előadassék.” (Endrődi 1911. 429.) Pesti színházi elhangzására nincs adatunk.

Kolozsvár, 1848. máj. 7. Színlap – a Farkas utcai színházban: „A játékot megelőzőleg Petőfi Kálózdí János által zenére tett nemzeti dalát énekli a dalszemélyzet – zenei kísérlet [!] mellett.”

Ennek a kiadásnak címlapja hozta létre a múzeumkert lépcsőjén a *Nemzeti dal* szavaló Petőfi máig élő legendáját – annak ellenére, hogy a költő maga írta le, márc. 15-én hol és mikor szavalta el (délelőtt) versét, és hogy a PDI leírása is pontos. A közvélekedés a *Nemzeti dal* kottáján lévő rajzot óhatatlanul a vershez kötötte. A legendára lásd még Spira György, Petőfi napja, Bp., Akadémiai, 1975 (Sorsdöntő történelmi napok 1.), 42. és 81.! A zenésítések közül ez volt az egyetlen, amelyet a Petőfi család is birtokolt. 1849-ben lefoglalták, és Szendrey Júlia a kottát később sem kapta vissza, azt elkobozták (Krizsán László, Petőfi zeneműtára, Muzsika, 9. évf [1966], 3. szám, 19–20.).

8. Till Ferdinánd

Kiadása

Nemzeti dal Petőfőtől zenéjét szerző és Eisenfels Sarolta Kisasszonynak tisztelettel ajánlja Till Ferdinánd. (PAI I. 238.) – Az éneke és zongorakíséretre, illetve négyszólamú kórusra komponált, de hely, időpont és nyomdamegjelölés nélküli kiadványról semmi egyebet nem tudni; Mona Ilonánál sem szerepel. A zenésítésre lásd Isoz 1931. 75., Isoz 1948. 250., Sonkoly 1973. 42.

9. Thern Károly

Kiadása

1848. máj. 1. „Nemzeti dal Petőfőtől, zenéjét szerző Thern Károly. Pesten, Treichlinger J[ózsef]. tulajdona.” Ének-zongora (PAI I. 238. és Mona 116., 896. tételszám). Hirdetése: PAI I. 238, 266. A zenésítésre lásd Isoz 1931. 75., Isoz 1948. 250., Sonkoly 1973. 41.

Nyilvános előadására nincs adatunk. Teleki Blanka lakásán való előadását a szerző által, már március 16-ra téve, Leövey Klára említette emlékezéseiben: „... mit (...) Vasvári is tetszéssel fogadott, csak azt jegyezte meg, hogy nincs olyan zene, mely ki tudja fejezni oly hatással az »esküszünk« szót, miként azt a népség tömege mondta utána Petőfi szavalásakor.” (Lövei Klára, Emlékezés március 15-ére, 1848–49, Történelmi Lapok, 1894, 6. szám, 54., idézte Hatvany 1967. II. 304.)

10. Bräuer Ferenc

Pest, Interimstheater, 1848. jún. 8., jótékony célú előadáson a mozgó nemzetőrség felszerelése javára. A szerzemény kiadására nincs adatunk.

Der Ungar, 7. évf. (1848) 135. szám (jún. 8.), 1078., az előadás programjának előzetes hírlelésében: „Petőfy's Nemzeti dal von dem wackern Regenschori H[er]rn Bräuer in Musik gesetzt und von dem gesammten Chor- und Orchester-Personal vorgetragen.” (PAI I. 254.)

Der Ungar, 7. évf. (1848), 137. szám (jún. 10.), 1094. Sr. [= Saphir, Sigmund] beszámolója az estről, annak dátumát tévesen jún. 2-re helyezve: „4) Nationalhymne der Magyaren von Petőfy, in Musik gesetzt von Herrn Capellmeister Bräuer, executirt von sämmtlichem Chorpersonele. Eine tüchtige Composition, die nur eines *rascheren Rhythmus* bedürfte, um zündend zu wirken, da der Character der Dichtung mehr dithyrambischer als elegischer Natur ist.” Kiemelés az eredetiben. (PAI I. 255.)

11. Ruzitska György

OSZK Z 249. „Magyar dal / (Talpra magyar: // Ruzitska Györgytől. /1848.” Autográf, kiadatlan. Vegyeskar, zenekari kísérettel, csak szólamok. A partitúra egykorú másolata: OSZK Z 7248. Isoz Kálmánnak igaza lehet abban, hogy a feldolgozás mikéntje, a refrén megkésztetve komponált „nem” szava és a refrén végére odaírt „ismétli a közönség” koncert- vagy színházi elhangzásra szánt megzenésítésre utal (Isoz 1948. 250–251.), ám Kolozsvárott vagy másutt nem találtuk előadásának nyomát, a kolozsvári színtársulat Kálózdi zenéje mellett döntött, vö. a 6. ponttal. Ruzitska zenésítésére lásd még Isoz 1931. 74. és Sonkoly 1973. 42.!

Ismeretlen megzenésítésre vonatkozó vagy zeneszerzőhöz nem köthető adatok

1848. márc. 17. Kecskemét, Varga Zsigmond ápr. 5-ről kelt levelében a felvonulásról: „Menetközben zenészeinkkel a mindig szép »Rákóczi-induló«, a »Hymnust«, a lélekbe ható »Szózatot« s Petőfi buzditó dalát zengedezve, örömtől dagadó kebelvel haladánk.” (PDI, 1848, 18. szám (ápr. 15.) a borítón – Endrődi 1911. 542. és PAt I. 230–231.)

1848. márc. 17. Kecskemét, Hornyik János naplójából: „– oskolai ifjúság 3 zászló alatti menet közben éneklí Petőfi dalát – ” (PAt III. 169.)

1848. márc. 19. Kecskemét, Hornyik János naplójából: „... dél után az ifjúság zászlók alatt Petőfi dalát énekelve, nagy néptömeg kíséretébe ünnepélyes meneteket tart – „ (PAt III. 169.)

1848. márc. 23. előtt, Szeged. Kemény Ferdinánd levelező márc. 23-i tudósítása szerint: „Alles schmückt sich mit der Nationalcocarde, blickt jubelnd einer freundlichen Zukunft entgegen, und singt Petőfi's Nationallied.” (Der Ungar, 7. évf. [1848], 74. szám [márc. 28.], 591. – PAt I. 207.)

[?] 1848. márc. 26. Sárospatak, D. betűjelű tudósítótól: „Mart[ius] 26kán délután a' süri esőzés daczára is ünnepi menetet tartott az anya-iskolai felsőbb tudományokat hallgató ifjúság körül az utcákon, számos nemzeti zászló alatt 's a jeles éneklő kar itt ott kört állva harsogá Petőfi dalát, édes élvezetére a' közönségnek.” Társalkodó, 1848, 15. szám (ápr. 14.), 115. – Pat I. 229–230.) A kérdőjelet az indokolja, hogy a szövegösszefüggésből nem világos, szavalókórus vagy ének hangzott-e el.

1848. márc. 28. Székelyudvarhely: Pálffy János szállása előtt „[a] főiskola énekkara a' Petőfy esküjét ünnepélyesen elénekelte, 's a' nép utána esküdt.” (Erdélyi Híradó, 1848, 344. szám (ápr. 6.), 218. – PAt I. 222–223.)

1848. márc. 30. Székelyudvarhely: „A [megye]gyűlés végével Petőfi nemzeti dalát éneklé az ifjúság, és zászlóval éneklé a' piacon minden ajk.” (Erdélyi Híradó, 1848, 346. szám (ápr. 9.), 226. – Endrődi 1911. 406–407.)

1848. ápr. 2. Kolozsvár, jótékony célú koncert a tűzkárosultak javára: „Petőfi nemzeti dalja, a' magyar marseillaise zenéje sokaknak nem tetszett, annak refrainjét kivált elég lelkesítőnek és buzditónak nem tartották...” (Mult és Jelen, 8. évf. (1848), 28. szám (ápr. 7.), 163. – Endrődi 1911. 404–405.)

1848. ápr. 7. előtt, Jászberény, P. A. nevű tudósító ápr. 7-i levelében: „Az utcán mindennütt Petőfi nemzeti dalát zengi a nép, melly szép dalra valami szerencsétlen flótás, nem szép melódiát faragott.” (PDI, 1848, 18. szám [ápr. 15.], 484. – PAt I. 230.)

1848. ápr. 8. előtt. A PDI szerkesztői üzenetei között: „K. Jánosnak Petőfi Nemzeti dalára irt s hozzánk beküldött zenéjét nem adhatjuk, miután még ezelőtt Kálózdyét fogadván el, ezt már nyomják.” (PDI, 1848, 17. szám (ápr. 8.), 456. – Endrődi 1911. 405.)

1849. márc. 3–5. [?] Özv. Papp Mártonné Szenkovics Anna emlékei szerint a megyesi csatát követő éjszakán későbbi férje Bem tábornokot, Petőfit és Teleki Sándor ezredest ebesfalvi házukhoz szállította, „s így két napig élvezte e három nagy ember társaságát, s elzongorázta írójának a *Talpra magyart*.” (Erzsébetvárosi Hírlap, 1906, okt. 21., idézte Hatvany 1967. II. 630.)

759. 15^{dik} MARCZIUS 1848.

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 17. f. v. – 18. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kéziratgyűttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzetében, → 355.!)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), I. félév, 13. szám (márc 23.), 387–388., vö. Endrődi 1911. 394.
Kötetben először: [Kertbeny – Vasfi-Eisler] kiad. 1851. 66–70. Itthon: DK 485–486.

Keletkezés

Ferenczi Zoltán óvatosan 1848. márc. második feléből keltezi, mint egyikét az ekkoriban megtrikult vertermésnek (Ferenczi 1896. III. 211.). Ezt némileg pontosíthatjuk. A versgyűjtő füzetben rögtön a *Nemzeti dal* után következik, márc. 23-i megjelenése márc. 20. körüli leadást feltételez. A megírás azonban összefüggésbe hozható a forradalom napja eseményeinek gyakorlati megörökítésével is. A PH márc. 18-i száma erről így tudósított: „Legujabb: Petőfi indítványa következtében a mártius 15-iki események emlékeül a hatvani-utca ezentul »Szabad Sajtó-utca«, az egyetem előtti tér: »15-dik martius tere«, a Városház tere pedig: »Szabadság-tér« nevet viselend.” (Endrődi 1911. 390.) A Képes Ujság márc. 25-i, tehát már az Élk-közlés utáni száma pedig, amikor ugyanerről hírt adott, már szinte a vers szóviszhangjaival kezdte híradását: „Maradandó emlékezetére azon dicső eseményeknek, melyek folyó évi Martius 15-dik napját honunk történetének legnevezetesebb napjává bélyegezték....” (Endrődi 1911. 396.) Az elmondottak figyelembevételével a vers megírását 1848. márc. 16. és 18. közé tehetjük.

Fogadtatás

Kéry Gyula közlése szerint (A magyar szabadságharc története napi-krónikákban. Bp., Franklin-Társulat, 1899. 207.) egy Korha Ida nevű hölgy Petőfinétől férje egyik versének megküldését kérte, Szendrey Júlia versünk másolatával válaszolt. Megjegyezzük, hogy Kéry Gyula adata, dokumentálatlansága miatt, kétes hitelűnek számít (PAt II. 157.).

Magyarázatok

- 1 *történet műzsája*: a görög mitológiában Klió volt, akit kőtáblával és vésővel ábrázoltak. A kezdőstrófát Lukácsy Sándor Bajza József *Apoltheosis* c. versére (1834) vezette vissza, amely a szabadsághősök ilyenfajta megörökítésével is foglalkozott: „Márványlapokra tettöket / Örök betűivel a / Történet komoly szavú / Műzsája

- vési fel...” (Lukácsy Sándor, „...és piros zászlókkal” = Uő., A hazudni büszke író: Válogatott tanulmányok, Bp., Balassi, 1995. 309.)
- 11 *Nem vagytok már többé rabok:* visszaulálás *Az országgyűléshez* c., 1848. febr.-i versre (→ 37–39), ahol a 49–58. sorban, a zárórészben háromszor fordult elő *A szellem rab...* tételmondata
- 17 *Szabad sajtó!*: az említett versben is a sajtószabadságot tekintette a legfontosabb polgári szabadságjognak a 28–29. sorban: „Sajtószabadságot szerezzetek, / Sajtószabadságot, csak azt ide!” (→ 38.) Hasonlóképp a forradalmi naplóban is: „Logically a forradalom legelső lépése és egyszersmind fő kötelessége szabaddá tenni a sajtót... azt fogjuk tenni! (*Lapok Petőfi Sándor naplójából*, PSÖM V. 81.) Márc. 15-én reggel a Pilvaxból hazatérő Petőfi – saját állítása szerint – Bulyovszky Gyulának, Jókai Mórnak és Vasvári Pálnak ugyanerről beszélt: „... előadtam szándékomat a sajtó rögtöni felszabadításáról. Társaim bele egyeztek.” (uo.) A 12 pontban is az első helyen szerepelt: „Kivánjuk a censura eltörlését.” Aznap délben Petőfi egyike volt azoknak, akik a szerkesztőségeket fölkeresték, hogy a lapszerkesztők figyelmét felhívják a cenzúra eltörlésére, amint arról Vahot Imre megemlékezett (PDL, 1848, 12. szám [márc. 19.], 359. – Endrődi 1911. 393.). A sajtószabadság egyébként olyan követelés volt, amelyben liberálisok és radikálisok egyetérthettek, mint ahogyan az 1846 óta gyakorlatilag hallgató Vörösmarty is *Szabad sajtó* címen írt verset (VMÖM 3. 169.).
- 25 *országgyűlés ott fenn:* Pozsonyban. Rövid megismétlő összefoglalása *Az országgyűléshez* (1848. febr.) kezdősorainak: „Sokat beszéltek, szépet is beszéltek, / Jót is, de ebből a hon még nem él meg...” (→ 37.)
- 28 *Tette:* az Ellenzéki Kör voltaképpen semmit nem határozó, márc. 14-i gyűlése után, amelyen Petőfi nem volt jelen, de amelyről Jókai tájékoztatta: „Azon tanácskoztunk, mit kell tenni? mert az határozottan állt előttünk, hogy tenni kell és mindjárt holnap...” (PSÖM V. 81.)
- 30 *a lakatot:* a cenzúrárt. Petőfi már délelőtt, amikor valaki a cenzor felkeresését javasolta a 12 ponttal és a *Nemzeti dallal*: „– Censorhoz nem megyünk, feleltem; nem ismerünk többé semmi censort, el egyenesen a nyomdába!” (PSÖM V. 82.) Délután a Helytartótanácsához a követeléseket felvivő delegációnak Petőfi is tagja volt. Táncsics börtönébe is ezekkel a szavakkal köszöntött be felesége a delegáció élén: „Nincs többé censura!” (Vö. Táncsics 1978. 306.)
- 33 *jó a zsoldos ellen:* álhír volt a pesti Városháza előtti tömegben, márc. 15-én délután. „Egyszerre az a hír szárnyal, hogy katonaság jön ... körülnéztem, hogy az arcokat vizsgáljam, egyetlen egy ijedt arcot sem láttam ... minden ajkon e kiáltás: fegyvert! fegyvert!” (PSÖM V. 82.) A küldöttség követelésére a Helytartótanács még 15-én este tértelenségi parancsot adott a pest-budai helyőrségnek, vö. Urbán 1981. 30–36.
- 50 *egy író fogva van:* Táncsics Mihályt 1847. márc. 4-én fogták el gr. Batthyány Kázmér birtokán, a Zágráb melletti Brodban. Noha a vádirat elkészült ellene, tárgyalására a forradalomig nem került sor (vö. Táncsics 1978. 272–303.).
- 52 *munkáiban: Sajtószabadságról nézetei egy rabnak* (Párizs, Amyot, 1844.; London, 1845.), *Népkönyv* (Pest, Emich, 1842.; Lipcse, Keil, 1846.); már a fogság alatt: *Hunnia! függetlensége* (Jena, Schreiber, 1847.), *Nép szava isten szava* (Bp., 1848.).
- 57–58 *olly örömmel / S diadallal:* kiszabadításának történetére lásd Táncsics 1978. 304–309. Ő is úgy tudta, hogy „Kiszabadításomat az ifjúság kezdeményezte...” (Táncsics 1978. 307.) Petőfivel ekkor találkoztak először.

- 58 *bozttuk el*: Táncsics feleségével és Nyáry Pállal kocsiba szállt, de a lovakat már Budán kifogták és egymást váltó emberek húzták a kocsit Pestre (vö. Táncsics 1978. 307.). Petőfi forradalmi naplójában is: „A rab-író diadallal hozta át a töméntelen sokaság Pestre.” (PSÖM V. 83.) Táncsics végül jún. 8-án királyi kegyelemben részesült (vö. Urbán 1981. 36–40.).

Szövegváltozatok [az Élkc következőes aposztrófhasználatát nem tekintettük annak]

3	Élkc	azt, 's
15	Élkc	<i>Egető</i> [sh.]
16	Élkc	sirattatok!
26	K	< csak beszélt > régóta
37	Élkc	Föl, a'
38	Élkc	ifjai!.... [gondolatjel nélkül]
47	Élkc	sajtóhoz,
49	K	< diadallal > olly örömmel
68	Élkc	tetteknel!
70	Élkc	az élet.

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 539–540.

760. A SZABADSÁGHOZ

Kézirat

OSZK K. Fond. VII/8. 18. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéek* c. vers jegyzeteiben, → 355.!

Megjelenés

Élkc, 6. évf. (1848), I. félév, 15. szám (ápr. 2.), 439–440., vö. Endrődi 1911. 403.
Kötetben először: HP III. 300–301.

Keltekzés

A versgyűjtő füzetben elfoglalt helye alapján Ferenczi az 1848. márc. második felében írottak között sorolta fel (Ferenczi 1896. III. 211.), ez hagyományos keltezése, amit némi-
leg pontosítanunk lehet: *1848. márc. 16. és 27. között.*

Magyarázatok

- C A szabadság megszemélyesítése először a *Ha az isten....* csattanójában (1845. [aug. 20. – szept. 8.], → PSÖM 4. 36.), majd a *Szereitek én....* vallomásában (1846. [aug. 1–28.], → PSÖM 4. 182.). Ezekben az ábrázolási hagyományoknak megfelelően (vö. PSÖM 4. 556.) nőalak szerepelt, az *1848*-ban (1848. [febr.], → 41–42.) azon-

ban a megváltás-motívum miatt férfi, és a mostani király-allegória is hasonlót sugall, bár a megnevezés hiányzik.

- 9 *számkivetve*: Béranger hatása; már a *Szeretek én....*-ben (→ PSÖM 4. 182. és 556.)
10 *gyilkos Káin*: 1Móz 4,4
11 *nevedet bitóra szögeztek*: a halálraítélt távollétében végrehajtott, jelképes kivégzés
25 *halvány az ország*: a febr.-i 1848-ban is „betegségben / Meghalványult szabadság” szerepelt (→ 41.)
33 *S ha elesnének egy szálig mindnyájan*: a nemzet végső kipusztulását kifejező fordulat a későbbiekben Petőfi háborúval kapcsolatos verseinek a hangsúlyos részévé válik: *Ismét magyar lett a magyar...* (1848. [júl.], → 129–130.), *A nemzetgyűléshez* (1848. júl. 4., → 127–128.), *Föl a szent háborúra!* (1849. [jún. 28–30.], → 325–328.), *Szörnyű idő...* (1849. [júl. 6–17.], → 328–329.)

Szövegváltozatok [az Élke következetes aposztróphasználatát nem tekintettük annak]

5	Élke	téged,
9	Élke	még is, még is
10	Élke	bujdokoltál;
18	K	< hódolattal > ünnepelve
19	Élke	fáklya,
20	Élke	Meggyült
34	Élke	sírból

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 107.

761. BORDAL

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 19. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Élke, 6. évf. (1848), I. félév, 16. szám (ápr. 9.), 462–463., vö. Endrődi 1911. 405.
Kötetben először: DK 489.

Keletkezés

A vers tematikus és műfaji előképeiről bővebben lásd Fried István, A bordalok Petőfi Sándora, Irodalmi Szemle, 66. évf. (2023), 5. sz. 224–243. Ferenczi az 1848. márc. második felében írottak között sorolta fel (Ferenczi 1896. III. 211.), ez a hagyományos keletzése, amit némileg pontosíthatunk: *1848. márc. 16. és 27. között*.

Magyarízai

- 7 *körmös angyalok*: az ördögök finomító körülírása
21–22 *Egyszer volt csak rubnép a magyar...*: visszaulás a néhány nappal korábbi *Nemzeti dalra* (→ 67–68.)

Szövegváltozatok [az Élke következetes aposztrófhasználatát nem tekintettük annak]

C	K	< Bordal > <Forradalmi bordal > Bordal
9	Élk	barátinke,
24	Élk	uristen
26	Élk	Elbucsnzhatik
		világtól,
27	Élk	Szívében

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 165–166.

762. FÖLTÁMADOTT A TENGER....

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 19. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéke* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), I. félév, 26. szám (jún. 11.), 756., vö. Endrődi 1911. 436.
Kötetben először: [Kertbeny – Vasfi-Eisler] kiad. 1851. 70–71. Itthon: DK 491.

Keletkezés

Márc. végén újabb tömegmozgalmakra került sor Pesten. Azoknak a Pozsonyból érkező híreknek a hatására, hogy a kamarilla a felterjesztett törvénykönyvből törölni akarja az önálló magyar pénz- és hadügyet, márc. 27-én a pesti Közcseudi Választmány (tagjai között Petőfi) ülést tartott, amelyen elhatározták a nép felvilágosítását és mozgósítását. Délután négy órakor népgyűlést tartottak a szokásos helyen, a Múzeumkertben, ahol felolvasták Vörösmarty proklamációját, majd beszédekre került sor. „Vasvári, Petőfi és Bulyovszki nyomós, hathatós előadással szólíták fel a népet fegyverkezésre, mely később ingerületen s harczra készül indulattal oszlott szét.” (PDI, 1848, 16. szám [ápr. 1.], 417. – Endrődi 1911. 402.) A népmozgalmak – két napi feszült várakozás után – márc. 30-án és 31-én folytatódtak, amikor Bécsből megérkezett az udvari kancellária fenntartását, az önálló pénz- és hadügyekről lemondást követelő királyi leirat (Urbán 1981. 63–71.).

A versgyűjtő füzetben költeményünk megelőzi a bizonyossággal márc. 28–29-re keltezhető *A királyokhoz* c. költeményt. Így – megengedve a feltételezést, hogy a két szöveget Petőfi egyszerre és talán nem a megírás sorrendjében jegyezte le – joggal feltételezhető,

hogy a pesti népmozgalmak kezdetének hatására, 1848. márc. 27-én vagy 28-án keletkezett; talán a márc. 27-i népgyűlés hatása alatt.

Magyarázatok

- C A forradalom és a tengert felkorbácsoló vihar párhuzama romantikus közhely. Még a történetíró Eötvös József is használta, a forradalmi „vész” „a tengert úgy hagyja, mint az volt, azon kivétellel legfeljebb, hogy sok mocskot és iszapot vetett ki partjaira.” (Eötvös József, A francia forradalom története, kiad. Gángó Gábor, Bp., Szépirodalmi, 1990 [Ritkaságok], 23. és 80.) Petőfi tenger-allegóriájával való hasonlóságáról Miskolczi Ambrus írt: Gyulay 2003. 183. A vers motívumairól lásd még Molnár Gábor Tamás, Hajótörés olvasóval: Performativitás és nyelvi struktúra Petőfi Sándor Föltámadott a tenger című versében = A forradalom ígérete? Történelmi és nyelvi események kereszteződései, szerk. Bónus Tibor – Lőrincz Csongor – Szirák Péter, Bp., Ráció, 2014 (Ráció-Tudomány 18.), 272–290. A tenger-motívumot Petőfi korábban önjellemzésre is használta: „... az rokona szívemnek: mély és viharos.” (*VI. úti levél Kerényi Frigyeshez*, Erdőd 1847. máj. 26. – PSÖM V. 54.)
- 2 *népek*: a vers megírásáig Palermóban (jan. 12.), Nápolyban (jan. 27.), Párizsban (febr. 24.), Münchenben (márc. 4.), Bécsben (márc. 13.), Pesten (márc. 15.), Milánóban és Berlinben (márc. 18.), Velencében (márc. 22.) tört ki forradalom.
- 12 *hajók*: Horatiustól, Petőfi kedvenc latin költőjétől származik (*Odes*, I. 14.), ahol Horatius a polgárháború sújtotta Rómát hasonlította vihar dobálta gályához. Petőfi Zseb-Horatiusa (Paris 1828), amelyet 1845-ben Sass Istvánnak ajándékozott, máig fennmaradt (OSZK Kt. Fond VII/228/25): vö. PSÖM V. 258., Kalla – Ratzky 2006. 118. A költemény megírásának idején egy másik, Pákh Alberttől letétbe helyezett Horatius-kötet is volt Petőfi birtokában: Leipzig 1841. (PSÖM V. 253.). A latin 'navis' egyaránt jelentett vitorlášhajót és emberi erő hajtottá gályát, Petőfi mind a két jelentést kiaknázta: 14–15, 23. sor

Szövegváltozatok [az Élkc következetes aposztrófhasználatát nem tekintettük annak]

3	Élkc	földet [sorvégi vessző nélkül]
7	Élkc	Halljátok-e [sh.]
10	Élkc	a' nép!
13	Élkc	Sílyednek
15	Élkc	Megtörve tépve [köztes vessző nélkül]
21	K	Jegyez<zed föl>d vele
23	Élkc	fölül
24	Élkc	alúl
25	Élkc	úr!

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 259–261.

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 20. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Km1 Református Egyházkerület Nagykönyvtára, Debrecen, Kt. R 607/55. 3. f. v. – 4. f. r. Piskárkosi Szilágyi Lajos másolatai, *A Királyokhoz !!* cím alatt, a pesti rölap-kiadás szövegének másolata

Km2 uo. R 2773. 10. f. r. – 11. f. r. *A Királyokhoz* cím alatt, „1848. martius hó végén” rájegyzéssel. (Megjegyezzük, hogy a gyűjtemény Mező Dániel ellenversét is tartalmazza, mindkettőt a nyomtatott rölapok alapján.)

Megjelenés

Rölapon. „Ára 2 pengő kr[ajcár]. A szerző engedelmé nélküli utánnymat szigoron tiltatik. Nyomatott Landerer és Heckenastnál.” Hasonmása legutóbb Spira György tanulmányának keretében: Spira 1996. 162. Endrődi – forrásmegjelölés nélkül – a megjelenést 1848. márc. 28-ra tette (Endrődi 1911. 399.); Ferenczi márc. 31-ét jelölte meg a kiadás napjának (Ferenczi 1896. III. 226.), és ezt fogadta el Spira György is (Spira 1998. 75–76.). A legutóbbi krk. köztes álláspontot foglalt el, amikor márc. 28. és 30. közötti megjelenésről írt: PSÖM III. 331.

Az 1970-es évek végén Kerényi Ferenc a PIM Kt.-ában előrendezte a PT irattárát, és ennek során előkerült Bártfay Lászlónak öccséhez, Bártfay Józsefhez Pozsonyba küldött levele, aki Rudics József Bács megyei főispán titkáráként volt jelen az országgyűlésen. A levél keltezése: „Mart. 30d. 1848.” Mellékelte a Petőfi-vers rölapját is: „Itt van ismét szép kis versecske. A szerző fityfenébe veszi a királyokat. Mi neki Munkács – mi neki akasztófa! – hisz ő nem fél. – ha jószerét teheted, közölnéd azt Mélt. Grófommal is. [A felsőtáblán tartózkodó Károlyi Györggyel.] De tán már nem is ujság nálatok.” (A teljes levél közlése Kerényi Ferencről: Adatok Petőfi 1848 márciusi verseinek hatástörténetéhez, It, 1981, 1030–1032. és PAt II. 74. Jelzete. PIM Kt. V 4559/230/2.) Minthogy az aznapi színházi programról még jövő időben beszélt, a levélíró márc. 30-án délelőtt vagy kora délután fogott tollat. Ha Bártfay márc. 30-án mellékelhette a rölapot, sőt az utolsó idézett mondat tanúsága szerint az már nem volt egészen újdonság, annak legkésőbbén *márc. 29-én* meg kellett jelennie, hogy a 30-i reggeli gőzhajó-indulással Pozsonyba juttatása feltelezhető legyen.

Folyóiratban: Riadó, 1. évf. (1874), 20. szám (okt. 18.), [1–2].

Keltekzés

Ez a vers is – akár a *Föltámadott a tenger...* – a márc. végi válság költeménye. Ferenczi még úgy vélte, hogy a márc. 28-án kelt királyi leiratra válaszul született. A leirat szövege márc. 30-án, este 10 óra tájban, a menetrendszerű gőzhajóval érkezett Pestre, ahol a Szabadság téren népgyűlésen ismertették. A költemény másnap, márc. 31-én jelent volna meg rölapon (Ferenczi 1896. III. 214. és 226.), így megírása márc. 30–31-re tehető. Ha viszont

a Bártfay-levél alapján, amint azt fentebb, a *Megjelenés* alfejezetében bizonyítottuk, már márc. 29-én meg kellett jelennie, akkor akár még egy nappal korábbra tehető megírása is. A republikánus Petőfinak nem volt szüksége az uralkodói leirat tartalmának ismeretére, hogy királyellenes verset kanyarítson. A 27-i népgyűlés utáni két nap feszült várakozásban telt el, amikor Petőfi valóban megírhatta és nyomdába adhatta a szöveget. Mindezek megfontolásával, saját korábbi, 1981-es datálásunkat is módosítva, a vers keletkezését 1848. márc. 28–29-re tesszük.

Fogadtatás

PdI, 1848, I. félév, 16. szám (ápr. 1.), 418.: „Petőfi legujabb költeménye. A nép kedvelt költője a napokban önállólólag kinyomva bocsátá közre »A királyokhoz« című költeményét. Ha minden magyar olly radicalis szellemű és lángkeblű volna, mint Petőfi, – úgy nemzetünk talán még a francziáknál is tovább menne.” (Endrődi 1911. 403.)

Der Ungar, 7. évf. (1848), 80. szám (ápr. 4.), 633. Diósy Márton *Die beiden königlichen Reskripte* c. tudósításában a márc. 31-i eseményekről szólva kiemelte, hogy a néphangulat nyilvánult meg „in dem electricischen Gedichte: »An die Könige«, mit dem Refraine: »Nincs többé szeretett király!« Noch deutlicher tönte dies aus dem Munde Tausender...” [A királyokhoz című felvillanyozó költeményben, melynek refrénje: Nincs többé szeretett király! Még világosabban hangzott ez ezrek ajkáról...] (PAI I. 221–222.)

Hrabovszky János altábornagy, a szlavóniai-szerémségi katonai kerület főhadparancsnokának német nyelvű jelentése az udvari haditanácsnak Bécsbe, 1848. ápr. 8-án Péterváradról, hogy az újvidéki radikálisokat „durch die bösertigsten Pamphlets des Pester Poeten Petöfy” [a pesti költő, Petőfy gonosz pamfletjei] uszítják. A többes szám minden bizonnyal tévedés, itt a vers német nyelvű röplap-változatáról volt szó (PAI III. 98.).

Az eperjesi evangélikus líceum képzőtársaságának ápr. 9-i jegyzőkönyve a szavalatokról: „Miklós Gyula »A királyokhoz« Petöfytől. Kéretik még egyszer fellépni, mert meg nem tanulván a műt, csak írásból adta elő, mi a jó szavaltást akadályoztatja.” (PAI III. 123.)

Teleki József erdélyi főkormányzó jelentése az erdélyi udvari kancelláriának Bécsbe Kolozsvárról, 1848. ápr. 16-án, hogy a vers röplap-változata néhány napja Erdélyben is kapható; mellékelve egy példányt, utasítást vár (PAI III. 100–101. – E jelentés hátterére lásd Spira 1996.)

Debrecen-Nagyvárad *Értesítő* 1848. 17. sz. ápr. 23. Mező Dániel hajdúböszörményi nemzetőr ellenverse: *Honfi szöveget*. Megjelent ugyanakkor röplapon is, Debrecenben (Endrődi 1911. 411–412., a vers szövegközlésével).

Az erdélyi udvari kancellária 1848. ápr. 26-i előterjesztése V. Ferdinándnak, a verset mellékelve, annak sajtótörvénybe ütközéséről és az eljárás mikéntjéről. A király máj. 5-én minden hasonló esetről jelentést kért, a verset magánál tartotta (PAI II. 159–160.).

Lapok Petőfi Sándor naplójából, 1848. ápr. 29-i bejegyzés: „Valami böszörményi nemzetőr meg a »királyokhoz« című versemre egy ellenverset írt. Ez aztán a gyerek! e majd megőrzi a nemzetet, vigyázzatok rá. Ez a fiatal óriás azt bizonygatja ellenemben, hogy van szeretett király. Jól van hát no, legyen, isten neki; de ha azok, kik a királyokat szeretik, mindnyájan ilyen legények, mint ő kelme, ugyan nagyra lehetnek velők a királyok. Szegény királyok, most már igazán sajnálni kezdek benneteket, ezt látván, hogy ilyen nyomoru prokátorokra szorultatok. Ebben a versben engem mindenféle címmel tisztelnek meg; a legszelidebbek ezek: hongyülölő, honárulól! -- Megnevezem azt a fickót, ki engem e nevekkel illet? nem fogom megnevezni. Ő belém kapaszkodott, hogy fölemeljem őt magammal ... nem nyulok tiszta tollammal szennyes nevéhez ... lerúgom őt, mint a férget,

melly csizmámra mászott!” (PSÖM V. 90.) Megjelent 1848. máj. 1-jén, vö. Endrődi 1911. 415–416.

Ismeretlen szerző ellenverse: F..... Király Petőfi Sándorhoz. Röplap Kassán, ápr. végén (Endrődi 1911. 414–415., a vers szövegekzlésével).

Augsburger Allgemeine Zeitung 1848. 121. sz. ápr. 30. 1931. Ápr. 21-ről, Pozsonyból keltezett tudósításában a magyarországi politikai irányzatok között felsorolta a republikánusokat is, szószoólójuknak Petőfit nevezve meg, a kis Herweghet, akinek versét azonban a túlnyomó többség vállrándítással fogadta: „Der Dichter Petőfy ist der Sprecher der Republikaner. Eins seiner letzten als Flugblatt erschienenen Gedichte: »An die Könige« endigt mit dem Refrain: »Es gibt keinen *geliebten* König mehr!« und enthält Strophen wie: »Die Völker dulden Euch nur als nothwendigen Übel« u. s. w. Kurz ein kleiner Herwegh, den auch hier die unendliche Mehrzahl des Volkes mit Achselzucken betrachtet.” [A költő, Petőfi a republikánusok szószoólója. Röplapon kiadott költeményeinek egyike, *A királyokhoz* ezzel a refrénnel végződik: „Nincsen többé *szeretett* király!”, s olyan sorokat tartalmaz, mint „Csak túrneek már titeket a népek, ... mint szükséges rosszat” stb. Röviden: afféle kis Herwegh, akit a nép túlnyomó része itt is vállrándítással intéz el.] (PAI I. 236. – Az idézetek tartalmiak, nem feleltethetők meg egyik ismert német fordításnak sem.)

Debrecen-Nagyvárad Értesítő 1848. 18. sz. ápr. 30. Ismeretlen szerző újabb ellenverse: Viszhang. (Petőfi Sándor »Királyokhoz« című dalára.) – PAI I. 236–237., a vers szövegekzlésével.

Mező Dániel: Honfi szózat – pesti röplap-kiadás máj. 2-án (Endrődi 1911. 416.).

Jelenkor 1848. 53. sz. máj. 4. 221. Nagy József ápr. 25-i debreceni levelében mentegeti Petőfit, nem a mi királyunkra, hanem más királyok ellen írt, így kár volt Mező Dániel „csapszéki poézis”-éért (Endrődi 1911. 416–417.).

Die Opposition, 1848. 21. szám (máj. 4.), 82. Mező versét, amelyet Pesten újryanymtak, undorító talpnyalásnak és bárgyúságnak minősítette („eckelhafte Speichelleckerei und Albernheit” – PAI I. 239.).

V. Ferdinánd máj. 5-i leirata István nádornak, a verset mellékelve, hogy Petőfi ellen a sajátörvény szerinti eljárást indítsa meg (PAI III. 105.).

Apor Lászlónak, az erdélyi kancellária ideiglenes ügyvivőjének máj. 6-i válasza Teleki József főkormányzónak további jelentéstételi kötelezettségéről (PAI III. 106.).

A brassói városi tanács máj. 6-i végzése a röplap árusításának tilalmáról (PAI III. 107.).

Debrecen-Nagyvárad Értesítő, 1848. 19. szám (máj. 9.) Rosenthal Mór *Felelet Mező Dániel honfi szózatára* c. verse Petőfi védelmében (Endrődi 1911. 418–419., a vers szövegekzlésével).

Jelenkor, 1848. 58. szám (máj. 16.), 241. Nagy József újabb debreceni levele: sokan kapva kaptak Mező Dániel versén, hogy Petőfi márc.-i szerepét feledtessék (Endrődi 1911. 422–423.).

Miskolc, 1848. máj. 18. Sáfány Mihály naplójából, a katonaságnak a minisztérium alá rendelése kapcsán: „De bár sok ily tetteiből királyunknak tisztá rokonszenv és bizalom tetszik ki, mégis Petőfi már verset írt, melyben a király ellen lázít s a nép nevében maga ki meri mondani, hogy: »Nincsen többé szeretett király«. De valami Mezei nevű böszörményi nemzetőr jól megfelelt neki, szinte egy versben, melyben őt éretlen és lázító Petőfinek nevezi.” (PAI III. 170.)

Élk, 6. évf. (1848), 23. szám (máj. 21.), a borítékon egy nagybányai levél közlése „egy barrikádpárti polgártárs” tollából. A király születésnapján két prédikációt hallott. A katolikus templomban egy jezsuita Petőfit ostorozta királyellenes verséért, míg a reformátusoknál a „sötétség madarai” ellen szóltak (Endrődi 1911. 423–424.).

MT, 1. évf. (1848), 60. szám (máj. 24.), 242.: egy székesfehérvári tudósító a felsővárosi káplánnak a protestánsok elleni szónoklatáról szólva a vers 35–38. sorát idézte fel: „Ti mindig alább fogtok szállani, mert Petőfiként, a rothadt gyümölcs lehult fájáról.” (PAI. 247–248.)

Jelenkor, 17. évf. (1848), 63. szám (máj. 28.), 259.: egy klarinétos ellenversének híre (Endrődi 1911. 425.).

Élk, 6. évf. (1848), I. félév, 25. szám (jún. 4.), 720. Jókai Mór *Hol leszünk két év múlva? vagy három excollega Sibiériában* c. humoreszkjében jövődőlés olvasható Petőfiről is: „– Nem tudni róla valami bizonyosat. Némelyek szerint a’ hajdúböszörményiek megégették, mások azt mondják: hogy keresztrefeszítették, ’s illy situatióban sokáig mutogatta Borsod vármegyében a’ matyó fiának: látod, kis fiam, ez volt az az ember, a’ ki a királyokhoz verset mert írni, a’ miért aztán keresztrefeszítettük. Csókolj szépen kezét a’ hetmannak, ’s vigyázz magadra: hogy verset ne írj a királyokhoz, kis fiam.” (Endrődi 1911. 429–430. és JMÖM CB II. 185–186.)

Debrecen-Nagyvárad Értesítő, 1848, 23. szám (jún. 5.). „Z. L. polgárhölgy” válaszverse a Petőfit védelmező Rosenthal Mór ellen, beküldve „S-i lelkész V. F. és tanító K. L. urak” által (Endrődi 1911. 430–431., a vers szövegközlésével).

Élk, 6. évf. (1848), I. félév, 26. szám (jún. 11.), 739.: Petőfi Sándor cím nélküli, *Pest, május 27. 1848.* keltezésű cikkében kitért a versre is: „A’ mi »a királyokhoz« című versemet illeti, mely népszerűtlenségem fő oka, az a’ republicanismus első nyilvános szava volt Magyarországon, és határtalanul csatkozunk, a’ kik azt hiszik, hogy az utósó is egyszersmind.” (Endrődi 1911. 435. és PSÖM V. 93.)

Jelenkor, 17. évf. (1848), 69. szám (jún. 11.), 283.: Turóc megyei levelező arról, hogy Mező Dániel versei azoknak tetszettek, „kik hazájok ’s uralkodójokhoz egyaránt híven ragaszkodnak; ha kinek pedig annak ellentétü versei jobban tetszenek, nincs egyéb megjegyezni valóm, csak hogy: pictoribus atque poetis quidlibet audendi semper fuit quaeque potestas, et de gustibus non est disputandum!” (Endrődi 1911. 441.)

Hazánk, 1848, 225. szám (jún. 17.), 901.: a győri lapban egy N. jelű debreceni levelező a helyi lapot bírálta a Petőfi-ellenes versek, különösen pedig „Z. L. leányasszony” közlése miatt. Petőfit „tán agyon ütnék, ha ide tévedne.” (Endrődi 1911. 442.)

MT, 1. évf. (1848), 160. szám (szept. 18.), 642. Petőfi Sándor c. n., *Pest, szeptember 17.* keltezésű cikkében olvasható: „S mostan én, ki hat hónappal ezelőtt ezt irtam hogy »nincsen több szeretett király,« s kit ezért a Kárpátoktól Ádriáig elvetemült hazaárulónak kiabáltak magyar testvéreim, most én azt kérdezem: »hát van-e még szeretett király?« és nem kacagok.” (Endrődi 1911. 503–504. és PSÖM V. 123.)

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 13. szám (szept. 24.), 416. Gedő János marosvásárhelyi levelében: „Vannak továbbá olyanok kik még most is szidják Petőfit, hogy mert a’ királyról verset írni.” (Endrődi 1911. 509.)

Nemzeti Ujság, 1848, 124. szám (okt. 4.), 492. A Sincerus álnevű debreceni levelező szept. 28.-ról keltezett írásában felidézi Petőfi útutazása kapcsán, hogy: „Tavasszal agyonütötték, Hajdu-Böszörményben plane megnyúzták volna »királyokhoz« címzett verseért.” Majd föltette a kérdést: „Hogy érzed most magadat Mező Dani?” (PAI. 297.)

Ellenőr (Kolozsvár), 1848, 92. szám (ok. 12.), 364. Csongrádi tudósítás arról, hogy a misékről a nép távozik, amikor a régi szokás szerint a király életéért imádkoznak: „»Nincsen több szeretett király!« mondá egy valaki és szinte rosszul járt, pedig aligha nem volt igaza.” (PAI. 298.)

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 26. szám (dec. 24.), 832. Futó János honvédtüzér dec. 7-i, a déli hadszínterről küldött tudósításában a vers 37–38. sorát idézte (PAI. I. 303.).

MT, 2. évf. (1849), 12. szám (máj. 3.), 45. D. H. ápr 30-i felhívásában kétszer idézte fel a vers refrénjét: „Költőnk mondja: »Nincsen többé szeretett király«, s jól mondja. (...) Nincs többé szeretett király, mert a népnek szavát nem akarta érteni...” (PAt I. 316.)

Kenéz Mihály jászkun kerületi politikai megbízott 1849. aug. 1-jén igazolja Kerek József volt kunszentmiklósi főjegyző antirepublikánus magatartását, említve 1848. jún.-i, a népképviselői követválasztás alkalmával kifejtett tevékenységét is: „... ő általa olvastatott fel az össze gyűlt Nép előtt azon verszet, melly így kezdődik *Van szeretett Király* sat., mi feleletül iratott Petőfinek azon trágár verseire mi így kezdődött *Nincs többé szeretett Király* sat....” (PAt III. 145–146.)

Magyarázatok

- 5 *Munkács*: a börtönként működő várát 1847. júl. 12-én Petőfi szintén fölkereste (XIII. úti levél *Kerényi Frigyeshez* – PSÖM V. 67–68.), verset is írt erről: *A munkácsi várban* (→ PSÖM 5. 104–105.)
- 19–22 Az isteni rendeltetésű királyi hatalom feudális felfogásának teljes negációja; *a nagy ítéltszó* pedig az egyetemes szabadságháború képzetköréhez kapcsolja az isteni számonkérést; ezt egyébként már az 1848 záróstrófájában, febr.-ban megígérte (→ 42.)
- 27 *Sámson-erejével*: utalás az Ószövetségre (Bírák könyve 14–17.)
- 29 *halálharangot*: olyan harangot, amelyet a haldoklók vagy halálraítéltek felett szoktak megkondítani

Szövegváltozatok

1	rl.	szót;
7	K	<hazugság, > hizelgés [tévedésből a sorvégi vessző is törölve]
	rl.	hizelgés,
21	rl.	ítéltszót
22	rl.	Attól,

Fordítások

Három egykorú német fordítása ismeretes. A magyar röplapnak német változata is készült Budán, a Bagó-nyomdában. (Hasonmása: Spira 1996. 163.) Fordítója és megjelenési dátuma ismeretlen, de szinte azonnal, még a márc. végi válság során követhette a magyar kiadást (PAt I. 215–216.). Kisvártatva elkészült Friedländer Náthán pesti zsidó diák szabadabb átültetése is (PAt I. 213–215.). A harmadik német fordítás ápr. végén vagy máj. elején Bécsben jelent meg, szintén röplapon, „[ü]bersetzt von J. P.” (PAt I. 250–251.). mindhárom az *An die Könige* címet viselte. Az összes német fordítás adatait lásd Schlosser 2023. 61–62.

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 20. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), I. félév, 26. szám (jún. 11.), 755–756., vö. Endrődi 1911. 436., *Önkényesek dala* címen. Ennek háttérét Urbán Aladár tárta fel (Urbán 1981. 281–292.). A továbbiakban az ő gondolatmenetét követjük. A megírást követően a sorjázó események – a Batthyány-kormány Pestre érkezése, a márciusi ifjak hivatalvállalása az új államigazgatási apparátusban, *A királyokhoz* ellen kibontakozó hangulat, végül a máj. 10-i véres macskaze-ne és ennek nyomán Petőfi elhíresült mondata („... én e ministeriumra nem a hazát, de egy magamat, sőt a kutyámat sem biznám.”) – miatt időszerűtlenné vált közlése. A népszerűtlenné vált, sokak által már gyűlölt Petőfi a délvidéki szerb felkelés hatására felfüggesztette a köztársasági propagandát, és erről *Pest, május 27. 1848.* keltezésű hírlapi cikkében nyilvánosan is számot adott – anélkül, hogy elveit feladta volna (Endrődi 1911. 433–436. és PSÖM V. 91–94.). A cikket a költő a kormány akkori hivatalos lapjában, a PH-ban szeretne volna közzélni, de Kemény Zsigmond – az újabb bécsi forradalmi mozgalmak és a király Innsbruckba menekülése miatt – nem tartotta aktuálisnak közreadását (vö. dátálatlan levelével, PSÖM VII. 145–146.). Így Petőfi az általa társszerkesztett Élk-ben adta ki, és két kiadatlan verset tett melléje a márc. végi válság költői terméséből: a *Föltámadott a tenger....*-t és költeményünket, a megváltoztatott címmel, amelyek így a megindult honvédtoborzás buzdítói lettek; alkalmasan arra, hogy a *Nemzeti dal* poétáját ismét a nemzeti költő státusában tüntessék fel.

Kötetben először: DK 490–491.

Keletkezés

Havas Adolf ellentmondást látott a szöveg hangulata és a versgyűjtő füzetben elfoglalt helye között: „Első tekintetre úgy látszik, hogy e költemény az első tíz honvéd-zászlóalj felállításakor (május 16.) íródott. E dátum azonban oly messze esik úgy az előző, mint a következő költemény dátumától, hogy a fennálló sorrend alapján egyáltalán nem fogadható el.” A versgyűjtő füzetben előtte *A királyokhoz* (márc. 28–29.), utána pedig az ápr. 6-i népgyűlésen elszavalt *Készülj, hazám!* áll, vö. PSÖM VII. 603. Ezért Havas szerint „márczi-us izgalmas végnapjaiban” keletkezett (HP III. 627.). A Havastól jól érzékelt ellentmondás azonban feloldható, a vers megírása szűkebb időkeretbe állítható. Márc. 30-án este, az önálló pénz- és hadügyet elutasító királyi leirat hírére a feldühödött pesti nép egy része a köztársaságot kezdte éltetni, vagy ahogyan a radikális hírlap írta: „Magyarországon először volt komolyan kimondva: Éljen a respublica!” (MT, 1. évf [1848], 13. szám [márc. 31.], 52.) Másnap a radikálisok a nemzeti színű kokárdákat és más jelvényeket vörösre cserélték. A márc. 31-ről ápr. 1-re virradó éjjel megérkezett második királyi leirat, amely meghatárlást jelentett az udvar szempontjából az előzőhöz képest, hiszen voltaképp – némi uralkodói korlátozással – beleegyezett a pénz- és hadügy önállóságába, nem nyugtatta meg a radikálisokat, s vezetésükkel ismét tömeg gyülekezett: a Szabadság téren a második leirat elégetésére készültek. Az ápr. 1-jén 10 órakor összeült Pest megyei Közbátorsági Választmány

ülésén vita alakult ki a leiratot minimumként elfogadó, Nyáry Pál vezette mérsékeltek és az azt elutasító, a teljes függetlenséget követelő radikálisok között, akiknek véleményét Irányi Dániel képviselte a legmarkánsabban. A vita elfajulását és a végleges szembenállás elkerülését megakadályozandó, Petőfi (akihez egyébként Irányi nézetei álltak közel) arról beszélt, hogy bárcsak elkerülhető lenne a vörös szín használata és minden követelés alkotmányos úton teljesülhetne: „Petőfi [...] erklärte für jetzt zwar das blutige Roth nicht als Abzeichen der Meinung gelten lassen zu wollen, – indeß weise er auf die Zukunft und bete zu dem Allmächtigen, daß man einer ähnlichen Fahne nie bedürfen, und auf dem Wege der Gesetzlichkeit und Ordnung, dem Vaterlande das erringen möge, was ihm Noth thut.” (Pester Zeitung, 1848, 632. szám [ápr. 2.], 3414. – PAI I. 219–220.) Bulyovszky Gyula szerint – a Nemzeti Ujság ápr. 4-i számában (671. szám, 1084.) – a költő a következő szavakkal zárta le a vitát: „Láttam remegést, láttam sáppadt arcokat, nem szeretném továbbra is így látni nemzetemnek fiait, – azért most lekötve kardomat, elnyugtatom, de össze nem töröm!” (Endrődi 1911. 404.) A vitára lásd még Spira 1964. 723–724.

Petőfi forradalmi naplójának ápr. 1-jei bejegyzésében tért vissza a vitára, innen kiderül az a súlyos belső konfliktus, amely felszólalását kísérte: a leirat elfogadását *erkölcsi kényszerítéssel* kieszközlöttnek tartotta; a bejegyzés végén pedig – a Bulyovszky Gyula által idézett mondatokkal azonos módon – elbúcsúzott társaitól: „Most hát oszlojunk szét, ifju barátim, kik a két heti nyilvános életben olly bátran és olly csüggedetlenül működtek, a mint csak ohajtottam, isten veletek, a forradalomnak vége van. ... de nem, a forradalomnak nincs vége, ez csak az első felvonás volt .. a viszontlátásig!” (PSÖM V. 85.)

Véleményünk szerint a vers csak ebből a helyzetből értelmezhető (lásd még a *Magyarizatok* alfejezetét!), ezért megírását 1848. ápr. 1. és 4. közé helyezzük.

Magyarizatok

A versforma egyrészt Vörösmarty *Főti dalát* követi, másrészt ismerős lehet korábbi Petőfi-versekből is: *Ezrivel terem a fán a meggy* – 1844 (→ PSÖM 2. 51–52.), *Rég elbűzták az esteli barangot* – 1846. [ápr. 10–24.] (→ PSÖM 4. 144–145.), [*Discóséges nagy urak...*] – 1848. márc. 11. (→ 64–67.)

- C Az eredeti *Bátorító* a márciusi ifjaknak szólt
- 9–10 *Testvéreim a szabadság / Nevében*: szintén a márciusi ifjak
- 17 *A legelső jeladásra*: vö. a forradalmi napló idézett, ápr. 1-jei bejegyzésével a forradalom folytatásáról. A Pest vármegyei választmány ápr. 4-én, mintegy válaszul a radikálisok kompromisszumkészségére, oda nyilatkozott, hogy „a pesti mozgalom nem szűnend meg mind addig”, amíg az országgyűlés sikeresen be nem fejezi törvényalkotó munkáját (Spira 1964. 724.).
- 25, 33 *Háromszínű magyar zászló*: a nemzeti trikolor ismételt emlegetése is az említett kompromisszum része volt
- 40 *Pirosra*: a vers csattanója azonban, a vérrel pirosra festett zászló képével és a forradalmi erőszak jogosságának felvillantásával arra utalt, hogy Petőfi nem adta fel republikánus elveit.

Szövegváltozatok [az Élkevetkezetes aposztrófhasználatát nem tekintettük annak]

C	K	<Bátorító> Van-e mostan olyan legény....
	Élke	Önkénytesek dala [négyesoros strófabka tördelve]

1	Élk	<i>köztünk</i> olyan
2	K	<?>,
5 [3]	Élk	közz/lünk
11	K	< sarat > helyet
11 [6]	Élk	am ~~u~~ gy
16 [8]	Élk	fog.
21	K	< ember > magyar
23 [12]	Élk	[zárójel helyett gondolatjel]
25 [13]	Élk	Háromszínű
33 [17]	Élk	Háromszínű

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 556.

765. KÉSZÜLJ, HAZÁM!

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 21. f. r.–v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.

[Závodszy] 1874. 5–7.

Riadó, 1. évf. (1874), 20. szám (okt. 18.), [1–2.].

Kötetben először: DK 534 c-d. [az 57–69. sor kihagyásával, amire az előszó nem utalt]

Keletkezés

Ferenczi Zoltán az 1848 ápr.-ában írottak között sorolta fel (Ferenczi 1896. III. 249), ezt azonban már ő is szűkítette, amikor megemlítette, hogy először a bécsi ifjúság küldöttségét búcsúztató népgyűlésen hangzott el, 1848. ápr. 6-án délután, tehát feltehetően előző nap vagy aznap délelőtt született (Ferenczi 1896. III. 244.). Így keletkezését *1848. ápr. 5–6-ra* tehetjük.

Fogadtatás

PDI, 1848, 17. szám (ápr. 8.), 453. A népgyűlés eseményei között „egy nemes levél ünnepelesen széttépetett, s Petőfi egy igen talpraesett satyrát szavalt el, mellyben a bukott királyokat a vendégszerető Magyarországra hívja meg, hol kitárt karokkal várják, sőt még táblabírákká is kineveznék őket.” (Endrődi 1911. 405.)

Das junge Ungarn, 1848, 1. szám (ápr. 8.), 2. A tudósításból nem derül ki, hogy Petőfi beszédére utalt-e vagy a vers tartalmi átírását adta, amikor a költő a legújabb bécsi fejleményeket említette és annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a dinasztia nem fog virágozni: „Petőfi von den allerjüngsten Wiener Ereignissen Erwähnung that und recht

sehr bedauerte, daß unter solchen Umständen, der Dynastie keine Rosen blühen werden.“ (PAI I. 223–224.)

Morgenröthe, 1848, 17. szám (ápr. 8.), 65. A forradalmi hullám csendesedését Petőfi is átérezte, amikor bevallotta, hogy nincs mit mondania, ő nem csendesíteni, hanem fölkorbácsolni szokott. A vers előadását a lap nem említette (PAI I. 224.).

Pester Zeitung, 1848, 638. szám (ápr. 8.), 3438. A hivatalos program után, amelyen egy bécsi ifjú, valamint Degré, Rottenbiller, Irányi és Vasvári szónokolt, a nép Petőfit kívánta hallani, aki rövid beszéde után elmondta viharos teszessel fogadott legújabb versét: „Um jedoch nicht vergebens hier zu stehen, wolle er sein jüngstes Gedicht zum Besten geben, was auch unter stürmischen Beifall geschah.“ (PAI I. 224.)

Nemzeti Ujság, 1848, 675. szám (ápr. 9.) 1201. Bulyovszky Gyula tudósítása a ném. lapok szórt részleteit egységben közölte: „A nép azonban ezen gyűlés bezárásával magát kizártni nem hagyá, s egyik kedvenczét *Petőfit* kívánta hallani, ki engedvén a nekie legkedvesebb – a nép óhajának – ekkint szólott: A mostani szónokoknak úgy látszik hivatása lett titeket mindenkor nyugtatni, csöndesíteni; betegápolónál, mondhatom, ez gyönyörű erény! Én valójában nem tudom, mit mondjak – de annyit mindenesetre mondhatok, hogy ezen örök nyugtató nyomokat követni nem tudom; mert én, úgy vagyok teremtvé, mint az onka, a mely, ha vész van kiabál, – mint a fürgeteg, mely a hullámokat vihar idején fölkorbácsolja, – ... azért hogy mégis hiába ne léptem (légyen) előbetek, elszavalom nektek egy versemet! – Készülj, hazám...!! — Petőfi minden *félelmet* magába koncentráló dalát – a nép zajos tetszéssel fogadá. Ezután a népgyűlés a legnagyobb csend és rendben magától eloszlott!” (Ferenczi 1896. III. 244. és Endrődi 1911. 406.)

Képes Ujság, 1848, 16. szám, 129. A tudósítás végén: „Végre Petőfi szavalta el egy legújabbban írt igen jeles költeményét, melynek csipős satyrája mosolyra ingerlé a komoly arcokat.” (Endrődi 1911. 408.)

Magyarázatok

- 5–6 *bét országgra szól, / Mint a lőcsei kalendáriom*: a felvidéki városban 1626 óta kiadott naptárak tartalmazták a magyarországi, erdélyi és a szomszédos országokbeli városok legjobb időrendjét; Petőfi idejére már kialakult szólás, vö. Kovács I. Gábor, Kis magyar kalendáriumtörténet 1880-ig, Bp., Akadémiai, 1989, 18–19.
- 22–23 *császárvjakat / Elkergetik*: Petőfi kitűnő jósnak bizonyult. A máj. 13-án kirobbant újabb bécsi forradalom az udvart Innsbruckba menekülésre készítette; a Batthyány-kormány pedig – máj. 19-i nyilatkozata szerint – Ferdinándot „hű magyarjai közé” invitálta – elsősorban abból a megfontolásból kiindulva, nehogy a pánszlávizmus fő fészkeként tartott Prágát válassza.
- 53–54 *„Vitam et sanguinem / Pro rege nostro!”*: 1741. szept. 11-én a pozsonyi országgyűlésen a magyar rendek így kiáltottak fel, megajánlva Mária Teréziának az örökösödési háborúhoz támogatásukat (Tóth Béla, Szájrul szájra: A magyarság szállóigéi, Bp., Athenaeum, 1895, 52–54. és Békés István, Napjaink szállóigéi, Bp., Gondolat, 1977, 305–306.)
- 59 *három század óta*: 1526, I. Ferdinánd megkoronázása óta
- 68 *bonárlónak*: utalás az ápr. eleji közhangulatra, amikor a második királyi leirattal „a békés polgárok nagyon meg vannak elégedve, s csaknem nyilvánosan hazaárulóknak nyilatkoztatták azokat, a kik ezentul nyugtalankodni fognak.” (*Lapok Petőfi Sándor naplójából*, 1848. ápr.1-jei bejegyzés – PSÖM V. 85.)
- 78 *kevértélyt*: szállást

- 81 *táblabírákká*: Petőfinél már 1847-ben a feudális, régi rendszer emblematisztikus alakjai, vö. *A táblabíró-töredékekkel*, 1847 őszén (→ PSÖM 5. 201–214.). A reformkori publicisztika hagyományát követve, a radikálisok lapja, a MT fejlécében hirdette. „Nem kell táblabíró politika.” Valószínűleg a vers csattanójára (is) utalt Samarjay Károly, az *Egy táblabíró keserve, az ősi szabadság sirján* c., a PDL ápr. 22-i számában (19. szám, 501.) közreadott versében: „Egypár írógyerek: Petőfi, s társai, / A sok nevet a pap sem tudná megtartani; / Ezek még azt merék rólunk állítani, / Hogy a táblabírák ország bolondjai!”

Szövegváltozatok

K	26	Elkergetik<,>!
	26 után	< Legyek kutya, Legyek földön futó gazember, Legyek Metternich vagy Radeckzi, Ha el nem kergetik! >
	27 után	< A boldogságnak égi ünnepe >
	43	< Mi n > Nékünk <i>bű</i> [utólag föléírva]
	49	hazán<k>,
	52	Mell<..>ytól
	69	< S > És

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 348.

766. MEGINT BESZÉLÜNK S CSAK BESZÉLÜNK....

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 22. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), I. félév, 17. szám (ápr. 16.), 493–494., vö. Endrődi 1911. 408.
Kötetben először: [Kertbeny – Vasfi-Eisler] kiad. 1851. 84–85. Itthon: DK 489.

Keletkezés

Ferenczi a versgyűjtő füzetben elfoglalt hely és a megjelenés időpontjának figyelembevételével 1848. ápr.-ra datálta (Ferenczi 1896. III. 249.). Mint Petőfi 1848 tavaszán írt versei általában, költeményünk is konkrét eseményekhez kapcsolódik, ami pontosabb datálást tesz lehetővé. Ápr. 12-én a Pest városi, ápr. 13-án a Pest megyei Közbátorsági Választmány tartott ülést. Petőfi mindkét testületnek tagja volt, sőt, ezek voltak közéleti tevékenységének egyedül lehetséges fórumai. A PDL együttesen és ironikusan jellemezte a két ülést: „... hosszas történeti és philosophiai értekezések tartattak a forradalmak elméletéről, kü-

lönösen a francia revolutióról, a világpolgárságról, a táblabírói poltikáról s főképp arról, vajjon kié a dicsőség a famosus magyar forradalomra nézve.” (PDI, 1848, 18. szám [ápr. 15.], 481.) Petőfi nemcsak jelen volt, hanem fel is szólalt, ám a PH tudósításából nem derült ki, melyik testület ülésén: „És tartattak előadások mártius 15-dike fölött, hogy vége hoszsa nem volt. Pedig históriát írni közlelről nem lehet, s Petőfi Sándornak tökéletes igazsága volt, midőn azt mondá, hogy nekünk most nem annyira hátra, mint előre kell néznünk.” (PH, 1848, 30. szám [ápr. 15.], 334.) Ezekre az ülésekre lásd még Spira 1964. 751–752. (jegyzetben)

A vers ezeknek az üléseknek a költő számára lehangoló hatását tükrözi. Figyelembe véve a nyomdai átfutást és a megjelenés időpontját, megírását *ápr. 13. és 15. közé* tehetjük.

Fogadtatás

Kolozsvári Hiradó, 1848, 7. szám (jún. 11.), 26. Az erdélyi unió alkalmából az odalátogatott komáromi és pesti ifjak delegációit búcsúztatva a lap a vers 21–24. sorát idézte (PAI I. 255.).

Magyarázatok

- 5–6 A kard-jelkép egyértelműen márc. 15-re, a *Nemzeti dal* szimbolikájára utal vissza. A rozsdá ette kard felbukkant már *A magyar nemes* c. versben is (1845. [aug. 2–9.]): → PSÖM 4. 10–11.
- 8 *Az ő kerékvágásba*: ápr.13-án a Pozsonyból visszaérkezett követ, Szentkirályi Móric első alispán automatikusan foglalta el a megyei választmány elnöki székét, és azonnal hangot is adott meggyőződésének, hogy az ügyeket a „rendes formák” között kell továbbvinni, vö. Spira 1964. 750. (jegyzetben)
- 13 *tettek terén*: a tétovázás ismét felélesztette Petőfi romantikus tett-kultuszát, amelynek közvetlen megnyilvánulásai voltak: *Ha férfi vagy, légy férfi...* (1847. [jan.], → PSÖM 5. 8–9.), *A XIX. század költői* (1847. [jan. 12. – febr. 20.]), → PSÖM 5. 17–18.), *A százévesek* (1847. [aug. vége], → PSÖM 5. 154–155.)
- 21–22 a márciusi ifjak, vö. a *Van-e mostan olyan legény...* jegyzetével (→ 423–425.) és a *Lapok Petőfi Sándor naplójából* ápr. 1-jei bejegyzésével (PSÖM V. 85.)
- 30 *lánc*: a *Nemzeti dal* másik jelképe utal a forradalom továbbvitelének igényére

Szövegváltozatok [az Élkevetkező aposztrófhasználatát nem tekintettük annak]

C	Élk	Megint beszélünk....
10	Élk	A' melly föl van
11	Élk	tombolva,
21	Élk	Oh (2x)
22	K	sasok<!>,
25	Élk	gyorsan!
26	Élk	féluton
27	K	< rajtad c > Csupán
		Tágitva<,> rajtad,

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 385–386.

767. A KIRÁLY ÉS A HÓHÉR

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 22. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli esték* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 17. szám (okt. 22.), 524–525., vö. Endrődi 1911. 512. Endrődi uo. egy pesti röplap-kiadást is említ, ennek azonban nem sikerült nyomára bukkannunk.

Kötetben először: [Kertbeny – Vasfi-Eisler] kiad. 1851. 309–311., *A király és hű szolgálója* címmel. Itthon: DK 534d.

Keletkezés

A versgyűjtő füzetben elfoglalt helye alapján a hagyományos datálás (Ferenczi 1896. III. 227.): 1848. ápr. Ezen legfeljebb, minthogy a megírásnak közvetlen kiváltó oka nem volt vagy nem ismeretes, az előtte és az utána lejegyzett vers segítségével szűkíthetünk: 1848. ápr. 14. és 21. között.

Magyarázatok

- C Horváth János Heine-párhuzamot hozott a *Ritter Olaf*-c. versből; itt szerepel együtt a két veresruhás alak, „der König / Und der Henker” (Horváth 1922. 515.)
- 9 *Mint a folyóvíz a gátot*: a hasonlat forrása *A Tisza* természetleírása (→ PSÖM 5. 27–29.)
- 19 *ruhája vér*: harminc vörösruhás bakó szerepel a Caraffa-drámatörredékben is (PSÖM IV. 219.) amelyet újabban, Mezősi Károly nyomán – versünk párhuzamát is említve – a korábbi 1849 helyett 1848-ra tesz a kutatás (Mezősi 1972. 357–371.).
- 34 *nekem te adsz kenyeret*: a Caraffa-drámatörredékben is kérdésére („Meddig éljen a császár?”) a Tizenennyolcadik hóhér hasonló választ ad: „Míg a hóhéroknak dolgot ad.” (PSÖM IV. 222.)

Szövegváltozatok [az Élk következetes aposztrófhasználatát nem tekintettük annak]

1	Élk	Ül
5	Élk	kezd;
9	Élk	folyóvíz
15	Élk	urak,
19	K	<.> ruhája
21	Élk	„mind
26	Élk	vagyok”
28	Élk	híve.
31	Élk	míg

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 59–60.

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 23. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), I. félév, 21. szám (máj. 14.), 622., vö. Endrődi 1911. 421.

Kötetben először: [Kertbeny – Vasfi-Eisler] kiad. 1851. 264–266. Itthon: DK 490.

Keletkezés

Petőfi – szokásához híven – ezt a versét sem datálta, ám a versgyűjtő füzetben elfoglalt hely és a *Lapok Petőfi Sándor naplójából* 1848. ápr. 21-i bejegyzése (PSÖM V. 87.) alapján állítható, hogy a költeményt Rákóczi halálának napján, nagypénteken írta, ami 1848-ben ápr. 21-re esett (Ferenczi 1896. III. 249.). A nemzete által megtagadott-elfelejtett szabadsághős történetét ekkoriban igencsak párhuzamosnak érezhette saját sorsa alakulásával.

Magyarázatok

- C Rákóczi Petőfi egyik legkedveltebb történelmi hőse volt. 1846. szept. 6-án Nagykárolyban Telegdi Kovách László az erdélyi útra indult költő poggyászában látta a fejedelem francia nyelvű emlékiratait. Petőfi érkezése napján össze is szólalkozott az általa (is) árulónak tartott Károlyi Sándor dédunokáját éltető kortesekkel. (Lásd erre részletesebben *A majtényi síkon* c. vers jegyzeteit, → PSÖM 5. 412–415.!) 1847. jan.-jában *Szent sír* címen írt Rákóczi-verset (→ PSÖM 5. 19–21.), 1847. febr. 23-i levelében Aranyinak a népi eposz egyik lehetséges hőseként említette (PSÖM VII. 48.). Idevonható még 1847. máj. 30-i, említett verse, *A majtényi síkon* is (→ PSÖM 5. 72–73.)

1 *szentje*: magyarázatát a párhuzamos naplóbejegyzésben találjuk meg: ... *az ő keze szent; megszentelte a szabadság kardja, melyet évekig villogtatott.* (i. h.)

9 *Hamvainak elhozása végett*: Rákóczit és bujdosó társait csak 1906-ban temették újra
12 *Hol sírod?*: költői kérdés, hiszen Mikes Kelemen 1794 óta ismert *Törökországi leveleinek* 115. darabjában, 1735. júl. 18-ról megírta, hogy Konstantinápolyban, a jezsuiták templomában temették el, vö. Mikes Kelemen, *Törökországi levelek és misszilis levelek*: Kritikai kiadás, s. a. r. Hopp Lajos, Bp., Akadémiai, 1966 (Mikes Kelemen Összes Művei I), 205.

13 *Számkiűztek*: 1712-ben országgyűlési törvény nyilvánította hazaárulónak a fejedelmet
21 *zászlót*: rajta Rákóczi jelmondatával: Pro patria et libertate!

szellemkedbe: a néphagyományban valóban élt olyan ereklje-kultusz, ami a szentek utóéletét jellemezte, és a Csaba-monda analógiájára a bajba jutott nemzete hívására, serege élén hazatérő, hazavárt hős alakja is, vö. Magyar Zoltán, Rákóczi a néphagyományban, Bp., Osiris, 2000 (Osiris Könyvtár. Folklór), 189–202.

Szövegváltozatok [az Élkc következetes aposztrófhasználatát nem tekintettük annak]

6	Élkc	<i>íál,</i>
8	Élkc	<i>sírod mélyiből.</i>
12	Élkc	<i>sírod?</i>
13	Élkc	<i>köréből,</i>
15	Élkc	<i>terhétől,</i>
16	Élkc	<i>fekszik mint [vessző nélkül]</i>
21	K	<i>vedd</i> [utólag föléírva] <i>szellemkeze<i>dbe,</i>
23	Élkc	<i>másvilági</i> <i>lelkesítve</i>
26	Élkc	<i>nyul</i>

Fordítás

A német források adatait lásd Schlosser 2023. 463–464.

769. FELESÉGEM ÉS KARDOM

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 23. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli esték* c. vers jegyzeteiben,. → 355.!)

Megjelenés

Élkc, 6. évf. (1848), I. félév, 18. szám (ápr. 23.), 525–526., vö. Endrődi 1911. 410.

Kötetben: UK01 424–426., UK02 II. 224–227., ÚK1 II. 203–205.; [Kertbeny – Vasfi-Eisler] kiad. 1851. 104–106.

Keletkezés

A versgyűjtő füzetben elfoglalt hely alapján Ferenczi óta (Ferenczi 1896. III. 249.) hagyományos datálása: 1848. ápr. Az időkeret ezúttal is szűkíteni tudjuk. A Batthyány-kormány Pestre érkezésével (ápr. 14.) megszűntek azok az ideiglenes forradalmi testületek, a Pest városi és Pest vármegyei Közbátorsági Választmány, amelyeknek a márciusi ifjak és Petőfi is tagjai voltak. A költő 1848 jan.-ja óta nem írt szerelmes verset; most visszatért a családi otthonba. A változást szemléletesen jellemezte (a helyzetből nem sokat értve) Tompa Mihály, aki 1848. ápr. közepén, gräfenbergi gyógykezelésre indulva, megállt Pesten: „... kerestem néhányszor és nem találtam; hol van? kérdem; *a tanácsban, a választmányban, bizottságban* sat. Végre megtaláltam otthon *nejével együtt...*” (PA II. 75.) A versgyűjtő füzetet és a megjelenés időpontját figyelembe véve ezért a költeményt *1848. ápr. 21–22-re* datálhatjuk.

- C *kardom*: 1848. márc 16. után – úgy is mint nemzetőr – a költő, társaihoz hasonlóan, fegyvert hordott, amin – fentebb id. levelében – Tompa nem győzött csodálkozni, és amelynek markolata látszik Barabás Miklós közismert ábrázolásán, vö. Kalla – Ratzky 2006. 135–136.
- 1 *Galamb*: a közkeletű madár-hasonlatot Petőfi 1846 szept.-ében használta, a Szentlélek profanizálásával, Júlia lelkére: a *Szerelmes vagyok én...* [II.] c. versben: → PSÖM 4. 197–198. Az 1848. jan.-i *Minek nevezzelek?* 2. strófájában (ez volt az utolsó szerelmes vers) Júlia tekintetére alkalmazva: → 19–20.
- 15 *Csókokba olvad szét*: szinte a *Minek nevezzelek?* negyedik versszakát folytatva
- 41 *Ha szükségé van*: annak az ápr. 1-jei választmányi felszólalásnak szellemében, amelyet a *Van-e mostan olyan legény...* c. vers *Keletkezés*-álfejezetében idéztünk (→ 423–424.)
- 43 *saját keze*: Szendrey Júlia márc. 15. délutántól részt vett férje oldalán a forradalmi eseményekben. Mint a Pestre látogatott Vachott Sándorné – némi irigységgel és nem csekély rosszindulattal – írta: „Petőfiné életének a forradalom időszaka volt aranykora; ambíciója e becsvágyó asszonynak csak akkor lehete kielégítve, midőn az ifjúság őt csaknem annyira ünneplé, mint férjét. Ha megjelent a tömeg között, éljent kiáltának neki.” (Vachott Sándorné, *Rajzok a múltból*, II. kötet, Bp., Aigner, 1889, 66., idézte Hatvany 1967. II 282.) Ebbe a képbe némileg „belezavar” Jókai kétszer is megírt, két különböző eseményhez kötött anekdotája, miszerint ő Petőfiné könyörgésére zárta be férjét, hogy ne tudjon részt venni a veszélyessé válható történetekben. Egyszer márc. 30-án, egyszer pedig jún. 11-én, vö. Jókai Mór: *Az én kortársaim* (1872) = *Életemből*, I. kötet, Bp., Révai, 1898, 194–195., idézte Hatvany 1967. II. 321–322. és Petőfi eszmecsírái = *Őszi fény*, Bp., Révai, 1898, 82–84., vö. Hatvany 1967. II. 367. és Ferenczi 1896. III. 284–286. Mivel Jókai pünkösdi különköltözésének fedőtörténetül használta, az utóbbi változatnak semmilyen hitelt nem adhatunk.

Szövegváltozatok [az ÉlK következetes aposztrófahasználatát nem tekintettük annak]

5	Élk	szelíden
14	Élk	beszéd [sorvégi vessző nélkül]
24	K	< Fa > mogorván
27	Élk	Vagy golyhó,
40	Élk	teremtett.
44	Élk	oldalømra,
45	Élk	Oldalømra

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 249–250.

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 24. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), I. félév, 19. szám (ápr. 30.), 551–552., vö. Endrődi 1911. 414.
Kötetben: UK01 427–427., UK02 II. 227–228., ÚK1 II. 206–207.

Keletkezés

A versgyűjtő füzetben elfoglalt hely és a megjelenés időpontja alapján hagyományosan (Ferenczi 1896. III. 249.) *1848. ápr.-i* versnek tekintjük.

Magyarázatok

- 10–11 *Beteg most szegény, / Olly halványan*: a februári 1848-ban a verszárásban itt is említett szabadság volt beteg és halvány (→ 41.)
16 *pacsírtát*: a hajnalban megszólaló madár (és éneke) a korabeli lírában szabadság-jelkép, vö. Horváth 1922. 539. Petőfi is ilyen értelemben írta meg 1846. szept. elején *Csalogányok és pacsírták* c. versét (→ PSÖM 4. 186–188.)
21 *virágof*: Petőfi virágkultuszának relikviái a lepréselt emlékek: Kalla – Ratzky 2006. 96. és *A virágok* c. vers (→ PSÖM 5. 54–55.)
29–30 *szemfedőtlen / Puszta sír*: a költő számára a teljes feledettség szimbóluma. Korábbi verseiben is: *Szent sír* (1847. jan., → PSÖM 5. 19–21.), *Három fiú* (1847. febr., → PSÖM 5. 23–24.), *Az árva lány* (1847. márc., → PSÖM 5. 39–42.), az említett *A virágok*, valamint *A koldús sírja* (1847. okt., → PSÖM 5. 188–189.)

Szövegváltozatok [az Élk következetes aposztrófhasználatát nem tekintettük annak]

8	Élk	sátrait.
13	K	< terjeszt > hoz majd
14	K	meggyógyítod<,>:
	Élk	meggyógyítod:
17	Élk	pacsírtát,

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 112–113.

771. A MAGYAROK ISTENE

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 24. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), I. félév, 24. szám (máj. 28.), 680–681., vö. Endrődi 1911. 424.

Kötetben: UK01 428–429., UK02 II. 229–230., ÚK1 II. 208–209.; [Kertbeny – Vasfi-Eisler] kiad. 1851. 121–123.

Keletkezés

A versgyűjtő füzetben elfoglalt hely alapján hagyományosan (Ferenczi 1896. III. 249.) 1848. ápr.-i versnek tekintjük.

Magyarázatok

- C A címbe foglalt fogalomra lásd bővebben a *Kemény szél fúj*... c. vershez (1848. febr. vége) írott jegyzetet: → 391.
- 11 *De ő szent palástja szárnyát ránk takarta*: A késő-középkori eredetű, katolikus ikonográfiai hagyomány Köpenyes Mária képzetét, azaz Szűz Mária palástjának óvó és védő funkcióját fogalmazza újra a sor.
- 25–26 *A magyar nemzetnek volt nagy és sok vétke...*: A Kölcsey *Hymnus*ában megfogalmazott, teológiaiilag csak nehezen értelmezhető, az elkövetése előtt megbűnhődött nemzeti bűnök (vö. Kölcsey 2001. 103–105, 720–721.) fogalmi újragondolása és korrekciója.

Szövegváltozatok [az Élk következetes aposztrófhasználatát nem tekintettük annak]

C	K	<Van jövődönk! > A magyarok istene
1	Élk	kislelkűek,
8	Élk	dühhel,
10	Élk	Elfűjt
17	Élk	hosszú
20	Élk	rabok [sh.]
24	Élk	gonosz játékot
26	K	büntetés<é>eit <bőven > már
32	K	<csendes > derült

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 82.

Kézirat

OSZK Fond VII/8. 25. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel, soronként áthúzva. (A kézirat-együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.

A szöveget és a helymegjelölést Ferenczi Zoltán olvasta el és közölte: Ferenczi 1890. 504–505.

Keletkezés

A Batthyány-kormány ápr. 15-én megkezdte tevékenységét, első helyen az új államparátus kiépítését. „Berendezik a minisztériumok irodáit – 9 minisztérium, mindegyikben 5 irodafőnök és így tovább” – jegyezte német nyelvű naplójába Brunsvik Teréz ápr. 28-án (Brunsvik 1999. 102.) A magyar történelemben először kerülhetett konfliktusba a szakértelem, gyakorlottság, illetve a politikai megbízhatóság kérdése. A MT-ben már ápr. 20-án egy M-j-r nevű cikkíró nyílt levéllel fordult a kormányhoz, akadályozza meg a „pecsovicsbureau”-k kialakulását, a konzervatívok megfontolás nélküli átvételét az új kormányhivatalokba. A következő napokban a sajtó konkrét nevekkal is szolgált. A PH ápr. 26-án szerkesztőségi cikkben elismerte ugyan a többszáz állásigénylő jelentkezését, de feltárta az említett dilemmát is. Fölvethető egy másik kontextus lehetősége is: ha a verset nem úgy értelmezzük, mint a hivatalvállalás problémáját, hanem mint az identitásváltás kritikáját, azaz a korábbi nézetekkel való szembefordulás jelenségét, akkor a háttérben akár a Gyűlde konzervatív fiataljainak (mint pl. Zerffi Gusztávnak, Nádaskay Lajosnak vagy Mészáros Károlynak) a felbukkanása is lehet egy új szerepben, a radikálisoknál is radikálisabb nézetek képviselőitében.

Petőfi maga nem szándékozott hivatalt vállalni: „... a zsebem jó formán üres, de még sem olyan üres, hogy bármi nemű hivatalt fölvállaljak, ha tukmálják is rám, annál kevésbé, hogy folyamodjam érte, mint jóakaróim terjesztgetik.” (*Lapok Petőfi Sándor naplójából*, 1848. ápr. 29-i bejegyzés – PSÖM V. 90.) Viszont érdeke volt, hogy a hivatalba lépők között minél többen és minél magasabb beosztásúak legyenek elvbarátai. (Az állást vállalt márciusi ifjakra lásd Spira 1998, 111.; az újonnan létrejött minisztériumok személyi állományára lásd F. Kiss Erzsébet, *Az 1848–1849-es magyar minisztériumok*, Bp., Akadémiai, 1987.) A verset, amelyet hagyományosan (Ferenczi 1896. III. 249.) ápr.-ra teszünk, ezért némileg pontosítva, 1848. ápr. második felére datálhatjuk.

Magyarázatok

- 21 *bátukra kancsukát*: a fordulatot korábban a *Nagy-Károlyban* c. versben, 1846. szept. 7-én használta, ott átokformulaként a nemességre: ... *bátára kancsukát!* (→ PSÖM 4. 189.) A szíjkorbács már akkor is a fizikai elnyomás jelképe volt.
- 34 *kendtek*: a parasztok lenéző megszólítása, amelynek nemesemberre alkalmazása sértésnek számított. Petőfi élt már vele, a *Falu végén kurta kocsmá...* (1847. aug.) 31. sorában eredeti jelentésében szerepelt (→ PSÖM 5. 126–127.), az 1848. jan. végi *Anyám tyúkjában* pedig tréfásan (→ 39–40.).

Fordítás

A német fordítás adatait lásd Schlosser 2023. 63.

773. ILLYEN ASSZONY VALÓ NÉKEM....

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 25. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.
Kötetben: UK01 429–430., UK02 II. 231–232., ÚK1 II. 210–211.

Keletkezés

A versgyűjtő füzetben elfoglalt hely alapján hagyományosan (Ferenczi 1896. III. 249.) 1848. ápr.-ra tesszük megírását.

Magyarázatok

- 5–6 az 1847. okt.-i *Egykor és most!* c. vers alapmotívuma (→ PSÖM 5. 172–173.)
9, 11 *szemed mosolygása (...) tekinteted: a Mosolyogj rám! c. versben* (1847. dec., → PSÖM 5. 250–251.), valamint az 1848. jan.-i *Minek nevezzelek?* 1-2. versszakában (→ 19–20.) és a *Hideg, hideg van ott kinn....* csattanójában (→ 31–32.) Utóbbi költemény óta Petőfi nem írt verset feleségéhez.
20 *az isten remekének:* a motívum körülírva, de megtalálható az 1847. júl.-i *Válasz, kedvesem levelére* c. versében (→ PSÖM 5. 111–113.)

Szövegváltozat

13 K Meg<érem én >is érem

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 319–320.

774. A LEDŐLT SZOBOR

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 26. f. r. – v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), I. félév, 27. szám (jún. 18.), 769–771., vö. Endrődi 1911. 442.

Kötetben: UK01 430–432., UK02 II. 232–235., ÚK1 II. 212–215.; [Kertbeny – Vasfi-Eisler] kiad. 1851. 80–83.

Keletkezés

A versgyűjtő füzetben elfoglalt helyén kívül a megírás indítékairól és pontosabb időpontjáról semmiféle adattal nem rendelkezünk. Hagyományos datálása (Ferenczi 1896. III. 249.): 1848. ápr.

Magyarázat

- C az allegória párhuzamául és mintájául Horváth János Shelley *Ode to Liberty* c. versét hozza fel (Horváth 1922. 516.) – a tipológiai párhuzam filológiai alátámasztása, azaz Petőfi Shelley-ismeretének feltárása azonban még várat magára.

Szövegváltozatok [az Élk következetes aposztróphasználatát nem tekintettük annak]

C	K	< ledöntött > ledől
	Élk	A ledől <i>oszlop</i> [valószínűleg sh., mert a a lap borítóján a helyes C olvasható, vö. Baróti 1894. 872.]
20	Élk	tisztelet, fél
21	K	Áll<j>
25	Élk	lerombolá;
26	Élk	a' vész,
32	Élk	alján.
34	Élk	fenn
38	K	< Hogyan > Minek
41	Élk	félre gyász [vessző nélkül]
43	Élk	Fertő-ágyából
48	Élk	és férfi [sh., a ritmus romlása]
51	Élk	kivül
57	Élk	nagyja,

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 69–70.

775. MÁR MI NÉKÜNK ELLENESÉGÜNK....

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 27. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.

Kötetben először: DK 493.

Keletkezés

A verset valószínűleg az első erőszakos eseménysorozat, a húsvétkor, ápr. 24-én, Nagykikindán végrehajtott vérengzés váltotta ki, amelyről a PH ápr. 28-án (41. szám, 377.) adott hírt. A kormány azonban már ápr. 26-án intézkedett, Csernovics Pétert küldve ki kormánybiztosnak és odavezényelve két zászlóalj gyalogságot (Urbán [kiad.] 1999. 393–394.), így a hír már korábban publikus lehetett Pesten. Ferenczi Zoltán 1848. máj.-ra datálta a költeményt (Ferenczi 1896. III. 249.); annak ellenére, hogy Havas Adolf kiadása *ápr. végére* tette, bár konkrét eseményhez nem kötötte (HP III. 629.). A vers ilyen datálását megerősíteni látszik, hogy a költő ezúttal nem ostorozta a kormány tehetetlenségét. Befolyásolhatták a megírást a horvátországi fejleményekről, illetve a felsőmagyarországi szlovák mozgalmakról érkező hírek is. A többes szám használata nem egy konkrét népre utal.

Szövegváltozatok

17	K	< De > Ész
18	K	kéz<, lesz > és egy
21	K	türe<.>lmünk [th.]

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 380–381.

776. KIS FIÚ HALÁLÁRA

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 27. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.

Kötetben: UK01 432., UK02 II. 235–236., UK1: –. Ezért kötetben először: DK 503.

Keletkezés

1848. ápr. 25-én meghalt Vörösmarty Mihály és Csajághy Laura második gyermeke, Mihály, aki 1845. ápr. 17-én született Pesten (erre lásd a belvárosi főplébánia anyakönyve alapján VMÖM 18. 395.). Gyulai Pál Vörösmarty-életrajza (első kiadása: Pest, 1866.) a temetésről így emlékezett meg a temetési szertartást végző Czuczor Gergely elbeszélése alapján: „Áprilban kisebbik fia, Mihály meghalt. Mélyen hatott reá e veszteség. Erőt vett magán, neje előtt titkolta fájdalmát, de midőn Czuczor beszentelte a halottat, s búcsúztatóul elkezdte szavalni a kis gyermek halálára című költeményét [VMÖM 1. 273–274.] Vörösmarty, reáborult a koporsóra, és keservesen sírt. »A különben erős férfiú szemei könnyözönben úsztak – úgymond Czuczor –, s vigasztalásomat nyakamba borulva fogadta.« Garay és Petőfi szintén jelen voltak; ők kísérték ki egy bérkocsin a bánatos atyát, s temették el a kisiú tetemét a Kisfaludy [Károly] sírja mellé. Mindkettőt annyira meghatotta Vörösmarty fájdalom, hogy másnap fia emlékére írt költeményekkel igyekeztek őt enyhíteni.” (Gyulai Pál, Vörösmarty életrajza = Gyulai Pál válogatott művei, s. a. r. Kovács Kálmán, jegyzetek ifj. Kovács Kálmán, Bp., Szépirodalmi, 1989 [Magyar Remekírók], 1113.) Eszerint a vers megírása: 1848. ápr. 25-e után. A Vörösmarty-életrajz e passzusát Baróti Lajos is közölte 1894-ben (Baróti 1894. 872.), amikor reagált Havas Adolf kiadására: Havas egyébként sem a versnél nem adott dátumot, sem a jegyzetekben (HP III. 325, 630.), de a vers besorolása alapján máj.-ra tette a verset. A téves dátum olvasható Ferenczinél is: Ferenczi 1896. III. 249.

Magyarázat

- C A címadás alighanem tudatos rájátszás Vörösmarty 1824-es versére (*Kis gyermek' halálára*), amelyet – a főntebb Gyulaitól idézett emlékezés szerint – Czuczor a temetés alkalmával el is szavalt (vö. VMÖM 1. 273–274., a jegyzetek: 700–701.).

Szövegváltozatok

2	K	<már > kopo<s>rsóba [th.]
7	K	meg <.> a mit

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 355.

777. BÁNK BÁN

Kézirat

K1 OSZK Kt. Fond VII/8. 28. f. r. – 29. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli estéek* c. vers jegyzeteiben, → 355!)

K2 PIM Kt. P 46. Két folió terjedelmű, 275 × 225 mm, illetve 225 × 135 mm nagyságú, álló formátumú. Autográf tintaírás, teljes névaláírással. Hasonmása megjelent a Petőfi

Sándor, Bánk bán, bemutatja Kerényi Ferenc, Bp., Európa, 1979 (Kézirattár) mellékletében. A *Szövegváltozatok*ból kitűnik, hogy ez volt a folyóirat-közlésre készített példány.

Közlésünk alapja a K1.

Megjelenés

Nép Barátja, 1. évf. (1848), 9. szám (júl. 30.), 129–132. h., vö. Ferenczi 1896. III. 227. és Endrődi 1911. 486.

Kötetben először: DK 499–500.

Keletkezés

Az 1848-as törvénykönyv elfogadása és kihirdetése sürgető feladattá tette egy olyan országos, többnyelvű néplap kiadását, mely a törvények és tágabb körben a márc. óta bekövetkezett társadalmi változások magyarázatát adja. A Pest városi választmány ápr. 12-én, a Pest vármegyei ápr. 13-án tárgyalta az ügyet. Az előkészítő alválasztmányának – Vörösmarty, Táncsics és mások mellett – a mindkét bizottságban dolgozó Petőfi is tagja lett. Az alválasztmány máj. 4-én ült össze, és úgy döntött: „... e lapot nem könyvtár adja ki, hanem kiadja a Pest megyei középponti választmány [a városi és a megyei együtt], a minisztériumnak pénzbeli segítségével.” (PSÖM VII. 143.) A magyar alapváltozat mellett német, szlovák, román, horvát és szerb nyelvű kiadását is tervezték. Petőfi Arany Jánost javasolta szerkesztőnek, azonban a habozó, Pestre ezért felköltözni nem akaró költőtárs helyett végül Vas Gereben (Radákovics József) lett a *Nép Barátja* szerkesztője. Arany szerkesztőtársaként szerepelt 1848. jún. 4. és 1849. márc. 9. között, bár a tényleges munkába Szalontáról nem folyhatott bele. Petőfi a lap felügyelőbizottságába is bekerült: PAT III. 108–109.

A hatpontos lapprogram szerint – amely Petőfi kézírásában maradt fenn, valószínűleg Arany János számára – a politikai felvilágosítás mellett (1., 2., 4. pont) célul tűzte ki a gazdaságkodás segítségét (5. pont), és ami számunkra a legfontosabb: „3. Fejtegetése és összehasonlítása a magyar nép multjának és jelenének. (...) 6. Erkölcsmemesítő mondatok, versek és elbeszélések.” (PSÖM VII. 639. és 656.) A költő a néplapot, bár Vas Gereben kormánypárti szerkesztésével egyre kevésbé értett egyet, a feladat fontossága miatt 1848-ban írt versek közlésével támogatta, ezek közül három 1848-ban, egy pedig 1849-ben jelent meg, elsőként a *Bánk bán*. A lapra lásd még: MST II/1. 173–178. (Kosáry Domokos tollából) és Urbán Aladár, A pesti Középponti Választmány lapja: a Nép Barátja 1848-ban, Aetas, 2003, 3–4. szám, 155–188.

A K1 a versgyűjtő füzet azon hányadában áll, amelynek csak relatív időrendje van ápr. végéről, máj. elejéről. Így Ferenczi Zoltán is ellentmondásosan datálta: egyhelyütt ápr.-ból keltezte (Ferenczi 1896. III. 227.), máshol azonban máj.-i versnek tekintette (Ferenczi 1896. III. 249.). Minthogy az ápr. 23-án megjelent *Feleségem és kardom* után hét vers tehető ápr.-ra – szinte minden napra egy –, a *Bánk bán* az első máj.-i versnek tekintjük, és összefüggésbe hozzuk a máj. 4-i alválasztmányi üléssel: Petőfi vélhetően már barátjának, Aranyak akarhatott verssel is támogatást nyújtani a szerkesztésben. A költemény keletkezési ideje tehát: 1848. máj. eleje.

- C 1839. márc. 23-án, amikor a Pesti Magyar Színház (Egressy Gábor jutalomjátéka-ként) először játszotta Katona József drámáját, Petőfi a színház „házi statista”-ja volt; lehet, néma személyként színpadon is volt a sokszereplős darabban. A szöveg második kiadását (1840) mindenesetre könyvtárába is megszerezte, a lefoglalási jegyzék szerint: „105. Bánk bán. Színműtár, Nagy Ignáctól. Budán. 1 B[an]d.” (PSÖM V. 255.) A példány fennmaradt: OSZK Kt. Fond VII/228/20. vö. Kalla – Ratzky 2006. 115–118. Az ekkor szerveződő Ifjú Magyarország szerzői többször hivatkoztak a drámára, saját műveikben is, mint Szigligeti Ede (*Dienes*, 1836) és Vahot Imre (*Zách-nemzettség*, 1838). 1845 és 1848 között, a forradalomig 17 előadáson kb. 20 000 néző látta. Máltán került tehát márc. 15-én a pesti nép kívánságára műsorra mint „a” nemzeti dráma. De balladában is feldolgozták a témát: Barna Ignác (1843) és Garay János (1847), vö. Katona József, Bánk bán, s. a. r. Orosz László, Bp., Akadémiai, 1983, 398. Petőfi versében számíthatott tehát a történet közismert voltára, amikor király- és németellenes példázatot keresett.
- 1 *Ügyefogyott király*: a kegyetlen zsarnok mellett az együgyű uralkodó-ábrázolás is jelen volt Petőfi költészetében: *V. Ferdinándhoz* (→ PSÖM 3. 39–40.) és a szintén 1844-es *János vitéz* francia királya. Az 1848-as ábrázolásokra lásd Zentai 1999. Vö. még Hatvany 1967. II. 498.
- 2 *második Endre*: 1205 és 1235 között magyar király
- 15 *Gertrud*: Endre még herceggént, az Árpád-ház szokása szerint, 1198 után mint „ifjabb király” az ország déli tartományait igazgatta. Így került kapcsolatba a szomszédos és Kálmán király óta hűbéres balkáni hercegség, Meránia uralkodó családjával. 1202-ben vette feleségül Berthold herceg leányát.
- 16 *német*: a királyné családja valóban német, pontosabban bajor eredetű
- 53 *feleségét*: Bánk nejeének neve a krónikás hagyományban bizonytalan volt, vö. Orosz László jegyzeteivel (i. m. 431–433.). Petőfi azonban nem ezért, hanem azért nem nevezte meg, mert a név mellékes körülmény a vers mondandója szempontjából.
- 58 *királyné öccse*: a krónikákban Gertrúdnak mind a négy fiútestvérét említették. Itt is a fenti eset foroghatott fenn: a családi kapcsolat megjelölése a döntő.
- 119 *kerítóné*: Katona Józseffel ellentétben a királyné itt egyértelműen bűnrészes, így elmaradhat Bánk erkölcsi bűnhődése.

Szövegváltozatok [a Nép Barátja következetes aposztrófhasználatát nem tekintettük annak]

1	K2	volt
4	K2, Nb	Istenteremtette;
11	K2, Nb	Hátha
15	K2	Gertrúd [sorvégi vessző nélkül]
19	Nb	Hívatalról
22	Nb	rakta.
24	Nb	hazájokba!
30	K2,	Nb népe;
32	Nb	képe [közp. nélkül]
33	K2, Nb	Úgy
36	Nb	könyörület [közp. nélkül]
37	K1	<Dolgozz paraszt>

39	K2	„Dolgozz paraszt, [vessző nélkül]
40	Nb	d ^o g ^o lj [sh.]
42	Nb	végre;
48	Nb	gyalázat.”
49	Nb	Bánkbán
	K2	Bánkbán, a nádorispán,
51	K2	remélt-é
58	Nb	öcsese [sh.]
60	K2, Nb	Megszeplősítette.
61	K1	<h> jó,
64	Nb	sarába.
68	Nb	van;
70	Nb	kázba.... [sh.]
76	K2, Nb	kaczagva;
77	Nb	még
90	Nb	Maga’ [sh.]
	K2, Nb	nádor Bánk [köztes vessző nélkül]
103	K2, Nb	nemzet, és
104	K2, Nb	isten!
105	K1	v<é>endégek [th.]
	Nb	vendég [sh.]
112	K2	vérünket [közp. nélkül]
	Nb	vérünket.
114	K2, Nb	falattok;
118	K2, Nb	Gertrú/d,
122	K2, Nb	á/taljárta,
125	Nb	bírta,
126	Nb	clorzá,

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 153.

778. AUSZTRIA

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 29. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 20. szám (nov. 12.), 619–620. (*Junius 1848.* alcímmel), vö. Ferenczi 1896. III. 227. és Endrődi 1911. 512.

Riadó, 1. évf. (1874), 20. szám (okt. 18.), [1–2.].

Kötetben először: HP III. 330–332.

Keletkezés

A költemény egyike a vitatott datálású 1848-as verseknek. Mivel nem konkrét eseményhez kötődik, csak viszonylagos időrendje állapítható meg a versgyűjtő füzetből. Ennek alapján tette Havas Adolf ápr. második felére (HP III. 630.). Ferenczi három periódust is elképzelhetőnek tartott: ápr.-t (Ferenczi 1896. III. 227.), máj.-t (uo. 249.), sőt a közlés alcíme alapján jún.-t is (uo. 258.). A kérdés egyértelműen ma sem dönthető el. Ausztria esetleges felbomlása a márc.-i forradalmi hullám óta világpolitikai lehetőség volt, erről az európai sajtó folyamatosan cikkezett. Brunszvik Teréz már ápr. 12-én – valószínűleg az Augsburger Allgemeine Zeitung nyomán – a Times-ot idézte: „Ausztria elolvad, mint egy hóóriás.” (Brunsztvik 1999. 90.) A jövő idő használata mindenestre azt sugallja, hogy az újabb bécsi forradalmi megmozdulások, máj. közepe előtt született, amikor az uralkodó és az udvar Innsbruckba menekült. A versgyűjtő füzet mostani pontosabb időrendje szerint – kérdőjellel – 1848. máj.-ra tesszük. Mivel csak egy K van, az Él-k-nek átadott, Pesten hagyott példányt nem ismerjük, a megjelenéskor Petőfi pedig nem tartózkodott a fővárosban, a gyűjtőfüzetbeli helyet érezzük erősebb érvnek a valószínűleg emlékezetből ráírt hónapnévvel szemben.

Magyarázatok

- 1 *elpusztult Jeruzsálem*: Jer 39 és 52.; Mt 24,2; Lk 19,43–44 és 21
- 4 *császárajaid*: a többes számra váltás teszi republikánus programverssé a költeményt.
- 15–16 Mt 27,24
- 26 *Munkácsokat*: a börtönként működő várat Petőfi második felvidéki útján, 1847. júl. 12-én kereste fel (*XIII. úti levél Kerényi Frigyeshez* – PSÖM V. 67–68.), verset is írt róla: *A munkácsi várban* (→ PSÖM 5. 104–105.). Mint az elnyomás jelképe szerepelt *A királyokhoz* c. versben is (→ 75–76.).
- 27 *szellem világa*: utalás az ott raboskodott Kazinczy Ferencre. A fordulat mint Petőfi prófétai utópiájának része *A XIX. század költőiben* (→ PSÖM 5. 17–18.).
- 35 *bíboros*: itt a jelző a királyi színre vonatkozik 42–43 1Móz 3,24
- 53 *bollok*: az Őszövétségben tisztátalan állatnak minősülnek (MTörv 14,14)

Szövegváltozatok [az Él-k következetes aposztrófhasználatát nem tekintettük annak]

alcím	Élk	(<i>Junius 1848.</i>)
1	Élk	Jeruzsálem
3	Élk	Jeruzsálemnek
16	Élk	Pontius-Pilatusok,
17	Élk	Ámíthatjátok
19	Élk	kegyelem,
24	Élk	Kalváriája,
31	K	Tenyész<szék>hessék
35	Élk	bíboros
43	Élk	paradicsomból.
50	Élk	elrüg
52	Élk	ekép
57	K	<öt nemzetnek átka > a népeknek

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 123.

779. MIT NEM BESZÉL AZ A NÉMET...

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 30. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.
Kötetben először: HP III. 332–333.

Keletkezés

V. Ferdinánd 1848. ápr. 7-én, tehát még a pozsonyi országgyűlés alatt, de már azt követően, hogy márc. végén nem sikerült megakadályoznia az önálló magyar pénzügyet, királyi kéziratot küldött István nádornak, sürgetve benne, hogy Magyarország vállalja át a birodalom államadóssága kamatainak 25 %-át, évi 10 millió pft-ot. A nádor azonban – a Batthyány-kormány leendő tagjainak egyetértésével – ekkor nem tűzte napirendre. Közvetette viszont a Wiener Zeitung, az osztrák kormány hivatalos lapja. Erről először – lévén esti lap – a MT adott hírt ápr. 18-án, mérges kommentárral (29. szám, 115–116.). Másnap a nem-hivatalos magyar kormánylap, a PH is leközölte, egyelőre kommentár nélkül (1848, 34. szám [ápr. 19.], 347.), majd ápr. 23-án szerkesztőségi cikkben utasította el az államadósság átvállalását (1848, 38. szám [ápr. 23.], 364.). A Wiener Zeitung válaszul nemcsak leközölte a PH cikkét (értelemszerűen a magyar kormány állásfoglalását), hanem a királyi kézirat egyik mondatát – „... az én hív magyar nemzetem (...) az eddig oly testvérien egyesült tartományaim drága és kívánatos békéjének meg nem zavarását kikerültetné...” – fenyegetéssé fokozta; az elutasítás következménye „[s]emmi egyéb mint nyílt háboru, semmi egyéb mint hogy Magyarország másodszor is német vérrel meghódítassék.” (MT, 1. évf. [1848], 44. szám [máj. 5.], 174–175.) A radikális újság ezt hadüzenetnek értelmezte, másnap pedig a kormány aluszékonyágát ostromozta, pedig: „Az Ausztriávali háború kétszer kettő négy.” (Vö. Urbán 1981. 216–217.)

Petőfi verse, amelyet már Ferenczi 1848. máj.-ra datált (Ferenczi 1896. III. 249.) világosan mutatja a történet és ezen belül a MT cikkének hatását, ezért megírását közvetlenül 1848. máj. 5. utánra tehetjük.

Magyarázatok

- 3 *snábság*: a Petőfitől kedvelt gyűjtőnév itt a 16. sor utalását készíti elő.
12 *Országunkat elfoglalja*: vö. a MT máj. 5-i cikkének id. Wiener Zeitung-nyilatkozatával Magyarország másodszori meghódításáról (44. szám, 174–175.).

- 16 *egy nyúlra beten mennek*: célzás a korban közismert szólásra, „hét sváb egy nyúl el-
len”. Egykorú vagy közel egykorú felbukkanásai: Honművész, 1836, 2. szám (jan.
7.), 14. (beszámoló egy ilyen című némajátékról, amelyet Esztergomban, 1835. nov.
19-én adtak elő); Élk, 6. évf. (1848), 2. félév, 1. szám (júl. 2.), 23. (a *Charivari* rovat);
Alföldi Hírlap, 1848, 15. szám (aug. 20.), 60.; Kőváry László, Történelmi adomák,
Kolozsvár, Stein János, 1857, 66–68. (a *Bánfi Dénes ördöge* c. anekdota végén).
- 21 *itt voltakotok csókolózni*: húsvétkor Pestre látogatott a Magyarország és Ausztria törté-
nelmi sorsközösségét hangoztató bécsi polgárok 200 tagú delegációja. A MT erről
írta: „A Museum terén tegnap nagyszerű csókolózások mentek.” (1. évf. [1848], 34.
szám [ápr. 24.], 134.)

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 418–419.

780. FEKETE–PIROS DAL

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 30. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kéziratgyűttes leírását
lásd *A téli estéek* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.
Kötetben először: DK 501–502.

Keletkezés

A versgyűjtő füzetben elfoglalt hely alapján hagyományosan (Ferenczi 1896. III. 249.)
1848. máj.-i költeménynek tekintjük. Minthogy azonban a hónap igen sok eseménnyel szol-
gált, korántsem közömbös, hogy máj. melyik hetéhez tudjuk kötni. Bizonyosnak látszik,
hogy a vers az első vérontás, a budai macskazene, máj. 10. előtt íródott, legalábbis a refrén
jövő ideje (*Mert gyász és vér lesz a magyar nemzet sorsa.*) erre utal. A forradalmi erőszak, a véron-
tás elkerülhetetlenségét már a márc. végi válság kapcsán, naplójának ápr. 1-jei bejegyzésé-
ben is rögzítette (PSÖM V. 85.). A versgyűjtő füzetben a szöveg a *Mit nem beszél az a német....*
után következik, amelyet fentebb a MT máj. 5-i cikkéhez kötve datáltunk. Az így körülhatá-
rolt időszakasz (1848. máj. 5. és 10. között) tekinthető a megírás idejének. Ebben a periódus-
ban egy olyan esemény található, amelyhez a költemény – esetleg – kapcsolható. Ez pedig
a Radical Kör máj. 7-i tisztújító közgyűlése, ahol Petőfi mind a szavazatszedő bizottmány-
nak, mind pedig a választmányának, utóbbinak 100 szavazattal, tagja lett (PAI III. 106–107.).

Magyarázatok

- C *Fekete-piros*: a kettős szín-motívum a *Van-e egy marok föld....* c. vers első szakában
(1848. jan.) már megjelent, mint a *magyar vér* pirosa és a *gyalázat* feketéje (→ 14–15.)

- 14 *Mit csinál a kormány?*: a radikálisok hírlapja, a MT már ápr. 13-án azzal várta a kormányt, hogy csakis a tétlenségtől félti. Ápr. 16-tól meg is indultak a sajtótámadások a valóban csekély kommunikációs készséget eláruló, de kétségkívül tevékeny kabinet ellen. Ezek csak máj. közepén, a délvidéki szerb felkelés és az ellene tett lépések láttán csökkentek, vö. Urbán 1981. 103–110.
- 19 *a kormány alszjik*: Petőfi a kormányról a következőképpen vélekedett egy cikkében, amely visszamenőleges hatállyal szólt erről az időszakról: „Akkortáiban úgy viselte magát a’ ministerium, hogy igazán nem bizhatott benne az, a’ ki féltette a hazát; ezt pedig csak az félti, a’ ki szereti. Kül és bel háború fenyegetett, és hadseregünk nem volt, ’s föllállítására nem tett lépést a’ ministerium; Jellasics föltűzte Horvátországban a’ legnyilvánosabb pártütés zászlaját, ’s a’ ministerium úgy bánt vele, mint daczos gyermekével a’ majomszeretetű anya, az ember nem tudta, czirogatja-e vagy pofozza?” (Élk, 6. évf. [1848], 26. szám [jún. 11.], 738. vö. Endrődi 1911. 434. és PSÖM V. 92.). Ehhez a helyzetértékeléshez l. még a MT következő cikkét, amely közel áll Petőfi véleményéhez: 1. évf. (1848), 63. szám (máj. 27.), 251.
- 25 *Mohács*: Kisfaludy Károly óta (*Mohács*, 1824) a magyar romantika közkeletű történelmi példázata. Megörökítéseire lásd Rédey Tivadar, *Mohács emléke* költészetünkben = *Mohácsi emlékkönyv* 1526, szerk. Lukinich Imre, Bp., 1926, 313–334. Petőfi verséről: 324. és 334. Vö. még S. Laczkó András, *Új nap, régi fény: Mohács a reformkori magyar lírában*, Pécs, Pro Pannonia, 2019 (Pannónia Könyvek).

Szövegváltozatok (valamennyi a K-n)

- 5, 11 zászl<ó>aínkat
 19 < S míg > Fönn
 20 < Dőzsölünk, vigadunk > Vigadunk, dőzsölünk,
 37 uj [th., a 43. sor alapján em.]
 40 vérével <?>.
 45 <t> vagy

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 248.

781. MIÉRT KISÉRSZ....

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 31. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli esték* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.
 Kötetben: UK01 433–434., UK02 II. 236–238., ÚK1 II. 216–217.

Keletkezés

A versgyűjtő füzetben elfoglalt hely alapján hagyományosan (Ferenczi 1896. III. 236. és 249.) 1848. máj.-inak tekintjük. Pontos dátumot, mivel nem kötődik külső eseményhez, megadni nem tudunk. Az előző költemények időrendjét is figyelembe véve máj. 7. után, de még a budai véres macskazene előtt készülhetett. Tehát: 1848. máj. 7. és 10. között.

Magyarázatok

- 2 *munkás hazaszeretet*: az ember és a polgár konfliktusba kerülő szerepvállalása során a hazaszeretet volt már gyötrelmet okozó (*Szomorú éj*, 1847. jan., → PSÖM 5. 12–13.), *örömtelen bonfiérzemény* (*A magyar ifjakhoz*, 1847. febr., → PSÖM 5. 31–32.), *keinos hazaszeretet* (Elértem, a mit ember érhet el..., 1847. okt., → PSÖM 5. 169–170.), vö. Margócsy 1999. 129–130.
- 7 *kerés*: az egyéni történelmi szerepnek az események hatására történt megváltozására vö. a 15^{edik} *marcius* 1848. c. verssel (→ 69–71.)
- 13 *hadd feledjem, hogy polgár vagyok*: az ember és polgár konfliktusa először az 1846. nov.-i *Nem ért engem a világ...* c. versben fogalmazódott meg: *Mint ember mi boldog! / És mint polgár lelkemen / Milly keservet bordok!* (→ PSÖM 4. 224.) A motívum további használatára lásd a 2. sorhoz fűzött jegyzetben felsorolt verseket!
- 20 *költészetnek istene*: Apollon, aki az antik mitológiában többek között a költészet istene is volt

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 402.

782. A KIRÁLY ESKÜJE

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 31. f. v. – 32. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kéziratgyűjtés leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), I. félév, 22. szám (máj. 18.), 647–650., vö. Ferenczi 1896. III. 226., Endrődi 1911. 423. és Hatvany 1967. II. 498.

Kötetben: UK01 434–439. (kihagyva a 101–105. és a 131–145. sor, --- jelöléssel), UK02 II. 238–244. (ua.), UK1 II. 218–224., *Hunyadi László (Balláda.)* címen; [Kertbeny – Vasfi-Eisler] kiad. 1851. 301–308.

Keletkezés

A versgyűjtő füzetben elfoglalt hely alapján és a megjelenést tekintetbe véve, a hagyományos, 1848. máj.-i kelteztést (Ferenczi 1896. III. 227. és 249.), a hónap első felére szűkíthetjük.

Magyarázatok

- C ugyanilyen címen jelent meg a PDL-ban Tót Ferenc „történeti beszély”-e: 1848, 19. szám (ápr. 22.), 491–496. és 20. szám (ápr. 29.), 525–531. Forrásául Budai Ferenc *Polgári lexikonát* és Spangár András jezsuita történetíró (1678–1744) *Magyar krónikáját* (Kassa 1738) jelölte meg (491.). Petőfi a sokszor megírt, már Bessenyei Györgytől drámában feldolgozott történetet máshonnan is ismerhette, mivel azonban markáns vonások nem jelölik ki forrását vagy forrásait (a históriát királyellenes példázattá redukálva), azokat megnevezni nem tudjuk. Hogy a K eredeti, megkülönböztető címét miért a várakozással ellentétesen javította, pontosan nem tudható, legfeljebb a királyellenes indulattal magyarázható.
- 1 *Megesküött*: Tót novellájában is: 19. szám (ápr. 22.) 496.
király: V. László. Az általánosítás érdekében a költő meg sem nevezte az uralkodót. Ilyen technikát alkalmazott már a *Bánk bánban* is: → 96–100.
- 13 *Belgrádban*: Nándorfehérvárott, amelynek Hunyadi László főkapitánya volt
- 32 *Ifjú menyasszonyom*: az említett technika jegyében Petőfi nem nevezte meg Gara Máriát
- 111 *Háromszor*: a háromszori sikertelen kísérlet a kor felfogása szerint istenítélet-szerűen a kivégzendő ártatlanságát mutatta.
- 133–135 Tót Ferenc novellájában is: „A nép ajkán sohaj lebbent el... az átok sohaja.” (20. szám [ápr. 29.], 529.)

Szövegváltozatok [az Élk következetes aposztrófhasználatát nem tekintettük annak]

C	K	< Hunyadi László > A király esküje
1	Élk	Megesküöt
5	Élk	foglak?”
14	K	<.> bujdoss
19	Élk	borátni
21	Élk	vitéze [sorvégi vessző nélkül]
22	K	Ne<m> [th.]
32	Élk	Ifjú
36	Élk	halálról
37	Élk	lehet.
39	Élk	Királyom ’s [vessző nélkül]
44	Élk	ássátok,
48	Élk	egéből
54	Élk	szívedben,
55	Élk	Hűséged
60	K	bír<á>óm
100	Élk	fog.
107	K	< állott > állt ott,
119	Élk	értelmébe [aposztróf nélkül]
124	Élk	Sájt
133	K	< állott > állt ott,
142	Élk	Föl, magyar

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 60.

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 33. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Országgyűlési emlék: Politikai, történeti és szépirodalmi almanach, II. Szépirodalmi rész, szerkeszti és kiadja Vahot Imre, Bp., 1848, 133–134. (*Junius, 1848*) alcímmel.

Kötetben először: [Kertbeny – Vasfi-Eisler] kiad. 1851. 108–110. Itthon: DK 503.

Keletkezés

Ellentmondás áll fenn a versgyűjtő füzetben elfoglalt hely és az első közlés alcíme között. Ferenczi Zoltán 1848. máj.-i versnek tekintette (Ferenczi 1896. III. 249), de közölte az alcímet is (uo. 258.), amely a kéziraaton nem, csak az első publikációban szerepel. A költemény tartalma türelmetlenségével arra utal, hogy a szöveg minden bizonnyal még *máj. 16. előtt*, a honvédtoborzás megindítása előtt született. Még ha a szerkesztő (talán a költő is) utóbb a toborzás versének érezte.

Magyarázatok

- 12 *(A táblabírák) szava:* Petőfinek a táblabírákkal kapcsolatos, időközben módosuló nézeteit áttekintette: Martinkó András, Miféle táblabíró *A táblabíró?* (Adalék Petőfinek 1846-i fejlődéséhez) = Uő., Költő, mű, környezet: Kérdőjelek a Petőfi-irodalomban, Bp., Akadémiai, 1973 (Irodalomtörténeti füzetek 82.), 168–201. Vö. még *A táblabíró* c., töredékben maradt elbeszélő költeményével, valamint a Martinkó interpretációjával jórészt vitatkozó kommentárokkal (→ PSÖM 5. 201–214.; a jegyzetek: 568–575). Lásd még a *Készülj, hazám!* c. vers ironikus zárósortait is (→ 78–81.)

Szövegváltozatok

alcím	OE	(Junius, 1848)
6	OE	tűrsz é
7	OE	míg
10	OE	nagyfejek
13	OE	ugy
23	K	ho<gy>ltrészeg
26	OE	Világgra szóló
27	K	Mi<n>t
31	OE	Vakoljanak
32	K	pillan<n>tanak

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 257.

784. MEGJÖTT AZ IDŐ....

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 33. f. v. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli esték* c. vers jegyzetében, → 355.!) A soronként áthúzott szöveget Ferenczi Zoltán olvasta el: Ferenczi 1890. 505.

Megjelenés

A költemény Petőfi életében nem jelent meg nyomtatásban.

Keletkezés

Ferenczi a töredéket 1848. máj.-ra datálta (Ferenczi 1896. III. 249.). Amennyire értelmezhető, a hónap *közpén*ről való, ám az nem dönthető el, hogy Petőfi a helyzetre vagy a kormány meghozott intézkedéseire célt, így az sem, hogy máj. 16. előtt vagy után kezdte írni.

785. TOBORZÓ

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 33. f. v. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli esték* c. vers jegyzetében, → 355.!) A soronként áthúzott szöveget Ferenczi Zoltán olvasta el: Ferenczi 1890. 505.

Megjelenés

A költemény Petőfi életében nem jelent meg nyomtatásban.

Keletkezés

A töredék – úgy véljük – a máj. 16-án elrendelt toborzásra készült buzdító költemény, amely népdalformában lehetett volna az önkéntesek dala. Ennek alapján a datálást illetően Ferenczi Zoltánnal értünk egyet, aki – a versgyűjtő füzetben elfoglalt helye alapján is – 1848. máj.-nak (Ferenczi 1896. III. 249.) tekinti. Az időkeret tovább szűkíthető. Ha elfogadjuk ui., hogy az utána következő vers, *A gyáva faj, a törpe lelkek....* a máj. 27-ről keltezett hírlapi cikk gondolatkörében keletkezett (lásd erre a költemény jegyzeteit, → 451.). akkor máj. 17. (ekkor jelent meg falragaszon és a PH-ban a toborzási felhívás) és máj. 26. *közé* tehető. A pontosabb datálás kérdését összekapcsolhatjuk a töredékben hagyás okának feltételezésével. Amint azt a *Van-e mostan olyan legény....* jegyzeteinek *Megjelenés*-alfejezetében Urbán Aladár nyomán összefoglaltuk (→ 423.), Petőfi a máj. 27-ről keltezett cikket versekkel kísérte, ahhoz pedig rendelkezésére állt két márc. végi, publikálatlan szövege. A költemény valószínűleg ezért maradt töredék, vö. Urbán 1981. 132–139.

Magyarázat

1 *zászló*: visszautalás a *Van-e mostan olyan legény....* c. versre

786. A GYÁVA FAJ, A TÖRPE LELKEK....

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 33. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), I. félév, 25. szám (jún. 4.), 716., vö. Endrődi 1911. 429.

Kötetben először: [Kertbeny – Vasfi-Eisler] kiad. 1851. 98–99. Itthon: DK 515.

Keletkezés

Máj. végére kibontakozott a republikánus Petőfi elleni kampány. Máj. 27-ig, amikor megírta cikkét a köztársasági propaganda elvfelelő nélküli felfüggesztéséről (PSÖM V. 91–94.), már három ellenvers jelent meg *A királyokhoz* strófáira, és közülük Mező Dániel műve Pesten, röplapon is megjelent, vö. *A királyokhoz Fogadtatás*-alféjezetével! A cikkben ui. Petőfi ezt a versét jelölte meg *népszerűtlenségem fő oka*-ként. Ehhez járult a véres budai macskazenét követő máj. 12-i népgyűlés hatása, ahol is Petőfi elmondta a híres-hírhedt mondatot: „Kutyámat sem bíznám illy ministeriumra.” (Budapesti Híradó, 1848, 838. szám (máj. 17.), 470. – Endrődi 1911. 423.) Ennek hatására aug. 10-i cikkében tért vissza: „Ezen szavaimra dühbe jött az ország, és szép fényes nevemet pocstába dobták, és meggázolták.” (PSÖM V. 113.)

Úgy véljük, a máj. 27-i cikknek ez a vers a lírai lecsapódása. Ferenczi Zoltán 1848. máj.-ra tette (Ferenczi 1896. III. 232. és 249.), ez legfeljebb pontosítható: *1848. máj. vége*. Feltehetően egyidőben akarta őket megjelentetni, a jún.-i népképviselői választásra készülve: a cikket a PH-nak, a verset az Élk-nek szánta. A kettő azonban időben is elvált egymástól, miután Kemény Zsigmond, a PH szerkesztője elhárította a cikk közlését, mint nem időszzerű írást (PSÖM VII. 145–146. és 418–420.). Így a vers megjelent az Élk-ben; a cikk végül uo., de csak egy héttel később.

Magyarázat

- 18 *Ha a világnak sarkai...*: Fried István arra hívta föl a figyelmet, hogy a sor utalás Horatius sokat idézett sorára (Ode III. 3.): „Si fractus illabatur orbis...” (Fried 2001. 136.)
- 21 *négy vadállat*: ez a kép az Apokalipszis egyes elemeinek a kontaminációja: János Jelenéseiben ugyanis szó van négy angyalról, akiknek hatalma van ártani a földnek és a tengernek (Jel 7,1–8), illetve valamivel később egy tengeri és egy szárazföldi vadállatról (Jel 13).
- 22 *négy elem*: Empedoklész görög bölcsele szerint a tűz, a levegő, a föld és a víz

Szővegváltozatok [az Élk következetes aposztrófahasználatát nem tekintettük annak]

7	Élk	<i>fő/</i> kapott madár,
24	Élk	pengetem?

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 48–49.

787. KÉT ORSZÁG ÖLELKEZÉSE

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 34. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

PH, 1848, 75. szám (jún. 6.), 518., vö. Endrődi 1911. 431–432.
Kötetben először: DK 504.

Egykorú uk.

Radical Lap, 1848, 8. szám (jún. 9.), 32., vö. PAt I. 225.

Keletkezés

Ferenczi az unió kimondása, a közlés és a versgyűjtő füzetben elfoglalt hely alapján (Ferenczi 1896. III. 257.) 1848. jún.-ra tette. Hozzáfűzhető: *jún. 5. előtt.*

Fogadtatás

PH, 1848, 75. szám (jún. 6.), 518. A vers közlését egy örvendező szerkesztőségi cikk előzte meg, amelyben ez olvasható: „Hű tolmácsa ezen kedélyhangulatnak lángeszű költőnknek, Petőfinék érzet s gondolatdus versezete, melyet nekünk sziveskedvén átadni, sietünk azt, mint egyik jelesb művét közleni. Hisszük, ezzel igen kedves dolgot teszünk olvasóinknak.” (Endrődi 1911. 431–432.)

Élk, 6. évf. (1848), I. félév, 26. szám (jún. 11.), 759–760. Jókai Mór *Hol leszünk két év múlva? vagy Három excollega Sibiériában* c. humoreszkjében a rémálmból felébredt szerző szerint: „Petőfit még mindig nem égették meg, sőt a’ »két ország egyesülése« [!] verse óta – a’ Pesti Hírlapban – a’ legharagosabb ellenségei is kiengesztelődtek iránta.” (Endrődi 1911. 441., JMÖM CB II. 191.)

Magyarázatok

- C Magyarország és Erdély unióját az 1848:VII. tc. mondta ki, az erdélyi országgyűlés 1848. máj. 30-án, első tanácskozási napján fogadta el, amit a király jún. 11-én szentesített.
- 1 *És az idő:* a szokatlan verskezddéssel Petőfi saját költeményére utalt vissza, az *Erdélyben* (Koltó, 1846. okt. 26., → PSÖM 4. 213): ... *A század viselői, / Születni fognak nagyszerű napok, / Élet-halálnak vészesei napjai.*
- 4 *két magyar.* uo. Petőfi *két országos nemzetnek* nevezte a magyarságot
- 29 *Egy volt a bölcsőnk, koporsónk is egy lesz:* Vörösmarty *Százata* ismert sorának („Itt élned, halnod kell”) tartalmi újrafogalmazása
- 35 *most már jöbetsz:* az uniót már 1846-ban is a nemzet fennmaradása feltételének tartotta: *Fogjunk kezét, hogy rettegünk ne kelljen / Az eljövendő óriásokat.* (PSÖM 4. 213.)

- 41 *a Királyhágón által*: a történelmi Erdély határa. Petőfi Kolozsvárról jövet, 1847. okt. 24-én haladt át rajta.
- 46 *székelyeket*: az ősi szabadságot továbbéltető népcsoportok közül Petőfi a hajdúban csalódott (*A királyokhoz* ellenverse nyomán), és ez majd Arany János választási vereségével válik teljessé. Kedves hőse, Dózsa György viszont székely származású volt. A kérdésre részletesebben lásd Kerényi 2002.
- 47 *székely fegyvereket*: a délvidéki szerb felkelés hatására határozott úgy a kormány, hogy még az unió kimondása előtt Teleki József gubernátor megkerülésével biztosokat küld Székelyföldre annak érdekében, hogy a gyakorlott székely határőrezredek egy részét vezényeljék át. A küldöttek máj. 20-án indultak útnak, vö. Urbán (kiad.) 1999. I. 564–565. és Urbán Aladár, A székely katonaság segítségül hívása 1848 májusában, Hadtörténelmi Közlemények, 27. évf. (1980), 3. szám, 405–422.
- 51–54 az itteni költői képanyag előzménye a Désen, 1847. okt. 20-án írott *Ez már aztán az élet* c. versben (→ PSÖM 5. 189–190.)

Szövegváltozatok

1	PH, R1	hamar,
8	PH, R1	Sim ~~ül~~ j, sim ~~ül~~ j
11	PH, R1	Mi jól, <i>mi jól</i>
13	PH, R1	mindegy, mindegy,
14	PH, R1	<i>késedelmes</i> nap
15	PH, R1	összes ~~im~~ ult
16	PH, R1	örömkö ~~ny~~ űket
23	PH, R1	mindég....
24	PH, R1	szeme ~~ke~~ ben
		vendég!
27	R1	szé ~~fel~~ bír ~~ná~~ szak ~~ít~~ ni
	PH	bír ~~ná~~ szak ~~ít~~ ni
37	K	< nemzet > ország
38	PH, R1	Ké ~~t~~ él ~~ü~~
40	PH, R1	jobbra-balra
41	K	< ... > Királyhágón
	PH	királyhágón
45	R1	gazda ~~ke~~ odjék [sh.]
48	K	Azok<tol>
49	K	azoktól <t> nyerj te
52	PH, R1	Rö ~~p~~ ülj
53	PH	S, [sh.?]]
54	PH	déli ~~báb~~ !
	R1	déli ~~áb~~ ! [sh.]

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 348.

Kézirat

K1 OSZK Kt. Fond VII/85. Ceruzás fogalmazvány Petőfi jegyzőkönyvében, amely Török Károly hagyatékából került a Nemzeti Múzeum gyűjteményébe, vö. Kalla – Ratzky 2006. 140.

K2 OSZK Kt. Fond VII/8. 34. f. v., „(Nagy-Kőrös.)” helymegjelöléssel. (A kézirat-együttes leírását lásd *A téli estéek* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

A közlés alapja a K2.

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban
Kötetben: UK01 439., UK02 II. 244–245., ÚK1 II. 225.

Keletkezés

Az államapparátusban állást nem vállaló Petőfi egy kivételt tett: „(egyetlen egyet, az országgyűlési követséget kivéve)” (*Lapok Petőfi Sándor naplójából*, 1848. ápr. 29-i bejegyzés – PSÖM V. 90.). Ennek alapján fordult Bankós Károlyhoz, kunszentmiklósi barátjához máj. 25-én, hírt adva kiskunsági jelöltségi szándékáról (PSÖM VII. 144–145.). Bankós választát nem ismerjük (vö. PSÖM VII. 257.), de az kedvező lehetett, mert a MT jún. 3-án vezércikkben üdvözölte az elhatározást (69. szám, 275. Vö. Endrődi 1911. 425–428., a cikk teljes közlésével). Ugyanitt olvasható: „Ifju költőnk e napokban az érdekllett helyekre le fog menni.” (uo. 275.) A *Radical Lap* jún. 7-én már múlt időben jelenthette: „Petőfy a Kunságba utazott, magát követté választandó.” (Endrődi 1911. 432.) Ennek alapján a szakirodalom hagyományosan jún. 5–6. és 8. közé tette első körútját (először: Ferenczi 1896. III. 250–251., legutóbb: PSÖM VII. 417.). Az útvonal vitatott. Annyi bizonyos, hogy nem a legrövidebb útvonalon (Pest → Kiskunlacháza → Kunszentmiklós → Szabadszállás) járt, hanem kerülővel. Versünket Nagykőrösön jegyezte le, a következő költemény, a *Szülőföldemen* Kiskunfélegyházán íródott, márpedig egyik város sem tartozott a választókerületbe. A kerülővel történt odautazás megállapításának azonban ellene mond az Élk tudósítása: „Petőfi Sándor a’ napokban Félegyházáról, szülőföldjéről visszautaztában keresztül men-vén Pest megyének dunavetsei kerületén...” (6. évf. [1848], 1. félév, 27. szám [jún. 18.], 787. – PA I. 258.) Dunavecse valóban útba esett a választókerületből visszafelé, Félegyháza azonban nem. Ráadásul a kitérő indítékát sem ismerjük. Logikusnak a Pest – Cegléd (talán az 1847. szept. 17-én megnyílt vasúton?) – Nagykőrös – Kiskunfélegyháza – választókerület útvonal látszik. A K1-et is tartalmazó notesz ugyanakkor a „Kocsinak foglaló 4 pengő mind a két utra.” mondatot tartalmazza (PSÖM VII. 516.), ami kocsin való utazást igazol. Petőfi első választási útján mindössze az említett két verset írta. Az *Uton vagyok...* (tartalmilag is, nemcsak a versgyűjtő füzetben való helye alapján) tűnik a korábbiak, hiszen még nem rögzít úti élményt, csupán a tényt, hogy az esküvő óta először volt külön feleségétől. Minthogy a helymegjelölést nincs okunk kétségbe vonni, a vers megírását 1848. jún. 5–6-ra tehetjük.

Magyarázat

- 6 *Minő alakban*: az ilyen alakváltós metaforákra építő verstípus a korban költői közhely, vö. Mezei Márta, Petőfi és Goethe = Paál – Wéber (szerk.) 1975. 144–145. Petőfinél először 1843. dec.-ben, a *Megúnt rabságban* (→ PSÖM 1. 98–99. és 485.) bukkant fel. Horváth János Czuczor Gergely *Szép leány* c. népdalát hozta fel előkép gyanánt, amely az 1835-ös Aurorában jelent meg. (Az almanach megvolt a pápai képzőársaság könyvtárában, vö. Rexa Dezső, A pápai Főiskola könyvtára 1843-ban, Könyvtári Szemle, 1915, 179.) Másik párhuzama Lenau *Liebesfrühling* c. versének második versszaka (Horváth 1922. 581.).

Szövegváltozat

16 K2 < Ugy >

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 548.

789. SZÜLŐFÖLDEMEN

Kézirat

Fogalmazvány (az első versszak) Petőfi Sándor jegyzőkönyvében, amely Török Károly hagyatékából került be a Nemzeti Múzeumba: OSZK Kt. Fond VII/ 85., vö. Kalla – Ratzky 2006. 140.

Most először vagyok itten
Húsz év óta, hol születtem,
Ugy menék mint kis gyermek,
És mint férfi úgy jöttem meg.
Itt az alföld, a lapályos,
Közepében áll a város,
Áll merengő nyugalmaiban
Messze földön egy magában.

OSZK Kt. Fond VII/8. 35. f. r., „(Félegyháza.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 27. szám (dec. 31.), 847–848., vö. Endrődi 1911. 515.
Kötetben: UK01 440–441., UK02 II. 246–247., UK1 II. 226–227.

Keletkezés

A Petőfi első választási körútjával kapcsolatos kérdésekre lásd az előző vers jegyzeteit! A hagyományos datálás (Ferenczi 1896. III. 257.) 1848. jún.-i, ezt (akár odafelé menet, akár visszatértében írta) 1848. jún. 6–8. közöttre szűkíthetjük.

Magyarázatok

- 3 *Ez a város születésem helye*: ezt a verssort a Petőfi szülőhelyéről kibontakozó, s még teljes körűen ma sem nyugvópontra jutott vitában (a vita legújabb dokumentuma: Molnár Péterné, „... a róna, hol születtem”: A Petőfi-szülőhelyvita, [Bp., Helikon, 2013.] arra használták föl, hogy a költő kiskunfélegyházi születését igazolják vele; ezt a legszéleskörűbben, az egész vitát ismertetve a következő, 1954-ben keletkezett, de csak évtizedekkel később publikált könyv tette meg: Mezősi Károly, *Az évszázados Petőfi-per* (1954), Kiskunfélegyháza, Országos Petőfi Emlékbizottság – Kiskunfélegyházi Petőfi Emlékbizottság – Kiskunfélegyháza Város Önkormányzata, 1998, 209–217. Valójában Petőfi – a keresztelési anyakönyvvvel igazolható módon – Kiskőrösön született, de még nem volt 22 hónapos, amikor apja Kiskunfélegyházára költözött, s ilyenformán a várost joggal tekinthette szülővárosának (vö. Kerényi 2008. 21–30.)
- 6 *„Cserebogár...: Az ún. Cserebogár-nóta széles körű elterjedtségéről és használatáról* lásd Pávai István, *A Cserebogár-nóta közköltészeti és népköltészeti vonatkozásai* = *Folklor és irodalom*, szerk. Szemerényi Ágnes, Bp., Akadémiai, 2005 (Folklor a magyar művelődéstörténetben), 288–303. A konkrétan Petőfit érintő hatások föltérképezése: Csörsz Rumen István, *Pönögei Kis Pál, avagy Petőfi és a közköltészet* = *Ki vagy én? Nem mondom meg...*: *Tanulmányok Petőfiről*, szerk. Szilágyi Márton, Bp., PIM, 2014, 208–210.
- 26 *fűzfapöttyöt*: a furulya mintájára, de hangképző nyílás nélkül, a fűzfa héjából készített, hangadásra alkalmas játékszer.
- 27 *nádpáripán*: mozgásos gyermekjáték, amelynek során a gyermekek a lábuk közé vett eszközt (pl. seprűt, botot, adott esetben nádszálat) meglovagolják; lásd erről Szapu Magda, *Gyermekjátékok: Énekes-táncos, szöveges, mozgásos és sportszerű népi játékok Somogyban*, Kaposvár, Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1996, 37.; a kérdés tágabb kultúrtörténeti hátterére: Pikli Natália, *Falovacskák a XVI–XVII. századi emblémák és kulturális diskurzusok hálójában*: Zsámboky János, Geoffrey Whitney, Henry Peacham és George Wither = *Doromb: Közköltészeti tanulmányok* 7., szerk. Csörsz Rumen István, Bp., reciti, 2019, 323–353.

Szövegváltozatok [az Élke következőzetes aposztróphasználatát nem tekintettük annak]

7	Élk	innen mint [köztes vessző nélkül]
11	Élk	H _{us} z
az idő,
13	Élk	vagytok ti [köztes vessző nélkül]
17	K	< Legyek a mi voltam s nem leszek már >
20	Élk	Helyről
24	Élk	cserebogár.”
25	Élk	n _j ra,

26	Élk	Lovagolok, fűzfasípot fújva,
29	Élk	betyár... [sh.?
30	K	Cserebogár sárga [a vessző kimaradása th., em.]
31	Élk	Megkondul
36	Élk	cserebogár... - [idj. bezárása nélkül]

Fordítás

A német fordítások adatait. lásd Schlosser 2023. 522–524.

790. A MARCZIUSI IFJAK

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 35. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéek* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.
Kötetben először: DK 510.

Keletkezés

A versgyűjtő füzetben elfoglalt hely alapján hagyományosan 1848. jún.-ra datált verset már Ferenczi Zoltán szerint a szabadszállási választási kudarc hívta életre, „hogyan sem ő, sem az akkor szerepelt ifjak közül senki nem lett képviselő.” (Ferenczi 1896. III. 258.) A megállapítás ugyan pontosításra szorul, hiszen Irányi Dániel a Pest városi II., lipótvárosi választókerületben, Irányi József pedig a Bihar megyei hosszúpályi kerületben befutott (vö. Pálmány 2002. 388–397); ám a lényeg, a megírás indítékát illetően igaz. Ezért a megírás időkeretét szűkebbre vonhatjuk: *1848. jún. 15. után*.

Magyarázatok

- 1–8 az ábrázolás a *15^{dik} március 1848.* (→ 69–71.) és *A conservatívok* (→ 89–90.) nyomán
- 9–12 a feléledt nemzet-halott metaforája a *15dik márczius 1848.* 19–20. sorában
- 21 *becsben, hírben álltak*: márc. 15-től, ápr. 15-ig, a Batthyány-kormány hivatalba léptéig
- 24 *Vége lett nagy hirtelen*: az azóta eltelt időben. Saját magára vonatkoztatva lásd még *A gyáva faj, a törpe lelkek....* c. verset és jegyzetét (→ 114, ill. 451.)!
- 25–32 vö. *A conservatívok* c. verssel (→ 89–90.)
- 41–44 *Nem fogjuk mi fejtekről...*: a babér leszaggatásának képe visszatér a *Vörösmartyhoz* c. versben (1848. aug. 22.): → 150–151.
- 43–44 az egyéni dicsőség leértékelése, ezúttal a *15dik márczius 1848.* ellenében, folytatva a *Miért kísérsz...* 2. strófáját. Vö. Margócsy 1999. 121–122.

Szövegváltozatok (a K-n)

- 10 h<o>alott, [th.]
21 < akkor > becsben, *bírben* [utólag föléírva]
26 j<e>ötte nek, [th.]
37 < S majd > És
40 Ko<r>szorúkat [th.]

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 83.

791. KIS-KUNSÁG

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 36. f. r-v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.
Kötetben: UK01 441–444., UK02 II. 248–252., ÚK1 II. 228–232.

Keletkezés

Ferenczi Zoltán 1848. jún.-i versnek tartotta (Ferenczi 1896. III. 237. és 257.). Ehhez annyit fűzhetünk hozzá, hogy a Pestre való visszaérkezés után és a második, jún. 11-dikével kezdődött kiskunsági út előtt született, így megírását *jún. 9–10-re* tehetjük.

Magyarázatok

- 3 *Újra láttam*: az 1848. jún. 5/6. és 8. közé tehető első választási körúton, vö. az *Uton vagyok s nem vagy velem*... c. verssel és jegyzeteivel, → 117, ill. 454–455.
5 *Bejártam*: valóban kerülővel utazott, aminek bizonyága az említett vers nagykőrösi lejegyzése és a kiskunfélegyházi *Szülőföldemen*
5–6 a róna helymeghatározása hasonló volt *Az alföld* 11–12. sorában (1844. jún.-júl., → PSÖM 2. 57.)
9 *Itt vagyok megint*: nagy alföldi tájversei zömét (*Az alföld*, *Kutyakaparó*, *A pusztá, télen*) Petőfi Pesten írta.
20 *pusztára*: a Kiskunfélegyházához tartozott ferencszállási pusztá. Itt volt a mézár-szék-árendával járó kaszáló is, vö. Szirák 1935. 212. és Mezősi 1972. 87–92.
26 *gőboly*: hízómarha. *A kővér gulya* szintén már *Az alföldben* szerepel.
27 *Rekkenő a bőség*: *Az alföld* dinamikuabb tájrajzánál statikusabb ábrázolás itt valószínűleg Arany *Toldija* I. énekének hatása.
29 *Cserény*: „... egy négyszög alaku alkotvány vesszőből sövényyszerűleg fonva, föld nélkül, rajta ajtó gyanánt egy téres nyílással.” (Magyarország és Erdély képekben,

- I. kötet, kiadják és szerkesztik Kubinyi Ferenc és Vahot Imre, Pest, 1853, 110–111. – képpel.)
- 34 *Egy ér:* a Kővágóóér (Szirák 1935. 213.)
- 35 *egy-egy balászmadar:* a *János vitéz* V. énekében is: → PSÖM 3. 199–200.
- 41–42 *a sötétzöld / Káka közt:* a *szőmszéd nádasok Az alföld*ben, a tó kákával a *János vitéz* V. énekében
- 42 *egy-egy gém nyakát nyugtatja:* szintén a *János vitéz* V. énekének leírásában
- 44 *Gólyafiak anyja:* kedves madarának külön verset is szentelt 1847 jún.-ában (*A gólya*, → PSÖM 5. 82–85.)
- 49 *ágas:* a pusztulás hasonló képe *A csárda romjai* (1845. okt.) 79–81. sorában: → PSÖM 4. 68.)
- 55–56 *affélét / Már eleget látott:* a fordulat szerepelt már az *Arany Lacinak* c. szalontai versben, 1847 jún.-ában: → PSÖM 5. 75–77.
- 59 *üött-kopott vén csárdát:* hasonló kép *Az alföld* 29–30. sorában és a *Kutyakaparó*ban (1847. jan., → PSÖM 5. 9–12.). Itt a ferencszállási csárdáról van szó, amelyet 1827-ben Petrovics István is bérelt, vö. Szirák 1935. 213. és Mezősi 1972. 89–90.
- 63 *Sárga homokdombok:* a később telepített selymeszi szőlők, vö. Szirák 1935. 214.
- 65–66 *egy-egy / Tanya:* *Az alföld* 21–24. sorában
- 69 *Tenger szántóföldek:* a város 548 hold szántóföldje, vö. Szirák 1935. 214. és Mezősi 1972. 88.
- 73 *zöld búza:* uo., szintén *a smaragdnak eleven színével*; a gabona állapota valóban jún. elejét idézi
- 79 *Szép felbők:* vö. *A felbők* c. verssel (1847. febr., → PSÖM 5. 29–30.)
- 81 *város:* Kiskunfélegyháza. *Az alföld* 44. sorában *Egy-egy város templomának tornya* szerepelt
- 82 *nagy, komoly tornyával:* az 1753-ban épült ótemplom tornyára nyílt kilátás a család félegyházi otthonának kapujából, vö. Dienes 1968. 97. és Mezősi 1972. 110–111. A „derék kath. anyatemplom” Fényes Elek-nél is: Magyarország geographiai szótára, II. kötet, Pest, 1851, 13.
- 83 *szélmalmok:* Dienes 1968. 97.

Szövegváltozatok (valamennyi a K-n)

- 9 megint a < nagy >
 25 legelőkon [th., em.]
 29 oldalán<ak>ál
 30 <H> Szundikál
 31 Kutyá<ja>i
 64 < Emel > Épít
 65 egy-egy <t>
 66 bo<l>glyák [th.]

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 356–357.

792. A MAGYAR NÉP

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 37. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli esték* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Bucsánszky Alajos kis képes naptára 1849-ik évre, Budapest, [1848], a hátsó borítón, vö. PAt I. 287. A megjelenés valószínű ideje: 1848. júl. (Petőfi példánya, amely a PAt III. 257. szerint lappangott, jelenleg M. D. mgt.-ában.)

Kötetben először: DK 511–512.

Keletkezés

Ferenczi a verset a gyűjtőfüzetben elfoglalt helye alapján 1848. jún.-ra datálta (Ferenczi 1896. III. 257.). Hatvany Lajos szerint költői válasz Szemere Bertalan belügyminiszter jún. 13-i felhívására a Délvidék megvédése érdekében (Hatvany 1967. II. 493.). Kiss József szerint a vers a naptár számára készült. Ő a füzetbeli helyet – a megjelenés valószínű időpontja alapján – júl.-inak tekintette, bár hozzátette, hogy maga a vers korábbi is lehet (PAt I. 409.). Hatvany elfogadható hipotézisét is tekintetbe véve, megírását *1848. jún. közepe*re tesszük.

Szövegváltozatok

C	K	A magyar nép<hez>
5	Kkn	nép fejét [köztes vessző nélkül]
	K	föltart<o>hatja,
20	Kkn	szíve
23	Kkn	jöjön

Fordítás

Alois Bucsánszky's Kleiner Bilder Kalender für das Gemein-Jahr 1849. Pest-Ofen [1848], a jan.-i naptár utáni lapon, *Ungarns Volk* címen, ism. fordító tollából, vö. PAt I. 287–288. A többi német fordítás adatait lásd Schlosser 2023. 81–82.

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 37. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kéziratgyűjtes leírását lásd *A téli esték* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 15. szám (okt. 8.), 468–469., vö. Ferenczi 1896. III. 227. és Endrődi 1911. 510.

Kötetben: UK01 444–446., UK02 II. 252–254. (kihagyva: a 37–41. sor, - - - jelöléssel), UK1: –

[Kertbeny – Vasfi-Eisler] kiad. 1851. 314–317., itthon: DK 512.

Keletkezés

Ferenczi Zoltán kétféleképpen datálta: jún.-ra (Ferenczi 1896. III. 257.) és júl.-ra is (uo. 227.). Bizonytalansága érthető, csak a versgyűjtő füzetben elfoglalt hely alapján tehető 1848. jún. második felére vagy júl. legelejére.

Magyarázatok

- C A Jagello-házból származott II. Ulászló magyar király (1490–1516) gúnyneve, mindenbe beletörődő erélytelenségéről és szokott szófordulatáról. Horváth Mihály szerint minden problémára „kedvenc *bene*-jét hallatá...” (Horváth M. 1843, 309. Bene = dobzse = jól van.) A költő ezúttal forrásmunkájából csak egy vonást emelt ki: „... oly szegénységtől nyomatott, hogy már asztalát is alig volt képes költséggel ellátni.” (Horváth M. 1843. 299.) A királyábrázolás (itt is) feltűnően hasonlít V. Ferdinánd helyzetére. Irodalmi mintájául Hankiss János Béranger *Le roi d'Yvetot* c. versét nevezte meg (Petőfi és francia költők, BpSz, 192. kötet [1922], 551. szám, 13.). Zentai Mária szerint az angol, utcán énekelt gúnydalokra megy vissza, amelyek Shakespeare több darabjába is bekerültek, s Petőfi ezek közvetítésével ismerte meg őket: Zentai 1999. 17.
- 4 *csébül is álla*: a sor az uralkodó etnikai hovatartozását vetíti rá az ismert etnosztereotípiát tartalmazó szövegre, amelynek az értelme: rosszul áll, bajban van
- 11 *polturáért*: régi (17–18. századi) magyar váltópénz, amely a garas felének felel meg (a szó itteni alkalmazását az is indokolja, hogy a kifejezés ebben a formában lengyel eredetű)
- 33–36 1494-ben Lőcsén „[a] szűkölködő királyt itt Szapolyai látta el élelemszerekkel sőt pénzzel is; miért a királytól elébbi hatalmaskodásáért bocsánatot nyert.” (Horváth M. 1843. 286., jegyzetben) Szapolyai István azonban ekkor már szepesi gróf volt.

Szövegváltozatok [az Élk következetes aposztrófhasználatát nem tekintettük annak]

1	K	László [th., em.]
	Élk	László,
3	Élk	hiába,

4	Élk	csehül és [az utóbbi sh.]
7	Élk	hogya ha
12	Élk	Fenekig
15	Élk	volt,
25	Élk	ollyan bőven
27	Élk	gyűszűnyi
28	Élk	hordóból.
32	Élk	Hítta
43	Élk	hiába,
44	Élk	csehül

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 189.

794. A NEMZETGYŰLÉSHEZ

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 38. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli esték* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

PH, 1848, 99. szám (júl. 5.), 619., vö. Endrődi 1911. 470. (*Pest, júl. 4.* címen)

Kötetben: UK01 446–448., UK02 II. 254–257., UK1 II. 233–235. (*Az országgyűléshez* címen)

Keletkezés

„Mit nem vártam én a nemzetgyűléstől! soha ennél nagyobbserü reményeim nem voltak...” – írta már csalódva, aug. 10-ről keltezett hírlapi cikkében Petőfi (PSÖM V. 113.). Nem meglepő tehát, hogy az 1848. júl. 5-én megnyíló népképviselői országgyűlést verssel üdvözölte. Az első közlés címváltozata megadta a megírás dátumát is: *1848. júl. 4.*

Fogadtatás

Der Telegraph 1848, 3. szám (júl. 6.) – a közlés ténye és a Der Spiegel fordításának ígérete (PAI I. 273.)

Magyarázatok

- C A feudális *országgyűléstől* megkülönböztetve. A vers egykorú politikai kontextusáról lásd Takáts József, Elsődleges kontextusok (Petőfi Sándor: A nemzetgyűléshez), Tiszatáj, 77. évf. (2023), 3. sz., 20–30.

- 5 *milliók nevében*: a nemzeti költő szószólói szerepvállalása ott van már már *A XIX. század költőiben* (→ PSÖM 5. 17–18.), majd *A nép nevében* c. versben (→ PSÖM 5. 36–37.).
- 11 *falait*: a ház – haza etimológiailag megalapozott metafora
- 19 *Bár mind egy szálig elvesztek belé*: a nemzet végső kipusztulását kifejező fordulat felbukkant már korábban, *A szabadsághoz* c. versben (1848. [márc. 27.], → 71–73.), s a későbbiekben Petőfi háborúval kapcsolatos verseinek a hangsúlyos részévé válik: *Ismét magyar lett a magyar...* (1848. [júl.], → 129–130.), *Föl a szent háborúra!* (1849. jún. 20–30.], → 325–328.), *Szörnyű idő...* (1849. [júl. 6–17.], → 328–329.).
- 53–62 a haza épülete itt válik a *bonszeretet* templomává

Szövegváltozatok

C	PH	a dátumcím (<i>P e s t, júl. 4.</i>) voltaképp a „Nem hivatalos rész” rovatcíme
2	PH	majd;
3	K	Megállj<á>atok,
7	PH	szívök
9	PH	temetőből
12	PH	szétfújta
21, 23, 26	PH	új
23	PH	legyenek
27	PH	levegő,
33	PH	kérlelhetlenül,
35	PH	alapba [apostrof nélkül]
36	K	<T> Mert
38	PH	újra
39	PH	holnap, de
41	PH	<i>Millien</i>
	K	< munkára > dologra
44	PH	dicsőség?
46	PH	szándék
47	PH	hiúság
48	PH	Csábít a
49	PH	a szentelt
50	K	kijő<, > majd,
53	PH	szívéből
54	PH	szoríták
61	K	benn lakók<á>at
	PH	benlakókat
62	PH	istenítse,

Fordítás

Der Spiegel, 1848, 55. szám (júl. 8.) C[arl]. Hoffmann: *Pestb, am Juli 4.* (PAI I. 273–275.)
A többi német fordítás adatait lásd Schlosser 2023. 91–92.

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 38. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 6. szám (aug. 6.), 168–169., vö. Endrődi 1911. 486. A megjelenés dátumára érdekes hipotézist vetett fel Urbán Aladár: az országgyűlés aug. 3-i, a német egységet pártoló határozata vétette elő Petőfivel „az eddig fiókjában őrzött – és most szerinte ismét aktualitást nyert – lelkes költeményét...” (Urbán 1981. 333.).

Keletkezés

Ferenczi Zoltán a versgyűjtő füzetben elfoglalt hely alapján 1848. júl.-ra tette megírását és összekapcsolta a júl. 11-i nagy hatású, Kossuth Lajos tartotta megajánlási beszéddel (200 000 katona, 42 millió Ft) és annak lelkes fogadtatásával (Ferenczi 1896. III. 258–259.). Egyben rámutatott az okra, miért nem adta közre azonnal művét: „Azonban a kormány és képviselőház e lelkes föllépését nem követték hasonló jelenetek.” (uo. 259.; hasonlóan: Urbán 1981. 325.). Így a megírás időkeretét némileg szűkíthetjük: *1848. júl. 11. után.*

Magyarázatok

- 28 *Mind, mind egy szálalig elvesz:* a nemzet végső kipusztulását kifejező fordulat felbukkant már korábban, *A szabadsághoz* c. versben (1848. [márc. 27.], → 71–73.), s a későbbiekben Petőfi háborúval kapcsolatos verseinek a hangsúlyos részévé válik: *A nemzetgyűléshez* (1848. júl. 4., → 127–128.), *Föl a szent háborúra!* (1849. jún. 20–30.], → 325–328.), *Szörnyű idő...* (1849. [júl. 6–17.], → 328–329.).

Szövegváltozatok [valamennyi az Élk-ben, amelynek következetes aposztrófhasználatát nem tekintettük változatnak]

7	levél,
12	szemébe! [aposztróf nélkül]
15	Kitűzött
22	síkra
25	magyar,

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 322–323.

796. MIÉRT ZÁRJÁTOK EL AZ ÚTAMAT?

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 39. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

A költemény Petőfi életében nem jelent meg nyomtatásban.
Kötetben: UK01 448–450., UK02 II. 257–259., UK1 II. 236–238.

Keletkezés

Már Ferenczi Zoltán 1848. júl. közepére tette megírását (Ferenczi 1896. III. 258.), és kapcsolatba hozta a szabadszállási választási kudarc keltette hangulatával. Arra azonban nem felelt meg, miért választotta el kb. egy hónap Szabadszállást és a verset. Az újabb kutatások erre is feleletet adtak. Petőfi 1848. júl. 16-án, a fülöpszállási Bacsó Jánosnak írt aznapi második levelében adta fel végleg népképviselői terveit: „Végre a mi a követséget illeti, annak megnyerése végett soha és sehol egy lépést sem teszek többé az életben... ha széles e hazában egyetlen egy kerületnek sem lesz annyi becsületérzése vagy tulajdonképpen belátása, hogy engem megválasszon, úgy isten szentháromság ugyse nem érdemli meg Magyarország, hogy képviseljem!” (PSÖM VII. 160–161.) Urbán Aladár tárta fel a döntés mögötti három motívumot. Júl. 10-én a bácsalmási kerület pótválasztásán közfelkiáltással Vörösmarty Mihály lett a követ, aki pedig le sem utazott kerületébe. A pótválasztásra azért került sor, mert az eredetileg befutott Kossuth Lajos a szintén őt delegáló Pest belvárosi mandátumot tartotta meg, és maga helyett Vörösmartyt ajánlotta. Az eredményt júl. 10-én a mandátumvizsgáló bizottság jóváhagyta, és ezt júl. 15-én jelentették be az országgyűlésben. Petőfi júl. 16-án – a Bacsónak írt két levél között – levelet kapott Bankós Károly barátjától. Ez ugyan elveszett, ám Bankósnak egy 1853-as leveléből tudjuk: arról tájékoztatta benne Petőfit, hogy a szabadszállási választás felülvizsgálatára kiküldött három tagú országgyűlési bizottság útját igyekezzen elhalasztani, mert hívei mint nemzetőrök, zömmel a délvidéki harctérre vonultak (PSÖM VII. 258.). Ugyanaznap értesült Petőfi arról is, hogy eredménytelen vizsgálat esetén neki kellene a bizottság költségeit fedezni (Urbán 1981. 316–319.).

Ennek alapján a vers megírását 1848. júl. 16-ra vagy az azt rövidebb követő napokra tehetjük. Tehát: *1848. júl. 16. után.*

Magyarázatok

- 4, 40 *Használni s nem ragyogni akarok*: a rousseau-i alapokon nyugvó, eredetileg kispolgári életcél, amelyet Victor Hugo fogalmazott meg újra markánsan, nálunk a reformkorban a liberális eszmény, a haza javára végzett értelmes munka jelmondatává lett. Körülírta már Széchenyi István a *Hitelben* (1830), leírta Bajza József a *Szót a Pesti Magyar Színház ügyében* c. röpiratában (1839). Petőfi közvetlen forrása valószínűleg Eötvös József volt, a költő kedvenc regényének, *A karthaus*nak végén mondja Gusztáv: „Használni akarok: ez emberi hivatásunk” (Vö. Veres András, *Távolodó hagyományok: Irodalom- és esztétorténeti tanulmányok*, Bp., Balassi,

2003, 13.). Petőfi a szállóigévé lett mondást radikális, forradalmi tettfilozófiájába építette be.

- 17–18 *Főlnézek a nyárdéli napba és / Nem fáj szemem*: a pusztá szemmel a napba nézés gesztusa mint motívum és életrajzi vonatkozás is köthető Petőfihez: az 1842. júl. 8-i napfogyatkozást – minden figyelmeztetés ellenére – szabad szemmel akarta végignézni, s ezért több napi szemkáprázással és bal szeme tartós meggyöngülésével fizetett; a kérdés szemorvosi szempontú összefoglalására lásd Csapody 1923. Némileg ehhez kapcsolódik a *Szemfájásomkor* c. verse (1844. [szept. 29. után] → PSÖM 3. 17.), amelyet a kritikai kiadás jegyzete azonban inkább a megerőltetésből származó tünetekkel magyaráz (uo. 241–242.).
- 25–29 *És jöni fognak rettentő napok...*: az emberi történelem végéről jövődőlő, apokaliptikus beszédmód megjelenik már korábban *Az ítélet* c. versben (Pest, 1847. [ápr.], → PSÖM 5. 59.); ennek, a Petőfire jellemző, a forradalmi látomásversekben visszatérően jelen lévő jellegéről lásd Szilágyi 2021. 149–160.

Szövegváltozatok (valamennyi a K-n)

- 12 < S > Hogy
29 < Dicsőség vagy díj mikor kell én nekem >
31 < A k > Kötelességet<k>

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 403.

797. KUN LÁSZLÓ KRÓNIKÁJA

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 39. f. v – 40. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Nép Barátja, 1. évf. (1848), 14. szám (szept. 3.), 217–220. h., vö. Ferenczi 1896. III. 227. és Endrődi 1911. 491.

Kötetben: UK01 450–454., UK02 II. 260–266., ÚK1: –
Így kötetben először: DK 516–518.

Keletkezés

Ferenczi Zoltán a versgyűjtő füzetben elfoglalt hely alapján *1848. júl.*-ra tette (Ferenczi 1896. III. 227. és 258.). Ezen a hagyományos datáláson változtatni nincs okunk, a megírási időkeret szűkítéséhez viszont forrásunk nincsen.

- C A IV. László magyar királyról (1272–1290) készült költemény valóban krónika, ahogyan ezt a kézirat kihúzott alcíme állította: Horváth Mihály vonatkozó fejezetének megverselése (Horváth M. 1842. 156–165.). A témaválasztás több okkal magyarázható: a király- és egyházellenesség (az előzóról lásd Zentai 1999.) s talán a kun származástudat is befolyásolhatta. A témaválasztásba belejátszhatott a korábbi drámafeldolgozások jelenléte is; ennek tárgytörténetéről lásd Mráz Elek, *Negyedik (Kún) László drámairomalmunkban: Irodalom-történeti tanulmány*, Bp., Magyar Nyomda, 1893.
- 3–4 „IV. László a kunokkali társalgásairól utóbb kunnak is nevezetett.” (Horváth M. 1842. 156.) Anyja, Erzsébet, V. István király felesége volt kun asszony.
- 13–14 „... atyja halálakor 10 éves gyermek...” (uo. 156.)
- 18 „... Ottokár (...) 1278-ban megkezdé a halálharcot...” (uo. 158.)
- 20 „... mellyben ő koronáit és életét vesztette.” (uo. 158.) Petőfi azonban mellőzi, hogy a háborúban és az 1279. aug. 26-i morvamezei csatában László Habsburg Rudolf szövetségeseiként harcolt.
- 25–26 „Mire László hadvezetéséből hazatért, országát zavargásokban lelte, mellyeket még Ottokár (...) támasztott...” (uo. 159.)
- 35–40 „Néhány főrangú kunoktól, kikkel anyja után rokonságban vala, elcsábított, az ország gondjait mellőzni s egészen a kunok társaságában kezdé idejét tölteni, kun öltözetet és erkölcsöket vón fel...” (uo. 159.)
- 41–45 „... végre pedig erényes nejét is [Anjou Izabellát, nápolyi hercegnőt] megvetette s kacér kun asszonyokkal a bujaság förtelmeibe merült...” (uo. 159.)
- 46–49 „A (...) kunok a keresztény papokat elűzték, feleiket, kik a keresztséget már föl-vették, régi vallásokra visszatérni kényszeríték, a papság, sőt világi urak jószágain is számtalan erőszakot ténének.” (uo. 159.)
- 49–52 „A pápa, III. Miklós, az ország ezen állapotáról a papság által értesítetvén, 1279-ben Fülöp formianói püspököt küldé be a zavarok lecsillapítására s a vallás veszélyeinek elhárítására.” (uo. 159.)
- 53–60 „A király (...) eleinte a pápai követ minden kívánságában megegyezett: a kunokat és asszonyaikat elhagyta, nejét magához vette, a kunok megtérítését s állandó lakokra szorítását, az elfoglalt egyházi javak kiadását (...) esküvel ígérte.” (uo. 159.)
- 61–54 „László ezekről [az 1279. évi budai zsinatnak a királyi hatalmat korlátozó határozatairól] értesülvén, a városi tanácshoz parancsot bocsáta, miszerint a papságot a városból kizárják, s az étkezterek lefoglalása által a zsinatot szétoszlatni kényszeríték...” (uo. 160.)
- 65–72 „... megvetve a pápai követ egyházi átkát, ismét a kunok társaságába s elébbi életmódjára tért; sőt a pápa fenyegető intései miatt haragra lobbánván, a követet is elfogatta.” (uo. 160.)
- 73–76 „A püspökök s némelly világi nagyok (...) kik e miatt a pápa boszujától féltek, s különösen attól tartottak, nehogy a tiltott szerelmekben életerejét fölemészto király az országot örökös nélkül hagyja, őt, midőn a kunok rontó társaságát elhagyni épen nem akarná, elfogták, tisztos őrizet alá tették, s mellőle a kun rimákat elmozdítván, nejét, kit kolostorba zárt volt, mellé adták...” (uo. 161.)
- 74–88 „A fogságából ekkor [1282-ben] kiszabadított László, a puhaságot Alcibiadesként bajnoki munkával váltva föl, a kun hadat a Hód tavánál, Csongrád megyében, megverte, s a futamlokat Erdélyen keresztül az országból kiűzte...” (uo. 161.)

- 89–96 „Ezután László egy ideig valóban magába tértnék látszék: erősebb kezekkel ragadta meg az ország gyeploát, s annak kül- és belbékéjét egész erejéből helyreállítani iparkodék.” (uo. 161.)
- 96–102 „László e győzelmekre ismét az elébbi fertőbe merült...” (uo. 162.)
- 103–108 1284–85-ben, még az előbbi javuláskor: a kunokat és a nogaji tatárokat „számos csatákban megverte, kiűzte s az elfogottakat külön vidékeken letelepítette.” (uo. 162.) Forrása kétszeri életmód-fordulatát Petőfi a mesebeli hármas számra alakította.
- 107 *cserfa-koszorút*: a hadi dicsőséget jelentő cserfakoszorú felbukkan a *Lenkei százada* c. vers elején is: → 137–142.
- 109–116 „... buja gyönyörökben tobzódék a könnyelmű király, ki már Eduát, a szép kunnőt is megunván, Mandula és Kupcsek nogaji tatár leányokkal új szerelmi kalandokat űzött.” (uo. 164.)
- 119–120 „... Árbocz, Törtel és Kemenche rokonjaival élete ellen összeesküvén, 1290-ben [júl. 10-én] a Keresztsgel mellett a rimáival mulató királyt az éj csöndében, általok meggyilkoltatá...” [ti. a bosszúálló Edua] (uo. 164.)

Szövegváltozatok [a Nép Barátja következetes aposztróphasználatát nem tekintettük annak]

C	K	<Krónika Kun Lászlóról>
	Nb	Kún
1	K	<k>Kun
	Nb	kun
4	K	< sokat > volt
7	Nb	alól, [sh.]
11	Nb	azt tudja,
17	Nb	híres
20	Nb	kihúzza.
25, 30	Nb	otthon
26	Nb	felfordult
34	Nb	hozzá –
38	Nb	szépen,
39	Nb	Kún
43	K	sem [utólag föléírva]
48	Nb	uszította
49	Nb	azt
57	Nb	javult,
61	Nb	eszébe,
62	Nb	Budában,
66	Nb	rája;
67	Nb	ól! [sh.]
		csípetí [sh.]
72	Nb	rózsaszínű
75	Nb	így
	K	be<k>lénk [th.]
	Nb	ít [sh.]
	K	a [utólag föléírva]
81	K	fölkiálta<, > László,
82	Nb	„El utánam [vessző nélkül]

85	Nb	k/nokra,
91	K	korhelykedé<..>st
95	Nb	seregestől
100	K	U<r>jra [th.]
101	Nb	naponként
104	Nb	lobogva.
108	K	me<j>zejérül, [th.]
	Nb	mezejérül;
111	K	<.> ekkoráig
113	Nb	másikat
116	Nb	k _{mn}
118	Nb	pajtás [vessző nélkül]

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 362.

798. MA EGY ÉVE....

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 41. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

A költemény Petőfi életében nem jelent meg nyomtatásban.
Kötetben: UK01 455., UK02 II. 266–267., UK1 II. 239–240.

Keletkezés

A verset Ferenczi Zoltán 1848. aug.-inak tartotta (Ferenczi 1896. III. 237. és 261.); a téma és a cím ennél pontosabb datálásra is lehetőséget ad: Petőfi eljegyzésének első évfordulóján, 1848. aug. 5-én írhatta a költeményt.

Magyarázatok

- C, 1 *Ma egy éve*: egyben visszautalás az eljegyzésre akkor írt *Augusztus 5-dikén* c. versre (→ PSÖM 5. 118–119.)
3–4 *először / Csókolnál meg*: az egy évvel korábbi versben: Itt van ajka, itt van ajka, / *Itt van végre ajkamon!*
5 *Édes volt a csóké*: vö. uo. *Oh mi édes, oh mi édes / A csóké piros ajkodon!*
20 *A millyben*: „erőszakolt nyelvi formá”-nak és így lefokozónak érezte Horváth 1922. 493.

Szövegváltozat

7 K De < – > ki

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 377.

799. LENKEI SZÁZADA

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 41. f. v. – 42. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Nép Barátja, 1. évf. (1848), 12. szám (aug. 20.), 177–180. h., vö. Endrődi 1911. 491. A késeinek tartott megjelenés kapcsán Urbán Aladár konfliktust feltételezett a Petőfi által, aug. 16-i levelében pecsovicsnak nevezett, kormánytámogatta néplap szerkesztőjével, Vas Gerebennel (Urbán 1981. 348.). Ez valószínűleg nem áll: Vas Gereben júl. 30-án nősült Győrött, utána nászútra ment, és csak aug. végén tért vissza a fővárosba, vö. a Nép-elem aug. 27-i hírével (PSÖM VII. 432–433.). A vers közlésére viszont az országgyűlés hadügyi vitája idején (erre lásd a *Vörösmartyhoz* c. vers jegyzeteit, → 150–151.) került sor, így Petőfi közvetett voksának is tekinthető, amit megerősít a költemény csattanója.

Kötetben először: DK 522–523.

Egykorú újraközlés

Trattner és Károlyi Nemzeti Kalendárioma 1849-ik esztendőre, 1848. szept. végén, vö. Endrődi 1911. 510., a Nép Barátja után közölve.

Radó Imre: Országgyűlési határozat a katonaság kiállítása iránt. Debrecen 1848. 6–8. P. S.: *Lenkei százada* (ponyvakiadvány, Telegdi Lajosnál), 1848. szept. (?), vö. PAt I. 297. és 411.

Keletkezés

A PH 1848. jún.10-én (79. szám, 536.) számolt be, valamennyi fontos részlet közlésével, a huszárok Máramaroszigetre érkezéséről: „Gallicziából a württembergi huszár-ezrednek 131 főből álló százada Lenkey János kapitány és Fiáth Pompejus főhadnagy vezérlete alatt május 31-én érkezett körünkbe. Ezen ezred már 21 év óta tanyázik lengyel földön. Debreczen vidékéről, a hajdu városokból sok derék magyar legényt vittek ki oda. A 2-ik század, Lenkeyé, ki-tünőleg jeles egyénékből áll. A mi marciusi napjaink folytában e vitézek valahogy a Pesti Hírlap számaihoz jutottak. Itt olvasták a dolgok jelen helyzetét. Olvasták, hogy a haza veszélyben van; olvasták Petőfinék »Most, vagy soha« lelkes buzditó verseit. – A honszeretet érzelme mélyen dobogott fel kebleikben, és elhatározták Lenkey százada közvitézeti, hogy illy vész idején távol a hontól maradniok nem lehetvén, elhagyják állomásukat, és a kedves honba vissza fog-nak térni.” (PAt I. 255. – A cikk szerzője, amint az aug. 6-i PH-ból kiderül, Szöllősy Balázs volt.) A vizsgálati anyagból egyébként egyértelműen kiderül, hogy a huszárok nem a *Nemzeti dal*t olvasták, csupán a hozzájuk eljutott röplapon mottóként szerepelt a *Nemzeti dal* első négy sora. A több tudósítás közül kiválasztott cikk szólt a tisztek kényszerítéséről is. A kormány már jún. 3-án értesült a hírről, és az Innsbruckba, az ideiglenes királyi székhelyre utazott Bat-

thyány távollétében Széchenyi szállásán és elnökletével ülést tartott: „Mészáros miniszternácsot kér. Meghívom őket hozzám. Valamennyien eljönnek. A Würtemberg-huszárok svadronja dolgában, mely átjött mihozzánk. – Amnesztia mellett döntünk.” (Széchenyi István, Napló, s. a. r. Oltványi Ambrus, Bp., Gondolat, 1978, 1260.) Széchenyi tájékoztatása Batthyánynak: Urbán (kiad.) 1999. I. 656–657. A hazatérés teljesebb motivációjára és eseménytörténetére lásd Urbán 1981. 339., továbbá: Rosonczy Ildikó, Adalékok Lenkey huszárszázadának hazatéréséhez, *Folia Historica* 7, Bp., 1979, 41–163.; Kovács István, „Mindvégig veletek voltunk”: Lengyelek a magyar szabadságharcban, Bp., 1998, 189–192.; Urbán Aladár, „Értesítve valánk a Hazátul, hogy siessünk védelmére”: Lenkey századának hazatérése 1848-ban, *Hadtörténelmi Közlemények*, 105. évf. (1992), 3. szám, 3–38.; Hermann Róbert, *Dezertőrökből szabadságharcosok: A közkatonák lázadása – Lenkey János százada = Uő., Reformkor, forradalom, szabadságharc: Válogatott tanulmányok*, Bp., Line Design, 2016, 137–146. Horváth Béla, A 6. (Württemberg) huszárezred az 1848-49-es magyar szabadságharcban, Bp., Line Design, 2017 (48-as Könyvtár), 20–59.; Horváth Béla, Lenkey János tábornok: „*Ezt is elszenvetem a hazáért!*”, Bp., Line Design, 2003 (Aradi Vértanúk), 41–67, 174–200.

Úgy véljük, jún.-ban Petőfi, dacára a *Nemzeti dal*/hatására tett utalásnak, a követválasztásra készülődve nem foglalkozott az üggyel. (Ellentétes véleményt fogalmazott meg Kiss József, szerinte a vers megírásának egyik motívuma volt ez a személyes érdekltség. – PAT I. 404.) Az országos rokonszenvet kiváltott eset azonban a sajtónak egész nyáron át témát adott (vö. Urbán 1981. 339–341.), és júl. 20-án azzal zárult, hogy a kegyelmet kapott huszárok a délvidéki hadszíntérre vonultak. Egyetérthetünk Urbán Aladárral, aki a PH aug. 6-i számában megtalálta a Dnyeszter-parti eskü szövegét is, hogy az országgyűlés hadügyi vitájának bejelentett elhasztása miatt (aug. 7.) érezte szükségét a vers megírásának, közlésére pedig még a szavazás előtt került sor (Urbán 1981. 341–342.). Ezért a verset, a nyomdai átfutást is figyelembe véve, 1848. aug. 7. és 18. közé tesszük.

Fogadtatás

MT, 2. évf. (1849), 21. szám (máj. 14.), 84. Kisbéri László kunszentmiklósi levelező a városból való sebesült honvédtiszt bemutatását így kezdte: „Petőfi, Lenkeinek és századának kötött cserfakoszorút, én pedig Virág [Gedeon] kapitánynak kötök és ajánlom rövid sorokban...” (PAT I. 318.)

Magyarázatok

- C *Lenkei*: Lenkey János (1807–1850) 1827-től volt hivatásos katona, 1845-től századkapitány a 6. Württemberg huszárezrednél. 1848. máj. 28-án a külföldön állomásozó katonaság hazavezénylésének a hírére a százada Mariampolból hazaszökött, Lenkey pedig csatlakozott hozzájuk. Részt vett délvidéki harcokban. 1849. márc. 15-én tábornokká nevezték ki. Az aradi várfogságban megőrült. Életrajzi adatait részletesebben lásd 1849. aug. 27-i kihallgatási jegyzőkönyvében: Az aradi vértanúk, II. kötet, összegyűjtötte, a szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Katona Tamás, Bp., Gondolat, 1979 (*Magyar századok*), 142., valamint Bona Gábor, *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*, Bp., Heraldika, 2000, 176–177.
- 1–2 *Koszorút kötöttem...*: a hadi dicsőséget jelképező cserfakoszorú felbukkant már a nem sokkal korábban keletkezett *Kun László krónikájában* is: → 135.
- 28 *huszárezred*: az I. Vilmos württembergi király (1781–1864) nevét viselő 6. huszárezred. Felszerelésükre lásd Barcy – Somogyi 1986. 38–50.

- 88–104 A Dnyeszter-parti eskü jelenete az aug. 6-i PH-ban, ifj. Jura György elkésett tudósításában (127. szám, 733.): „... hitők szerint a hely, hol megállottanak, szent vala, mert Árpád Magyarországra jöttekor ott állott meg, s kérdezősködött a hegyeken tuli vidék felől. – Itt esküdött meg a század, hogy mert a hon veszélyben van, hazajő, itt alkottak magoknak törvényeket, hogy arra, ki visszatér, ki lop, halál legyen sat.”
- 159–160 *Beszéljen akármit / A hadügyminiszter*: Mészáros Lázár huszárezredes, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja, itáliai csapatszolgálatá miatt csak máj. 23-án vehette át tárcáját. Mint emlékiratában is említette, Lenkeyék voltak az első csapattest, amely „előbbi esküje ellenére” hazatért, azaz hivatalból helyteleníteni kellett lépésüket, vö. Mészáros Lázár emlékiratai, I. kötet, az eredeti kéziratokból közrebocsátja Szokolay Viktor, Pest, 1867, 242. Amikor a minisztertanács kérte amnesztiát a király is megerősítette, a Délvidékre vezényelte őket. Petőfi a hadügyek lassúnak vélt intézése és erénytelensége miatt nem bízott benne, s varcgelb tisztnek tartva őt.

Szövegváltozatok [a Nép Barátja következetes aposztrófhasználatát nem tekintettük annak]

18	K	<S> Én
18	K	hisz<i>tek
46		búslakodnák [th., em.]
44	K	sziváro<.>g
48	K	magyar <magyar> hazánk?
83	K	titkolják, <nag>
84	K	<az> nagy [utólag föléírva]
113	K	<m>jöttek
151	K	édes <hazája>

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 370.

800. REPUBLICA

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 43. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéek* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 7. szám (aug. 13.), 209–210., vö. Ferenczi 1896. III. 227. és Endrődi 1911. 490.

Kötetben először: DK 518.

Keletkezés

Petőfi máj. 27-i, jún. 11-én megjelent hírlapi cikkében felfüggesztette a köztársasági propagandát, vö. *A gyáva faj, a törpe lelkek*.... c vers. jegyzeteivel (→ 451.). Aug.-ban, *Az apostol*

első változatának befejezése után, a kormány és az országgyűlés erélytelenségét látva, magánleveleinek tanúsága szerint is (Arany Jánosnak aug. 16-án, Bankós Károlynak aug. 18-án – PSÖM VII. 165–166.) egy új forradalmat, egy jakobinus diktatúrát vizionált a forradalom eredményeinek megvédésére. Nyilvánosan is megtette: aug. 10-i hírlapi cikkében, amit másnap a MT közölt, egyenesen a nemzethalál képét vázolta fel, „ha a nemzet minél előbb föl nem serken, s ki nem ragadja kormányja és képviselői kezéből azon hatalmat, melyet nekik jó hiszemben átadtak, s mellyel azok részint nem tudnak élni, részint rútul visszaélnék.” (Endrődi 1911. 490. és PSÖM V. 115.) Úgy véljük, Urbán Aladárnak igaza van abban, hogy a cikkbe nem fért bele, nem is lett volna észszerű a republikánus propaganda bevonása, ám a vers vallomása Petőfi töretlen elvhűségét bizonyította (Urbán 1981. 338.). A költemény hagyományos keltezése (Ferenczi 1896. III. 227. és 261.) 1848. aug., amit aug. 10. körültre szűkíthetünk, ami a nyomdai átfutást tekintve is elfogadható időpont.

Magyarázatok

- C Horváth János párhuzama Byron 1842 óta magyarul is olvasható naplójával túlzásnak tűnik (Horváth 1922. 569).
- 3 *Rákócziak*: II. Rákóczi Ferencnek édesanyja és fiai is száműzetésben éltek és haltak meg.
- 15 *egy új, de szent Napóleon*: Fekete Sándor Cabet-hatásnak tulajdonítja (Fekete 1989. 214–215.).
- 25–28 a strófa előzményének tekintett Shelley-párhuzam, a *The Revolt of Islam*-ból szintén túlzásnak tűnik (Horváth 1922. 569).

Szövegváltozatok [az Élkc következőes aposztrófhasználatát nem tekintettük annak]

7	K	még, a ki megfeszíteni [a betű utólag beírva] < kes >
	Élkc	megfeszíteni
10	Élkc	ugy is
15	Élkc	új, Napoleon
17	Élkc	szelíd
18	K	oltár<f>lángja
19	Élkc	megtériti
20	K	Mel<j>lyben
21	Élkc	győző; diadal-ív,
22	Élkc	elkészül,
23	Élkc	pázsiton,
28	Élkc	sírba [aposztróf nélkül]
	K	mélyen ? <...> [az áthúzott pontokat az Élkc gondolatjelnek szedte]
31	Élkc	Republikánus
36	Élkc	porára!

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 467.

801. HÁROM MADÁR

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 43. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Km MTAK Kt. K 523. Szendrey Júlia másolata. A 2 folió terjedelmű szöveg S J rajzos-monogramos levélpapíron

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 8. szám (aug. 20.), 245–246., vö. Endrődi 1911. 490.
Kötetben: UK01 456–457., UK02 II. 267–269., UK1 II. 241–243.

Keletkezés

A versgyűjtő füzetben elfoglalt hely alapján hagyományosan (Ferenczi 1896. III. 237. és 261.) 1848. aug.-i költeménynek tekintjük. Az időkeret szűkíthető: a post quem-terminust az aug. 10. körüli *Respublica*, az ante quem-terminust a megjelenés adja. Ennek alapján a vers megírását 1848. aug. 10. és 18. közé tehetjük.

Magyarázatok

- 9 *semmi vész*: Petőfi júl. közepére, a képviselőválasztási költségek (PSÖM VII. 516.) és a kiesett jövedelmek miatt, az anyagi csőd szélére jutott. Esedékes 208 pft-os váltóadósságát csak úgy tudta rendezni, hogy az Élk egyhavi szerkesztői honoráriumát előre felvette, a hiányzó 108 ft-ot pedig Vas Gerebentől kérte kölcsön, a Nép Barátja Arany Jánosnak járó tiszteletdíj-keretéből. Aug. 1-jétől a család kisebb lakásba is költözött, a Lövész u. 391. sz. alá (ma: V. Királyi Pál u. 15.). Valószínűleg anyagi helyzetük volt az oka, hogy a várandós Petőfiné 1848 nyarán, tervei ellenére, nem tudott Erdődre látogatni (lásd aug. 28-i levelét anyjának – PA II. 78–79.).
- 21–22 *kezd, / (...) neszt*: ugyanez a rímpár szerepelt, szintén a fülemüle ~ csalogány éneke kapcsán, az 1844. aug.-i *Est* c. versben (→ PSÖM 2. 66.)
- 42 *Ez a sas a te lelked*: a kép előzménye *Az alföld* c. versben (1844. [jún. második fele – júl.] → PSÖM 2. 56–58.)
- 44 *lelked férfi*: Petőfi valóban csodálta felesége határozottságát. Jún. 14-én, Szabadszálláson a költő távozni akart a városból, „de ő határozottan azt felelte, hogy nem megyünk, itt fogunk maradni, itt kell maradnunk; ha agyon akarnak bennünket verni, jól van, verjenek agyon, hanem azt ne mondhasa senki, hogy te hátráltál.” – (*Nyilatkozat*, Kunszentmiklós 1848. jún. 15. – PSÖM V. 101.). A Szendrey Júliára vonatkozó kortársi visszaemlékezések is többször emlegették „férfias” jellemét, ezzel indokolva, miért tűnt excentrikusnak: Gyimesi Emese, Szendrey Júlia irodalmi pályafutása: Társadalomtörténeti kontextusok, Bp., Ráció, 2021 (Ligatura), 42–46.

Szövegváltozatok [az Élkc következetes aposztróphasználatát nem tekintettük annak]

2	Élkc	mondo ~~t~~ [sh.]
5	Élkc	boldogságo ~~k~~ , [sh.]
9	Élkc	háborít ~~ja~~
10	Élkc	víg ~~an~~
22	K	minden < földi >némü
23	Élkc	háborít ~~sa~~
28	Élkc	szül
30	Élkc	szí ~~ved~~ ,
35	Élkc	elvon ~~ul~~ ,
36	Élkc	vad ~~ul~~ ,
37	Élkc	e' sas
40	K	pa<pa>ripa [th.]
41	Élkc	Rémít ~~ő~~
	K	szörnyü [th., em.]
43	Élkc	szí ~~ved~~

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 290–291.

802. A NEMZETHEZ

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 44. f. r. – v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli esték* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

A költemény Petőfi életében nem jelent meg nyomtatásban.
Kötetben először: DK 525–526.

Keletkezés

Már Ferenczi Zoltán a déli hadszíntér árulónak tartott katonai vezetői miatti megszólalásnak tekintette az 1848 aug.-ára datált verset (Ferenczi 1896. III. 261.). Urbán Aladár rámutatott az aug. 10-i hírlapi cikkel való gondolatrokonságra, leszögezve: „... a Petőfi életében meg nem jelent költemény az augusztus 10-i cikk megírása körüli napokban keletkezett.” (Urbán 1981. 337.)

Kiss József viszont arra emlékeztetett, hogy az Élkc-ben Petőfi aug. 13-án tette közzé Egressy Gábornak Óbecséről küldött, aug. 2-i, neki címzett nyílt levelét, amelyben a színész leszögezte: „Földvár ügyetlenség, gyávaság és árulás miatt ejtetett ki kezünkől. Erre most gyűjtöm az adatokat.” (PA III. 257.) Az eddigiek alapján a verset 1848. aug. 10. utánra tehetjük, ante quem-terminust azonban csak a versgyűjtő füzetben rákövetkező

költemény, a *Vörösmartyhoz* ad: az azt kiváltó esemény aug. 21-i. Ezért *A nemzethez* megírása 1848. aug. 10. és 20. között történhetett.

Magyarizatok

- 38 *Zrínyi Miklós unokája*: nem egyértelmű, melyik Zrínyire céloz a sor, de a vitézség és az unoka együttes említése azt valószínűsíti, hogy itt a Szigetvárnál elesett Zrínyi Miklósról (1508 körül–1566) van szó, s így az utalásba beleérthető a költő Zrínyi Miklós (1620–1664) is, aki valójában dédunoka volt, de a *Szigeti veszedelemben* „unoká”-nak aposztrofálta magát (az eposz keletkezésének és a „családi kultusz”-nak az összefüggésére lásd Klaniczay Tibor, Zrínyi Miklós, 2. kiad., Bp., Akadémiai, 1964 [Irodalomtörténeti Könyvtár 14.], 75–82.).
- 58 *Szűzegerszer*: a fordulatban Marat 1791. jan.-i cikkének szóviszshangját látta Fekete Sándor (Fekete 1989. 204.).
- 59–60 Fekete szerint az itt körülírt „vérfolyó” szintén Marat-kölcsönzés, a *L’Ami du peuple* 1790. jún. 2-i számából (uo.). A *vérfolyam* és a *vértenger* mint a történelem szükségszerű terméke azonban már 1847 ápr.-ában is szerepelt Petőfinél, *Az ítélet* 2. sorában (→ PSÖM 5. 59.).
- 62 *belső bitangok*: a sorokat kommentáló Fekete Sándor emlékeztetett rá, hogy a külső és a belső ellenség ilyen szembeállítás a jakobinusok (Marat, Saint-Just, Robespierre) gyakori fordulata volt (Fekete 1989. 215–216.). Az 1848. aug.-i Petőfi-szövegek ismeretében ez a gyűjtőfogalom már nemcsak a verset kiváltó katonai vezetőkre vonatkozott, hanem a felakasztandó kormányra (levél Arany Jánosnak, aug. 16. – PSÖM VII. 165.) és az országgyűlésre is (levél Bankós Károlynak, aug. 18.): „... szabadságunk és leendő nagyságunk legmegrögzöttebb ellenségei itt vannak Pesten.” (PSÖM VII. 166.)

Szövegváltozat

- 28 K hozzá<...>nk.

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 92.

803. BÉRANGER LEGUJABB DALA

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 45. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 10. szám (szept. 3.), 311–312., vö. Endrődi 1911. 491.
Kötetben először: DK 527–528.

Keletkezés

Mivel a vers nem Béranger tollából származott (bár a költő és a korai kutatás ezt nem tudhatta), értelemszerűen nem szerepelhetett Petőfi Béranger-köteteiben – bár Havas ott kereste, s persze nem találta (HP III. 639). Megjelent viszont 1848. márc. 10-i dátummal – Béranger neve alatt – röplapon, amelynek egy példányát Kont Ignác fedezte fel a Bibliothèque Nationale-ben (Kont 1897). Hogy ez mikor és miképp jutott el Pestre és Petőfi kezéhez, nem tudjuk. (A költő jegyzete szerint nem sokkal korábban.) Ferenczi Zoltán előbb (Ferenczi 1896. III. 262.) aug.-ra, majd kéziratában (Petőfi „Béranger legújabb dala” c. fordításáról. A Petőfi-Albumból térhiány miatt kimaradt eredeti kézirat és korrektúra. 1898. – PIM Kt. V-an. V 4559/68.) szűkebben, aug. második felére datálta. Mivel a versgyűjtő füzetben megelőzi az aug. 21-i eseményekre reagáló *Vörösmartyhoz* c. költeményt, a fordítást 1848. aug. 21. előttre tesszük.

Magyarázatok

Hogy a vers nem Béranger műve, arra először Kacziány Géza utalt: „A Petőfi által neki tulajdonított költemény nem Bérangertől származik.” Petőfiről és mestereiről, Bp., 1910 (Petőfi-Könyvtár XVIII.), 115. A szerzőt máig nem ismerjük. Béranger egyik, 1848. ápr. 21-i levele szerint egy ismeretlen rajongója írta (Lukácsy Sándor, Filológiai novella, Élet és Irodalom, 11. évf. [1967], 44. szám [nov. 4.], 4.), aki nyilván nem tudta elviselni, hogy a fáradt, a forradalmakban többször csalódott népköltő nem szólalt meg a febr.-i forradalom után (Fekete 1989. 216–217.). A francia eredeti Petőfi-autográfként maradt fenn, Szendrey Júlia hagyatékában, ahonnan csak 1934-ben került közgyűjteménybe. Hasonmása: Mikes – Dernői (kiad.) 1930. 16. fakszimile. Ma: OSZK Kt. Fond VII/186., vö. Mikes – Dernői (kiad.) 1930. 249. és PSÖM VII. 599–600. Eszerint a vers szövege a következő (a másolatban cím nélkül):

O Manuel, la France s'est levée!
Sa liberté n'a plus un ennemi.
C'est bien ainsi, que nous l'avions revée!
Peuple géant, qui n'est rien à demi!
Puisqu'il nous mène à la terre promise,
Dieu parmi nous aurait du te laisser.
Qu'avais-tu fait pour mourir en Moïse?
Mon pauvre ami, je voudrais t'embrasser.

Sortant vainqueur de ces luttes sublimes,
Tu penserais à mon tout petit coin.
C'est dans ses jours de fièvres magnanimes
Que l'un de l'autre on a surtout besoin.
Longtemps muets, dans une étreinte antique,
Puis refoulant nos pleurs dans un baiser,
Nous criions: Vive la République!
Mon pauvre ami, je voudrais t'embrasser.
Le sait-on bien? Depuis qu'au Jeu-de-Paume
S'ouvrit l'époque, où le peuple vainqueur
Fit affluer en notre beau royaume

Le mond entier, comme le sang au coeur,
Du livre d'or sanglant, sublime ou sage,
Où chaque lustre eut sa gloire à tracer,
Quarante-Huit est la plus belle page!
Mon pauvre ami, je voudrais t'embrasser.

La royauté, stérilisait l'empire
Et jetait l'ancre en ce sable mouvant;
La foudre passe et le trône chavire,
Et j'ai cherché sa trace vainement;
Mais je retrouve une France féconde,
Qu'un noble sang vient de fertiliser,
Sol généreux, qui nourrirra le monde.
Mon pauvre ami, ju voudrais t'embrasser.

La République est grande et sera stable,
Elle remplit nos vœux; mais je t'aimais
Je me souviens de ce cri lamentable;
„Plaignons les mors, ils dorment à jamais!”
Dormir, hélas quand la France s'élève,
Lorsque pour vaincre et pour se surpasser
Elle a besoin de l'esprit et du glaive!
Mon pauvre ami, je voudrais t'embrasser.

Gloire à toi, peuple, à tes succès rapides!
Je t'aime mieux, lorsque je pense à lui.
Mes bras ouverts ne resteront pas vides:
Tous les Français sont frères aujourd'hui.
Vieillard courbé, quand tu courais aux armes,
Comme les morts j'ai du me reposer;
Mon sang est froid, et j'ai de chaudes larmes.
Peuple français, je voudrais t'embrasser!

(Ferenczi id. kézirat, PSÖM VII. 529–531.)

- C a párizsi röplapon: Stances de Béranger / Aux manes de Manuel sur la Révolution de février 1848. (Kont 1897. 777.)
- 1 *Manuel*: (1775–1827), ügyvéd, követ 1815-ben Napóleon száznapos visszatérése idején, majd 1818-tól újra, Vendée képviselőként. 1823-ban kizárták a parlamentből, a spanyol háború ellenzése és egy király-ellenes megnyilvánulása miatt, vö. Ferenczi id. kézirat és Fekete 1989. 217.
- 16 *Jeu-de-Paume*: utalás a labdaházi esküre, amikor 1789. jún. 20-án a nemzetgyűlés, szokott tanácskozási formától megfosztva, esküt tett, hogy nem oszlik szét, amíg a királyságot alkotmányos alapokra nem helyezte.

Szövegváltozatok [az Élkc következetes aposztrófhaszfnálatát nem tekintettük annak]

jegyzet	K	hatvan<y>nyolc [th.]
1	Élk	ím
2	Élk	Szabadságnak [ritmusrontó sh.]
6	Élk	megígért földnt [sh.]
15	Élk	felkiáltanánk: République!” [pontok nélkül]
17	Élk	tudj/átok? [sh.]
18	Élk	új nyílt
21	Élk	bölcs véres [vessző nélkül]
23	Élk	negyvennyolczadik
27	Élk	fölfordította
28	Élk	híre
29	Élk	termény [sh.]

A cím alatti jegyzet az Élkc-ben a 311. lap alján, * jelöléssel a címben, PETŐFI SÁNDOR. aláírással, az alábbi változtatásokkal: *Siettem* lefordítani ... megbecsülhetlen érdekű ... írta (3×) ... *meg* ez [értelemzavaró sh.]. A jegyzet végén, a névalírás előtt új betoldás: „Manuel, kihez e költeményt írta, egy megholt barátja, ki a restauratio alatt nevezetes ellenzéki tag volt.”

804. VÖRÖSMARTYHOZ

(midőn a nemzetgyűlésben augusztus 21^{kén} a hadügyben a többséggel szavazott.)

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 45. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéke* c. vers jegyzeteiben, → 355.!) A vers soronként áthúzva, elolvasta Ferenczi Zoltán, Petőfinék „Vörösmartyhoz” intézett költeménye, PetMuz, IV. évf. (1891), 4. szám, 177–180. hasáb. (Olvasati hibáit a főszövegben javítottuk.) A gesztus talányos, nem tudjuk, az áthúzásra mikor, a versgyűjtő füzetbe való beírás után mennyi idővel került sor; s ugyan Petőfi több 1848-as vagy 1849-es versét áthúzta hasonlóképpen, de ez volt az egyetlen olyan eset, amikor egy egykorúan publikált, s így széles körben ismertté vált szövegét akarta ilyenformán kiiktatni az életművéből. Ennek értelmezésére lásd Szilágyi Márton, *A Petőfi-filológia legfőbb bázisa, a versgyűjtő füzetek*, *Studia Litteraria*, 62. évf. (2023), 3–4. szám (Petőfi 200 – Petőfi életműve és kultusza), 25–37.

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 9. szám (aug. 27.), 271–272., vö. Endrődi 1911. 491. Petőfi hozzáfűzött jegyzetével: „Én, ha verset írok, nem írom a magam mulatságára, hanem írom azért, hogy kiadjam, hogy mások gyönyörködjenek benne vagy okuljanak rajta. (Elérem-e célomat, vagy nem? az nem tartozik ide.) Sokan voltak, kik e költeményem kiadását elleneztek. Nem tehetek róla. Én érzem a legnagyobb fájdalmat, hogy erre kényszerülve vagyok, mert, én szerettem és tiszteltem legjobban Vörösmartit mind azok között, kik őt valaha szerették és tisztelték, de elveimet még sokkal jobban szeretem és tiszteltem, mint őt. Szívem sajog és vérzik, de kérelhetetlen maradnék, ha elvérzeném is bele. Bru-

tus talán sírva szúrta le jótevőjét, apját, Caesart, de leszúrta. Hogy Vörösmartit elitélem, nagy áldozat, melyet szívem tesz elveimért, de bármily nagy ez áldozat, kész vagyok és mindenkor kész leszek sokkal nagyobbakat is tenni értetek, szentséges elveim! / PETŐFI SÁNDOR.” (Ferenczi 1896. III. 263., PSÖM III. 338., PAt I. 290.)

Kötetben: [Kertbeny – Vasfi-Eisler] kiad. 1851. 99–102. Itthon: DK 741.

Egykorú újraközlés

Nép-clem. Radical Lap, 1848, 51. szám (aug. 30.), 204. vö. Endrődi 1911. 491. és PAt I. 291.

Keletkezés

A vers megírását az újoncozási törvényjavaslat országgyűlési vitája váltotta ki. Mészáros Lázár hadügyminiszter már júl. 20-án benyújtotta javaslatát, amely szerint a 40 000 újoncot a meglévő seregredekbe osztották volna be, német vezényleti nyelv alatt, az önálló magyar haderő létrehozását későbbre halasztva. Mészáros azzal érvelt, hogy a cs. kir. hadsereg kereteinek felhasználásával az újoncok könnyebben és gyorsabban kiképezhetők. A törvényjavaslatot véleményező központi választmány a Magyarországon működő seregredek 3. zászlóaljait egészítette volna ki, kb. 12 000 fővel, míg a többiekből honvédszászlóaljakat formáltak volna. Az aug. 1-jén elkezdett vitát elnapolták, hogy majd a hadkötelezettségről és a költségvetésről szóló törvényjavaslattal együtt vegyék újra napirendre. Petőfi véleménye a halasztásról aug. 10-ről keltezett hírlapi cikkében olvasható, amely a MT másnap, aug. 11-i számában jelent meg (PSÖM V. 112–115.).

A hadügyi törvényjavaslat vitája végül aug. 16. és 23. között zajlott. Petőfi, aki – Pesty Frigyes naplója szerint (PAt II. 90.) – az országgyűlés karzatáról kísérte figyelemmel a vitát, a törvényjavaslatról aug. 18-án magánlevélben szolt az újoncozásról barátjának, Bankós Károlynak, a délvidéki táborba, melyet „Mészáros, ez őrlt marha, erőnek erejével a régi német katonaság kaptájára kíván ütni.” (PSÖM VII. 166.) Mivel a kormány véleménye sem volt egységes, Kossuth aug. 19-én kompromisszumos javaslattal állt elő. Eszerint praktikus okokból (Itáliában és a Délvidéken a csapatok ellenség előtt álltak) a harmadik zászlóaljakat egészítsék ki hadilétszámmra, és a hosszabb kiképzési idejű huszárság is maradjon meg az eddigi kötelékekben, a többiekből honvédség formálandó. Aug. 21-én az országgyűlés délelőtti ülésén az aug. 19-i, újabb szenttamási kudarc hírére Perczel Mór árulással vádolta meg a katonai vezetést. A parlament végül – Batthyány lemondással való fenyegetőzésére – elítélte a kijelentést, ám a hadügyi javaslat vitájára csak este, ebben a fel-fokozott légkörben került sor. Ezt megelőzően Petőfi és Patay József, a monori kerület radikális képviselője beszélgetett a folyosón, aminek Hunfalvy Pál volt a fül- és szemtanúja: „Patay mondja, itt van a német tisztekbe bizakodás gyümölcse! mire Petőfi ihlett és áthatott képpel válaszolta, hogy ha őt a sereghez leküldték volna, bizony rég csinál vala rendet – guillotine –.” (PAt III. 170.) A 4. §. szolt az újoncok beosztásáról, a szakaszonkénti vitában Mészáros azonban bővítette a kompromisszumot: a harmadik zászlóaljak mellett még további tartalékszázadokat is javasolt. Háromórás vita után, aug. 21-én 23 óra körül került sor a szavazásra a Kossuth – Mészáros javaslatáról, amelyet az országgyűlés végül 226:117 arányban fogadott el. Vörösmarty, akár az egész ülés alatt, most sem szólalt meg, de megszavazta a javaslatot (Ferenczi 1896. III. 260–263., Urbán 1981. 342–347., Spira 1998. 314–318.).

Petőfi azonnal reagált, a vers dátuma tehát: 1848. aug. 22.

Az első olvasók Jókai Mór, az Élk szerkesztője és Emődy Dániel, a PH segédszerkesztője lehettek, akik ekkor egy házban laktak a Hatvani utcában, és Jókai pünkösdi kölönköltözése óta Petőfi az utóbbi révén tartotta a kapcsolatot szerkesztőtársával, vö. özv. Jókay Józsefnek írt levelével, 1848. szept. 6. (PSÖM VII. 167.). Jókai emlékezése szerint: „A kormányal szavazók között volt Vörösmarty is. Erre írta Petőfi ezt a verset. Én kértem, hogy ne adja ki a lapunkban. Ő mégis kiadta. Ezen meghasonlottunk.” (Petőfi emlékszoaránál, Koszorú, 1882, VIII. 404., idézte Hatvany 1967. II. 446.) Jókai életrajzírója, Mikszáth Kálmán, nyilván az írótól szerzett értesülés alapján, így formálta meg a jelenetet: „Mint egy tűzokádó, úgy önté epéjét a *Vörösmartyhoz* című költeményben, melyet azonnal az »Életképek«-hez vitt. Jókainál Emődyt találta. Felolvasta nekik a költeményt. Jókai kijelentette, hogy ezt nem adhatja ki. Vörösmarty mindig atyai szeretettel viseltetett mindkettőjük iránt, bevezette őket az irodalomba. Gondolja ezt meg Petőfi, és semmisítse meg a verset; a higgadt Emődy is ezen a véleményen volt. Petőfi látszólag le hagyta magát beszélni és ezekkel a szavakkal ment el: »Jól van, Mór, én engedek neked, de csak úgy, ha te is engedsz nekem abban az ügyben, hiszen tudod, melyikben.« »Nem – soha« – felelte Jókai.” (Mikszáth Kálmán, Jókai Mór élete és kora. Bp. 1907. I. 201., idézte Hatvany 1967. II. 446.) A szövegekhez két megjegyzést fűzhetünk. Ők és okozat ellentmondó rögzítésében az utóbbi változat az igaz: nem a vers kiadása volt az oka kettejük meghasonlásának, hanem az „ügy”, a Laborfalvi Rózával kötött házasság, ami miatt Jókai már pünkösdkor elköltözött addigi közös otthonukból. Petőfi a verset akkor adta közre, amikor Jókai már Rákoscában készítette elő aug. 29-i házasságukat, viszont az is tény, hogy az Élk vers-rovatának a költő volt a szerkesztője (Jókai és Petőfi baráti kapcsolatának megromlásáról lásd még Szilágyi 2021. 48–55.).

Petőfi a költemény publikálása előtt Vörösmartyt is fölkereste: „mielőtt kiadtam versemet, igen hosszan beszéltem e felől Vörösmartival a nélkül, hogy kapacitálni tudott volna.” (Endrődi 1911. 500. és PSÖM V. 121.) Hogy a verset is megmutatta-e, amint azt Hatvany Lajos állítja (Hatvany 1967. II. 465.), ennyiből nem tudható.

1848. aug. 23-án az Egyenlőségi Társulatban, amelynek Petőfi ismeretlen időpont óta, aug.-ban már tagja volt, „Madarász László elnök javaslatára elhalasztották az országgyűlés hadügyi törvényjavaslatáról e napra kitűzött vitát (...), majd héttagú választmányt küldtek ki egy szeptember 8-áig kidolgozandó nyilvánlat elkészítésére.” (PAI III. 119.) A választmányának Petőfi is tagja lett. Noha a nyilvánlat kidolgozására és elfogadására az események torlódása miatt nem került sor, a megválasztás a költővel való egyetértés jele, amint-hogy a vers újraközlése is a Társulat lapjában, a Nép-elemben történt (PAI III. 256.).

Elk, 6. évf. (1848), II. félév, 10. szám (szept. 3.), 315. A nászútjáról visszatért Jókai Mór szerkesztői nyilatkozata, amely szerint „[e] lapok mult számában megjelent versét [!] szerkesztő társamnak Vörösmartyhoz akaratom és határozott tiltakozásom ellenére a' főváros-tóli távollétemben jött be a' lapba.” Rosszallásának négy oka: Vörösmarty nem szolgált rá a megalázásra; költő nem mondhat ítéletet költőtársa fölött; mások elveit tiszteletben kell tartani; Petőfi elfeledkezett a háláról, amellyel Vörösmartynak tartozik (Endrődi 1911. 491–492. és PSÖM V. 232.).

Kossuth Hírlapja, 1848, 58. szám (szept. 6.), 265. Vörösmarty Mihály: *A magyar had-seregéről. Petőfihez* c. válaszcikke. Ebben a költő-képviselő megindokolta szavazatát (talán a Petőfinak is elmondott érvekkel). A vers ugyanakkor „igen nagy elbizakodásra s könnyelműségre mutat.” A cikk a következőkkel zárult: „Egyébiránt nem gondolom, hogy ezen kis tollharcz a jó viszonyt közöttünk felbontsa. A sajtó azért van, hogy írjunk. Petőfi elmondta

rólam véleményét, én most mondom el. Ő engem vétkes politicusnak tart, én őt igen gyalónak és könnyelműnek. Vádja súlyosabb, mint az enyém. Az idő itélni fog köztünk. / S hogy én is verset mondjak, egy jó tanáccsal végzem szavaimat:

Légy buzgó, de szerény, bírónak még te kicsin vagy.

Élj, küzdj és munkálj s várd el ítéletedet. –” (Endrődi 1911. 493–496. és PSÖM III. 338–341.)

A közléshez Bajza József szerkesztői jegyzetet fűzött, amely szerint „... mi nem azon pártban látjuk a hazafiságot, mely minden áron, még a hon elvesztésének árán is, magyar katonát akar, hanem azok részén, kik előbb a hon megmentésén munkálnak, s midőn ez megtörtént, akkor intézkednek a felett, hogy Magyarországon minden hadsereg magyar legyen, mi a lecsillapított hazában, a hadügyminister nyilatkozata szerint, egy év alatt is megtörténhetik.” (Idézte Hatvany 1967. II. 464. és PSÖM III. 341.). A cikkbe foglalt epigrammáról és kontextusáról lásd bővebben VMÖM 3. 545–551.

1848. szept. 6. Döbrentei Gábor, aki az 1830-as évek óta gyűlölte az egykori Ath.-triászt (a Conversations Lexikon-pör, a Magyar Tudós Társaság vitái miatt), kárövendve jegyezte fel: „Olvasám Vörösmarti envédelmét Petőfi ellen, Kossuth Hirlapja 58-d számáb[an]. 1848. sept. 6. S ezt érzem: Ládd Vörösmarti, hogy keríté náladnál fiatalabb nyakadba vétkeidet, cselszöveséiddel, miket te tettél ármánykodva Berzsenyi, Kisfaludy Sándor ellen a m[agyar]. t[udós]. társaságnál. Vörösmarti szelid farkas, bárányos róka.” (Gálos Rezső, Döbrentei papirosszeletei, ITK, 24. évf. [1914], 4. szám, 464., idézte Hatvany 1967. II. 458.)

Kossuth Hirlapja, 1848, 60. szám (szept. 8.), 275. Petőfi Sándor: *Válasz Vörösmartynak*.

Petőfi várta a költőtárs válaszát, de sajnálja, hogy „a gyanúsítás és a lenézés fegyvereit” használta. Elhárította a hálátlanság vádját: korábban (1845-ös és 1847-es prózájában, az ÖK1 ajánlásában) tisztelettel szólt róla és hozzá, és most is „hosszu és kínos lelki harc után” írta meg versét. Egyetértett, hogy a tollharc ellenére a jó viszony fennmarad kettejük között. „De ha ellenkezőleg lenne is, nem csak ő vele, hanem akárkivel a föld hátán, mindig kimondanám szabadon meggyőződésemet. Inkább legyen ezután is, mint ekkorig voltam, bátran és kérlelhetlenül kimondott meggyőződésem martyrja, hogysem gyávasággal vádolhassam én magamat. Én magammal akarok békében élni, nem a világgal.” (Endrődi 1911. 497–499. és PSÖM V. 118–119.)

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 11. szám (szept. 10.), 351–352. Petőfi Sándor: *Első és utolsó fölszólalásom egy igen piszkos dologban*. Jókai négy rosszállására Petőfi a szerkesztőtárs őt „impertinentiá”-jának felsorolásával válaszolt, miután leszögezte, hogy kettejük vitájának magánéleti indító okát nem kívánja a nyilvánosság elé tárni. Jókai elkövette mind a négy, általa kárhoztatott hibát (Petőfi különösen a pályakezdése érdekében tett támogatás utáni hálátlanságát róta fel), és visszautasította leckéztető modorát. Végül közölte szándékát: „Szerződésünk ezen év végeig tart; ez év utolsó napján megszűnöm az Életképek szerkesztő- és dolgozótársa lenni.” (Endrődi 1911. 499–501. és PSÖM V. 120–121.) A Jókai és Petőfi közti nyilvános hírlapi polémia léte és hangneme nyilván szintén hozzájárult ahhoz, hogy kettejük kapcsolatát a későbbiekben egyik fél sem igyekezett felújítani.

Nemzetőr, 1848, 11. szám (szept. 10.), 169. Vahot Imre „Egy önkéntes” álnév alatt érkezettnek látta az időt, hogy a vita kapcsán, bőven idézve Vörösmartyt, Petőfit harcias versei után gyávasággal vádolja: „– te katona voltál, gyermeked nincs, – s roppant kardod, mellyel a marciusi napokban annyira csörömpöltél, még is hüvelyében rozsdásodik. No de azért édes öcsém, nem irigylem költői babérodát!” (Endrődi 1911. 501–502.)

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 12. szám (szept. 18.), 379. Jókai vitázáró nyilatkozata, amely kizárólag kettejük kapcsolatával foglalkozott: „Petőfi engem *soha sem szeretett*, én szerettem őt, ’s azért az ő kíméletlen szavai engemet legfeljebb bántanak, de ellenségévé nem tesz-

nek. (...) Ő arról nem tehet; ő úgy született.” (Kiemelés az eredetiben. – Endrődi 1911. 505.)

1848. nov. 19. Arany János levele Petőfinak Szalontáról. Arany, aki nem ismerte a Petőfi–Jókai barátság megromlásának teljes háttértörténetét, kissé értetlenül kérdezte:

„Kibékültél-e már Jókaival? Az olly furcsa kis processzus volt, hogy kivált, a posteriori, az ördög is nevetne rajta.” (PSÖM VII. 177.) Petőfi és Jókai sohasem tisztázta ezután viszonyukat.

Magyarázat

- 1–7 A fájdalommal ostromozó költő alapállása: *Van-e egy marok föld...* 26–29. sor
8 *Nem én tépem le homlokodról:* a homlokról letépett babér képe visszaul *A marcziusi ifjakra* (1848. [jún. 15. után]), ahol még a méltatlanul viselt dicsőségjelet sem szakíthatja le más: → 119–120.

Szövegváltozatok [az Élkevetőkövetes aposztróphasználatát nem tekintettük annak]

C	K	Vörösmartéhoz [a forradalmi helyesírás szerinti névalakot jav.]
Alcím	K	(; midőn a nemzetgyűlésben augusztus 21kén < ő is arra szavazott, hogy a magyar hadsereg ezután se legyen magyar, hanem mint eddig volt, német. > a hadügyben a többséggel szavazott.)
	Élk, N	(Midőn 21-kén ő
17	Élk, N	Ime [vessző nélkül]
18	N	milyen
21	Élk, N	nagy [vessző nélkül]
22	K	< Illyen csodát ember nem ért. -- >
28	Élk,	N odafent,
33–35	K	< Azt én tudom, hogy nem magad vagy, Tudom, száz és száz van veled, De volna bár ott valamennyi, >
42	Élk, N	s z ó z a t o t ,
43	N	Mely
45	K	< olyan > hieroglif
50	Élk, N	név [vessző nélkül]
51	Élk, N	rövidlétű
52	Élk, N	Futócsillag
Jegyzet	K	[nincs]
	N	[az Élkeközléshez viszonyítva] szerettem, én tiszteltem ... leszurta ... Melyet ... bármily

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 570–571.

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 46. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli esték* c. vers jegyzeteiben, → 355.) A K hasonmása: PSÖM III. 102. és 103. között.

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 11. szám (szept. 10.), 347–348., vö. Endrődi 1911. 499.
Kötetben először: DK 528–529.

Keletkezés

Nemcsak a versgyűjtő füzetben elfoglalt hely, hanem tartalmi ismérvek alapján is már Ferenczi aug.-i versnek tekintette: Ferenczi 1896. III. 262. Valóban, aug. 10-i nyilvános újramegszólalása után Petőfi folyamatosan ostromozta a kormány és az országgyűlés tehetetlenségét, amelyet hazaárulásnak tartott. Az itt nem emlegetett második forradalom nem szociális tartalmú, hanem az eddigi eredmények és a haza megvédésének jakobinus típusú intézkedés-sorozataát jelentette volna. „... ha a nemzet minél előbb föl nem serken, s ki nem ragadja kormányra és képviselői kezéből azon hatalmat, melyet nekik jó hiszemben átadott, s mellyel azok részint nem tudnak élni, részint rútul visszaélnék.” — vázolta fel a lehetőséget aug. 10.-ről keltezett hírlapi cikkének végén. (PSÖM V. 115.) Magánleveleiben érthetően még határozottabban fogalmazott. Aug 16-án Aranynak ezeket írta: „De a haza cudarul van; vagy jön egy mindent fölforgató, de mindent megmentő forradalom, vagy elveszünk, de olly gyalázatosan, mit még nemzet nem vezett el. Én hiszem, hogy egy roppant forradalom előestéjén vagyunk, s tudod, nekem nincsenek vak sejtelmeim. Akkor aztán első dolgunk egy óriási akasztófát állítani s rá 9 embert!” (PSÖM VII. 165. – A Batthyány-kormánynak volt kilenc tagja.) Két nappal, aug 18-án Bankós Károlynak a Verbász alatti táborba ugyanezeket írta: „Ha mindent elbeszélnek, mindnyájan, a kik alant vagytok, fölrohannátok, és először is a minisztereket és az országgyűlést irtánátok ki, mert szabadságunk és leendő nagyságunk legmegrögzöttebb ellenségei itt vannak Pesten.” (PSÖM VII. 166.)

Az indulatok valószínűleg a hadügyi vita és az újabb délvidéki katonai kudarcok hatására érték el a lírai indulatküszöböt, ezért – figyelembe véve a versgyűjtő füzetben elfoglalt helyet is – *röviddel 1848. aug. 22. utánra* tesszük megírását.

Magyarázatok

- 1, 29 *Haloványul a gyáva*: visszaulálás a máj. végén-jún. elején írt *A gyáva faj, a törpe lelke*.... c. versre (→ 414.)
- 1–2 *Haloványul a gyáva szavamra... dalom / Viharodnak előjele, forradalom!*: A két sor értelmezésére lásd Fried István, „Csatázok verseimmel...”, Forrás, 56. évf. (2024), 3. szám, 45–46.
- 4 *atyáid*: a kormánytagok és az országgyűlés képviselői
- 5–6 Az aug. 10-i hírlapi cikk kezdőmondatai voltak: „*Felszabadultunk a Metternich-kompania alól s kaptuk a Battyáni-ministeriumot.* Erre ugyan elmondhatni, hogy

»eben gubát.« Amaz tetteivel törekedett vesztünkre, emez tétlenségével fogja *vesztünköt okozni*.” (PSÖM V. 112.)

Szövegváltozatok [az Élkc következetes aposztrófhasztnátát nem tekintettük annak]

1	K	< Kebelem kigyuladt meteorja, > Haloványul a gyáva szavamra...
4	K	Odahagytak [utólag összehúzáva]
	Élk	Oda hagytak
6	Élk	<i>övezze</i>
7	K	< fejed, > beteg
10	Élk	<i>ujra</i>
14	Élk	<i>ülje</i>
16	K	Kaszabold<, > le, [valószínűleg th.]
	Élk	magad,
17	K	< vasra > lánczra
	Élk	holttetemet.
18	Élk	menet.
19	Élk	legyen,
26	Élk	fiú szaporán [köztes vessző nélkül]
28	K	< Jelt ad? > <...n... > Jeladásra

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 256.

806. HÁNY HÉT A VILÁG?

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 46. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Röplapon: PIM ANy 78.10. (körülvágott példány). „(Pest, augusztus, 1848.)” helymegjelöléssel és dátummal, teljes névalírással, „Lukács és társ.” nyomdamegjelöléssel. „Ára egy bankó krajcár.” A hónap végén jöhetett ki, vö. Endrődi 1911. 491. Hasonmása: uo. a 488. és 489. között. Nincs adat, hogy a kiadást az Egyenlőségi Társulat finanszírozta volna, ezért Urbán Aladár azt a hipotézist állította fel, hogy a vers eredetileg a Nép Barátja számára készült, ám a Vas Gerebennel elégedetlen és meghasonlott költő végül nem ott jelentette meg, és bár anyagi helyzete igen rossz volt, az ügyből elvi kérdést csinált, és végül saját költségén adta ki a röplapot (Urbán 1981. 347–348.). A feltételezést jelenlegi adataink alapján sem megerősíteni, sem megcáfolni nem tudjuk. Abban viszont igaza van a történésznek, hogy a verset szintén a hadügyi vita következményének tartja: Urbán 1981. 324–325.

Az elmondottak alapján a hagyományos aug.-i keltezést (Ferenczi 1896. III. 262.) *1848. aug. végére* szűkítjük. (Vö. még a *Magyarázatok* alfejezetével.)

Magyarázatok

- 1 *Pesten járt:* az aug. 29-i János-nap körüli, kb. egy hétig tartott országos vásáron
23 *Az a vége:* a hadügyi vita aug. 23-án zárult, a Mészáros – Kossuth-féle törvényjavaslat elfogadásával.

Szövegváltozatok

3	Rl	hírt
4	Rl	örülök [sorvégi közp. nélkül]
10	Rl	hírt
14	Rl	hírnek
16	Rl	szívesen
18	K	<K> Mind
23	K	Az a vége, < az > [a jelöltek utólag beírva]
	Rl	legytek [sorvégi közp. nélkül]
28	Rl	Olaszországra.”
29	Rl	is, a ki
30	Rl	abból
33	Rl	bántott.

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 289–290.

807. VÉRMEZŐ

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 47. f. r. – v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli esték* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Nép Barátja, 2. évf. (1849), 15. szám (ápr. 28.), 229–231. hasáb, vö. Ferenczi 1896. III. 227. és Endrődi 1911. 531. A kései megjelenés okának Urbán Aladár a Petőfi és Vas Ge-reben között megromlott kapcsolatot feltételezte, miután „[f]eltehető, hogy a kézirat már 1848 őszétől a szerkesztőnél volt” (Urbán 1981. 348.). A hipotézist jelenlegi ismereteink szerint sem megerősíteni, sem cáfolni nem tudjuk.
Kötetben először: DK 533–535.

Keletkezés

A márciusi ifjak igyekeztek közkeletűvé tenni a magyar függetlenségi hagyományokat. Jókai Mór az Élk 1848. I. félévének 15. és 16. számában, ápr. 2-án és 9-én közölt cikket, *A világhírű Martinovics összeszküvési pör részletei* címen (JMÖM CB II. 39–54.) amely Berze-vicz György *Der Majestätprozess in Ungarn, 1795 c.*, névtelenül megjelent röpirata alapján

ismertette az eseményeket. Aug. 6-án hirdették először a Vahot Imre szerkesztette *Országgyűlési emléke. Politikai, történeti és szépirodalmi almanach* (Budapest, 1848.) megjelenését (Endrődi 1911. 486. és PAT I. 289.). Ebben Petőfinek három verse is kijött: *A szájhősök*, *A magyar politikusokhoz* és a *Föll*, így mindenképpen olvasnia kellett. Az almanach első, politikai-történeti részében (63–87.) olvasható Pásztor Dániel közlésében: *Kazinczy Ferencz fogsága naplója. (Az eredeti ortografia szerint)*. Kazinczy ekkor még kiadatlan művének ez a részletközlése csak a szöveg elejét tartalmazza, a letartóztatás, a per és a kivégzés időszakát; jelentőségéről a kiadástörténetben lásd részletesebben: Szilágyi Márton, *Forrásérték és poétika (Kazinczy Ferenc: Fogságom naplója)*, Bp., reciti, 2017 (Irodalomtörténeti füzetek 177.), 11–52. A két közlemény teljesen lefedi a Petőfi-vers tartalmát, így további forrásokat feltételezni nincs okunk, mint Fekete Sándornak, aki Budai Ézsaiás *Magyarország históriája* (Debrecen 1805) aszódai kikölcsonzásáig vezette vissza a költő vonatkozó ismereteit (Fekete 1989. 248.). Petőfi egyéni panteonjának alakulását bizonyítja az Egyenlőségi Társulat felkérésére írt proklamáció is (szept. 16.), amelyben Martinovics szintén szerepel a mártírok sorában: „Így vesztek el a vérpadon a legdicsőbb hazafiak: Zrinyi, Frangepán, Nádasdi, Martinovics és mások számtalanán.” (PSÖM V 125. – Az előző három a Caraffa-drámatörredékben bukkant fel, amelyet a kutatás újabban szintén erre az időszakra tesz.)

Fogadtatás

A megszállt Pesten kiadott Figyelmező (1849, 31. szám (febr. 25.), 122.) *Forradalmi műtárgyak* c. írásában párhuzamot vont Petőfi és Martinovics között. A „hurokra” kerülendő „írásbeli izgatók” között felsorolt „Petőfi névszerint, czikornyás szavakkal magasztalta egekig Martinovics mártírságát, ki 1795-ben a budai generálréten (vérmező) kivégeztetett pallos által, s kinek ő czimboráival együtt emléket kívánt emeltetni. Vigyázzon, nehogy talán épen azon emlék diszitse a jeles költő sirját is.” (Endrődi 1911. 525.) Mivel a vers ekkor még nem jelent meg nyomtatásban, a címadó kivégzési hely említése ellenére úgy véljük, a cikkíró az Egyenlőségi Társulat proklamációjára utalt.

Magyarázatok

- C A budai vár alatti Generális-rétet ~ kaszálót éppen e kivégzés hatására nevezte el a népnyelv Vérmezőnek.
- 1–4 Horváth János Vörösmarty-párhuzamot említett, az *Eger* c. kiséposz I. énekéből, ahol Buda „a’ szolga Dunában / Megdőlt tornyai’ árnyékát borzadva tekinti.” (VMÖM 5. 99., vö. Horváth 1922. 583. Hasonló megsemmisítés szerepelt a *Falu végén kurta kocsmá...* (1847. aug., → PSÖM 5. 126–127. 3–4. sorában.).
- 9–12 *Kont és társai* címmel 1848 dec.-ében írt verset Debrecenben (→ 286–292.), tematikai előzményként érdemes számontartani Garay János népszerű *Kont* c. versét is.
- 13–16 Lásd *A király esküje* c. verset 1848 máj.-ából: → 106–111.
- 16 *Öt pallos-szabítás*: nem tudjuk az előző versbeni négyhez képest a változtatás okát.
- 61 *Elárulta őket*: két forrásában nem volt szó árulásról, ez az aug.-i helyzet hatása
- 82 *egy nap*: 1795. máj. 20-án
- 85 *bátrán*: költői alakítás a forrásokon, Kazinczy őszintén írt az elgyöngült Zsigráyról és a kegyelemben reménykedő Martinovicsról.
- 88 *Rózsa a kertekben*: Kazinczy *Fogságom naplójában* olvasható: „Másnap reggel a vérhelyen rózsza virított, valaki rózsákat ása le ott csuprokban.” (i. h. 80.)

- 90 *bol vannak a ti sírjaitok?*: a szabadság vértanúinak ismeretlen sírja majd *Az apostol* zárlatában is visszatér (→ 257–258.)
- 91 *Hova temettek el?*: Kazinczynál: „Senki sem tudja, hol fekszenek.” (uo.) Csak 1914 máj.-ában találta meg Bartucz Lajos a jeltelen sírokat az egykori Városmajor területén. Mai nyugvóhelyükre a Kerepesi temetőben pedig csupán 1960-ban kerültek; síremléküket ott versünk utolsó négy sora díszíti, vö. Benda Kálmán, *Az 1795-ben kivégzett magyar jakobinusok hamvainak eltemetése 1960-ban* = Uő., *A nemzeti hivatástudat nyomában: Történelmi, történelemelméleti, művelődéstörténeti, iskolapolitikai és csángómagyar tanulmányok, írások, interjúk*, kiad. Lukáts János, Bp., Mundus, 2004, 311–322. A motívumot Horváth János Byronra vezette vissza (*The Siege of Corinth*, XXV), ám már 1845 óta jelen volt Petőfi költészetében (Horváth 1922. 583.).

Szövegváltozatok [a Nép Barátja következő aposztrófhasználatát nem tekintettük annak]

2	Nb	ba/agon [sh.]
5	K	< Talán – jobb > Jobb (...) már ő [utólag beírva]
7	K	< el > megirtózott
9	K	< Zs > gonosz
10	K	< I > levágott
	Nb	kezét [sh.]
11	Nb	Hé/ervári [sh.]
19	Nb	fölfe/enő
20	Nb	lemetszet [sh.]
27	K	Hón<ó>ok
29	K	fönn Szent.-György<nek> [a jelölt rész utólag beírva]
32	K	< tábort > tanyát
33	Nb	megszomjaztál?
38	Nb	vendégbő [sh.]
39	Nb	beb rosszul,
beb
50	Nb	nem: istenemre,
51	Nb	nemzetet [sorvégi vessző nélkül]
53	Nb	Szabadítóidat
54	Nb	Leszakítjuk
55	Nb	szégyen foltot,
fődé [sh.]
57	Nb	összeeskü/tek
60	Nb	leszakította.
62	K	Elfog<t>dosták
	Nb	Elfogdosák
63	Nb	És
64	Nb	előlt [sh.]
65	Nb	börtönb/ál
66	Nb	Bírák
kiha/gatás [sh.]
67	Nb	„Nem
68	Nb	Összeeskü/tetek

72	Nb	királynak.”
80	Nb	nyakokat
82	Nb	őt [sh.] egymás után.
84	Nb	Ők az elitéltek bátran [kétszeri vessző nélkül]
	K	batran [th.]
85	Nb	elébe [vessző nélkül] szörnyű vérpadra –
94	Nb	Megemlíteni
95	Nb	vége –

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 560.

808. ITT BENN VAGYOK A FÉRFIKOR NYARÁBAN....

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 48. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 18. szám (okt. 29.), 556–557., vö. Endrődi 1911. 512.
Kötetben: UK01 458–459., UK02 II. 270–272., UK1 II. 244–246.

Keletkezés

A versgyűjtő füzetben elfoglalt helye alapján a verset Ferenczi óta (Ferenczi 1896. III. 270.) 1848. szept.-re datáljuk. Az időkeret azonban szűkíthető, a költemény minden bizonnyal 1848. szept. 8. előtt íródott, az első házassági évfordulóra készülve.

Magyarázatok

- 5 *zengő pacsirtát*: tagadása *A tavaszhoz* c., 1848. ápr.-i versnek, ahol a madár szabadság-szimbólumként szerepelt: ... *szeép szabad dalokra / Tanít engemet.* (→ 86–87.)
- 9 *piros sugár*: az 1848 c. versben, 1848. febr.-ban: → 41–42.
- 27 *Dicsvágó*: leértékelése a házasságkötés óta folyamatos: *Az ember* 19–24. sorában (1847. szept., → PSÖM 5. 165–166.), az *Arany Jánosnál* 35–38. sorában (1847. okt., → PSÖM 5. 193–195.). A történelmi szerepvállalással járó hírnév átértékelésére lásd *A marciusi ifjak* (1848. jún., → 119–120.) és a *Miért zárjátok el az utamat?* (1848. júl., → 130–131.) c. verseket!
- 33–34 *mint / Polgár*: a (magán)ember ↔ (állam)polgár ellentéte a Júlia-szerelem hozadéka. Először: *Nem ért engem a világ...* (1846. nov.-dec., → PSÖM 4. 224–225.). Újabbán: *Miért kísérsz...* (1848.máj., → 105–106.) Új részmotívumként, a terhes

- házaszeretet megőrzésére: *Elértem, a mit ember érhet el...* (1847. okt., → PSÖM 5. 169–170.), *Csendes tenger rónaságán...* (1847. [dec. 10. után] → PSÖM 5. 254–256.)
- 35–38 Horváth János Vörösmarty *Magyarvár* c. művének (1827) néhány sorából vezettem le: „... Egy nemzet’ lelke vesződédek / Végső napjaival. Szemlélnem kelle veszését, / ’S csak siratám: többé nem voltam menteni képes.” (VMÖM 5. 92.) (Horváth 1922. 557.) Fried István lektori véleményében az elfajulás ábrázolását inkább Horatiusra, illetve Berzsenyire látta volna indokoltnak visszavezetni.
- 38 *Mást nem tehetek:* a romantikus tett-kultusz csődjé, az *Elértem, a mit ember érhet el...* csattanójának tagadása (PSÖM 5. 169–170.)
- 42 *isten arcáról szivedbe gyűl:* az *isten remeke*-motívumra lásd az *Illyen asszony való nékem...* (1848. ápr., → 90–91.) c. vers csattanóját!

Szövegváltozatok [az Élke következetes aposztrófhasználatát nem tekintettük annak]

2	Élk	eltűnt
5	Élk	pacsírtát,
6	Élk	fől-főlkeltett
11	Élk	bús
19	Élk	kérlelhetetlenül
20	Élk	szigorú
21	Élk	borongnak [vessző nélkül]
28	Élk	boldogító
29	K	< belőle > vízből,
	Élk	vizéből,
33	Élk	én magamtul
34	Élk	végig tekintem
36	Élk	indult, népet [sh.]
37	Élk	feszül,
42	Élk	végzetetlenül,
44	Élk	gyűl;
45	Élk	szíved

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 326–327.

809. GOLYÓK SIVÍTNAK, KARDOK CSENGENEK....

Kézirat

K1 OSZK Kt. Fond VII/8. 48. f. v., „(Pest).” helymegjelöléssel, soronként áthúzva. (A kéziratgyűjtemény leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

K2 Átdolgozásának tíz soros fogalmazványa: MTAKKt. K 380/18. Két f. terjedelmű, álló formátumú, 256 × 210 mm nagyságú kékes papírlapon. Autográf ceruzaírás és számozás. Versünk az 1. f. v.-n:

Azt gondolom csak gyöngé emberek
Nem győznek most gyalázni engemet
S nem győznek majd dicsérni egykoron!...
A nagyok, < és > nemesek: azt gondolom.

Nem mondja meg senki nekem
Vajjon hol van a helyem?
Ha itt végzem kötelességemet
is megyek!

Golyók sivítnak, kardok csengenek,
A zöld mezőt piros tél festi meg

Közlése: Mikes – Dernői (kiad.) 1930. 237–245, vö. Hatvany 1967. II. 540. (a vers első fogalmazványának értékelése)

Közlésünk alapja értelemszerűen a K1.

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.

A soronként áthúzott szöveget és helymegjelölést Ferenczi Zoltán olvasta el: Ferenczi 1890. 505–506. és PetMuz 1890. 78–79. (két helyen jav. az első közléshez képest).

Kötetben először: HP III. 562–563.

Keletkezés

A vers szövegét elolvasó és elsőként közlő Ferenczi Zoltán a K1-ben elfoglalt hely alapján a költeményt 1848. szept. elején írottak tartotta (Ferenczi 1896. III. 270, 274–275.). A megírás indítékául főleglétette a Der Ungar aug. 25-i cikkét (1972.), amely a hanyag nemzetőri szolgálatot kárhoztatta: „Viele wollen bemerkt haben, dass diejenigen Freiheitshelden, die zu der Zeit, als Petőfy [!] und Vasváry [!] begeisterungssprühende Reden hielten, am ungestümsten ihre donnergewaltigen Eljens ertönen liessen, jetzt die saumseligsten und schläfrigsten im Nationalgardendienste sind.” [Sokan észrevételezik, hogy azok a szabadsághősök, akik Petőfi és Vasvári lelkesítő szónoklatait annak idején dörgő „éljen”-ekkel fogadták, nemzetőri szolgálatukat most csak ímmel-ámmal látják el.] (PAI I. 290.) A megjegyzés azonban csak közvetve vonatkozhatott a márciusi ifjak két vezetőjére. Kétségtelen azonban, hogy Petőfinek (és Vasvárinak) már júl. óta szembesülnie kellett a gyávaság vádjával, hiszen az akkori szabadsapat-szervezések idején nem jelentkeztek önkéntesnek, bár ezt a márciusiak zöme megtette (vö. Spira 1989. 303.).

Petőfi magyarázata erre viszonylag széles körben ismert lehetett, mert Vahot Imre is szerkesztői lábjegyzetben közölte szept. 10-én: „... ő azt tartja, hogy a ráczok elleni csatázás nem szabadságháború, s ezért nem akar abban részt venni.” (Endrődi 1911. 502.) Az igazi magyarázatot a költő sohasem tárta a nyilvánosság elé, az csak Szendrey Júlia 1848. október 2-i naplóbejegyzéséből derül ki: „... hónapok óta tartottam őt is vissza rimáncodásaim által; (...) elvontam attól, mi az ő lelkének főélménye volna, mi kielégíthetné tettek után szomjazó lelkedet és megfelelné magasztos küldetésednek. El kellett tűrnöd miattam a gyávaság gyanúját...” (Kiemelés tőlünk. – PAI II. 117.)

A szállongó szóbeszéddek, megjegyzések azonban már aug.-ban a nyomtatott nyilvánosság elé is kerültek. Egressy Gábor aug. 2-án, az ó-becsei táborból küldött nyílt levelet, amelyet az Élk aug. 13-án közölt. Ennek végén visszatért a vádra: „A hetvenkedő pesti legényeknek pedig – kiknek méltóságukon alul van a rác ellen harcolni, mert haramia, – azt üzenem, hogy nem az a kérdés: k i v e l, hanem hogy m i é r t harcolunk.” (PSÖM VII. 452.) Hogy valóban Petőfiről volt szó, azt Egressy aug. 8-i, feleségének küldött levele igazolja: „Ő igen sokat ártott magának egy pár utóbbi lépésével. Utamban mindenütt ellenségeivel találkoztam. Ő tőle azt várták eddigi jelleme szerint, hogy most midőn a’ dologra került, – a’ harcosok első sorában fogják látni. És én védeni sem igen tudtam.” („Irtjátok a mi tollatokra jön”: Egressy Gábor családi levelezése (1841–1865), I. kötet, s. a. r. Szalisznyó Lilla, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2017 [Csokonai Könyvtár. Források 19.] 67.)

1930-ban, a Szendrey Júlia-hagyaték és benne a fogalmazvány közlésekor, Mikes Lajos a verset ez utóbbi alapján átdátálta az 1848. dec. 11-ről 12-e virradó éjszakára, miután az itteni versrészletek és fogalmazványok keletkezését az előző napon, dec. 11-én kézhez kapott Petrics Soma-levélhez kötötte (Mikes – Dernői [kiad.] 1930. 239.). A levél ugyan elveszett (PSÖM VII. 261.), de Petőfi válaszából tartalmára következtetni lehet: önkényes szabadsága miatt feljelentették az Országos Honvédelmi Bizottmánynál, tisztí rangjának elvesztése fenyegette. A fogalmazványra rátekintve azonnal látható, hogy nem egy éjszaka termése. Hiszen található rajta történelmi példázat részlete éppúgy (*Kont és társai*), mint zsánerkép töredéke (*A csámpás legény*), azaz hosszabb időszak ötleteit, fogalmazványait rögzítette rajta a költő. A levélnek annyi szerepe lehetett, hogy az aug.–szept.-i helyzethez hasonló szituációban Petőfit a már beírt vers törlésére, újradolgozására és majdani, itteni beírására készítette, ami utóbb végül elmaradt. A 2. sor módosítása (*A zöld mezőt piros tél festi meg*) Mikes számára a dec.-i keletkezés melletti érv, holott a javítás világosan utal az ide áthelyezésre, miután szept.-ben ennek valóban nem lehetett volna értelme (Mikes – Dernői [kiad.] 1930. 243–244.).

Az eddigiek alapján a verset 1848. szept. 8. előtt írottaknak tekintjük.

Fordítás

A német fordítás adatait lásd Schlosser 2023. 271.

810. A HEGYEK KÖZT

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 49. f. r., „(Zugliget.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli esték* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.

Kötetben: UK01 460–461., UK02 II. 272–274., ÚK1 II. 247–249.

Keletkezés

Petőfi első (és számára egyben utolsó) házassági évfordulóját feleségével a főváros kedvelt kirándulóhelyén töltötte. Ferenczi ugyan több napnyi időzést is feltételezett (Ferenczi

1896. III. 20.), ennek azonban a vers 22. sora határozottan ellentmond. Valószínű (a terjedelmet tekintve), hogy Petőfi aznap este vagy éjszaka írta a költeményt, amelyet így a helyszínen papírra vetett *A bokor a viharhoz* megelőzőtt, de egyszerre, az általunk megőrzött sorrendben rögzítette a versgyűjtő füzetben. A vers keletkezési dátuma tehát: 1848. szept. 8.

Magyarázat

- 22 *egy rövid napot*: a mentegetőzés annak szólt, hogy ezen a napon Petőfi távollétében tartott közgyűlést az Egyenlőségi Társulat, amelyen egyrészt állandó készenléti választmányt alakítottak, amelynek tagja lett a költő is (PAI. 292–293.), másrészt saját honvédezred felállítását határozták el, a századosok sorában Petőfivel (Endrődi 1911. 502.) Lásd még a *Jőj el végre valahára....* c. vers jegyzeteit, → 494–495.!

Szövegváltozat

K 11 < éjenként > itt volnék

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 51.

811. A BOKOR A VIHARHOZ

Kézirat

K1 OSZK Kt. Fond VII/85. Ceruzás fogalmazvány Petőfi jegyzetfüzetében (vö. Kalla – Ratzky 2006. 139–140.) A relikvia leírását lásd az *Úton vagytok s nem vagy velem....* c. vers jegyzeteiben, → 454–455. Szendrey Júlia rájegyzésével: „Septemb[er]. 8. 1848. (Zugliget)”

K2 OSZK Kt. Fond VII/8. 49. f. v., „(Zugliget.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.

Kötetben: UK01 461., UK02 II. 275., ÚK1 II. 250.

Keletkezés

Ferenczi óta (Ferenczi 1896. III. 270.) a hagyományos datálása: 1848. szept. 8. Ezen változtatni nincs okunk.

Magyarázat

- 4 *a kis csalogány*: a vers képanyaga prózában már együtt volt a *XIV. úti levél*-ben (Szatmár, 1847. júl. 17.), a költői dicsőség elutasításának gondolatmenetében: „Énekelni fogok síromig, de nem a te számodra, mint eddig, hanem a magam kedvéért,

egyedül a magam kedvéért, mint a csalogány a lombok alatt s az égiháború az ég és föld között...” (PSÖM V. 69–70.)

Szövegváltozat

K2 C < viha > bokor a viharhoz. [th.]

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 30–31.

812. JŐJ EL VÉGRE, VALAHÁRA....

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 50. f. r. (A kéziratgyűttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 12. szám (szept. 17.), 370–371., vö. Endrődi 1911. 502. (*Sept. 10. 1848.* címmel)

Kötetben először: DK 536.

Keletkezés

Mivel az első közlés címváltozata megadja a megírás dátumát, az hagyományosan (Ferenczi 1896. III. 234. és 270.): *1848. szept. 10.* Megírására az adott okot, hogy ezen a napon tért vissza sikertelen útjáról Bécsből az országgyűlés száztagú küldöttsége, amely végső kísérletet tett az uralkodó melletti hűség kinyilatkoztatására és egyúttal a horvát-kérdés megoldására, Jelačić visszarendelésére. A küldöttséghez Bécsben Batthyány miniszterelnök és Deák igazságügyminiszter csatlakoztak, a hazatérő gőzhajóra Vácott Kossuth is felszállt. (A szept. eleji helyzet teljes rajza, versünk említésével: Urbán 1981. 462–491.)

Magyarázatok

- 11 *olajág*: bibliai utalás, a vízözön-történetben (1Móz 8,10–11) Noé számára a harmadiknak kibocsátott galamb hoz a csőrében olajágot, amely ilyenformán az Isten és az ember megbékélésének, a büntetés végének a jele.
- 25–32 a vesszak képei (a régi kard, amelyet ki kell köszörsülni, valamint a lemosandó szenny) a *Nemzeti dal*ra utalnak vissza (→ 67–68.)

Szövegváltozatok [az Élk következetes aposztrófhasználatát nem tekintettük annak]

C	Élk	Sept. 10. 1848.
1	Élk	végre valahára, [köztes vessző nélkül]

3	Élk	<i>a' hon</i>
9	K	< még >. Még
13	Élk	olajágot,
18	Élk	világnak,
26	K	< ősi > régi
29	Élk	elő és [vessző nélkül]
30	Élk	<i>hír</i> dicsőséggel,
33	K	< sír > síkra

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 336.

813. HALLOD-E SZÍV, SZÍVEM!

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 50. f. v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 14. szám (okt. 1.), 430–431., vö. Endrődi 1911. 510. [nyolcsoros strófákba tördelve]

Kötetben: UK01 462–463., UK02 II. 275–276., ÚK1: –

Így kötetben először: DK 538–539.

Keletkezés

1848. szept. 10-én, az általa szerkesztett Nemzetőrben, a Pesti Divatlap júl. 5-én indult melléklapjában Vahot Imre a még folyó Vörösmarty-vitában (erre lásd a *Vörösmartyhoz* c. vers jegyzeteit, → 479–483.!) kéretlenül véleményt nyilvánított „Egy önkéntes” álnév alatt, Petőfi ellenében, majd felelevenítette a költő ellen a gyávaság vádját: „Sándor öcsém, te minden versedben szabadságunk elnyomói, ellenségünk vérét szomjazod; te keservesen panaszkodál, hogy nem akkor születél, midőn alkalma volt a magyarnak dicsősöszorut szerezni a harczmezőn. Ime most nyakunkon a háboru, minden ép karra szüksége van a hazának, – te katona voltál, gyermeked nincs, – s roppant kardod, mellyel a marcziusi napokban annyira csörömpöltél, még is hüvelyében rozsdásodik.” (Nemzetőr, 1848, 11. szám [szept. 10.], 169. – Endrődi 1911. 501–502. Az id. passzus: PSÖM VII. 452. is.) A cikkhez szerkesztői jegyzet is járult, amely Petőfinek azt a közkeletű véleményét rögzítette, hogy a szerb felkelés elleni harc nem szabadságháború. (Idéztük a *Golyók sívítanak, kardok csengenek*.... c. vers jegyzeteiben, → 490–492.) Mivel Petőfi a névre szóló vádat a sajtónyilvánosság előtt cáfolta, a támadást nem sokkal követhette a vers megírása. Így a Ferenczi óta közkeletű (Ferenczi 1896. III. 270.) 1848. szept.-i datálást némileg szűkíthetjük: *1848. szept. 10. után.*

Magyarázatok

- 5–8 A stófa tanúsága szerint Petőfi természetesen tisztában volt Vahot szerzőségével, hiába rejtőzött az „Egy önkéntes” álnév mögé, és hiába játszotta el a szerkesztői különállást a jegyzettel. A 7–8 sor utalása 1846 júl.-ára vonatkozik, amikor a Tízek Társasága írói sztrájkjának megtörése miatt a felháborodott költő Vahotot párbajra hívta ki, „de ő másfélnapi gatyázás után végre határozottan kimondta, hogy semmi esetre sem fog vívni” (Petőfi levele Arany Jánosnak, 1847. márc. 31. – PSÖM VII. 54.)
- 20 *békén tűröd*: a költő a nyilvánosság előtt nem árulhatta el az igazi okot, a terhességet nehezen viselő felesége miatti aggodást. Az ezt megvilágító Szendrey Júlia-naplórészletet a *Golyók sívínak, kardok csengenek....* c. vers jegyzeteiben idéztük, → 490–492.

Szövegváltozatok [az Élkevetkező aposztróphasználatát nem tekintettük annak] (szögletes zárójelben az Élke tördelése szerinti sorszám)

3 [6]	Élk	gyáva, [idj. nélkül]
12	K	eltípor<l>jalak, [th.]
13 [25]	Élk	szívem,
	K	<i>ež</i> [a szó utólag beírva]
16 [31]	Élk	Válasž [értelemzavaró sh.]
17 [33]	Élk	szívem,
20 [39]	Élk	tűröd, [az <i>a</i> kimaradása sh.]
20 [40]	Élk	rágalmakat.
21	K	rágóloom! [th., em.]
[41]	Élk	rágalom,
[42]	Élk	Bebizonyítom
22 [44]	Élk	Bebizonyítva lesz.
23	K	Azok <k> is,
27	K	boldogulja<n>tok,

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 288.

814. MIT DALOLTOK MÉG TI, JÁMBOR KÖLTŐK?

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 51. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéek* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Km Dunamelléki Ref. Egyházkerület Ráday Gyűjteménye, Szemere Tár, 17. k. 27. A kézirat katalógusban autográfának és 1847 [!] évinek felvéve. Korai, 19. század közepi másolat.

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.
Kötetben: UK01 463–464., UK02 II. 277–278., UK1 II. 251–252.

Keletkezés

Ferenczi Zoltán óta hagyományosan 1848. szept.-re. datáljuk, a kéziratgyűjtő füzetben elfoglalt helye alapján (Ferenczi 1896. III. 270.). Ezt némileg pontosíthatjuk, ha felfigyelünk a költői szerepvállalás változására és arra a tényre, hogy a szept. 10-i hírlapi támadást sem írta ki még magából egészen. Ezért úgy gondoljuk, hogy a vers a horvát támadás, *szept. 11. után* röviddel született.

Magyarázatok

- 9 *a madár nem nézi*: a prófétikus költőszerep felülírása, melyet legutóbb a *Vörösmartyhoz* c. vers jegyzetében fogalmazott meg: → 479–480. (Margócsy 1999. 120.)
13 *Önmagától száll a dal szívünkbe*: az önelvű romantikus költői megszólalás Petőfinél már 1845 febr.-jában hangot kapott: *Másoktól meghallgattatást sem várok*, / *Azért énekelek, költök*... (*Költő lenni vagy nem lenni*, → PSÖM 3. 144., vö. Margócsy 1999. 110.)

Szövegváltozatok

K	1	daloltok<,> még
	5	< Jó fiúk ti, félre most > Félre mostan, jó fiúk,
	21	ki<t>etlen [th.]
	24	gyaná<t>nt. [th.]

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 417–418.

815. AZ APOSTOL

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/10. Egy 275 × 225 mm nagyságú, álló formátumú füzet, 26 lapjának autográf számozása a költőtől. A szöveg: 1–24. f. r., „(Pest)” helymegjelöléssel, teljes autográf névalírással. A címloldal: *Az apostol* / (*September 1848.*) A hónapnév későbbi beszúrás, vö. a *Keletkezés* c. alfejezettel. A K Petőfiék távozásakor (1848. szept. 24.) Pesten maradt, de az első foglaláskor, 1849. febr. 16-án nem került a megszálló hatóságok kezére, mert idejekorán – a könyvekkel és más kéziratokkal együtt – elmenekítették a rokon Revesz családhoz, az Erdősor 93. sz. házba, ahol Petrovics István halála után Hruz Mária is meghúzta magát és ahol meghalt. (Ma: VII. Alsóerdősor utca 4.) A visszaérkező költő 1849. máj. 9-én javait ismét magához vette. Utolsó pesti lakásukból, a Marczibányi-házból (ma: VII. Rákóczi út 12.) a háztulajdonos rakatta ki 1849. szept. 29-én az ingóságokat.

Ezek a közeli, Kerepesi út 7. sz. alatti Boráros-házba kerültek, ahol a második lefoglalás 1850. jan. 2-án meg is találta őket. Az 1850. febr.13-i, letisztázott foglalási lista szerint a K ezek között volt: „132. Az apostol. 1 Heft. Manuscript.” (PSÖM V. 256.) A példányon a foglalási szám ma is olvasható. Szendrey Júlia csak azután kaphatta vissza – ismeretlen időpontban – a K-t, hogy 1851. márc. 9-én a cs. kir. haditörvényszék hivatalosan közölte a főügyességgel, Petőfi Sándor ellen nem folyik hadbíróági eljárás, ami vagyoneklobzással járhatna együtt (Gerő 1933. 132. és Mezősi 1972. 439.). A K – az özvegyhez visszakerült más kéziratokkal együtt – Szendrey Júlia halála (1868) után fiához, Petőfi Zoltánhoz, majd annak halála (1870) után Petőfi István tulajdonába kerültek, aki azt 1880-ban a Nemzeti Múzeum könyvtárának, a mai OSZK-nak adta át.

Megjelenés

A visszakapott K-t Szendrey Júlia az Emich-szerződés értelmében átadta a kiadónak. Előzőleg azonban valószínűleg ezt is lemásoltatta (vö. Havas Adolf, Petőfi műveinek első kiadása és Emich Gusztáv = PAlb 1898. 157.), mert a K-n nem láthatók a megcsonkító átdolgozás jelölései. A nyomda korrektora, Kecskeméthy Csapó Dániel ui. *Az apostolon* jelentős átdolgozást hajtott végre. Ezek a következők (a kihagyások: - - - jelöléssel):

305	világ < hóhérai > <i>gonoszai</i>
538, 571	< Hm > Um
604	mint <a Krisztus >
1272	megcsókolj<?>a a
1747–1755	----
1771–1789	----
2300–2333	----
2544–2560	----
2806–2807	----
2810–2811	----
2813	----
2819–2821	----
2829–2833	----
2841–2844	----
2851–2852	[összevonva:] S a nép kiáltja: „Éljen a király!”
2857–2859	helyett Szilveszter, az őrült,
2862–2870	----
2874–2882	----
2890	helyett Sajnálta az őrjöngő azokat,
2894	----
2897–2921	---- [a teljes XX. fejezet]

Az így megcsonkított/átdolgozott szöveget Emich felvette az UK01 és az UK02 anyagába; az előbbiben a kötet élére illesztve (akár az ÖK1-ben) az elbeszélő költeményeket; az utóbbiban (az ÖK2 mintájára) ezek tették ki az I. kötetet. *Az apostol* így: UK01 43–134., UK2 I. 59–188. Az UK01–UK02 bezárásának oka azonban éppen ez lett, amint arra egy 1861. évi rendőrségi akta precedensként hivatkozott: „A költemény 1852-ben az Emich Gusztáv-féle Petőfi-kiadásban jelent meg, minek következtében a Helytartótanács 1852. évi 448/Pr. rendeletére az egész kiadást elkobozták.” (Mályuszné 1985. 592.)

Emich 1858-ban, az ÚK1 kiadásakor nem is kísérletezett tovább. *Az apostol* legközelebb 1861-ben került sajtó alá: Alkotmányos nagy naptár az 1862. évre, Pest, Müller Gyula, 1861, 17–49. A Beimel és Kozma pesti nyomdájában készült kiadvány azonban ismét a bezúzás sorsára jutott. Josef Worafka pesti rendőrfőnök 1861. szept. 30-án küldött jelentést a szept. 26-án utólagos cenzúrára benyújtott kalendáriumról a Helytartótanácsnak. Ebben hivatkozott az 1852. évi precedensre is, miután megállapította: „Ez egy kalandor és gonosztévő életéről szól, aki végül is királygyilkossá válik és a vesztőhelyen végzi. Az egész versezet izgató hangnemben van írva, de különösen a 48. lapon mondtak, ahol a kiszabadult fegyenc, tízévi fogság után, feladatának érzi a nemzet szenvedéseit a király meggyilkolásával torolni meg, a jelen körülmények között a munkát közzétételre nem teszi alkalmassá.” Az intézkedés pedig: „Mivel a jelen kiadványban egyéb, kifogás alá eső közlemény is van, a 3500 példányt lefoglaltam.” (Mályuszné 1985. 591–592.) Csak hosszas – és részleteiben azóta is ismeretlen – eljárás után engedélyezték a megjelenést. A szöveg állapota tovább romlott: a naptárban nemcsak megmaradtak a csonkítások és a meghamisító átirás, hanem értelemzavaró sajtóhibák sokasága is rontotta a művet. A naptárra Arany János reagált, aki összevethette azt az Emich Gusztáv által kiadott 1852-es szöveggel. A Szépirodalmi Figyelő 1861. nov. 14-i és nov. 21-i számában (2. szám, 29–31, 3. szám, 43–44.) # álnév alatt állást foglalt a csonkítás ellen (lásd még AJÖM XI. 343–348.).

A teljes és hiteles szöveg csak 1874-ben jelent meg: DK 655–696.

Keletkezés

Mivel a szabadszállási választási kudarc és az elbeszélő költemény között közvetlen az összefüggés, már Ferenczi Zoltán jún.–júl.-ra tette megírását (Ferenczi 1896. III. 227.). Idézte az Aranyt írt, aug. 16-i levelet is: „Én a minap fejeztem be egy hosszú költeményt (valami 3,400 sornyi) melynek címe: az apostol.” (PSÖM VII. 165.) Így tehát a megírás időkerete: jún. 15. – aug. 15. Ennek a látszólag evidens datálásnak azonban komoly problémái vannak. Petőfi már a választás napján megkezdte harcát az eredmény érvénytelenítéséért és új választás kiírásáért. (Ennek dokumentumai: PSÖM V. 98–111. és PAt III. 113–118.) Ezt a küzdelmet csak júl. 16-án fejezte be (Urbán 1981. 316–319.). Továbbá: a K terjedelme 2921 sor, ekkorát, 500 sornyi a költő aligha tévedhetett. Inkább feltételezhető, hogy továbbdolgozott a művön, szept. elejére elkészült a tisztázat jellegű K, címlapjára pedig az évszám elé a *September* jól látható betoldása csak szept. 11-e után kerülhetett, amikor a XX. fejezet megírása, a horvát támadás után talpraállt nemzetbe vetett, visszaszerzett hit ábrázolása (a terjedelem eltéréseinek más jellegű, ennek nem ellentmondó, hipotetikus magyarázata: Szilágyi 2021. 193–194.). Ennek alapján a megírás időkeretét 1848. júl. közepe és szept. közepe közé tehetjük.

Magyarázatok

(Megjegyzés: az elbeszélő költemény jellegéből következik, hogy magyarázataink ezúttal ált. nem egy sorhoz kötődnek, hanem nagyobb szövegegységekhez.)

- C A VI. *úti levél*-ben (Erdőd, 1847. máj. 16.) Petőfi Béranger-t nevezte meg, mint „a szabadságnak legnagyobb apostolát”. (PSÖM V. 54.) A Koltón, 1847 okt.-ében írt *Kazinczy Gáborhoz* már többes számban hangsúlyozta a sorsközösséget küzdelmeikben: *De önzés nélkül, isten-ihletésből, / Mint hajdanában az apostolok.* (→ PSÖM 5.

- 171.) Közvetlen előzményül a *Pest, május 27. 1848.* keltezésű hírlapi cikk kínálkozik, amely már a republikánizmushoz kötötte a bibliai példázatot: „A keresztyén valásnak csak tizenkét apostola volt, mégis elterjedt; hogy ne terjedne el a respublika, mellynek már annyi apostola van és annyi martyrja volt!” (PSÖM V. 93–94.) Hogy a fordulat mennyire bevett volt 1848–1849-ben, arra a Noszlopy Gáspár elnököl-
te, 1849. máj. 21-i Somogy vármegyei bizottmányi ülés jkv-ét idézhetjük, amely a Függetlenségi Nyilatkozatot ünnepeelve, hálát nyilvánított „azok iránt, kik a hazá-
ban a szabadságnak apostolai (...) lettek.” (Kanyar József, A forradalom és sza-
badságarc Somogyban, Somogy, 1998, 2. szám, 71.) Noszlopy egyébként némileg Szilveszterhez hasonló utat járt be: 1851-ben gerillacsapatot szervezett az országba látogató Ferenc József elrablására, és végül mint összecsküvőt végezték ki 1853. márc. 3-án.
- 5 *fekete a világ*: a felvilágosodás óta közkeletű ellentétes színszimbolika itteni, már-
már dramaturgiai szerepére lásd Zentai Mária, Fény és árnyék szimbolikája *Az*
88–91 *apostol*-ban, ItK, 81. évf. (1977), 1. szám, 72–89.
- A sorok párhuzamát Laban Ferdinánd Lenau *Zuruf an meinen Geist* c. dalára vezette
vissza, idézte: Horváth 1922. 529.
- 100 „*Apám, ehelném!...*: a kenyeret kérő gyermek Petőfi kedvenc Eötvös-regényében,
A karthaus-ban Armand szavaiban, a szegénység és a szerelem /családi élet kínja-
iról szólva (II. rész XXXI. fejezet – Horváth 1922. 529.).
- 106 *Kakastejjel süített fehér cipőt*: Petőfi a szólást használta már a *Hírös város az aafödön*
Kecskemét... (1844. jan. – febr.; → PSÖM 2. 190.) c. versben. A szólás közkeletű
magyarázata: → uo. 190. A. m.: a szokásosnál ízletesebb, mesebelien jó kenyér.
- 143 *mi végre alkotál?*: az itteni és a továbbiakban közbevetett kérdések, az ún. katekizá-
ló módszer előzményeit Fekete Sándor – a forradalmi káték mellett – egyenesen
Petőfi legelső tankönyvéig, a Kecskeméten használt *Gyermekek barátj*-áng vezette
vissza, vö. Fekete 1973. 55.
- 214 *Hol járhat...*: a testtől elvált lélek útját (a 292. sorig) Margócsy István mint a „min-
den (partneri-társadalmi) kötöttségtől függetlenített” költői beszédaktus szélsősé-
ges példáját említette, amely alkalmas arra, hogy „a legnagyobb romantikus lehe-
tőségek számára is megnyissa magát.” (Margócsy 1999. 98–99.)
- 222 *Az ember meghalt benne és él a polgár*: az ember és polgár lehetséges konfliktusa 1846 ősze, a
Szendrey Júlia-szerelem kezdete óta foglalkoztatta Petőfit: *Nem ért engem a világ...* (1846.
nov.-dec.; → PSÖM 4. 224–225.) A téma folytatódott – a leágazó motívumokat most
mellőzve – a *Miért kísérsz...* 1848. máj.-i (→ 105–106.), majd folytatódott *Az apostollal*
egyidős *Itt benn vagyok a férfikor nyarában...* strófáiban (1848. szept. eleje; → 158–160.).
Vö. még Margócsy 1999. 130–131., ő Szilveszter tragédiájának forrását látta a konfliktus-
ban. A két fogalom egymás mellé rendelése és kontrasztja feltűnik az 1625. sorban is.
- 234 *Röppél*: az idő és tér korlátaitól felszabadult repülés a romantika gyakran használt,
szinte közhellyé koptatott motívuma. Petőfi már tájköltészetében használta: *Az al-
föld* (1844. jún. – júl. → PSÖM 2. 57); közvetlenebb előzménye az 1845. júl. – aug.-i
Képzetem, amelyben a költő a fantázia hiányának kritikai vádját cáfolta (→ PSÖM 3.
173–174.).
- 253 *Ös-szellem*: az istenlátás jelenetében a lélek szövege és a mártírok könyvének emlité-
se nem hagy kétséget afelől, hogy a fogalom köre azonos azzal a szabadságistenbe
átjátszott világszellemmel, amelyet a költő a *Lapok Petőfi Sándor naplójából* 1848. ápr.
19-i bejegyzésében definiált: „Republicanus vagyok vallásosságból is. / A monar-
chia emberei nem hiszik vagy gátolni akarják a világszellem fejlődését, haladását,

- s ez istentagadás. Én ellenben hiszem, hogy fokként fejlődik a világszellem, látom, mikép fejlődik, látom az utat, a mellyen megy. (...) Most újra emeli a lábát, hogy egyet lépjen ... a monarchiából a respublicába.” (PSÖM V. 87.) Az istenfogalom másik, panteista körére lásd az 1136. sorhoz fűzött jegyzetet!
- 260 *Kemény pályára útását*: az apostol ~ költő isteni küldetését *A magyar politikusokhoz* c., 1847. dec.-i fogalmazta meg: ... *a költő / Az istenség szent levele...* (→ PSÖM 5. 252.), 1848 jan.-jában pedig a költő felelőssége jelent meg, az isten előtti számadás jelenetében az *Adorján Boldizsárhoz* soraiban (→ 11–13.)
- 269 *Ki embertársának hajt fejet*: 1845. febr., *A világ és én* óta, a 15. sorban megalkotott *Szolgaszarnok* alapján következetesen ábrázolta a szolgaság és a zsarnokság egymást feltételező állapotát, nem mentve fel a szolgát helyzete miatt. Erre a logikára építette választási kiáltványát is, amelyben a szabad, de szolgalelkű kiskunokat ostromozta: *A kis-kunokhoz* (PSÖM V. 97).
- 275–277 *S én azt szolgálatodra szentelem. / Mi lesz a díj? vagy lesz-e díjam, / Nem kérdezem*: a gondolat párhuzama az 1847 januárjában keletkezett *A XIX. század költőiben*: „Talán az élet, munkáinkért, / Nem fog fizetni semmivel” (→ PSÖM 5. 18.)
- 352 *egy patakot*: hasonló metaforikával, *vérfolyamnak* nevezete a világtörténelmet már 1847 ápr.-ában, *Az ítélet* c. versében (→ PSÖM 5. 59.)
- 620 *Szülveszter napja*: az európai néphagyományban, az újév éjszakáján, éjfél és egy óra között születettek szerencsegyermeknek számítottak, vö. Dömötör Ákos, Hősök és vértanúk: Mondák és visszaemlékezések a szabadságharcról, Bp., Magyar Néprajzi Társaság, 1998, 10. Az önéletrajzi adat kölcsönzését közvetve bizonyítja Petőfi Zoltán főljegyzése, a *Rövid áttekintése életemnek*: „Megkeresztelték Zoltánnak, eleinte miért – miért nem Sylvesternek akartak.” (Déri 1909. 54.) Petőfi egyébként egyik, fia születését ünneplő versében azt a retorikai helyzetet teremti meg, hogy nem akarja pappal kereszteltetni fiát, lásd a *Fiam születésére* c. vers 11–12. sorát: *Kell-e még pap? örömkönyyeimmel / Keresztellek én meg tégedet.* (→ 293.) A Szendrey-szülőkkel létrejött kompromisszumra lásd a *Zoltán fiam életrajza hét hónapos koráig* c. kéziratát (1849. júl. → PSÖM V. 146–147.)
- 719 *egy öreg banya*: az alak mintáját Dickens *Twist Olivér* c. regényében találta meg – Tolnai Vilmos utalása alapján (It, 1918, 302.) – Horváth János: Nancsi, az I. rész, XV. fejezetében. A mű Gondol Dániel ford.-ában a KisfT Külföldi Regénytárában jelent meg 1843-ban; abban a sorozatban, amelyben Petőfi két ford.-kötete is. vö. Horváth 1922. 527. Dickens (Boz) – a Koltóról, 1847. okt. 14-én keltezett *XVIII. úti levél* tanúsága szerint – Petőfi egyik kedvenc írója volt (PSÖM V. 74.). A másik, feltételezett előkép Eugène Sue *Les mystères de Paris* c. művének Chouette-je, vö. Kovács 1911. 74–89. Horváth még egy Theofil álnevű szerző szintén Sue hatása alatt írt novelláját említette (*Egy szökött komédiás életéből*, PDL, 1845, I. évn., febr. 23, 267–268.); Petőfi ekkor a PDL segédszerkesztője volt (Horváth 1922. 530.).
- 735 *nincs apám s anyám*: talált gyerek volt Kukorica Jancsi is, a *János vitéz* főhőse: → PSÖM 3. 65.
- 751 *kutyus*: korábban a szolgalelkűség állat-jelképe volt (→ PSÖM 5. 316.), az itteni, feltehetően saját gyermekkori emlékeit is idéző szerepeltetésével azonban új állat-szimbólika jött létre, vö. a 1096–1106. sorral és a hozzájuk fűzött jegyzettel! Horváth János Shelley *Rosalind és Helenjének kutyaszobrával* és Byronnal hozta összefüggésbe (*Inscriptions on the monument of a Newfoundland dog*), ám ezek megmaradtak a romantikus állatkultusz szokott hűség-szimbólumánál (Horváth 1922. 527–528.).

- Hangsúlyozandó, hogy a tipológiai párhuzamok filológiai alátámasztása, így Petőfi Shelley-ismeretének feltárása is még várat magára.
- 796 *A ki nem dolgozik, ne is egyék:* Az újszövetségi páli levelek egyikéből származó idézet: 2Tesz 3,10
- 917 *mogorva úr:* a meg nem nevezett férfi – Horváth János szerint – talán szintén Dickens-hatás, a *Twist Olivér*-ben Brownlow úr, az I. rész XV. fejezetében (a Gondol-ford. szerint), vö. Horváth 1922. 527.; a párhuzam ellen szól a két figura erősen eltérő pozíciója és funkciója a műben
- 1096–1099 *a tyúk vagy a lúd (...) csalogány s pacírtja:* a szolgaság és a szabadság állatszimbólumainak új formája; korábban erre lásd *A kutyák dala* és *A farkasok dala* (1847. jan.) párhuzamát: → PSÖM 5. 15–16.
- 973 *puruttya:* piszkos, mocskos, utálatos
- 1012 *aggalomnak ölyve:* az *aggalom* szó jelentése 'aggodalom'; Szily Kálmán szerint a rövidített alakot már Kunoss Endre használta 1834-ben (Szily Kálmán, A magyar nyelvújítás szótára a kedveltebb képzők és képzésmódok jegyzékével, Bp., Hornyánszky, 1902, 2.)
- 1084 *mazna fattyunak nevezte:* azaz elkényeztetett, sírószabigyereknek; mind a jelző, mind a jelzett szó egyértelműen sértésnek van szánva
- 1110–1136 Az úrfi helyett tanuló szolga Obernyik Károly *Főúr és pór* c. szomorújátéka (1845, színpadon: 1848), Szenkey Móric figurájában már szerepelt. Erre – általánosságban – Rakodczay Pál hívta fel a figyelmet: Egressy Gábor és kora, I kötet, Bp., Singer – Wolfner, 1911, 323–324., majd Szigetvári Ivánnál: Petőfi Apostola [!] forrásaihoz, It, 4. évf. (1915), 119. és Farkas Gyulánál: Farkas 1923. 53.
- 1210 *Spartacus-tól:* a legnagyobb ókori rabszolgalázadás vezérével példálózott Kölcsey Ferenc is híres, az örökös megváltás ügyében elmondott országgyűlési beszédében (1834. nov. 10., országos ülés); a beszéd 1848-ban jelent meg Kölcsey első összkiadásában; szövegének több egykorú lejegyzését is lásd Kölcsey 2011. 372–396.
- 1221 *Örökre ott hagyá a házát:* a motívumot Farkas Gyula (1923. 53.) Dickens *Martin Chuzzlewit* c. regényéből származtatta, a nevelő alakját pedig Tom Pinch figurájából vezette le. A mű megvolt Petőfi könyvtárában, vö. PSÖM V. 252.
- 1303 *ostorhegyet fut:* A kocsiba befogott négy ló közül az első sorban a jobb oldalt neveztek ostorhegyesnek.
- 1336 *egy szent érzemény:* Petőfi itt kezdődő panteista himnusza hasonló formában, csak rövidebben már *A Tiszta* c. vers (1847. febr.) 37–44. sorában: → PSÖM 5. 28.; az is „a természet isteni titkában való feloldódás nagy aktusa”, vö. Margócsy 1999. 197.
- 1417 *Világtörténetet:* a stúdiumok végeredményének összefoglalása szintén önéletrajzi motívum, vö. *Az ítélet* c. verssel (1847. ápr.; → PSÖM 5. 59.).
- 1433–1464 A szőlőszem-hasonlatot, mint az evolúció metaforáját Kölcsey *Paruinesisének* (1837) hasonlatából eredeztette Lukácsy Sándor: „Elszórt magvakból apródonként csírázik és nő fel a kor, mely változásokat hoz magával.” Ezt megelőzően azonban már szerepelt az 1848 nyarán megjelent *Országgyűlési napló*-ban is, az 1833. ápr. 24. és máj. 3 közötti bejegyzésben: a sikertelen magvetések után „a lankadatlán férfi kezdeni s százszor újra kezdeni nem fárad el; s ha mégsem boldogult, unokájának is meghagyja, hogy merényt merény után kezdjen; s íme egyszer eljön az idő, a mag kikél, nő, megéri, s gazdag aratással örvendeztet. Való, a kezdő már sirban hever, de mi az? Ha az emberiség egészéért kell munkálni: ez az egész nem halandó.” (Kölcsey 2000. 150.) Vö. Lukácsy 1996. 111.

- 1472 *Boldogság*: a fogalom első körülírása, mint „a miljom érdek” eredője 1847 márc.-ában, a *Világosság*! c. versben (→ PSÖM 5. 48.). Célképzetként 1848. jan.-ban, az *Egy könyvtáros emlékkönyvébe* kezdősorában: *Az életzél boldogság...* (→ 11.)
- 1477–1478 *Fogadatok...*: a szőlőszem-hasonlat zárófogadalmát Lukácsy Sándor Vajda Péter *Dalhon* c. művének III. füzetére (1844) vezette vissza, a *Szerelm-dalok Bugdító baladni* c. fejezetére. (Modern kiadása: Vajda Péter művei, s. a. r. Mudra Viktória és Zákány Tóth Péter, Bp., Kortárs, 2004 [Magyar Remekírók], 727–728.) Ennek előképe viszont Berzsenyi Dániel verse volt, *A Pesti Magyar Társasághoz* 1815-ből. (Berzsenyi Dániel költői művei, s. a. r. Merényi Oszkár, Bp., Akadémiai, 1979, 122.). Záróstrófája kezdődik a „Fogadatok...”-kéressel, és azt – akár Petőfinél – hat rímtelen jambusi sor követi, vö. Lukácsy 1996. 270–272.
- 1510–1511 *a kinek szemével / A napba kéne nézni*: Az utalás háttere az az életrajzi tény, hogy Petőfi az 1842. júl. 8-i napfogyatkozást szabad szemmel akarta nézni, s ezért több napi szemképrázással és bal szeme tartós megromlásával kellett fizetnie. Szemének gyöngülésére külön versben reflektált: *Szemfájásomkor* (vö. PSÖM 3. 17 és 241–242.). Lásd még Csapody 1923.
- 1548–1549 *Nem ismerék nálam kisebbet / S nem ismerék nálam nagyobb*: Petőfi költői demokrácia-definíciója szó szerinti idézet *A kis-kunokhoz* c. választási kiáltványából, 1848 jún.-ából (PSÖM 5. 97.).
- 1558–1559 *falujokba / Jegyzőnek*: Mezőberény népbarát jegyzőjét, Bonyhay Benjámin Petőfi még 1842 nyaráról ismerte, amikor unokatestvérénél, Petrics Sománál vakációzott. A két fiatal kötettervét, Petőfi verseinek és Petrics novelláinak kiadását is támogatta, de források híján a tervnél tovább nem jutottak (Orlay 1879. 350.; idézte: Hatvany 1967. I. 418.). Bonyhay 1846-ban publikálta *A falu bírója* c. népkönyvét, amelyben egy árva fiú, kellőképp kitanulva, mintafalut formál, vö. Horváth 1922. 529–530. (Petőfi 1849 júl.-ában felelevenítette barátságát Mezőberényben Bonyhayval.). Abban viszont, hogy – eltérve Bonyhay könyvének koncepciójától – a nép boldogításának lehetséges pozíciója a falu jegyző állása, szerepet játszhatott Eötvös József *A falu jegyzője* c. regénye is előképként.
- 1584 *a pap: előzménye A gyűldei ifjakhoz* (1846. jan., → PSÖM 4. 97–98.). A felekezet nincs megnevezve, aminek valószínű oka, hogy amíg a Gyűlde a rk. papok szervezete (is) volt, addig Szabadszálláson választási ellenfele, Nagy Károly a helybeli ref. lelkész fia volt. „A pap, kinek fia követ akar lenni” – idézte ottani barátját a *Nyilatkozatban* (PSÖM V. 100.) Nagy Sámuelre, az évtizedeken át volt szabadszállási ref. prédikátorra lásd Tóth Sándor, Petőfi és szülei Szabadszálláson, Szabadszállás, 1994, 101–103. Horváth János vonatkozóan Shelley hatását is látta: az *Ode to Liberty* XV–XVI. versszakát, a *The Witch of Atlas* LXXIII–LXXIV. strófáját; elbeszélő költeményei közül pedig a *Rosalind and Helen*-ből Helen elbeszélését hivatkozta párhuzamként, vö. Horváth 1922. 527–528.
- 1640 *rideg életet*: magányos életet
- 1645 *Légy lámpa, mely még másoknak világít / Tulajdon életét fog yaszítja el*: A mondat előképe Batsányi János *A magyar író* című epigrammájának két első sora: „Mint az égő fáklya, mely setétben lángol, / S magát megemészttve másoknak világol.” (Batsányi János összes művei I. Versek, s. a. r. Keresztury Dezső és Tarnai Andor, Bp. Akadémiai, 1953, 98.)
- 1649 *Találkozott*: Szilveszter és a földesúr (szintén meg nem nevezett) leányának kapcsolata Horváth Jánost Dufey és Júlia viszonyára emlékeztette Petőfi kedvenc Eötvös-regényéből, *A karthausz*-ból (II. rész XXXV. fejezet – Horváth 1922. 529.)

- 1745 *Beszélt az ifju...*: az itteni jelenet közvetlen ábrázolása a szabadszállási eseményeknek. A *Nyilatkozatban* (Kunszentmiklós, 1848. jún. 15.): „Megálljatok, polgárok, kiálték, hagyjatok szólni, hadd igazoljam magamat! / – Nem hagyjuk szólni, agyon ütjük! így üvöltöttek iszonyu szidalmak, piszkolások, káromkodások között.” (PSÖM V. 102.)
- 1762–1779 A népről szóló eszmefuttatást Horváth János Shelley *The Revolt of Islam* c. művének *Preface*-ára vezette vissza (Horváth 1922. 528.). A gyermekkorból felnövő népek azonban Petőfinél már 1844 dec.-ében megjelentek, *A királyok ellen* c. versben (→ PSÖM 3. 103. és 368.) Hasonlóan fejeződött be a *Nyilatkozat* is: „De én azért nem a népet kárhoztatom, hanem ámitóit, félrevezetőit, kiket egykor törvény és isten egyaránt meglakoltat ... a nép én előttem szent, annyival inkább szent, mert gyöngé, mint a gyermek.” (PSÖM V. 105.)
- 1844 *e jeggyűrűt*: a szerelmi zálog jelentőségét Petőfi saját eljegyzési versében írta meg: *Itt a gyűrű, itt a gyűrű, / Itt van végre ujjamon! (Augusztus 5-dikén,* → PSÖM 5. 118.) A Szendrey Júliának csínáltatott és fennmaradt jeggyűrűre: Kalla – Ratzky 2006. 96–98.
- 1872 „*Utánad jöttem...*”: a szegény ifjúért gazdag családját elhagyó leány már az *Ifju a pataknál* c. Schiller-ford.-ban szerepelt (1841–1842, → PSÖM 1. 37–38.). Visszatért Mednyánszky Bertára vonatkoztatva, már személyes élményként, a SzGy XX. darabjában: *Alacsony kis ház...* (1845. aug., → PSÖM 4. 27–28.), s Júlia-versben is: *Hozzám jössz-e?* (1847. jún., → PSÖM 5. 92.)
- 1894 *Nem pap*: az életjársági kapcsolat első és mindjárt pozitív ábrázolása irodalmunkban.
- 1926 *Ronsseau*: Spartacus után a második történelmi személyiség, aki előfordul a szövegben. A 2205–2207. sor tanúsága szerint a díjoni pályaműre és *A társadalmi szerződésről* c. művére utalhatott a költő.
- 1930 *A censurának*: a cenzúra eltörlését, a sajtószabadságot Petőfi a polgári szabadságjogok legfontosabbikának vallotta versben is, már a forradalom előtt: *Az országgyűléshez* (1848. febr., → 37–39.). Ennek megfelelően márc. 15-én a gyakorlati teendők sorában is az élre tette: „Logícailag a forradalom legelső lépése és egyszersmind fő kötelessége szabaddá tenni a sajtót .. azt fogjuk tenni!” (*Lapok Petőfi Sándor naplójából* – PSÖM V. 81.)
- 1999–2000 *Mások gondolatjait / Másolgatá*: önéletrajzi motívum. Petőfi 1843 máj.-ában Pozsonyban, amikor nem sikerült szerződést kapni Fekete Gábor országgyűlési színtársulatánál, „nem maradt egyéb hátra, mint írás által biztosítani itt maradhatásomat. És most így vagyok; egész nap irom a Záborszky által szerkesztett országgyűlési tudósításokat, s a fizetés olly nyomorú, hogy elég megszereznem mindennapi kenyeremet. S a mellett szemem, mellem gyengül; s e száraz foglalkozásnál a múzsa is kerül.” (Levele Bajza Józsefnek, Pozsony 1843. jún. 1. – PSÖM VII. 21.) Hasonlóképpen a Szeberényi Lajosnak írt beszámoló levélben: Pest, 1843. júl. 21. (PSÖM VII. 22.)
- 2015 *Hárman levének s nem sokára négyen*: a család megszorodásának ezt az ütemét Petőfi saját magára is alkalmazta a *Szilveszter éje 1847ben* c. versben: *Eszendőre hármascskán / Azután négyecskén.* (→ PSÖM 5. 265.)
- 2043 *élen bal*: az éhező család egy halottal Dickens *Twist Olivér* c. regényében (I. rész 59., a Gondol-ford. szerint), vö. Horváth 1922. 527.
- 2084 *félig énekelve suttogott*: a már halott gyermekének éneklő anyja szerepelt Vidor Emil [= Kerényi Frigyes] *Az altató dal* c. versében (Kliegl-könyv, [szerk. Garay János], II. kötet, Pest, 1842, 289., vö. Horváth 1922. 530.)
- 2219 *Egy titkos nyomdát*: történelmi motívum. Táncsics Mihály emlékezett úgy, hogy „Dobrossy István ügyvédem, Keresztesyvel szövetekezve, kézisajtót szereztek volt már a forradalom előtt, melyen titokban Kölcsy »Naplóját« nyomtatták.” (Tán-

- csics 1978. 318.) A Kölcsey-napló kiadástörténetére részletesebben Kölcsey 2000. 238–256. Dobrossy 1845 őszétől tartozott Petőfi baráti köréhez, amikor Szeverin álneven visszaverte Császár Ferenc és Nagy Ignác kritikáit (→ PSÖM 4. 330.).
- 2224–2225 *lázító könyv! / Vallást s felséget sért*: ugyanezekkel a vádakkal kellett szembenéznie Aquilnak, Czákó Zsigmond természetben nevelkedett és a társadalomban tapasztalatokat szerzett hősének: „... a világ (...) mint lázzitót, szentség és istenkáromlót halálra kárhoztatva bilincsbe vert.” (*Leona*, 1846, III. felv. 3. jel.)
- 2236–2334 Horváth János Szilveszter elfogatását Shelleyvel állította párhuzamba, Laon elfogásával (*The Revolt of Islam*, III. ének), vö. Horváth 1922. 528., bár a különbségek is bevallottan számottevőek. A tipológiai párhuzam filológiai alátámasztása, azaz Petőfi Shelley-ismeretének feltárása pedig még várat magára.
- 2335–2635 A börtönábrázolásra Horváth János Lenau *Der Gefangene* c. versének hősét hozta fel mintának, aki szintén azért bűnhődött, mert: „Hat Wahrheit dem Tyrannen laut gesprochen / Und ihnen erzählte der Menschheit bange Fluch.” (Horváth 1922. 529.) Másik lehetséges világirodalmi mintája Byron: *The Prisoner of Chillon*, vö. Morvay Győző: Byron Magyarországon = Koeppel Emil, Byron, ford. Esty Jánosné, Bp., 1913, 326. és Horváth 1922. 530. Van börtönábrázolás Sue-nél is, a *Les mystères de Paris* XVII. fejezetében is, vö. Kovács 1911. 88. Előzménye Petőfi lírájában is megvolt, már 1846. okt.–nov. óta: *Mikor a lánc lehub... (→ PSÖM 4. 215.)*. Mindez személyes benyomása lett az 1847. aug. 12-i munkácsi látogatáskor, az *Úti levelek* prózájában (PSÖM V. 68.) és versben egyaránt (*A munkácsi várban*, → PSÖM 4. 104–105.). Visszatért rá Koltón, 1847. okt.-ben, *A rab* c. költeményben is: → PSÖM 4. 185–186. és 549–550.
- 2393–2400 Szilveszter szavait Horváth János Laon szövegével állította párhuzamba (Shelley: *The Revolt of Islam*): „O Liberty! forgive the base endeavour, / Forgive me, if, reserved for victory, / The Champion of thy faith e’er sought to fly.” (Horváth 1922. 528.). A tipológiai párhuzam filológiai alátámasztása, azaz Petőfi Shelley-ismeretének részletesebb feltárása azonban még várat magára.
- 2419–2451 A börtönmonolóra kétségkívül hatott Vajda János *A rab halála* c. verse: „Mi a börtön sötét éjszakája? / Itten éltem át egy életet; / Ifju voltam, szellemem szikrája / Világított nékem nap helyett.” A Vajda-vers abban az *Országgyűlési emléke* c. almanachban jelent meg és ráadásul éppen *A magyar politikusokhoz* (→ PSÖM 5. 251–253.) c. Petőfi-költemény után, a II. 110. oldalon, amelyet Vahot Imre szerkesztett, és amelynek megjelenését a Nemzetőr 1848. aug. 6-án hírlelte, vö. Endrődi 1911. 486. Lásd még VJÖM I. 43, 361–362. A jegyzetek nem említik a hatás lehetőségét.
- 2523 *üres szó*: Brutus, a római köztársaság utolsó védőink egyike bukásuk után az erényt nevezte „hiú szó”-nak. Visszhangja a halálra ítélt girondisták búcsúszavaiban, Lamartine *Histoire des Girondins* c. művében, a márciusi ifjak közkedvelt olvasmányában közölve, a VIII. kötet betétlapján, vö. Fekete 1989. 217–218. Itt a központi értékkategóriának tekintett szabadságra vonatkozott vö. Margócsy 1999. 200.
- 2524 *bolondok*: Fekete Sándor feltételezte Petőfi sárszentlőrinci, elmeháborodott tanárának, Haág Péternek hatását (1831), aki József császár fiának adta ki magát, és a jobbágyok felszabadítását ígerte: „... megismerhetett egy féktelen lázadót, aki a maga beteges exaltságában is előképe a kastély és templom urai ellen izgató Szilveszternek.” (Fekete 1973. 68.)
- 2544–2555 Az isten megátkozásának párhuzama Shelley *Queen Mab*-jának VI. és VII. részében, vö. Horváth 1922. 529. A tipológiai párhuzam filológiai alátámasztása, azaz Petőfi Shelley-ismeretének részletesebb feltárása azonban még várat magára.

- 2537 *Tíz éve már*: Horváth János szerint Byron *The Prisoner of Chillon*-jának XIV. fejezete nyomán: „It might be months, or years, or days, / I kept no count – I took no note.” (Horváth 1922. 530.)
- 2636–2684 A rab (ember) és a szabad madár ellentéte őszi költői motívum. Byronnál is megvan (*The Prisoner of Chillon*, X. – Horváth 1922. 530.). Horváth felvetette már Batsányi János *A rab és a madár* (1795) c. versének hatását is, amely *Az apostolig* folyóiratban (Szépliteraturai Ajándék 1822. 17–21.), valamint költeményeinek 1827-es (53–61.) és 1835-ös kiadásában (75–84.) is megjelent.
- 2825–2827 A Lajos Fülöp francia király ellen 1836. jún. 25-én sikertelen merényletet végrehajtott Louis Alibaud „elmondta vallomásában, hogy amikor merényletére készült, egy kis szobát bérelt, egyedül aludt, hogy ha netán álmában beszél, ki ne fecsegeje tervét.” (Lukácsy 1998. 80.) A per jkv-e megjelent ugyan nyomtatásban, de Petőfihez – egyetértünk Lukácsyval – aligha jutott el, így csupán a mű logikájából következő párhuzamról beszélhetünk.
- 2861 *eldurrantja fegyverét*: Louis Alibaud történetét Petőfi Louis Blanc *Histoire de dix ans* c. könyvéből ismerhette, vö. Lukácsy 1998. 80. A könyv nem volt meg ugyan könyvtárában, de ismeretét bizonyította Fekete Sándor, Petőfinék 1848. máj. 27-i hírlapi cikke alapján: Fekete 1989. 207–210.
- 2915–2921 A kivívt világszabadság ünnepe és hőseinek végtisztessége először az *Egy gondolat bánt engemet...* zárósoraiban (→ PSÖM 4. 231.), legutóbb pedig az 1848. aug.-i *Respublica* 25–36. sorában (→ 143.).
- 2919 *Dicsőség templomába*: Jászberényi József szabadkőműves olvasmányokra vezette vissza, vö. „A Sz:SOPHIA' templomában látom én felszentelve NAGYSÁDAT”: A felvilágosodás korának magyar irodalma és a szabadkőművesség, Bp., Argumentum, 2003 (Irodalomtörténeti Füzetek 153.), 129. (jegyzetben). Valószínűleg azonban a párizsi Pantheon az előkép, ennek szerepével Petőfi – forradalomtörténeti kronológiájának tanúsága szerint – már 1846-ban tisztában volt (PSÖM V. 167.).
- 2920 *hol kereszék (...) őket?*: az aug. 6. táján megjelent, más összefüggésben már említett *Országgyűlési almanach* közölte először Kazinczy Ferenc *Fogságom naplója* c. munkája részletét. Benne (I. 80.) a magyar jakobinusok nyugvóhelyére vonatkozó mondat: „Senki sem tudja, hol fekszenek.” Ugyanez a kérdés fogalmazódott meg Petőfiben is, *Az apostollal* egyidős, 1848. aug.-i *Vérmező* záróstrófájában: *Hol vannak, hol vannak a ti sírjaitok? / Hová temettek el? Szent hamvaitokat / Hol találjuk meg, hogy tiszteljük azokat?* (→ 158., vö. Horváth 1922. 530.)

Szövegváltozatok [mind a K-n található]

- 13 mécsvilága [függőleges vonással utólag elválasztva]
 33 <Meg>Eldöglenének
 77 homlokru
 112 holnap<,>
 139 Azt <vélte> gondolá, hogy [a törlés után a javítás utólag föléírva]
 164 ágyra [az y utólag beszúrva]
 visszag<g>uggolt
 219 Ledob<á>ta
 224 <K>Most [a szókezdő betű ráírással jav.]
 261 D<én>e én [a második szó utólag föléírva]

- 334 bejáratod [az a betűről utólag törölve egy ékezet]
339 állna<k>
352 le<...> [egy betű törölve]
375 <S>És <ez>
415 rohan<t>
427 Szegény <fiú> kised
445 a <mécstől> lámpafénytől
471 M<ert>ár [ráírással jav.]
529 anyja [utólag föléírva]
541 törvényesebb<en>ek [ráírással jav.]
561 fel <...> [két betűnyi szótöredék törölve]
571 H<ohó>m [ráírással jav.]
578 tudja <...> ördög [törölve egy talán ötbetűs szó, a jav. föléírva]
581 <...>fizetni [a szó első három betűje törölve, ráírással jav.]
656 <És>De [ráírással jav.]
662 Jövő <bérczein> sziklái [utólag föléírva]
<fel>légvárakat [az é ekezte utólag beírva]
667 több [th., em.]
726 <...> a [kétbetűnyi szótöredék törölve, a névelő föléírva]
742 anyád... <lesz> jerünk.”
758 milly<en>
904 hat [a középső betű á-ból javítva]
912 Nyújtotta <föl> sárga [a szó utólag kihúzva]
948 rajtam, a <...> ki lát. [kitörölve egy talán négybetűs szó, a jav. folytatólagos]
997 hord [th., em.]
1002 n<éz>yúl [ráírással jav.]
1012 öl<l>yve [utólagos kihúzás]
1015 M<it>i [ráírással jav.]
1126 Kijobbitot<á>tá [ráírással jav., s mivel így is th., em.]
1134 pirítá [az á ékezet utólag törölve]
1147 teste <f> érezé
1148 mi<nt>velh<...>ogy [ráírással jav., a szó második fele egy kétbetűs szótöredékből]
1150 Tizen<nég>hat [ráírással jav.]
1154 illye<i>n
1176 többét [az é ekezte utólag kihúzva]
1177 holta <napja> napjaig. [a jav. folytatólagos]
1210 Spartacustól <reszketett> Róma reszketett [a törlés után a jav. folytatólagos]
1238 Kiverte <...> arcát [kihúzva egy talán hárombetűs szótöredék, a jav. folytatólagos]
1258 Különben én <meg>
1280 kelle<tt>
1282 [e sor után:] <Ki megölte, megcsókolta őt> [a sor fölé utólag beírva:] <őt>
1517 Látá <azt> a [a jav. folytatólagos]
1520 ha<g>ngva
1633 egy [utólag föléírva]
1677 életébe, <...> ez [a jav. folytatólagos]
1886 <Eképen> Enyém [utólag föléírva]
1975 a <pap>gazokhoz [ráírással jav.]
1988 <szív>fejem [ráírással jav.]

2001 is [utólag, más színű tintával beszúrva]
 2005 S <ez> előbb
 2019 az <idő> eső [ráírással jav.]
 2044 <az anya> a szülő [utólag föléírva]
 2105 [e sor után:] <Te gyermekem / Nem látod azt>
 2134 Én karjaim <va>
 2168 ki [utólag föléírva]
 2169 vág<j>va
 2256 <tennének> bánnának így? [a jav. utólag föléírva]
 2363 Ke<m>zé<ny>t [ráírással jav.]
 2415 melly [utólag föléírva]
 2558 <A mellyet m> Mint alamizsnát [a jav. utólag föléírva]
 2609 nem <jött> látogatta [a jav. folytatólagos]
 2633 ke<blét>lyhét [ráírással jav.]
 2687 az [utólag föléírva]
 2718 egy-egy <évet> kinos évet [a jav. folytatólagos]
 2762 után <már> soha. [a jav. folytatólagos]
 2795 Pedig csatlakozott. <Ez>
 2822 <százak> ezrek [utólag föléírva]
 2837 át [utólag föléírva]
 2850 s fejek [utólag föléírva]
 2887 ember <körü>

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 131–133.

816. A SZÉKELYEKHEZ

Kézirat

K1 MTA KIK Kt. K 790/22. Egy f. terjedelmű, csak a r.-n olvasható versszöveg, 228 × 37 mm nagyságú, álló formátumú, autográf tisztázat. Teljes névalírással. Ráragasztva egy 338 × ~ 170 mm nagyságú, nem egyenes szegélyű lapra, amin Szilágyi Gábor hitelesítő rájegyzése olvasható: „Petőfinék eredeti kézírata. Irta a Marczius számára. Lukács László urtól kaptam emlékül.” (Az egykori posszessor a MT-t 1848. jún. 21-től előállító, korszerűsített Beimel-nyomda igazgatója volt, vö. MST II/1. 84.)

K2 OSZK Kt. Fond VII/8. 51. f. v., „(Pest.) helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

A közlés alapja a K2.

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban. Hogy a K1-en megnevezett MT miért nem közölte a verset, nem tudjuk.

Kötetben először: HP III. 399–401.

1848. szept. 24-én Kossuth Lajos a képviselőházban napirend előtt bejelentette, hogy alföldi toborzó körútra indul, és felszólította képviselőtársait, cselekedjenek hasonlóképpen. Felhívásához csatlakoztak az Egyenlőségi Társulat még Pesten lévő és katonai kiképzés alatt álló tagjai is. Szept. 25-én egy német nyelvű falragasz nemcsak Kossuth felhívását közölte, hanem azt is: „*Auch Petőfi und Vasvári Pál sind gestern [tehát még szept. 24-én] in Begleitung vieler andere Emissäre von hier abgegangen...*” (PAI I. 297. – Kiemelés az eredetiben.) Petőfi – saját szavával – *némileg országos kiküldetésben* hagyta el tehát Pestet, feleségével együtt. A megszorítás arra utalt, hogy a kiküldötteknek csak javaslattevési joguk volt, intézkedési jog nélkül, vö. szept. 30-i levelével Eötvös Mihály Szatmár vármegyei alispánnak (PSÖM VII. 169–170.). A költő Erdődön át, ahol várandós feleségét hagyta, őt elmenekítve a veszélyeztetett Pestről, a Székelyföldre igyekezett, ahol kolozsvári ismerőse, Berzenczey László már aug. közepe óta működött mint Kossuth kinevezett toborzási biztosa. Úti célja minden bizonnyal az agyagfalvi székely nemzeti gyűlés volt, melyet okt. elejére terveztek összehívni, de csak okt. 16-án kezdhetette meg munkáját. Berzenczeyvel Petőfi 1848 nyarán Pesten is találkozhatott, ahol Marosszék egyik követeként volt jelen, vö. Pálmány 2002. 104–107. Határozottsága és eredményes tevékenysége, amelyről a Kossuth Hírlapja szept. 20-án adott hírt, mind a Gubernium, mind a Batthyány-kormánytól kinevezett királyi biztós, Vay Miklós rosszállását kiváltotta, akik hatásköri túllépéssel vádolták. Igaza lehet Urbán Aladárnak, hogy Petőfi éppen ezért kapott kedvet felkeresésére és támogatására (Urbán 1981. 360–363.). Hozzátehetjük, hogy a hajdúböszörményi nemzetőr ellenverse, a szabadszállási és Arany szalontai választási kudarca után mind a kiskunokban, mind a hajdúban csalódott, mint olyan népcsoportokban, akik a magyar szabadság történelmi letétmenyesei és a legjobb nemzeti tulajdonságok (szabadságszeretet, vitézség) hordozói. Ezért fokozott rokonszenvvel fordult a székelyek felé, akikhez kedvelt hőse, Dózsa György is tartozott, vö. Kerényi 2002. Lásd még a *Két ország ölelkezése* c. unió-vers jegyzetét, → 115–116.! Már Ferenczi Zoltán úgy vélte 1894-es cikkében (Petőfi elutazása Pestről, PetMuz, 1894, 1–2. szám, 44–45.), majd az életrajzban (Ferenczi 1896. III. 297.), „hogy a vers toborzónak készült, Agyagfalván”. Ellenérv azóta sem merült fel, vö. Urbán 1981. 360–361. Mivel Petőfi a költeményt Pestre helyezte, a megírás időkeretét a Berzenczeyről szóló sajtóközlemény és az elutazás között jelölhetjük ki, azaz 1848. szept. 20. és 24. között.

Magyarázatok

- 2 *Egy magányos csillag*: a metaforában először jelentkezik a gondolat, hogy az egyedül harcoló magyar szabadságharc képviseli a világszellemet, a szabadságot.
- 25 *Ősapja volt Attila*: Petőfi vallotta a közös magyar-székely eredetmondát. Erről könyvet is őrzött könyvtárában: *Attila első magyar király* (Pest, 1811. – PSÖM V. 253.)
- 26 *isten ostroma*: a hagyományosan Attilához hozzárendelt képzet eredeti jelentése szerint Isten azzal bünteti a tőle elpártoló keresztény Európát, hogy csapásként rájuk szabadítja a barbár támadásokat, s ilyenformán a hunok királya is Isten eszközével szolgál, míg végül Isten elveti és megalázza az eszközül használt pogány hódítót. Ez a koncepció, amely az Őszövetség prófétáinak Kürosz-képére támaszkodik, s amely a legfőbb támaszát Szent Ágostonban találja meg (noha Ágoston még Attila előtt, s nem az ő személyisége köré rendezve alakította ki a gondolat kereteit), képes arra, hogy a barbár uralkodó létét az isteni gondviselés részévé tegye, s magyarázatot találjon Attila gyors felemelkedésnek és bukásának problémájára is. Erről

bővebben lásd Szörényi László, Hunok és jezsuiták: Fejezetek a magyarországi latin hősepika történetéből, Bp., AmfipressZ, 1993, 5–14.

Szövegváltozatok

5	K1	világ és [vessző nélkül]
8	K2	Ellensége<,>
16	K1	bilincset.
32	K1	élt<t>ni [th.]

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 108.

817. TUDOD, MIDŐN ELŐSZÖR ÜLTÜNK....

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 52. f. r., „(Erdőd.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.
Kötetben: UK01 464–465., UK02 II. 278–279., ÚK1 II. 253–254.

Keletkezés

A Petőfi-házaspár szept. 27-én érkezett Erdődre, ahol feleségét a költő a Szendrey-család gondjaira bízta, és – az asszony naplója szerint (Mikes – Dernői (kiad.) 1930. 301., PAt II. 115.) – szept. 29-én későn este vagy 30-án reggel indult tovább, Nagybánya felé. Az időközön belül a verset *szept. 27-re* datálja a *két év* ismételt említése: 1846. szept. 27-én, a második erdődi látogatás alkalmával vitte el a leány a kastélyparkban lévő, kedvenc tartózkodási helyére, vö. a *Té vagy, te vagy, barna kis lány*.... c. verssel és jegyzeteivel (→ PSÖM 4. 191–192. és 579–580.). A 6. sor a napszakot is kijelöli.

Magyarázat

88 *E tó fölött, e fák alatt*: az erdői kastélypark tavának partján álló fűzek és tölgyfák alatt, vö. Júlia leírásával (Mikes – Dernői (kiad.) 1930. 328.). Versmotívummá is váltak, az említett költemény mellett lásd még az 1846 nov.-ében, már Pesten írt *Mi van innen távol*.... c. verset és jegyzeteit, → PSÖM 4. 223–224. és 642–643.

Szövegváltozat

K	16	ajka<m>dat. [th.]
---	----	-------------------

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 543–544.

818. ÉLET VAGY HALÁL!

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 52. f. v., „(Erdőd.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Km Debrecen, Egyházkerületi Nagykönyvtár Kt. R 2773. V. L. versgyűjteménye, 7. f. r. – v., 8. f. r., Élet, vagy halál! Petőfi Sándortól címen.

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 16. szám (okt. 15.), 497–498., vö. Endrődi 1911. 511. (*Septemb. 30.* alcímmel), Ferenczi 1896. III. 227.

Egykorú utánkölés

Arad, 1848, 18. szám (nov. 4.), 138., vö. PSÖM VII. 447. „Az ’Életképek’ után.” megjegyzéssel. A lapot a Debrecenben, 1843-ban megismert Bangó Pető ügyvéd szerkesztette. Petőfivel való kapcsolattörténete: PSÖM VII. 447.

Röplap 1. PIM ANy 61.85. A / NÉPNEK. / ajándékkul néhány barátja. Élet vagy Halál. (Sept. 30-án) c. Egy f. terjedelmű, álló formátumú nyomtatvány, a vers a r. – v.-n, „Petőfi Sándor” névalírással. Székesfehérvár [1848]. – PAt I. 298. és 411., valamint Frigyk Katalin, Típus Számmerianis: A Számmer nyomdászcsalád története és a nyomtatványok bibliográfiája 1794–1920, 2. kötet, 1. rész, Székesfehérvár, 2003, 153, 884. tételszám. Az „Után nyomtatott” megjelölés a röplapon az Élk-közlés átvételére utal.

Röplap 2. OSZK KNyt. 6/1848.1849. 8° és PIM ANy 61.66. Négylapos, 190 × 130 mm nagyságú, álló formátumú nyomtatványon. Hely, év, nyomda n. Élet vagy halál! / Petőfi-től c. alatt.

Az erősen romlott szöveg és a rossz tördelés kis nyomdára és nem magyar anyanyelvű szedőre enged következtetni. A röplapról és kontextusáról lásd Szilágyi Márton, *Az Élet vagy halál!* című Petőfi-vers és kontextusai = Egy underground történész: Tanulmányok Lugosi András tiszteletére, szerk. Szécsényi Mihály, Bp., Gondolat, 2024, 65–84.

Kötetben először: [Kertbeny – Vasfi-Eisler] kiad. 1851. 116–119., „Sept. 30-án 1848” alcímmel. Itthon kötetben: DK 540.

Keletkezés

Az Erdődről szept. 29-én késő este vagy 30-án korán reggel útnak indult Petőfi, mint a PH-nak küldött tudósításában írta: „Kővárvidéken keresztül akartam kiküldetésem he-

lyére, a Székelyföldre utazni, s Nagy-Bányáról kénytelen valék visszafordulni.” (PSÖM V. 128.) Itt barátjától, Teleki Sándor Kővár-vidéki főkapitánytól és Gabriel Mihali ~ Mihályi Gábor kormánybiztostól értesülhetett arról a román felkelésről, amelyről Pesten még nem tudtak. A naszói 16. (2. román) határőrezred új parancsnoka, Karl Urban alezredes megtagadta az engedelmességet a kormánynak, és az újoncokat a császár hűségére eskette fel. A környék román lakosságának pénzt és fegyvert juttatott, hogy zendülésre bírja őket. Petőfi Nagybánán már a környékről menekült magyar lakossággal találkozott. Még aznap, szept. 30-án visszaindult Erdődre. Az út 2/3-át megtéve, este Szinfaluban találkozott a Nagykárolyból aznap reggel útnak indított 400 főnyi önkéntes nemzetőrcsapattal. A felvontatott erőt elégtelennek ítélve, Petőfi levelet írt és küldött Eötvös Mihály alispánnak, általános népfelkelést sürgetve (PSÖM VII. 169–170.). Kiss Gedeon nemzetőr-parancsnok Szatmárra küldött jelentése szerint szept. 30-án éjjel 1/2 12-kor a költő még Szinfaluban volt (PSÖM VII. 439.). Útját folytatva, még az éjjel megérkezett Erdődre, ahol másnap, okt. 1-jén megírta tudósítását a PH-nak.

Petőfi a verset Erdődre helyezte, az első közlés alcímének pedig – nála szokatlan, így mindig hangsúlyos módon – *szept. 30-át* adta meg. Noha (mint láttuk) legkorábban az okt. 1-re virradó hajnalon írhatta le a talán már útközben, fejben (is) fogalmazott verset, a költő adta alcímet elfogadhatjuk – már csak az érvényes élménykór időpontjaként is – a megírás dátumának. Miután említi a szlovákokat is, elképzelhető, hogy már értesült a szlovák légio felvidéki betöréséről. (Ennek híre szeptember 22-én, Petőfi Pestről történt elindulása előtt már ismert volt a fővárosban, Madarász László a képviselőház aznapi ülésében már hivatkozott rá: Közlöny, 1848. szept. 24.)

Fogadtatás

1849. március 15. a kolozsvári Nemzeti Színház bérletszünetes, ünnepi előadásának színlapján, a második szakasz harmadik műsorszámaként: „»Kárpátoktól le az aldunáig« – Költemény Petőfitől – szavalja Gyulai [Ferenc].” (Endrődi 1911. 526.)

Közlöny, 1849, 76. szám (ápr. 11.), 278.: március 19-én, József napján Székelyudvarhelyen Bem altábornagy tiszteletére a szeminárium ebédlőjében adott lakomán „Petőfinek legujobb költeményeit” szavalták, köztük versünket is, ezt Felek Miklós (Endrődi 1911. 527.).

Magyarázatok

- 1 *Kárpátoktól le az al-Dunáig*: Petőfi „történelmi országának geográfiája” (Kovács Sándor Iván, „Kárpát szent bércére...” = Uő., Vágy és emlékezet: Kalauzolás felföldi írókhoz és „Kárpát szent bércére”, Bp. – Miskolc – Dunaszerdahely, Széphalom – Felsőmagyarország – Nap, 1996, 101.). A toposz („Kárpátoktól Adriáig” alakban) bevettségére Horváth János 1841 és 1846 közötti öt példát hoz, főleg Garay János műveiből (Horváth 1922. 545.). Petőfi a hadihelyzetnek megfelelően módosította.
- 17 A nemzetiségek felsorolása arra utal, hogy végleg megváltozott Petőfi vélekedése. Mint arra a *Golyók sívínak, kardok csengenek...* c. vers jegyzeteiben utaltunk, Vahot Imre szerkesztői megjegyzését idézve (→ 491–492.), a költő a délvidéki szerb felkelést nem tekintette szabadságháborúnak. A Pestről, szept. 24-én magával vitt *A székelyekhez* 30. sorában már a horvátokat is említette (→ 259.), itt pedig, az előző napi sokszerű tapasztalatok hatására megértette, hogy a magyar forradalom valóban élet-halálharcát vívja. Véleményét nagyban formálhatta, hogy immár családját is veszélyeztetve látta.

- 41 *Föl* a még ötször megismételt felhívás az Eötvös Mihálynak küldött levél másolata hitelesítő rájegyzésében is: „Föl föl magyarok, a szabadság és az isten nevében, fegyverre, fegyverrel még van mit védelmeznünk; ha késünk, maholnap nem lesz miért fegyvert fognunk. Föl, föl!” (PSÖM VII. 170.)
- 50 *Egy ezredér:* a *Szózat* szóvisszhangja itt valószínűleg szándékolt számhiba, az 52. sor ui. másfél évezredre utal.
- 52 *Attilától:* lásd *A székelvényekhez* c. vers jegyzeteit, → 509–510.
Rákócziig: lásd a *Rákóczi* c. vers jegyzeteit, → 430.!

Szövegváltozatok [az Élke következetes aposztrófhasználatát nem tekintettük annak]

Alcím	Élke, Arad	(Septemb. 30.)
	R1	(Sept. 30-án)
1	Arad	kárpátoktól [sh.]
	Élke, Arad, R1	Al-Dunáig
	R2	Aldunáig,
2	R1	üvöltés –
	R2	üvöltés [kp. nélkül]
	R2	zivatar,
3	R1	hajával, –
4	R1	Magyar.
	R2	magyar!
5	R1	Magyarnak,
	R2	magyarnak [kp. nélkül]
6	R2	ánék azonnal [sh.]
7	R1	legelhagyatottabb [ritmusrontó sh.]
8	R1	közt
	R2	kerekén!
9	R1	Szegény – szegény
	R2	nép! árva nemzetemte!
10	R2	vétettél hogy [kp. nélkül]
	Élke, R1, R2	igy
	Élke, Arad, R1	elhagytanak?
11	Arad	isten ördög, [köztes vessző nélkül, sh.]
	R1	Isten, – ördög –,
12	R2	S hogy életed
	Élke	pusztítanak.
	Arad, R2	pusztítanak?
	R1	pusztítanak!?
13	R2	Dühös
14	R2	Vadul,
	R1	Gazul –
	R2	örülten,
15	R2	kik a fa árnyékában [kiesett szó]
	R1	fa'
16	Arad	Pihentek,
	R1	hosszú
17	R1	Rác, te Horvát, Német, Tót, Oláhság [sorvégi vessző nélkül]

	R2	horvát,
	K	oláhság<?>,
	R2	oláhság [sorvégi vessző nélkül]
18	R1	Magyart?
19	R1	Török – s Tatártól,
	R2	Török tatártól [kp. nélkül]
	Arad	tatártól, mely
	R2	védett [sorvégi vessző nélkül]
21	K	<H> Megosztottuk
	Arad, R2	tivéletek
	R1	tivéletek
22	R2	<i>Ha a jó</i> [rossz sortördelés]
	Élk, Arad, R1	nekünk
23	R2	mindég átvettük
24	R2	a balsors vállatokra
25	R2	<i>Ez most a hála?!</i>
	R2	vak merénnyel [sh.]
26	Élk, Arad, R2	uszt
	R2	hűtelen
	R1	hűtelenkirály,
27	R2	minket [sorvégi vessző nélkül]
28	R1	Miként
	R1	holt-testre száll;
	R2	holt testre száll,
29	R2	Hóllók [sh.]
	R2	undok éhes hóllók – [sorközi vessző nélkül]
	R1	hóllók:
30	R2	ha/loti [sh.]
	R1	test;
31	Élk, Arad	istenemre nem,
	R1	Istenemre
	R2	Nem istenemre! <i>mert</i> hajnalt magának <i>az égre</i>
32	R2	A ti
	R2	fest!!
33	R1	úgy,
	R2	úgy mint [köztes vessző nélkül]
34	Élk, Arad	Élethalálra
34	R2	Élet halálra
	Élk, Arad, R2	síkra
	R2	hát!
35	Élk, Arad, R1, R2	legyen [a 37. sorban is]
	R2	béke míg [köztes vessző nélkül – a 37. sorban is]
	Élk, Arad, R1, R2	míg
	R2	e
	R1	magyar-földön
36	R1	lát;
	R2	lát.
37	Arad, R2	szívetekből

	R1	szívetekből
38	R2	utolsó csepje [sh.]
	R2	csorog.
39	R2	néktek
40	R2	birókat akként [köztes vessző nélkül]
	R1	akként
41	R2	<i>Fel, nemzetem! fel</i>
	R1	egazcsorda
42	Arad	Mely
	R1	birtokodra életedre [köztes vessző nélkül]
43	R2	Fel [a 44. és a 49. sorban is]
	R1	háborúra [sorvégi vessző nélkül]
	R2	háborúra [sorvégi vessző nélkül]
44	R2	utolsó
	Élk, R2	ítéletre,
	Arad, R1	ítéletre [vessző nélkül]
	R1	föl!...
45	R2	birkozának <i>velünk</i> [hibás sortördelés]
46	R2	S most
47	K	< Félistenekkel > Oroszlánokkal
	Arad, R1	vívunk
	R2	vítunk
48	R2	S most [ritmikai hiba]
	R1	a tetvek
	R2	egyenek e
49	R2	Fel nemzetem föl! [két köztes vessző nélkül]
50	Élk, R1	Világhódító
	Arad	Világhódító híres
	R2	Világ hódító híres
	R1	őseid,
	R2	őseid!
51	R1	ezred-év
	R2	ezred év
	R2	szemmel,
52	R1	Átillától
	R2	Atillától
53	R2	Hah millyen [köztes vessző nélkül]
	Élk	mult!
	R1	múlt!...
	R2	mult!!!
	R1	Ha
	R2	akorák <i>leszünk</i> is [sh. + tördelési hiba]
54	R2	Mint
	R2	a nagy
	R1	ős-apák,
	R2	ős apák [sorvégi vessző nélkül]
55	R2	Elfogja [értelemzavaró sh.]
	R1	sárba –

56	R2	sárban, és vérben fult [tördelési hiba]
	R1	vérbe-fúlt
	R2	Ellenség táborát.

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 210–211.

819. A VÉN ZÁSZLÓTARTÓ

Kézirat

K1 OSZK Kt. Fond VII/8. 53. f. r., „(Erdőd.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

K2 PIM Kt. P-an. P2. Egy f. terjedelmű, 250 × 150 mm nagyságú, álló formátumú. Autográf tintaírás, teljes névalírással. Tisztázat, a *Szövegváltozatok* tanúsága szerint a közlésre szánt példány. Hasonmása: PAlb 1898. 13.

A kéziratok sorrendjét a *Szövegváltozatok* alapján állapítottuk meg. A közlés alapja a K1.

K3 Elveszett. Komáromi János, a PH titkár-öre 1924. jan. 9-i jelentésében a PH elhalódott tárgyairól jelezte a K3-at, verzőján Kertbeny Károly német fordításával. Pakots József 1916. évi jegyzéke szerint hozzáragsztva John Bowring angol ford.-a is, amely a fordító fiának ajándéka volt (PIM Kt. V-an. PT V 4559/364.). 1911-ben még valóban szerepelt a gyűjteményben: Kéry 1911. 59., a 155. tételszámon.

Km Brunszvik 1999. 147–148. (1848. nov. 23-i bejegyzés, a német szövegben magyarul; a szövegváltozatból megállapíthatóan az Elk-közlés alapján. Kézirata: FSZEK Budapest-gyűjtemény, B 0910/55. 5. doboz, J 29.)

Megjelenés

Elk, 6. évf. (1848), II. félév, 21. szám (nov. 19.), 654–655., vö. Endrődi 1911. 512. Petőfi eredetileg, valószínűleg témája miatt a Kossuth Hírlapjában kívánta közölni, de erre Bajza, minden bizonnyal a Vörösmarty-vita miatt nem volt hajlandó. Ezért a költő debreceni, 1849. nov. 3-i levelében azt írta unokaöccsének, Petrics Somának: „Eredj el a Kosut hírlapja szerkesztőségébe, s kérd el Bajzától (ha lapjában közölni nem akarja) »a vén zászlótartó« című versemet, s add át Jókainak.” (PSÖM VII. 173. és 272, 444.) Kötetben: [Kertbeny – Vasfi-Eisler] kiad. 1851. 247–249. Itthon: DK 543.

Keletkezés

A vers mitikus történetét, már a költemény ismeretében, Egerváry P. Ödön adta közre 1882-ben: Petőfi atyja mint szabadságharcos, VU, 29. évf. (1882), 11. szám (márc. 12.), 170–171. (Hatvany 1967. II. 458–460.) Eszerint a horvát támadás hírére szerveződő pesti önkéntes-csapat a Szerviták terén tett esküt, majd zászlótartójuknak Vasvári Pál ajánlotta a költő apját, akit általános éljenzés fogadott. A váratlanul megjelenő Petőfi ekkor rövid szónokla-

tot mondott: „... ujjal ajánlotta édesatyját zászlóartónak, biztosítván vitéz bajtársait arról, hogy atyjáért a kezességet magára vállalja s ünnepélyesen igéri, hogy az öregtől élve ugyan nem, csakis halva fogja elvenni az ellenség a reá bizott szent jelvényt, a csapat zászlaját.” (170.)

A szép történetet maga a vers nem támogatja. Felismerhető benne viszont Cserző Ben-ce okt. 10-i keltezésű, parndorfi tudósításának vonatkozó részlete: „Zászlóartónk a még ifju vérű Petőfi, versent gyalogol velünk.” (MT, 1. évf. [1848], 182. szám [okt. 14.], 730. – Pat I. 298.) Petőfi okt.-ben Pesten járt, honvédtiszti kinevezése ügyében (vö. Urbán 1981. 369–373.). Ez okt. 15-én történt meg, a századosi kinevezést okt. 16-án adta közre a Közlöny (vö. Ferenczi 1896. III. 278.). Petőfi azonnal indult vissza Erdődre, ahonnan már okt. 18-án levelet keltezett Arany Jánosnak és Orlai Petrics Somának. Az MT tudósításának megjelenésekor tehát a fővárosban tartózkodott. Megjegyezzük még, hogy az idézett mondat volt, a „védett” név magyarázat nélküli említésével, véleményünk szerint a Pe-tőfi parndorfi tartózkodásáról szóló legendárium forrása. (Kifejtve másutt: Kerényi 2008. 418–420.) Hogy a költő ekkor értesült először apja táborba szállásáról, azt közvetve az okt. 18-ról, Erdődről Orlai Petricsnek küldött levél hangvétele is igazolja: „... írd meg, ha tudsz valamit apámról...” (PSÖM VII. 171.) Vö. még Urbán Aladár, Vasvári és a „Fővárosi csa-pat” a Lajtánál = Uő., Batthyánytól Kossuthig: Hadsereg és politika 1848 nyarán és őszén, Bp., A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára, 2009, 229–251.

Petőfi a verset Erdődre helyezte. Úgy véljük, az okt. 18. és 22. közötti tartózkodás elején írta, a pesti tudósítás hatására, amit a versgyűjtő füzetben elfoglalt hely is bizonyít.

Magyarázatok

- C Petrovics István, a költő apja (1791–1849), vö. a 8. sorral
- 1 *Fut Bécs felé:* a pákozdi csatavesztés után Jelačić háromnapos fegyverszünetet kötött, amely alatt azonban nem maradt állásaiban, hanem Bécs felé húzódott vissza.
- 10 *kórágyáboz:* költői túlzás, mert igaz, hogy Petrovics többször betegeskedett, ám nem sokkal ezután, 1849 februárjában, hogy unokáját láthassa, gyalog járta meg télvíz idején a Pest – Debrecen – Pest utat, vö. *Zoltán fiam életrajza hét hónapos kórág* – PSÖM V. 147.)
- 12 *zászlót:* a hagyomány szerint Barabás Péter aradi polgár és Romocsa Sámuel pesti asztalos készítették Bécsben, a forradalom idején, és márc. 14-én ezalatt fogadták a pozsonyi országgyűlés követségét. A zászlót később Barabás lehozta Pestre, és Petőfinak adta át, aki azt kegyelettel megőrizte, és maga adta volna tovább apjának az eskütétel alkalmával. Az emlékezés, amely Egerváry P. Ödön cikke hatására született, a VU 1882. ápr. 2-i számában jelent meg, vö. Kalla – Ratzky 2006. 136–137. A történet hitelességét, mivel a zászló nem került elő és közgyűjteménybe sem jutott, ellenőrizni nem tudjuk.

Szövegváltozatok [az Élke következetes aposztrófhasználatát nem tekintettük annak]

2	K2, Élke	nyomába, [aposztróf nélkül]
9	K2, Élke	a vén
13	K1	< hosszú > kínos
	Élke	kínos
15	Élke	baját
16	Élke	bajtársul állt.

17	K1	aszta/tól [a jelölt szótag utólag beírva; th.]
18	Élk	Alig-alig bñrt
22	K1	< félten > nincsen
26	K1	kopor<j>sója [th.]
27	Élk	mégis, mégis
	K1	lobogóját<,>
29	Élk	bñr;
30	K1	hazáért, [a / utólag beírva]
	K2	hazáér,
33	Élk	tenéked
37	Élk	cser-koszorura!
38	K2	újra,
	Élk	újra,
39	Élk	örömtñl
43	Élk	sñrodnak
44	Élk	hñred
	K2, Élk	fñlszárítja!

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 124.

820. BUCSÚ

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 53. f. v., „(Erdőd.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 19. szám (nov. 5.), 592–593., vö. Endrődi 1911. 512.

Kötetben. UK01 465–466. (a 13–18. sor kihagyásával), UK02 II.. 280–281., UK1 II. 255–256. (itt teljes szöveggel, ami feltételezi, hogy az UK01-02 kihagyása nem cenzúra, hanem sh. következménye). A DK első közlésnek jelölése téves: 539.

Keletkezés

Petőfi 1848. okt. 18. és 22. között tartózkodott Erdődön, ezután Debrecenbe indult, zászlóaljához, vö. Orlai Petricsnek írt levelével, 1848. okt. 18. – PSÖM VII. 171.). Értelem-szerűen a vers az időszak végén, 1848. okt. 22. körül keletkezett.

Magyarázatok

C Petőfinék volt egy ilyen című verse, Sopronban írta, 1840. jan. 21-én: → PSÖM 1. 14–15. Mivel életében e zsengett nem jelentette meg (vö. → PSÖM 1. 227.), az így felszabadult címet aggály nélkül újra felhasználhatta.

- 13, 19 *Nem a dicsvágó*: a hírnév-motívum leértékelésére és ennek legutóbbi megfogalmazására, amire a 20. sor *Tudod* szava is utal, lásd az *Itt benn vagytok a férfikor nyarában....* c. vers jegyzeteit: → 489 – 490.! Prózában is, az *Úti levelek* XIV. darabjában (Szatmár, 1847. júl. 17. – PSÖM V. 69.)
- 29 *én itthon maradjak-e*: a végleges, megnyugtató válasz a gyávaság vádjaira. A honvédszázadosi kinevezést ugyanígy értékelte Egressy Gábor is, aki a *Közlönyből* és Petőfinék egy elveszett leveléből (PSÖM VII. 260–261.) értesülhetett róla: „A vörös zsinórral nagy terhet emeltél le rólam Sándor!” (PSÖM II. 181.)
- 37 *Tán megcsönkítva*: hasonló már az 1846-os *Véres napokról álmodom....* c. versben (→ PSÖM 4. 218.) és az 1848. jan-i, törölt *Fél álomban....* c. költeményben (→ 20–22.)

Szövegváltozatok (valamennyi az Él-k-ben) [az Él-k következőes aposztrófhasználatát nem tekintettük változatnak]

- 1 alkonyul,
3 alig, hogy
4 bucsuzni,
16 azér.
20 kihalt;
22 vívok
27 sükra száll,
28 itthon
31 míg
37 megcsönkítva
39 Mert, istenemre,

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 167–168.

821. TI ÁKÁCFÁK E KERTBEN....

Kézirat

K1 Lappangó kézirat, négyoldalas fehér papíron, 12 × 19 cm, a *Hogy volna kedvem....* autográfját folytatva *Nagy-Károlyban* címváltozattal versünk, a leírás dátumával: „(Debrecen, október 23. 1848.)” Leírása Mikes Lajosnál: Szendrey Júlia levelesládájának kincsei, Bp., Lantos, 1928, 47–48.

K2 OSZK Kt. Fond VII/8. 54. f. r., „(Nagy-Károly)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli esték* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Km Szendrey Júlia [?] másolata, a K2-ről, egy vágott szélű papírlap verzóján, rektóján a *Szeretlek, kedvesem!* utolsó nyolc sora. (Kozocsa Sándor Géza mgt. Bp. – Apja, Kozocsa Sándor ceruzás rájegyzése szerint Szendrey Júlia kézírása.)

A közlés alapja a K2.

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.
Kötetben: UK01 467–468., UK02 II. 284–286., ÚK1 II. 260–261.

Keletkezés

Ferenczi Zoltán, aki a K1-ről még nem tudott, az előző vers jegyzetében hivatkozott, Orlai Petrics Somának küldött, okt. 18-i erdődi levél alapján datálta a verset: „Négy napig maradok itt, aztán megyek Debrecenbe zászlóaljamhoz.” (PSÖM VII. 171.) Ezért – mivel a költőnek okt. 23-án kellett jelentkeznie – okt. 22-re tette a megírást (Ferenczi 1896. III. 300.). Igaz, életrajza egy más helyén, egy felsorolás részeként – nyilván elírásból fakadóan – nov.-i versnek minősítette: Ferenczi 1896. III. 237. Ez a költemény elfogadott, hagyományos dátuma. A K1 felbukkanása annyiban változtatott a helyzeten, hogy a nagykárolyi élmény hatására született és talán már Nagykárolyban vagy útközben fogalmazott verset a költő azonnal Debrecenbe érkezése után, okt. 23-án írta le. Ezért megtartjuk a nagykárolyi helyszínt (erre utal a végleges cím is, az *e kertben* kitétel), de *okt. 23-ra* tesszük a megfogalmazást. A címváltozat kérdésében elfogadható Mikes Lajos hipotézise: a *Nagy-Károlyban* cím már foglalt lévén, új címet kényszerült adni költeményének (uo. 47–48.).

Magyarázat

- C Az *Úti levelek* IV. darabjában (Nagykároly, 1847. máj. 15.) olvasható: „Amott a fogadóval átellenben a kert és benne a fák, mellyek alatt először láttam őt, tavaly, september 8-kán, délutáni 6 és 7 óra között.” (PSÖM V. 50.)

Szövegváltozat

1 K2 ha <h> jó, [th.]

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 538.

822. [TÉGED KERESNEK SZEMEIM...]

Kézirat

PIM Kt. P-an. P 13. Egy f. terjedelmű, 260 × 210 mm nagyságú, álló formátumú. Autográf tintaírás, cím nélkül. Közgyűjteménybe kerülésének időpontja ismeretlen, a PH katalógusának 1911-es leltárában nem szerepelt (Kéry 1911.).

Megjelenés

Petőfi költeményei: A költő születése századik évfordulójának emlékére kiadja Budapest székesfőváros közönsége, Bp., 1923, 612. (Ferenczi Zoltán közlésében.)

Keletkezés

Petőfi okt. 23-án szándékozott zászlóaljánál jelentkezni; ezt az időpontot írta meg Aranyak is okt. 18-án Erdődről, meginvítva őt 23-ra Debrecenbe (PSÖM VII. 171.). Mindeddig úgy tudtuk, hogy e napon már ott tartózkodott (legutóbb: Urbán 1981. 373–374.), ezért a debreceni versek post quem-terminusának mindeddig okt. 23-át tekintettük. Hermann Róbert hadtörténész azonban megtalálta és Kiss József 1989-ben közölte Huszóczy Dénes századosnak, a 28. zászlóalj ideiglenes parancsnokának okt. 24-i létszámmegjelentését, amely a még meg nem érkezett tisztek között említette „Petőfy Sándor” századost (PAI III. 121–122.). A késés okát nem ismerjük. Feltűnő azonban, hogy a létszámmegjelentés még egy százados, két főhadnagy, nyolc alhadnagy és három orvos hiányát jelzi. Nem tartózkodott állomáshelyén – még nov. 4-én sem – Hrabéczy Miksa őrnagy, a zászlóalj parancsnoka sem (Urbán 1981. 374.). Ennek fényében elfogadhatónak látszik Kiss József feltételezése, aki „a rendkívüli viszonyok”-kal magyarázta a késést (PAI III. 259.). Ami nem lehetett tetemes, minthogy okt. 23-ra tettük nagykirályi időzését (lásd az előző vers jegyzeteit!), és az okt. 29-i létszámmegjelentés már megnevezte őt (PAI III. 122.). Az okt. 24-i létszámmegjelentés annyiban mindenesetre módosítja a debreceni versek datálását, hogy post quem-terminusnak ezentúl az 1848. okt. 24. után kell tekintenünk.

Töredékünk esetében a helyzet még bonyolultabb. A K ugyanis semmiféle fogódzót nem ad ahhoz, hogy a verset bizonyossággal Debrecenben írottak tekintsük. Így az a hipotézis, hogy a költemény azért maradt töredék, mert a nagykirályi hangulat és az ott fogalmazódni kezdett, Debrecenben leírt *Ti ákáczfák e kertben...* mintegy elsöpörte a töredéket, éppúgy felvethető, mint hogy ez volt a Debrecenbe érkezést követő első költemény (erre utalna a *mindenkit látnak szemeim* sor). Mindazonáltal az elválás friss élménye a debreceni periódus elejére teteti a kérdőjeles keletkezési helyű szöveget. A datálás tehát: [Debrecen?, 1848. okt. 24. után].

Szövegváltozat

K 13–14 <U(tánad sírnak [néznek?] szemeim,
S vérzik szívem utánad...>

823. TISZTELJÉTEK A KÖZKATONÁKAT!

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 54. f. v., „(Debrecen.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 22. szám (nov. 26.), 688–689., vö. Endrődi 1911. 512.

Kötetben: UK01 469–470., UK02 II. 284–286., ÚK1 II. 260–261. és [Kertbeny – Vasfi-Eisler] kiad. 1851. 197–199.

Egykorú utánközlés

Arad, 1848, 22. szám (dec. 2.), 171–172., „Az ’Életképek’ után” lapalji jegyzettel.

Okt. végétől Petőfi Sándor honvédszázados kiképzőtisztként működött a debreceni Sálétrom-laktanyában, a 28. honvédszászlóalj 2. századának parancsnokaként. Feladata volt „kétszáz parasztból kétszáz katonát csinálni.” (Levele Orlai Petrics Somának, Debrecen, 1848. nov. 3. – PSÖM VII. 173.) A 28. honvédszászlóalj, amelyet Batthyány Lajos miniszterelnök szept. 13-i, a toborzást újrakezdő rendelete értelmében állítottak fel, már nemcsak toborzott önkéntesekből, hanem sorozott állományból is állt. Az országgyűlés határozata alapján 127 lélek után 2 újoncot kellett kiállítani: Urbán (kiad.) 1999. II. 1306–1307, 1312.; Barcy – Somogyi 1986. 94. A kiképzés állásáról az ideiglenes zászlóaljparancsnok, Huszóczy Dénes százados nov. elején azt jelentette, hogy: „Gyakorlatok, a mennyire újoncaink ruházatlan állapota engedi, fegyverrel tartatnak, roszt időben ekkoráig mindég szakaszok, vagy sorokkal változtatva, a hely minőségéhez képest, folyosókon és szobákba...” (Urbán 1981. 374.) Hrabéczy őrnagy nov. 15-i jelentése szerint a ruházat még mindig hiányos volt, és 284 fegyver is hiányzott (Urbán 1981. 375.). A zászlóalj végül az előírtas kék posztó helyett szürke nadrágokat kapott, amiért „egérszászlóalj”-nak csúfolták (Barcy – Somogyi 1986. 109.).

Petőfi – Aranyak írt, okt. 31-i levelében – szintén a körülményekre panaszkodott, bár tréfával igyekezett elűtni a gondokat: „Ha eljősz, megtraktállak tetűpecsenyével; vannak nagy bőségben legényeimnek gubáin...” (PSÖM VII. 173.) Versünket már a valós tapasztalatok birtokában, az Aranyak küldött levél időbeli környezetében, 1848. okt. végén írottak tartjuk.

Magyarázatok

- 1 *Tiszt vagyonok:* Petőfi a cs. kir. hadseregben 1839 és 1841 között csak közlegénységig vitte: „Soldat zwei Jahre, nichts, als Gemeiner.” [Két évig katona, semmi más, csak közlegény.] (PSÖM V. 164.) Ugyanezt nemcsak német önéletrajzában, hanem – korábban – versben is megírta: *Katona vagyonok én....* (1844. dec., → PSÖM 3. 95.) A „hivatásos közlegény” mentalitását azonban honvédszázadosként sem tagadta meg.
- 17 *az elvet hírből sem isméri:* Jókai Mór már máj. 21-én leírta a fiatal radikálisok csalódását az Élk-ben: „Mi magunkat igen hosszú ideig csaltuk. Azt hittük: hogy népünk van. Pedig nincs.” (23. szám, 659. – JMÖM CB II. 165.)
- 17–24 Petőfi igazát más példán, a Kossuth-nótáén bizonyította, amelyet a napóleoni háborúk idején, „Ferenc császár azt üzenté...” kezdőssorral énekeltek: Kerényi Ferenc, Pest vármegye irodalmi élete (1790–1867), Bp., Pest Megye Monográfia Közalapítvány, 2002, 215–216.
- 29 *nevök följegyezve lenne:* ezen akart változtani 1849. ápr. 17-i, karánsebesi hadijelentésében a Közlönynek, amikor négy székely közhonvéd nevét örökítette meg (PSÖM V. 137.).

Szövegváltozatok [az Élk következetes aposztrófhasználatát nem tekintettük annak]

2	Élk, Arad	mellettem,
3	Élk, Arad	pirulok,
6	Arad	minálunk
8	Arad	ők mint [vessző nélkül, a 16. és a 24. sorban is]
11	Élk, Arad	buzdít,

12	K	< vagyon > van tán
17	Élk, Arad	ismerik,
19	Arad	djában
22	Élk, Arad	ujj
29	Élk, Arad	fölni,
30	Élk	Tömegestől
35	K	elesnek a [vessző nélkül, em.]
		Élk elesnek, a'
36	Arad	síjukon
	Élk, Arad	végig,
38	Élk, Arad	tűzének...

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 538–539.

824. 1848 [EZERNYOLCZSZÁZNEGYVENNYOLCZ, TE CSILLAG...]

Kézirat

K1 OSZK Kt. Fond VII/8. 55. f. r., „(Debrecen.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

K2 PIM Kt. P-an. P 116. A Csengery Antal szerkesztőnek, a PH szerkesztőségébe küldött levél (PSÖM VII. 175.) melléklete; autográf tintaírású tisztázat.

A kéziratok sorrendjét a jav.-ok figyelembe vételével állapítottuk meg (vö. a *Szövegváltozatok*kal), a közlés alapja a K1.

Megjelenés

PH, 1848, 218. szám (nov. 19.), 1086., vö. Endrődi 1911. 512.
Kötetben először: DK 548.

Keletkezés

Költeményünket Ferenczi Zoltán kétféleképpen is datálta: okt.-i vers (Ferenczi 1896. III. 227), illetve nov. 16. előtt (uo. 300.). Ennél valamivel pontosabb körülhatárolást tehetünk. A post quem-terminus okt. 24. A Csengerynek küldött levél, amikor már mindenképpen kész kellett lennie, ugyan datálatlan, ám rajta a „Debrecen 13/11 [= nov. 13.]” feladási postabélyegző olvasható, vö. PSÖM VII. 446. Az adódó időkeret tehát: *1848. okt. 24. – nov. 13.*

Magyarázatok

- C Petőfi 1848 februárjában ilyen címen már írt verset (→ 41–42.), de mivel azt a versgyűjtő füzetben soronként áhúzta, a cím felszabadult.
1 *csillag*: a febr.-i versből átvett motívum: ... *Az égen / Egy új csillag...*

- 7 *Piros arca vad sugára*: a hajnal-motívum szintén a korábbi versből. Ott: ... *vérpíros sugára / Életszínt vet a betegségében / Meghalványult szabadság arcára*.
- 1–10 A strófa közvetlen előzménye az Egyenlőségi Társulat Petőfi által írt 1848. szept. 16-i proklamációja: „De feljött az 1848-ik esztendő, úgy jött fel, min egy uj haragos csillag, a népek haragának csillaga.” (PSÖM V. 125.)
- 17 *Megcsapották*: a magyar néphitben ugyan nem, de néhány magyarországi nemzetiség (szerb, horvát, szlovák, román) képzeteiben éltek vámpír-hiedelmek, ám a lidérc vérrel táplálása nálunk is előforduló hiedelemem volt (Ipolyi 1854. 229).
- 20 *fölkiált az ég*: bibliai idézet, az Úr szavai Káin gyilkossága láttán: „A te atyádfiadnak vére kiált én hozzám a földről.” (1Móz 4,10)
- 21 *Áll a tenger*: a *Föltámadott a tenger*... c. márc. végi vers (→ 74–75.) címadó allegóriájának megfordítása
- 24 *torlaszok*: barikádok
- 25 *gálya*: ismét a *Föltámadott a tenger*... -ből vett szimbólum
- 30 *rongyos bíborában*: a magányos uralkodó szerepelt már az ápr.-i *A király és a hóhér* c. versben, → 82–83.
- 32 *Régiségek közé*: valós motívum. Márc.-ban a Pest megyei Közbátorsági Választmány által kiküldött négytagú bizottság, tagjai között Petőfivel, begyűjtött a kétféjű sas rajzával ellátott négy darab hivatalos pecsétet, amelyeket a Közbátorsági Választmány, érvénytelenítés után, „az ujjá születés napjának győzelmi jelül; a törvényes úton kivivott függetlenségnek, az utókor által látható emlékeül a Nemzeti Museum történeti kincsei közzé le tétetni el határozá. – ” (PAt III. 96–97.) Hassonló Szigeti József *Egy táblabíró a márciusi napokban* c. vígjátékában, a III. felvonás 6. jelenetében, ahol Ugróczy borbély elmeséli, hogy az alkotmányról vitatkozó népgyűlésen kifejtette: „... a régít pedig, mivel azt mondják, hogy már 800 éves, tehát ritkasága végett be kell tenni a múzeumba.” (Színművek 1848–1849-ből, s. a. r. Kerényi Ferenc, Bp., Unikornis, 1998 [A magyar dráma gyöngyszemei 9.], 51.) Az ősbemutató időpontjában, 1848. okt. 14-én Petőfi Pesten tartózkodott.
- 42 *egy nyáj, egy akol*: Újszövetség, Jn 10,16: „... léssen egy akol és egy pásztor.” (Jézus példabeszéde a jó pásztorról)
- 45–46 *Régi szentek / Mind elestek*: Fekete Sándor a francia forradalom „dekrisztianizáló hadjáratával” magyarázta, amelyet forradalomtörténetekből (Cabet, Thiers) ismerhetett (Fekete 1989. 219–220.).
- 50 *oltárlámpa*: a szóösszetétel mint *szentegyházi oltárlámpa* már szerepelt *A nemzetgyűlés* c. vers 56. sorában, ott mint a hazaszeretet hasonlata → 128.

Szövegváltozatok

3	K1	fölbredelt a <világ> föld, [a jelölt szótag utólag beírva]
7	K1	< Pirulása harag és vér > Piros arca vad sugára
10	K1	A fölbredt nemzetek <fölbredt> szemében. [a jelző utólag beírva]
17	PH	szíveinket,
25	K2, PH	gálya;
30	PH	bíborában.
32	K1	katona <, >.
36	PH	még se;
38	PH	írjuk rájuk,
41	PH	írás

42	PH	Jósolata:
47	PH	Föld ~~ult~~
49	K1	veszszük [a ~~z~~ utólag beírva]
50	PH	oltár-lámpa
	K2, PH	a nap.

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 237.

825. HIDEG IDŐ, HÚS ŐSZI ÉJ....

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 55. f. v., „(Debrecen.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.
Kötetben: UK01 470–471., UK02 II. 287–288., ÚK1 II. 262–263.

Keletkezés

Ferenczi Zoltán a konkrét eseményhez nem köthető verset egyszer 1848. nov.-i költeménynek tekintette (Ferenczi 1896. III. 237.), másszor pedig pontosabb datálással nov. 16. előttinek nevezte (uo. 300.). Mi *1848. okt. 24. és nov. 16. között* írottnak tekintjük.

Szövegváltozat

4 K Mert, [a vessző utólag kitéve]

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 299.

826. MILLYEN LÁRMA, MILLYEN VÍGADALOM!

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 56. f. r., „(Debrecen.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 25. szám (dec. 17.), 784., vö. Endrődi 1911. 513. (*Millyen lárma...* címmel)

Kötetben: UK01 471–472., UK02 II. 288–289., ÚK1 II. 264–265. és [Kertbeny – Vasfi-Eisler] kiad. 1851. 206–207.

Keletkezés

Hagyományos datálása Ferenczi Zoltán óta: 1848. nov. 16. előtt (Ferenczi 1896. III. 300.). Ezen legfeljebb finomíthatunk: 1848. okt. 24. és nov. 16. között.

Magyarázat

A vers előképének Horváth János Georg Herwegh *Reiterliedjét* tartotta. A költő verseit Petőfi 1846 óta ismerte (→ PSÖM 4. 542.), 1848-ban Magos Ernő ford.-ában magyarul is megjelentek, benne: „Csaplárosnő, pár kortyot még, / Előbb s meghalunk.” (Horváth 1922. 564.)

Szővegváltozatok [valamennyi az Élk-ben, amelynek következetes aposztrófhasználatát nem tekintettük változatnak]

C	Millyen lárma...
1	vígadalom!
5	„Kocsmárosné maga [köztes vessző nélkül]
7	pénzem?...

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 410.

827. ITT ALSZIK A KÖLTŐ....
(Moore után angolból.)

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 56. f. v., „(Debrecen.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.
Kötetben: UK01 472., UK02 II. 289–290., ÚK1 II. 265.

Keletkezés

Hagyományos datálása Ferenczi Zoltán óta: 1848. nov. 16. előtt (Ferenczi 1896. III. 300.). Ezen legfeljebb finomíthatunk: *1848. okt. 24. és nov. 16. között.* A verset Arany Moore-fordításainak a közegében Képes Géza értelmezte: Képes 1952. 322.

Magyarázatok

A vers eredeti címe és szövege:

Here sleeps the Bard
(Highland Air.)

Here sleeps the Bard who knew so well
All the sweet windigs of Apollo's shell,
Whether its music roll'd like torrents near,
Or died, like distant streamlets, ont he ear!

Sleep, mute Bard! umheeded now,
The storm und zephyr sweep thy lifeless brow; --
That storm, whose rush is like thy martial lay;
That breeze which, like thy love-song, dies away!

Az eredeti ötös jambusait Petőfi alexandrinba tette át, egyébként a ford. szöveghű.

3–4 a Whether – or (akár-akár) fordulata elmaradt, vö. Ferenczi Zoltán, Petőfi fordításai: VIII. Moore Tamástól, PetMuz, 7. évf. (1894), 1–2. szám, 19. A fordítás értékelésére lásd még Gáldi 1969. 413, 417–418. (Gáldi itt azt mondja a versről, „c talán legjobb fordítása”.)

828. HOGY VOLNA KEDVEM...

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 57. f. r., „(Debrecen.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 23. szám (dec. 3.), 721., vö. Endrődi 1911. 513. (*Hogy volna kedvem?* címmel)

Kötetben: UK01 473–474., UK02 II. 290–291., ÚK1 II. 266–267.

Keletkezés

Ferenczi Zoltán egyszer 1848. nov.-i versnek tekintette (Ferenczi 1896. III. 237.), más-kor pontosabb meghatározással szolgált: 1848. nov. 16. előtt (uo. 300.). Ezt annyiban pontosíthatjuk, hogy a megírást *1848. okt. 24. és nov. 16. között* ínekné tekintjük.

Fogadtatás

Garay János Petőfinek írt, pesti, 1848. dec. 17-i levelében már a megjelent vers 7. sorára (*Nyílik körülem itt-ott egy virág...*) utalhatott: „... neked Debrecen sivataga, bár mint elméskedel is prózaisága felett, csakugyan termett virágokat...” (PSÖM VII. 186.)

Szövegváltozatok [az Élkevetkező apostrofhasználatát nem tekintettük annak]

C	Élke	kedvem?
1	Élke	nekem?
6	Élke	hold sorsom [köztes vessző nélkül, sh.]
7	Élke	Nyílik körülem
8, 10	Élke	busulva, szívszakadva
16	Élke	víz
19	Élke	síráss;
21	Élke	megkönnyebítsenek.
22	K	< Sírj kedvesem sírj > Miért ne sírnál?
24	Élke	mégis
27	Élke	kínja döl?
30	Élke	busul.

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 302.

829. SZERETLEK, KEDVESEM!

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 57. f. v. – 58. f. r., „(Debrecen.)” helymegjelöléssel. (A kézirat-együttes leírását lásd *A téli estéke* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.

Kötetben: UK01 474–476., UK02 II. 292–295., ÚK1 II. 268–271.

Keletkezés

Ferenczi Zoltán forrásmegjelölés nélkül (talán Gyulai Páltól vett értesülések alapján) úgy tudta, hogy amikor a 28. zászlóaljat a délvidéki hadszíntérre vezényelték, Petőfi először menni akart velük, és ezt levélben Júliával is közölte, ám az asszony válaszában heves szemrehányásai (szülés előtt magára hagyja, már nem szereti) miatt döntött úgy, hogy szabadságot kér és visszatér Erdődre (Ferenczi 1896. III. 300–301.). A levélváltást nem ismerjük (vö. PSÖM VII. 260.), ám a vers 37–48. sora valóban ilyen helyzetre utal. Petőfiné okt. 2-i naplóbejegyzéséből nemcsak az derül ki, hogy a nyáron is az ő félelmei tartották vissza a költőt a cselekvéstől (PAt II. 116–117., lásd még a *Golyók sívítanak, kardok csengenek....* c.

vers jegyzeteit: → 490–492.), hanem az okt.-i írásokból feltárulnak egyéb, már-már hisztérikus rettegései is, mint a szüléstől való halálfélelem vagy az ismét elvlasztó híresztelések, a rossz befolyás (PAT II. 115–119.). A vers ezekre a kétségekre adott vallomás-válasz.

Petőfi nov. 3-án azt írhatta Orlai Petrics Somának: „Még bizonytalan ideig maradunk Debrecenben.” (PSÖM VII. 173.) Az ezt követő héten kaphatták meg a nov. 17-i indulási parancsot Nagybecskerekre, mert Petőfi – szabadságkérelme nov. 24-i megszüretésében – a kérelem benyújtását is megjelölte: „Folyó hó 10^{ke} táján...” (PSÖM VII. 178.) A parancs megérkezésének és a levélváltásnak tehát 1848. nov. 4. és 10. között kellett megtörténnie, és ez versünk megírás időkerete is. Ezzel pontosítjuk Ferenczi datálását, aki egyszer megelégedett a nov.-i megjelöléssel (Ferenczi 1896. III. 237.), máskor pedig a nov. 16. előtti generális időzítéssel (uo. 300.). Nov. 15-én Petőfi már a nehéz helyzet vélt megoldása fölötti felszabadult örömmel írta tréfásan Aranyak: „Áj em itthagying Debrecent, zászlóaljunk Becskerekre megy holnapután én pedig Erdődre with Úrláb januáriusig” (PSÖM VII. 175.)

Magyarázatok

- 59–60 *Egy személyben minden, / De mindened vagyok*: a fordulat klasszikus, ókori előzményeire Homérosznál, Propertiusnál és Ovidiusnál lásd Bartal Antal: Találkozások a classicus és modern költészetben II., EPhK, 18. évf. (1894), 728–729.; Horváth 1922. 572.
- 66–67 *Lányom, anyám, húgom, / Szeretők, hitvesem!*: mintáját Horváth János Shelley *Epipsychidion*-jában vélte megtalálni („Spose! Sister! Angel!” – uo.), ám a tipológiai párhuzam filológiai alátámasztása, azaz Petőfi Shelley-ismeretének részletesebb feltárása még várat magára. Fontosabb és logikusabb előzmény a *Minek nevezzelek?* (1848. jan.), ahol az utolsó versszakban már együtt szerepelt a *Boldogságomnak édesanyja*, a *képzelet* / *Tündérleánya* és a *hitvesem*, továbbá a *Három madár* c., 1848. aug.-i vers: *Kedélyed gyermek, szíved asszony és / A lelked férfi...* (→ 20, illetve 145.)
- 73 *Díj arvag dicseret*: a csattanó logikája megvolt már a *Kérdezd: szeretlek-e?* c., 1847. jún.-i költeményben: ... *ez a hűség is / Még a te érdemed csupán...* (→ PSÖM 5. 89.)

Szövegváltozatok

K	57	< forron > nagyon
	59	minden [vessző nélkül, em.]
	60	vagyok [vessző nélkül, em.]
	64	után < Szeretlek lelkemmel Szeretlek szívem >

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 511–512.

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 58. f. v., „(Erdőd.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéek* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.

Kötetben: UK01 477–478., UK02 II. 295–297., ÚK1 II. 272–273.

Keletkezés

Az Erdődre távozás körülményeiről maga a költő tájékoztat a Honvédelmi Bizottmánynak írt, szabadságkérelmét sürgető levelében: „[Nov.] 17^{kén} zászlóaljunk Debrecenből Becskerekre indult; én őrnagyomat (miután egyáltalában nem eresztett Pestre, hogy ott szóval eszközöljem ki elbocsátásomat) arra kértem, engedje meg nekem, hogy egy nappal később induljak. Megengedte, s én egy nappal később indultam, de nem zászlóaljam után, hanem ide Erdődre...” (1848. nov. 24. – PSÖM VII. 178–179.) A vers tehát nov. 18. után keletkezhetett. A záródátum is adva van. Petőfi dec. 1-jén jelentkezett levelekkel újra Debrecenből, ahová feleségét és annak családját a terjedő román felkelés miatt menekítette. Az utazásra legalább egy napot (nov. 30.) számítva, a megírás utolsó lehetséges erdői dátuma: nov. 29. Így az időkeret *1848. nov. 19. és 29.* között jelölhető ki, feltehetően a periódus első felében. Ezzel némileg pontosíthattuk Ferenczi Zoltán adatát, aki versünk vonatkozásában megelégedett az 1848. nov. megjelöléssel (Ferenczi 1896. III. 237.).

Magyarizatok

- 4 *szeretem*: az évszak-vallomás már megvolt a Borjádón írt, 1845. szept. végi versben, a *Hegyen ülök....* harmadik versszakában is: *Ősszel szép csak a természet én nekem, / A baldokló természetet szeretem.* (→ PSÖM 4. 61.) Mindez azóta az 1847. őszi költői mézeshetek emlékeivel gazdagodott.
- 25–26 *halkean / Lantomat megpengetem*: hasonló vershelyzet az 1847. dec.-i *Csendes tenger rónaságán...* c. költemény 50–63. sorában (→ PSÖM 5. 256.).
- 29–30 Németh G. Béla Kisfaludy Sándor *Csobáné* c. regéjének indítását vélte felfedezni: „Ülj mellém a kandallóhoz...” (Németh 1976. 483.) Mi inkább a *September végén* 10. sorára való rájátszást érzünk benne: *Ülj, bitvesem, ülj az ölembé ide!* (→ PSÖM 5. 168.)
- 31–32 A hasonlatot Horváth János Vörösmartyra vezette vissza, *A lantához* c. fiatalkori versre (1823): „Csendesén, mint fut habon a tűnő szél, / Zengj te is lassú-szomorgva...” = VMÖM 1. 252. (Horváth 1922. 557.). Németh G. Béla viszont e sorok kapcsán Lenau *Schiffliederjät* [Nádi dalok] emlegette (Németh 1976. 483.).
- 35 *Föl ne keltsüek álmából*: a fordulat előzménye („Um nicht zu stören”) Lenau *Wunsch* c. versében (Horváth 1922. 557.).

Szövegváltozat

K 13 őszszel [a *z* utólag beírva]

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 327–329.

831. ELPUSZTULÓ KERT OTT A VÁR ALATT....

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 59. f. r., „(Erdőd.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli esték* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.

Kötetben: UK01 478–479., UK02 II. 297–298., ÚK1 II. 274–275. Mindhárom helyen a 12. sor *a Rákócziak* utalása kihagyva; a K-n jelölve, a kötetekben kipontozva.

Keletkezés

A vers megírását Ferenczi Zoltán előbb tévesen határozta meg, összevonva a két, okt.-i és nov.-i erdői időzést (okt. 18. és 23. közé) versünket erre az időszakra tette: Ferenczi 1890. 511. Álláspontját helyesbítette 1896-ban, amikor egyszer – tágabb körben – 1848. nov.-ben határozta meg (Ferenczi 1896. III. 237.), máskor pedig nov. 30-ban (uo. 302.). Eljárása az utóbbi esetben az volt, hogy a Debrecenből dec. 1-jén levelet író Petőfi(ék) átköltözését az előző napra, nála nov. 31-re [!] tette, így az utolsó erdői napot a 15. sor utalása alapján nov. 30-ra helyezte és a verset ekkorról datálta (uo. 302.). A tollhiba miatt helyesbítve: biztonsággal nov. 19. és 29. között, valószínűleg 1848. nov. 29-én.

Magyarázatok

- C, 1 *Elpusztuló kert*: az erdői várkert leírása Szendrey Júlia naplójában olvasható (Mikes – Dernői [kiad.] 1930. 328., idézi: Dávid – Mikó 1972. 39.). Legutóbb a *Tudod, mikor először ültünk....* c. versben: → 259–260.
- 2 *Elpusztuló vár*: a Drágffy Bertalan által, 1481-ben építeni kezdett hajdani várból Károlyi Sándor 1730-ban alakított ki barokk várkastélyt. Erről leírást adott Lauka Gusztáv 1845-ben (idézi: Dávid – Mikó 1972. 36.) és 1853-ban is: Magyarország és Erdély képekben, kiadják és szerkesztik Kubinyi Ferenc és Vahot Imre, III. kötet, Pest 1853, 50–53. Két képpel. (Hasonmás kiadása: Bp., 1985.) Lásd még: Ferenczi 1896. III 11. és Fényes Elek geographiai szótára, I. kötet, Pest, 1851, 307.
- 8 *szerelmem bölcsje*: 1846. szept. 19., az első látogatás óta. Lásd erre a *Kinn a kertben voltunk....* és a *Té vagy, te vagy, barna kis lány....* c. verseket: → PSÖM 4. 191–192!
- 11 *Rákócziak*: erről nem tud a történelem. Valószínűleg a Károlyi Sándorról való tudomás idéztette fel a költővel a család nevét.
- 15 *holnap távozzom*: Debrecenbe menekítette feleségét és annak családját.

Szövegváltozatok

K	3–4	< Az ősz ködében akként állnak ott, Mint két homályos bús >
	7	< kert > vár

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 216.

832. A CSÁMPÁS LEGÉNY

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 59. f. v., „(Debrecen.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli esték* c. vers jegyzeteiben, → 355.!) A vers soronként áthúzva, Ferenczi Zoltán olvasta el és közölte: Ferenczi 1890. 506–507.

Fogalmazvány töredéke: MTA KIK Kt. K 380/18. Két f. terjedelmű, 256 × 210 mm nagyságú, álló formátumú kékes papíron. Autográf ceruzairással az 1. f. v.-n a vers 1–2. sora:

Pórus jártak a leányok
Pedig én jártam utánok,

Ettől vonallal elválasztva az 5–8. sor:

A legénység szépe java
Egytül egyig elment tova
Mind katonának
Én itt hagyának

Közölve: Mikes – Dernői (kiad.) 1930. 244.

Megjelenés

Ferenczi 1890. 506–507. és PetMuz, 3. évf. (1890), 2. szám, 79–80., az utóbbi helyen három olvasati javítással.

Keletkezés

Ferenczi Zoltán az első közlés alkalmával, az erdői időzések rossz megállapítása miatt (vö. az *Elpusztuló kert ott a vár alatt...* c. vers jegyzetével, → 531.) tévesen 1848. okt. 23. és 30. közé tette (i. h. 510.). 1896-ban azonban már dec.-i versnek tartotta, vö. Ferenczi 1896. III. 303. Mikes Lajos az egész fogalmazványlap keletkezését az 1848. dec. 11-ről 12-re virradó éjszakára tette, mivel a költő előző nap kapta kézhez Orlai Petrics Soma levelét, amely elveszett ugyan (PSÖM VII. 261.), de tartalma Petőfi dec. 12-i válaszából (PSÖM VII. 184.)

kikövetkeztethető: egységének elhagyása miatt bevádolták az Országos Honvédelmi Bizottmánynál, és emiatt tiszti rangjának elvesztése fenyegette. A fogalmazvány datálásának problémáiról a *Golyók sívítanak, kardok csengenek*.... c. vers jegyzeteiben írtunk: → 491–492.

Amíg ui. az említett költemény átdolgozásának és az *Egész világ a harcmezőn*.... megírásának okaként az Orlai Petrics-levél valóban elfogadható magyarázat, nem kapunk választ arra, hogy a fogalmazvány más versei/verstörédei, amelyek nem tükröznek azonnali, indulati reagálást, így a példázatos *Kont és társai* vagy éppen zsánerkép-versünk miért születtek volna ugyanakkor. Azt is csupán a versgyűjtő füzetben elfoglalt hely indokolja, miért helyezhetjük dec. 11. elé. Megírása tehát: 1848. dec. 1. után.

Fordítás

A német fordítás adatait lásd Schlosser 2023. 34.

833. CSATADAL

Kézirat

K1 OSZK Kt. Fond VII/8. 60. f. v., „(Debrecen.)” helymegjelöléssel. (A kéziratgyűjtés leírását lásd *A téli estéék* c.vers jegyzeteiben, → 355.!)

K2 MNL OL H 2. Miniszterelnökség, OHB, Kormányzóelnökség, Ált. iratok, 1848:6132. A képviselőháznak küldött dec. 8-i levél mellékleteként, vö. PAT III. 125–126. és 259–260.

A közlés alapja a K1.

Megjelenés

Közlöny, 1848, 193. szám (dec. 20.), 908., vö. Endrődi 1911. 513–514.

Kötetben: [Kertbeny – Vasfi-Eisler] kiad. 1851. 180. 182. Itthon: DK 546.

Egykorú utánközlés

PH, 1848, 245. szám (dec. 21.), 1196., vö. Endrődi 1911. 514.

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 26. szám, 829–830., vö. Endrődi 1911. 514.

Alföldi Hírlap, 1849, 1. szám (jan. 3.), 2., vö. Endrődi 1911. 517.

röplapon: Karánsebes, 1849. ápr. 17. vö. Endrődi 1911. 527–528. (Ezt nem ismerte: PAT I. 411). Egy példánya: OSZK Kt. Fond VII/51/2

(Megjegyzés: az Endrődi 1911. 514. adata a Nemzeti Ujságban való, dec. 20-i egykorú utánközlésről tévedés.)

Keletkezés

A szabadságkérelmének elintézetlensége miatt egyre türelmetlenebb Petőfi dec. 8-án két levelet írt. Az egyikben megsűrgette ügyét, ez elveszett, csak az OHB iktatókönyvének 1848/5911. sz. bejegyzéséből tudunk róla, vö. PSÖM VII. 261. Ugyanaznap írta meg

levelét az országgyűlésnek, versünk kinyomtatását és a táborokba szétküldését kérve, utalva egyúttal a francia forradalom honvédő háborújának egyik közismert epizódjára a Marseillaise hatásáról. A levél világosan utalt helyzetére és arra a szándékára, hogy kedvező színben tűnjön fel addig is, amíg ügye elintéződik: „Részemről igen ohajtom, hogy miután szigorú körülményeim elvonták egy kis időre a hadi pályáról személyemet, legalább lélekben azalatt részt vegyek nemzetem harcaiban.” (Legutóbb: PAt III. 25.) A költő helymeghatározása és a levél dátuma körülhatárolja a vers keletkezési idejét: 1848. dec. 1. és 8. között, értelemszerűen inkább a hét második felében.

Fogadtatás

A vers 1848. dec. 14-én du. került a képviselőház elé, ahol Pázmándy Dénes elnök felolvasta. (Az ülés jegyzője a régi szatmári barát, Riskó Ignác volt.) 743. sz. alatt a következő határozat született: „A tetszéssel fogadtatott *Csatadal* átküldetik intézkedésül a honvédelmi bizottmányhoz.” (PAt III. 127.) Az átküldés meg is történt, azonban a hadihelyzet rosszabbodása és a főváros kiürítése miatt már nem került sor intézkedésre. Fekete Sándor az OHB szándékos késleltetését is felvetette, talán az alább idézendő Garay János-levélre gondolva (Fekete 1989. 220.), ennek azonban nincs alapja. A sajtó hírt adott az ülésről és az eseményről:

Közlöny, 1848, 189. szám (dec. 16.), 893., vö. Endrődi 1911. 513.

PH, 1848, 241. szám (dec. 16.), 1180., vö. Endrődi 1911. 513.

Nemzeti Ujság, 1848, 187. szám (dec. 16.), 738., vö. PAt I. 299.

Neue Politische Ofner-Pesther Zeitung, 1848, 123. szám (dec. 16.), 498., vö. PAt I. 299–300.

Der Ungar, 7. évf. (1848), 66. szám (dec. 16.), 572., vö. PAt I. 300.

Der Wahre Ungar, 1848, 65. szám (dec. 16.), 454., vö. PAt I. 300.

Die Opposition, 1848, 214. szám (dec. 17.), 854. (Dr. Fr. aláírással), vö. PAt I. 300–301.

Garay János a költőnek írt, 1848. dec. 17-i, pesti levelében kitért a költeményre: „No de lám, ha *karod*at hevertetik is a körülmények, *karod* azért nem hever, s csatába szállsz s csatába viszesz bennünket hatalmas »hadi daloddal«, mely minap a képviselők házában felolvastatott, de mely magyar szokás szerint, megint a teketória útjára, t. i. bizottmányhoz utasítatott.” (PSÖM VII. 186. és 458.)

1849. febr. 4-én a vízaknai ütközetben a vers 25–27. sorával buzdította volna a költő rohamra a honvédeket (lásd Gyarmathi Miklós, Emlékezés Petőfire, Kolozsvár, 1890. dec. 24. és P. Szathmáry Károly, A vízaknai csata és Dani bátyám emlékezete, VU, 37. évf. [1890], 50. szám [dec. 14.], 811–813. – Hatvany 1967. II. 567–568. és 571.). A gyanúsán egyidős emlékezések hitelét Hatvany kétségbe vonta (uo. 571.), Dienes András (Dienes 1958. 490.) és Kiss József azonban (Kiss 1989. 402.) hihetőnek tartotta.

Jókai Mór egy kései emlékezésében 1849. máj. 25-re, a Nemzeti Múzeumban rendezett díszlakomára tette és Nyáry Pál szájába adta a vers keletkezéstörténetét: „Irt egy magyar marseillaiset, ezzel a czimmel: »Előre!« (Véres a föld lábam alatt, Lelőtték a pajtasomat. Előre!) Ezt felajánlotta a magyar kormánynak, hogy nyomassa ki százezer példányban, s ossza ki a magyar honvédség között. Magának kívánt érte egy összeget. Ha jól emlékszem rá, tizezer forintot.” (Utolsó találkozásom Petőfivel, Magyar Nemzet, 19. évf. [1900], 6. szám [jan. 7.], 2. – Hatvany 1967. II. 689.) Mint már Hatvany utalt rá a közlés jegyzetében, Jókai itt versünket összetévesztette *A honvéd* c., 1849. jún.-i költeménnyel.

Magyarázatok

- 1 *Trombita barsog*: Horváth János szerint Teleki Ferenc *Csatadalának* szóvisszhangja („Harsog a trombita...”), amely az 1823-as Aurorában jelent meg (Horváth 1922. 539.). Az almanachot Petőfi valóban ismerhette, de a harci dalköltészet egyik alapvető sablonjáról lévén szó, azt minden előkép nélkül is használhatta. Kivált, hogy harctéri tapasztalata ekkor még nem volt. A hangszer jelentésére Petőfi költészetében lásd még Tari 2023. 604–605.
- 3 *Előre!*: Kiss József (Kiss 1989.) Ludwig Uhland *Vorwärts!* c. verséből (1814) származtatta. Uhland a pápai képzőtársaság sokat forgatott, kedvenc költője volt. Idézte a verset teljes egészében Heine is (*Zur Geschichte der neueren schönen Literatur in Deutschland*, 1833), aki – Kiss József feltételezése szerint – hozzájárulhatott a diákkori emlék ébren tartásához (uo. 405–406.).
- 7–12 A strofa előzményének Horváth János Shelley *An ode, written October 1819.* c. versének néhány sorát tartotta: „Wave, wave high the banner! / When Freedom is riding to conquest by.” (Horváth 1922. 539.) A tipológiai párhuzam filológiai alátámasztása, azaz Petőfi Shelley-ismeretének feltárása azonban még várat magára.

Szövegváltozatok

2	PH, Élk	sereg,
	AH	sereg;
4	PH, Élk, AH	Süvít
5	PH, Élk, AH	lelkesíti
	Élk	magyart,
8	Élk	láthassa,
10	Élk	lássák;
11	Élk	„Szabadság!”
14	PH, Élk, AH	szembe néz,
16	PH, AH	Mindjárt
	Élk	vitéz mihelyt magyar, – [köztes vessző nélkül]
17	Élk	Ő,
		akar,
19	PH, AH	alatt!
20	K1	< szomszédomat > pajtásomat,
	PH	pajtásomat.
22	Élk	nála:
28	PH, Élk, AH	veszni: nosza [sorvégi vessző nélkül]
29	K1	< D > Mi

Fordítás

C. H. [Carl Hoffmann, 1829?–1892]: Schlachtenlied. Aus dem Ungarischen des Al[e-xander]. Petőfi, Der Wahre Ungar, 1848, 71. szám (dec. 23.9, 497. (Kiss 1989. 399–400. és PAt I. 302.) A ford. – az első megjelenést figyelembe véve – dec. 20. és 22. között készült. Hoffmann valószínűleg ezért a ford.-ért ítélték két évi börtönre 1849. márc. 26-án a Pestet megszálló osztrákok (PAt I. 412.). A többi német fordítás adatait lásd Schlosser 2023. 176–177.

Megzenésítés

Ferenczi Zoltán – forrásmegjelölés nélkül – életrajzában azt állította: „... *Csatadala*, melyet már abban az időben együtt énekeltek a *Nemzeti dallal*.” (Ferenczi 1896. III. 234.) Egykorú zenésítésnek nem sikerült nyomára bukkannunk.

834. ITT A NYILAM, MIBE LŐJJEM?

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 60. f. r., „(Debrecen.)” helymegjelöléssel. (A kéziratgyűttes leírását lásd *A téli esték* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Munkások Ujsága, 1848, 21. szám (dec. 12.), 85. (Az Endrődi 1911. 514. oldalán a megjelenés dátuma tévesen dec. 21. Ezt a szakirodalom a legutóbbi időig átvette; annak ellenére, hogy a Baróti 1894. 874. már korábban a helyes dátumot adta meg.) Závodszy Géza hipotézise szerint az Egyenlőségi Társulat tagja, a lap munkatársa, Tóth Móric intézte volna el a vers közlését Táncsics lapjában (Egy elfelejtett sajtómunkás 1848-ból: A radikális patrióta Tóth Móric, Új Horizont, 34. évf. [2006], 4. szám, 108.)

Riadó, 1. évf. (1874), 20. szám (okt. 18.), [1–2.].

Keletkezés

A vers nyilvánvalóan összefügg az 1848. dec. 2-i trónváltozással, V. Ferdinánd lemondásával és Ferenc József trónralépésével, amelynek híre dec. 5-én érkezett meg Pestre (a MT aznap már beszámolt róla), s Kossuth javaslatára az országgyűlés december 7-én vizsautasította azt, azzal, hogy „Magyarország királyi széke, a nemzet előleges megegyezése nélkül csak az emberiség közös törvénye következtében, a koronás király halála által ürülhet meg.” Amíg ez nem történik meg, „a magyar királyi szék birtokával senki egyoldalúlag nem rendelkezhetik.” Csak az minősül Magyarország királyának, aki megesküszik a törvényekre, s szabályosan megkoronáztatja magát. Minden más eset trónbitorlásnak minősül. Hasonló módon nyilatkozott – Kossuth kérésére, s az ő fogalmazványa alapján – a Görgei vezette feldunai hadsereg is december 10-én. A határozat hírét a Debrecenben megjelenő Alföldi Hirlap dec. 10-i száma közölte (Petőfi innen vagy még az MT-ből értesülhetett róla), magát a határozatot a dec. 13-i számban hozták le. Az MT dec. 5-i száma dec. 7-én vagy 8-án már Debrecenben lehetett.

Havas a „második debreczeni tartózkodás”-ra tette a verset (HP III. 648.). A régi kritikai kiadás megelégedett az „1848. december” datálással (PSÖM III. 203, 346.)

A vers keletkezését 1848. dec. 7. és dec. 12. közé tehetjük.

Fogadtatás

Közlöny, 1849, 76. szám (ápr. 11.), 278. A székelyudvarhelyi levelező beszámolt a Bem névnapjára rendezett márc. 19-i lakomáról, amelyen a verset is elszavalták, valószínűleg Feleki Miklós (Endrődi 1911. 527.).

MT, 2. évf. (1849), 44. szám (jún. 9.), 176. Keleti Zsiga pesti levelező arra az álhírré, hogy Ferenc József magyar királlyá akarja koronáztatni magát, cáfolatul a vers idealkalmazott 3–4. sorát idézte: „Bele lőnek bársonyába, / Hogy csak úgy porzik kinjába.” (PAT I. 319.)

Magyarázatok

5–6 A még négyszer megismételt refrént Horváth János Herwegh *Vive la République* c. versének címére és refrénjére vezette vissza (Horváth 1922. 556.).

Szövegváltozatok

4	MU	úgy kinjába,
9	MU	királyra! ugyan
22	MU	sírlját véle.
26	K	< .. > voltunk

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 325–326.

835. EGÉSZ VILÁG A HARCZMEZŐN....

Kézirat

K1 MTA KIK Kt. K 380/18. A két f. terjedelmű, álló formátumú, 256 × 210 mm nagyságú, kékes papíron az 1. f. r. – v. és a 2. f. v.-n. Autográf ceruzaírás, cím nélkül.

K2 OSZK Kt. Fond VII/64. Majláth Béla, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárosa a Petőfi Istvántól átvett hagyaték rendezése során talált „egy szinehagyott, vörös barna vászonnal bevont, nagy nyolczadrét alaku elrongyollott könyvtáblát, melyen néhány széttépett, részint önna, részint tentával beírt papirdarabon kívül, még egy huszonhat centiméter hosszú, 21 centiméter széles negyedréti ív lap volt, mely számozva nem lévén, jegyzékbe sem foglaltatott, s valószínű, hogy az az átadó figyelmét is elkerülé. *Ezen a lapon Petőfi Sándornak sajátkezűleg, önna írt, hét versszakból, huszonnyolcz sorból álló költeménye van. ...*” (Majláth Béla, Petőfi egy kiadatlan költeménye, VU, 27. évf. [1880], 31. szám [aug. 1.], 511. – Kiemelés az eredetiben.) A hagyaték leltárában már szerepelt: Majláth – Thallóczy 1880. 210.

K3 OSZK Kt. Fond VII/8. 61. f. r., „(Debrecen.)” helymegjelöléssel. (A kéziregység leírására lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.) A vers soronként áthúzva, Ferenczi Zoltán olvasta el és közölte: Ferenczi 1890. 507–508.

A közlés alapja a K3.

Megjelenés

VU, 27. évf. (1880), 31. szám (aug 1.), 511. Majláth Béla id. levelében a szerkesztőhöz, a K2 közlésével.

Ferenczi 1890. 507–508. és szintén Ferenczitől: PetMuz, 3. évf. (1890), 2. szám, 80., a K3 közlésével; az utóbbi helyen hat olvasati jav.

Mikes – Dernői (kiad.) 1930. 241–242., a K1 szövegváltozatainak közlésével.

Keletkezés

Majláth a keletkezéstörténetre nézve még feltevést sem kockáztatott meg. Ferenczi 1890-ben (Ferenczi 1890. 511.) Debrecenbe és 1848. dec. 1. és 15. közé datálta a verset. Álláspontját később finomította, amikor Orlai Petrics leveléhez kötötte és a *Csatadal* utánra helyezte, dec. 8. és 12. közé (Ferenczi 1896. III. 303.). Mikes Lajos (i. h.) már pontosan tudta, hogy Petőfi dec. 11-én vette kézhez Orlai Petrics levelét (a levélre lásd *A csámpás legény* jegyzeteit, → !), ezért a megírást a dec. 11-ről 12-re virradó éjszakához kötötte. Az általa ismertetett K1-en is a *Csatadal* után emlékeztető autográf rájegyzés olvasható, ami meg is valósul a K3-ban. Ez annyiban pontosítható, hogy a vers megírását 1848. dec. 12. és 14. közöttre tesszük, amikor a Tacitust olvasgató házaspár számára megkezdődött a vajú-dás, vö. PSÖM IV. 146.

Szövegváltozatok

C	K1, K2	[cím nélkül]
1	K1	harcmezőn [sorvégi vessző nélkül]
4	K1, K2	daloltam.
5	K1, K2	a vágy, a láng
	K1	ég [sorvégi vessző nélkül]
7	K1, K2	Rohannék és [köztes vessző nélkül]
	K2	maradn<om>i [utólag ráírva]
	K1	kell [sorvégi vessző nélkül]
10	K1	áztat [sorvégi vessző nélkül]
12	K1	nem a [köztes vessző nélkül]
14	K2	születne [sorvégi vessző nélkül]
16	K1, K2	fejemre!
18	K1, K2	Úgy
19	K1	szenny [sorvégi vessző nélkül]
20	K1	Mely most
	K2	Melly most
21	K2	én
22	K1	Leszállottam a sirba...
	K2	Leszállottam
23	K1	ne <i>bogy</i> az legyen < az > [a jelölt szövegrész utólag beírva]
	K2	ne legyen <i>az</i> [a jelölt szó utólag beírva]
	K3	ne legyen <i>nevem</i>
24	K1, K2	írva!
25	K2	Jöjön
26	K1, K2	Zöldülni

	K1	akkor [sorvégi vessző nélkül]
27	K1	És Az én <i>búmnak</i> fája [a sorkezdő kötőszó utólag beírva]
	K2	b<...> <i>úmnak</i> fája [a jelölt szövegrész utólag ráírva]
	K3	<i>bíremnek</i>

Fordítás

A német fordítás adatait lásd Schlosser 2023. 192.

836. [ENYÉSZET UNDOK FÉRGEI RÁGÓDNAK...]

Kézirat

MTAKKt. K 380/18. Két f. terjedelmű, 256 × 210 mm nagyságú, álló formátumú, kékes papíron. Autográf ceruzairású fogalmazvány, az 1. f. r.-n jobboldalt keresztbe írva.

Km Szendrey Júlia: Töredékek (1856), 2. oldal: *Etelkéhez* címen. Petőfiné lemásolta a négy sort, a 4. sorban *mint* > *én* változtatást hajtott végre, majd a verset négy saját sorral folytatta:

Óh boldog te! Ő sirata meg téged,
Ifju tagjaidat sírba ő tevé,
Hányszor ázott könnyeitől sírod,
Midőn dalaival tele ülteté!

Az oldal hasonmása: Mikes – Dernői (kiad.) 1930. 7. faksimile. Vö. még Szendrey 2018. 82, 248–249.

Megjelenés

Mikes – Dernői (kiad.) 1930. 245.

Keletkezés

Mikes Lajos ezt is az 1848. dec. 11-ről 12-re virradó éjszaka versterméséhez sorolta. A négy sor valóban vonatkozhat erre az önmegítélési helyzetre, de arra az állapotra is, amelyben a költő már dec. 1. óta volt Debrecenben: „a harmincad-utcában, Ormós szabó házában” (PSÓM V. 146.) együtt kényszerült lakni a Szendrey családdal. A fogalmazvány helye a lapszegélyen arra utal, hogy a lapot elfoglaló *Egész világ a harczmezőn*.... fogalmazványa után keletkezett. Emiatt a dec. 11-i Orlai Petrics Soma-levél moívumát érezve erősebbnek a megírásra, 1848. dec. 11. és 14. között írottak tekintjük. Mivel a versgyűjtő füzetbe nem került át, nem állapítható meg, hogy töredékben maradt-e vagy költője kész epigrammának tekintette.

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 61. f. v., „(Debrecen.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék*. c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.

[Závodszy] 1874. 8–9.

Riadó, 1. évf. (1874), 20. szám (okt. 18.), [1–2.] [Závodszy közlését javítva]

Kötetben először: HP III. 426–427.

Keletkezés

Ferenczi Zoltán, aki a vers megírását összekapcsolta V. Ferdinánd lemondásával és I. Ferenc József trónra lépésével, életrajzában ellentmondásosan datálta a költeményt. Egy-szer dec. 10. tájára (Ferenczi 1896. III. 225.), máshelyütt azonban dec. 11. és 15. közé (uo. 303–304.). A Közlöny először dec. 6-án adta közre gyorshírben az eseményeket; az or-szágyűlés dec. 7-i üléséről pedig, amelyen a trónváltást törvénytelennek mondták ki, dec. 8-án adott előzetest, majd 9-én részletes tudósítást, a vonatkozó dokumentumok, a lemondó nyilatkozat és az új császár olmtüzi kiáltványa közlésével, amelyek „[a]z orszá-gba magán uton beküldözgetett nyomtatványokból” kerültek az országgyűlés birtokába. Petőfi ekkori levelezésének postabélyegzői szerint a Pest–Debrecen viszonylatban a dec. 19-én indított levél 21-én ért célba (Garay levele, PSÖM VII. 458.), így Petőfi legkorábban dec. 8. és 11. között szerezhetett tudomást a történetekről. Lásd még fentebb, az *Itt a nyílám, mibe lőjjem?* (→ 536–537.) kapcsán mondottakat. Ferenczi második datálását fogadhatjuk el: 1848. dec. 11. és 14. között írottak gondolva a verset.

Magyarázatok

- 1 *Lamberg szívében kés:* 1848. szeptember 28-án gróf Lamberg Ferenc altábornagyot, aki a Magyarországon állomásozó katonai erők főparancsnokának volt kinevezve, a Pestet és Budát összekötő hajóhídon a felháborodott tömeg feltartóztatta és fel-koncolta. Vö. Urbán Aladár, Népítélet Lamberg felett: Beszámolók, emlékezések, tanúvallomások = Uő., Batthyánytól Kossuthig: Hadsereg és politika 1848 nyarán és őszén, Bp., Argumentum, 2009, 151–199.
- 1–2 *Latour nyakán köté:* Theodor Baillet de Latour gróf, cs. kir. tábornagyot 1848. október 6-án, a harmadik bécsi forradalom alkalmával a felkelő tömeg elfogta, agyonverte, majd a Graben felakasztotta. Utóbb a cs. kir. hatóságok a bécsi for-radalom felidézésével Batthyány Lajost és Pulszky Ferencet, a bécsi magyar kül-ügyminisztérium államtitkárát vádolták. Érdekes, hogy Petőfi 1848 októberében nem reflektált sem Lamberg, sem Latour halálára, holott azok az általa korábban vizionált jakobinus típusú népitéletek tipikus példái voltak.
- 27 *Itt egy falu, amott egy város ég:* Ez, valamint az ezt megelőző sorok a délvidéki és erdélyi polgárháborúra utalhatnak, amelyről a költő Debrecenben sokkal közvet-lenebbül kaphatott híreket.

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 58–59.

838. KONT ÉS TÁRSAI

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 62. f. r. – 63. f. v., „(Debrecen.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Fogalmazvány töredéke: MTAK Kt. K 380/18. Két f. terjedelmű, 256 × 210 mm nagyságú, álló formátumú kékes papíron. A 2. f. r.-n autográf ceruzairás: (7 megkezdett sor firkálása mellett) cím és az l., valamint a 169–176. sor fogalmazványa, a megírás helyének rögzítésével, az alábbi elrendezésben:

Akasszátok fel a királyokat.	Kont és társai
Édes hazám, Magyar	Édes hazám, magyar
Gaz király volt Zsigmond király De nem gazabb társainál; Csak neveik különbözök, Mind egyformák lélekben ők.	
Meddig tart még beteg világ, Meddig tart még a nyavalyád? Király-fene rágja tested, Agyonrág, ha ki nem metszed!	

(Debrecen)

Közlése: Mikes – Dernői (kiad.) 1930. 240., vö. Hatvany 1967. II. 540.

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.

Kötetben először: DK 550–551. (a 169–176. sor szándékos kihagyásával, vö. DK Előszó IV.)

Teljes szöveggel először: Ferenczi Zoltán közlésében, *PetMuz*, 3. évf. (1890), 2. szám, 72.

Keletkezés

Ferenczi Zoltán 1848. dec. 11. és 15. között határozta meg a vers keletkezési idejét (Ferenczi 1896. III. 304.), a megírás motívumának – Tacitus olvasása mellett – elsősorban az országgyűlés említett, dec 7-i ülésének határozatát tartva, amelyen a dec. 2-i trónváltozást

törvénytelennek mondták ki. Mikes Lajos ezt a versfogalmazványt is a dec. 11-ről 12-re virradó éjszaka termésének tartotta: Mikes – Dernői (kiad.) 1930. 240. Ami nem zárja ki, hogy az egész, terjedelmes költeményt 1848. dec. 12. és 14. között írottak tartasuk.

Magyarítások

- C A Kont-téma annyira ismert volt a reformkori irodalomban, kivált Garay János *Kont* c. balladája (1838) óta, hogy Petőfi forrását ezúttal nem tudjuk meghatározni. Garay versének népszerűségére jellemző, hogy Pákh Albert 1847-ben *Csont* címmel írt róla egy paródiát, amely a vándorszínész Petőfit állította a középpontba: a verset lásd PAt I. 129–132. Arra, hogy a vers Petőfi alakjára írott paródia: Fekete Sándor, Petőfi, a vándorszínész, Bp., Akadémiai, 1969 (Irodalomtörténeti füzetek 64.), 151–157.; Kiss József, „A helység kalapácsa”, MTA I. Osztályának Közleményei, 31. kötet (1979), 3–4. szám, 402. A népmondai hagyományra visszamenő, Thuróczy János krónikájában elhíresült (Chronica Hungarorum. Pars IV. Cap. VII.) és Horváth Mihálynak a költő által többször használt történeti művében (Horváth M. 1843. II. 93.) egyaránt megvolt. A mostani forrás azonosítását még két tényező teszi lehetetlenné. Egyrészt Petőfi igen erősen átalakította republikánus mondandója érdekében a történetet, másrészt korábban is már a nagy nemzeti példázatok között tartotta számon. Így a *Lehel* c. versben (1845. okt.-nov., → PSÖM 4. 71.) és az 1848. aug.-i *Vérmező*-ben (→ 155–158.). A tárgytörténetre lásd Elek Oszkár tanulmányát: Elek 1928. Petőfi ezen verse a nép számára írott történeti tárgyú versek sorába illeszkedett (erről a verscsoportról lásd Zentai 1999), s tudatosan nem követte Garay *Kont*-jának verselését.
- 28 *Bakonyerdő*: a helyszín Petőfi leleménye, eltérve történeti forrásaitól. Az általa is jól ismert hegység a társadalmon kívüliek helye volt már a *Szilaj Pistá*-ban is, 1846 ápr.-ában: → PSÖM 4. 152. Uo. a 199. sorban maga a szóösszetétel is megjelent.
- 43 *harminc ember*: a történeti forrásokban 32 bujdosó elfogásáról esett szó. Garaynál azonban már ez a szám szerepelt.
- 51–52 Az önkéntes megadás a gyermekek érdekében Petőfi leleménye. Kont István fiáról a reformkorban Kisfaludy Sándor írt regét: (*Kemend*, 1832), vö. Elek 1928. 138.
- 95–96 A meghagyott életért való megalázkodás motívuma Vörösmarty *A bujdosók* c. drámájából (1830): V. felvonás, 80–95. sor, ahol az ifjú Garával üzenté ezt a király: VMÖM 8. 292.
- 159 *a piros vért odavágja*: Petőfi leleménye.
- 168 A nap-hasonlat, szintén királyellenes metaforaként, már az 1848. jan.-i *A puszta, télen* zárósoraiban: → 27–28.

Szövegváltozatok

- 52 <...> gyermekinket.”
61 Budavárba<n>
66 <...> Kiirtható

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 360.

839. FIAM SZÜLETÉSÉRE

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 64. f. r., „(Debrecen.)” helymegjelöléssel. (A kéziratgyűjtes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.)

Megjelenés

Élk, 6. évf. (1848), II. félév, 27. szám (dec. 31.), 833–834., vö. Endrődi 1911. 515.

Kötetben: UK01 479–380., UK02 II. 299–300., UK II. 276–277.; [Kertbeny – Vasfi-Eisler] kiad. 1851. 128–130.

Keletkezés

Petőfi Zoltán születéséről maga a költő írt följegyzést: „Született Zoltán fiam december 15. 1848. déli tizenkét órakor Debrecenben a harmincad-utcában, Ormós szabó házában, az utcára nyíló kapumelletti szobában. (...) December 14-én este Tacitusról beszélgettem feleségemmel, midőn hirtelen roszul lett. Egész más nap délig a legirtózatossabb kínokat szenvedte...” (*Zoltán fiam életrajza hét hónapos koráig*, PSÖM V. 146.) Petőfi aznap két levelet írt: szüleinek (ez elveszett, de a dec. 20-i válaszlevelet ismerjük – PSÖM VII. 261.) és Arany Jánosnak, a keresztapának (PSÖM VII. 185–186.). Mivel a születés napja az első közlésben a vers alcíme is volt, nincs okunk változtatni ezen a datáláson.

Magyarázatok

- C *Fiam*: Petőfi Zoltán életére lásd Déri 1909.; Irányi István, Petőfi Zoltán életpályája, különös tekintettel Békés megyei, szarvasi éveire, Szarvas, 1964 (Szarvasi Füzetek 4.), valamint: Szilágyi Márton, Petőfi Zoltán konfliktusos élete és halála = Uő., Határpontok, Bp., Ráció, 2007, 119–132.
- 11 *Kell-e még pap?*: 1848. dec. 16-án keresztelte a debreceni Szent Anna plébánián Lázár Miklós káplán. A keresztszülők a (jelen nem lévő) Arany János és felesége voltak. Az időpontot (az újszülött gyengesége miatt) közelesen tűzték ki: „Ma délbén született fiam, kit holnap vagy holnapután fognak megkeresztelni” – írta dec. 15-én Arany János (PSÖM VII. 185.). A vegyes házasságból született fiúra Petőfi már házassága előtt reverzalist adott, azaz kötelezettséget vállalt arra, hogy a gyermeket, Szendrey Júlia vallását követve, katolikusnak keresztelteti (PAI III. 84–85.). A kereszteléshez a nagyszülők ragaszkodtak: „Reám és feleségemre nézve maradt volna, mint született, becsületes pogány embernek; de ipam és napam kedvéért, kik igen buzgó keresztények, meg kellett kereszteltetnem. Gondoltam hát, hogy legalább a neve legyen pogány s lett belőle Zoltán.” (PSÖM V. 146–147.). A versbeli kérdések ezekre a családi vitákra utalt. A keresztelési anyakönyv: PAI III. 128–129. Hasonlóképpen: Várhelyi 1999. 112.
- 15 *Aranyonásit*: Petőfi a gyermeket másnap le is rajzolta: OSZK Kt. Fond VII/47. Rajta Szendrey Júlia írásával: „Petőfi Zoltán egy napos korában. Rajzolta apja december 16-án 1848.” (PSÖM VII. 551, 625–626. és 12/b. képmellékelet)

Szövegváltozatok

Alcím	Élk	(December 15. 1848.)
2	Élk	szorítsam
3	Élk	„jónnan
11	Élk	öröm könnyeimmel
21	K	halál, <...>
25	Élk	Ugy-e, „gy-e,
27	Élk	t/ltenni
28	Élk	helyem/
30	Élk	Nem busulva
31	Élk	„Meghalt!
32	Élk	él.”

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 254–255.

840. VESZTETT CSATÁK, CSUFOS FUTÁSOK!

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 64. f. v., „(Debrecen.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd *A téli estéke* c. vers jegyzeteiben., → 355.!)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.
Kötetben először: DK 549.

Keletkezés

Ferenczi Zoltán már számba vette a szóba jöhető hadszíntéri eseményeket, amelyek a verset kiváltották: „Nov. 23-án Katona Miklós őrnagyot Urban Désnél 15 ezer emberével csata nélkül megszalasztotta (Közlöny. dec. 6. Lásd levelét Aranyhoz 1848. dec. 1-ről [PSÖM VII. 18.]); dec. 5-én Kiss Ernő megveretett Tomasovácon, Pulszky Sándor alezredes Kassánál Schlick által; 14-én Máriási csatát veszített Aradnál s a tisztek elsői voltak a futásban; ezekhez járult a főhadnak Windischgrätz előtt való folytonos visszavonulása a Duna mindkét partján.” (Ferenczi 1896. III. 304. jegyzetben.) A Közlöny dec. 9. és dec. 20. között adott hírt az említett eseményekről, a dec. 20-i számban ráadásul együtt jött az új-aradi vereség híre és Petőfi *Csatadala*. Ugyanebben a számban viszont megjelent egy híradás a bánsági károlfalvi és alibunári szerb táborok elfoglalásáról is. Petőfi ilyenformán egyszerre értesülhetett hadisikerekről és kudarcokról, így aligha írt volna le olyat, hogy „Vesztett csaták, csufos futások! / Bár merre nézek, mást nem látok”, ha ezt olvassa. Az utolsó olyan hír, amely eljuthatott hozzá és sokszerű volt, a kassai vereségé lehetett, amit dec. 14-én közölt a Közlöny (tehát 16-án értesülhetett róla.) A későbbi datálást nehezítene, hogy dec. 20. után már megjött Damjanich jarkováci győzelmének, a tomasováci szerb

tábor elfoglalásának a híre, majd kezdtek jönni a tudósítások Bem erdélyi sikereiről is. De *A nagy-szombati csata* hangvétele is ellentétes ezzel a verssel. Mindezt megfontolva, a vers 1848. dec. 16. és 21. közé tehető.

Magyarázatok

- 25 *három század óta*: Petőfi a magyar függetlenség elvesztésétől, alkalmasint Mohácstól számol.
- 42–50 *A szolgaság Egyiptomból...*: Ezek a sorok a zsidóság egyiptomi fogságból való szabadulásának s a Vörös-tengeren való csodálatos, száraz lábbal történő átkelésnek a történetét parafrázálják; az alapul vett bibliai hely: 2Móz 12–14. Feltűnő viszont, hogy – eltérően az ószövetségi szövegtől – az Ígéret Földjére, Kánaánba való eljutásnak a lehetősége itt problémamentes és egyenes útként ábrázoltatik, s mellőzve vannak a választott népnek és a vezérének, Mózesnek a súlyos, véres konfliktusai.

Szövegváltozatok

K	12	távoláb<ó>ol,
	17	< Elátkozott > Hazám, hazám,
	26	bili<cs>ncseket<,>! [th.]
	29	< hever > feküttünk,
	43	miljomával<!>
	45	Kánaánba [th., em.]

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 561.

841. AZ ÉV VÉGÉN

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 65. f. r., „(Debrecen.)” helymegjelöléssel. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéék* c. vers jegyzeteiben, → 355.!)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.

Először: Szilágyi Sándor (szerk.), *Magyar emléklapok 1848 és 49-ből*, I. k., Pest, 1850, 71–72.

Kötetben: UK01 480–482., UK02 II. 301–303., ÚK1 II. 278–280.

Keletkezés

Ferenczi az 1849 jan. közepéig keletkezett versek között említette, amikor a költő a családjával Debrecenben tartózkodott (Ferenczi 1896. III. 303–304.). A régi kritikai kiadás a „Debrecen, 1848. december” datálást alkalmazta (PSÖM III. 214.). Kerényi Ferenc arra

hívta fel a figyelmet, hogy Petőfinél külön verscsoportot jelent az év végén keletkezett, mérleget és számadást készítő versek sora, ami összekapcsolódik a születésnapnak tekintett, jan. 1-i dátummal is: ilyen versek a *Búcsú 1844-től* (→ PSÖM 3. 108–109.), a *Távozol hát, ifjúságom?* (→ PSÖM 4. 93.), a *Szüilveszter éje 1847ben* (→ PSÖM 5. 264–266.), valamint jelen vers (Kerényi 2008. 23.; vö. még F[erenczi] Z[oltán], Petőfi és az év vége, PetMuz VI. évf. [1893], 6. sz., 122.). Ezeknek a verseknek a datálását kontextusnak tekintvén, jelen mű feltehetően 1848. dec. végére tehető.

Magyarítás

- 5 *lantom*: a lant szerepéről Petőfi költészetében lásd Tari 2023. 605–611.
 49–50 A záró-metaforát Horváth János Shelley *Ode to Liberty* c. verséből eredeztette: The voices of thy bards and sages thunder / With an earth-awakening blass / Through the caverns of the past.” (Horváth 1922. 531.) Fried István ezt a párhuzamot vitatja (Fried 2001. 138.)

Szövegváltozatok

K	20	Ha<g>ngod, [th.]
	24	<H> Vagy
	32	< ... > ősi
	35	<virágait > fűszálait.

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 143–144.

842. A NAGY-SZOMBATI CSATA

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/8. 65. f. v., helymegjelölés nélkül. (A kézirat együttes leírását lásd *A téli estéke* c. vers jegyzeteiben, → !) A vers soronként törölve, Ferenczi Zoltán olvasta el és közölte: Ferenczi 1890. 508.

Megjelenés

Ferenczi 1890. 508. és ugyancsak Ferenczitől: PetMuz, 3. évf. (1890), 2. szám, 81. (az utóbbi helyen két olvasati jav.)

Keletkezés

A verset kiváltó hadi eseményekre már Ferenczi Zoltán utalt (Ferenczi 1896. III. 304–305., jegyzetben). A Közlöny 1848. dec. 21-i száma (194. szám, 911.) közölte Görgei dec. 19-i, Győrből küldött levelét a nagyszombati ütközettről: „N[agy]-Szombaton – úgy mond – 1700-nyi népünk 15 ezernyi ellenséges sereg által körül fogatva támadtatott meg. Pusztelnik táborvezérkari őrnagy – Mack tüzér őrnagy, Guyon ezredes meg annyi hőse a’ ma-

gyar nemzetnek, a' hős Ernő zászlóalj, zászlóját vesztette ugyan, de míg azt elveszté előbb elvesztett egy egész századot, 's ön feláldozó maga viselete által örök érdemet vivott ki magának, a' magyar nemzet szabadsága érdekében." Mindez legkorábban az adott Közlöny-szám dec. 23-i olvasását feltételezi. Hozzáteendő, hogy az említett Ernő zászlóalj a 48. gyalogezred 3. zászlóalja volt – azé az ezredé, amelyben Petőfi 1839–1841 között közvitéztként szolgált. Maga a megörökített történet az újabb kutatások szerint inkább mítosz, mint valóság: a zászlóaljnak a városba szorult három százada némi húzódozás után harc nélkül megadta magát.

A töredék lehetséges megírása, minthogy az 1848. évi művek között szerepelt, 1848. dec. 23. és 31. közé tehető.

1849

843. UJ ESZTENDŐ NAPJÁN

Kézirat: nincs.

Megjelenés

Alföldi Hírlap, 1849, 4. szám (jan. 14.), 1., teljes névvel. Ez közlésünk alapja.

Mikszáth Kálmán, Petőfi díszkiadása [Mulattató, 1874. szept. 26.] = MKÖM 52. 10–11. [Závodszy] 1874. 10–11.

Riadó, 1. évf. (1874), 20. szám (okt. 18.), [1–2.].

Keletkezés

A szokásos évszáró és évnnyitó versek hagyományától Petőfi ezúttal sem tért el. Amíg azonban *Áz év végén* bekerült a versgyűjtő füzetbe, addig az az 1849-es gyűjtőfüzet, bármennyire is logikus lenne, nem ezzel a verssel kezdődik. Ennek oka ott keresendő, hogy jan. 10. után meggyorsultak Petőfi körül az események. Jan. 10. és 13. között, valószínűleg 12-én felkereste Vetter Antal helyettes hadügyminisztert, hogy tőle harctéri beosztást kérjen, ám – a szabálytalan egyenruha miatt – összeszólalkoztak, és ezért jan. 13-án levelet intézett közvetlenül Kossuth Lajoshoz, tőle kérve a harctéri beosztást, elismerve, hogy tulajdonképpen a szolgálati utat kerüli meg ezzel (PSÖM VII. 197–199.). Erre látszik utalni Vetternek két, jan. 15-i rendelete, amellyel szemlátomást a hasonló eseteket igyekezett megelőzni, vö. Nagy Sándor, Egy renitens honvédtiszt hányattatásai: Petőfi Sándor konfliktusai a hadseregben 1848–1849 = Folia Historica XXI. A Magyar Nemzeti Múzeum történeti évkönyve 1998–1999, Bp., 2000. 71. Kossuth jan. 16-ra rendelte magához a költőt, és még aznap útnak indította Erdélybe, vö. Dienes 1958. 70–71. Közben felesége és fia elhelyezéséről is gondoskodnia kellett. Hogy a lapszámat ezenközben látta-e – nem tudható. Amikor az 1849. évi versgyűjtő füzetet megnyitotta (vö. az *Európa csendes, újra csendes*.... jegyzetével, → 549–551.), mindenesetre nem volt kezénél.

A vers – a nyomdai átfutást is számítva – tulajdonképpen 1849. jan. 1. és 12. között bármikor keletkezhetett; ha elfogadjuk azonban a cím igazát, akkor – a legutóbbi krk.-hoz hasonlóan: PSÖM III. 217. – 1849. jan. 1-re keltezhetjük.

Szövegváltozatok (az 1874-es közléseket, mivel csak romlott szövegű másolatok álltak rendelkezésre, nem tekintettük annak)

- 13 AH az *ur* isten [szótagszám-többség, ritmikai hiba; em.]
20 AH könyörölés [a 38. sor analógiájára em.]

Fordítás

A német fordítás adatait lásd Schlosser 2023. 546.

844. BUDA VÁRÁN UJRA NÉMET ZÁSZLÓ!

Kézirat: nincs.

Megjelenés

Nép Barátja, 2. évf. (1849), 1. szám (jan. 16.), 3 – 6., a szerző nevének feltüntetése nélkül. Vö. Endrődi 1911. 519. Ez közlésünk alapja.

Szinnyei József debreceni januári röplap-megjelenésről is tudott (uo.), de ezt nem sikerült felkutatnunk.

Kötetben először: DK 742.

Keletkezés

Már Ferenczi Zoltán ahhoz az eseményhez kötötte, hogy Windisch-Grätz 1849. jan. 5-én kardcsapás nélkül bevonult a kiürített Budapestre (Ferenczi 1896. III. 305. A legutóbbi krk. is: jan. 6–7.) Kossuth jan. 8-án értesült a főváros feladásáról, s aznap az immár Debrecenben ülésező képviselőház zárt üléseiben be is számolt róla a képviselőknek (Hunfalvy Pál, Napló 1848–1849, s. a. r. Urbán Aladár, Bp., Szépirodalmi, 1986 [Magyar Ritkaságok], 139–140.). Petőfi az eseményre három írással válaszolt. Még jan. 9-én hírlapi cikket fogalmazott, amely az Alföldi Hírlap másnapján számban, jan. 10-én jelent meg (Endrődi 1911. 517–519. és PSÖM V. 130–131.). Az ekkortájt írott két vers, költeményünk és az *Európa csendes, újra csendes....* gondolati párhuzamokkal és szövegösszefüggésekkel igazolja az összetartozást. A nyomdai átfutást is figyelembe véve, a keletkezési idő tehát 1849. jan. 8. és 14. közé tehető.

Magyarázatok

- C, 1 A cikkben: „Megtörtént. Budapest az ellenség kezében van.” (PSÖM V. 130.)
26 *Balsorsod:* a cikk magyarázata szerint a „minden fél barátunk és titkos ellenségünk” nyílt színvallásának elmaradása gyengítette eddig a nemzetet (uo.).
31 *velünk van az isten:* a cikk részletesebben is kifejti a szabadság = a világszellem aktuális formája gondolatát: „... a múlt évben egész Európa egyszerre kiáltotta el ama nagy és szent szót, mely az emberiségnek új megváltója...” (PSÖM V. 130–131.)
35–36 A cikkben a *Nemzeti dal* idéző fordulat: „... ne piruljanak miattunk a más világon ősünk, kik hajdan nagygyá és tiszteltté keresztelék szívök vérével a magyar nevet!” (PSÖM V. 131.)

Szövegváltozatok

A Nép Barátja következetes aposztrófhasztnálátát nem tekintettük szövegváltozatnak.

3 Nb zsarnokvértől [a 35. sor analógiájára em.]

19 Nb békén míg [sorközi vessző nélkül, em.]

Fordítás

A német fordítás adatait lásd Schlosser 2023. 171.

845. EURÓPA CSENDES, UJRA CSENDES....

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/12. 2. f. r., „(Debrecen.)” helymegjelöléssel. A K az 1849. évi versgyűjtő füzet első darabja: „Nagy negyedrért alakú (20,5 × 26,2 cm), 16 fólió terjedelmű, bekötésre készült kézirat. 2 – 2 levél összefügg, de az egymásba tett lapok nincsenek összefűzve. Az 1–2. és 24–32. lapok számozatlanok, a 3–23. lapokat Petőfi számozta be. A 2., 20. és 24–32. üres lapok kivételével írás a levelek mindkét lapján. Autográf. Minden vers új lapon kezdődik; a zárójelbe tett keletkezési hely és alatta egy rövid vízszintes vonal zárja a költeményeket. Az első lap felső felének közepén látható a „(..) három sorba írt cím”: *Petőfi Sándor / Költeményei / 1849.* (PSÖM VII. 623.)

Km1 MTAK Kt. K 790/25. Szilágyi Sándor tulajdonából, „Petőfi” aláírással. A v-n a posszesszor ceruzás rájegyzése: „Losonczy [László] írása.”

Km2 OSZK Kt Fond VIII/2016. Pulszky Ferenc: Kézírtos versek. 7. db, 2. f. r. – v.

Megjelenés

Közlöny, 1849, 36. szám (febr. 23.), 128., vö. Ferenczi 1896. III. 348. és Endrődi 1911. 524. Gyurmán Adolf szerk. jegyzetével: „Kedves szolgálatot vélünk tenni olvasóinknak, midőn legnépszerűbb költőnk elmeműveit – melyeket már rég sajnosan nélkülöz a magyar közönség – időnként lapjainkban közöljük. Ezzel is egy hézagot vélünk pótolni időszaki sajtónkban, melynek, fájdalom, míg a’ haza végzeteinek koczkája fegyver élére van állítva, a’ pillanat kényszerűsége ritkán engedi meg, hogy az emberi szellem magasb igényeit is kielégítse. ’S ezért úgy hisszük, kétszerte kedvesb leend olvasóink előtt lapjainkban Petőfivel, a’ költővel találkozhatni. S z e r k.”

Kötetben: [Kertbeny – Vasfi-Eisler] kiad. 1851. 114–115. Itthon: DK 556.

Egykorú utánközlés

Honvéd (Kolozsvár), 1849, 55. szám (márc. 1.), 220., vö. Endrődi 1911. 525. „(Közlöny)” forrásmegjelöléssel.

PH, 1849, 273. szám (ápr. 26.), 5., szerk. megjegyzéssel: „1849-ki ápr. 24-ke ünnepén szavaltatott a nemzeti színházban.”, vö. Endrődi 1911. 530–531.

Röplapon: 1849. ápr. végén, a vers teljes szövege, a cím alatt megjegyzéssel: „1849-ki ápril 24-ke ünnepén szavaltatott a nemzeti színházban.” Lukács és Társa ny., 1 f., 22 × 14 cm.

FSZEK Budapest Gyűjtemény, B 811/1/1849. 4.24. és OSZK RR 501. Utóbbi díszes keretben, „Horvát Árpád könyvtára” szövegű bélyegzővel, kézíratos rájegyzéssel: „Szentiváni Mészáros Károly ajándéka 1896.” (PAI I. 316. 415.)

Endrődi 1911. 524. szerint Debrecenben is megjelent röplapon, ennek azonban nem sikerült példányára bukkannunk, vö. PAI I. 415.

Keletkezés

A vers datálása szorosan összefügg az 1849. évi versgyűjtő füzet megnyitásának kérdésével, minthogy annak első darabja. Azt a lehetőséget, hogy Petőfi kompozíciós indok alapján mellőzte volna két korábbi, 1849-es versét, elvethetjük, hiszen mindkettőnek volt egykorú folyóirat-közlése. Két változat lehetséges: a költő még az első erdélyi vezénylet, 1849. jan. 16. előtt megnyitotta az Emich Gusztávval fennálló szerződése értelmében versgyűjtő füzetét, illetve a debreceni helymegjelölés 1849. febr. 14. és 23. közöttre vonatkozott, amikor Petőfi ismét az ideiglenes fővárosban tartózkodott. Ez utóbbi esetben versünk és a *Négy nap dörgött az ágyu...* egymást követően került volna be a frissiben megnyitott füzetbe. Az első megjelenés mindkét datálást megengedi. Ferenczi Zoltán nem tudott választani a két lehetőség közül; egyszer (Ferenczi 1896. III. 304.) jan.-i, máskor (uo. 234.) febr.-i költeményről írt. A legutóbbi krk. a jan.-i datálás mellett foglalt állást: PSÖM III. 219.

Mindkét datálás ellen is felhozhatók érvek. Ha a vers jan.-i, miért nem adta le Petőfi jan. 16-a előtt közlésre? Erre talán a felgyorsult életrajzi események adnak választ? (Vö. az *Új esztendő napján* c. vers jegyzetével, → 547–548.) A februári keltezés mellett szólhat, hogy a vers hangulata sokkal optimistább, mint a *Buda várán újra német zászló!*; ezt jan. 16-a előtt nem sok minden indokolta volna (Erdély kivételével mindenhol vereségekről és visszavonulásokról jöttek hírek), febr. közepén viszont messze jobb volt a katonai helyzet, s ez indokolhatta az optimizmust és büszkeséget. A febr.-ra keltezés ellen szólnak viszont a tartalmi érvek: a költemény erős gondolati rokonságot mutat a jan. 9-i hírlapi cikk és a *Buda várán újra német zászló!* szövegével.

Ez utóbbit látva erősebbnek, a verset – bár kérdőjellel – 1849. jan. 9. és 16. között írottak tartjuk.

Fogadtatás

MT, 2. évf. (1849), 6. szám (ápr. 26.), 24. Pest felszabadulásának alkalmából a Nemzeti Színházban rendezett *Szabad hangok* c. egyvelegben (amelynek műsorát a lap már ápr. 24-i számában közölte – Endrődi 1911. 528–529.), az I. szakasz 4. számaként előadott vers választását kifogásolta: a műsorszámok „az igazgatóság által igen helyesen és alkalomszerűen voltak összeválogatva, kivéven az Europa csendes! című dal Petőfitől, mely éppen a mostani időre nem alkalmazható, mely egyébkint Fáncsi [Lajos] által jelesen szavaltatott.” (PAI I. 315.)

PH, 1849, 273. szám (ápr. 26.), 5.: ugyanezen egyveleg előadásáról szóló tudósításában: „... Fáncsi Petőfinek ily című egy dalát, *Európa csendes* (...) szavalta el. (Endrődi 1911. 530.) A lap ekkor közölte a vers teljes szövegét is (vö. az *Egykorú utánközlés* c. alfejezettel).

PH, 1849, 312. szám (jún. 13.), 138. Vasvári Pál *Írjunk memoírokat* c. cikkében idézte a vers 1–2. sorát (Endrődi 1911. 533.).

PH, 1849, 322. szám (jún. 23.), 177. A vezércikk nyitómondataiban: „Emlékezünk Petőfinek egy decemberben [!] írt versére, melyben panaszkodik, hogy Europa csendes... Csendes is volt akkor, de mint a vezuv, mely méhében tüzet forral.” (Endrődi 1911. 535.)

Magyarázatok

- 9 *kétségbe kell-e esnünk*: a jan. 9-én írt és 10-én publikált hírlapi cikkben: „... e bal esetnek [ti. a főváros elvesztésének] bal következése csak úgy lesz, ha most elcsüggedünk. Ez lenne ránk nézve legkárosabb és, a mi több, legszegényítőbb.” (PSÖM V. 130.)
- 10 *Ellenkezőleg*: a cikkben: „A mi engem illet, én e csapástól nem hogy kétségbe esném, sőt örülök rajta, mert tudom, hogy kára mulékony, haszna végetlen lesz. Megrázott bennünket az ellenség, megrostált; a szemét és konkoly kihull, a java mag benn marad.” (uo.)
- 14 *mi vagyunk a lámpafény*: a kép párhuzama az 1847. [jan]-i *Szent sár* c. vers végén: „a / Költő, a szabadság / Ez örök lámpája.” (→ PSÖM 5. 21.)

Szövegváltozatok

C	Köz, Honv	Európa csendes...
alcím	PH	1849-ki ápril 24-ke ünnepén szavaltatott a nemz[eti]. színházban.
1	Köz, Honv	<i>újra</i>
2	PH	El ~~zug~~ tak forradalmi.
3	Köz, Honv, PH	lecsendes ~~ült~~
4	PH	<i>vívta</i>
5	PH	egymagára
6	PH	magyart,
10	PH	b ~~u~~ suljunk-e
11	PH	Ellenkezőleg/ Oh hon/
12	PH	legyen a mi [sorközi vessző nélkül]
15	Köz, PH	Melly,
19	PH	<i>fen</i>
21	PH	tekints! szabadság!
22	PH	népedet,
26	K	< Meg > Ne
	PH	ránk/
27	PH	utolsó
28	Honv, PH	híveid
	PH	valánk.

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 233–234.

846. NÉGY NAP DÖRGÖTT AZ ÁGYU....

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/12. 2. f. v. – 3. f. r., „(Debrecen.)” helymegjelöléssel. (A kézirat-együttes leírását lásd az *Európa csendes, újra csendes....* c. vers jegyzeteiben, → 549.!)

Megjelenés

MT (Debrecen), 2. évf. (1849), 5. szám (febr. 19.), 19–20., vö. Ferenczi 1896. III. 320, 348. és Endrődi 1911. 524.

Kötetben először: DK 557.

Egykorú utánközlés

Honvéd (Kolozsvár), 1849, 53. szám (febr. 27.), 211. vö. Endrődi 1911. 525. A szöveg végén a teljes név alatt a közlés forrása: „(Mart. 15.)”

Keletkezés

Petőfi Sándor honvédszázados 1849. jan. 25-én érkezett Szelindeken Bem táborába, ahonnan a tábornok, a költő életét megóvándó, febr. 8-án, a sorsdöntő piski csata előestéjén – egy menekült- és sebesült-transzportot kísérve – futárként küldte Debrecenbe, ahová febr. 13-án érkezett meg (PAI III. 131–132.). Innen Kossuth febr. 23-án küldte a Honvédelmi Bizottmány futárjaként Kolozsvárra (PAI III. 134–135.). Ez behatárolja a vers megírását, de az időkeret tovább szűkíthető azzal, hogy erre minden bizonnyal febr. 16., a Mészáros Lázárnál történt kihallgatás és összeszólalkozás előtt került sor. Így a vélhető időkeret: 1849. febr. 13–15.

Fogadtatás

Kolozsvár, 1849. márc. 15. Szinlap, a forradalom első évfordulóján adott *A Szabadság, Egyenlőség, Testvériség napja* c. egyveleg II. szakaszának 5. számaként, zenésítve (Endrődi 1911. 526.). Lásd erre a *Zenésítés* c. alfejezetet!

Magyarázatok

- C, 1 *Négy nap*: 1849. febr. 4. és 7. között.
2 *Vízakna s Déva közt*: a költő febr. 4-én, a vízaknai ütközetben esett át a tűzkeresztségen, és utána – a túlérő elől tervszerűen visszavonuló Bem oldalán – ötször vett részt ütközetben: Vízaknánál, Szászsebesnél és Szászvárosonál (Dienes 1958. 77–94.). Saját maga Aranyak írt levelében: „...csak az tudja, mi a csata, a ki Bem oldalánál van, mint én voltam öt véres ütközetben.” (PSÖM VII. 199.) Részletesen is leírta őket a Közlönynek adott febr. 15-i haditudósításában: PSÖM V. 133–134. A vonatkozó emlékezések: Hatvany 1967. II. 564–577.
15 *Tízannyi*: költői túlzás, a túlérő kétszeres volt. Ugyanez az adat szerepelt a haditudósításban is, a vízaknai ütközetről szólva: „...a szó betű szerinti értelmében 10-szer, mondd tízszer nagyobb ereje volt mint nekünk.” (PSÖM V. 133.)
20 *Bem*: Petőfi versben először itt írta le az erdélyi főparancsnok nevét. Jan. 13-án, Kossuthhoz írt, átvezenylését kérő levelében azonban már minősítette őt: „...arra kérem Önt, tetessen át a 28^{dik} zászlóaljtól Bem táborához; ha dicsőséggel nem harcolhatok, gyalázatot sem akarok nevemre hozni, s mostanában, véleményem szerint, gyalázat nélkül csak Bem oldala mellett lehet az ember.” (PSÖM VII. 198.) Személyes megismerkedésüket 1848. nov. közepére, Pestre helyezte Madarász József időskori, 1899-es visszaemlékezése (és nyomán Hatvany Lajos), ám ekkor a

költő bizonyíthatóan nem volt Pesten (Hatvany 1967. II. 508.). Az eltérő politikai nézeteket valló hadvezérnek és a költőnek az apa–fiú viszonyig bensőséges kapcsolatát leginkább a hasonló személyiségvonások magyarázzák, lásd erre Petőfi interjú-törredékét Bemmel (PSÖM V. 140.) és Bauer Lajos emlékezéseit: Bauer őrnagy Bem főhadsegédének hagyományai 1848 és 1849-ből, közli Makray László, Pest, Athenacum, 1871, 86. A lehetséges motívumokat részletesebben is elemezte: Kerényi 2008. 432–433.

- 37 *Te melletted*: Bem ismeretlen időpontban segédtsíztjének nevezte ki Petőfit, vö. a költő id., Aranyinak írt, febr. 14-i levelével: „...Bem adjutansává tett...” (PSÖM VII. 199.)

Szövegváltozatok

2	H	és [ritmikai hiba]
12	H	nagy néha
14	K	< Kívánt > < A becsület kívánt > Kívánt a becsület ...
15	H	Tízanynyi
17	K	< Az isten s a becsület >
19	K	pártfogó<nk>
20	K	Velünk; < s > ez
	H	Velünk,
22	K	tábornokom<,>!
23	H	könyes
24	H	Bámulom:
37	K	< Mell > Te
38	H	veszélyében
42	H	<i>Retten</i> hetetlen agg!
43	H	ugy-e (2 x)

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 429.

Megzenésítés

Kolozsvár, 1849. mác. 15. Színlap: *A Szabadság, Egyenlőség, Testvériség napja* c. egyveleg második szakaszának 5. számaként: „Négy nap dörgött az ágyu” – költemény *Petőfijtől*. Zeneire tette Laczkó [László], éneкли Philippovics [István].” (Endrődi 1911. 526.) A kolozsvári színház karmestere által szerzett zenét nem ismerjük.

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII//61. 2. f. terjedelmű, negyedrért kéziratpapír. Az 1. f. r.-n c. n. az [Útjegyzet-töredék], vö. VP V 139. és 239. A vers – az *Egy goromba tábornokhoz* c. költeményt követően – a 2. f. v.-n olvasható. Autográf tintaírás.

Megjelenés

MT (Debrecen), 2. évf. (1849), 6. szám (febr. 20.), 23., Petőfi Sándor aláírással, vö. Ferenczi 1896. III. 348., Endrődi 1911. 524., PAI III. 264. (A megjelentetést követő nyilatkozatokat lásd a *Fogadtatás* alfejezetben!)

Kötetben először: DK 744.

Egykorú utánközlés

Komáromi Értesítő, 1849. márc. 10., 16. *Marczius 15-dike* c. alatt, teljes névaláírással közölte a vers címét és 1–4., valamint 9–10. sorát, az utóbbiból Mészáros Lázár nevének kipontozásával; tréfás, ezer nyakravaló megrendelését ígérő kommentárral (PAI I. 313.).

Keletkezés

Amikor a futárként Debrecenbe érkezett költő (minden bizonnyal febr. 14-én) eleget tett megbízásának a hadügyminisztériumban, akkor szúrhatott szemet ismét a nem szabályos, kihajtott gallérú egyenruha. Mészáros Lázár személyes kihallgatásra rendelte magához Petőfit, febr. 16-ra (PAI III. 132.), hogy ez ügyben megleckéztesse. Kétségkívül készült erre, hiszen a *Lenkei százada* és a *Vörösmartyhoz* óta orrolhatott a költőre, és referálhattak neki a Vetter Antallal történt, jan.-i szóváltásról is (az utóbbira lásd az *Új esztendő napján.* c. vers jegyzeteit, → 547–548.), ami után a szabálytalan egyenruha-viselet akár parancsmegtagadásnak is minősülhetett. Ráadásul szellemes embernek tartva magát, emigrációs emlékirata szerint célzást tett Petőfi viseletének színészes („à la Hamlet”) jellegére (Mészáros Lázár emlékiratai, II. kötet, Pest, Ráth Mór, 1867, 172. – Hatvany 1967. II. 605.). Az immár harctéri tapasztalatokkal rendelkező költő a szóváltás után másnap, febr. 17-én lemondott tisztii rangjáról (PSÖM VII. 200.). Mészáros még aznap értesítette erről a Honvédelmi Bizottmány elnökét, 21-én a költő már meg is kapta elbocsátó levelét (PAI III. 132–133.). A hadügyminiszter a Petőfi-levelet a Közlöny febr. 18-i számában (32. szám, 114.) közzé is tette, az alábbi bevezető mondatával: „Hogy minő levéllel tiszteltetett meg a’ hadügyminisztérium, azt ezennel minden commentár nélkül a’ nyilvánosságnak átadja.” (Endrődi 1911. 523–524.) Petőfi az epigramma publikálásával válaszolt. Az eset emlékezés-anyaga: Hatvany 1967. II. 605–607. Lásd még Hermann Róbert, A „nyakravaló-ügy” – új értelmezési keretben, *Hadtörténelmi Közlemények*, 129. évf. (2016) 3. szám. 643–669.

Tágabb körben tehát a vers 1849. febr. 16. és 19. között született, de ezen belül valószínűsíthető a febr. 18–19-i megírás.

Fogadtatás

MT (Debrecen), 2. évf. (1849), 7. szám (febr. 21.), 26. Csernátóni Lajos, az egyik szerkesztő elhatárolta magát a közléstől: „... a tegnapi vers beléegyezésem nélkül jött ki, mert én azt a Közlönyben kijött levéllel együtt – a leggyöngédebben nevezve is – illetlen módorúnak tartom.” (Hatvany 1967. II. 609–610., PAt I. 311–312.)

MT (Debrecen), 2. évf. (1849), 8. szám (febr. 22.), 29. Pálffy Albert válasza: „... jelen számtól kezdve a felelősség egyedül aláírottat fogja illetni” (Hatvany 1967. II. 610.)

1849. febr. 25-én Mártonffy Zsigmond, a 67. honvéd zászlóalj parancsnoka a hadügy-miniszternek egy, tisztikara által fogalmazott nyilatkozatot küldött, Petőfi verse ellen. Mészáros azonban a költő „nem éppen rossz verseire” a nyilatkozatot nem érezte megfelelő válasznak, ezért azt átdolgozásra visszaadta, amivel az ügy el is aludt. A nyilatkozat szövege nem maradt fenn (PAt III. 138–140.).

Esti Lapok, 1849, 7. szám (márc. 1.), 3. A Debreceni csizó-rovatban Bárdi Bükk [= Kolmár József]: „Marc. 27. Bem táborában 7 kapitány és 3 káplár fölakasztja magát, a nyakravaló-viselés miatt.” (PAt I. 312.)

Alföldi Hírlap, 1849, márc. 13., 1. A névtelen szerző írta *Hírlapirodalmunk* c. áttekintésben: Pálffy intézkedésének és nyilatkozatának rögzítése: a MT-ben „... már a 8-ik szám alatt újólág csupán Pálfi van szerkesztőként megnevezve, mire, úgy látszik, Petőfinek neveltséges nyakravaló-pere szolgált okul.” (Hatvany 1967. II. 610.)

Klapka György levele Görgei Artúrnak, Debrecen, 1849. máj. 10. A Petőfi szolgálati függetlemsértéseit tartalmazó felsorolásban cím nélkül a versre is utalt: „... nem áttala szint illymódon tisztelettel megőszült volt hadügy ministerünk, Mészáros altábornagy úrra egy gúnnykölteményt közre bocsátani.” (Hermann 2014. 164.)

A vers címzettje is visszatért az epigramma ügyére: „Három ember volt, kik ellenségeskedéseikkel megtiszteltek, ez volt Petőfi, a költő...” A másik kettő: Pálffy Albert és Csernátóni Lajos, a MT szerkesztői. (Mészáros Lázár, Törökországi napló 1849–1850, s. a. r. Ács Tibor, Bp., Zrínyi – Terebess, 1999, 34.).

Magyarázat

- 3 *kóficz*: mint a 3. sor szövegváltozatából is kitűnik, eredeti jelentése ’semmiség’, átvitt értelemben ’semmit nem érő ember’, vö. PetSzót II. 718–719. Az utóbbi jelentésben a költő használta már 1843-ban, Robin-Hood-regényfordításában (PSÖM VI. 259.), de 1848 jan.-jában is, a *Romeo és Júlia* fordítástöredékében (PSÖM IV. 384.). A ’Kófic’ volt egyébként Mészáros Lázár gúnynéve, ezért az idealkalmazás.
- 7 *bősleg megfutamult*: Mészáros 1849. jan. 9-én vesztett csatát Franz Schlik altábornagy ellenében Kassánál.

Szövegváltozatok

C	K	Nyakra<l>való [th.]
1	MT, KÉ	nélkül [ritmikai sh.]
	KÉ	megvédeni [ritmikai sh.]
3	K	< semmi > kóficz,
	MT, KÉ	kóficz;
4	KÉ	legyen [központosítás nélkül]
7	MT	megfutamult

8	K	Egyt<ö>ül
9	KÉ	csatatérről,
10	KÉ	nyakravaló.

Fordítás

A német fordítás adatait lásd Schlosser 2023. 442.

848. [BURIÁN PÁL EMLÉKKÖNYVÉBE]

Kézirat

PIM Kt. P-an. P 50. Aranyozott, egybefűzött lapokból álló emlékkönyv, amely 158, egyenként 170 × 115 mm nagyságú, fekvő lapot tartalmaz. 1829 és 1856 közötti bejegyzésekkel, többek között Virág Benedektől, Kazinczy Ferentől, Fáy Andrástól, Döbrentei Gábortól, Kölcsey Ferentől, Toldy Ferentől, Tompa Mihálytól. Petőfi sora a 67. lapon található. Provenenciája az emlékkönyvben magában található: „Ezen Albumomat ajándékoztam örök emlékül Mayer János’, mint nevelt unokámnak, Kolosvár 24. Decembris 1856. Burián Pál [manuprop]ria.” A Szamosira magyarosított unoka özvegye szerint: „Karsa László jó barátomnak örök emlékül! / Kolozsvár 1912. aug. 19. Özv. Dr. Szamosi Jánosné”. Ezután kerülhetett – ismeretlen időpontban és körülmények között – a PH gyűjteményébe.

Megjelenés

Szamosi János, Egy Petőfi ereklje, PetMuz, 1. évf. (1888), 4. szám, 307–308. (a K hasonmásával)

Keletkezés

Petőfit, immár rangja nélkül, Kossuth febr. 23-án Csány László erdélyi főkormánybiztoshoz küldte Kolozsvárra, 60 000 pengőforinttal (PAt III. 134–135.). A költő febr. 26-án tett eleget megbízatásának, amikor befizette az összeget a kolozsvári „álladalmi pénztár”-ba (PAt III. 139–140.). Bem ekkor, serege egy részével, Északkelet-Erdélyben hadakozott Karl Urbannal, így Petőfi Burián Pál vendégeként néhány napot az erdélyi fővárosban tölthetett, és kúrálhatta a téli futárszolgálatban kiújuló tüdőbetegségét. Az itteni tartózkodás emlékezés-anyaga: Hatvany 1967. II. 634–636. A bejegyzést maga a költő adalta: Kolozsvár, 1849. febr. 26.

Magyarízat

C Burián Pál 1820-tól működött Kolozsvárt, mint könyvkereskedő és kölcsönkönyvtáros. 1819 és 1841 között Budán, az 1820-as évek elejétől legalább 1842-ig Nagyváradon is volt üzlete. Forradalmi nyomtatványok birtoklása és terjesztése miatt szerepelt Karl Urban 1849. nov. 4-i körözési listáján, ekkor megszökött, de 1850 elején elfogták és máj.-ban négyévi várfogságra és sáncmunkára ítélték. Haynau bukása után, 1850. júl. 6-án azonban törölték büntetését és hazaengedték. Minderre részletesebben lásd Jakó Zsigmond, Burián Pál (1790–1860), Erdély első

antikváriusa = Emlékönyv R. Várkonyi Ágnes születésének 70. évfordulója ünne-
pére. Szerk. Tusor Péter, szerk. társak Rihmer Zoltán – Thoroczkay Gábor, Bp.,
ELTE Bölcsészettudományi Kar, 1998, 523–535.

849. CSATÁBAN

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/12. 3. f. v., „(Meggyes.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes le-
írását lásd az *Európa csendes, újra csendes....* c. vers jegyzeteiben, → 549!)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.

Kötetben: UK01 484–485., UK02 II. 306–307., ÚK1: – Így először: DK 742.

Keletkezés

Petőfi 1849. márc. 2-án, Medgyesen csatlakozott az erdélyi főszereghez, és mindjárt egy
kétnapos ütközet kellős közepébe csöppent. Dienes András pontról pontra bizonyította,
hogy az egyes versszakok a már öt órája folyó ütközet (1. strófa) délutáni eseményeinek
felelnek meg: az osztrák gyalogság döntőnek szánt támadásának (2.), a magyar lovasság
ellentámadásának az ellenséges gyalogság és tűzérség golyózáporában (3.), az osztrák csa-
patok meghátrálásának (4.) (Dienes 1958. 111–113.). Az első napi részsiker után másnap,
márc. 3-án az ütközet az osztrákok győzelmével ért véget, Bem Segesvárig hátrált, komoly
emberveszteséget szenvedve. A helymegjelöléssel maga a költő utalt az időpontra is: csak
az első napi eseményeket dolgozta fel, amit lélektanilag az indokol, hogy eddig (és másnap
is) Petőfi csak hátrálásban és vesztes ütközetekben vett részt. A vers tehát *1849. márc. 2–3-*
ra datálható, ami egyébként már Ferenczi Zoltán keltezése is volt: Ferenczi 1896. III. 323.
A legutóbbi krk.-ban is: PSÖM III. 222.

Magyarázat

- 7 *Előre:* a refrénekben hatszor ismételt jelszóra lásd Kiss József tanulmányának vo-
natkozó részét: Kiss 1989. 408–414.
- 18 *Csatárok:* gyalogos katonák; a fogalom meghatározása a Czuczor–Fogarasi-féle
szótárban a következő: „katona oly apró csapatokból, melyek több pontokon van-
nak kiosztva, s egyes elszórt megtámadásokat tesznek” Cz – F. I. 914.

Szövegváltozatok

- 20 K <A föld is reng> Reng a világ [utólag föléírva]

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 175–176.

850. BIZONY MONDOM, HOGY GYŐZ MOST A MAGYAR....

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/12. 4. f. r., „(Maros-Vásárhely)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd az *Európa csendes, újra csendes*.... c. vers jegyzeteiben, → 549.!)

Megjelenés

Közlöny, 1849, 53. szám (márc. 15.), 188., vö. Ferenczi 1896. III. 348. és Endrődi 1911. 525. Gyurmán Adolf szerk. jegyzetével: „Kellemesb ajándékkal alig lephetjük meg olvasóinkat, mart[us]. 15-ének évnapján, mint Petőfi Sándor lelkes költeményével. Szerk.”

Kötetben először: [Kertbeny – Vasfi-Eisler] kiad. 1851. 146–147., a folyóiratközlésre utaló, *Marcius’ 15ike 1849* címen. Itthon: DK 558.

Keletkezés

Bem márc. 5-én érkezett seregével Segesvárra, és a Nagyszebenért vívandó döntő támadás előtt a költőt ismét biztonságba helyezte azért, hogy futárfeladattal és betegszabadságra útnak indította Csány László fő kormánybiztoshoz Kolozsvárra. Az eseménytörténetet illetően a korábbi szakirodalomban néhány napos ingadozás jelentkezett, ami kihatott a vers datálására is. Ferenczi Zoltán „hihetőleg” márc. 5–6-i indulást feltételezett, így a költemény megírása márc. 6–7-re esett volna. A legutóbbi krk.-ban is: PSÖM III. 223.

Az indulás napját Dienes András tisztázta márc. 7-ben, vö. Dienes 1958. 116. Dávid Gyula és Mikó Imre már ennek ismeretében dolgozhattak, ám a vers keletkezésében ingadoztak: „Az utána következő napok egyikén. . .” (Dávid – Mikó 1972. 200.) A költő a hazatérő Teleki Sándorral utazott, akivel Marosvásárhelyen magukhoz vették a sebesüléséből lábadozó Rácz Gyula huszárt. Az éjszakát az utazó csapat (az említettekén kívül gr. Toldalaghy Ferenc és Haray Viktor, Teleki titkára) Vajdaszentivánon, Máthé Lajos kúriájában töltötték, vö. Bod Lajos emlékezésével: Petőfi utolsó napjaiból, PH, 29. évf. (1907), 149. szám (jún. 23.), 36–37. – Hatvany 1967. II. 631–632.). A marosvásárhelyi lejegyzés kétségtelenné teszi, hogy a vers keletkezési napja: *1849. márc. 7.* Címe és indítása valóban olyan, mintha egy útközben folytatott beszélgetésre utalna vissza.

Szövegváltozatok [a Közlöny következetes aposztrófhasználatát nem tekintettük annak]

4	Kö	akaron.
5	Kö	szív,
16	K	ellen<seginket>inket [utólag föléírva]
20	Kö	bölcső-éneked;
21, 27	Kö	Kell, hogy megérjem
21	K	< nagy > szép [utólag föléírva]
24	Kö	Sárunk,
25	Kö	a’ rész [félreolvasásból származó sh.]
26	Kö	lész!

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 162.

851. PACSÍRTASZÓT HALLOK MEGINT

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/12. 4. f. v., „(Betlen.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd az *Európa csendes, újra csendes....* c. vers jegyzeteiben, → 549.)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.

Kötetben: UK01 483–484., UK02 II. 304–306., ÚK1 II. 281–283.

Keletkezés

Az úton lévő Petőfi által lejegyzett költemény megírását Ferenczi Zoltán az előző vershez viszonyítva határozta meg márc. 8-ban (Ferenczi 1896. III. 293. és 324.). Az utóbbi helyen óvatosságból hozzátett „hihetőleg” a további kiadásokban elmaradt, így a legutóbbi krk.-ban is márc. 8. olvasható (PSÖM III. 224.). Petőfi itineráriumát vizsgálva, az előző vers keletkezéstörténetében megállapíthattuk, hogy 1849. márc. 7-én este Vajdaszentivánig jutottak, ahol megszálltak. A következő napi útról Rácz Gyula a következőket írta: „Útközben Tekében ebédeltünk, s mivel a hó rendkívül nagy volt, nem kockáztattuk az éjjeli utazást, hanem Sajó-Magyaroson az öreg Fejérváry Károlynál megháltunk.” (Csernátóni Gyula, Két kortárs Petőfiről, *PetMuz*, 2. évf. [1889], 1. szám, 26. – Hatvany 1967. II. 631.) Mindez a márc. 8-i út, amely ellenőrizhető a térképen is. Minthogy azonban Betlen, a lejegyzés helye Sajómagyaroson *túl* fekszik a Désre vezető országút mentén, a vers keletkezési időpontját *márc. 9*-ben határozhatjuk meg.

Magyarázatok

- 4 *Dalolj*: a még háromszor megismételt felszólítás Horváth Jánosban a bebörtönzött Szilveszter elragadtatását idézte fel *Az apostol* XVIII. fejezetében, ahol a felszólítás hatszor ismétlődött (→ 249–250. – Horváth 1922. 530.).
- 11 *gyilkos eszköz*: az emberi életek és értékek pusztulásának első, megdöbbentő eleményére (a harc igazságosságától függetlenül) lásd az [*Útjegyzet.-töredék*]-et 1849 jan.-jából (PSÖM V. 139.).
- 12 *költő is nagyok*: a problematika előzménye az 1848. szept.-i *Mit daloltok még ti, jámbor költők?* (→ 165–166.) és a dec.-i *Az év végén* c. versekben (→ 296–297.); a lant és kard kettősségével érzékeltetett kettős identitás korábbi felbukkanása az 1849. febr. 26-i keltezésű, [*Burián Pál emlékkönyvébe*] c. versben: → 305.
- 14 *szerelmem*: Petőfi 1848. nov. vége, az *Elpusztuló kert ott a vár alatt....* (→ 279.) óta nem írt szerelmes verset.
- 17 *Emlékezet s remény*: a nagy hagyományú szembeállítás „remény s emlékezet” sorrendben korábban már felbukkant Kölcseynél (Kölcsey 2001. 129–130.; jegyzetek: 844–849.) és Vörösmartynál (VMÖM 1. 190–191.; jegyzetek: 599.) is.

Szövegváltozatok

K	15	Az a sok jó < mellyet > mit [a jelöltek utólag föléírva]
		jó mit [a vessző hiánya th., em.]
	19	<....> mámoros [utólag föléírva]

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 448–450.

852. PÉTER BÁTYA

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/12. 5. f. r. – 6 f. r., „(Szalonta.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd az *Európa csendes, újra csendes....* c. vers jegyzeteiben, → 549.!)

Megjelenés

Nép Barátja, 2. évf. (1849), 11. szám (márc. 29.) 161–164., vö. Ferenczi 1896. III. 288, 324, 348., Endrődi 1911. 527.

Kötetben először: DK 560–561. (a 9–12. sor n., vö. DK előszó IV.)

Keletkezés

A Kolozsvárról Csány László erdélyi fő kormánybiztos által futárként küldött Petőfi 1849. márc. 15-én indult (vö. PAI III. 141–142.) és aznap este érkezett meg a forradalmi fővárosba: „... este értem Debrecenbe s más nap korán reggel eljöttem.” (Levele Berde Mózesnek, 1849. márc. 24. – PSÖM VII. 201.) Az időpontokat igazolja Sárosi Gyulának feleségéhez írott, márc. 16-i levele, amelyben a költővel való találkozásáról is szólt: „Legújabb hír szerint Bem Nagy-Szebent hermetisch bezárta s mint az onnan most érkezett Petőfi mondja, eddig talán már be is vette.” (PAI II. 79.) A sietség oka az volt, hogy febr. végétől a költő családja (felesége, fia és a dajka) Aranyék vendégszeretét élvezte Szalontán (vö. PSÖM VII. 200–201. és 468.). Útitársa Aranyhoz ezúttal Jámbor Pál volt (Jámbor Pál, Életrajzom = Jámbor Pál emlékalbum, szerk. Beregnyei Miklós, Paks, 2007, 24.). Szendrey Júliát nem találta ott: ő márc. 11-én Erdődön elhunyt anyja temetésére utazott. Petőfi azonban találkozott vele is. Ferenczi Zoltán véleménye szerint csak „márc. 26-dika tájt” indult újra Erdélybe (Ferenczi 1896. III. 324.). A következő költemény, *Az erdélyi hadsereg* keletkezéstörténete szerint azonban a feltehetően Szalonta – Nagyvárad – Bánffyhyunyad útvonalon haladó költő egy-két nappal korábban indulhatott útnak. Így csak a post quem-terminus tekinthető szilárdnak. A vers keletkezése tehát: 1849. márc. 17 után.

(Ezzel némileg szűkítettük a legutóbbi krk. márc. 15–25. datálását: PSÖM III. 227.)

Magyarázatok

- 1 *Tíz katona esett:* 1848. szept. 13. óta ismét soroztak, ezúttal a honvédseregbe, vö. a *Tiszfeljétek a közkatonákat!* c. vers jegyzeteivel, → 521–523.

- 4 *eke szarvától*: szóvisszhang az 1846. aug. -i *A nép* c. vers kezdősorából (→ PSÖM 4. 183.), hogy azután az 5–16. sor éppen a különbséget fejtse ki.

Szövegváltozatok (a folyóiratközlés következetes aposztrófhasználatát nem tekintettük változatnak)

1	Nb	Tíz
5	Nb	kell?
12	Nb	jussunk és
15	Nb	huszan
		helyett;
17	Nb	össze álltak
25	Nb	Sírtak <i>ri</i> ttak,
29	K	< r > sírás-rívás
	Nb	sírás rívás,
30	Nb	<i>úgy</i>
33	Nb	sírna?
36	Nb	sorba.'
37	Nb	anyjok hagyj [vessző nélkül]
48	Nb	szívem
56	Nb	hogya
57	Nb	<i>útra</i>
59	Nb	mentek a halál <i>ösvényére</i> ,
60	Nb	<i>menyekzőre</i> .
62	Nb	sohajt,
67	K	aztán<,>
69	K	< Tipeg topog mostan s kotkodákol >
	Nb	Csúfolták
73	Nb	<i>úgy</i>
79	Nb	itthon
83	Nb	mégis
84	Nb	munkát.
85	K	két kezem két lában [a vessző hiány th., em.]
87	Nb	helyettek

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 456.

853. AZ ERDÉLYI HADSEREG

Kézirat

K1 OSZK Kt. Fond VII/12. 6. f. v., „(Bánfi-Hunyad.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd az *Európa csendes, újra csendes....* c. vers jegyzeteiben, → 549.!)

K2 Lappang. A verssel megajándékozott Miklós Miklós tordai ref. lelkész leányától, Várady Károlyné Miklós Idától kerül – Ferenczi Zoltán közvetítésével – a PHáz gyűjteményébe, vö. PHáz katalógusa (Kéry 1911.) 169/a. tétel, 60–61. A jogutód PIM Kt.-ában Pan. P 19. volt a jelzete. Egy f. terjedelmű, 316 × 217 mm nagyságú, álló formátumú. Autográf tintaírás, keltezéssel (*Torda, márc. 30. 1849*) és teljes névalírással. 1970-ben, egy krakkói kiállításra kölcsönözve azonban nyoma veszett, nem került vissza. Jelenleg a fenti jelzeten a K2 színes másolata tanulmányozható. Hasonmása: PetMuz, 1. évf. (1888), 1. szám, a 40. lap után.

Megjelenés

Röplapon: Mezősi 1972. 367–368. Mai jelzete: OSZK Kt. Fond VII/51/3

Néhány éve a Központi Antikváriumnál szerepelt egy eredeti példány (<http://www.kozpontiantikvarium.hu/konyv/petofi-sandor-erdelyi-hadsereg/26568>).

Bem a táborában működő hadi nyomdához Debrecenből vitt magával két szedőt és két nyomtató munkást, Hegedűs Istvánt, Pálfalvai Károlyt, Ujvárosi Józsefet és Kuttor Sámuel-t. Utóbbi életét is vesztette az erdélyi hadjárat során. (Kemény G. Gábor, Társadalom és nemzetiség a szabadságharc hadi lapjaiban. Benne: Az 1848–49. évek sajtóbibliográfiája, összeállította Busa Margit, Bp., 1957, 10.)

A nyomda természetesen napiparancsok, kiáltványok és rendeletek nyomtatását végezte; a kapacitása valószínűleg nemigen volt alkalmas többre. A nyomtatványokon ritkán tüntették fel magát a nyomdát, de valószínűsíthetően itt készült a szintén Szászsebesen, április 8-án kiadott rendelet az erdélyi hadseregnél tett előléptetésekről. (MNL OL, H 2. Országos Honvédelmi Bizottmány iratai 1849:5826.); az Erdélyben felállítandó lengyel légió alapszabályait tartalmazó kétnyelvű, április 10-i rendelet (uo. és 1849:6082); az erdélyi hadsereg gyalogságának elhelyezési kimutatását tartalmazó formanyomtatvány (uo. 1849:6082); valamint az 1849. május 9-én a freidorfi (szabadfalvai, frajtoki) táborban kelt, Temesvár lakóihoz intézett felhívás (HL, Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc iratai. 52a/203.). A vers nyomtatott példánya tehát ennyiben is egyedi, ti. szinte az egyetlen olyan nyomtatvány, amely száz százalékos biztonsággal a tábori nyomdához köthető.

Közlöny, 1849, 89. szám (ápr. 26.), 329–330., vö. Ferenczi 1896. III. 325. és 348., Endrődi 1911. 529.

Kötetben először: DK 559., a 21. sor megcsonkításával, a *te koronás haramja* kihagyásával, vö. DK előszó IV.

Keletkezés

Miklós Ida a verssel kapcsolatban megírta emlékeit. Eszerint Petőfi 1849. márc. 28-án, kora délután érkezett meg Tordára, ahol márc. 30-ig időzött. A K2-t aznap reggel írta le ajándéku házigazdája számára. A szemtanú ebből azt a következtetést vonta le, hogy Petőfi – szemben az autográf Bánffyhunyard helymegjelöléssel – a verset is Tordán írta. Külön megemlítette, hogy „alig 20 vagy 25 perc” elég volt erre, és hogy a kézirat „húzás vagy javítás” nem látható – amik szintén a *leírás* melletti érvek (Várady Károlyné Miklós Ida, Egy költemény története, PetMuz, 1. évf. (1888), 1. szám, 3–4. – Hatvány 1967. II. 638–639.). Ferenczi Zoltán *Jegyzetek a Váradyné czikkéhez* c. hozzáfűzésében (uo. 4–5.) elfogadta a Torda, márc. 30. datálást. Az életrajzban viszont már azt írta: „...márc 26-dika tájt indult újra erdélyi útjára. Útközben Bem diadalainak hallatára Bánfi-Hunyadon írta *Az erdélyi hadsereg* c. költeményét. Márc. 28–30-án Miklós Miklós ref. pap vendége volt Tordán.” (Ferenczi 1896. III. 324.) Eszerint a megírás vélhető napja márc. 27. lenne. (A legutóbbi

krk.-ban is: márc. 26–27. – PSÖM III. 228.) Valójában nem tudható, Petőfi mikor indult Szalontáról, hogy közhonvédként csatlakozzon az erdélyi hadsereghez. A bánffyhunyadi időzés egyetlen szemtanúja, Farkas Balázs, aki szintén megírta véletlen találkozásukat és a költő csatlakozását hozzá, útban Kolozsvár felé (Farkas Balázs, Találkozásom Petőfi Sándorral a segesvári csata előtt, Függelenség, 1885, júl. 26. – Hatvany 1967. II. 637–638. és Dávid – Mikó 1972. 207.). Az utóbbi helyen megint ellentmondásos az útrend. Egyszerre olvasható, hogy márc. 26-ig volt Arany vendége Szalontán (Ferenczitől), de uo. szerepel a Farkas Balázs-féle, szintén márc. 26-ra tett találkozás is. Farkas lehetett a forrása az RMDSZ által 1990-ben állított bánffyhunyadi emléktábla szövegének, amely szerint – nyilván visszakövetkeztetve – márc. 25-én és 26-án tartózkodott volna Petőfi ott.

A helyes itinerárium megállapításához ezúttal az időben visszafelé haladva kell számolnunk. A márc. 28-i délutáni érkezés Tordára aznap reggeli indulást feltételez Kolozsvárról. Márc. 26-án este Farkas Balázs megszállt Kapuson, Petőfi azonban továbbment, és valószínűleg még aznap éjjel elérte Kolozsvárt. Az emlékezés szerint a bánffyhunyadi találkozás a vendégfogadóban és a továbbindulás márc. 26-án reggeli után, de még ebéd előtt történt. Eszerint a költő az éjszakát feltételezhetően Bánffyhunyadon, valószínűleg a fogadóban töltötte. Az itteni megérkezés tehát márc. 25-re tehető, és 1849. márc. 25–26. (ismerve az éjszakai írás szokását) a költemény megírásának feltételezhető időpontja is.

Magyarázatok

- 1, 25 A sor csaknem szó szerint szerepelt már a Közlönynek fogalmazott, febr. 15-i haditudósításban is: „...azon sereg, melyet Bem vezérel, lehetetlen hogy ne győzőn!” (PSÖM V. 134. és 236.)
- 4, 28 *Osztrolenka*: 1831. máj. 26-án a lengyel felkelők serege csatát veszített a Narew-parti városnál, és a teljes felbomlástól csak a 4. lovasüteg parancsnoka, Bem alezredes hatékony működése mentette meg, aki a visszavonulást ágyútűzzel fedezte. Ezért a helyszínen nevezték ki ezredesnek. A csata leírását és magyar irodalmi recepcióját a reformkorban Kovács István írta meg: *Osztrolenka*: Egy lengyel város jelképpé válásának történelmi előzményei, Kortárs, 42. évf. (1998), 6. szám, 23–31.
- 17 *közös bilincset*: Bem szülővárosa, Tarnów a felosztott Lengyelország Ausztriának jutott részében, Galíciában feküdt. A szövegösszefüggésből nem derül ki, Petőfi tudott-e erről, vagy csak költői fordulattal élt, a versben hangsúllyal szerepeltetett magyar–lengyel sorsközösségre utalva.

Szövegváltozatok

2	Kö	bajnoka,
5	K2, Kö	ő az [köztes vessző nélkül]
9	K2, Kö	ő a [köztes vessző nélkül]
13	K2	bennünk:
	Kö	egyese/ve
16	Kö	e g y
20	K2	megcsíft
24	Kö	építsünk
	K2	hidat/
		Kö hidat! –
26	K2, Kö	bajnoka;

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 142.

854. KI GONDOLNÁ, KI MONDANÁ....

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/12. 7. f. r., „(Szászsebes)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd az *Európa csendes, újra csendes....* c. vers jegyzeteiben, → 549.)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.
Kötetben: UK01 486–487., UK02 II. 308–309., ÚK1 II. 283–284.

Keletkezés

Bem és serege 1849. ápr. 3. és 12. között időzött Szászsebesen, vö. Petőfi Közlöny-beli tudósításával (PSÖM V. 135.). Ez a vers megírásának lehetséges időbeli kerete is, a megváltozott körülmények közötti viszontlítás élménye inkább a periódus első felét valószínűsíti.

Magyarázat

2 *csatátér*: az 1849. febr. 5-én és 6-án történekekről Petőfi haditudósítását idézzük: „... éjfél után indultunk [a febr. 5-re virradó éjszakán] Szászsebes felé, hova virradatkor értünk, s hol a gyulafejevári garnison értesítve volt visszavonulásunkról ágyúszóval fogadott. Egy órai ágyúzás és csatártűzelés után rohammal vettük be Szászsebest, melyet a fejeváriak eszeveszett futással hagytak el; (...) Dél tájban utólértek bennünket a szebeniek, csatárainkat egy pár órai harc után beszorították a városba, s ágyúztak ránk késő estig, de sikertelenül. Másnap reggel (...) vonultunk ki a városból Szászváros felé.” (PSÖM V. 133–134.)

Szövegváltozat

9 K < Elmult > Akkor,

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 352–353.

855. VAJDA-HUNYADON

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/12. 7. f. v. – 8. f. r., „(Vajda-Hunyad)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd az *Európa csendes, újra csendes....* c. vers jegyzeteiben, → 549.) Az

alább, a *Keletkezés* alfejezetében említett papírra, ceruzával vetett K, a vers fogalmazványa sohasem került elő.

Km

László Ágnes, a Bemet és törzskarát 1849. ápr. 14-én vendégül látó vajdahunyadi tisztartó, László József leánya 1907. febr. 7-i, Kéry Gyulához intézett levelében, alkalmasint megkeresésre, meghívta a PHáz javára dolgozó gyűjtőt, látogassa meg, hogy megmutathassa a birtokában lévő emléklapot, továbbá „a nagy költő Petőfi Sándor a várban költött versének *Vajda-Hunyadon* című eredetijét...” Mindkettőt a PHáz-ra hagyta (Hatvany 1967. II. 648–649.). Az emléklap szerepel is a Petőfi-Ház katalógusának 87. tételeként (Kéry 1911. 96–97.), az autográfának hitt versről viszont Kéry Gyula egy évvel később, forrás megjelölése nélkül, a következőket írta: 1849. ápr. 14-ét követően „[n]éhány nap múlva az egyik tiszt megküldte Lászlóéknak Petőfi *Vajdahunyadon* című költeményének másolatát, melyet – mint levelében írja – Petőfi megbízásából írt le az eredeti kéziratról.” (Kéry 1911. 106. – Hatvany 1967. II. 647.) A Km-nek mindenesetre 1908 óta nyoma veszett, említés sem történt róla, aminthogy a másoló személyét sem ismerjük.

Megjelenés

Közlöny, 1849, 94. szám (máj. 2.), 348. (*Aprilis 14. 1849.* alcímmel), vö. Ferenczi 1896. III. 348. és Endrődi 1911. 532.

Kötetben először: DK 562.

Keletkezés

Az emlékezések alapján több keletkezéstörténet is olvasható a Petőfi-irodalomban. A legkorábban Gesztessy László tette közzé feljebb említett emlékeit (Gesztessy 1867. – Hatvany 1967. II. 646–647, 649.) Eszerint ápr. 14-én Bem törzskarával látogatást tett a vajdahunyadi várban, ahol „[e]gy magyarlelkű tisztartó” látta vendégül családijával ebédre. A dátumot igazolja az első közlés alcíme és a látogatás megörökítésére készített, szintén említett emléklap, melynek fejléce a dátummal Petőfi-autográf, a költő aláírása pedig ötödikként olvasható: „Petőfi Sándor százados” (PSÖM VII. 526. és 590., az emléklap teljes szövege: Hatvany 1967. II. 647.). Az utóbbi tartalmazta a vendéglátók neveit is: „... székely ivadék: László József és neje Szerecsen Anna.” Gesztessy emlékezése így folytatódott: „Este felé Hátszegre értünk. Együtt voltunk szállva. Vacsora után lefeküdtünk s én elaludtam. Éjfél lehetett, midőn Petőfi gyertyavilágnál az asztalnál ülve, engem felköltött és tőlem rajzont és papírt kért. Kivánságát teljesítém, és azt mondtam: »Na Sándor! Meglepett talán valami vena poetica.« Erre, abban a reményben, hogy odalátogatása esetén Kérynek fogok olvasni, elaludtam. (...) Ezekből kitetszik, hogy Petőfi e költeményt ápril 14-én, de nem Vajda-Hunyadon, hanem Hátszegen írta.” (Gesztessy 1867. 606–607.) Ferenczi Zoltán szintén Gesztessy elbeszélése nyomán adta a keletkezéstörténetet: Ferenczi 1896. III. 326. László Ágnes ellenben, idézett 1907. febr. 7-i levelében, azt állította, hogy ebéd után „megírta Petőfi azt a szép versét...”, sőt ajánlkozott, hogy odalátogatása esetén Kérynek „a helyt is megmutatom, ahol Petőfi a verset írta...” (Hatvany 1967. II. 648–649.) A Petőfi-irodalom Gesztessy változatát fogadta el. Legújabbban: Hatvany 1967. II. 674–675. és nyomán Dávid – Mikó 1972. 220–225.

Az elmondottak ellenére nincs ellentmondás a vers keletkezéstörténetében. Petőfi úton járva, már többször tapasztalhattuk 1849-ben, a fejben kidolgozott versét a következő megállóhelyen írta le. Itt is ez történt. Már Gesztessynek feltűnt, hogy a rövid ebéd alatt „Petőfi igen komoly és hallgatólag volt...”, útközben pedig, „[m]íg a várat láthattuk, Petőfi minduntalan fölugrott helyéről, és visszatekintett.” (Gesztessy 1867. 606.). Hogy mit tekintünk a vers keletkezési helyének, azt a K-ban maga határozta meg. Így *Vajdahunyad, 1849. ápr. 14.* a dátum; megjegyezve, hogy a *leírás* Hátszegen, az ápr. 14-ről 15-re virradó éjjel történt.

Fogadtatás

1849. ápr. 15. Hátszeg. Gesztessy szerint: „Petőfi másnap reggel elolvasott nekem egy költeményt, melyben különösen tetszett a Hunyady és Bem szelleme közti fölhozott azonosság, egyuttal megkért, olvassám el Bem tábornoknak alkalmissal e verset. Petőfi kívánságát még aznap Bemnél történt reggeli látogatásomkor teljesítém. Bemre is nagy hatást tett Vajda-Hunyad. A Hunyadiak történetét ismerte, és midőn a költemény tartalmát németre fordítva vele közlém, és a vers végén előfordul a dicső Hunyady és Bem szelleme közti azonosság, az öreg hős elérzékenyült, s szemei könnyeztek. A történeteket Petőfinak elmondtam és a költeményt átadtam.” (Gesztessy 1867. 606–607. és Ferenczi 1896. III: 326.)

Magyarázat

3 *A költő ottan:* Petőfi várromokat felkereső szenvedélye 1839-től adatolható. Ezúttal egy épségben maradt várat csodálhatott meg; a látogatás előtt László József, a kincstári vasművek igazgatója ebédre hívta meg Bemet és tisztjeit, s az ebéd után a jelenlévők egy emléklapra írták föl a nevüket László feleségének kérésére. Az emléklap címe és keletkezése is Petőfi kézírása (vö. PSÖM VII. 526.; a jegyzetek: 590.) „Ezen látvány nagyszerűsége Petőfiben a legnagyobb lelkesedést idézte elő. (...) Megtekinténk a várnak minden részét, ott láttuk az egykori díszteremben a dicső Hunyadiak hollós címerét, és csodáltuk e műnek még akkor meglehetősen épségben fennálló nagyszerűségét. Petőfi ismét egy igen boldog napot élt.” (Gesztessy 1867. 606.)

Szövegváltozatok [a Közlöny következetes aposztrófhasználatát nem tekintettük annak]

Alcím	Kö	(Április 14. 1849)
1	Kö	falak!
3	Kö	üdvözölve..
5	Kö	lakott itt!
6	Kö	lelkesülés
9	Kö	Isten lakott, [sh.]
10	K	te<j>tején, [th.]
19	Kö	<i>Alant a' vár;</i>
23	K	Csak <onnan a távol felhők közül > messziről fehér fejével a [utólag fölírva]
	Kö	<i>fejér</i>
24	K	< fehér fejével > Hegyek nagyapja [a vessző elmaradása th., em.]
29	Kö	<i>ezt,</i>
31	Kö	<i>bírjam</i>
32	Kö	<i>négyszáz</i>

- 33 Kö üdvözölve,
 34 K oh hős oh apám [a vessző elmaradása th., em.]
 Kö hős,
 35 Kö sírni
 37 Kö „Sajnálak szegény [vessző nélkül]
 38 Kö rontani –
 39 Kö Csalatkozol,
 40 Kö Bem és [vessző nélkül]
 41 K < „nem törődöm azzal > „Én azzal törődjem, [utólag föléírva]
 44 K <....> Örök [átírással jav.]
 45 Kö szellemedről
 47 Kö négyszáz
 48 K magyar <H> hazát! [folytatólagosan jav.]

Fordítás

Gesztesy László szóbeli német nyersfordításáról (lásd a *Fogadtatás* c. alfejezetet!) semmit nem tudunk. Ferenczi Zoltán ennek kapcsán tett, forrás megjelölése nélküli megjegyzését („Több Bemre vonatkozó költeményét Petőfi is lefordította Bem számára német vagy francia nyelvre.” – Ferenczi 1896. III. 326.), bár igencsak hihető, szintén nem tudjuk adatolni. A többi német fordítás adatait lásd Schlosser 2023. 550–551.

856. A SZÉKELYEK

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/12. 8. f. v., „(Káransebes.)” [!] helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd az *Európa csendes, újra csendes....* c. vers jegyzeteiben, → 549.!)

Megjelenés

Közlöny, 1849, 93. szám (máj. 1.), 344. Vö. Ferenczi 1896. III: 348. és Endrődi 1911. 531. (A PSÖM III. 350. „334.” old. megjelölése sh.)

Kötetben: UK01 487., UK02 II. 310., ÚK1 II. 285. Külföldön: [Kertbeny – Vasfi-Eisker] kiad. 1851. 240.

Keletkezés

Erdély felszabadítása után Bem a kettéosztott hadsereg egyik részével ápr. 16-án Káransebesre érkezett (és vele segédtisztje, Petőfi). A lőszert gyártó vashámor elfoglalása és az Orsova–Temesvár közlekedési vonal elvágása volt közvetlen hadicélja, vö. Bem levelével a Honvédelmi Bizottmányhoz (Honvéd, 1849, ápr. 28. – Hatvany 1967. II. 651.). Petőfi ápr. 17-én keletkezett innen haditudósítását a Közlönynek, amelyben megadta a Káransebesre érkezés pontos időpontját (*regnap reggel*), kitért a Vaiszlovánál veszteség nélkül áttört 78. székely legénységi állományú honvéddzászlóalj vitézségére, megadva – a *Tiszteletjének a közke-*

tonákat! c. verse szellemében – a Bem által kitüntetett négy honvéd nevét is (PSÖM V. 137–138.). Mivel Bem ápr. 18-án elérte Lugost, a vers keletkezési időpontja: 1849. ápr. 16–17.

Magyarítás

- 7–10 A haditudósítás így írta le a székelyek rohamát: „Nyugodt bátorsággal, mondhatni kimért lépésekkel haladnak a csatában előre folyvást biztosan, mint a réten a kaszások, s még énekelnek, mikor már ropognak fegyvereik.” (PSÖM V. 137.) A motívum már a márc.-i *Péter bátya* sorozó-jelenetében is felbukkant: az újoncok „Ugy mentenek a halál útjára, / Mintha mentek volna lakomára.” (→ 311.)

Szövegváltozatok [a Közlöny következőes aposztrófhasználatát nem tekintettük annak]

1	Kö	székelyek;
2	Kö	ugy is fink;
3	K	< mindegyik küzdeni > harcolni mindegyik, [utólag föléírva]
5	K	< romlott > fajult [utólag föléírva]
6	K	<i>kis</i> cseppje < egy egy > [a jelöltek utólag beírva]
	Kö	drágagyöngyöt
10	Kö	harczmezején.
14	Kö	szívében
15	Kö	repülnek,
16	Kö	a port.
17	K	< vér > vér, [th.]

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 108.

857. EGY GOROMBA TÁBORNOKHOZ

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/ 61. 2. f. v. A K leírását lásd a *Nyakravaló* c. vers jegyzeteiben, → 554.! Autográf tintaírás. Fejlécén fordított névalírás-próbák. A csonkulás a sorok kezdetét is érinti.

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban. Ennek okát lásd a *Keletkezés* alfejezetében!

BpSz, 4. kötet (1874), 8. szám, 371. Gyulai Pál szerkesztői jegyzetével: „... a költő testvére, Petőfi István, küldötte be a *Szemle* számára, bátyja reá maradt irataiból.”

Kötetben először: DK 744., valószínűleg Gyulai jegyzetével: „E tábornok nem Mészáros Lázár volt.” A homályos megjegyzést az indokolta, hogy a *Nyakravaló* után közölték, a vers címzettje, Klapka György viszont ekkor még élt.

1849. máj. 4-én Bem futárként indította az előző napon őrnaggyá kinevezett (vö. PAT III. 143–144.) segédtisztjét Debrecenbe Kossuthhoz, majd útját a költő a már felszabadított Pestre folytatta volna, „egészsége helyreállítása végett”. Petőfi Szalontát érintve, ahol gyemekét és a dajkát továbbra is Aranyék gondjaira bízta, nejével máj. 6-án érkezett Debrecenbe, amint azt a térparancsnokság nyilvántartása rögzítette: „Petőfi Sándor őrnagy jön Temesvár alól mint futár s megy mingyárt Pestre.” (PAT III. 144.) Magával hozta Bem ajánló levelét, amelyben az altábornagy az őrnagyi kinevezés megerősítését is kérte a kormányzó elnöktől. (A levél szövege: Ferenczi 1896. III. 329–330.) Kossuth azonban a futárt röviden és hidegen Klapka György helyettes hadügyminiszterhez utasította, akitől Petőfi azonnali jelentkezésre szólító parancsot kapott. Klapkát a költő még 1848 nyaráról, a pesti Radical Körből ismerte (legalábbis Klapka az emlékiratában ekkori ismeretségüket állította), s ha ez így volt, akkor Petőfi akár barátjának is gondolhatta (kettejük kapcsolatának mérlegelésére lásd még Hermann 2014. 156–157.). Ehhez képest – amint azt a költő Bemnek írt, máj. 17-i francia nyelvű levelében felidézte – az egy óráig tartó kihallgatáson a következő párbeszéd zajlott le közöttük:

„– Qui a publié la lettre du général Bem concernant la cause du gén[éral]. Vécsei dans le journal Honvéd?

– C’est moi.

– Et comment osiez Vous faire cela?

– Parceque l’on m’ordonna.

– Qui l’a ordonné?

– Le général Bem.

– Ce n’est pas vrai!

– C’est vrai, M[onsieur] le ministre, je n’ai pas l’habitude de mentir ni devant Vous ni devant un autre, qui que ce soit.

– Mais tout le monde dit, que Vous avez publié cette lettre de Vous même sans un ordre du général Bem.

– Ce n’est pas ma faute, qu’on babille dans les rues.

– Vous resterez à Debrecen jusqu’à ce qu’arrivera la reponse du général Bem sur cette chose.

– Je resterais volontier, mais j’ai des affaires importants à Pest, et je dois partir demain.

Je crois, qu’il sera assez de donner mon marole d’honneur....

– Pas assez! etc[etera]. etc[etera].” (PSÖM VII. 206–207.)

[Magyarul: VU, 22. évf. (1875), 2. szám (jan. 10.), 25. Szász Károly magyar ford.-ában, majd ua.: Ferenczi 1896. III. 331. Mi Martinkó András modernizált, javított ford.-át közöljük a legutóbbi krk. alapján: PSÖM VII. 477.

– Ki tette közzé Bem tábornoknak Vécsei tábornok ügyét érintő levelét a Honvéd c. lapban?

– Én.

– S hogy merészelte azt megtenni?

– Mert parancsom volt rá.

– Ki adta a parancsot?

– Bem tábornok.

– Nem igaz!

- De igaz, miniszter úr, én nem szoktam hazudni sem Önnek, sem senki emberfiának.
- Viszont mindenki azt mondja, hogy ön azt a levelet saját jószántából közölte, Bem tábornok parancsa nélkül.
- Tehetek én arról, mit fecsegnek az utcán?
- Debreczenben marad ön, míg e tárgyban Bem tábornok válasza megérkezik.
- Szívesen maradnék, de fontos dolgaim vannak Pesten, s holnap el kell utaznom. Azt hiszem, elég lesz, ha becsületszavamat adom.
- Nem elég! stb. stb.]

Petőfi még egyszer összefoglalta Klapka vádjait, mégpedig a helyettes hadügyminiszterhez Szolnokról, máj. 8-án intézett levelében: „Ön 1) nem tartotta elegendőnek az én becsületszavamat bizonyos dologban; ön 2) föltette felőlem, hogy kineveztetés nélkül viselem az őrnagyi egyenruhát. Ön 3) csak orvosi bizonyítvány mellett akart szabadságra bocsájtani, s ön 4) megtiltotta, hogy ne írjak...” (PSÖM VII. 203.)

Klapka máj. 10-én Görgei Artúr Budát ostromló fővezérnek és hadügyminiszternek foglalta össze a történeteket: „Erre néhány nap előtt Petőfy Sándor itt Debreczenben őrnagyi öltözetben előttem személyesen megjelent. Én őt a sajtóvali ezen visszaélése miatt kérdőre vonván, figyelmeztetém mennyire helytelen [és lovagiasság nélküli] olyasmit a nyilvánosság elé hozni, minek nyilvánítása nem csak a lovagiassággal meg nem fér, hanem a mostani bonyodalmak közt káros meghasonlást is idézhet elő, azt tanácsolván továbbá neki, hogy azon esetben ha journalistai hajlamát illetően nem nyilvánosság elé tartozó tárgyakra nézve sem képes fékezni, nyujtsa be inkább tisztérőli lemondását, megjegyezvén egyszersmind, hogy őt egy őrnagynak sem rangja sem öltözete nem illeti, miután a hadügy ministerium által őrnaggyá kinevezve nincs. Mire ő kijelentvén hogy a kérdéses levelet csak magyarra fordítá egyben szabadságali távoztatását ohajtá, én pedig orvosi bizonyítvány benyújtására utasítván őt bevallá, hogy nem bir azon önmegtagadással, mely a katonaságnál szükséges és ennél fogva a /-/- alatt idezárt lemondványát benyújtá.” (a levél fogalmazványa alapján, közölte Hermann 2014. 161–164.)

A három forrás alapján a jelenet pontosan rekonstruálható, ám értelmezése is itt, a keletkezőtörténetnél szükséges, mivel a vers szövegéből azt kifejezni nem lehetséges. A Bem-levél az altábornagynak a Honvédelmi Bizottmányhoz küldött, Lugoson, 1849. ápr. 23-án kelt, francia nyelvű levele, amelyben arról számolt be, hogy Vécsey Károly tábornok, az 5. hadtest parancsnoka a Temesvár ellen indulandó Bemet nem támogatta, sőt az együttműködésre hajlandó Villámi Ferenc alezredest, dandárparancsnokát emiatt le is váltotta. Bem az alkalmatlannak ítélt Vécsey elmozdítását és Villámi előléptetését javasolta. (A francia levél: PSÖM VII. 540–542., magyarul: uo. 612–614.; a konfliktusról lásd Hermann 2014. 129–148.) A levél fogalmazványát Bem, aki a szászvárosi csatában ellőtt és amputált jobb kezének középső ujjá miatt nem tudott írni, Petőfinek mondta tollba, így az a költő kézírásában maradt ránk. A magyar fordítás, amelyet a költő Klapka előtt sajátjának ismert el, azonban nem Petőfi-autográf (feltehetően ő is diktálta valakinek), csupán a hitelesítés: „Ezen fordítás megegyez az eredetivel. / Petőfi Sándor / tábornoki kapitány” (PSÖM VII. 542.) Az iktatás szerint az OHB-hoz a levél máj. 1-jén érkezett meg, viszont a Kolozsvárott megjelenő Honvéd, ahová a tábornok utasítására Petőfi továbbította a levelet, már ápr. 28-án megjelent (Endrődi 1911. 531.), sőt a MT másodközlésre is vállalkozott.

A „mindenki azt mondja” (*tout le monde dit*) a kormány és a tisztikar általános véleménye volt, akik most ideális bűnbaknak tekintették Petőfit (erről lásd Hermann 2014. 148–152.). Az okok a korábbi sérelmek, a Vetter- és a Mészáros-affér, amint azt Klapka Görgeinek írt, id. levelében nem is titkolta: „Petőfy századost [[nak aljas levelére nézve]] [nak vétkes

aljasságát] illetőleg még különösen megjegyzendőnek tartom, hogy ő Mészáros Lázár altábornagy és volt hadügyminister úr által alapos oknál fogva történt rendreutasítás miatt már február hóban beadta századosi tiszteréről való lemondását és ez a a hadügyministerium [folyó]. é[vi]. a/h 4162. sz. a[latt]. kelt intézkvénye szerint el is fogadtatott; később ugyan Bem altábornagy őt ismét századosná kinevezte, de a hadügyministerium által e rangjában meg nem erősítettett, annál kevésbé kapott Órnagyi Patenst [sem pedig], valamint Bem altábornagy úr által sem lón a csatatéren őrnaggyá kinevezve, következképp mint ilyen nem is tekinthető; továbbá Petőfy sem szabadsági engedelmet, sem erről szóló bizonyítványt nem kapott, még is eltávozott és saját kényéből hajhászcodik Pesten, hihetőleg vétkes szenvedélyt a nép izgatásával kielégítendő. | Petőfy már két ízben sérté meg büntetést érdemlő módon nyilvános lapokban előjárói iránt tartozó tisztelett és nem átaalla szint illymódon tisztelettel megőszült volt hadügy ministerünk, Mészáros altábornagy úrra egy gúnyköltéményt közre bocsátani.” (A fogalmazvány alapján közölte Hermann 2014. 163–164.; vö. még a szakirodalomban korábban ismeretes változatokkal: PSÖM VII. 472–473. és PAI II. 82–83.) Ugyanezt tanúsítják a háttérdokumentumok is. Kossuth már máj. 2-án azt javasolta Bemnek, hogy büntesse meg a levelet közlő „individuum”-ot, továbbá nem küldte át Klapkának Bem Petőfi kézbesítette levelét; máj. 7-én Vécsey panaszkodott német nyelvű levelében Klapkának Bem kinevezési gyakorlatáról, példának éppen Petőfit hozva fel: „... Bem befördert alles in Waffen und vorzugsweise solche, die à la Petőfy (der hier gef[e]ierte) Dichter) ihre Quittirung oder Entsetzung zu gewärtigen hätten!!!” [... Bem előléptet mindenkít, aki fegyvert visel, és kiváltképpen olyanokat, akik – akárcsak Petőfi (az itt ünnevelt költő) – nyugdíjaztatásukra vagy leváltásukra számíthatnának.] (PAI II. 81.) Még inkább árulkodó, hogy az aznap (!) hivatalba lépett helyettes hadügyminiszter ennyire tájékozott volt a Petőfit érintő ügyekben, amire nyilván elődje, Mészáros személyesen hívta fel figyelmét.

A sürgős Pestre utazás oka máj. 6. után már nem a pihenés és a gyógyulás volt, hanem az, hogy Petőfi Debrecenben tudta meg apja halálhírét, és azonnal anyja felkutatására akart indulni, vö. máj. 6-i levelével Arany Jánosnak (PSÖM VII. 202–203.). Mint már máskor is észlelhettük, magánviszonyait és -érzelmeit semmiképp nem akarta a nyilvánosság elé tárni, ezért írhatott Klapka Görgeinek arról, hogy Petőfi „saját kényéből hajhászcodik Pesten, hihetőleg vétkes szenvedélyt a nép izgatásával kielégítendő.” (Hermann 2014. 164.)

(Az ügy teljesebb dokumentációjára és hátterére lásd még: Ferenczi III. 328–341., Kerényi 2008. 442–445.; új szempontú, adatgazdag hadtörténeti összefoglalás: Hermann 2014.; Csikány Tamás, Vécsey Károly honvédtábornok, az igaz s céltudatos férfiú, Bp., Line Design, 2022 [Aradi Vértanúk], 141–151.)

Ferenczi a vers keletkezését nem kötötte ugyan pontosabb dátumhoz, de azt Petőfinek Szolnokról Klapkához intézett magánlevele (1849. máj. 8.) környezetében jelölte ki (Ferenczi 1896. III. 331–341.) Valójában még ennyit sem tudunk a vers megírásának körülményeiről, de feltételezhető, hogy Petőfi ezúttal sem várt sokat – a *Nyakravaló*hoz hasonlóan – az indulat papírra vetésével, és az említett levél nyilvánossággal való fenyegetőzése vonatkozhat akár már a megírt versre is, szintén a *Nyakravaló* analógiájára. Ezért – bár kérdőjellel – a költemény megírását *Debrecen*be és a Pestre indulás előttre, máj. 6–7-re tesszük.

A meg nem jelentetés viszont az affér lezárásával függött össze. (Erről részletesebben: Kerényi 2008. 445.; Hermann 2014. 175–182.). Az ügyet – további bonyodalmak után, itt nem részletezhető módon – elsimító Görgei (akinek Petőfi egyik kedvenc költője volt – vö. Kerényi Ferenc, Görgei Artúr kedvenc költői = Szabó G. Zoltán 60. születésnapjára, [szerkesztő nélkül], Bp., Balassi – Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete, 2003. április 9. [I], 47–48.) tiszti küldöttséggel követtette meg Klapkát, elfogadta Petőfi kilépését a hadseregből – a költő viszont vállalta, hogy nem adja ki a költeményt.

C K < A haza végveszélye > Egy goromba tábornokhoz

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 202.

858. SZÜLEIM HALÁLÁRA

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/12. 9. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd az *Európa csendes, újra csendes....* c. vers jegyzeteiben, → 549!)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.

Kötetben: UK01 488–489., UK02 II. 311–313., UK1 II. 286–288.

Keletkezés

Petrovics István 1849. márc. 21-én halt meg Pesten, tifuszbajárvány áldozata lett. (Halálának bejegyzése az ev. egyházi anyakönyvben, illetve halotti bizonyítványa: PAt III. 152. és 153. gyászjelentése: PAt I. 314.) Egyébiránt egészséges ember volt, aki 1848 őszén még harctéri szolgálatot teljesített (lásd *A vén zászlótartó* c. vers jegyzeteit, → 516–518!), sőt: „Apám a tél folytán egyszer Pestről Debrecenbe szökött, s ott látta Zoltánt, s határtalan gyönyöre telt benne. Onnan visszament ismét Pestre...” (*Zoltán fiam életrajza hét hónapos koráig* = PSÖM V. 147.) Petőfi 1848. szept. 24. óta nem találkozott vele, a debreceni látogatás idején az erdélyi hadszíntéren volt. A halálhírt is késve kapta meg máj. 6-án, amint arról aznap beszámolt Aranyak: „... nekünk innen egyenest Pestre kell mennünk, holnap korán reggel megyünk. Sok okunk van rá, legfő az, hogy szegény jó apám meghalt s édes anyámról semmit sem tudok.” (PSÖM VII. 202.) A márc. 23-i temetést követően az özvegy, Hruz Mária a belvárosi, Zöldkert utca 481. hrsz. alatti Havas-ház III. emelet 18. sz. lakásból, ahová még a költő költöztette őket, a rokon Revesz ~ Révész családhoz költözött a terézvárosi Erdősor 93. sz. alá. Az 1849. máj. 9-én Pestre érkezett Petőfi házaspár – az unokát, Zoltánkát Szalontán hagyva Aranyéknál – itt talált rá, betegen, de még élve. „Szegény anyámnak nem teljesedett e kívánsága; meghalt, mielőtt láthatta volna. Csaknem utolsó szava is az volt: »Hát én már nem láthatom az én kedves kis unokámat!«” (i. m., PSÖM V. 147.) Máj. 17-én hajnali négy órakor halt meg, „epekor”-ban (kolerában), tehát szintén a hadi eseményeket kísérő járvány áldozata lett. (Halálának anyakönyvi bejegyzése, illetve halotti bizonyítványa: PAt III. 153–154.) Temetése máj. 18-án reggel volt. Ez a dátum szerepel a halotti bizonyítványon is, és ugyanezt állította Petőfi maga is Aranyak, máj. 17-i levelében: „Alig egy hete, hogy megtudtam apám halálát, s holnap anyámat temetjük el, azt az anyát, kinél jobbat soha nem teremtet az isten, s kit én úgy szerettem, mint soha anyát nem szeretett senki.” (PSÖM VII. 205.)

Az édesanya halálát dr. Sass István, a régi barát állapította meg, akit Petőfi nyilván azonnal Pestre érkezése után felkeresett. (Petrovics István halotti bizonyítványa nem tartalmazza az orvos nevét.) A szülők halálát Székács József ev. lelkész anyakönyvezte, és ő is temette őket.

Ferenczi Zoltán az idézett, máj. 17-i levél citálása után állapítja meg: „Ugyanekkor írta *Szüleim halálára* költeményét.” (Ferenczi 1896. III. 346.) Ez értelemszerűen máj. 17-ét jelentené, aminek a temetést felidéző vers ellene mond. Ebből a megfontolásból kiindulva a költeményt a temetést követő napokra, máj. 19–20-ra datálták: PSÖM III. 234. Valószínűbbnek látszik azonban, hogy a temetés friss élményének, megrázó hatásának benyomása alatt, már azon a napon keletkezett, ezért 1849. máj. 18-ra helyezzük.

Magyarázatok

- 7 *kinn a temetőben*: ez – Petrovics István gyászjelentése szerint – „a József külvárosi sírkert” volt, kb. a mai VIII. kerületi Kálvária tér területén.
- 44 *Sírkeresztekkel*: a sírhant helyébe nemsokára egyszerű vörösmárvány síremlék került, „A legszeretettebb ATYA s a legszeretettebb ANYA” (minden bizonnyal Petőfiktől származó) felirattal (PSÖM VII. 519.). Fölötte két egymást szorító kéz látható. Ferenczi Zoltán szerint a háborús helyzetre való tekintettel nem tüntették fel a síremléket állító Petőfi-fiúk az elhunytak adatait (Ferenczi 1896. III. 345–346.). A Petőfi-szülőket 1882-ben, összefüggésben a régi józsefvárosi temető tervezett kiürítésével, a PT a Kerepesi temető A/5. parcella IV/4. sírhelyére temették át. 1908-ban közös sírba helyezték át őket Szendrey Júliával, Petőfi Zoltánnal és Petőfi Istvánnal együtt (I/17. parcella, 1–1 sírhely). 1911-ben a PT Bory Jenő sírszobrával jelölte meg a nyughelyet (ma is ez látható), amelybe belefoglalták az eredeti vörösmárvány síremléket is. A sír történetére lásd még PSÖM VII. 576–577., Kalla – Ratzky 2006. 179.

Szövegváltozatok

K	3	< Csakhogy nincsen > Nincs köszönet [utólag föléírva]
	11	szoríthatnék <do >
	13	< Kik > A kiknek [folytatólagosan jav.]
	44	< A kicsiny kereszttel > Sírkeresztekkel.... [utólag föléírva]

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 521–522.

Kézirat: nincs.

Megjelenés

Respublica, 1849, 10. szám (jún. 28.), 37., Petőfi Sándor aláírással, vö. Ferenczi 1896. III. 354., Endrődi 1911. 535., PSÖM III. 351. (Hasonmása a két utóbbi helyen: az 536. és 537., illetve a 234. és a 235. között.) K híján, ez a közlés a főszoveg. És ez egyben Petőfi életében az utolsó versközlés is.

Keletkezés

Ferenczi Pestre és jún. utolsó dekádjára tette megírását: „E pesti időzése alatt junius havából még két költeménye ismeretes: *Jött a halál és Föl a szent báborúra!* Mindkettőt jun. 20–30-dika közt írta...” (Ferenczi 1896. III. 354.) A datálást nyilván a megjelenésből következtette ki. A vers azonban arra utal, kivált a 9. sor szóvisszhangjával, hogy a költemény Buda bevételének emlékét őrzi. Erre legutóbb lásd Spira 1998. 555–556. Kőrösy Sándor egy 1882-es emlékezésében arról tett említést, hogy Petőfi „Görgeyt aztán előttem több ízben dicsérte, sőt egy költeményében, melyet mint szemtanú Budavár bevételének napján a győzelem hatása alatt írt, melyet Remellay Gusztáv és előttem fel is olvasott, fel is magasztalta.” Hatványan az ehhez kapcsolt jegyzete ezt nem tartja valószínűnek (Hatvány 1967. II. 742.). Lehetséges azonban, hogy az emlékező éppen erre a versre gondolt. Egyébiránt Petőfi gondolata („Te vagy, hazám, most a világ vezére...”) megvan Görgei ápr. 29-i komáromi kiáltványában, illetve Kossuth, Szemere és mások megnyilvánulásaiban is. A verset *Pestre és 1849. máj. 21–25-re* helyezzük.

Magyarizatok

- 2 *döghalál:* a hadi eseményeket kísérő járványoknak estek áldozatul a Petőfi-szülők is, vö. a *Szüleim halálára* c. vers jegyzeteivel, → 572–573.!)
- 9 *Él a magyar még, áll a bon:* szóvisszhang a reformkor egyik legismertebb, szállóigévé lett verssorára, Kisfaludy Károly *Mohács* c. elégiájából (1824): „Él magyar, áll Buda még!” Ennyiben saját, 1849. jan.-i költeményének, a *Buda várán újra német zászló!* – nak (→ 300–302.) is ellenverse.
- 13–14 Petőfi itt örömmel cáfolja saját korábbi gondolatát, *A hazáról* (1845. okt.-nov., → PSÖM 4. 379–380.) és a *Magyar nagyk* 29–30. sorában Magyarország öntudatlanságáról és észrevehetetlenségéről (→ PSÖM 5. 25. és 335–336.)
- 38 *Egész Európa:* a tavaszi hadjárat sikerei nyomán vetődött fel egy új európai forradalmi hullám lehetősége. Vö. Erdődy Gábor, *Kényszerpályán: A magyar külpolitikai gondolkodás 1849-ben*, Bp., Argumentum, 1998, 70. A gondolat bevettségére Arany János Petőfihez 1849. máj. 23-án írt levelét is idézhetjük: „Megértük, hogy mi legyünk legszabadalműbb nép Európában.” (PSÖM VII. 209.)
- 39 *világ vezére:* azaz a világszellem, a szabadság hordozója. Petőfi ezt az értelmezést forradalmi naplójának 1848. ápr. 19-i bejegyzésében fejtette ki (PSÖM V. 87.), és ezt a szerepet szánta nemzetének az 1849. jan.-i *Európa csendes, újra csendes...* strófáiban is (→ 302–303.). Az ellenvers írása az akkori helyzethez viszonyítva is fennáll.

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 337.

860. A HUSZÁR

Kézirat: nincs. Alább ismertetendő első közlése szerint: „A költő legutolsó dalai közül, melynek sajátkezű eredetie Arany János birtokában van.” (1860-ban). Arany hagyatékában azonban nem találtak rá, így közgyűjteménybe sem kerülhetett. Feltételezhető egy Km is, ezt Arany küldhette a közlő Szilágyi Istvánnak Máramarosszigetre, ám ezt sem ismerjük.

Megjelenés

Szigeti Album. MDCCCLX, szerk. Szilágyi István – P. Szathmáry Károly, Pest, Ráth Mór, 1860, 179.

„Szalonta (184.) [I] helymegjelöléssel és a fentebb id. szerk. megjegyzéssel.

Kötetben először: DK 743.

Közlésünk alapja a SzA egy helyen emendált szövege.

Keletkezés

Az a tény, hogy a K Szalontán maradt, és az első közlés alatti helymegjelöléssel, amely valószínűleg szintén Petőfitől származik (ti. ugyanolyan, mint a versgyűjtő füzetben; az évszám kipontozása pedig minden bizonnyal csak a kiadók óvatosságából történt) ugyanoda lokalizálta, a vers megírását az utolsó ottani tartózkodás idejére teszi. Petőfi Buda visszafoglalása után Szalontára indult Zoltán fiáért és a dajkáért. Ezt kérte tőle Arany is, őt elkerülő máj. 23-i levelében, amely azonban címzési problémák miatt csak jún. 4-ét követően került Petőfi kezébe. Részint a megterhelés miatt, részint, mert Arany hivatalt vállalt, fogalmazó lett Szemere Bertalan belügyminisztériumában, és máj. 24-én Debrecenbe utazott (PSÖM VII. 208–209). Petőfi barátját nem találván Szalontán, máj. 27-én levelet írt neki onnan Debrecenbe. Másnap, 28-án pedig innen küldte el végleges lemondását tiszti rangjáról és kilépési szándékát a hadseregből a hadügyminisztérium számára (PSÖM V. 143.). Utána nyilván nem időzött sokáig, csak amíg a visszautat megszervezte. Ezért a verset *Szalontára* helyezzük, és megírását a bizonyíthatóan ott töltött napokra, *1849. máj. 27–28-ra* tesszük. Baróti Lajos datálási kísérlete, mely szerint a vers febr. végén, márc. elején született volna, amikor Petőfi családját vitte Szalontára (Baróti 1894. 880.), az elmondottak alapján semmivel nem támasztható alá.

Szövegváltozat

12 SzA szálsz [sh., em.]

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 55.

Kézirat

K1 OSZK Kt. Fond VII/12. 9. f. v. – 10. f. r., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd az *Európa csendes, újra csendes....* c. vers jegyzeteiben, → 549.!)

K2 Elveszett. Maga Petőfi említette Szemere Bertalanhoz intézett levelében: „Tennap (...) versemet nem hagytam ott. Ide melléklem tehát azt...” (PSÖM VII. 211.) A nyomdából azonban a K2 nem került elő.

Megjelenés

1849. jún. 16. előtt röplapon. 17 × 26 cm, álló formátumú aprónyomtatvány mindkét oldalán, „Lukács és Tsa” nyomdajelzéssel: PIM Any 61.61. és 78.2. (az utóbbi körülvágott példány), OSZK Fond VII/51. Az OSZK-példány volt Petőfi tulajdonában, az 1850. febr.-i jkv. szerint hagyatékában foglalták le, a lista 144. tételének részeként: „Ein grosser Korb mit revolutionären Gedichten und Tagebuch, gedr[uckt]. v[on]. Petőfi Sándor.” (PSÖM V. 256.) Ezeket utóbb Szendrey Júlia visszakapta, az ő tulajdonából kerültek Petőfi Zoltán, majd Petőfi István birtokába, és onnan közgyűjteménybe, vö. még Mezősi 1972. 367–368. A röplap megjelenését Endrődi Sándor 1849. jún. elejére tette (Endrődi 1911. 533.), azonban a keletkezés- és fogadtatástörténet adatai ezt a dátumot cáfolják.

Kötetben először: DK 565–566. (a 39–40. sor kihagyásával, amiről az előszó nem emlékezik meg).

Egykorú utánközlés

Respublica, 1849, 7. szám (jún. 24.), 25. vö. Endrődi 1911. 535. Erdélyi János anonim szerkesztői jegyzetével, amely a keletkezéstörténet és az utóélet fontos forrása, ezért itt teljes terjedelmében közöljük: „A márciusi forradalom óta zökkenést szenvedett az irodalom sokképen. A költészet mutatott még eddig legtöbb életet egyes lapokban[,] most pedig azt [a] módot vették fel a költők[,] hogy egyes verseket nyomtatnak s szórják ki a közönségbe, villanyozni a közönséget. Ilyen az itt következő vers is. – Szemere látván, minő jó hatása volt a huszárról írt cikkének, mely Mizkolcon [!] jelent meg, e versből 25 ezer példányt vásárolt meg, a honvédek közt kiosztás végett. E vers meg fogja tenni hatását a legszebb névnek dicsőítésével azoknál, kiket éppen illet. Az ő hadi vitézségök már is a nemzet becsülete, s a mivelt világ dicsérete.”

Keletkezés

A Klapka-affért lezárva, Petőfi háromheti szabadságot kapott, aminek leteltével, máj. 28-án Szalontáról elküldte végleges lemondását őrnagyi rangjáról és kilépési szándékát a honvédségből (PSÖM V. 143.). A lemondást jún. 28-án fogadták el (PAt III. 145.), azonban a költő már máj.-ban, a szabadságolással elvesztette egyetlen biztos jövedelemforrását, katonatiszti fizetését. Máj. 27-i, levelében arra kérte Aranyt, árvezetesse el Bemtől kapott lovát: „Légy jelen te is az árverésen s megmondhatod a vevőknek, hogy »az a ló Bem csatolova volt, ő adta Petőfinek s Petőfi most eladja, hogy árán kenyeret vegyen magának.« A pénzt vedd át s hozd föl Pestre.” (PSÖM VII. 210.) Ugyanezzel a fordulattal élt („pour

pouvoir m'acheter du pain, qui me manquait absolument en perdant ma gage militaire”) Bemnek küldött, szintén szalontai, francia nyelvű levelében, amelynek csak fogalmazvány-törredékét ismerjük (PSÖM VII. 210.). Hogy az árverés megtörtént-e, és a hadügyminisztériummal jún. 4-én Pestre települt Arany hozott-e magával ilyen pénzt, nem tudjuk.

Egyetlen adatolható bevétele ekkor is az Emich-szerződésből származott: „A második kötet honorariumának második feléből az első száz pengő forintot fölvettem. Pest június 15. 1849. Petőfi Sándor” (PAI III. 82.). Ezért – fiával és a dajkával Szalontáról hazaérkezve – jún. elején vállalkozásba fogott, a *Csatadal* példáját követve. (Olyan erős az analógia, hogy az esetről csak késő öregkorában megnyilatkozó Jókai össze is keverte a két költemény keletkezéstörténetére vonatkozó emlékeit: Utolsó találkozásom Petőfivel, Magyar Nemzet, 19. évf. [1900], 6. szám [jan. 7.], 2. – Hatvany 1967. II. 688–689.) A vállalkozás újszerűségéről és Petőfinak a populáris közlésformák új lehetőségéhez való eljutásáról lásd Szilágyi Márton, Petőfi, Arany és a ponyva 1848–1849-ben = Doromb: Közköltészeti tanulmányok 11., szerk. Csörsz Rumen István, Bp., reciti, 2023, 313–333. Berecz Károly úgy emlékezett, hogy Csengery Antal, értesülve a költőtől 600 forintnyi adósságáról, Szemere Bertalan miniszterelnök-belügyminiszterhez fordult. Hogy „mikor az egész haza örvend, az ország legnépszerűbb költője ne szenvedjen legalább szükséget!” *A honvéd* tehát Csengery ötletére készült volna. Berecz szerint Csengery:

„– Ezt a kormány sokezer példányban ki fogja nyomtatni, s a honvédek közt szétosztatja. Mit gondol ... hatszáz forint elég lesz érte?

Petőfi meg volt lepette.

– Nem így értettem [ti. hogy drágán fogja adni] – mondá elfogódva.”

(Berecz Károly, A régi „Fiatal Magyarország”, Bp., 1898, 17–18. – Hatvany 1967. II. 698–699.) A kormány nevében példányszámot és összeget látatlanban ígérő Csengery és az elfogódott Petőfi szép történetével szemben azonban már 1869 óta publikus volt Petőfi Szemere Bertalanhoz intézett levelének fogalmazványa, amely másként adja elő a történeteket: Eszerint: „Tennap [a fogalmazvány dátátlan] Csengeri és Kemény Zsigmondra bízom, hogy beszéljenek Önnel egy, a hadseregnek szánt versem fölől. A mint Csengeri szavaiból kivettem, a dolog azon múlt, hogy versemet nem hagytam ott. Ide melléklem tehát azt, de föltételem (mellyet nem tudom közlöttek-e Önnel a fenntisztelt urak?) megváltozott. Én versemet kinyomatom saját költségen, s Önt kérem a magam és felhívom a nemzet érdekében, hogy abból bizonyos mennyiségű példányokat rendeljen meg.” (PSÖM VII. 211.) Petőfi kezdeményezésére vall az is, hogy (szokott öntudatos módján) védekezik a *koldulás* vádjá ellen.

Ferenczi a levél alapján kétségbe vonta Berecz szavahihetőségét, ám Csengery kezdeményező szerepét átvette. 1849. jún. 1. és 10. között datálta a verset (Ferenczi 1896. III. 351.). 1900-ban ezt követte Jókai fentebb említett keletkezéstörténeti változata. Minthogy Szemere Bertalan jún. 16-án már a kinyomott példányok sorsáról intézkedett (vö. a *Megjelenés* alfejezettel), az 1849. évi jún. első dekádjára eső datálást – Ferenczi és a legutóbbi krk. (PSÖM III. 237.) nyomán – elfogadhatónak tartjuk és megőrizzük.

Fogadtatás (értelemszerűen itt közöljük a terjesztés adatait is)

Budapest, 1849. jún. 16. Szemere Bertalan miniszterelnök és belügyminiszter intézkedése a rölapok szétosztásáról. A nem „buzdításul”, hanem csak „szellemi élvezetül” szolgáló költeményből a kormány – a belügyminisztérium irattárában fennmaradt tervezet szerint – összesen 24 000 példányt osztott szét, 4 – 4 000 példányt juttatva a hadtesteknek: Vécsey Károly (Temesvár), Bem József (Nagyszében), Klapka György (Komárom),

Kmety György (Veszprém), Dessewffy Arisztid (Eperjes), Tóth Ágoston (Verbász): PAt III. 144–145. A fogalmazványban található papírdarabon egy arányosabb kiosztás terveze is olvasható, a fenti sorrendben: 4000, 4000, 8000, 2000, 3000, 3000 példányról. (PAt III. 271.).

(Érdekes, hogy a Görgei közvetlen parancsnoksága alatt álló I., II. és III. hadtest, Nagysándor, Asbóth Lajos és Knezić Károly) nem szerepeltek a listán; Klapka azért kaphatott 8000 példányt, mert a VIII. hadtesten kívül a Poeltenberg Ernő vezette VII. hadtest is őalá tartozott.

Petőfi levele Telegdi Lajos könyvkereskedőnek Debrecenbe (Pest 1849. jún. 18.): „Itt küldök Önnek 5,000 azaz ötezer példányt »a honvéd« című versemből. (...) ára enormis! három váltó krajcár, a mint rá is van nyomva. Adom önnek 25 percent nyereségre; ha mind elfogy, küldje meg a pénzt, s akkor új példányokkal szolgálok. Ha július 1st megküldi ön az árát, ugy 50 percentet kap, azaz fele árban veszi. A kormány 25.000 példányt vett meg belőle a hadsereg számára.” (PSÖM VII. 211–212.)

MT (Pest), 2. évf. (1849), 55. szám (jún. 22.), 220., a hirdetések között: „Megjelent s Pesten Emich Gusztáv, Debreczenben Telegdi könyvárusoknál kapható: A HONVÉD, költemény; írta Petőfi Sándor. Ára 3 kr[ajcár]. váltóban.” (PAt I. 319.)

Respublica, 1849, 7. szám (jún. 24.), 28.: a másodközléssel egyidőben a röplap-kiadás hirdetése (júl. 8-ig még nyolcszor megismételve: PAt I. 319.).

Szövegváltozatok

3	K	<...> hát
6	R	téged!
11	Rl	legyen,
18	Rl, R	Kípusztítottatok
19	R	esztendőig, mint
22	Rl, R	termékenynyé;
23	K	<...> Véreteket [folytatólagosan jav.]
		iszsza [utólag föléírva]
		mint <itta> eddig [folytatólagosan jav.]
29	K	Jőj<]>etek,
	Rl, R	szurjuk szíveiteket
32	Rl, R	nevére.
33	Rl, R	vagyok!
36	Rl	szemembe;
39	Rl, R	segíttem
45	R	mind [sh.]
46	Rl	Mezítláb
47	Rl	mégis,
51	Rl, R	leszurt,
53	Rl, R	is a kiit [vessző nélkül]
54	Rl, R	szívvel
57	Rl, R	hírem.-nevemet
59	Rl	o/honnvalókhoz [sh.]
60	R	hazáig;
63	Rl	szorítom
69	Rl	elhullanak,

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 54.

862. FÖL A SZENT HÁBORÚRA!

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/12. 11. f. r. – v., „(Pest.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüttes leírását lásd az *Európa csendes, újra csendes...* c. vers jegyzeteiben, → 549.)

Km MTAK Kt. K 790/27. Szilágyi Sándor tulajdonából. A szerző neve nélkül, „Itt a próba...” címváltozattal. Négy soros strófákra bontva, az 57–64. sor, azaz a 8. versszak hiányzik.

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.

Kötetben először: Szilágyi Sándor, *A magyar forradalom férfiai* 1848/9-ből, 2. átdolgozott kiadás, Pest, 1850, 341–342. A vers címe itt: *Itt a próba*. A szöveget a következő mondat vezeti be: „Kéziratban kerengő költeményei közül az utolsót, az oroszok beütésekor írottat, ide iktatom” (341.) Ezek a sorok azt sugallják, hogy a versnek lehetett egy kéziratos másolási tradíciója, s elképzelhető, hogy a közlés nem a kézirat alapján, hanem egy ilyesféle másolat alapján történt. A szövegnek ugyanis itt más a strófaszervezete (négy soros versszakokba van törölve), s jelzés nélkül hiányoznak belőle a 29–40. sorok, amelyekben a „király” szó háromszor is előfordul, s amelyek felségsértő jellegűnek tűnhetek. A Km-nak ez többé-kevésbé megfeleltethető, s mivel ez a másolat Szilágyi Sándor hagyatékából származik, ezért akár ez is lehetett a szövegközlés forrása – viszont a jelöletlen kihagyás akkor a szerkesztés során, talán öncenzurális megfontolásokból került be a kötetbe, s nem magyarázható a Km-ből hiányzó nyolc sornak az ismerete.

Másodszor: [Kertbeny – Vasfi-Eisler] kiad. 1851. 155–159., *Itt a' próba* címváltozattal, az alábbi megjegyzéssel: „Petőfy Sándor utolsó költeménye. Kézirat után.” A vers itt is négy soros strófákba van törölve, megtalálhatók benne azok a sorok, amelyeket az első publikálás során kihagytak, viszont a közlésben a „király” szó helyett mindhárom esetben „zsarnok” olvasható. Kimaradt azonban a vers nyolcadik strófája, azaz a 57–64. sorok. Mindez megfeleltethető a Km szövegállapotának, azaz feltehetőleg ez volt a közlés alapja (bár természetesen az sem zárható ki teljesen, hogy a Km ezen kiadás alapján készült kéziratos másolat, s az egyezések ezzel magyarázhatóak).

DK 567–568.

Keltekezés

Az orosz betörésre válaszul 1849. jún. 27-i keltezéssel, jún. 28-án jelent meg a Közlönyben „A nemzet kormányja a néphez. A haza veszélyben van” c., általános népfelkelésre buzdító felhívás, amely keresztes hadjáratot hirdetett. Ennek keretében jún. 30-án Kossuth Lajos kormányzó elnök magához kéretett több író és színészt, hogy népgyűléseken mozgósítsanak. A MT jún. 30-i, 62. számában (248.) és falragaszokon meg is jelent a hír-

detmény: „Holnap, július 1. 1849. délután 6 órakor Népgyűlés a Muzeum udvarán; tárgy: az orosz betörés. Petőfi Sándor. Egressi Gábor. Arany János. Fánecs Lajos.” (Lásd még PetMuz, 4. évf. [1891], 4. szám, 214., Endrődi 1911. 535.) Ferenczi Zoltán, bár ismerte a pontos eseménytörténetet, ellentmondásosan datálta a költeményt. Jún. 20. és 30. közé tette (Ferenczi 1896. III. 354.), majd később azt írta – a Közlöny felhívásának említése után –, hogy „talán erre írta a költő *Föl a szent háborúra!* költeményét.” (uo. 356.) Hasonló a legutóbbi krk. datálása is: jún. 20–30. (PSÖM III. 239.) Hatvany Lajos szerint viszont „a tervbe vett népgyűlés előtti napon” és saját előadására szánva készült: jún. 30-án (Hatvany 1967. II. 714.). Mivel a kérdés nem dönthető el, 1849. jún. 28. és 30. közé datáljuk.

A népgyűlés megtartására és Petőfi szavalatára azonban nem került sor, mivel „az napon, mellyre hirdették a népgyűlést, a mellyre föllovalt volt bennünket Kossuth, hogy fanatizáljuk a pesti népet a főváros környékén vivandó véres, elhatározó, utósó lehelletünkig tartó csatára, hol Kossuth maga is jelen lesz, s ha kell, meghal Pest romjai alatt sat[öbbi]. mint ő: maga mondá ugyanaz napon adta tudtára a kormány a fővárosi népnek – hegedűszóban persze – hogy esze ágában sincs Pest környékén harcolni...” (Petőfi levele Arany Jánosnak, Mezőberény 1849. júl. 11. – PSÖM VII. 214–215.) A költő itt az „Értesítés a főváros polgáraihoz” c., jún. 30-i keltezésű hirdetményre gondolt, amely júl. 1-én a kormány hivatalos lapjában, a Közlönyben is megjelent (146. szám, 548.), s utána még háromszor napvilágot látott a sajtóban. A népgyűlésre így nem került sor. (Erről legutóbb lásd Szabó G. Zoltán, Petőfi az egykorú horvátországi sajtóban, *Életünk*, 27. évf. [1989], 3. szám, 216–217.; Spira 1998. 609–610.; Debreczeni-Droppán Béla, Petőfi utolsó nyilvános szereplése Pesten – Népgyűlés a Magyar Nemzeti Múzeum előtt az orosz betörés ellen, *újkor.hu* [<https://ujkor.hu/content/petofi-utolso-nyilvanos-szereplese-pesten-nepgyules-a-magyar-nemzeti-muzeum-elott-az-orosz-betores-ellen>] utolsó letöltés: 2022. júl. 7.)

A vers szóhasználat, a „szent háború” emlegetése azonban jobban emlékeztet azokra a közleményekre, amelyek a Közlönyben még máj. 22-én, 23-án és 24-én jelentek meg, s amelyek országos imádságra és nemzeti böjtre hívtak föl, felekezeti különbség nélkül (az alábbiakban mi ezt a háromszor is megjelent szövegegyüttést a máj. 22-i szám alapján idézzük; a szövegeket és az egykorú reakciókat elemzi Fazakas 2022. 11–32.). Ezen a ponton a Petőfire jellemző apokaliptikus beszédmód összetalálkozott egy hasonló jellegű, közösséginek szánt, s szintén bibliai gyökere hivatalt retorikával, amelyet néhány, katolikus szerzőtől származó egykorú reflexió, valamint utólagos visszaemlékezés éppen azért bíralt, mert a minden bizonnyal Horváth Mihálytól fogalmazott ima „a kereszténység odaengedő szelleme helyett vad bosszú”-t sugároz (ahogyan Plosszer Ferenc tábori lelkész, Pápa város káplánja fogalmaz; idézi Fazakas 2022. 25.). A megszülető vers nyilvános elszavalására, s ilyen módon felszólító erejének kipróbálására azonban már nem kerülhetett sor, s mivel a költemény kiadatlan is maradt, ezért hatásáról sem árulkodnak recepciós adatok. A vers értelmezésére lásd Martinkó András, Egy hónappal a halál előtt „az utósó Nagy próba”, *Népszabadság*, 27. évf. (1969), 176. szám (júl. 31.), 6–7.; Szilágyi Márton, Agitatív vers a pusztulás sejtelmében (Petőfi Sándor: *Föl a szent háborúra!*), *Forrás*, 55. évf. (2023), 1. szám, 72–80.

Magyarázatok

- C *Föl a szent háborúra!* – A Horváth Mihálytól származó, *Felkészítés 's rendelet a' hazá minden felekezeti lelkészeihez* c. hivatalos rendelet visszatérő retorikai eszközként alkalmazza ezt a szerkezetet: „Fel tehát hazánk, nemzetünk minden vallás felekezeti lelkészei”; „Fel tehát hazánk, nemzetünk keresztyén lelkészei”; „Fel tehát

- hazánk lelkészei!"; „Fel, fel munkára, szentebb érdekek mellett soha sem szólta-
tok!” (Közlöny, 1849, 111. szám [máj. 22.], 413–414.)
- 3 *Jön az orosz – A' ministeri tanács előterjesztése a' kormányzóhoz* c. hivatalos irat így kezdő-
dik: „Az országot idegen hadsereg beavatkozásának veszélye fenyegeti. A' muszka
katonaság egy csoportja azóta talán már át is lépte a' magyar föld határait.” (Köz-
löny, 1849, 111. szám [máj. 22.], 413.)
- 5–6 *Eljött tehát az utósó / Ítélet* – Az emberi történelmet lezáró, üdvtörténeti végpontot
jelentő Apokalipszis (Jelenések Könyve) várásának a kérdése alapvonása volt Pe-
tőfi forradalmi látomásverseinek; bővebben lásd Szilágyi 2021. 149–160.
- 28 *Szent csatában – A' ministeri tanács előterjesztése a' kormányzóhoz* c. hivatalos irat a követ-
kezőképpen fogalmaz: „Tehát minden vallás, minden nemzetiség, a' szabadság, a'
függetlenség mind egyesülni fog, mindennek egyesülnie kell, az országos keresztés há-
borúban részt venni.” [kiemelés az eredetiben]; a Horváth Mihálytól jegyzett felszó-
lítás és rendelet pedig a következőt mondja: „A' mi ügyünk szent; a' mi harcunk a'
jog, az igazság, az önvédelem harca.” (Közlöny, 1849, 111. szám [máj. 22.], 413.)
- 33 *Atkos király – A' magyar nemzet ünnepélyes óvása az orosz avatkozás ellen* c. hivatalos
közlemény is használja a „hítségű uralkodó ház” és a „trónvesztett zsarnok” ki-
fejezéseket (Közlöny, 1849, 111. szám [máj. 22.], 413.)
- 61–62 *Inkább vesszen ki nemzetünk / Egy szálig*: a nemzet végső kipusztulását kifejező fordulat
felbukkant már korábban, *A szabadsághoz* c. versben (1848. [márc. 16. és 27. között], →
71–73.), s a későbbiekben Petőfi háborúval kapcsolatos verseinek a hangsúlyos részévé
válík: *Ismét magyar lett a magyar...* (1848. [júl. 11. után], → 129–130.), *A nemzetgyűléshez*
(1848. júl. 4., → 127–128.), *Szörnyű idő...* (1849. [júl. 5. és 18. között], → 328–329).

Szövegváltozatok

- K 45 < lennénk > volnánk [folytatólagosan jav.]
60 T<i>apo<r>thon [a jelölt betűk utólag beírva, átírással jav.]

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 258.

863. SZÖRNYŰ IDŐ....

Kézirat

OSZK Kt. Fond VII/12. 12. f. r., „(Mező-Berény.)” helymegjelöléssel. (A kézirategyüt-
tes leírását lásd az *Európa csendes, újra csendes....* c. vers jegyzeteiben, → 549.!)

Megjelenés

Petőfi életében a költemény nem jelent meg nyomtatásban.

Először Vadnai Károly közlésében: Szörnyű idő: Petőfi utolsó költeménye, VU, 15. évf.
(1868), 52. szám (dec. 27.), 633. A közlésről a kiadó lábjegyzete a következőt mondja: „Pe-
tőfi egykori neijének nemrég bekövetkezett halálakor hátrahagyott irományai közt megta-

látatott a Petőfi Sándor saját kezével, idő rendben összeírt költemények utolsó fogása is.” (uo.). Azaz a közlés a K alapján készült. Kötetben először: DK 569–570.

Keletkezés

Petőfi, csalódva a politikában, Pestről menekülve 1849. júl. 5. és 18. között Mezőberényben időzött unokatestvére, Petrics Soma családjánál. A lokalizálást tekintve, ez a vers keletkezési tartománya, s nyilván nem a legutolsó napon írta, ha még volt ideje a gyűjtőfüzetbe bemásolni. Hatvany Lajos megpróbált közelebbi dátumot adni, és júl. 11. utánra tette a megírást, amikor a főváros, most már véglegesen és ellenállás nélkül, az ellenség kezére került (Hatvany 1967. II. 786.). Ennek azonban ellene szól Petőfinék Aranyhoz intézett, más vonatkozásban már idézett, júl. 11-i levele, amelyben éppen Szalontáról várt híreket (PSÖM VII. 215.). Ezért úgy gondoljuk, hogy pontosabb időmeghatározásra nincs lehetőségünk.

Magyarizatok

- 3–4 *az ég / Megesküvék:* parafrázis 1Móz 6-ra, az ottani vízözön-pusztítás helyett itt vérözön és döghalál, vö. Szörényi László, Apokalipszis helyett kataklizma: Petőfi utolsó verse = Uő., „Multaddal valamit kezdeni?": Tanulmányok, Bp., Magvető, 1989 (JAK-füzetek 45.), 94–118.; újabban: Szilágyi Márton, A szekularizált Apokalipszis (Petőfi Sándor: Szörnyű idő), Látó, 34. évf. (2023), 1. szám, 66–73.; S. Varga Pál, A mondhatóság határai (Petőfi Sándor: *Minek nevezzelek?*, *Szörnyű idő*), Studia Litteraria, 62. évf. (2023), 3–4. szám, 38–44.
- 5 *a magyart kiírja:* a nemzethalál látomása itt fordított végítélet, az ártatlannak és a világszellem letéteményesének pusztulása
- 8 *kardja:* mint szabadság-szimbólum, eddig a magyarság attribútuma volt: *Európa csendes, újra csendes* (→ 302–303.), *Jött a halál* (→ 321–322.)
- 12 *döghalál:* vö. a *Jött a halál* második sorával és jegyzetével (→ 321., illetve 574.)
- 15–16 az aratás képe tragikus ironia Petőfi Alföld-költészetének egyik motívumára
- 17 *Egy szálig elveszünk-e mi?:* a nemzet végső kipusztulását kifejező fordulat felbukkant már korábban, *A szabadsághoz* c. versben (1848. [márc. 16. és 27. között], → 71–73.), s a későbbiekben Petőfi háborúval kapcsolatos verseinek a hangsúlyos részévé válik: *Ismét magyar lett a magyar...* (1848. [júl. 11. után], → 129–130.), *A nemzetgyűléshez* (1848. júl. 4., → 127–128.), *Föl a szent báborúra!* (1849. [jún. 28. és 30. között], → 325–328.).
- 31 *meséjének:* a világszellem önmegvalósításával szemben itt apokaliptikus a történet-szemlélet, a történelem mint mítosz, mese jelenik meg. A tragikus ironia a költői és történetírói hivatásra is kiterjed.

Szövegváltozatok

- K 9 < De > És [folytatólagosan jav.]
21 < Kort a késő > Időket a [utólag föléírva]

Fordítás

A német fordítások adatait lásd Schlosser 2023. 520–521.

864. RÁKÓCZI [BORULJ LE, ÉN LELKEM...]

Kézirat

Nincs.

Megjelenés

Riadó, 2. évf. (1875), 5. szám (jan. 31.), [1.]

A verset a kétes hitelűek közé fölvette: Petőfi Sándor összes versei, s. a. r. Kerényi Ferenc, Bp., 2001, 1126–1128.

Keletkezés

A verset újrafelfedezte és az első megjelenés körülményeit kommentálta: Simor András, Petőfi-versek sorsa 1874–75-ben, *Ezredvég*, 4. évf. (1994), 2. szám, 32–35. Ezen publikáció alapján újraközlve: (béem), Petőfi ismeretlen verse? Még további kutatást igényel, Kárpáti Igaz Szó, 1994, 17. szám (márc. 15.), IV. Valamint: Csala Károly, Ismeretlen Petőfi-vers? *Az Ezredvég szenzációja*, *Népszabadság*, 52. évf. (1994), 28. szám (febr. 3.), 9. A cikket átvette: Romániai Magyar Szó, 1994, 1270–1271. szám (febr. 26.), [5.]. Simor újabb tanulmánya: Ismeretlen Petőfi-vers?, *Irodalomismeret*, 5. évf. (1994), 1. szám, 17–21. Ez bekerült a szerző tanulmánykötetébe is: *Az ismeretlen XIX. század, avagy Petőfi holdudvara*, Bp., Eötvös József Könyvkiadó, 1999, 32–40. Néhány év múlva a szöveget újra kiadta: Simor András, Ismeretlen Petőfi-vers, *Magyar Hírlap*, 36. évf. (2003), 149. szám (jún. 28.), 21–22.

Az újrafelfedezésnek ezt a történetét már nagy vonalakban a Petőfi-kritikai korábbi kötetek is összefoglalta, azzal a konklúzióval: „A kérdésre a jelen krk. következő, VI., az 1848-as verseket tárgyaló fejezetében térünk vissza.” (PSÖM 5. 282.)

A részletesebb érvelésnek tehát most jött el az ideje.

1848 tavaszán-nyarán II. Rákóczi Ferenc alakja és ennek felidézése aktuális írói feladatnak tűnt. Különböző műnemekben többen is megkísérelték ezt: ekkor keletkezik Arany János két verse (*A rodostói temető; Rákóczi-né*), Szigligeti Ede drámája (*II. Rákóczi Ferenc fogása*), (erről bővebben lásd Kerényi Ferenc, „Kuruc” drámák a régi magyar színpadon = *Uő*, Színek, terek, emberek: Irodalom és színház a 18–19. században, Bp., Ráció, 2010 [Ligatura], 69–78.), Jósika Miklós ekkor kezdi el írni jóval később befejezett regényét (*II. Rákóczi Ferenc*), Császár Ferenc pedig egy szövegkiadásban idézte föl a fejedelem alakját (Rákóczy discursusai avagy II. Rákóczy Ferencz fejedelemnek a’ magyar nemzet örökösödését tárgyzó gondolatai, Bp., Kilián, 1848.). Említhető Lisznai Kálmán *Rákóczi és Brankovics* c. verse is (a műcsoportról, Arany művei kapcsán: Szilágyi Márton, „Mi vagyok én?” Arany János költészete, Bp., Kalligram, 2017, 198–204. Lisznai verséről lásd Fülöp Dorottya, Lisznai Kálmán kolozsvári látogatása: Egy anekdota keletkezésének nyomában, *Irodalomismeret*, 33. évf. [2022], 1. szám, 14–15.), valamint Gyulai Pál szintén Rákóczinak szentelt versét (*Munkácsi téren*, *Életképek*, 6. évf. [1848], 2. félév, 14. szám [okt. 1.], 426–428.). Ehhez a szövegcsoporthoz és ehhez az időkörhöz tartozik Petőfi verse is (*Rákóczi [Hazánk szentje...]*, 1848. ápr. 21.), amelyet a költő egykorúan publikált is (→ 83–84.). Vagyis nem lenne meglepő, ha Petőfi 1848 nyári hónapjaiban ilyen című verset írt volna.

Csak hogy a szöveg Petőfi életművébe való beiktatásának komoly akadálya, hogy nem található meg Petőfi ez évi versgyűjtő füzetében (a kéziratgyűjtes leírását lásd *A téli esték* c. vers jegyzeteiben, → 355.), még áthúzott, kitörölt formában sem, arra pedig a költő mindig ügyelt, hogy ugyanazzal a címmel kétszer ne írjon verset, s az is igen szokatlan (mi több, páratlan lenne), ha egy ilyen terjedelmes lírai szövegét nem másolta volna be egyáltalán a versgyűjtő füzetbe.

Ha Petőfinek a korábbi időszakát fogjuk gyanúba, akkor annyi bizonyosan megállapítható: Rákóczi Petőfi egyik legkedveltebb történelmi hőse volt. 1846. szept. 6-án Nagykárolyban Telegdi Kovács László az erdélyi útra indult költő poggyászában látta a fejedelem francia nyelvű emlékiratait. Petőfi érkezése napján össze is szólalkozott a tőle (is) árulónak tartott Károlyi Sándor dédunokáját éltető kortesekkel. (Lásd erre részletesebben *A majtényi síkon* c. vers jegyzeteit, → PSÖM 5. 412–415!) 1847. jan.-jában *Szent sír* címen írt Rákóczi-verset (→ PSÖM 5. 19–21.), 1847. febr. 23-i levelében Aranyának a népi eposz egyik lehetséges hőseként említette (PSÖM VII. 48.). Idevonható még 1847. máj. 30-i, említett verse, *A majtényi síkon* is (→ PSÖM 5. 72–73.). Tehát egy 1847-es, ilyen című vers elképzelhető lenne, s akkor hasonló lenne a helyzet, mint az 1848 [*Ezernyolczszáznegyvennyolcz! az égen...*] c. versnél, ahol a törlés miatt felszabadult verscímet Petőfi újra felhasználta 1848. okt.-nov.-ben, s újra 1848 címen írt verset, a következő kezdőszóval: „Ezernyolczszáznegyvennyolcz, te csillag...” (→ 270–271.)

Csak hogy ez esetben is ugyanahhoz a nyilvánvaló ellenérvhez jutunk, mint az 1848-as keletkezés feltételezése esetén: a vers az 1847-es versgyűjtő füzetből is hiányzik (a kéziratgyűjtes leírását lásd az *Egy barátom az ifjuság...* c. vers jegyzeteiben: PSÖM 5. 297.). S nehezen lenne logikusan megmagyarázható, hogy miért ne másolta volna be Petőfi ide, ha a szöveg tényleg ekkor készült, s tényleg az ő verse.

A versről egyéb kortársi reflexiót, feljegyzést nem ismerünk, s az a kézirat, amely alapján az első közlés megtörtént, ismeretlen vagy lappang. Az első közzététel Petőfi verseinek az 1874-es összkiadásához kapcsolódott, amikor a gyűjteményben nem szereplő, vagy szóveghibával kiadott költeményeket sorban tették közzé a helyesbítés szándékával, s ezek során nem Petőfítől származó szövegeket is tulajdonítottak a költőnek (a kiadás hátteréről lásd T. Szabó Levente, A megszélesített Petőfi? Az 1874-es Petőfi-díszkiadás körüli vita és a korabeli Petőfi-filológia egyidejű egyidejűtlenségei = „Szirt a habok közt”: Tanulmányok Imre László 70. születésnapjára, szerk. Bényei Péter – Gönczy Monika – S. Varga Pál, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014, 158–171.); az első közlés nem árult el semmit a kézirat provenienciájáról.

A vers azonban biztonsággal és egyszer s mindenkorra kizárható a Petőfi-életműből: Lévay József verséről van ugyanis szó, amely 1848-ban meg is jelent (Lévai [sic!] József, Rákóczi, Nép Barátja, 1. évf. [1848], 30. szám [dec. 24.], 471–474.) Pontosabban ennek a költeménynek egy, a közköltészeti variálódás jegeit mutató változata volt olvasható 1874-ben Petőfi neve alatt: a Lévay-vers ugyanis hosszabb, mint a Petőfinek tulajdonított változat. Lévay szövege 26 strófa, jelen változat pedig 21 versszak, ráadásul az utolsó strófa már nem is Lévay verséből származik, nem tudni, ezt ki toldotta hozzá; ez a versszak olyan politikai tartalmat kölcsönöz a szövegnek, amely nem volt része Lévay eredeti kompozíciójának, így kezdődik: „Kutya voltál, osztrák! az maradsz örökre”. Ez azt sejteti, hogy amikor a verset valaki beküldte a Riadó című lapnak, akkor egy olyan kézirat másolat volt a birtokában, amelyben megkurtították és tovább írták Lévay versét, alighanem úgy, hogy az eredeti szerző neve nem szerepelt a kézíraton (vagy esetleg már eleve Petőfi nevét társították hozzá, az eredeti szerző kilétének elhomályosulása után). A szöveggel való bánásmódnak ez a jellegzetessége más költői művek esetében is megfigyelhető az 1849 után kézíratos

másolatok esetén; erről összefoglalólag: Olosz Katalin, Irodalom – folklór – közköltészet határán = Uő., „Mikor mennek vala a nagy rengetegben”: Balladák, gyűjtők, gyűjtemények nyomában, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2022, 691–697.

Vagyis a vers biztosan nem Petőfi műve, viszont számon tartandó mint II. Rákóczi Ferenc 1848-as kultuszának fontos dokumentuma (és mint Léway József irodalmi reakciója erre a kultuszra). A kérdésről bővebben lásd Szilágyi Márton, Egy Petőfinék tulajdonított vers igazi szerzősége. ItK, 126. évf. (2022), 4. szám, 520–531.

865. SÍRVERS

Kézirat

Nincs.

A sírkő ma is megvan. Előbb a kalocsai temetőben volt található: https://www.kalocsaiertektar.hu/national_values/175 (utolsó letöltés: 2022. júl. 22.). Jelenleg a kalocsai Viski Károly Múzeumban van, miután a Kalocsai Települési Értéktár Bizottság 2021. október 21-én megtárgyalta a Viski Károly Múzeum tervezetét, s meghozta a 8/2021. (X.21.) KTÉBH számú határozatát: „A Petőfi-sírverset tartalmazó Szabó Ferenc sírkövet kiemelik a temetőből és azt a Viski Károly Múzeum udvarán helyezik el.” 2022 novemberétől tehát a sírkő a múzeumban található, s 2023. márc. 15-én avatták föl a neki szentelt emlékhelyet. Köszönet a múzeum igazgatójának, Romsics Imrének a felvilágosításért.

Megjelenés

Először: Petőfi mint sírversköltő, VU 29. évf. (1882), 19. sz. (máj 7), 299.

Horváth V. Géza, Petőfi egyetlen sírverse a kalocsai temetőben, Kalocsai Néplap, 55. évf. (1931), 53. szám (júl. 11.), [1.]

Tartalmilag újraközlve: M., Petőfi sírfelirata a kalocsai temetőben....: Spányik Kornélné dédattyának síremlékét ékesíti a világhírű magyar költő egyetlen sírverse, Nemzeti Újság, 13. évf. (1931), 156. szám (júl. 13.) 20.

HP III. 560. A vers itt a „Kihagyottak” fejezetben, de Petőfi műveként szerepel.

PSÖM III. 320. A vers itt a „Kétes hitelűek” között szerepel.

Keletkezés

A vers keletkezéstörténetét az első közlés mondja el: „Özv. Szabó Ferenczné urhölgy elhunyt férjének emlékkövet akarván emelni, 1848 nyarán feljött Pestre tartózkodása helyéről, Kalocsáról, hogy szép sírkövet, de arra még szebb verset szerezzon. Mint Petőfi csodálója, elgondolta magában, hogy felkéri erre a nemzet dalosát.

A gyászba borult nő, ki csak a tavaszon veszté el férjét, ismeretlen létre is fölkereste Petőfit. és könyezve adta elő kérését. Petőfi szabadkozott, kijelentette, hogy kérjen tőle bármit, csak ezt az egyet ne. De a kesergő nő továbbra is esdekelt, zokogva kérte a költőt... s Petőfi hosszas vonakodás után bár, de beleegyezett. Másnapra készen lett a vers, még pedig Szabó Ferenczné leányának, Bakits Irma úrhölgynek állítása szerint kettő is. Ha az egyik nem felelne meg a gyászolók várakozásának, legyen kéznél a másik. Az itt közlöttet vésették a kőre; kézirátát a gyermeki kegyelet erekleve gyanánt őrzé meg; a másiknak azonban az idő folyamában nyoma veszett...” (uo.) A bizonyítás ehhez mindössze ennyi:

„Az említett két urhölgy él, állításukat mindenha készek igazolni, de a legjobb bizonytságot szolgáltatja maga a kézirat, mely kétségbevonhatatlanul a Petőfié.” (uo.) A szövegközléshez nem járult sem szerkesztőségi közlés, amely érvelt volna a kézirat megtekintése s annak hitelessége mellett, sem fotómelléklet, tehát a kétségbevonhatatlan Petőfi-kézírást sincs módunk tanulmányozni. Az állítást gyöngíti, hogy a cikk szövege az özvegy lányát Bakits Irmának nevezi, a sírkőre került állítólagos Petőfi-vers előtti szöveg viszont így szól: „E sírkövet kedves emlékének örökítésére vigasztalhatatlan özvegye s leányai Mária Klementina és Vilma hála jeléül emelték” (uo.) A név elírása persze lehet szándékolatlan tévedés, s elképzelhető, hogy a lány egy második házasságból született. A bizonyosságul említett két hölgy tanúságtételéről éppúgy nincs semmi későbbi nyom, mint ahogy a történet maga sem tűnik koherensnek. A cikk szövegéből még csak az sem derül ki, hogy a sírkövet mikor állították föl. Petőfi mint megrendelésre sírverset író költő szintén nem tűnik meggyőzőnek, különösen egy olyan esetben, amikor sem az elhunyt, sem annak hozzátartozóihoz nem kötötte semmiféle kapcsolat (mert arra van példa, hogy hozzá érzelmileg közel álló személyek halálára írt verset, igaz, nem sírfeliratot akkor sem, mint pl. a *Rózsavölgyi halálára* c. vers, → 35–37., vagy a gyászolóhoz viszonyult érzelmileg, mint a Vörösmarty fia halálára írott vers esetében, lásd *Kis fiú halálára* → 95.). Saját szülei sírjára sem írt sírverset (lásd a *Szüleim halálára* c. vers jegyzeteit → 572–573.). A szövegnek nincs nyoma Petőfi versgyűjtő füzetében sem, pedig ő minden megírt s vállalt versét bemásolta. A versgyűjtő füzetben kívüli, alkalmi költői működéséről pedig nincsen semmi nyomunk. Többet a szövegről nem is tudunk. Az 1931-es, a helyi sajtóban megjelent újságcikk azzal bővíti az információkat, hogy a sírban nyugvó Szabó Ferenc dédunokája, Spányik Kornélné Csopay Vilma fölkereste a temetőt, s azonosította a sírt, mert „családi feljegyzéseik szerint” azon Petőfi verse olvasható. A rokoni viszonyokról innen azt tudhatjuk meg, hogy Szabó lánya, Vilma volt az anyja Csopay Lászlónénak, aki Spányiknének az édesanyja volt. Spányik Kornél (1858–1943), a férj festőművész volt. A cikkben a következő állítás is szerepel: „Spányikék bármikor rendelkezésre bocsájtják családi feljegyzéseiket, melyekkel igazolni tudják, hogy a Szabó Ferenc emlékének emelt sírkeresztre vésett vers Petőfi műve.” Ilyen típusú hitelesítésre azonban ekkor sem került sor. A cikknek a Nemzeti Újságban való újraközlése új elemeket nem tartalmazott. A HP III. jegyzete (690–691.) a VU cikket foglalta össze. A kritikai kiadás a következőképpen kommentálta a verset: „Petőfi egyetlen verse, melyet megrendelésre írt. Petőfi szerzőségéhez alig férhet kétség, de a vers szöveg-hűsége bizonytalan.” (PSÖM III. 363.) Maga a sír már nincs meg a kalocsai temetőben, de a sírkövet megőrizték, s új helyre tették át. Szabó Ferenc kalocsai földbirtokos és kereskedő a síremlék szerint 1848. márc. 21-én hunyt el. Kb. 140 cm magas, szépen faragott, barokkos vörös márvány kőkeresztben található a szöveg. A sírkő újabban, mielőtt a múzeumba átszállították volna, egy kőlapon állt, s a két szomszédos sír keretét szorosan a fedlap mellé készítették – ez azonban már nem az eredeti sírhely volt, hanem az áthelyezés utáni, ezért is szorultak be ennyire a másik két sír közé a síremlék. A sírkövet a Múzeumok és Emlékek Országos Központja 1952. febr. 18-án védetté nyilvánította, Laszcsik Ernő múzeumigazgató kezdeményezésére (a sír helye: I. parcella, 7. sír – az eredeti sorszámozás szerint). Bővebben lásd https://www.kalocsaiertektar.hu/national_values/175 (utolsó letöltés: 2022. júl. 22.); valamint: Romsics Imre – Szilágyi Márton, *Az egyetlen... Petőfi sírvers* Kalocsán, Kalocsa, 2022 (Kalocsai Múzeumi Kiskönyvtár 9.). Megjegyzendő, a síremléken olvasható szöveg nem azonos (mert bővebb), mint az első közlés alkalmával, a VU-ban kiadott vers. A Kalocsai Néplap is a bővebb változatot közölte a sírkő alapján. Nem világos, hogy miért ez az eltérés. Az özvegy birtokában lévő, állítólagos kézirat mást (kevesebbet) tartalmazott volna, mint ami a sírkőre került? Vagy egyszerűen csak tévedés

történt a vers közlésekor? Erre a kézirat hiányában nincs válaszunk. Romsics Imre idézett munkája a vers keletkezése kapcsán még közöl néhány, eredetét tekintve nem világosan meghatározható, nem adatolt, feltehetőleg a családi (vagy lokális) legendáriumból származó adalékot: eszerint Szabó Ferenc megvásárolta Petőfi 1847-es kötetét, s nagy rajongója lett; feleségét Bun Alojziának hívták; Szabó 1848-ban a pesti tavaszi vásárra igyekezett, s a kocsin puskáját tisztogatta, s az ezenközben elsült, így halt meg márc. 21-én. Ez a három mozzanat részben egyéb adatok híján nem kérdőjelezhető meg, részben a kifejtés hézagossága miatt némi kétely azért hozzáfűzhető: mivel a pesti tavaszi vásár József-napkor volt (márc. 19.), a márc. 21-i halál legfőljebb a visszaúton lenne elképzelhető az itt elmondott módon. Összegezve: a történet bizonyos elemei kétségtelenül igazolhatóak, ám megítélésünk szerint maga az egész szituáció, a vers keletkezésének a leírása nem meggyőző, s így Petőfi állítólagos szerzősége is kérdéses, s a vers, valamint a hozzá kapcsolt anekdotikus eredettörténet inkább a Petőfi-kultusz helyi jelenségeinek egyikeként interpretálható.

MUTATÓK

CÍM- ÉS VERSKEZDETMUTATÓ

(Mutatónk valamennyi, a kötetben közölt és említett Petőfi-mű címét tartalmazza, műfajra való tekintet nélkül. A félkövér számok a jelen kötetben közölt versek lapszámára utalnak, a kurzíváltak a jegyzetekére. A verskezdeteket kerek zárójelbe tettük.)

- VI. úti levél Kerényi Frigyeshez 417, 499
 XIII. úti levél Kerényi Frigyeshez 422, 443
 XIV. úti levél 493
 15^{dik} marczius 1848. **69**, 412—414, 447, 457
 1848 [Ezernyolczszáznegyvennyolcz! az égen...] **41**, 384—385, 414, 415, 422, 489, 584
 1848 [Ezernyolczszáznegyvennyolcz, te csil-lag..] **270**, 390, 523—525, 584
- A bilincs 402
 A bokor a viharhoz **162**, 493—494
 A conservativok **89**, 342, 435—436, 457
 A csámpás legény **280**, 342, 492, 532—533, 538
 A csárda romjai 459
 A csonka torony 401
 A farkasok dala 371, 502
 A felhők 373, 459
 V. Ferdinándhoz 441
 (A földön is harag..) **306**
 A gólya 459
 A gyáva faj, a törpe lelkek.... **114**, 450, 451, 457, 472, 484
 A haraghoz 376
 A hazáról 574
 A hegyek közt **161**, 492—493
 A helység kalapácsa 371
 A honvéd **323**, 534, 576—579
 A huszár **322**, 575
 A jó tanító **24**, 369—371
 (A Kárpátoktól le az al-Dunáig..) **260**
 A király és a hóhér **82**, 429, 524
 A király és hú szolgája 429
- A király esküje **106**, 345, 447—448, 487
 A királyok ellen 504
 A királyokhoz **75**, 416, 418—422, 423, 443, 451, 453
 A kis-kunokhoz 501, 503
 A koldús sírja 433
 A költészet 387
 A kutyák dala 502
 A külföld magyarjaihoz 396
 A ledőlt szobor **91**, 437
 A mágnásokhoz 394, 395
 A magyar ifjakhoz 447
 A magyar nemes 428
 A magyar nép **124**, 460
 A magyar politicusokhoz 362, 365, 381, 387, 487, 501, 505
 A magyarok istene **88**, 434
 A májtényi síkon 430, 584
 A marcziusi ifjak **119**, 457—458, 483, 489
 A munkácsi várban 422, 443, 505
 A nagy-szombati csata **298**, 342, 415, 545, 546—547
 A nap 371
 A nap házassálete 371
 A nemzetgyűléshez **127**, 462—463, 464, 524
 A nemzethez **145**, 475—476
 A nép 561
 A nép nevében 345, 396, 463
 A pusztá, télen **27**, 371—372, 458, 542
 A rab 505
 A rab-oroszlán **22**, 368—369
 A szabadsághoz **71**, 384, 414—415, 463, 464, 581, 582
 A szájhősök 396, 428, 487

A székelyek **317**, 567—568
 A székelyekhez **258**, 508—510, 512, 513
 A táblabíró 343, 386, 427, 449
 A tavaszhoz **86**, 433, 489
 A tél halála **40**, 383—384
 A téli esték **7**, 355—356, 357, 358, 360, 362, 363, 366, 368, 369, 371, 372, 373, 375, 377, 378, 379, 381, 382, 383, 384, 389, 391, 398, 412, 414, 415, 416, 418, 423, 425, 427, 429, 430, 431, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 442, 444, 445, 446, 447, 449, 450, 451, 452, 454, 455, 457, 458, 460, 461, 462, 464, 465, 466, 469, 470, 472, 474, 475, 476, 479, 484, 485, 486, 489, 490, 492, 493, 494, 495, 496, 508, 510, 511, 516, 518, 519, 521, 523, 525, 526, 527, 528, 530, 531, 532, 533, 536, 537, 540, 541, 543, 544, 545, 546, 584
 A Tisza 387, 429
 A XIX. század költői 359, 428, 443, 463, 501
 (A végtelen birodalom helyett...) **22**
 A vén zászlótartó **262**, 516—518, 572
 A világ és én 401, 501
 A virágok 433
 A völgy s a hegy **33**, 377
 A völgy s a hegy 359
 A. B. emlékkönyvébe 359
 Adorján Boldizsárhoz **11**, 355, 358—360, 377, 501
 Akasszátok föl a királyokat! **285**, 540—541
 Alacsony kis ház.... 504
 (Alig hogy kivettek a bölcsőből...) **95**
 (Alig viradt, már újra alkonyúl...) **264**
 (Állt egy szobor magas hegy tetején...) **91**
 [Álmaimban én...] 385
 Álmodva.... 368
 Anyám tyúkjá **39**, 382—383, 435
 Arany Jánoshoz 359
 Arany Jánosnál 489
 Arany Lacinak 459
 Attila első magyar király 509
 Augusztus 5-dikén 469, 504
 Ausztria **100**, 442—444
 Az alföld 388, 458, 474, 500
 Az apostol **166**, 341, 342, 343, 344, 345, 349, 350, 472, 488, 497—508, 559
 Az árva lány 433
 Az éj 373

(Az életcélzél boldogság...) **11**
 Az ember 489
 Az erdélyi hadsereg **312**, 561—564
 (Mi ne győznénk? hisz Bem a vezérünk...) **312**
 Az erdélyi hadsereg 562
 Az év végén **296**, 545—546, 547
 Az ítélet 385, 466, 501, 502
 Az országgyűléshez **37**, 381—382, 413, 462, 504
 Az örült 344
 Az utósó alamizsna 380
 (Azt adok, mit vajmi ritkán kaptok...) **75**
 Bánk bán **96**, 439—442, 448
 Barátimhoz 383
 Beaurepaire **62**, 391—392
 Béranger legújabb dala **148**, 349, 476—479
 Bizony mondom, hogy győz most a magyar.... **307**, 558
 Bolond Istók 343, 356, 386
 Bortal **73**, 415—416
 (Borulj le, én lelkem, Rákóczi sirjára...) **330**
 Búcsú 1844-től 546
 Búcsú **264**, 518—519
 Buda várán újra német zászló! **300**, 548—549, 550, 574
 [Burián Pál emlékkönyvébe] **305**, 556—557, 559
 Cáfolat 379
 Csalogányok és pacsírták 373, 433
 Csatában **306**, 557
 Csatadal **281**, 342, 403, 534, 533—536, 538, 544
 Csendes élet 376
 Csendes tenger rónaságán... 490, 530
 [Dicsőséges nagy urak...] **64**, 392—396, 401, 424
 Dobzse László **125**, 461—462
 (Durva zsarnok, jégshivű tél...) **40**
 (E durva ágyon...) **16**
 (Édes hazám, Magyarország...) **286**, 541
 Édes öröm, ittalak már... 373

- Egész világ a harcmezőn.... **283**, 342, 343, 533, 537—539
- Egy barátom az ifjuság... 584
- Egy emlék a kórházban (Moreau után francziából.) **16**, 363—366
- Egy gondolat bánt engemet.... 506
- Egy goromba tábornokhoz **318**, 554, 568—572
- Egy könyvtáros emlékkönyvébe **11**, 357—358, 503
- (Egyik kezemben a fegyverem...) **73**
- Egykor és most! 376, 436
- (Ejh mi a kő! tyúk anyó, kend...) **39**
- (Elég soká voltunk fajankók...) **111**
- Elértem, a mit ember érhet el... 447, 490
- Élet vagy halál! **260**, 511—516
- Elpusztuló kert ott a vár alatt.... **279**, 531—532, 559
- [Enyészet undok férgei rágódnak...] **284**, 539
- Erdélyben 452
- (És az idő eljött...) **115**
- Est 474
- Etelkéhez 539
- Európa csendes, újra csendes.... **302**, 549—551, 557, 558, 559, 560, 561, 564, 567, 572, 574, 576, 579
- Ez már aztán az élet 453
- (Ezernyolczszáznegyvennyolcz! az égen...) **41**
- (Ezernyolczszáznegyvennyolcz, te csil-lag...) **270**
- Ezrivel terem a fán a meggy 396, 424
- Falu végén kurta kocsmá... 435, 487
- Fekete-piros dal **103**, 361, 445—446
- Fél álomban.... **20**, 342, 368, 385, 519
- Feleségek felesége **10**, 357
- Feleségem és kardom **85**, 431—432, 440
- Felhők [ciklus- és tetőtípus] 347, 384
- (Félre, kislelkűek...) **88**
- (Fene gyerek volt az a Kun László...) **131**
- Fiam születésére **293**, 501, 543—544
- (Fogadjatok be, ti dicső falak...) **315**
- Forradalom **152**, 484—485
- Föl a szent háborúra! **325**, 345, 415, 464, 574, 579—581, 582
- Föl! **111**, 449, 487
- (Föl, föl magyarok...) **298**
- Föltámadott a tenger.... **74**, 416—417, 418, 423, 524
- (Fut Bécs felé Jellacsics, a gyáva...) **262**
- (Galamb van a házon...) **85**
- Golyók sivítnak, kardok csengenek.... **160**, 342, 490—492, 495, 496, 512, 528, 533
- Ha az isten.... 414
- (Ha én hegy volnék!...) **33**
- Háborúval álmodám.... 384
- (Hagyjátok el azt a piros-fehér-zöld színt...) **103**
- (Hallgassak-e, mivel szeretlek...) **150**
- Hallod-e szív, szívem! **164**, 495—496
- (Haloványul a gyáva szavamra...) **152**
- Hány hét a világ? **153**, 485—486
- Három fiú 433
- Három madár **143**, 474—475, 529
- Haza értem 361
- (Hazánk szentje, szabadság vezére...) **83**
- Hegyen ülölk... 530
- (Hejh, mostan pusztá ám igazán a pusztá!...) **27**
- Hideg idő, hűs őszi éj.... **271**, 525
- Hideg, hideg van ott kinn.... **31**, 375—376, 436
- Hír 377
- Hírös város az aafődön Kecskemét.... 500
- (Hogy kitelt a francziáknál...) **62**
- Hogy volna kedvem.... **274**, 519, 527—528
- (Hova lett a tarka szivárvány az égről?) **7**
- (Hova szívem, lelkem...) **121**
- Hozzám jösz-e? 504
- Hunyadi László (Balláda.) 447
- Hunyadi László 345
- (Ide, ide fiamat kezembe...) **293**
- Ifju a pataknál [Schiller-fordítás] 504
- (Ifju lánya a vén tőnek...) **86**
- Illyen asszony való nékem.... **90**, 436, 490
- (Indulsz, pályavégezett év...) **296**
- Ismét magyar lett a magyar.... **129**, 415, 463, 464, 581, 582
- (Isten után legszebb és a legszentebb név...) **323**

Itt a nyíl, mibe löjjem? **282**, 536—537, 540
 Itt a próba 579
 (Itt a próba, az utósó...) **325**
 (Itt a zászló, csak, legények, alája...) **113**
 Itt a' próba 579
 Itt alszik a költő... (Moore után angolból.) **273**, 526—527
 Itt benn vagyok a férfikor nyarában.... **158**, 489—490, 500, 519
 (Itt születtem én ezen a tájon...) **117**
 Itt van az ősz, itt van újra **277**, 530—531

János vitéz 441, 459, 501
 Jój el végre, valahára.... **163**, 493, 494—495
 Jött a halál **321**, 574—575, 582

Kard és lánc 402
 Katona vagyok én.... 522
 Kazinczy Gáborhoz 499
 Kemény szél fúj.... **61**, 342, 388, 389—391, 396, 401, 434
 Készülj, hazám! **78**, 423, 425—427, 449
 Két ország ölekezése **115**, 452—453, 509
 Ki gondolná, ki mondaná.... **314**, 564
 Ki vagyok én? Nem mondom meg... 348
 Kinn a kertben voltunk.... 531
 Kinn a ménés, kinn a pusztán... 371
 Kis fiú halálára **95**, 438—439
 Kis-Kunság **121**, 458—459
 (Konduljanak meg a vészharangok!...) **145**
 Kont és társai **286**, 487, 492, 533, 541—542
 (Koszorút kötöttem...) **137**
 Költő lenni vagy nem lenni 497
 (Köröskörül sötét felhő...) **258**
 Kun László krónikája **131**, 466—469, 471
 Kutyakaparó 458, 459

(Lamberg szívében kés...) **285**
 (Lantom, kardom tied...) **305**
 Lapok Petőfi Sándor naplójából 362, 363, 381, 384, 398, 399, 413, 419, 426, 428, 430, 435, 454, 500, 504
 (Lassabban, haragos lelkek testvére...) **162**
 Lehel (A kürtkebelbe fú Lehel...) 386
 Lehel (Mennydörög az óriás kürt...) 386
 Lehel 386, 542

Lehel vezér **42**, 341, 343, 344, 385—389, 390
 Lenkei százada **137**, 468, 470—472, 554
 Levél Várady Antalhoz 356, 359, 402

Ma egy éve.... **136**, 469—470
 (Magas hegy tetején régi Buda vára...) **155**
 (Magyar történet műzsája...) **69**
 Magyar vagyok 361, 377, 379, 380, 574
 Már mi nekünk ellenségünk.... **94**, 438
 Marcius 15-dike 554
 Marcius' 15ike 1849 558
 Meddig alszol még, hazám? 390
 (Megérte ezt az évet is...) **299**
 (Megeskütt a király...) **106**
 Megint beszélünk s csak beszélünk.... **81**, 427—428
 Megjött az idő.... **113**, 450
 Megúnt rabság 455
 (Megunták végre a földönccsuszást...) **34**
 (Mélységes völgyben...) **11**
 (Mentünk az ellenség elé...) **89**
 Mért nem születtem ezer év előtt? 386
 Mi van innen távol.... 510
 Miért kisérsz.... **105**, 446—447, 457, 489, 500
 Miért zárjátok el az útamat? **130**, 465—466, 489
 (Miként elpusztult Jeruzsálem...) **100**
 Mikor a lánc lehull.... 505
 Millyen láрма, millyen vígadalom! **272**, 525—526
 Minek nevezzetek? **19**, 366—368, 432, 436, 529, 582
 Mint felhők a nyári égen.... 373
 Misera plebs contribuens 345
 Mit csinálsz, mit varrogatsz ott? **15**, 362—363, 373
 Mít daloltok még ti, jámbor költők? **165**, 496—497, 559
 Mit nem beszél az a német.... **102**, 444—445
 Mosolyogj rám! 436

Nagy-Károlyban 361, 435, 519, 520
 Ne feledd a tért.... (Moore után angolból.) **30**, 373—375
 Négy nap dörgött az ágyu.... **303**, 550, 551—553

- Nem ért engem a világ... 447, 489, 500
(Nem mondom én: előre székeltek!...) **317**
(Nem nagy hírű város Jász-Berény városa...) **42**
- Nemzeti dal **67**, 339, 340, 348, 361, 397—
412, 413, 416, 423, 428, 470, 471, 494,
536
- Nézek, nézek kifelé... 376
- Nyakravaló **305**, 554—556, 568, 571
- Nyilatkozás 474, 503, 504
(Nyugodalom, mely elszállottál...) **333**
- (Oh Manuel, fölkelt im Franciaország!...) **148**
- Oh ne bánts d a költőt... 373
(Oh szabadság, hadd nézzünk szemedbe!...) **71**
- Olaszország **34**, 378
- Orbán 370
(Ott alatt, alatt, a mélyben...) **161**
(Ott álltok a teremnek küszöbén...) **127**
- Őszi éj 376
- Pacsírtaszót hallok megint **308**, 559—560
- Palota és kunyhó 356
(Pesten járt kend...) **153**
- Péter bátya **309**, 560—561, 568
(Póru! jártak a leányok...) **280**
- Rabházának fia 385
- Rákóczi [Borulj le, én lelkem...] **330**,
583—585
- Rákóczi [Hazánk szentje...] **83**, 430—431,
513, 583
- Rég elhúzták az esteli harangot 396, 424
- Republica **142**, 472—473, 474, 506
[Robin-Hood] [regényfordítás] 555
- Romeo és Júlia [fordítástöredék] 555
- Rongyos vitézek 362
- Rózsavölgyi halálára **35**, 379—381, 403
- September végén 530
- Sírvers **333**, 585—587
(Sokat beszéltek, szépet is beszéltek...) **37**
(Sötét a város...) **166**
- Sz. J. kisasszony emlékkönyvébe 373
(Szabad a magyar nép...) **124**
[Szabadság, szerelem...] 368
- Száll a felhő... 373
- Szécsi Mária 343, 356, 359
(Szegény legény vagyok...) **322**
- Szemfájásomkor 466, 503
- Szent sír 430, 433, 551, 584
(Szép kedvesem...) **20**
- Szép kedvesem... 402
- Szerelem gyöngyei [ciklus- és kötet cím]
352, 504
- Szerelmnek rózsafája... **29**, 372—373
- Szerelmnek rózsákkal... 372
- Szerelmes vagyok én... 432
- Szeretek én... 414, 415
- Szeretlek én, szeretlek téged... **18**, 366,
373
- Szeretlek, kedvesem! **275**, 519, 528—529
- Szilaj Pista 542
- Szilveszter éje 1847ben 373, 504, 546
(Szolgátságunk idejében...) **119**
- Szomorú éj 377, 447
- Szörnyű idő... **328**, 343, 415, 463, 464,
581—582
- Szüleim halálára **319**, 572—573, 574, 586
- Szülőföldemen **117**, 454, 455—457, 458
- (Tábornok úr, én nem tartom magam...) **318**
- (Talpra magyar...) **67**, 399, 400, 401, 412
- Távozol hát, ifjúságom? 546
- Té vagy, te vagy, barna kis lány... 510, 531
[Téged keresnek szemeim...] **268**, 520—
521
- Téli világ 356, 376
- Ti ákáczfák e kertben... **266**, 519—520,
521
- Tisza 356
(Tiszt vagyok...) **268**
- Tiszteljétek a közkatonákat! **268**, 521—
523, 560, 567, 568
- (Tíz katona esett a helységre...) **309**
- Toborzó **113**, 450
- (Trombita harsog, dob peregrin...) **281**
- Tudod, midőn először ültünk... **259**,
510—511, 531

Új esztendő napján **299**, 547—548, 550, 554

Úti jegyzetek 359

VI. úti levél Kerényi Frigyeshez 417, 499

XIII. úti levél Kerényi Frigyeshez 422, 443

XIV. úti levél 493

Úti levelek 505, 519, 520

[Útijegyzet.-töredék] 559

Úton vagyok s nem vagy velem.... **117**, 454—455, 458, 493

(Ügyefogyott király volt az...) **96**

(Úl a király nagy kevélyen...) **82**

Vajda-Hunyadon **315**, 564—567

Válasz, kedvesem levelére 436

(Van biz ott a sok rossz között...) **24**

Vándorélet 356

Van-e egy marok föld.... **14**, 360—361, 401, 402, 445, 483

Van-e mostan olyan legény.... **77**, 396, 423—425, 428, 432, 450

(Végre megtörtént...) **319**

(Vén muzsikus, mit vétettem én neked...) **35**

Véres napokról álmodom.... 385, 519

Vérmező **155**, 486—489, 506, 542

Vesztett csaták, csufos futások! **294**, 544—545

Világosságot! 503

Vörösmartyhoz (midőn a nemzetgyűlésben augusztus 21^{kén} a hadügyben a többséggel szavazott.) **150**, 342, 457, 470, 476, 479—483, 495, 497, 554

Zoltán fiam életrajza hét hónapos koráig 501, 517, 543, 572

NÉVMUTATÓ

A névmutató nem tartalmazza Petőfi Sándor nevét.

- Ács Mihály 346, 397–399
 Ács Tibor 555
 Ádám 46, 101
 Adorján Boldizsár 11, 355, 358, 359, 377, 393, 394, 501
 Ágoston, Szent 509
 Ágoston József 358
 Aigner Lajos 353, 432
 Alcibiades 467
 Alibaud, Louis 349, 506
 Almásy Móric 393
 Álmos fejedelem 47, 48, 388
 Ambrus Judit 383
 Amyot (kiadó) 413
 Anna, Szent 543
 Andics Erzsébet 393
 V. András János 348
 Anjou Izabella 467
 Anonymus 388
 Apollo 527
 Apor Károly 393
 Apor László 420
 Arany János 343–346, 349, 358, 359, 363, 373, 374, 378, 379, 386, 387, 390, 399, 402, 430, 440, 453, 458, 473, 474, 476, 483, 484, 489, 496, 499, 509, 517, 521, 522, 527, 529, 543, 544, 553, 560, 563, 569, 571, 572, 574–577, 580, 582–584
 Arany László 459
 Árbocz 468
 Árpád fejedelem 25, 45, 48, 54, 56, 140, 386, 388, 472
 Árpád-ház 441
 Asbóth Lajos 578
 Asztalos István 370
 Attila (hun király) 46, 47, 259, 262, 388, 509, 515
 Austerlitz Zsigmond 397
 Bacsó János 465
 Bagó (kiadó) 422
 Bajza József 359, 406, 412, 465, 482, 504, 516
 Bakits Irma 585
 Bánfi Dénes 445
 Bangó Pető 511
 Bánk bán 96–100, 439–442, 448
 Bankós Károly 454, 465, 473, 476, 480, 484
 Barabás Miklós 370, 432
 Barabás Péter 517
 Bárány Tibor 383
 Barcy Zoltán 346, 471, 522
 Bárdi Bükk (álnév) → Kolmár József
 Barla Gyula 353
 Barna Ignác 441
 Baróti Lajos 337, 346, 370, 379, 394, 439, 536, 575
 Barta János 352
 Bartal Antal 529
 Bartay Endre 406, 407
 Bártfay József 393, 395, 396, 418
 Bártfay László 393, 396, 418, 419
 Bártfay Szabó László 393
 Bartha János 370
 Bartók Lajos 351
 Bartucz Lajos 488
 Batsányi János 503, 506

- Batthyány Kázmér, gróf 413
 Batthyány Lajos, gróf 353, 395, 423, 426, 431, 435, 444, 457, 471, 480, 484, 494, 509, 517, 522, 540
 Bauer Lajos 553
 Beaurepaire, Nicolas Joseph 62, 63, 391
 Beichel 408
 Beimel (kiadó) 403, 499, 508
 Békés István 426
 Békésy Károly 394
 Béla, I. (király) 350
 Bem, Józef 304, 305, 312, 313, 316, 348, 412, 512, 536, 545, 552, 553, 555–558, 560, 562–571, 576, 577
 Benda Kálmán 488
 Benkő Samu 362
 Bényei Péter 584
 Béranger, Pierre Jean de 148, 342, 349, 362, 370, 415, 461, 476–478, 499
 Bérczy Károly 392
 Berde Mózes 560
 Berecz Károly 359, 577
 Beregnyi Miklós 560
 Berthold (herceg) 441
 Berzenczey László 509
 Berzeviczy Gergely 486
 Berzsenyi Dániel 355, 356, 361, 396, 482, 490, 503
 Bessenyei György 448
 Bíró Annamária 409
 Bisztray Gyula 346, 350
 Blanc, Louis 506
 Bod Lajos 558
 Bodnár István 395
 Bodolay Géza 346, 366
 Bona Gábor 346, 358, 401, 471
 Bónus Tibor 417
 Bonyhay Benjámin 503
 Boráros 498
 Bory Jenő 573
 Botond 54, 55, 61
 Botto, Ján 400, 404
 Bowring, John 516
 Boz → Dickens, Charles
 Brankovics György 583
 Bräuer Ferenc 410
 Brisits Frigyes 354
 Brunszvik Teréz 346, 435, 443, 516
 Brutus, Lucius Junius 34, 378
 Brutus, Marcus Junius 34, 378, 480, 505
 Bucsánszky Alajos 460
 Budai Ézsás 487
 Budai Ferenc 448
 Bulcsú 54, 55, 61
 Bulyovszky Gyula 413, 416, 424, 426
 Bun Alojzia → Szabó Ferencné Bun Alojzia
 Burián Pál 305, 556, 559
 Burns, Robert 400
 Busa Margit 562
 Byron, George Gordon Noël 374, 473, 488, 501, 505, 506
 Cabet, Étienne 473, 524
 Caesar, Julius 35, 378, 480
 Caraffa, Antonio 429, 487
 Cassius 378
 Chatterton, Thomas 365
 Czakó Zsigmond 505
 Czibor János 353
 Czifra Mariann 391
 Czuczor Gergely 346, 439, 455, 557
 Csaba 430
 Csajághy Laura 439
 Csáki 132
 Csala Károly 583
 Csány László 556, 558, 560
 Csapody István 346, 466, 503
 Császár Ferenc 505, 583
 Császtvay Tünde 367
 Csengery Antal 362, 523, 577
 Csernátoni Gyula 559
 Csernátoni Lajos 405, 555
 Csernovics Péter 438
 Cserző Bence 517
 Csetri Elek 348
 Csikány Tamás 571
 Csiky Gergely 397
 Csopay Lászlóné 586
 E. Csorba Csilla 348
 Csörsz Rumen István 339, 383, 400, 456, 577
 Csukásy (Csukássi) József 385
 Csurgay László 345

- Damjanich János 544
 Dávid Gyula 346, 531, 558, 563, 565
 Dávidházi Péter 400
 Deák Ferenc 494
 Debreczeni-Droppán Béla 580
 Degré Alajos 426
 Demant András 399
 Déri Gyula 346, 501, 543
 Dernői Kocsis László 342, 343, 350, 477,
 491, 492, 510, 531, 532, 538, 539, 541,
 542
 Desmoulins, Camille 381
 Dessewffy Arisztid 578
 Dickens, Charles (Boz) 501, 502, 504
 Dienes András 347, 459, 534, 547, 552, 557,
 558
 Diósy Márton 404, 419
 Dobrossy István (Szeverin) 504, 505
 Dobzse László → Ulászló, II.
 Doncsecz Etelka 391
 Donizetti, Gaetano 407
 Doppler Ferenc 408
 Dózsa György 453, 509
 Döbrentei Gábor 482, 556
 Dömötör Ákos 501
 Drágffy Bertalan 531
 Dugonics András 391
 Dukony Mária 371
 Dumas, Alexandre (idősebb) 377
 Dux, Adolf 363, 403, 405

 Édua (Edua) 468
 Egerváry P. Ödön 516, 517
 Egressy Béni 379, 404–406
 Egressy (Egressi) Gábor 359, 393, 394,
 404, 407, 441, 475, 492, 502, 519, 580
 Egyed Emese 409
 Eisenfels Sarolta 410
 Elek Oszkár 347, 542
 Emich Gusztáv (idősebb) 341, 343–345,
 351, 353, 355, 357, 358, 374, 413, 498,
 499, 550, 577, 578
 Emich Gusztáv (ifjabb) 357
 Emődy Dániel 481
 Empedoklész 451
 Endre, II. (király) 96, 441
 Endrődi Sándor 338, 347, 351, 357, 359,
 362, 363, 366–368, 371, 373, 379, 385,
 386, 390, 391, 398, 400, 404, 405, 407–
 409, 411–416, 418–421, 423–427, 429–
 431, 433, 434, 437, 440, 442, 446, 447,
 451, 452, 454, 455, 461, 462, 464, 466,
 470, 472–474, 476, 479–487, 489, 491,
 493–495, 505, 511, 512, 516, 518, 521,
 523, 526, 527, 533, 534, 536, 543, 548–
 550, 552, 554, 558, 560, 562, 565, 567,
 570, 574, 576, 580
 Eötvös József, báró 395, 402, 417, 465,
 500, 503
 Eötvös Mihály 509, 512, 513
 T. Erdélyi Ilona 347
 Erdélyi János 347, 401, 576
 Erdődy Gábor 574
 Erkel Ferenc 406
 Ernst Lajos 358
 Erzsébet (V. István felesége) 467
 Esty Jánosné 505
 Éva 46, 101

 Fábri Anna 409
 Fánicsy (Fáncsi) Lajos 550, 580
 Farkas Balázs 563
 Farkas Gyula 347, 502
 Farkas Péter 382
 Fáty András 393, 556
 Fazakas Gergely Tamás 347, 580
 Fehér Géza 354
 Fejérváry Károly 559
 Fekete Gábor 504
 Fekete Sándor 347, 365, 373, 381, 392, 396,
 473, 476, 478, 487, 500, 505, 506, 524,
 534, 542
 Feldinger, Gottfried (Földényi Frigyes)
 408, 409
 Feleky (Feleki) Miklós 512, 536
 Fényes Elek 387, 459, 531
 Fenyő István 398
 Ferdinánd, I. (király) 426
 Ferdinánd, V. (király) 419, 420, 426, 441,
 444, 461, 536, 540
 Ferenc, I. (király) 522
 Ferenc József (király) 500, 536, 537, 540
 Ferenczi Zoltán 339, 342, 345, 347, 355,
 357, 358, 361, 363–368, 370–373, 375–
 379, 381–384, 386, 390, 392, 394, 401,
 404, 412, 414, 415, 418, 425–427, 429–

- 440, 442–445, 447, 449–452, 454, 456–458, 460, 461, 464–466, 469, 472–475, 477–480, 484–486, 489, 492–495, 497, 499, 509, 511, 517, 520, 523, 525–532, 536–538, 540, 541, 544–546, 548–550, 552, 554, 557–560, 562, 565–567, 569, 571, 573, 574, 577, 580
- Fiáth Pompejus 470
- Fick 408
- Finkei József 408
- Firtinger Károly 347, 397–399
- Fogarasi János 346, 557
- Földényi Frigyes → Feldinger, Gottfried
- Frangepán Ferenc 487
- Frank (kiadó) 352
- Frank Tibor 403
- Fried István 339, 341, 347, 367, 378, 379, 383, 400, 401, 415, 451, 484, 490, 546
- Friedländer Náthán 403, 422
- Frigyik Katalin 511
- Futó János 421
- Fülöp (püspök) 467
- Fülöp Dorottya 583
- Gaál Ernő 401
- Gáldi László 347, 351, 365, 375, 527
- Gálos Rezső 482
- Gángó Gábor 417
- Gara Mária 448
- Garay János 374, 439, 441, 487, 504, 512, 528, 534, 540, 542
- Garay Jánosné 374, 395
- Gedő János 421
- Gerő József 344, 348, 498
- Gertrúd 96, 99, 441, 442
- Gesztessy László 348, 565–567
- Gilbert, Nicolas-Joseph-Laurent 16, 17, 364, 365
- Glutsch, Christian 397
- Goda Zoltán 387
- Goethe, Johann Wolfgang 455
- Gondol Dániel 501, 502, 504
- Gömöri György 348, 401, 402
- Gönczy Monika 584
- Görgei (Görgey) Artúr 536, 546, 555, 570, 571, 574, 578
- Gundel Imre 370
- Guyon Richárd 546
- Gyarmathi Miklós 534
- Gyimesi Emese 352, 387, 474
- Gyöngyösi István 355, 356
- Gyulai Ferenc 512
- Gyulai Pál 397, 439, 528, 568, 583
- Gyulay Lajos 348, 393, 417
- Gyurmán Adolf 549, 558
- Haág Péter 505
- Habsburg család 80
- Habsburg Rudolf 467
- Hajnóczy József 156
- Hamary Dániel 399, 400
- Hankiss János 370, 461
- Haray Viktor 558
- Harmath Judit 370
- Hartmann János 356
- Hatvany Lajos 348, 362, 367, 370, 374, 379, 392, 393, 395–401, 410, 412, 432, 441, 447, 460, 481, 482, 491, 503, 516, 534, 541, 552–556, 558, 559, 562, 563, 565, 567, 574, 577, 580, 582
- Havas 572
- Havas Adolf 337, 344, 348, 357, 392, 394, 423, 438, 439, 443, 477, 498, 536
- Haynau, Julius 352, 556
- Heckenast Gusztáv 348, 398–400, 418
- Hédervári Kont István → Kont István
- Hegedüs Béla 383
- Hegedüs István 562
- Heine, Heinrich 429, 535
- Héjja Julianna Erika 407
- Hermann Róbert 341, 348, 398, 471, 521, 554, 555, 569, 570, 571
- Herwegh, Georg 420, 526, 537
- Hoffmann, Carl 380, 403, 463, 535
- Holtei, Karl 380
- Homérosz 529
- Hopp Lajos 390, 430
- Horatius 361, 417, 451, 490
- Hornyák Mária 346
- Hornyánszky (kiadó) 502
- Hornyik János 411
- Horvát Árpád 550
- Horvát Árpád (ifjabb) 387
- Horvát Árpádné → Szendrey Júlia
- Horvát Attila 387
- Horvát Ilona 387

- Horváth Béla 471
 Horváth János 348, 355, 361, 371, 383, 402, 429, 433, 437, 455, 469, 473, 487, 488, 490, 500–506, 512, 526, 529, 530, 535, 537, 546, 559
 Horváth Károly 353
 Horváth Mihály 348, 387, 388, 461, 467, 542, 580, 581
 Horváth V. Géza 585
 Hrabéczy Miksa 521, 522
 Hrabovszky János 419
 Hruz Mária 497, 572
 Hugo, Victor 465
 Hunfalvy Pál 480, 548
 Hunyadi János 109, 315, 316, 566
 Hunyadi László 106–108, 110, 155, 156, 345, 447, 448
 Huszóczy Dénes 521, 522

 Ignjatović, Jakov 400
 Illyés Gyula 348, 355
 Imre László 584
 Imre Mihály 388
 Ipolyi Arnold 348, 524
 Irányi Dániel 424, 426, 457
 Irányi István 543
 Irinyi József 457
 Isoz Kálmán 348, 406–411
 István, V. (király) 467
 István nádor 393, 420, 444

 Jagello-ház 461
 Jahve 391
 Jakó Zsigmond 556
 Jakus Lajos 382
 Jámbor Pál 560
 Jancsó Benedek 371
 Jankó Mihály 407
 János (evangélista) 451
 Jároli József 407
 Jászberényi József 396, 506
 Jehova 79
 Jelačić, Josip (Jellasics) 262, 446, 517
 Jézus Krisztus 97, 185, 191, 256, 378, 384, 524
 Jézus, Sirák fia 390
 Jókay Józsefné, özv. 481
 Jókai Mór 349, 353, 359, 362, 376, 378, 379, 383, 392–395, 397, 401, 413, 421, 432, 452, 481–483, 516, 522, 534, 577
 Jósika Miklós 583
 József (császár) 505
 Júdas 90
 Júlia → Szendrey Júlia
 Julow Viktor 352
 Jura György, ifj. 472

 Kacziány Géza 365, 477
 Káin 72, 415, 524
 Kalla Zsuzsa 349, 362, 363, 376, 399, 417, 432, 433, 441, 454, 455, 493, 504, 517, 573
 Kálmán, I. (király) 441
 Kálmán C. György 383
 Kálnoki Izidor 398
 Kálózdí János 409, 411
 Kánya Emília 409
 Kanyar József 500
 Kapczy Tamás 393
 Karinthy (antikvárius) 358
 Károlyi (kiadó) 470
 Károlyi György, gróf 418
 Károlyi Sándor, gróf 430, 531, 584
 Karsa (Karossa) Endre 408
 Karsa László 556
 Katona József 441
 Katona Miklós 544
 Katona Tamás 471
 Kazinczy Ferenc 443, 487, 488, 506, 556
 Kazinczy Gábor 359, 499
 Kecskeméthy Csapó Dániel 344, 498
 Keil Ernő 349, 413
 Keleti Zsiga 537
 Kemenche 468
 Kemény Ferdinánd 411
 Kemény G. Gábor 562
 Kemény Zsigmond 362, 423, 451, 577
 Kenéz Mihály 422
 Képes Géza 349, 374, 527
 Kerek József 422
 Kerényi Ferenc 338–340, 344, 349, 350, 352, 392, 393, 406, 407, 418, 440, 453, 456, 509, 517, 522, 524, 545, 546, 553, 571, 583

- Kerényi Frigyes (Vidor Emil) 417, 422, 443, 504
 Keresztesy 504
 Keresztury Dezső 503
 Kertbeny Károly 343, 345, 349, 391, 412, 416, 427, 429–431, 434, 437, 447, 449, 451, 461, 480, 511, 516, 521, 526, 533, 543, 549, 558, 567, 579
 Kéry Gyula 344, 345, 349, 397, 412, 516, 520, 562, 565
 Kilián (kiadó) 583
 Kisbéri László 471
 Kisfaludy Károly 349, 388, 405, 406, 439, 446, 574
 Kisfaludy Sándor 367, 482, 530, 542
 Kiss Bori 409
 Kiss Ernő 544
 F. Kiss Erzsébet 435
 Kiss Gedeon 512
 Kiss József 337, 338, 340, 343–345, 348, 349, 351, 352, 366, 370, 380, 400, 403, 404, 406, 408, 460, 471, 475, 521, 534, 535, 542, 557
 Klaniczay Tibor 476
 Klapka György 348, 555, 568–571, 576–578
 Kliegl 504
 Klió 412
 Kmety György 578
 Knezić Károly 578
 Koeppel, Emil 505
 Kolmár József (Bárdi Bükk) 555
 Komáromi János 516
 Kont Ignác 349, 477, 478
 Kont István (Hédervári) 155, 286, 288, 290–292, 347, 487, 492, 533, 541, 542
 Koren István 370
 Korha Ida 412
 Kosáry Domokos 350, 440
 Kościuszko, Tadeusz 400
 Kossuth Lajos 393, 394, 401, 408, 464, 465, 480–482, 486, 494, 509, 516, 517, 522, 536, 540, 547, 548, 552, 556, 569, 571, 574, 579, 580
 Kostyál Ádám 370
 Kovács I. Gábor 426
 Kovács Ida 348
 Kovács István 471, 563
 Kovács János 349, 501, 505
 Kovács Kálmán 439
 Kovács Kálmán, ifj. 439
 Kovács Lajos 395
 Kovács Sándor Iván 512
 Kozma (kiadó) 499
 Kozma Andor 374
 Kozocsa Sándor 519
 Kozocsa Sándor Géza 519
 Kölcsey Ferenc 349, 358, 361, 396, 434, 502, 504, 505, 556, 559
 Kőrösy Sándor 574
 Kőváry László 445
 Krizsán László 410
 Kubinyi Ferenc 459, 531
 Kun László → László, IV.
 Kunoss Endre 502
 Kunossy (kiadó) 346, 347, 349, 365
 Kupcsek 468
 Kuthy Lajos 395
 Kuttor Sámuel 562
 Kürosz 509
 Laban Ferdinánd 500
 Laborfalvi Róza 481
 S. Laczkó András 446
 Laczkó László 553
 Laczkovics János 156
 Lajos Fülöp (király) 506
 Lamartine, Alphonse de 392, 505
 Lamberg Ferenc 285, 394, 540
 Landerer Lajos 348, 398–400, 418
 Láng József 349
 Lantos (kiadó) 519
 Laszczik Ernő 586
 László, IV. (Kun) (király) 131, 133, 134, 136, 466–468, 471
 László, V. (király) 155, 448
 László Ágnes 565
 László József 565, 566
 Latour, Theodor Baillet de 285, 540
 Lauka Gusztáv 531
 Lauko Károly 345
 Lázár Miklós 543
 Lehel 42, 49–51, 53–55, 57, 58, 61, 341, 343, 344, 385–387, 389, 390, 542
 Lemouton Emilia 359
 Lenau, Nikolaus 383, 455, 500, 505, 530

- Lengyel Ignác 403
 Lenkey (Lenkei) János 137, 140, 468, 470–472, 554
 Leövey (Lövei) Klára 410
 Lévey József 343–345, 584, 585
 Lisznyai Kálmán 583
 Lónyay Menyhért 395
 Losonczy László 549
 Lőrincz Csongor 417
 Lugosi András 511
 Lukács (kiadó) 485, 549, 576
 Lukács László 508
 Lukácsy Sándor 339, 342, 349, 355, 356, 358, 359, 361, 363, 371–373, 377, 390, 392, 396, 401, 402, 412, 413, 477, 502, 503, 506
 Lukáts János 488
 Lukinich Imre 446

 Mack 546
 Madarász József 552
 Madarász László 481, 512
 Magos Ernő 526
 Magyar Zoltán 430
 Majláth Béla 350, 537, 538
 Makray László 553
 Malfil tre, Jacques Clinchamps de 365
 Mályuszné Császár Edit 350, 498, 499
 Mandula 468
 Mándy István 350, 388
 Mangold (kiadó) 407
 Manuel 148, 477–479
 Marat, Jean-Paul 476
 Marczibányi 497
 Margócsy István 344, 350, 383, 387, 447, 457, 497, 500, 502, 505
 Mária, Szűz 434
 Mária Terézia (király) 426
 Máriássy (Máriási) János 544
 Martinkó András 337, 338, 340, 352, 353, 365, 449, 569, 580
 Martinovics Ignác 155, 156, 486, 487
 Mártonffy Zsigmond 555
 Máthé Lajos 558
 Mátyás, I. (király) 71
 Mayer János → Szamosi János
 Medgyes Lajos 400
 Mednyánszky Berta 504

 Melford, H. M. 350
 Merényi Oszkár 356, 361, 503
 Mészáros Károly (Szentiváni) 435, 550
 Mészáros Lázár 305, 471, 472, 480, 486, 552, 554, 555, 568, 570, 571
 Metternich, Clemens Lothar herceg 427, 484
 Mezei Márta 455
 Mezei Zsolt 370
 Mező Dániel 418–421, 451
 Mezősi Károly 343, 344, 350, 355, 376, 382, 429, 456, 458, 459, 498, 562, 576
 Mihály Gábor (Gabriel Mihali) 512
 Mikes Kelemen 430
 Mikes Lajos 342, 343, 350, 477, 491, 492, 510, 519, 520, 531, 532, 538, 539, 541, 542
 Miklós, III. (pápa) 467
 Miklós Ida → Várady Károlyné Miklós Ida
 Miklós Gyula 419
 Miklós Miklós 562
 Mikó Imre 346, 531, 558, 563, 565
 Mikos Éva 388
 Mikszáth Kálmán 350, 481, 547
 Miskolczy Ambrus 348, 417
 Molnár Gábor Tamás 417
 Molnár Péterné 456
 Mona Ilona 350, 407–410
 Moore, Thomas 30, 273, 348–350, 360, 373–375, 401, 402, 526, 527
 Moreau, Hégésippe (Hegezipp) 16, 17, 347, 363, 365
 Morvay Győző 505
 Mózes 148, 295, 545
 Mráz Elek 467
 Mudra Viktória 503
 Müller Gyula 499

 Nádasdy (Nádasdi) Ferenc 487
 Nádaszay Lajos 435
 Nagy Ignác 405, 441, 505
 Nagy József 420
 Nagy Károly 503
 Nagy Sámuel 503
 Nagy Sándor 547
 Nagysándor József 578
 Napóleon, I. (császár) 71, 142, 473, 478
 Németh G. Béla 346, 350, 530

- Nodier, Ch. 365
 Noé 367, 494
 Noszlopy Gáspár 500
 Novák László 382
 Novelli József 405

 Nyáry Pál 393, 414, 424, 534
 V. Nyilassy Vilma 337, 351, 352

 Obernyik Károly 502
 Olosz Katalin 585
 Oltványi Ambrus 338, 351, 471
 Omaszta Zsigmond 407
 Ompolyi M. Ernő 370
 Orlai (Orlay) Petrics Soma 343, 385, 387, 492, 503, 516–518, 520, 522, 529, 532, 533, 538, 539, 582
 Ormós (szabó) 539, 543
 Orosz László 441
 Ottokár 132, 467
 Ovidius 529

 Paál Rózsa 351, 455
 Pákh Albert 417, 542
 Pakó László 409
 Pakots József 516
 Pál, Szent 502
 Pálfalvai Károly 562
 Pálffy Albert 367, 392, 555
 Pálffy János 411
 Pálmány Béla 351, 407, 457, 509
 Pándi Pál 348, 393
 Papp Mártonné özv., Szenkovics Anna 412
 K. Papp Miklós 393
 Pásztor Dániel 487
 Patay József 480
 Pávai István 456
 Pázmándy Dénes 534
 Peacham, Henry 456
 Penke Olga 391
 Perczel Lajos 397
 Perczel Mór 480
 Pesty Frigyes 480
 Péter, Szent 186
 Péter László 341, 391
 Petőfi család 349, 410, 574
 Petőfi István 344, 379, 382, 386, 399, 498, 537, 568, 573, 576

 Petőfi Sándorné → Szendrey Júlia
 Petőfi Zoltán 344, 346, 387, 399, 498, 501, 517, 543, 572, 573, 575, 576
 Petrarca, Francesco 367
 Petrics család 343
 Petrics Soma → Orlai Petrics Soma
 Petrovics család 383
 Petrovics István 459, 497, 517, 572, 573
 Philippovics István 553
 Pikli Natália 456
 Pilátus, Poncius 100, 443
 Piskárkosi Szilágyi Lajos 394, 418
 Platthy Imréné, özv. 393
 Plosszer Ferenc 580
 Poeltenberg Ernő 578
 Polatsek 408
 Pongrácz Pálné Adorján Margit 394
 Pönögei Kis Pál (álnév) 456
 Prohászka József 399
 Propertius 529
 Protmann, Josef 344
 Pulszky Ferenc 540, 549
 Pulszky Sándor 544
 Pusztelnik Henrik 546

 Rácz Gyula 558, 559
 Radákovics József → Vas Gereben
 Ráday Gedeon, gróf 395
 Radetzky, Josef, gróf 427
 Radó Imre 470
 Rakodczay Pál 502
 Rákóczi család 279, 531
 Rákóczi Ferenc, II. (erdélyi fejedelem) 83, 142, 262, 330–332, 411, 430, 473, 513, 583–585
 Ráth Mór 554
 Ratzky Rita 338, 349, 352, 362, 363, 376, 399, 417, 432, 433, 441, 454, 455, 493, 504, 517, 573
 Rédey Tivadar 446
 Remellay Gusztáv 574
 Réti Zoltán 352, 380, 381
 Revesz (Révész) család 497, 572
 Rexa Dezső 455
 Rigó László 349
 Rihmer Zoltán 557
 Riskó Ignác 534

- Robespierre, Maximilien François Marie
Isidore de 476
- Romocsa Sámuel 517
- Romsics Imre 585–587
- Rosenthal Mór 420, 421
- Rosonczy Ildikó 471
- Rottenbiller Lipót 426
- Rousseau, Jean-Jacques 227, 465, 504
- Rózsa Mária 403
- Rózsavölgyi (Rosenthal) Márk 35, 352,
379–381, 403, 586
- Rudics József 418
- Rudnyánszky (kiadó) 399
- Ruttkay Kálmán 354
- Ruttkay Veronika 400
- Ruzitska György 411
- Sáfrán Györgyi 346
- Sáfrány Mihály 395, 420
- Saint-Just, Louis Antoine de 363, 476
- Samarjay Károly 427
- Sámson 76, 422
- Sándor István 346
- Saphir, Sigmund 400, 405, 410
- Sárosi Gyula 560
- Sass István, dr. 379, 382, 386, 417, 573
- Sass Károly 386
- Schedel → Toldy Ferenc
- Schaiba, J. A. (kiadó) 403
- Schifferdecker (Hajósi) Dániel 370
- Schiller, Friedrich 504
- Schlick, Franz 544, 555
- Schlosser, Christine 340, 352, 356–358,
360, 361, 363, 366, 368, 369, 371–373,
376, 377, 378, 380, 382–385, 389, 391,
392, 396, 403, 414–417, 422, 425, 427–
429, 431–434, 436–439, 442, 444–449,
451, 453, 455, 457–460, 462–464, 466,
469, 470, 472, 473, 475, 476, 483, 485,
486, 489, 490, 492–497, 508, 510, 511,
516, 518–520, 523, 525, 526, 528, 529,
531–533, 535, 537, 539, 541, 542, 544–
546, 548, 549, 551, 553, 556–558, 560,
561, 564, 567, 568, 572, 573, 575, 579,
581, 582
- Schnitzer, Ignaz 397
- Schreiber (kiadó) 403
- Schröter, Carl 400
- Shakespeare, William 338, 359, 378, 461
- Shelley, Percy Bysshe 437, 473, 501–505,
529, 535, 546
- Sidó Anna 348
- Sigray Jakab, gróf 156, 487
- Simor András 583
- Sincerus (álnév) 421
- Singer (kiadó) 502
- Sismis család 387
- Sismis Mihályné Szendrey Franciska
→ Szendrey Franciska
- Sládkovič, Andrej 400
- J. Soltész Katalin 351
- Somogyi Győző 346, 471, 522
- Sonkoly István 352, 406–411
- Spangár András 448
- Spányik Kornél 586
- Spányik Kornélné Csopay Vilma 585, 586
- Spartacus 204, 502, 504, 507
- Spira György 352, 400, 410, 418, 419, 422,
424, 428, 435, 480, 491, 574, 580
- Stahel, Julius H. → Számvald Gyula
- Staud Géza 354
- Steier Lajos 404
- Stein János 445
- Sue, Eugène 349, 501, 505
- Sükei Károly 393
- Szabó Alajos 393, 395
- Szabó Béla 393, 395
- Szabó Dénes 351
- Szabó Ervin
- Szabó Ferenc 585, 586, 587
- Szabó Ferencné, özv. (Bun Alojzia) 585,
587
- Szabó B. István 367
- Szabó G. Zoltán 338, 349, 352, 571, 580
- T. Szabó Levente 584
- Szabó Mária Klementina 586
- Szabó Vilma 586
- Szaitz Leó Mária 391
- Szalisznyó Lilla 492
- Számmér család 511
- Szamosi János (Mayer János) 556
- Szamosi Jánosné, özv. 556
- Számvald Gyula (Julius H. Stahel) 358
- Szana Tamás 351
- Szapolyai István 461

- Szapu Magda 456
 Szász Károly 374, 569
 P. Szathmáry Károly 352, 534, 575
 Szathmáry-Király család 393
 Szeberényi Lajos 504
 Széchenyi család 393
 Széchenyi Ferenc 350
 Széchenyi István, gróf 393, 395, 465, 471
 Széchenyi Lajos, gróf 393
 Szécsényi Mihály 511
 Székács József 573
 Székely György 350
 Székelyné Körösi Ilona 370
 Szekeres László 349
 Szekrényesi András 404, 406
 Szemere Bertalan 460, 574–577
 Szemerkenyi Ágnes 456
 Szendrey család 387, 501, 510, 539
 Szendrey Franciska (Sismis Mihályné) 387
 Szendrey Ignác 387
 Szendrey Júlia 342–344, 350, 352, 362, 363, 373, 374, 376, 379, 382, 385, 387, 410, 412, 432, 474, 477, 489, 491–493, 496, 498, 500, 504, 510, 519, 528, 531, 539, 543, 560, 573, 576
 Szenkovics Anna → Papp Mártonné özv.
 Szentiváni Mészáros Károly → Mészáros Károly (Szentiváni)
 Szentkirályi Móric 428
 Szentmarjay Ferenc 156
 Szerdahelyi József 404–407
 Szerecsen Anna 565
 Szerelmei Miklós 404
 Szeverin (álnév) → Dobrossy István
 Szigethy Mihály 350
 Szigeti József 406, 524
 Szigetvári Iván 502
 Szigligeti Ede 397, 408, 409, 441, 583
 Szikra Ferenc 401
 Szilágyi (kiadó) 346, 347, 349, 365
 Szilágyi Gábor 508
 Szilágyi István 352, 575
 Szilágyi Márton 341, 348, 353, 385, 387, 391, 399–401, 456, 466, 479, 481, 487, 499, 511, 543, 577, 580–583, 585, 586
 Szilágyi Sándor 345, 545, 549, 579
 Szily Kálmán 502
 Szinnyei József 393, 408, 548
 Szirák Ferenc 353, 458, 459
 Szirák Péter 417
 Szokoly Viktor 472
 Szőke Lajos 393
 Szöllősy Balázs 470
 Szörényi László 391, 510, 582
 Szuper Károly 353, 386
 Szvoboda Gabriella 370
 Tacitus 538, 541, 543
 Tahy János 370
 Takáts József 462
 Taksony 45, 387
 Tari Lujza 353, 535
 Táncsics Mihály 353, 413, 414, 440, 504, 536
 Tarkányi Béla 400
 Tarnai Andor 503
 Tarquinius Superbus 35, 378
 Taxner-Tóth Ernő 354
 Telegdi Kovács László 430, 584
 Telegdi Lajos 470, 578
 Teleki Blanka 410
 Teleki Ferenc 535
 Teleki József, gróf 419, 420, 453
 Teleki Sándor, gróf 385, 412, 512, 558
 Teleki Sándorné, özv. 345
 Teslár Ákos 383
 Thallóczy Lajos 350, 399, 401, 537
 Theofil (álnév) 501
 Thern Károly 410
 Thiers, Adolphe 524
 Thomson, George 400
 Thoroczkay Gábor 557
 Thuróczy János 542
 Till Ferdinánd 410
 Timme (kiadó) 352
 Toldalaghy Ferenc, gróf 558
 Toldy Ferenc 386, 405, 556
 Tolnai Vilmos 356, 501
 Tompa Mihály 359, 371, 431, 432, 556
 Tót Ferenc 448
 Tóth Ágoston 578
 Tóth Béla 426
 Tóth Dezső 353
 Tóth Móric 536
 Tóth Sándor 503
 H. Törő Györgyi 337, 352

- Török Károly 454, 455
 Törös László 345
 Törtel 468
 Träger Endre 397, 398
 Trattner (kiadó) 470
 Treichlinger József 409, 410
 Tusor Péter 557

 Uhland, Ludwig 349, 535
 Ujvárosi József 562
 Ulászló, II. (király) 125, 126, 461
 Urbán Aladár 353, 413, 414, 416, 423, 438,
 440, 444, 446, 450, 453, 464, 465, 470,
 471, 473, 475, 480, 485, 486, 494, 499,
 509, 517, 521, 522, 540, 548
 Urban, Karl 512, 544, 556

 Vachott Sándorné 432
 Vaderna Gábor 383, 387
 Vadnai Károly 581
 Vahot Imre 353, 379, 400, 409, 413, 441,
 449, 459, 482, 487, 491, 495, 496, 505,
 512, 531
 Vajda János 353, 361, 505
 Vajda Péter 503
 Váli Béla 353
 Várady Antal 356, 359, 402
 Várady Károlyné Miklós Ida 562
 Varga János 349, 353, 393, 395
 S. Varga Pál 582, 584
 Varga-Neubauer Sándor 358
 Varga Zsigmond 411
 Várhelyi Ilona 353, 543
 Varjas Béla 337, 339, 351
 R. Várkonyi Ágnes 557
 Vas Gereben (Radákovics József) 440, 470,
 474, 485, 486
 Vasberényi Géza 394
 Vasfi-Eisler Mór 345, 349, 391, 412, 416,
 427, 429, 430, 431, 434, 437, 447, 449,
 451, 461, 480, 511, 516, 521, 526, 533,
 543, 549, 558, 567, 579
 Vasvári Pál 397, 399, 410, 413, 416, 426,
 491, 509, 516, 517, 550
 Vay Miklós, báró 509
 Vayerné Zibolen Ágnes 388
 Vécsey Károly 348, 569–571, 577
 Veres András 465

 Verner László 370
 Vetter Antal 547, 554, 570
 Viallaneix, Paul 392
 Vidor Emil (álnév) → Kerényi Frigyes
 Villámi Ferenc 570
 Vilmos, I. (király) 471
 Virág Benedek 556
 Virág Gedeon 471
 Viski Károly 585
 Völgyesi Orsolya 349, 395
 Vörösmarty Mihály (költő) 150, 342, 353,
 354, 359, 361, 373, 374, 378, 388, 391,
 395, 396, 401, 413, 416, 424, 439, 440,
 452, 457, 465, 470, 476, 477, 479–483,
 487, 490, 495, 497, 516, 530, 542, 554,
 559, 586
 Vörösmarty Mihály (ifjabb) 439

 Wacha Imre 351, 354, 402
 Wagner (könyvkereskedő) 409
 Wagner József 406
 V. Waldapfel Eszter 393
 Wéber Antal 351, 455
 Weigel József 408
 Weisz Áttila 409
 Westermann, George 350
 Weyl, Joseph 403
 Whitney, Geoffrey 456
 Windisch-Grätz, Alfred zu, herceg 544,
 548
 Wither, George 456
 Wolfner (kiadó) 502
 Worafka, Josef 499

 Záborszky Alajos 504
 Zách család 441
 Závodszy Géza 536
 Závodszy Károly 354, 425, 540, 547
 Zákány Tóth Péter 503
 Zentai Mária 354, 441, 461, 467, 500, 542
 Zephyr 355
 Zerffi Gusztáv 403, 406, 435
 Zichy Ödön, gróf 394
 Zoltán (Árpád fejedelem fia) 45, 54, 55, 56,
 61, 388
 Zoltán József 369
 Zrínyi Ilona 332

Zrínyi Miklós (a szigetvári hős) 146, 370,
476

Zrínyi Miklós (költő) 476

Zrínyi Péter 487

Zsámboky János 456

Zsigmond (király) 155, 287, 289, 292, 541

Zsigray Jakab → Sigray Jakab

Zsotér 396

TARTALOMJEGYZÉK

(A második oszlop a jegyzetre utal.)

VERSSZÖVEGEK

1848

731. A téli esték	7	355
732. Feleségek felesége	10	357
733. Egy könyvárus emlékkönyvébe	11	357
734. Adorján Boldizsárhoz	11	358
735. Van-e egy marok föld....	14	360
736. Mit csinálsz, mit varrogatsz ott?	15	362
737. Egy emlék a kórházban (Moreau után francziából.)	16	363
738. Szeretlek én, szeretlek téged....	18	366
739. Minek nevezzetek?	19	366
740. Fél álomban....	20	368
741. A rab-oroszlán	22	368
742. A jó tanító	24	369
743. A puszta, télen	27	371
744. Szerelemnek rózsafája....	29	372
745. Ne feledd a tért.... (Moore után angolból)	30	373
746. Hideg, hideg van ott kinn....	31	375
747. A völgy s a hegy	33	377
748. Olaszország	34	378
749. Rózsavölgyi halálára	35	379
750. Az országgyűléshez	37	381
751. Anyám tyúkjá	39	382
752. A tél halála	40	383
753. 1848 (Ezernyolcszáznegyvennyolcz! az égen...)	41	384
754. Lehel vezér	42	385
755. Kemény szél fúj....	61	389
756. Beaurepaire	62	391
757. [Dicsőőses nagyurak...]	64	392
758. Nemzeti dal	67	397
759. 15 ^{dik} marczius 1848.	69	412
760. A szabadsághoz	71	414
761. Bortal	73	415
762. Föltámadott a tenger....	74	416
763. A királyokhoz	75	418

764. Van-e mostan olyan legény....	77	423
765. Készülj, hazám!	78	425
766. Megint beszélünk s csak beszélünk....	81	427
767. A király és a hóhér	82	429
768. Rákóczi (Hazánk szentje...)	83	430
769. Feleségem és kardom	85	431
770. A tavaszhoz	86	433
771. A magyarok istene	88	434
772. A conservativok	89	435
773. Illyen asszony való nékem....	90	436
774. A ledőlt szobor	91	437
775. Már mi nekünk ellenségünk....	94	438
776. Kis fiú halálára	95	438
777. Bánk bán	96	439
778. Ausztria	100	442
779. Mit nem beszél az a német....	102	444
780. Fekete–piros dal	103	445
781. Miért kísérsz....	105	446
782. A király esküje	106	447
783. Fö!l!	111	449
784. Megjött az idő....	113	450
785. Toborzó	113	450
786. A gyáva faj, a törpe lelkek....	114	451
787. Két ország ölelkezése	115	452
788. Uton vagyok s nem vagy velem....	117	454
789. Szülőföldemen	117	455
790. A marcziusi ifjak	119	457
791. Kis-Kunság	121	458
792. A magyar nép	124	460
793. Dobzse László	125	461
794. A nemzetgyűléshez	127	462
795. Ismét magyar lett a magyar....	129	464
796. Miért zárjátok el az utamat?	130	465
797. Kun László krónikája	131	466
798. Ma egy éve....	136	469
799. Lenkei százada	137	470
800. Respublica	142	472
801. Három madár	143	474
802. A nemzethez	145	475
803. Béranger legujabb dala	148	476
804. Vörösmartyhoz	150	479
805. Forradalom	152	484
806. Hány hét a világ?	153	485
807. Vérmező	155	486
808. Itt benn vagyok a férfikor nyarában....	158	489
809. Golyók sivítnak, kardok csengenek....	160	490
810. A hegyek közt	161	492
811. A bokor a viharhoz	162	493

812. Jőj el végre, valahára....	163	494
813. Hallod-e szív, szívem!	164	495
814. Mit daloltok még ti, jámbor költők?	165	496
815. Az apostol	166	497
816. A székelyekhez	258	508
817. Tudod, midőn először ültünk....	259	510
818. Élet vagy halál!	260	511
819. A vén zászlótartó	262	516
820. Bucsú	264	518
821. Ti ákáczfák e kertben....	266	519
822. Téged keresnek szemeim....	268	520
823. Tiszteljétek a közkatonákat!	268	521
824. 1848 (Ezernyolcszáznegyvennyolcz, te csillag...)	270	523
825. Hideg idő, hűs őszi éj....	271	525
826. Millyen láрма, millyen vígadalom!	272	525
827. Itt alszik a költő (Moore után angolból.)	273	526
828. Hogy volna kedvem....	274	527
829. Szeretlek, kedvesem!	275	528
830. Itt van az ősz, itt van újra....	277	530
831. Elpusztuló kert ott a vár alatt....	279	531
832. A csámpás legény	280	532
833. Csatadal	281	533
834. Itt a nyilam, mibe löjjem?	282	536
835. Egész világ a harcmезőn....	283	537
836. [Enyészet undok férgei rágódnak...]	284	539
837. Akasszátok föl a királyokat!	285	540
838. Kont és társai	286	541
839. Fiam születésére	293	543
840. Vesztett csaták, csufos futások!	294	544
841. Az év végén	296	545
842. A nagy-szombati csata	298	546

1849

843. Uj esztendő napján	299	547
844. Buda várán újra német zászló!	300	548
845. Európa csendes, újra csendes....	302	549
846. Négy nap dörgött az ágyu....	303	551
847. Nyakravaló	305	554
848. [Burián Pál emlékkönyvébe]	305	556
849. Csatában	306	557
850. Bizony mondom, hogy győz most a magyar....	307	558
851. Pacsirtaszót hallok megint	308	559
852. Péter bátya	309	560
853. Az erdélyi hadsereg	312	561
854. Ki gondolná, ki mondaná....	314	564
855. Vajda-Hunyadon	315	564
856. A székelyek	317	567

857. Egy goromba tábornokhoz	318	568
858. Szüleim halálára	319	572
859. Jött a halál	321	574
860. A huszár	322	575
861. A honvéd	323	576
862. Föl a szent háborúra!	325	579
863. Szörnyű idő.... ..	328	581

Petőfinek tulajdonított versek

864. Rákóczi	330	583
865. Sírvers	333	585

JEGYZETEK

Bevezetés a jegyzetekhez	337
Szerkesztői bevezető	337
A kiadás 6. kötetéről	341
Rövidítésjegyzék	346
Az egyes versek jegyzetei	355

MUTATÓK

Cím- és verskezdetmutató	591
Névmutató	597

A kötet kiadásáért felelős az Universitas Könyvkiadó igazgatója, Hargittay Emil
és a Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ
Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója, Rózsa Dávid
Tördelés: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomdai munkák: Fellini Kft.

Az Universitas Kiadó kiadványai kedvezménnyel megrendelhetők:
www.prosperod.hu